

**ACTA FACULTATIS
IURIDICAE
UNIVERSITATIS
COMENIANAE**

TOMUS XXVII

2009

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Vedecký redaktor Editor Wissenschaftlicher Redakteur	JUDr. Gabriela Kubičková, CSc.
Zostavovateľka Executive Editor Zusammensteller	Mgr. Eva Vlková
Recenzenti Reviewers Rezensenten	JUDr. Marianna Arnoldová, CSc. Doc. Ing. Štefan Buday, PhD. JUDr. Pavol Erben Doc. PhDr. Viera Gažová, CSc. Doc. PhDr. Pavel Macko, CSc. Doc. JUDr. Karel Marek, CSc. JUDr. Zlatica Pivková Doc. JUDr. Mikuláš Sabo, CSc. JUDr. Katarína Ševcová JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Príspevky boli spracované k 31. 12. 2008 a neboli jazykovo upravené.

© Univerzita Komenského v Bratislave, 2009

Požiadavky na výmenu adresujte:
Forderungen, den die Literaturaustausch betreffen, adressieren Sie an:
All correspondence and exchange requests should be addressed to:

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta – Knižnica
Šafárikovo nám. 6
818 05 Bratislava
Slovakia
e-mail: kniznica@flaw.uniba.sk
<http://www.flaw.uniba.sk>

ISBN 978-80-223-2633-9

OBSAH

JIŘÍ L. BÍLÝ: Římskoprávní základ lokačního a agrárního práva středoevropských vinohradních hor	9
RÓBERT BRTKO: Kontroverzia sabiniánov a prokuliánov týkajúca sa charakteristiky mancipačných zvierat (GAI 2, 14 – 16)	41
PETRA CAPANDOVÁ: Historickoprávny vývoj ECAV na Slovensku a vzťah k štátnej moci od vydania rezolúcií Karola III. do vzniku Československej republiky v roku 1918	53
BRANISLAV CEPEK: Implementácia medzinárodných a komunitárnych environmentálnych noriem	83
BRANISLAV CEPEK: Komparácia administratívnych a finančných nástrojov environmentálnej politiky v Slovenskej republike a Českej republike	103
ĽUBOMÍR ČUNDERLÍK: Vybrané právne aspekty dohľadu nad finančným trhom v Spolkovej republike Nemecko	139
TOMÁŠ GÁBRIŠ: Vplyv cirkvi a kresťanstva na obsah a realizáciu feudálneho práva v Uhorsku	159
DUŠAN HOLUB: Vývoj obchodného a hospodárskeho práva po roku 1948	181
JOZEF HORŇÁČEK: Právne postavenie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1950 – 1989 s dôrazom na majetkovoprávne aspekty	213
JARMILA CHOVANCOVÁ: Francis Fukuyama a jeho „Veľký rozvrat“	225
JARMILA CHOVANCOVÁ: Samuel Huntington – Tretia vlna demokracie –demokratizácia koncom 20. storočia	231
ZUZANA MACKOVÁ: Inštitút minimálnej mzdy a minimálnych mzdových nárokov v práve sociálneho zabezpečenia a v pracovnom práve – prežitok alebo nevyhnutnosť 3. tisícročia?	237

ANTON MARTVOŇ: Historické formovanie európskeho správneho súdnictva v užšom zmysle v rámci jeho organizačného a funkčného poňatia	267
DUŠAN MASÁR: Použitie komoditných derivátov ako nástroja zvýšenia efektivity poľnohospodárskeho podniku	289
MATÚŠ NEMEC: Náboženstvo a trestné právo na území Slovenska od roku 1918	307
MÁRIA PATAKYOVÁ: Zahraničné osoby podnikajúce na území Slovenskej republiky – známe alebo neznáme entity?	321
JÁN PUCHOVSKÝ: Občianske právo v amerických kolóniách Španielska	337
MICHAEL SIMAN: Súdny dvor európskych spoločenstiev a ochrana ľudských práv v únii	357
MÁRIA SREBALOVÁ: Lehoty pre rozhodnutie vo veci v správnom konaní	375
MÁRIA SREBALOVÁ: Mlčanie správy ako prípustná možnosť činnosti orgánu verejnej správy	381
MÁRIA SREBALOVÁ: Poznámka k problematike vlastností individuálnych správnych aktov vo vzťahu k určeniu okamihu, keď je v správnom konaní rozhodnuté vo veci	389
MÁRIA SREBALOVÁ: Predpojatosť v správnom konaní	397
JÁN ŠKROBÁK: Foucaultova koncepcia sociálnej moci, disciplinarizácia a poskytovanie verejných služieb	403
LÝDIA TOBIÁŠOVÁ: Koncept restoratívnej justície	431
JULIAN S. WEBB: Tri prednášky o právnickom vzdelávaní	451

INHALTSVERZEICHNIS

JIŘÍ L. BÍLÝ: Römisch-rechtliche Grundlage des Lokations- und Agrarrechts der mitteleuropäischen Weinberge	9
RÓBERT BRŤKO: Die Auseinandersetzung der Sabinianer und Prokulianer hinsichtlich der Tiere als „res Mancipi“ (GAI 2, 14 – 16)....	41
PETRA CAPANOVÁ: Rechtsgeschichtliche Entwicklung Evangelischer Kirche Augsburgischen Bekenntnisses in der Slowakei und ihr Verhältnis zur Staatsmacht im Zeitraum vom Erlass der Resolutionen des Karl des Dritten bis zur Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im Jahre 1918	53
BRANISLAV CEPEK: Implementierung internationaler und gemeinschaftlicher Umweltschutznormen	83
BRANISLAV CEPEK: Zur Komparation der Verwaltungs- und Finanzdokumente der Umweltpolitik in der Slowakischen und der Tschechischen Republik	103
ĽUBOMÍR ČUNDERLÍK: Ausgewählte Rechtsaspekte der Aufsicht über den Finanzmarkt in der BRD	139
TOMÁŠ GÁBRIŠ: Der Einfluss der Kirche und des Christentums auf den Inhalt und die Realisierung des feudalen Rechts in Ungarn	159
DUŠAN HOLUB: Die Entwicklung des Handels- und Wirtschaftsrechts nach 1948	181
JOZEF HORNÁČEK: Die Rechtsstellung der griechisch-katholischen Kirche in der Slowakei in den Jahren 1950 – 1989 unter Berücksichtigung der Vermögensaspekte	213
JARMILA CHOVANCOVÁ: Francis Fukuyama und sein „Großer Zerfall“	225
JARMILA CHOVANCOVÁ: Samuel Huntington – Die dritte Welle der Demokratie – Demokratisierung am Ende des 20. Jhs.	231
ZUZANA MACKOVÁ: Das Institut des Mindestlohns und Mindestlohnansprüche im Sozial- und Arbeitsrecht – ein Überlebens- oder eine Notwendigkeit im dritten Jahrtausend?	237

ANTON MARTVOŇ: Historische Formierung der europäischen Verwaltungsgerichtsbarkeit hinsichtlich ihrer Organisation und Funktionsfähigkeit	267
DUŠAN MASÁR: Die Verwendung der Gebrauchsgutsderivate als Instrument der höheren Effektivität eines landwirtschaftlichen Unternehmens	289
MATÚŠ NEMEC: Religion und Strafrecht im Gebiet der Slowakei seit 1918	307
MÁRIA PATAKYOVÁ: Ausländische Unternehmer in der Slowakei – eine bekannte oder unbekannte Entität?	321
JÁN PÚCHOVSKÝ: Das Zivilrecht in amerikanischen Kolonien Spaniens	337
MICHAEL SIMAN: Der Gerichtshof der europäischen Gemeinschaften und der Schutz der Menschenrechte in der EU	357
MÁRIA SREBALOVÁ: Entscheidungsfristen im Verwaltungsverfahren	375
MÁRIA SREBALOVÁ: Das Schweigen als zulässige Möglichkeit der Tätigkeit der öffentlichen Verwaltung	381
MÁRIA SREBALOVÁ: Bemerkung zur Problematik von Eigenschaften der individuellen Verwaltungsakte im bezug auf die Festlegung des Augenblicks, in welchem im Verwaltungsverfahren die Sache als abgeschlossen angesehen werden kann	389
MÁRIA SREBALOVÁ: Voreingenommenheit im Verwaltungsverfahren	397
JÁN ŠKROBÁK: Die Foucaultsche Konzeption der Sozial-, Disziplinargewalt und öffentlicher Dienst	403
LÝDIA TOBIÁŠOVÁ: Das Konzept der restaurativen Rechtspflege	431
JULIAN S.WEEB: Drei Vorlesungen über die Juristenausbildung	451

CONTENTS

Jiří L. BÍLÝ: Roman Law basis of locator law and agrarian law of Central European vineyard hills	9
Róbert BRTKO: Controversies of supporters of Sabinus and Labeo involving the animals of <i>mancipium</i> status (GAI 2, 14 – 16)..	41
Petra CAPANDOVÁ: Legal history of the Slovak Evangelical Church of Augsburg Confession and its relationship to the state power between the resolutions issued by Charles 3 rd and the rise of the Czechoslovak Republic in 1918	53
Branislav CEPEK: Implementation of international and Communitarian rules of law	83
Branislav CEPEK: Comparing administrative and financial tools of environmental policy in the Slovak Republic and Czech Republic	103
Ľubomír ČUNDERLÍK: Some legal aspects of supervisions over financial market in FRG	139
Tomáš GÁBRIŠ: Impact of the Church and Christianity upon the content and performance of feudal law in Hungary	159
Dušan HOLUB: Development of commercial law and economic law after 1948	181
Jozef HORŇÁČEK: Legal status of the Greek Orthodox Church in Slovakia in the years 1950 – 1989 with the focus on property ownership aspects	213
Jarmila CHOVANCOVÁ: Francis Fukuyama and his work “The Great Disruption”	225
Jarmila CHOVANCOVÁ: Samuel Huntingdon – Third Wave of Democracy	231
Zuzana MACKOVÁ: The institutes of minimum wage and minimum wage right under social security law and labour law – a relic or an inevitability of the 3rd Millennium?	237

Anton MARTVOŇ: Forming European administrative judiciary within its organization and functioning	267
Dušan MASÁR: Commodity derivatives as a tool for agricultural enterprise efficiency enhancement	289
Matúš NEMEC: Religion and criminal law in the territory of Slovakia after 1918	307
Mária PATAKYOVÁ: Foreigners doing business in the territory of the Slovak Republic – known or unknown entities?	321
Ján PUCHOVSKÝ: Civil law of Spanish colonies in America	337
Michal SIMAN: EC Court of Justice and human rights protection in the EU	357
Mária SREBALOVÁ: Statutes of limitations for matters in administrative proceedings	375
Mária SREBALOVÁ: Silence of administration as an admissible option for a public administration authority	381
Mária SREBALOVÁ: A note regarding the problems of the characteristics of individual administrative acts in relation to the specific moment determination when affairs are decided in administrative proceeding	389
Mária SREBALOVÁ: Bias in administrative proceeding	397
Ján ŠKROBÁK: Foucault's concept of social power, disciplinarization and public services providing	403
Lýdia TOBIÁŠOVÁ: Concept of restorative justice	431
Julian S. WEBB: Three lectures on legal education	451

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD LOKAČNÍHO
A AGRÁRNÍHO PRÁVA
STŘEDOEVROPSKÝCH VINOHRADNÍCH HOR**

Jiří L. Bílý

ÚVOD

Recepce římského práva v středoevropském vinohradní právu je nepopíratelnou skutečností.

Výčet římskoprávních prvků provedl Jaroslav Pošvář¹ a před šestnácti léty jsme se k tomuto tématu také vrátili v příležitostném článku.² Na základě tohoto rozboru byly vysloveny vědecké hypotézy. Jaroslav Pošvář připisoval římskoprávní prvky v horenském (vinohradním) právu byzantskému vlivu. V našem článku jsme spojovali recepci římského práva s procesem kolonizace.

Oba články spíše však otevřely celou řadu otázek, jakými cestami se římský organizační a právní model se stal základem horenského práva a obecně vliv římského práva na evropskou právní kulturu před romanizujícím vlivem učeneho právnictví. Taktéž zůstává neobjasněna otázka směrů šíření římskoprávní kultury horenského práva.

Jelikož v této oblasti neexistuje celoevropský výzkum a propojení výzkumu v jednotlivých zemích otvírá se velký prostor pro podrobnou analýzu. Základem

---

¹ POŠVÁŘ, J.: Vizantijskije elementy v moravskom vinogradarskom prave. In: *Byzantinoslavica*, roč. 17, (1956), s. 120-124.

² BÍLÝ, J. L.: Římskoprávní prvky v moravském horenském právu. In: *Římské právo a jeho odkaz v současném právu*. Sborník z vědecké konference věnované prof. JUDr. Janu Vážnému. Brno, 1992, s. 62-67.

této analýzy by měl být soubor článků, který bychom chtěli zpracovat o romanistických vlivech v jednotlivých částech horenského práva.

Z pohledu „přítomnosti historie“ jistě i tato otázka má dnes prvořadou politickou aktuálnost

pro evropskou integraci. Evropané považují římské právo jako jeden ze svých úhelných kamenů Evropské unie.

Recepce římského lokačního a agrárního práva vinohradních hor

Lokačním právem rozumíme soubor právních norem sloužící k organizaci založení vinohradní hory. Jedná se o právní předpisy o vymezení vinohradní hory, rozměření vinohradní hory na vinohrady a jiné prostory a jejich právní statut.

Agrárním právem v užším slova smyslu myslíme právní úpravu sousedská práva a imise.

Většinou lokační a agrární právo bylo součástí zakládacího aktu např. normativní smlouvy či zakládacího řádu vinohradní hory.

Recepce římského agrárního práva zjišťujeme v prvním případě přímo z pramenů římského práva.³ Zejména objasnění otázek lokačního a agrárního práva v římských provinciích. Otázku recepce nám osvětluje i prameny po zániku římského v raně feudálních státech. Právní komparace norem nám často ukazuje na římskoprávní základ, ač ho nemusíme mít v římskoprávních pramenech zachováno. K tomu využíváme srovnávání různých právních památek geograficky i časově odlišných. Velmi dobře k tomu slouží statuty dalmatských měst,⁴ horenské řády Štýrsku,⁵ Dolním Rakousku,⁶ na Moravě,⁷ v Čechách, v Uhrách, zejména na Slovensku, horní řády respektive horní práva, purkrechtní právo apod. Ve všech právních památkách, kde se dá předpokládat, že se promítají *leges censoriae*, *leges datae*, *leges dictae*, *leges municipales*.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD HORENSKÉHO REGÁLU STŘEDOEVRÓPSKÝCH VINOHRADNÍCH HOR

Regální právo bylo součástí svrchované moci a představovalo primitivní způsob nahrazující vybírání daní. Nositel svrchované moci autoritativně prohlásí ur-

³ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*. Praha, 1908.

⁴ POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst. In: *Slovanské historické studie* 3, (1960), s. 83-126.

⁵ MELL, A.: *Das steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543*. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-Hist. Klasse. Wien, 1928.

⁶ KALTENBAECK, J. P.: *Pan- und Bergtaidingbücher in Oesterreich unter der Enns*. Wien, 1846, díl I-II.; WINTER, G.: *Niederösterreichische Weisthümer*. Wien, Leipzig, 1896.

⁷ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor I*. Olomouc, 2003, s. 82-298.

čité pozemky či činnosti za své výhradní vlastnictví. Využívání pozemků nebo možnost provozovat činnost zůstává nositeli svrchované moci nebo je delegováno na jiné osoby, většinou na poplatek.

V římském státu bylo toto řešení původně cizí. Až po vytvoření římského impéria se pod moc Římanů dostaly země, kde byla fiskální politika založena na výkonu regálních práv. Snad z východu impéria se inspirovali císaři za principátu, když usilovali si vyhradit některé činnosti a pozemky z fiskálního důvodu výhradně pod státní moc.

Již o druhém císaři Tiberiovi, který vládl 14 – 37 n. l., máme zprávy, že usiloval o vytvoření horního regálu odnímáním horních práv měštům i soukromníkům.⁸ Právem panovníka bylo také případné přenašzení svých výsad na jiné osoby.⁹

Římskoprávní základ vzniku horenského regálu

Pojetí římského kviritského vlastnictví jako pojmově neomezeného všeobecného právního panství vylučovalo uplatnění regálu respektive státního monopolu vůči vinohradům na Apeninském poloostrovu. Pěstování vinné révy se ničím neodlišovalo od jiné zemědělské výroby.

Jiný právní statut měla půda v provinciích. Provinční pozemky zůstaly nominálně ve vlastnictví státu a podle finančního hlediska se dělily na senátní a císařské provincie. I když držitelé pozemků měli možnost s určitými modifikacemi chovat se jako vlastníci, chyběl jim vlastnický titul, což dávalo možnost státní moci zasahovat do obsahu jejich práv.

Podnět k vytvoření vinohradního regálu souvisel v římském impériu se snahou císařů zajistit soběstačnost Říma a Itálie v obilninách, které byly dováženy z Afriky. Většina pozemků na Apeninském poloostrově a v provinciích byla využívána k pěstování lukrativních plodin, zejména vinné révy. Flaviovcí učinili první krok k vytvoření horenského regálu, který představoval zejména pravomoc císaře respektive císařské správy povolovat lukrativní pěstování vinné révy.¹⁰ Císař Domitián vládnoucí v letech 81 – 96 n. l. svým ediktem nařídil, aby

⁸ BURIAN, J.: *Evropské rudné doly za římského císařství a jejich správa a pracovníci v nich*. Praha, 1954, s. 13; SÜETONIUS TRANQUILLUS, C.: *Životopisy dvanácti císařů*. Tiberius, 48. Praha, 1966, s. 151.

⁹ BUCZEK, K.: Regalia. In: *Slovník Starožytosti Slovaňských*, roč. 4, 1972, č. 2, s. 479-484; SAMSONOWICZ, A.: Uwagi o regale w Polsce piastowskiej (Na przykladzie regale regale lowieckiego i rybackiego). In: *Kwartalnik historyczny*, 101, 1994, s. 3-12; POŠVÁŘ, J.: Horní regál a jeho vývoj v českých zemích. In: *Numismatický časopis*, roč. 20, 1951, s. 17-26; POŠVÁŘ, J.: Mincovní právo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: *Numismatický časopis*, roč. 32, 1977, s. 97-109; URFUS, V.: Regály a iura regalia. Nástin vývoje jednoho pojmu. In: *Sborník prací učitelů právnické fakulty – XII*. Brno, 1983, s. 23-33. V práci jsou podány dějiny regálů, jejich definování a názory na tuto problematiku učených právníků. Zde také přehled další zahraniční literatury k tomuto tématu.

¹⁰ ČEŠKA, J.: *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Praha, Brno, 1959, s. 94. Češka na základě Graecinuse a Collumela rozebírá náklady na vzdělávání vinohradu pomocí otrocké práce. Collumela v překladu J. Češky píše: *Neboť třebas vinice vyžadují nejhojnějších nákladů, přece stačí na sedm jiter práce jednoho vinaře.* (Colum., III, 3).

se na italské půdě nesměly zakládat nové vinohrady a nařídil držitelům vinohradů v provinciích, aby zde byla vyklučena nejméně polovina vinohradů.¹¹ Suetonius¹² nás informuje, že k realizaci tohoto ediktu v plné míře nedošlo. Pěstování vinné révy se začalo chápat jako exkluzivní hospodářská činnost, která nadále podléhá schválení panovníka.

V císařských provinciích bylo prosazování ediktu regálu usnadněno, neboť podle právního hlediska veškerá půda patřila nominálně císaři, což se projevovalo v některých specifických právních institutech a hlavně ve spolpatněním provinčních pozemků.

V provinciích úloha císaře ve vinohradnictví byla daná již tím faktem, že zakládání vinohradních hor financoval císař a měl dostatek pracovních sil i pracovníky se zkušenosti s pěstováním vinné révy. Z nominálního titulu vlastníka veškeré půdy mohl bez problémů disponovat s neobdělanou půdou – horami.¹³ Pro pěstování vinné révy bylo možné využít i pozemky v nepříhodných terénech a půdu, kde se nedaly pěstovat jiné plodiny.

Model horenského regálu přejala raně feudální státy, které vznikly rozpadem římského impéria. Horenský regál, jak se vyvinul v střeoevropských vinohradních horách, představuje právo panovníka vyhledávat vhodné pozemky pro vybudování vinohradních hor bez ohledu na vlastnické nebo držební vztahy jiných osob, zakládat vinohradní hory či dát příkaz k založení vinohradní hory, povolovat pěstování vinné révy a taktéž právo z těchto důvodů vybírat vinohradní dávku od držitelů. Nevytvořila se jednotná podoba horenského regálu, ale můžeme hovořit v horenském právu o jednotlivých právních rovinách.

Právo zakládat vinohradní hory

Rozkladem západořímského impéria a konstituování moci barbarských panovníků zůstal zachován právní statut vinohradních hor. Jednalo o etnika (Kelti, Germáni a nakonec i Slované), které neměla vlastní tradici v pěstování vinné révy a panovník bez problémů mohl prosadit římsko-provinciální tradici o exkluzivitě pěstování vinné révy. Víno se pěstovalo pro liturgické účely a jako luxusní nápoj pro potřeby panovnického dvora¹⁴ a jen výjimečně pro se nalévalo zájemcům.

¹¹ BURIAN, J.: Římské impérium. Praha, 1997; SÜETONIUS TRANQUILLUS, C.: *Životopisy dvanácti císařů*. Dominitian, 14, op. c., s. 332. Suetonius uvádí, že rozhodnutí vyvolalo značný odpor společnosti a císař od provedení ediktu upustil.

¹² SÜETONIUS TRANQUILLUS, C.: *Životopisy dvanácti císařů*. Dominitian, 7, op. c., s. 325-326.

¹³ SKŘEJPEK, M.: Organizace římské finanční správy za principátu. In: *Acta Universitatis Carolinae, Iuridica*, 1/1988, Praha, 1988, s. 66. Většinou se tak dělo v dobytých územích prohlášením, že římský císař je dědicem předchozích vládců a u kmenů na nižším stupni právního vývoje neexistovala představa vlastnictví půdy neobdělané půdy.

¹⁴ *Staroslověnské legendy českého původu* (přeložili a komentáře napsali Emilie BLÁHOVÁ a Václav KONZAL). Praha, 1976, s. 169. Pítí na knížecích hostinách připomíná druhá svatováclavská legenda, když píše: *A na to chvíli poseděv (kniže Václav, pozn. aut.), vstal od stolu, nalil si pohár vína a pronesl tichou zdravici.*

Vinohradní hory byly zakládány pouze panovníkem raně feudálních států¹⁵ nebo z jeho pověření kláštery. Ve Východní marce máme doloženy panovnické vinohradní hory k roku 859.¹⁶ V 13. století panovník delegoval právo zakládat vinohradní hory také na města a šlechtu. V některých zemích možnost zakládat vinohradní hory se začalo chápat jako projev feudální držby. Panovník si však ponechal některá práva.

Úspěšnou snahu založit horenský regál můžeme sledovat v Čechách.¹⁷ Nepochybně se zde vycházelo ze staršího právního stavu.¹⁸ Z autority římského císaře a krále Čech Karel IV. Lucemburský vydal dvě privilegia, která měla podpořit rozvoj zaostávajícího českého vinohradnictví. Jednalo se o privilegium ze dne 16. února 1358¹⁹ týkající se území na tři míle kolem Prahy a privilegium ze dne 12. května 1358,²⁰ které se týkalo celého území Českého království.

Panovník si bez ohledu na vlastnické a držební vztahy si v nich osobuje jurisdikci nad pozemky vhodnými pro založení vinohradních hor. Král těmito nařízeními omezuje pozemkové vrchnosti mající v držbě pozemky vhodné k vybudování vinohradní hory či již vybudované vinohradní hory. Panovník delegoval na hormistra tzv. *nalézací právo*. Podle něho hormistr procházel území Prahy a Čech a určil z nich vhodné pro vybudování vinohradů. Feudální vlastníci příhodných pozemků byli vyzváni, aby započali na své náklady s pracemi na založení vinic. V území kolem Prahy to museli učinit do čtrnácti dnů a na zbývajícím území do čtyř neděl. Kdo nechtěl sám vzdělat vinice, mohl toto právo postoupit druhému, kdo o to požádá. Případně jako na území na tři míle kolem Prahy určil zakladatele vinohradní hory hormistr. Nově založeným vinicím u Prahy se dá-

¹⁵ Vinohradní hory zakládají na svém území původně všichni panovníci. Jedná se o obecný rys celé panonsko-norické vinohradnické oblasti. Viz RUTKOWSKI, J.: *Historia gospodarstwa polski*. Poznań, 1947, s. 48 předpokládá, že v Polsku a v Čechách vinohradní hory zakládaly kláštery. Domníváme se, že se zde jedná o závěr zkrácený dochovanými prameny a že má pravdu K. Buczek, který se domnívá, že před klášterními lokacemi se víno pěstovalo na královských statcích, i když většinou se může opřít o doklady až z 13. století. V Polsku však nejde o obzvlášť rozsáhlou produkci.

¹⁶ HAVLÍK, L.: *Slovanské státní útvary raného středověku*. Praha, 1987, s. 94. Listina z roku 859 používá obrat: *appenditiis... qui ad ipsum fiscum pertinent, tam mancipiis quam vineis...*

¹⁷ POŠVÁŘ, J.: *Moravské právo hor viničních*. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 70, 1951, s. 151-152.

¹⁸ *Kosmova Kronika česká* (přeložili Karel HRDINA a Marie BLÁHOVÁ). Praha, 1972, s. 18. Kanovník Kosmas v prorocktví kněžny Libuše parafrázuje vyjádření biblického příběhu krále Davida. (Bible, Písmo svaté starého a nového zákona, První kniha Samuelova, 8, 11 ústy proroka Samuela předvídá práva panovníka, což byl bezpochyby pozdější stav takto: *Toto bude právo krále, který nad vámi bude kralovat: ... 14 Vezme vám nejlepší pole, vinice a olivové háje a dá je svým služebníkům. 15 Z vašich výmlatů a vinic bude vybírat desátky a bude je dávat svým dvořanům a služebníkům .... 17 Bude vybírat desátky z vašich stád, a stanete se jeho otroky...*) Kosmas nejprve píše o hrdelní pravomoci knížete. Dále mluví o právu knížete ze svobodných si vybírat své sluhy. Do zvláštní věty vtělil Kosmas pravomoc určovat svobodné lidi k určitým hospodářským činnostem. Kosmas uvádí: *Ustanoví (kníže Přemysl, pozn. aut.) sobě i plukovníky, setníky, šafáře, vzdělavatele vinic a polí, též žence, kováře zbrani, kožišníky a ševce. Vaše syny a dcery postaví do svých služeb... Všechno co máte lepšího ve vsích, na polích, rolich, lukách a vinicích, pobere a obrátí ve svůj prospěch.*

¹⁹ JIREČEK, H.: *Codex juris bohemicus*. Praha, 1867, II/3, kap. XI., s. 323; ČELAKOVSKÝ, J.: *Privilegia měst pražských*. Praha, 1886, s. 107; Archiv český, XV, Praha 1896, s. 511.

²⁰ JIREČEK, H.: *Codex juris bohemicus*, op. c., s. 327; ČELAKOVSKÝ, J.: *Privilegia měst pražských*, op. c., s. 113; Archiv český, XV, op. c., s. 512.

vala vinohradní lhota 12 let a teprve 13. roku měli povinnost odvádět desátek vlastníku pozemku a panovníkovi půl džberu vína z každé vinice. Pokud by majitel pozemku vhodného pro založení vinohradu nic neučinil, mohl být jménem panovníka hormistrem a koňšely donucen obstavením pozemku.²¹ Pokud by nesplnil nařízení panovníka do jednoho roku ztrácel tzv. *právo dna* tj. věcné právo, což znamenalo, že neměl právo na vinný desátek, který propadl králi.

V otázkách horenského regálu se právní situace na Moravě, v Dolním Rakousku více blížila stavu ve Vinné čtvrti. Zde nedošlo k plnému konstituování horenského regálu. Horenské řády obsahují pouze ustanovení o vrchní jurisdikci pozemkové vrchnosti. Na území Moravy obráží dolnorakouské právní pojetí horenského regálu zejména prostřednictvím tzv. falkenštejnských řádů.²²

Toto ustanovení souvisí se vznikem markrabského horenského řádu mezi léty 1379 – 1402, který měl původně platit pouze pro židlochovické vinohradní hory. Moravský markrabě Jošt Lucemburský hned v prvních ustanoveních deklaruje svoji vrchní jurisdikci nad zdejšími horami.²³

V Dolním Rakousku a na Moravě zůstaly pouze některé rudimenty horenského regálu.²⁴ Právo zakládat nebo povolovat vinohradní hory bylo právem pozemkové vrchnosti. Toto hodnocení však vychází z komparace různých regálních práv. V každé ze středoevropských zemí můžeme hovořit spíše specifické podobě horenského regálu.

Jurisdikce vinohradních hor

Panovnická jurisdikce nad vinohradními horami zahrnovala ustanovení správních a soudních orgánů, povolení horenského práva, stanovení právních norem a nejvyšší soudní moc.

Povolení horenského práva bylo součástí zakládacího aktu. Ze staršího období zůstalo zachováno právo panovníka udělovat právo a svobody moravským vinohradním horám bez ohledu na pána vinohradní hory. V nejstarších dobách panovník či jeho zástupce povoloval vinohradníkům řídit se vlastním právem panovník slavnostním ústním prohlášením. Později bylo povolení vlastního práva součástí zakládacích listin. Většinou se obecně hovoří o horenském právu. Někdy se povolení týká práva konkrétní vinohradní hory nebo oblasti.

V mladších zakládacích listinách se přímo se jedná **stanovení horenského práva**, ať již v normách uvedených v zakládacích listinách respektive v řádu vi-

²¹ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c., kap. 3.11.1. Příprava soudního jednání.

²² Mikulovský horenský řád označuje nejvyšším horenským soudcem a perkmistrem mikulovského gruntovního pána. Tyto řády většinou začínají právní otázkou placení vinohradních dávek.

²³ Židlochovický horenský řád (rajhradský rukopis) v ustanovení čl. 1 stanoví: *Von Erste, daz unser herr margraf dez Landes furste rechter Grundher ist des gepirges zu Selawicz, Vnd waz do geschiet von Crigigen sachen, dez schol wir flien mit dem gedinge in seyn genade des schol er Vns aufrichten.*

²⁴ POŠVÁŘ, J.: Moravské právo hor viničních, op. c. Pošvář na základě svého rozboru dospěl k obdobným závěrům.

nohradní hory, tak i odkaz na konkrétní horenský řád respektive horenské právo. V Čechách a ve Štýrsku přímo panovníci vydali horenské právo. V případě Karla IV. se jednalo o výběr psaného práva a v případě Štýrska o kodifikaci horenského práva.

V Dolním Rakousku a na Moravě se poměrně brzy povolení horenského práva se stává součástí práv pozemkové vrchnosti. Horenské řády vydávají jednotlivé pozemkové vrchnosti. Prvním dokladem na Moravě o povolení horenského práva jako souboru právních norem máme již z 13. století. Tento právní soubor již zřejmě ustálených norem je označen jako „*právo vinohradů na Moravě*.“²⁵ Vychází z představy, že právo vinohradních hor na Moravě vychází z jednoho zdroje, se setkáváme ještě v 18. století.²⁶

Podle obecného povědomí se vycházelo z předpokladu, že moravské vinohradní hory mají společný pramen vzniku práva a toto právo je pro všechny hory společné. Tato představa byla budována systémem zakládání dceřiných hor z mateřských vinohradních hor a z toho bylo možné odvodit, že existuje mateřská hora pro všechny vinohradní hory na sever od středního Dunaje, případně pro všechny vinohradní hory na Moravě.

Nejvyšší **soudní jurisdikci** na moravskými vinohradními horami se ponechával panovník,²⁷ který si ji v Dolním Rakousku a na Moravě delegoval na vrchní soud ve Falkenštejně.²⁸ Regální základ tohoto práva můžeme spatřovat v tom, že horenské záležitosti nikdy nepatřili do pravomoci stavů, ale pouze panovníkovi. Moravští stavové v roce 1417 judikují „*poněvadž jsú horné práva vinohradská, páni toho nechťí súditi, než aby kněz (tj. zemský kníže pozn. aut.) hledal právem horním,*“²⁹ což bylo potvrzeno nálezem 1498, 1513 a 1529.³⁰

Taktéž i při soudní jurisdikci můžeme sledovat proces, kdy se nejvyšší pravomoc přenechává soudům pozemkové vrchnosti, městským, soudům či vyšším horenským soudům.³¹

²⁵ CDM, III, č. 377, s. 380. Listina Bruna z Šaumburku, biskupa olomouckého ze dne 1. 1. 1266, jímž dává svobody, tím, kdo zakládají vinohrady před Kroměříží: .... *quibus completis soluent nobis de ipsis vineis vt in locis aliis in quibus eciam habentur vinee optinet consuetudo eodemque gaudebunt iure, quo et alii qui vineas in Moravia tenent et possident gudere noscuntur.*

²⁶ CDM, XI, č. 154, s. 143. Moravský zemský archiv, B 1 – Gubernium, sign. W 210. Privilegium Karla Josefa de Souches ze dne 24. května 1704 považuje, že horenské právo aplikuje jeden *Landes Brauch*.

²⁷ Bzenecký horenský řád v ustanovení čl. 1 stanoví: *Nejprve ohlašujem, že Pán náš Markrabě, J. M. Kníže země této jest pravý pán gruntovní hor v zemi moravské. Což by se stalo aneb přihodilo (v) svárlivých aneb obtížných věcí to my na J. M. vznésti máme, a J. M. má to spraviti a vypraviti, jakožto vrchní pán soudů našich.* Město Bzenec byl původně zeměpanským městem, později v zástavě šlechty.

²⁸ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c. kap 3.8. Vrchní horenský soud.

²⁹ Kniha Drnovská. Brno, 1868, s. LXVII.

³⁰ LUKSCHE, Johann: *Das alte und neue Recht Mährens und Schlesiens k. k. öster. Antheils nach der Ordnung des Gesetz.* Díl I. Brno, 1818, s. 38.

³¹ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c., kap. 3.9.2 Soudy horenství, s. 351-353; 3.9.3. Vesnické a městské soudy, s. 354; 3.9.4. Soudy pozemkové vrchnosti, s. 355..

Vinohradní dávky vyplývající z horenského regálu

Původní vinohradní dávkou vybíranou pro panovníka bylo horné (*perkrecht, ius montium*).³² V Čechách panovníkovi náležela dávka půl džberu vína z každé vinice.³³ V Uhrách obdobně mělo horné podle také původ v regální dávce, jak se domnívá Juraj Turcsány.³⁴ Také tato dávka přecházela často společně s pozemkovým majetkem na pozemkovou vrchnost nebo ji panovník postupoval jiným osobám. Takže se ve 14. století již v středoevropských zemích se většinou nesetkáváme, aby panovník bral tuto dávku z cizích vinohradních hor.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD PRÁVNÍHO POJETÍ VINOHRADNÍ HORY

Jelikož římscí císařové se stali právními nástupci, zůstala půda včetně pozemků neobdělávaných náležela státu. Stát prostřednictvím císařských zákonů nejen kontroloval počty vinohradů. Na druhé císařové přímo na neobdělávané půdě přímo zakládali areály vinohradů. V Panonii respektive Horní Moesii máme doložen jeden takový podnik za vlády Marka Aurelia Proba (roky 276 – 282).³⁵ Římské vojsko provedlo ženijní práce k založení těchto vinohradních areálů. Císař tento areál, jejíž právní statut byl vyjádřen pojmem hora (*mons*) respektive vinohradní hora předal zájemcům z řad provinciálního obyvatelstva příslušných municipií v Sirmia (dnes Srěmská Mitrovica) a Aurea.

Římané v prvních pěti stoletích našeho letopočtu výrazně ovlivnili hospodářský, politický a právní život Dolní a Horní Moesie, Panonie a Norica. Mezi jiným do provincií přinesli i římskou vinohradní kulturu a postarali se o intenzivní pěstování vinné révy.³⁶ Právní a organizační model vinohradní hory byl recipován v středoevropském vinohradnictví a šířil se z jihu směrem na sever principem **mateřských a dceřiných vinohradních hor**. Římského původu, případně podle římskoprávního modelu byly zakládány vinohradní hory v městech na dalmatském pobřeží. Stejný římskoprávní model vinohradní hory převzaly štyrské kláštery. Zřejmě z této oblasti přejímaly model vinohradní hory ve Východní marce respektive v rakouských zemích. Tuto organizaci vinohradní hory

³² BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c., kap. 5.3.6. Horné, s. 509-511.

³³ JIREČEK, H.: *Codex juris bohemici*, op. c., s. 327; ČELAKOVSKÝ, J.: *Privilegia měst pražských*, op. c., s. 113; *Archiv český*, XV, op. c., s. 512.

³⁴ TURCSÁNY, J.: *Vinohradnické právo a vinohradnícke poriadky*. In: *Slovenská archivistika*, roč. 33, 1988, č. 1, s. 111-120.

³⁵ BASSERMANN-JORDAN, F.: *Geschichte des Weinbaus*. I. díl. Frankfurt nad Mohanom, 1923, s. 43. Bassermann-Jordan cituje Eutropia, který praví: *Probus... vineas Gallos et Pannonios habere per misit. Opere militari Alam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendos dedit*. REMARK, P.: *Der Weinbau in Römerreiche*. In: *Tusculum Schriften*, Heft 13-15, München, 1927. Zde další doklady šíření římského vinohradnictví severně, západně i východně od Alp.

³⁶ OLIVA, P.: *Pannonie a počátky krize římského impéria*. Praha, 1959, s. 119.

částečně známe z oblasti uherského Blatenska v 11. století.³⁷ Z oblasti Blatenska a Dolního Rakouska se model vinohradních hor šířil na sever od středního Dunaje na území dnešního Slovenska, Moravy a Čech.

Podle středoevropského právního pojetí byla vinohradní hora³⁸ pozemkem ležícím mimo vesnickou plužinu zpravidla odděleným od ostatních jednoduchou fortifikací, kde se nacházely vinohrady, jejíž držba se řídila společnou zakládací normativní smlouvou mezi zeměpánem či pozemkovou vrchností na jedné straně a lokátorem či lokátory na straně druhé. Touto smlouvou také získávala komunita držitelů vinohradů v rámci vinohradní hory či horenství vlastní samosprávu a soudní moc.

Vinohradní hora byla založena na zakládacím aktu, v kterém byly upraveno vymezení vinohradní hory, rozměření jednotlivých parcel, povolení emphyteutické držby a vymezení jejich podmínek, právní subjektivitu vinohradní hory jako veřejnoprávní korporace.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ VLIVY PŘI VYMEZENÍ VINOHRADNÍ HORY

Půda, která se využívala k zemědělské činnosti, nebyla rozměřena, takže tyto pozemky mající různý status např. *ager occupatorius*. Z hlediska lokace byla považována za *ager arcifinius* (též *ager arcifinalis*), tedy pozemek, který má přirozené hranice, řeku, horu apod.

Jelikož areál budoucí vinohradní hory v střední Evropě tvořil součást nezemědělské půdy, která nebyla rozměřena, byl v zakládacím aktem vymezen podle přírodních podmínek. Jednalo se o nezbytný úkon vynětí plochy budoucí vinohradní hory z právního režimu okolních pozemků. Pán vinohradní hory i vinohradníci museli mít zcela jasné územní vymezení jurisdikce budoucích horenských orgánů.

³⁷ KUČERA, M.: *Slovensko po páde Velké Moravy*. Bratislava, 1974, s. 200-201. Pro učinění si hrubě představy o postavení vinohradníků se *per analogiam* používá královská donace klášteru v Bezprymu (dnešní Veszprém v Maďarsku), kterou byla před rokem 1002 darována vinohradnická vesnice Zaarberin (dnešní Vörösberény) osazená původním obyvatelstvem Blatenského knížectví. Vesnická obec měla 54 usedlostí vinohradníků, ke kterým patřilo 54 vinohradů. Každá usedlost byla povinna odvést klášteru 60 kbelů vína, což je ročně 3240 kbelů. I při nejnižším známém obsahu kbelu v Uhrách, představuje odvod ročně 1300 hektolitrů a každá vinohradnická usedlost musela odevzdat 240 litrů vína.

³⁸ V latinsky psaných pramenech se používají termín *mons, mons cum vineis, vinee cum monte, vinee montis*. V německy psaných pramenech *der Gepirg* a později též *der Weinberg*. V moravsky psaných pramenech se též vyskytuje název *viničná hora, viničné hory*. Poslední označení spíše užívají prameny v Čechách. V pramenech se někdy vinohradní hora označovala jako vinohrad, vinice, což způsobuje problémy při interpretaci pramenů zda se jedná o vinohradní horu nebo vinohradní parcelu. Termín hora, která se používá někdy i pro pozemky, které jsou téměř na rovině, se pravidelně vysvětluje tím, že se vinná réva pěstovala většinou na svazích. S tímto výkladem nesouhlasíme a domníváme se, že stejný jako u dolování rud slova *hora* označovalo místo neobdělávané ležící mimo plužinu. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, J. E.: *Dějiny lesů a lesnictví*. Písek, 1913, dokládá, že pojmem *hora* se označovaly neobdělávaná místa a termín byl přímo vztáhnutý také lesy. Buď *vinohradní hora* vyjadřovala pozemky mimo plužinu nebo „les z vinohradní révy“.

V nejstarších dobách se zřejmě i u vinohradních hor uplatňoval **ochoz**, kdy zúčastněné strany slavnostně za účasti svědků obešly pozemek budoucí vinohradní hory.

Později se většinou vymezení hranic vinohradní hory a počet a velikost jednotlivých parcel se staly součástí obsahu zakládací listiny nebo v řádu vinohradní hory.³⁹ Šíře této právní úpravy v psaném právu byla rozdílná a záleželo na náhledu pána vinohradní hory a komunity horníků do jaké míry obě strany chtěly vtělit normy o hranicích a rozměření hory do zakládacích listin či řádů vinohradních hor. Vždy však hranice vinohradní hory a vinohradní parcely musely být určeny, a to alespoň normami obyčejového práva. Často jedna část této právní problematiky, která se zdála být důležitá, byla upravena právem psaným a další část měla podobu právních obyčejů.

Vymezení hranic vinohradní hory bylo určováno terénem, počtem zájemců o založení vinohradů, i předpokládanou úrodností. Zakladatelé vinohradní hory nejprve rozhodovali kolik bude mít hora vinohradních lánů. Potom území konkrétně vymezili. Území bylo často určeno jménem původní trati či významnými orientačními body, jako byly např. stromy a skály. Dále bylo území hory rozměřeno lokátorem či hormistrem na jednotlivé parcely. Předpokládáme, že obdobně jako v horním právu,⁴⁰ mohli být přizváni kopáči z mateřské vinohradní hory, kteří rozměřili území nové vinohradní hory. Vždy se však jednalo o **stejně díly**. Výjimkou byly krajní vinohrady tzv. krajiny, jež byly vyměřeny s větší rozlohou.⁴¹ Vyjdeme-li z tohoto předpokladu, že se účastnili rozměření hory horníci z mateřské hory nebo lidé si odtud přinášeli zkušenosti o rozměřování vinohradních hor, můžeme usuzovat na určité konstantní výměry jednotlivých vinohradních parcel.

Hranice vinohradní hory byly neměnné. Modranský horenský řád (VPMM) zakotvuje, že i určení a rozměření vinohradní hory nemůže svým rozhodnutím změnit ani pán vinohradní hory ani vinohradní soud.⁴²

ŘÍMSKOPRÁVNÍ VLIVY PŘI ROZMĚŘENÍ VINOHRADNÍ HORY

Rozměření vinohradní hory se mohlo provádět pouze podle odhadu *nach Gesicht*⁴³ nebo pomocí měřicí techniky. Přesné rozměřování pozemků pomocí ze-

³⁹ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c., kap 2.8.2.1. Řády vinohradních hor, s. 279-283.

⁴⁰ Jihlavské horní právo z roku 1249 obsahuje řadu ustanovení týkající se rozměření pozemků stříbrných hor.

⁴¹ NOSEK, F.: Na právě horenském. In: *Selský archiv*, roč. 5, 1906, s. 93. Krajina v Růžové hoře v Němčičkách měla rozlohu 5 vinohradních čtvrtin.

⁴² Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/15: *Nemá budoucne žaden ani vrchnost zde, mnohem menej perecke právo nekomu pustí kus vinohrada vysazení dovoliti. Kdoby pak sám od sebe nejaky pustý kus z magyarkami anebo révi vysaditi se opovážil, ten netoliko grund vysázený anebo kus ztratí, ale i také v jistej pokute bude.*

⁴³ TURCSÁNY, J.: Pozemkové miery vinohradov na malokarpatskej oblasti do zavedenia kopačov. In: *Slovenská archivistika*, roč. 31, 1986, č. 2, s. 89.

měříčské šnůry (*funiculus*) bylo recipováno z římského práva. Římský stát autoritativně z daňových důvodů prosadil na ovládaných územích přesně rozměřování a vyzměřování pozemků.⁴⁴ Rozměřování a vyměřování pozemků pomocí zeměměřičské šnůry podle antických vzorů vedlo u jižních Slovanů k zavedení vinohradní míry *vreteno*.⁴⁵

Také v středoevropských vinohradních horách byl zeměřičský provaz běžně používanou pomůckou.⁴⁶ Maršovický horenský řád stanovuje povinnost hormistrů mít u sebe zeměměřičský provaz.⁴⁷ V západoslovenských vinohradních horách se dochovaly zvláštní řetězky, které plnily úlohu zeměměřičského provazu. Modranský horenský řád (VPM) upravuje proceduru rozměřování původně při dělení již vzrostlých vinohradů. Rozměřování řídí hormistři a provádějí přísedící soudu hormistra.⁴⁸ Jejich postavení vyplývalo z postavení agrimensorů, ke kterým bych se chtěl vrátit v některém článku, který budeme pokračovat zpracovávání této problematiky. K rozměřování je používala šnůra o délce pěti sáhů a k vyznačení vinohradní parcely se používaly kříže.⁴⁹

Z římského práva recipována praxe používání zeměměřičské techniky měla vliv na **přímočaré hranice** parcel, tedy hranice v podobě přímek. Podle těchto hranic byly přímočaré i meze.⁵⁰ Nejčastěji tvořící obdélník a kromě krajních vinohradů se nepřízpusobovaly terénu.

Areál vinohradní hory lokátoři rozměřili podle předem určených pravidel (lokační právo). Rozměření uvnitř vinohradní hory se týkalo jak vinohradních parcel a míst zabezpečující užívání vinohradu, zvláštních míst sloužících k přístupu k vinohradu.

Pozemky budoucí vinohradní hory byly rozměřeny na společné a individuální pozemky.

Společné pozemky můžeme dále rozdělit na pozemky, které využívala celá komunita a pozemky ve společné držbě sousedních vinohradníků. K společným prostorům vinohradní hory patřily i pozemky vyhrazené pro odpad a pozemky

⁴⁴ WOLTERS, R.: *Římané v Germánii*. Praha 2002, s. 86.

⁴⁵ POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst. In: *Slovanské historické studie*, III, 1960, s. 97 a násl.

⁴⁶ Vinohradný poriadok mesta Modry, rukopis (B 1) ust. čl. 1/9: ... šnúra se k delení potrebuje, jest 5 sáhy zdluže, kdy(ž) se rovno rozťáhne, kdy(ž) postaví od toho přináleží pergmistrovi jeden groš a kolikrát se šnúra pozdlužky natáhne a kříž se postaví, tolikrát jemu přináleží jeden groš.

⁴⁷ Maršovický horenský řád (vrchnostenský rukopis B2) v ustanovení čl. 2 uvádí: *Horní anebo Pergmistrove mají šnůru nebo oprátku smrti (k) rozměřování vinohradů (míti – dopl. aut.), aby když k tomu povolání budou takovou (práci – dopl. aut.) nahotovo měli.*

⁴⁸ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. 1/9: *Ale však pergmistrové nemajú se dopustiti sami od sebe anebo z jiných pomocú, mimo pereckého práva deleny pred sebe vzíti, ale s pomocú a prítomnosti prísedících, ktorí za svú prácu od pánov perkmistrov traktování bývajú.*

⁴⁹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. 1/9: *Delení vinohradov takto se deje: Šnura, která se k delení potrebuje, jest 5 sáhy zdluže, kdy se rovno rozťáhne, kdy se postaví, od toho přináleží pergmistrovi jeden groš a kolikrát se šnúra pozdlužky natáhne a kříž se postaví, tolikrát jemu přináleží groš.*

⁵⁰ Maršovický horenský řád (vrchnostenský rukopis B2) ustanovení čl. 3 stanoví: *Runy jinak stezky mají rovně skrze vinohrady jíti a mezi vinohrady svobodně běžeti; jdou-li vinohrady šikem k vrchu nebo dolů, tak taky pošikem runy, vše rovně mají býti.*

vysázené stromy, které sloužily jako větrolamy. Dále strážní koše pro případ střežení vinohradní hory při vinobraní apod. Součástí přístupu do vinohradní hory byla veřejná cesta, o níž se zmiňují vinohradní řády.

Vybudování hráze vinohradní hory

Od nejstarších dob byly vinohradní areály odděleny z praktických důvodů ochrany před zvěří i lidmi jednoduchou fortifikací,⁵¹ která byla vybudována při lokaci vinohradní hory. Její existenci máme doloženu u střeoevropských Slovanů ve staroslověnském slově *vinograd*, jehož druhá část poukazuje na ohrazení kolem pěstované vinné révy. První doklady ohrazení vinohradů v Čechách máme doloženy v 10. století.⁵² V dolnorakouských horenských řádech a moravských horenských řádech nazývá **frýdem** či **hrází**.⁵³ Většinou tato hráz bylo vybudována podle místních podmínek. Tato fortifikace mohla být vybudována různým způsobem např. ze zasazených křovin, z náspu, příkopů, dřevěných plotů, kamenný zdi.⁵⁴ Modranském horenském řádu (VPMM) se hovoří fortifikaci v podobě zdi (*zed, mur*).⁵⁵ Současně tato fortifikace v právního hlediska přesně určovala privilegované území, které se s výjimkou příjezdové cesty se nalézalo uvnitř tohoto prostoru.⁵⁶

V lokační právu se vycházelo, že frýd je ve společné držbě celé komunity, která má povinnost frýd vybudovat, avšak běžná údržba je věcným břemenem držitele krajního vinohradu. V případě údržby, která není běžná právní rámec je určen jakoby ze společné držby vinohradní komunity a držitele krajiny, jak je to patrné z modranského horenského řádu. Pokud by cesta by násypem se zvedla nad terén a mohla z toho vzniknout škoda, dávala se povinnost horenské komunitě odtěžit násyp, zanechat přesně určenou délku (dva střevíce) ode zdi a z vytěžené zeminy zanechat její polovinu držiteli vinohradu.⁵⁷ V tzv. falkenštejných

⁵¹ Bible. *Písmo svaté starého a nového zákona*. Vyd. Biblická společnost v ČSFR, 1990, s. 630. První zmínky v knize Izajáš, 5,5, z 8. století před Kr., kde se hovoří: *Nyní vás tedy poučím, co se svou vinicí udělám: Odstráním její ohrazení a přijde vniveč, pobořím její zídky a bude pošlapána*. Ohrazení vinohradu znal také Homér, když říká: *Ohrada viniční je nejkrásnější odměna, jakou může vlast poskytnout vítěznému bojovníkovi*.

⁵² S dokladem o ohrazení vinohradů se setkáváme v latinsky psané Gumpoldovi svatováclavské legendě a staromoravsky psané druhé svatováclavské legendě. Viz BÍLÝ, J. L.: „Chvályhodná krádež“ svatého Václava. (Příspěvek k právním vztahům k půdě v rané patrimoniální monarchii). *Iuridica 2, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas iuridica*, 3, 2001. Olomouc, 2001.

⁵³ Slovo frýd odvozeno od německého *die Einfriedung* ve významu oplocení.

⁵⁴ Názvy jsou zahrnuty v názvech vinohradních hor. Např. Rozenperk (Růžený), kde zřejmě byla hráz z různých keřů, Pfaffenberg, hora ohrazená kůly, Murrenperch, hora zřejmě ohrazena zdi.

⁵⁵ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/3.

⁵⁶ Uherskobrodský horenský řád v ustanovení čl. 46 stanoví: *... že horní v hoře nemá souditi dále nežly na stešku anebo chodník za hrází, jenž stíkl (se nazývá dopl. aut.) a rychtář na ulici*.

⁵⁷ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/3: *Jestli cesta se za dlhý čas tak vyzdvižila, že panutoho vinohrada se škoda stává, tehdy jsú ti všickni, kteří tam vinohrady majú, jejichžto kolaje cesty bijú, podlužni cestu vyzdvihnuti a ve zdi na dve strevice široku misto zanechati, aby s vozením zed nevtlačili, avšak vedle podle spravdnosti jsu take podližni panovi toho vinohrada polovic země zanechati*.

horenských řádech je zpísemněn starý obyčej, že je držitel krajního vinohradu má povinnost udržovat tuto hráz. Ždánický horenský řád sice ukládá také vinohradnické komunitě vybudovat příkopy, které slouží potřebám ochrany celé vinohradní hoře. Pravidelné udržování těchto příkopů bylo uloženo držitelům krajních vinohradů, kteří byli také z tohoto důvodu osvobozeni od odvádění horeného.⁵⁸ Obdobně se s tímto setkáváme také v uherských horenských řádech, kde držitelé krajín obdobně jako v Dolním Rakousku nebo na Moravě měli povinnost zabezpečit ho tím způsobem, aby se přes něho nestala škoda při průhonu dobytka.⁵⁹ Modranský horenský řád však stanovuje povinnost v podobě věcného břemena držitele krajiny sousedící se svobodnou cestou měl povinnost postavit a udržovat na své náklady tuto fortifikaci.⁶⁰

Vyměření výstupních, obratových míst

V modranském horenském řádu pro jednotlivá území vinohradní hory nacházíme slovenskou právní nomenklaturu *výstupní místa*⁶¹ a *obratová místa*⁶² a též *skládací místa*.⁶³

Výstupní místa se nazývala území sloužící ve vinohradní hoře k příjezdu a výjezdu.

Obratovými místy se nazývaly území, kde podle kofigurace terénu se mohly koně s povozy i v hoře se otočit nebo se vyhnout. Právní status těchto území ve vinohradních řádech nebyl řešen. Implicitně můžeme předpokládat, že výstupní a obratová místa patřily celé komunitě držitelů vinohradní hory.

Výstupní a obratová místa byly pravidelně kontrolovány hormistry. V případě, že byly zmenšovány, měl hormistr právo potrestat a nařídít vrácení do původního stavu.⁶⁴

⁵⁸ Ždánický horenský řád obecní rukopis (E) v ust. čl. 25 stanoví: ... *aby všichni ti, kteří v té hořemají, pomohli sobě příkopu dobrou udělati neb vymetati, aby se odtud škoda nedála. Než kdyby ji horníci všichni spolu udělali nebudou povinni více dělati, než ten, či jest krajina, již sobě potom k svému dobrému polepšení, jak se jemuž líbí opravuj; a ten či jest ta krajina nebude povinen pánům zemního dávatí.*

⁵⁹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/19: *Jestli nekdo vinohrad má, který při nábehu dobytka leží, ten jest podlužen svůj vinohrad zaopatriti, jestlipak to učiniti nechtel, mají jeho k tomu perezi nutiti a siliti.*

⁶⁰ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/3: *Kdy(ž) vinohrad pri boku po zdlžky slobodnu cestu a pritom zed anebo násyp má tehdy mosi pan toho vinohrada tu zed sam pre seba dati vystaviti a opatrovati, jemu k opatrovani...*

⁶¹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/16, II/24.

⁶² Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/1, I/16, II/6, II/24.

⁶³ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/1, I/16.

⁶⁴ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. II/24: *Mista obratne a výstupne majú každoročně dvakrát prehlednuta býti a jestliby z nich nekdo sobe k svému vinohradu neco privlastnil, má toties quoties pokutovani býti.*

Vyměření vinohradních parcel a skládacích míst

Pro rozměření vinohradních parcel z římského práva byly recipovány některé zásady přidělového řízení (*adsignatio*).

Římské právo určovalo při *adsignaci* pro polní pozemky tvar čtverce (*Roma quadrata*) o 100 (actus) po 50 jitrech. Provinciální pozemky byly rozměřeny do obdélníku, buď *per strigas*, kdy obdélníkové parcely, v níž jedna strana byla o polovici delší než druhá orientace delších stran od jihu k severu nebo *per scamna* od západu k východu.⁶⁵ Ve vinohradních horách se uplatnil tvar obdélníku.

Základní zásadou *adsignace* bylo rozdělení pozemků na **stejně dílce**. Velikost těchto dílců byla určována počtem zájemců. V lánových vinohradních horách podle velikosti rozměřených dílců můžeme rozlišovat lánové, polovinové, čtvrtinové a osminové vinohradní hory. Zřejmě z římského lokačního práva vinohradních hor předaných municipiím zřejmě byla odvozena zásada lokačních a hospodářských výměr, kdy nejprve hora byla vyměřena velké dílce a potom rozměřováno dalším zájemcům na menší obdělávané dílce.

Římané rozměřovali na čtverečné parcely v násobcích 12. Zřejmě z italských a provinciálních zvyklostí byli přejaty parcely v podobě obdélníku a násobky čtyř.

Středoevropských vinohradních horách se systém rozměřování rozrůznil. V aplských zemích, rakouských zemích a na Moravě byl se používal systém **vinohradní lánové soustavy** modifikované pouze místními zvyklostmi.⁶⁶ Velikost vinohradu mohla být ovlivňována opět počtem zájemců o vinohrad, terénem, množstvím nákladu na kultivaci, předpokládaným výnosem, z toho se odvíjející velikostí vinohradních dávek, klimatem, bonitou půdy a zřejmě v neposlední řadě tradicí různých skupin lokátorů.⁶⁷ Tradování určitých výměr dokládá v 16. století zakládací listina vydaná Hynkem a Petrem Jankovskými z Vlašimě pro vinohradní hory na svém panství. Zakládací listina Petra Jankovského z Vlašimi vydaná dne 19. dubna 1562 kyjovické Nové hory určuje, že vinohrady mají být vyměřeny na čtvrtiny (*čtvrtě*) a osminy (*achtile*), na délku a šířku jako jsou ve skalické Nové hoře založené jeho příbuzným Hynkem Jankovským z Vlašimě v roce 1537.⁶⁸

V zásadě můžeme říci, že byla jedna základní jednotka **vinohrad či vinohradní lán**.⁶⁹ Jako místní modifikace můžeme rozlišovat **dolnorakouský vinohrad**, který měl plošnou výměru přibližně 11 770 m². Na něho bezpochyby na-

⁶⁵ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*, op. c.

⁶⁶ Zakládací listina dvou selouteckých vinohradních hor z roku 1558, kterou byly vinohradní hory ihned rozměřeny na čtvrti je výměra určena takto: ... *že by obě dvě hory mají býti rozměřeny na čtvrti; v každé čtvrti, aby bylo velikost místo desíti provazcův...*

⁶⁷ Podrobné zkoumání pramenů vinohradnictví i archeologických lokalit s vinohrady by mohlo objasnit ještě mnohé o lokaci jednotlivých vinohradních hor.

⁶⁸ Státní okresní archiv ve Znojmě, Archiv městečka Prosiměřic, inv. č. 24.

⁶⁹ V latinských pramenech používá termín *vinea* a pro lán se používal termín *mansus*.

vazuje **moravský vinograd**, který zohledňoval buď starší tradice před příchodem vinohradníků z Vinné čtvrti nebo horší klimatické podmínky pro pěstování vinné révy. Jeho rozloha byla větší a měl přibližně plošnou výměru 12 480 m².⁷⁰ Také v Uhrách se uplatnila lánová soustava. Rozlohu měl mít **uherský vinograd** 12 920 m².⁷¹

Ve starších dobách se v malokarpatské oblasti na Slovensku používalo rozměrování do **soustavy vinohradních kusů**. Základní jednotkou míry byl jeden **kus vinohradu**⁷² a jeho zlomků. Jsou doloženy vinohradní kusy: 1/4, 1/8, a díly 1/16, 1/32. Rozlišovala i výměra vinohradu 1/64 zvaná **feder**, který je snad myšlen jako proužek vinohradní půdy. Podle propočtů Juraje Turcsányho měl vinohradní kus plochu 10 920 ha. Tento badatel našel i doklad převodu z 20. ledna 1594 vinohradní kusu na soustavu vinohradních lánů, přičemž jeden vinograd měl být čtvrtinou vinohradního kusu. Plocha vinohradu však vychází na 2,94 ha, což neodpovídá našim znalostem o velikosti vinohradního lánu.

V Uhrách vznikla vinohradní **soustava kopáčů**. Jednotkou výměry vinohradu jeden **kopáč**. Jak již název napovídá byla výměra vinohradu určována velikostí pozemku, kterou může obhospodařovat jeden pracovník ve vinohradě – kopáč. Proto se také někde nazývá tato jednotka **tagwerk**. Podle metrologických zjištění měl jeden kopáč 94 čtverečných sáhů. Do Malokarpatské oblasti se dostává poměrně pozdě. Slovenští badatelé kladou zavedení soustavy kopáčů do počátku 18. Století.⁷³ Na Moravě se tímto způsobem určovala rozloha vinohradu pouze ve vinohradních horách na Uherskobrodsku, kde jeden tagwerk se obvykle počítal na tři osminy staromoravské měřice.⁷⁴

Ve vinohradních parcelách byla vinná réva vysázena do **řádků neboli krefťů**.⁷⁵ Často tyto řádky měly význam ohraničení určitých práv. Týkalo se to otázek vstupu nebo vysazování ovocných stromů.

Lokační právo středoevropských hor stanovovalo povinnost, aby před každým vinogradem bylo území, které má povinnost držitel vinohradu udržovat volně bez osazení vinnou révou. Toto území bylo součástí držby vinohradu, ale držitel byl v jeho užívání omezen. Tato část vinohradní parcely je jmenována jako skládací místo (*něm. Wandelstat, něm. Mitstatt, slov. skládací miesto, mor. místo, místečko*), které tvořilo soumezí před vinohrady. Toto území sloužilo jako místo původně k shromáždění osob pohybující ve vinohradní hoře, pro výčep a obchod s vínem, ke střežení vinohradů a současně jako příjezdová cesta k jednotlivým vinogradům. Zde se odkládali nádoby a jiné potřeby, budovaly provi-

⁷⁰ VÍTEK, J.: *Slovácká dědina Nedachlebice*. Brno, 1928, s. 81.

⁷¹ BOGDÁN, I.: *Magyarországi hossz – és földmértékek a XVI. század végéig*. Budapest, 1978.

⁷² V německých pramenech je označován jako *Stock*. Slovenský ekvivalent *kus* je doložen v modranském horenském řádu z roku 1664. Termín se používá pouze jako míra vinohradních pozemků.

⁷³ TURCSÁNY, J.: Pozemkové miery vinogradov na malokarpatskej oblasti do zavedenia kopačov, op. c., s. 88-101.

⁷⁴ HOSÁK, L.: *Dějiny vinařství na jižní Moravě*. 1. část. (Brno 1945), Moravské Budějovice, 1998.

⁷⁵ Pro tyto řádky nebo podle terénu terásky se v moravsky psaných pramenech používá termín *grefty* či *krefty* odvozené z německého názvu.

zorní přístřešky (*búdy*), které také sloužily jako úkryt pro pracovníky a zde se mestlovaly hrozny vína. Později se dávalo vinohradníkům právo zde budovat lisovny a vinné sklepy. Ždánický horenský řád dává možnost pocházející zřejmě z vrchnostenského privilegia, aby na místě před vinohrady si mohl každý vinohradník postavit lisovnu.⁷⁶

Moravský Markrabský horenský řád nařizoval jak má být toto území široké a interpretační normou dává mu stejné právo jako má samotný vinohrad.⁷⁷ Držitel vinohradu měl k tomuto místu užívací právo. Moravský Ždánický horenský řád stanovuje, že toto místo je neoddělitelnou částí vinohradu a zakazuje ho oddělit a zcizit od vinohradu.⁷⁸ Takový úkon by byl neplatný a současně se toto jednání chápalo jako soukromoprávní delikt a trestalo se peněžitou pokutou.

Hormistr byl pánem vinohradní hory pověřen dozorem nad rozměřením vinohradních parcel.⁷⁹ Hormistr měl právo i povinnost vyznačit a dozírat, aby nikdo tato místa nezmenšoval.⁸⁰ Pokud se tak stalo tak měl hormistr právo nechat vinohradní révu vyklučit.

Zvláštní kapitolu rozměření tvoří právní úpravou vinohradních luk, se kterou jsme se v dolnorakouských i moravských vinohradních horách zatím nesetkali. Její zakotvení v modranském horenském řádu tvoří prozatím určité specifikum. Nevíme, zda se tyto louky nacházeli uvnitř vinohradní hory nebo byly pozůstatkem mílového pásma. Ustanovení řádu nasvědčuje pro druhou možnost, že louky po moci hormistrů se vyvinuly z tzv. hájemství v souvislosti s mílových právem.⁸¹ Náležely pod jurisdikci hormistrů, kteří o louky nechávali kosit. Byl zde také zákaz pastvy od června (1. 6.) až do vinobraní.⁸²

⁷⁶ Ždánický horenský řád obecní rukopis (E) v ust. čl. 27 stanoví: *Toto sobě také za právo ustanovujem, aby každý proti svému vinohradu, jakž rúny šíře ukazují, sobě preshaus staviti mohl a šíře nic.*

⁷⁷ Židlochovský horenský řád rajhradský rukopis (C) v ust. čl. 10 stanoví: *Wir rugen auch das ein Wandelstat vor dem Weingarten sein schol also preit, als ein Wagen mit Ros und Ornczen mit allen lanc ist, Und die Wandelstat schol so gut Recht haben, als der Weingarten.* Redaktor bzeneckého horenského řádu to ust. čl. 9 překládá a formuluje takto: *O místu před vinohradem taky oznamuje, že místečko před vinohradem má tak široké býti, co vůz s koňmi dlouhý jest, a to místo má tak veliké právo jako vinohrad sám.* Velkoněmčický horenský řád vychází z markrabského horenského řádu a obdobně v čl. 16 stanoví: *Také hory toto právo, aby každý mohl mít pod sebou místo, na kterémžto by s vozem a s konima obrátiti se mohl.*

⁷⁸ Ždánický horenský řád obecní rukopis (E) v ust. čl. 28 stanoví: *Item toto sobě také za právo ustanovujem, aby nižádny soused jeden od druhého pod jeho vinohradem místa k boudám ukupovati ani uprodávati nemohl. Pakli by to kdo učinil, to v nivec obráceno bud' a toho viny 10 gr. a hornému z toho 4 gr.*

⁷⁹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/1: *Bergmistrove jsú ve vinohradech ....na všecku robotu pri kusocho vinohradnich, jejich místech obratných, místech skládajících ....moc majú prihledati a robotu opačovati klče opet vytahnuti a místo osloboditi.*

⁸⁰ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/16: *Pergmistrove jsú podlužni, kdykoli potreba ukazuje, místa složující, obracající, vystupující, místa slobodné prehlednuti a vyznačiti, ano oznámiti, jistý čas jako mají spravena býti a jestli nekdo blízko tej cesty vygreftoval alebo doloval, ten jistý má v ten čas klče opet vytahnuti a místo osloboditi.*

⁸¹ Vinohradný poriadok města Modry, ust. čl. II/18: *Které lúky se nacházajú, jenž k hajování náležajú, te toliko sami peregové obstrihati podlužni jsú.*

⁸² Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/20: *Lúky majú vedle starobylého obyčaja horní opatrovati a dobytek, který proti prikázání prve než-li pokosené jsú do nich jide zajati a tak od jejich hospodárova za to pokutu zadati.* Ustanovení čl. II/12: *Není žádnému sloboda na meskej lúky dobytek pásti od júna až do oberaček, jako i v jiných vinohradních lukách, to má prisne zakázáno býti.*

Vyměření panských vinogradů a krajin

V římském právu na velkostatkách nepředané pozemky kolónům obdělával v přímé režii nájemce velkostatku (*conduktor*) nucenou prací pachtýřů na velkostatku.

S obdobným řešením se setkáváme v lokačním právu středoevropských vinogradních hor.

Z vinogradních hor nemáme zatím zprávy o tom, že by podle lokačního práva byla zde povinnost lokátora pánovi vinogradní hory vyměřit zvláštní lán, jak to bylo běžné v horním právu. Pokud tomu tak bylo, brzy se spíše vyměření panského vinogradu opíralo o zakládací akt respektive smlouvu. U lokátora se s vyměřením jeho vinogradu setkáváme pravidelně, ale opět se toto právo opírá o zakladatelskou smlouvu. Panský vinograd byl vinogradní parcelou často ve výhodné poloze, která byla obhospodařována v režii pána vinogradní hory a jako pracovní síly se využívali poddaní vinogradníci, kteří ho obhospodařovali v rámci robotních povinností.⁸³

V římském právu uplatnění ve vymezení pozemku podle přírodních podmínek a rozměření zeměměřičskou technikou bez ohledu na stejné dílce vytvářel zbytkové pozemky *agri mensura per extremitatem comprehensi*. Tyto zbytky (*subseciva*) byly z adsignace vyňaty.⁸⁴ Za císaře Domitiána byly subseciva přeměněny v soukromou půdu (*ager privatus*).

Uplatnění stejného principu při rozměřování vedlo ke stejným zbytkovým parcelám, pravidelně větší rozlohy. Vycházelo se z předpokladu, že tyto vinogrady více trpí náporu větru a deště, v době úrody od zvířat i lidí a také se jejich rozloha mohla být také zmenšována zkracováním cesty koňskými povozy.⁸⁵ Na těchto parcelách byly vybudovány krajní vinogrady tzv **krajiny**. Máme doložen lokační právní obyčej, že zakladatel dostával vinograd osvobozený od vinogradních dávek. Pán nové vinogradní hory mu dával z tohoto důvodu vinogradní parcely, které nejvíce trpěly klimatickými změnami i škodami od zvěře a lidí, což byly již vzpomenuté krajiny respektive krajní vinogrady.⁸⁶

Vyměření mezi mezi vinogrady (tzv. runy)

Římské lokační právo bylo založeno na povinnosti vlastníků pozemku při jeho založení vybudovat mezní pásy (*confinium, limes*) o šířce 5 stop (1,48 m)

⁸³ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c. kap. 6.1. Obhospodařování vinogradů v rámci poddanských povinností, s. 540-541.

⁸⁴ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*, op. c., s. 302-303.

⁸⁵ FLODR, M.: *Brněnské městské právo*. Brno, 2001, s. 203.

⁸⁶ ZEMEK, M.: Zakládací listina Horních Věstonic. In: *Jižní Morava*, roč. 21, 1985, sv. 24, s. 269 (edice zakládací listiny z roku 1312), kde se hovoří, že *Vlricum iudicem de Wistanicz ... damus et concedimus sibi et suis heredibus omnia finalia quartalia jure hereditario cum officio montis eiusdem libere possidend.*

mezi svými pozemky, který byl vyhrazený k veřejnému užívání, nejčastěji jako stezky (*iter limitare*). Původně otázka mezí se nevztahovala na provinční pozemky. Josef Vančura se domnívá, že řešení této problematiky rozšířila do římských provincií prostřednictvím *lege* Mamillia z roku 109 před n. l.⁸⁷ V provinciích splývala právní tradice římského práva a provinciálních práv. Josef Vančura vycházející z Hyginovy kontroverze *intra quinque aut sex latitudinem* vyslovuje předpoklad, že rozšířením římskoprávní úpravy splývalo v provinciích s místními polními řády.

Recipování vyměřování mezí podle římského vzoru můžeme předpokládat dalmatských měst. Mez měla podle těchto statutů podobu vykopaných příkopů na hranici sousedních vinohradů, kde uprostřed byl chodník. Ustanovení statutu města Budvy považuje vedle původního režimu mezí platilo pravidlo, že v případě tzv. příčných vinohradů (tj. vinohradů založených po spádnicí) patřila runa (příkop) držiteli spodního vinohradu, pokud se neprokázal opak. Dubrovnícký statut nám nepřímou vysvětluje v kapitole XXV *De meja et mergino inter vineas et terras plurium* toto právní řešení, neboť nařizuje, aby níže položený vinohrad byl opatřen zděnou zídkou či zděným plotem, který má stát pod mezí na pozemku držitele spodního pozemku. Mělo pak být ponecháno jeden loket (římský loket 0,5914 m) široké pásmo podél zdi, aby pás mohl být obděláván motykou.⁸⁸ Snad i toto ustanovení má římskoprovinciální původ, i když větší jistotu bychom měli, pokud ho najdeme v právní úpravě střeoevropského vinohradního práva.

Princip zakládání vinohradů s mezními pásy byl uplatňován v lokačním právu střeoevropských vinohradních hor. Vinohrady ve střeoevropských horách byly od sebe odděleny mezemi neboli runami⁸⁹ (*něm. Rain, mor. též rúna, rauna, strža, příkop*), kde uprostřed vedl chodník (*něm. Gang, mor. chodník, slov. chodník*⁹⁰). Meze měly podobu příkopů uprostřed s chodníkem, jímž se přicházelo do vlastního vinohradu. Šířku příkopu jsme zatím v pramenech nenalezli. Svahy příkopu se označovaly jako *strže* neboli *odrunky*. Jelikož byly runy součástí rozměrování vinohradní hory nerespektovaly terén nebo vhodnější přístup, ale měli přímý směr. Jednotlivé vinohrady byly také vyznačeny hraničními kameny.⁹¹ Jejich přenesení bylo hrdelním trestním činem.

⁸⁷ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*, op. c., s. 221.

⁸⁸ BOGIŠIČ, V. – JIREČEK, C.: *Monumenta historica – juridica Slavorum meridionalium 9. Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*. Zagreb, 1904. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101.

⁸⁹ V moravsky psaných horenských řádech se používá taktéž pro mez termín *rúna, rouna*. Název odvozen od německého *der Rain* ve významu mez. Pro příkopy kolem meze máme doložen termín *strža*.

⁹⁰ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. II/11.

⁹¹ NOSEK, F.: Na horenském právě Nosislavském. In: *Selský archiv*, roč. VI., 1907, s. 183. Nosek na základě nosislavské knihy uvádí praxi rozhodčí komise ve věci mezí, *kteří sú na to vycházeli a toho pováživše to rozoznali a vyměřili podlí spravdnosti stran obou dvou, a to takto, aby to kamení zasazeno bylo a vincouři jich obou dvou to spraviti a zasaditi mají tak, jakž jim nahoře psané osoby to ukáži*.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD PRÁVNÍHO REŽIMU MEZÍ

Otázka mezí a z toho vyplývajících povinností sousedů v římském právu i způsobů řešení sporu se krystalizovala při proponování žaloby *actio finium re-gundorum*, která měla původ ještě v Zákoně XII desek.

Právní úprava mezí římského práva se uplatnila v praxi římských provinciích i při vinohradech a byla recipována např. v statutech dalmatských měst.⁹²

Podle římského práva je mezní pás vytvořený rozměření v přímé linii byl ve společné držbě sousedů, kdy každému náleží polovina meze a mez je vyloučena z vydržení (*usucapio*).

Ze střeoevropského vinohradního práva nás nejlépe nás informuje o právním režimu mezních pásů moravský Markrabský horenský řád. Právní režim recipoval římskou právní úpravu. Runa patřila oběma držitelům sousedních vinohradu.⁹³ Oba držitelé sousedních vinohradů byli povinni runu udržovat, a to každý příléhající stranu příkopu k jejich vinohradu. Držitel vinohradu měl povinnost vysazovat vinnou révu na vzdálenost motyky od runy a musel se zdržet toho, aby doloval (tj. překopával hlínu) v blízkosti runy. Taktéž měli držitelé uhrazovat stejným dílem náklady na udržování runy.⁹⁴ Zhoršování runy dolováním zakládalo soukromoprávní delikt a právo souseda na náhradu škody.⁹⁵

Redakce horenských řádů falckenštejnské redakce určují jarní termín, kdy každý držitel vinohradu musí vyčistit a opravit příkop.⁹⁶ Strážnický horenský řád podle zásady, že runa patří oběma držitelům sousedních vinohradů stanovuje, že každý má nárok na polovinu hlíny naplavené do runy. Strážnický horenský řád tento nárok zajišťuje tím, že čištění runy musí dělat držitelé sousedních

⁹² Na společný římsko-provinciální základ ukazuje na to společná předloha Dubrovnického statutu pocházející v nejstarší redakci z roku 1272, kde je v kapitole XXV *De meja et mergino inter vineas et terras plurium* je zcela stejným způsobem upraven právní statut mezí. Totožné právní ustanovení týkající se mezí je v Hvarském statutu v kapitole XXV *De meya et mergtio* a Statutu Budvy v kapitole XLV *De fossado, kapitole XLVII: De fossadi*. Viz POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst. In: *Slovenské historické studie* III, 1960, s. 101-102.

⁹³ Židlochovský horenský řád rajhradský rukopis (C) v ust. čl. 12 stanoví: *Wir rugen auch mer daz der inner Reyn mit dem Gange gehort zu dem aussern weingarten, wy wol ir peider ist*. Redaktor bzeneckého horenského řádu to v ust. čl. 11 překládá a formuluje takto: *O rúně a mezech mezi vinohrady my také oznamujem: že vnitřní meze svým chodem patří k zevnitřnímu vinohradu, ačkoli jich obojich jest*.

⁹⁴ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. II/4: *Kdy(ž) peregové zle nebezpečné a zvyšující cesty mezi vinohrady dají popraviti mají vládu od každého vinohrada, který k tej ceste prináleží 5. den vyzdvihnúti*.

⁹⁵ Židlochovský horenský řád rajhradský rukopis (C) v ust. čl. 12 stanoví: *Vnd wer vbervaren werd, daz er dem Reye zu nahen hett gegrubet in zu frumen dovon der Reye vordurbe, als offt er daz tut, so ist er der Herschaff vorvallen v phunt und dem Percmeister XII Phennig und schol dem Nachgebauer den Schaden abetragen*. Redaktor bzeneckého horenského řádu to v ust. čl. 11 překládá a formuluje takto: *... a kdožby v tom byl postižen, že by z mezi blízko doloval sobě ku polepšení, a že se to meze kazila, kolikrát koli by to udělal, tolikrát 5 lb. vosku, pergmistrovi 12 gr. dá, a sousedu aby škodu opravil*.

⁹⁶ Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) v ust. čl. 4 stanoví: *... jeden každý má do sv. Jiří přikopy vycuzovati a hrázie opravovati, aby dobytek do vinohradu nemohl jiti, jestliže by kdo toho neučinil ten propadl hornému 4 gr. pokutu spravedlivě*.

vinohradů společně.⁹⁷ Bez povolení souseda nesměl prohlubovat runu nebo ji vykládat kamením či dřívím.⁹⁸

Runa byla důležitou hranicí, která zabezpečovala horenský mír. Proto porušení této hranice znamenalo hrdelní zločin jako např. podtahování tzv. oblouků.⁹⁹

Spory o runy řešil soud hormistrů. Řízení probíhalo za účasti soudu a příslušných stran. Po rozhodnutí byly hranice vinohradu vyznačeny hraničními kameny (mezníky). Modranský horenský řád řeší případ, že se jedna ze stran odmítá o stanovení hranic účastnit. Stanovuje povinnost, aby v případě nepřítomnosti měla povinnost zasadit na své straně hraniční kámen pod sankcí pokuty a zaplatit náklady druhé straně.¹⁰⁰

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD PRÁVNÍHO REŽIMU PŮDY

Římské právo z hlediska právního režimu zeminy rozlišovalo právní režim naplavené půdy (*alluvio*) a půdy, která se odtrhne a dostane na cizí pozemek (*avulsio*), což je v podstatě jeden z případů spojení věci (*akcesio*). V prvním případě podle římského práva naplavenina připadá ihned vlastníkovi pozemku. V druhém případě odtrhnutý kus půdy se má vrátit vlastníkovi pozemku odkud se oddělil. Pokud ovšem kus půdy se pevně spojil, stane se akcesí vlastník pozemku, kde zůstal.

Toto řešení pozdější římské právo přebírali právní příručky a bezpochyby řády municipií a latifundií. Prochiron řeší případy náplavy a kus půdy byl vodou utržen najednou zůstane vlastníkovi pozemku odkud se odtrhl.¹⁰¹ O případě, kdy takový kus země srostl s pevnou zemí zejména pomocí stromů a způsobil tím nabytí vlastnictví akcesí. Tato ustanovení se stala i součástí slovanské redakce Prochironu.¹⁰²

Problematickou naplavenin a odtrhnuté půdy řeší právo středoevropských vinohradních hor.

V případě naplavenin právo středoevropských hor vychází ze stejného řešení. Naplavenina se stává součástí držby vinohradu. Můžeme tento princip zaznamenat při naplavenině v runách, kdy patří napolovic sousedům vinohradů.

⁹⁷ Strážnický horenský řád obecní rukopis respektive listina (C) v ust. čl. 20 stanoví: *Item žádný kopáč neb horník po dešti rauny své bez vědomí souseda svého vycuzovati nemá, proto že polovice náplavy na rauně náleží sausedu a polovice jemu samému.*

⁹⁸ Strážnický horenský řád obecní rukopis respektive listina (C) v ust. čl. 21 stanoví: *... ani sobě rauny bez povolení sauseda svého pohlubovati a vykládati pod pokutou dle uznání horného a horníkův přísazných.*

⁹⁹ BÍLÝ, J. L.: *Ius montium*, op. c., kap. 4.4. Mír, s. 411-414.

¹⁰⁰ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. II/3: *Kdy(ž) jedna partaj v vinohrade kámen postaviti chce, druhá pak temu odpírá, tehdy ten který ubližuje a útratu způsobuje ubliženému útratu zaplatiti musí a má prinucení býti na svej stránky také kámen položiti dáti, a to má perecké právo učiniti.*

¹⁰¹ Prochiron, XXXVIII, 58.

¹⁰² Prochiron, slovanská edice, XXXVIII, 57. O tom SATURNIK, Th.: *Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů*. Praha, 1922, s. 109.

Případ odtrhnutí půdy ve vinohradech mohl nastat zejména pokud se odtrhne kus půdy z runy. Pokud by se hlína z břehu dostala do cizího vinohradu například u vinohradů ležících nad sebou, měl povinnost držitel dolního vinohradu runu opravit a vrátit hlínu na původní místo, což odpovídá římskoprávní úpravě.¹⁰³

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD PRÁVNÍHO REŽIMU CEST VINOHRADNÍ HORY

V římském právu se rozlišovaly podle právního statusu dva druhy komunikací. Jednalo se o veřejné cesty (*via publica*) související s hranicí polního pozemku (*limes*), kterým se často dávaly jména podle zakladatele nebo je pojmenovali podle účelu. Vedle toho byly soukromé stezky či chodník (*via privata, iter privatum*) uvnitř pozemků, které užívali jen majitelé pozemků a jejich pracovníci.

Zákon XII desek podrobil vlastníky pozemků sousedících (*amsegetes*) s veřejnou cestou povinnostmi. Měli zejména udržovat cestu v dobrém stavu, jinak byl každý oprávněný projít či projet přes jejich pozemek.¹⁰⁴

V lokačním právu vinohradních hor bylo z obecně recipovaného římskoprávního základu převzato dělení na **veřejné respektive svobodné cesty**, které byly často vedeny kolem vinohradní hory. Uvnitř vinohradní hory byly komunikace patřící celé vinohradní komunitě např. cesty k příjezdu k vinohradům (*obratová místa*) a místa, z kterých se vyjíždělo na veřejnou cestu (*místa výstupní*). Zvláštní právní režim měly chodníky stezky (chodníky), které uprostřed runy vedly do vinohradu.

Římské právo určovalo šířku veřejných cest. Toto ustanovení recipovaly statuty měst na dalmatském pobřeží. Dubrovnický statut pocházející v nejstarší redakci z roku 1272 v kapitole XXIII *De viis vinearum* je určuje, že veřejná cesta musí být tak široká, aby se dva soumaři mohli vyhnout. Obdobně se o veřejné cestě hovoří v Statutu Budvy v kapitole XLIX *Della strada dentro le vigne*.

Římské právo zná řadu ustanovení ve vztahu veřejné cesty a sousedních pozemků. Prochiron vzniklý v poslední třetině 9. století upravuje, že meze nemají být dotčeny kopením veřejné cesty.¹⁰⁵ Víme, že toto ustanovení bylo recipováno do slovanského překladu Prochironu.¹⁰⁶ Na římskoprávní figuru navazuje usta-

¹⁰³ Maršovický horenský řád v ust. čl. 17 stanoví: *Jestliže jest runa jednoho souseda vísti nežli druhého, takže z jednoho vinohradu břehovitého zesejpa by se zem do druhého vinohradu dolního, tedy on držitel dolního vinohradu na svy outraty jest povinen břeh zesypajic podhraditi a by se jeho sousedu hornímu škoda nečinila.*

¹⁰⁴ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*, op. c., s. 102.

¹⁰⁵ Prochiron, XXXVIII, 50, 51.

¹⁰⁶ SATURNÍK, Th.: *Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů*, op. c., s. 108.

novení modranského horenského řádu,¹⁰⁷ kde je určena vzdálenost ode zdi dvou střeveců (podle dolnorakouského střevice – Schuh 0,632 m) a Prochiron určoval vzdálenost jedné stopy (římská stopa 0,296 m).

V právních ustanoveních středoevropského vinohradního práva je někdy obtížné rozlišit veřejné cesty a vinohradní stezky a chodníky. Z římskoprovinciální práva zřejmě přejal Dubrovnícký statut zásadu, že každý držitel vinohradu má mít vlastní chodník k vinohradu.¹⁰⁸ S tím počítalo lokační právo středoevropských vinohradních hor, které při rozměření počítalo v runách s chodníky. Před skládající místy se nacházela cesta a pozemky, které sloužily k tomu, aby se vyhnuly dva vozy při cestu do vinohradní či z vinohradní hory se nazývaly výstupní místa. V Modranském horenském řádu je této problematice věnováno dosti místa, jak obecně, tak i konkrétně.¹⁰⁹

Římské agrární právo určuje zákaz vytvoření nových stezek. Vycházelo se z principu status quo.

Dubrovnícký statut ve svých ustanoveních naplňuje zásadu, že staré stezky musí být zachovány. Dubrovnícký statut řeší situaci, kdo neměl vlastní cestu k vinohradu, tak mu měl soused povolit novou cestu, kdo sousední půdu vzdělává a to tam, kde by se to hodilo. Zákaz nových stezek převzali i středoevropské vinohradní hory i purkrehtní práva. Markrabský horenský řád zakazoval pod pokoutou vytváření nových stezek.¹¹⁰

Držitel vinohradu směl chodit do vinohradu a touto cestou vodit do vinohradu pracovníky pouze svojí runou. Společné užívání držitelů runy přiléhajících vinohradů bylo omezené. Horenské řády určovaly pohyb na těchto stezkách. V době zrání hroznů vína nesměl ani jinou cestou chodit.¹¹¹

Za soukromoprávní delikt považoval džbánický horenský řád, pokud by držitel vinohradu rozšiřoval vinohrad o toto místo.¹¹²

¹⁰⁷ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. I/3: *Jestli cesta se za dlhý čas tak vyzdvížila, že panu toho vinohrada se škoda stává, tehdy jsú i všickni, ktorí tam vinohrady majú, jejichžto kolaje cesty bijú, podlužni cestu vyzdvihnúti a ve zdi na dve strevice široku misto zanechati, aby s vosením zed nevtlačili...*

¹⁰⁸ Dubrovníckého statutu pocházející v nejstarší redakci z roku 1272, kde je v kapitole XXIII *De viis vinearum* je zcela obdobným o něco podrobnějším způsobem upraven právní statut cest. Totožné právní ustanovení obsahuje Statut Budvy v kapitole XLIX *Della strada dentro le vigne*. Ve Hvarském statutu byly cesty vinohrady přímo zakotveny v právní normě. Trestněprávní zákaz chození přes vinohrady korčulský statut Reformationes. cap. CXIV *Ne quis vadat noctu per campos racemos remansos post indemias*. Shody nelze jinak vysvětlit než společnou předlohu římsko-provinciálních municipálních řádu a řádů jednotlivých latifundií. Viz POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101-102. ¹⁰⁹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. čl. II/6: *Aby mezi furmany jeden druhému na cestě na prekažky nebyl, obzvláštne mezi Rozenbergi a Šnaudami, tehdy majú ti, který něco vezu vedle Torkošského jináče Neffěckej záhumenice hore a nazpátek na luku jiti a ten který od doli jide vystupiti musí. Pri Šnaudách pak majú jisté výstupne a obratne učinene býti.*

¹¹⁰ Židlochovický horenský řád (rajhradský rukopis) v ustanovení čl. 38 stanoví: *So hat daz Gepirge daz Recht, daz alle unrechte Steig Verpoten sint, wer des uberVaren wirt der ist dem Percmeister x Gr.*

¹¹¹ Strážnický horenský řád obecní rukopis respektive listina (C) v ust. čl. 18 stanoví: *Item žádný horník neb kopáči, když jsou hrozny zaměkly nemá jinou runou choditi do vinohradu svého, nežli svou pod pokoutou dle uznání horného a horníkův.*

¹¹² Džbánický horenský řád obecní rukopis (D) v ust. čl. 26 stanoví: *Na koho by se proneslo, že by stezky do vi-*

Také runy se týká soukromoprávní delikt házení uřezaných odnožů, haluzí na chodník.¹¹³

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD VODNÍCH PRÁV VINOHRADŮ

Římské pozemkové právo problematiku vodních práv řešilo ve dvou směrech. V prvním případě se jednalo o vodní díla umístěná na pozemku a v druhém případě právní úprava odtoku vody z pozemku. Vodní práva vycházela ze zásady *status quo*. K tomu byla proponována žaloba *actio aquae pluviae arcendae*, která dávala ochranu vlastníku pozemku proti zahrazení dešťové vody, odstranění díla, které na sousedním pozemku změnilo odtok dešťové vody a též změna zařízení zbudovaného při adsignaci nebo existujícího od nepaměti, což může způsobit škodu, zejména vyvolat záplavu. Vycházelo se, že vlastník sousedního pozemku je povinen uvést vodní režim do dřívějšího stavu nebo vykonal-li dílo někdo jiný, aby je souseď odstranil na svůj náklad. Justiniánské právo se zřetelím na jiné krajiny a umělé zavlažování chrání řádné užívání tekoucí vody vůbec a postihuje každého, kdo brání přirozenému odtoku vody, a to nejen dešťové, zvláště děje-li se bez vlastního užítku ke škodě druhého.

Vodní díla na pozemku

Právní ochrana odpovídá klimatickým poměrům na Apeninském poloostrově, kde jsou časté náhlé a vydatné deště a záplavy. Lidská práce mohla zasáhnout do přirozených poměrů a způsobit eroze a škody na cizích pozemcích. Z tohoto důvodu se zdálo nejspravedlivější ponechat přirozené vodní poměry a uplatnění *vis maior*. To bylo zdrojem principu zásady *status quo*. Změny měly být způsobeny přírodními poměry, ale nikoliv *opere manu factu* např. stavbou, vykopáním příkopu, naházením náspu, zarovnáním pozemku.¹¹⁴ Výjimkou jsou práce spojené s běžným využíváním pozemku. Quintus Mucius Scaevola připustil, že vlastník pozemku může vykopat stružky (*sulci aquarii*), kterými měl být pozemek vysoušen. Pozdější právníci jako Labeo, Sabinus, Casius, Ofilius) dovozovali jakékoliv přímé stružky (*sulcos directos*) vykopané jedním směrem k jejímuž vykopání stačil pluh. Zakázané byly hluboké stružky tj. hlubší než orba pluhem, napříč a křivolaké, kde hrozilo zdržování vody.¹¹⁵

nohradu vtahoval pokuty hornýmu 10 gr: Kdo to pronesl tomu též 10 gr. Dáti má a trestání vězení podniknouti. Jestli by se pak více toho dopustil dvojnásobní pokutu a vězením trestán bejtí má.

¹¹³ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. II/8 : Který réví, hušta anebo haluzí na dobré cestě hážu... ti mají skrze peregov toties quoties per 25 den. pokutováni býti.

¹¹⁴ D. 1.1.1.

¹¹⁵ D. 1.1.9.

Vodní poměry ve vinohradních horách v římských provinciích mohly být způsobeny pěstované kultuře i terénu. I zde platila zásada *status quo*. Tuto zásadu recipovali i statuty města na dalmatském pobřeží, jak to můžeme poznat v Dubrovnickém statutu v kapitole *De vineis vel terris aquam ex alto recipientibus*.¹¹⁶ Podle Statutu města Budvy v kapitole XLVIII *De non buttar acqua di fossado de rivagine o fiume* bylo dovoleno vést příčné stružky do příkopu, aby voda neškodila sousedním vinohradům.¹¹⁷

Právo středoevropských vinohradních hor také zná ve vinohradech stružky respektive kanálky pro odvod dešťové vody (*slov. Wassersag, mor. vodomeč*).

Právní režim odtoku vody

Také při odtoku vody se uplatnila zásada *status quo*. Měl se zachovat přirozený odtok vody nebo udržovat stav při založení pozemku.

Uplatnění tohoto principu ve vinohradech v římských provinciích lze následně sledovat v statutech dalmatských měst.¹¹⁸ Ve vinohradní hoře se vycházelo z toho, že se musí udržovat *status quo*.¹¹⁹

Středoevropské vinohradní právo recipovalo princip *status quo*. Z hlediska odtoku se jednalo o odtok dešťové vody nebo vody, která byla zadržena ve vinohradě (stojaté vody).

Pro odtok dešťové vody byly ve středoevropských vinohradních horách vybudovány buď odtokové kanály, jejíž trasa byla vybudována již při založení vinohradní hory nebo přímo vinohradní orgán určoval, jakým způsobem bude dešťová voda odtékat.

V neurčených případech ve vinohradech platila zásada, že držitel vinohradu může odtok vody zajistit pouze příkopem respektive runou přiléhajícím k jeho vinohradu a k tomu má i vybudovat kanálky (*mor. vodomeč*) ve vinohradu.¹²⁰ V slovenském Modranském horenském řádu se opět určuje, že držitelé vino-

¹¹⁶ *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101.

¹¹⁷ *Statuta a leges civitatis Buduae, civitates Scandonae, et civitatis et insulae Lesinae*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

¹¹⁸ Zásada byla již stanovena již římskoprovinciálním právem, jak o tom svědčí společná předloha tohoto ustanovení v městských řádech dalmatských měst. Dubrovnického statutu pocházející v nejstarší redakci z roku 1272, kde je v kapitole XXXIII *De vineis vel terris aquam ex alto recipientibus* stanovena povinnost ohledně vody udržovat původní stav. Viz POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101-102.

¹¹⁹ Vlčnovský horenský řád vrchnostenský rukopis (C) v ust. čl. 39 stanoví: *Toto práva vyznávají, jestliže by kdož kopáčů vodu přišlu na jiného puštěl nežli runú svou, ten propadne 4 gr, a tomu komužby škodu učinil má jemu napraviti podle vůle jeho. Pakližby to učiniti nechtel, hornici mají jeho trestati kládů a na něm vzíti vinnu půl hřivny, ta propadla na J. M. Pána.*

¹²⁰ Vlčnovský horenský řád, vrchnostenský rukopis (C) v ust. čl. 41 stanoví: *Toto práva vyznávají, co se dotýče vodomečí, ta žádná nemá dělána býti k cizí ruce (správně runě pozn. aut.), než aby jeden každý k svéj runě udělal, bez povolení souseda. Ten má pokutován býti dvěma gr. a ty propadají hornému, a ty vodomeč mají zas zametány býti pod pokutou na J. M. Pána.*

hradů mohli propustit z vinohradů stojící vodu pouze vlastním chodníkem.¹²¹ Obdobné ustanovení má dolnorakouský horenský řád v Grinzingu.¹²²

Také byly zakázány úpravy run, které zrychlovaly tok vody, což také známe z římskoprávní úpravy. Tímto byl bezpochyby motivován zákaz zde uvedený ze Strážnického horenského řádu, aby runy byly vykládány dřevem nebo kamením.

Římské právo v případě vodních práv vycházelo ze zásady, kterou definoval Paulus: *In summa tria sunt, per quae inferior locus superiori servit : lex, natura loci, vetustas, quae semper pro lege habetur.*¹²³ V případě stojící vody ve vinohradě se vycházelo z této zásady. Modranský horenský řád v případě tzv. příčných vinohradů (tj. vinohradů, které byly vybudovány po spádnicí) při problému odvodu stojící dešťové vody odtoky (*slov. použito Wassersag*) tím způsobem, že všichni držitelé vinohradu mají povinnost pomoci podle potřeby držiteli nejspodnějšího vinohradu.¹²⁴

V případě nových zařízení pro odtok dešťové nebo stojící vody byl v římském právu bylo stanovováno policejní dozorem.¹²⁵ Taktéž pokud chtěl držitel vinohradu vybudovat nové zařízení, musel mít souhlas držitele sousedního pozemku nebo byl přímo určen orgánem vinohradní správy – hormistrem nebo soudem hormistra.

Policejní povinností hormistra bylo při procházení horou, aby sledoval, zda je dobře zabezpečen odtok vody. Ždánický horenský řád ukládá přímo hormistrovi určovat odtok dešťové vody.¹²⁶

Vinohradní řády z římského práva také recipovali řešení sporů o vodní práva, podobě soudu hormistra.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ ZÁKLAD SOUSEDSKÝCH PRÁV

Většina právních řešení sousedských práv byla převzata z římského práva. Známe jich více typů.

Sousedským sporům bránilo nařízení horenských řádů, jak sadit vinnou révu a stromy ve vinohradě. Markrabský horenský řád stanovuje povinnost držitelům

¹²¹ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. II/9: *Jestli voda ve vinohrade stojí a muže skrze chodnik prepustiti býti, jsú oba podlužni oba susedé ten chodnik dáti vyzdvihnouti...*

¹²² Horenský řád v Grinzingu, ust. čl. 10.

¹²³ D, 2, pr.

¹²⁴ Vinohradný poriadok mesta Modry, ust. II/9: *... jako take prične wassersagy jsú všickni susedé poslednímu vodu propustiti podlužni pomoci, na ten způsob, jaký ten sused ve svém vinohrade nejsnadneji býti uzná.*

¹²⁵ KASER, M.: *Eigentum und Besitz im älteren Römischen Recht.* In: KASER, M. – KRELLER, H. – KUNKEL, W. (Hrsg.): *Forschungen zum römischen Recht.* 1. Abhandlung. Weimar, 1943.

¹²⁶ Ždánický horenský řád obecní rukopis (E) v ust. čl. 29 stanoví: *Co se vod dešťových anebo přivalných dotýče a kde by bez toho býti nemohlo, aby vodě horným a horníky cesta ukázána byla a podle rozkázání horného a horníků, aby každý v svém opatroval tak, aby se jemu ani sousedům škoda nedála. A pakli by kdo toho zanedbal a žaloba na něj přišla, má toho horný s horníky ohledati a bude-li škoda usouzena, toho viny 10 gr. a z toho hornému 4 gr. a škodu naprav.*

vinohradu zasadit vinnou révu na takovou délku od kraje vinohradu, aby kopáč mohl motykou kopat, aby se nekazila mez.

Pěstování stromů ve vinohradě mohlo způsobit, že koruna stromu přesahovala na cizí pozemek. Proto ve falckenštejnských horenských řádech platila povinnost, aby držitel nevysazoval strom do prvního řádku (kreftu) nebo kroku od hranice pozemku.¹²⁷ Pokud i přesto by strom svojí korunou zasahoval do cizího vinohradu, mohl držitel sousedního vinohradu žádat odřezání větví přesahující na jeho pozemek.¹²⁸

Právo převisu

Právní úpravu kořenů a větví stromů přesahujících z pozemku respektive zahrady na sousedův pozemek znalo již nejstarší římské agrární právo. Vlastník sousedního pozemku se mohl rozhodnout, zda strpí převis větví a kořenů. Na základě Zákona XII byla proponována žaloba *actio de arboribus caedensis*. Pokud nechtěl se s tímto smířit, měl podle této žaloby právo kořeny a větve do 15 římských stop (4,44 m). Prétor později poskytoval vlastníkovvi sousedního pozemku interdikt (*interdictum de de arboribus caedendis*) proti vlastníkovvi, který by bránil kořeny nebo větve odřezat.¹²⁹ Římskoprávní úprava byla převzata do řádů latifundií a municipií.

Na ochranu povětrnostními podmínkami před větrem či v nevýhodnějších polohách jako stálý užitek při neúrodě, hlavně na jeho okrajích, byly do vinohradě vysazovány ovocné stromy (ořechy, meruňky, broskve). Z tohoto důvodu i v ustanoveních vinohradních řádů respektive ustanovení týkající se vinohradů v municipiálních nebo polních řádech jednotlivých latifundií byla upravena problematika převisu.

Receptci práva převisu ve vinohradech převzaly i středověké právní památky. Totožnou úpravu nepochybně římskoprávního původu obsahovaly statuty měst na dalmatském pobřeží.

Právo odřezat větve je bezpochyby římsko-provinciálního původu, jak o tom svědčí řády měst na dalmatském pobřeží. Dubrovnického statutu pocházející v nejstarší redakci z roku 1272, kde je v kapitole XXVI *De arboribus inter vi-*

¹²⁷ Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) v ust. čl. 20 stanoví: ... za právo jest, že žádný soused v žádném vinohradě žádného stromu jakékoliv ovoce rodící, to prvním kreftu od runy aneb dobrého kroku míti nemá a pakli by se kdo v čem vinohradě koli našel, buď mladý nebo starý a sousedi skrze něj srovnati by se nemohli, takový strom horní poručiti stíti při samej zemi, obzvláště pak ten, kteřížby sousedu od slunca tnil.

¹²⁸ Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) v ust. čl. 20 stanoví: ... pakli by byl strom jakéž koli ovoce rodící dále od runy nežli kroku anebo v druhým kreftu a vyšel by na druhu stranu sousedovu, buď že by tnil anebo nestínil a soused jeho trpěti nechtěl, tehdy on z vůle horného anebo horní mají vzíti žerd' a bidlo a mají postaviti na runu a pokud ta žerť ukáže, potud zrubati anebo sraziti mají. Obdobně džbánický horenský řád obecní rukopis (D) v ustanovení čl. 25.

¹²⁹ VANČURA, J.: *Agrární právo římské republiky*, op. c., s. 103-105.

neas duorum natis upraveno právo držitele vinohradu seřezat přesahující větve.¹³⁰ Statut Budvy v kapitole XLI *Arbori in loco stranio* upravuje právo vlastníka sousedního pozemku, pokud mu větve bránili, seřezat přesahující větve, kam ze země dosáhl. Výjimkou byly stromy olivovníků.¹³¹ V Hvarsském statutu v kapitole XXVI *De arboribus pendentibuss supra possessiones alienas* je totožná právní úprava jako v Dubrovnickém statutu, což svědčí, že statuty přes místní zvláštnosti vycházejí ze stejného principu.¹³²

Z řádů latifundií i municíí nepochybně vycházelo i středoevropské vinohradní právo. Právo převisu bylo zakotveno zejména v tzv. falckenštejnských řádech. V redakcích falckenštejnských řádů na Moravě byl postup při převisu upraven následovně: V případě, že přes hranici vinohradu přesahovala koruna stromů zasazených na okraji vinohradu dávala se možnost držiteli vinohradu, aby se obrátil se stížností na hormistra. Hormistr s přísěznými vyšel na hranice vinohradu, obhlédl situaci a pomocí tyče ukázal, kde je hranice pozemků. Přesahující větve měl pak právo držitel vinohradu odřezat.¹³³ Z redakcí falckenštejnských řádů v Uhrách na území dnešního Slovenska byla převzata právní úprava v bratislavské redakci falckenštejnských řádů. Modranském horenském řádu totožným způsobem upravuje právo převisu.¹³⁴

Právo přepadu

Pokud vlastník sousedního pozemku strpěl převis větví stromu na svůj pozemek, římské právo vlastníku stromu vlastníkovu stromu zajišťovalo právo vstup na sousední pozemek a sběr spadlých plodů. Právní ochranu vlastníka pozemku poskytoval interdikt (*interdictum de glande legenda*), aby sbíral ob den plody na sousedním pozemku.

Právní úprava přepadu byla zamýšlena k polním pozemkům, kde hraničními stromy byly duby a buky a jednalo se sběr bukvic a žaludů, jak o tom svědčí pojmenování interdiktu.

¹³⁰ *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o vlně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101.

¹³¹ *Statuta a leges civitatis Buduae, civitates Scandonae, et civitatis et insulae Lesinae*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o vlně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) v ust. čl. 20 stanoví: *...pakli by byl strom jakéž koli ovoce rodící dále od runy nežli kroku anebo v druhým kreftu a vyšel by na druhu stranu susedovu, bud že by /stínil anebo nestínil a soused jeho trpěti nechtěl, tehdy on z vůle horného anebo horní mají vzíti žerd' a bidlo a mají postaviti na runu a pokud ta žerť ukáže, potud zrubati anebo sraziti mají*. Obdobně džbánický horenský řád, obecní rukopis (D) v ustanovení čl. 25.

¹³⁴ Vinohradný poriadok mesta Modry, obecný rukopis (B2) ust. čl. II/11: *Kdy(ž) susedov strom vevinohrade do jiného susedového vinohrada své ratolesti tomu ma škodu daleko do vinohrada rosprostírá a sused škodující by se žaloval, má takovú instancii perezi práva štanglu na chodník položit a vedle tej škodlive ratolesti odetnuti*.

Zřejmě již v římském právu došlo k odchylné právní úpravě ve vinohradech. Vzhledem k ochraně úrody vína, bylo právo sběru spadlých plodů ze stromů zakázáno. Tato zásada byla nepochybně recipovaná právní úprava byla upravena statuty měst na dalmatském pobřeží. Dubrovnického statutu pocházející v nejstarší redakci z roku 1272, kde je v kapitole XXVI *De arboribus inter vineas duorum natis* upraveno právo držitele vinohradu sbírat plody očesat přesahující větve.¹³⁵ Obdobně upraveno Statutu ostrova Hvar Zdá se, že blíže obecné římskoprávní úpravě má statut města Budvy. V kapitole XLI *Arbori in loco stranio* upravuje právo vlastníka pozemku sbírat spadlé plody z přečnívající větví, avšak nesměl očesat tyto větve.¹³⁶

Hypotetickou právní úpravu, že vlastník vinohradu nesmí česat plody na svém pozemku přečnívající větve a práva sbírat spadlé plody se objevuje v středoevropském vinohradním právu.

Redakce falkenštejnských vihradních řádů dávají možnost, aby vlastník ovocného stromu sbíral ovoce až po chodník v runě, tedy na svém odrunku a tam kam až dosáhl. Nesměl v žádném případě vstoupit do sousedního vinohradu a česat či sbírat ovoce.¹³⁷ Každý může sbírat jen ovoce nad svým vinohradem a nad svou částí runy. Sbíráni plodů v cizím vinohradě se považovalo za krádež a držitel byl trestán jako zloděj.¹³⁸

Přehled použitých horenských řádů a statutů měst

Bzenecký horenský řád, obecní rukopis (D) (podle Bílého) vzniklý dne 10. srpna 1735 uložený v Státním okresním archivu v Hodoníně, AM -Bz, Archiv města Bzence, II Knihy, inv. č. 67. Rukopis vydal Josef CVRČEK v článku Knihy a právo horenské při městě Bzenci. In: *Časopis Matice moravské*, roč. XVII, rok 1893, s. 338-343. O rukopisech bzenecké redakce markrabského horenského řádu viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 180-201.

Dolnokounický horenský řád obecní rukopis respektive listina (B) (podle Bílého) vzniklý dne 16. října 1576 uložený v Státním okresním archivu pro Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, Archiv městečka Dolní Kounice. Rukopis vydal Augustin KRATO-

¹³⁵ *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 101.

¹³⁶ *Statuta a leges civitatis Buduae, civitates Scandonae, et civitatis et insulae Lesinae*. POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

¹³⁷ Strážnický horenský řád obecní rukopis respektive listina (C) v ust. čl. 26 stanoví: *Kdož strom ovotce ne-soucí ve vinohradě svém blízko rauny stojící má, z toho stromu ovotce sbíráti, z něho třísti a trhati ano i co do rauny padá. Právo má, však co do vinohradu sausedového visí, to jemu nechávati, ano i saused jeho, což z odrunku dosáhnouti může trhati svobodu má.*

¹³⁸ Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) v ustanovení čl. 20 stanoví: *... pakli by jeho chtěl trpěti nemá žádný do cizího vinohradu vstupovati a ovoce sbíráti, než co komu vpadne do jeho, ten to sbíráti má, což do sausedova vpadá, nemá práva sbíráti ani vstupovati, proto pakli sbíral má z a zloděje vinohradu počten bejti a z hory vypověđen.*

CHVÍL v publikaci *Archiv Dolních Kounic*. Popovice, 1907, s. 2-14. O rukopisech dolnokounické redakce vzniklé sepsáním moravského obyčejového práva viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 266-268

Džbánický horenský řád tzv. tvořihrázský rukopis (C) (podle Bílého) vzniklý v letech 1622 – 1640 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, E 17 – Dominikáni Znojmo, sign. A 4. Registra purkrechtní z let 1622 – 1640. O rukopisech hostěradické a olbramovické redakce falkenštejnských horenských řádů a první a druhé džbánické redakce olbramovického horenského řádu viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 257-261.

Džbánický horenský řád obecní rukopis (D) (podle Bílého) vzniklý v letech 1617 – 1640 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, E 17 – Dominikáni Znojmo, sign. A 6. Horenská kniha z let 1617 – 1648. O rukopisech hostěradické a olbramovické redakce falkenštejnských horenských řádů a první a druhé džbánické redakce olbramovického horenského řádu viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 257-261.

Horenský řád buchlovského panství guberniální rukopis (B) (podle Bílého) vzniklý v roce 1782 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, B1-Gubernium, sign. W 210. O redakci buchlovického panství bzeneckého horenského řádu viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 198-199.

Horenský řád v Grinzingu. Edice KALTENBAECK, J. P.: *Die Pan und Bergtaidingbücher in Oesterreich unter der Enns*. II. Wien, 1847, s. 325.

Hotařský řád zv. Zpráva hotařům z doby 15. století. O rukopisech v rámci hotařských řádů viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 287-288.

Ivančický horenský řád vzniklý z doby po roce 1611 uložený v Moravském zemském archivu v Brně. Měl by se nacházet, kde jsem ho nenašel. Rukopis vydal Augustin KRATOCHVÍL v knize *Ivančice – bývalé královské město na Moravě*. Ivan, 1906, s. 334-342. O rukopisu v rámci horenských pracovních řádů viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 292-293.

Jundrovský horenský řád, obecní rukopis (D) (podle Bílého) vzniklý v roce 1710 uložený v Archivu města Brna, Sběrka rukopisů, rkp. č. 7609. O rukopisech jundrovské redakce starobrněnského horenského řádu viz BÍLÝ, J. L.: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 126-128

Lipovský horenský řád guberniální rukopis (B) (podle Bílého) vzniklý v roce 1782 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, B1 -Gubernium, sign. W 210. O rukopisech strážnické redakce falkenštejnských horenských řádů Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 246-256.

Starobrněnský horenský řád, obecní rukopis (F) (podle Bílého) vzniklý v 17. stol. uložený v Moravském zemském archivu, G 2 – Nová sbírka č. 683/6. O rukopisech starobrněnské redakce makrabského horenského řádu Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 122-125.

Statut města Budvy. Edice LJUBIČ, S.: *Monumenta historica-juridica Slavorum meridionalium 3, Statuta a leges civitatis Buduae, civitates Scandonae, et civitatis et insulae Lesinae.* Zagreb, 1882/1883, s. 3 a násl. K rukopisům POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

Statut města Dubrovniku. Edice BOGIŠIČ, V. – JIREČEK, C.: *Monumenta historica-juridica Slavorum meridionalium. Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272.* Zagreb, 1904, s. 1a násl. K rukopisům POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

Statut ostrova Hvaru. Edice LJUBIČ, S.: *Monumenta historica-juridica Slavorum meridionalium 3, Statuta a leges civitatis Buduae, civitates Scandonae, et civitatis et insulae Lesinae.* Zagreb, 1882/1883, s. 3a násl. K rukopisům POŠVÁŘ, J.: Ustanovení o víně a vinicích ve statutech dalmatských měst, op. c., s. 102.

Strážnický horenský řád obecní rukopis respektive listina (C) (podle Bílého) vzniklý v letech 1609 – 1620 uložený v Státním okresním archivu v Hodoníně, AM-St Archiv města Strážnice, II., Knihy, inv. č. 23. O rukopisech strážnické redakce falckenský horenský řádů Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor.* I. díl. Olomouc, 2003, s. 246-256.

Uherskobrodský horenský řád guberniální rukopis (D) (podle Bílého) vzniklý v roce 1782 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, B1 – Gubernium, sign. W 210. O rukopisech uherskobrodské redakce falckenský horenský řádů Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor.* I. díl. Olomouc, 2003, s. 234-245.

Velkoněmčický horenský řád guberniální rukopis (D) (podle Bílého) vzniklý v roce 1782 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, B1 – Gubernium, sign. W 210. O rukopisech velkoněmčické redakce vzniklé sepsáním moravského obyčejového práva. Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor.* I. díl. Olomouc, 2003, s. 265-266.

Vinohradný poriadok mesta Modry obecní rukopis (B2) (podle Bílého) vzniklý před rokem 1664 zapsaný do Knihy statutů, uložený v Archivu Bratislava-vidiek, Mesto Modra, Kniha štatútov mesta Modra. K rukopisu a jeho rozboru BÍLÝ, J. L.: *Modranský horenský řád v kontextu organizace a práva vinohradních hor na sever od středního Dunaje.* In: *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, II/2008, Bratislava, (v tisku).

Vlčnovský horenský řád vrchnostenský rukopis (C) (podle Bílého) vrozený do roku 1544 vzniklý mezi léty 1702 – 1705 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, G 436 – Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 2929, sign. IV 92, karton 314. O rukopisech uherskobrodské redakce falckenský horenský řádů Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor.* I. díl. Olomouc, 2003, s. 234-245.

Ždánický horenský řád obecní rukopis (E) (podle Bílého) vzniklý v roce 1629 uložený v Státním okresním archivu v Hodoníně, Obecní archiv městečka Ždánic, č. 86 předávacího protokolu. Rukopis vydal Jakub VRBAS v knize *Dějiny městečka Ždánic.* Ždánice, 1898, s. 180-192. O rukopisech ždánické redakce bzeneckého horenského řádu. Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor.* I. díl. Olomouc, 2003, s. 202-212.

Židlochovický horenský řád rajhradský rukopis (C) (podle Bílého) vzniklý v roce 1781 uložený v Moravském zemském archivu v Brně, E 6 – Benediktíni Rajhrad, inv. č. 2946, sign. Ha 3/3. O rukopisech židlochovické redakce markrabského horenského řádu. Jiří L. BÍLÝ: *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. I. díl. Olomouc, 2003, s. 102-110.

Recenzent: doc. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Súhrn

Článek se týká recepcie římského práva v středoevropském vinohradním právu. Autor vychází z pramenů Moravy, Slovenska, Rakouska a Čech. Zaměřuji se na římskoprávní základ agrárního a lokačního práva. Lokační právo je souborem norem sloužících k založení vinohradních hor. V práci jsou analyzovány regální práva k vinohradním horám, vymezení vinohradních hor, rozměření (rozparcelování) vinohradů, mezí, právní otázky naplavené a odtrhnuté půdy, vodních práv a sousedských práv.

Zusammenfassung

Der Artikel betrifft den Empfang/Einfluss (je-li mysleno „vliv“) des römischen Rechts auf das Mitteleuropäische Recht des Weinbaus. Der Autor legt Quellen aus Mähren, der Slowakei, Österreich und Böhmen zugrunde, die sich auf die römisch rechtlichen Grundlagen des Agrar- und Lokatsrechts beziehen. Lokatsrecht ist die Gesamtheit der Rechtsnormen, die der Gründung eines Weinbergs dienen. Ferner wird auch das Regalrecht am Weinberg, die Bestimmung sowie die Ausmessung (Parzellierung) des Weinbergs, der Korridore, rechtliche Fragen zu angeschwemmter und abgebrochenem Boden, Wasserrechte und Nachbarschaftsrechte beleuchtet.

Summary

The article deals with reception of Roman law in the Central European vineyard law. It is based on sources from Moravia, Slovakia, Austria and Czech lands. The author focuses on the Roman law foundation of agrarian and locator law. Locator law is a body of legal norms serving for establishment of vineyard mountains. Regal rights to the vineyards mountains are being analyzed in the article, as well as delimitation, parceling of the vineyard mountains and baulks, legal questions of alluviated and tore away soil, water and neighbor rights.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**KONTROVERZIA SABINIÁNOV A PROKULIÁNOV
TÝKAJÚCA SA CHARAKTERISTIKY
MANCIPAČNÝCH ZVIERAT (GAI 2, 14 – 16)**

Róbert Brtko

K rozvoju právnej vedy prispeli za principátu dve významné skutočnosti. Prvá bola tá, že cisári začali udeľovať významným právnikom tzv. právo verejne dávať dobrozдания v mene cisára (*ius publice respondendi ex auctoritate principis*).¹ Druhým dôležitým faktorom bol vznik dvoch protichodných smerov, teoretických škôl – *prokuliánov* a *sabiniánov*, ktoré sa rozchádzali v riešení mnohých právnických otázok.² Dôvody, ktoré podnecovali spory medzi zástancami dvoch právnických škôl, t. j. prokuliáni verzus sabiniáni, zostávajú aj v dnešnej dobe zahalené istým rúškom tajomstva. Tento výrazný antagonizmus mal hlavný pôvod v disharmónii nielen filozofických, politických, ale možno aj metodologických princípov aplikovaných predstaviteľmi týchto dvoch právnických škôl.

---

¹ Cisár Hadrián (117 – 138) tiež pokračoval v tomto trende a ustanovil, že zhodné dobrozдания autorizovaných právnikov (*responsa*) majú silu zákona.

² Pôvodca prokuliánov – **Marcus Antistius Labeo** – republikán, žil na prelome starej a našej éry. K prokuliánom patrili právnici ako Nerva pater, Proculus, N. filius, Pegasus, Celsus pater, C. filius, Neratius Priscus. Prokuliáni pokračovali v tradícii republikánskych právnikov a ich doménou bola kazuistika. **Massurius Sabinus** žil v prvej polovici n. l. a bol žiakom tvorivého Capitona (stúpenca cisárstva), od ktorého sa rátajú počiatky školy sabiniánov. Do skupiny sabiniánov ďalej patrili Coelius Sabinus, Iavolenus Priscus, Aburnius Valens, Tuscianus a Salvius Iulianus. Sabiniáni s veľkou obľubou rozpracovávali systematiku práva.

1. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA SABINIÁNOV A PROKULIÁNOV

Veľká časť sporov medzi prokuliánmi a sabiniánmi sa spomína v Gaiových inštitúciách. Napriek tomu (ešte pred objavením veronského palimpsestu) romanisti často krát, keď analyzovali spory medzi horeuvedenými školami, vychádzali zo známeho pomponiánskeho fragmentu:

D. 1, 2, 2, 47 a nasl. – *Pomp. l. s. enchiridii*:

§ 47. „Post hunc (Tuberonem) maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audivit, institutus est autem a Trebiano. Ex his Ateius consul fuit: Labeo noluit cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fierent, honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit; et totum annun ita diviserat, ut Romae sex mensibus secederet et conscribendis libris operam daret.

Itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, perseverabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit.“

§ 48. „Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt.“

§ 51. „Huic successit Gaius Cassius Longinus [...]“

§ 52. „Nervae successit Proculus [...]. Sed Proculi auctoritas maior fuit, nam etiam plurimum potuit; appellatique sunt partim Cassiani partim Proculiani, quae origo a Capitone et Labeono coeperat.“

§ 53. „Cassio Caelius Sabinus successit [...] Proculo Pegasus [...] Caelio Sabinio Priscus Javolenus; Pegaso Celsus: parti Celso Celsus filius et Priscus Neratius [...] Javoleno Prisco Aburnius Valens et Tuscianus, item Salvius Julianus.“

Z fragmentu možno získať nasledovné poznatky: 1) medzi Labeonom a Capitonom bol antagonizmus v tom, že prvý sa podujal obnovovať tradičné inštitúty, zatiaľ čo ten druhý im zostával verný; 2) počiatkové protiklady medzi dvoma právnikmi sa časom ešte viac prehĺbili najmä zásluhou ich nástupcov a to hlavne zásluhou Masuria Sabina a Nervu; 3) po nich veľká časť významných rímskych právnikov sa prikláňala buď k jednej alebo k druhej škole.³

Guarino ohľadne horeuvedeného problému hovorí, že pokiaľ ide o pomenovania týchto dvoch oproti sebe stojacich smerov (Cassiani alebo Sabiniani a Proculiani), je potrebné si uvedomiť skutočnosť, že pomenovanie týchto smerov nepochádza ani od Capitona ani od Labeona. Vykryštalizovanie názvu – Sabiniani

³ Autori nie sú jednotní v tom, či zástancov právnickej školy pomenovanej po Proculovi je vhodnejšie nazývať termínom *Proculiani* alebo *Proculeiani*. Väčšina predošlých, ale aj súčasných romanistov uprednostňuje výraz *Proculiani*; porovnaj BAVIERA, G.: *Le due scuole dei giureconsulti roman*. Firenze, 1898, s. 28; ARANGIO-RUIZ, V.: *Storia del diritto romano*. Napoli, 1957, s. 281; ROBY, J.: *Roman Private Law in the Times of Cicero and the Antonines*. Darmstadt, 1975, s. 15; KUNKEL, W.: *Römische Rechtsgeschichte*. Köln – Graz, 1967, s. 112; BUCKLAND, W.: *A Manual of Roman Private Law*. Cambridge, 1928, s. 16.

a Proculiani – vzniklo až neskôr vďaka právnej aktivite ich nástupcov; porovnaj GUARINO, A.: *Diritto privato romano*. Napoli, 1969, s. 114. Falchi na túto tému ešte dodáva, že len Sabinus sa môže považovať za pôvodcu systému *ius civile* nazývaného aj sabiniánsky, porovnaj FALCHI, G.: *Le controversie tra sabiniiani e proculiani*. Milano, 1981, s. 7.

Prvotný postoj romanistov voči správam nachádzajúcim sa v horeuvedenom fragmente bol plný dôvery. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že pred objavením veronského palimpsestu a pred vydaním spisu Henricha Dirksena⁴ romanisti svoje hypotézy týkajúce sa sporov medzi sabiniánmi a prokuliánmi zakladali na odlišnosti ich filozofického zmysľania. Ani spomínaný Dirksen vôbec nespochybňoval to, čo sa tvrdí vo fragmente, ale potom ako rozlíšil spory a „*Privatmeinungen*“ [osobné názory], videl základ kontroverzií aj v odlišnosti použitých metód pri štúdiu práva a to v posúdení skúmanej skutkovej podstaty.⁵ Následne nato iní autori, ako napríklad Bremer alebo Pernice, videli príčinu odlišnosti týchto právnických škôl ani nie tak v obrane svojich rozdielnych metodologických prístupov použitých pri tvorbe práva, ale hlavne v rozdielnosti ich základných postojov: prokuliáni boli raz konzervatívni inokedy boli zase progresívni, a sabiniáni naopak. Inými slovami povedané, podľa týchto autorov príčiny sporov mali hlavne osobné a príležitostné podfarbenie. Tento názor romanistov vznikol pravdepodobne preto, lebo pozornosť týchto autorov sa upriamovala len na § 47, kde sa pojednáva o Labeonovi a Capitonovi – teda o dvoch protikladných postojoch, ktoré mohli byť motivované politickým pozadím.⁶ Väčšina súčasných romanistov sa prikláňa k tomuto poslednému skeptickému postoju, ktorý takto dominuje v rímskom práve.

Pod vplyvom mnohých romanistických štúdií možno systematicky analyzovať spory medzi horeuvedenými školami na základe rôznych kritérií. Ak by sme pripustili, že kritériom odlišnosti je rôzna filozofická orientácia, tak podľa niektorých autorov boli prokuliáni stoici a sabiniáni zase epikurejci. Podľa iných romanistov boli zasa prokuliáni považovaní za akademikov a sabiniáni za stoikov. Nechýbajú ani názory, že príslušníci obidvoch škôl sa pohybovali v okruhu stockej filozofie, ale prokuliáni lepšie využívali dialektiku.⁷

Starý výklad pomponiánskeho fragmentu (D. 1, 2, 2, 47 – 53) hovorí, že Labeon vďaka svojmu nadaniu a nezávislosti sa pokladal za novátora, zatiaľ čo Capiton zostal verný starej právnickej tradícii. Na základe tohto výkladu boli sabiniáni pri tvorbe práva charakterizovaní ako konzervatívci, zatiaľ čo prokuliáni ako novátori či modernisti. Takýto postoj zastávajú klasickí autori ako Merillio

⁴ DIRKSEN, H. E.: *Beiträge zur Kunde des römischen Rechts I. Abhandlung: Über die Schulen der römischen Juristen*. Leipzig, 1825.

⁵ Porovnaj ibidem, s. 46 a 126.

⁶ Porovnaj BREMER, F. P.: *Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im römischen Kaiserreich*. Berlin, 1868, s. 69.

⁷ Porovnaj GIRAUD, M. Ch.: *Histoire du droit romain*. Paris, 1847, s. 180; SOKOLOWSKI, P.: Die Lehre von der Spezifikation. In: *Z.S.S., rom. Abt.*, 17, (1896), s. 252-254.

a Hugo a vo všeobecnosti všetci tí, ktorí uznávajú hodnovernosť pomponiánskeho fragmentu.⁸

Podľa inej teórie taktiež sa zakladajúcej na striktnnej interpretácii pomponiánskeho fragmentu sabiniáni manifestovali svoj rešpekt voči právnickej tradícii tým, že na vyriešenie rôznych sporov aplikovali kritériá tzv. *stricto iure*, naproti tomu prokuliáni boli viac otvorení novým technicko-právnym možnostiam a pri aplikácii práva používali princípy založené na *aequitas*. Preto sabiniánov možno považovať za prívržencov prísneho práva a prokuliánov za prívržencov „*aequitas*“.⁹

Teória, ktorú zastávali napríklad Heineccius¹⁰ a Masow,¹¹ hovorí o tom, že prokuliáni boli nezávislí na cisárskej moci a sabiniáni boli jej podporovateľmi. Toto tvrdenie sa zakladá nielen na pomponiánskom fragmente, ktorý sa obmedzuje na spor medzi Labeonom a Capitonom, ale tiež na poznatkoch pochádzajúcich z nie právnických zdrojov opisujúcich život dvoch zakladateľov týchto škôl. Baviera však kriticky pripomína skutočnosť, že aj keď je isté, že Labeon bol neobľobným oponentom cisárskej moci a Capiton zasa jej zástancom, nie je celkom isté to, či takéto postoje zastávali aj ich nasledovníci.¹²

Podľa inej tézy podporovanej napríklad Kuntzom,¹³ sabiniánov možno zaradiť medzi naturalistov a prokuliánov medzi idealistov. V podstate išlo o protiklad medzi *utilitas a gravitas*, ktoré boli na strane sabiniánov a *subtilitas a venustas*, ktoré boli na strane prokuliánov.

Schanz¹⁴ a Betti zastávali názor, podľa ktorého prokuliáni vypracovali poriadok *ius civile* spôsobom, že analogicky rozširovali rozsah starých právnych inštitútov na nové skutkové podstaty. Naproti tomu sabiniáni sa snažili prehľbovať rôzne dôvody skúmaných skutkových podstat. Z tohto uhla pohľadu možno nazvať prokuliánov „analogistami“ a sabiniánov „anomalistami“.

Zaujímavú teóriu predstavil Puchta,¹⁵ podľa ktorého tieto dve školy vznikli na základe oddanosti, vernosti (*pietas*) voči ich majstrom, teda aj na základe istého citového pozadia, čo sa následne premietlo aj do protirečení v oblasti práva medzi žiakmi a nasledovníkmi týchto predstaviteľov.

Arnó predstavil hypotézu, podľa ktorej sabiniáni boli pokračovateľmi interpretatívneho smeru, ktorý založil Servius Sulpicius Rufus spolu so svojimi poslucháčmi, kým prokuliáni zotrvali na tradičnom usporiadaní, ktoré dal Q.

⁸ Porovnaj FALCHI, G.: *Le controversie tra sabiniani e proculiani*. Milano, 1981, s. 11-17.

⁹ Porovnaj HOMMEL, C. F.: *De principali causa dissensionum inter Labeonem et Capitonem horumque sectatores*. Lipsiae, 1750, § 2 a 7.

¹⁰ HEINECCIUS, J. G.: *Historia iuris civilis Romani ac Germanic*. Halle, 1773, I. § 195.

¹¹ MASCOVIUS, : *De sectis Sabinianorum et Proculianorum in iure civili Diatriba*. Lipsiae, 1750, I. § 2.

¹² BAVIERA, G.: *Le due scuole dei giureconsulti romani*. Firenze, 1898, s. 15.

¹³ KUNTZE, J. E.: *Institutionen und Geschichte des römischen Rechts*. B. II. *Excursus*. Leipzig, 1879, s. 267-281.

¹⁴ SCHANZ, M.: Die Analogisten und Anomalisten im römischen Recht. In: *Philologus*, 42, 1884, s. 309 a nasl.

¹⁵ Porovnaj PUCHTA, G. F.: *Cursus der Institutionen*. Leipzig, 1893, § 98.

Mucius v *ius civile*. Preto sabinánov možno v tomto zmysle pomenovať, že sú „serviáni“ a prokuliánov – „muciáni“.¹⁶

Na základe analýz jednotlivých sporov pochádzajúcich od nemeckého romanistu Karlowu¹⁷ by sa prokuliáni mohli charakterizovať ako prívrženci „*ius civile*“ a sabiniáni ako stúpenci „*ius gentium*“. Karlowa nastolil celkom opačnú orientáciu ako klasickí romanisti, v ktorej prokuliánov klasifikoval ako konzervatívco a sabiniánov ako novátorov.

Prokuliáni „*kazuisti*“ a sabiniáni „*systematici*“ – túto hypotézu podporoval Brasiello¹⁸ preto, lebo aj v histórii rímskeho práva existovali tieto dva smery, ktoré charakterizujú každú živú právnu náuku. Z pohľadu interpretácie práva zasa Pacchioni hovorí, že prokuliáni sa môžu považovať za progresívnych vykladačov, zatiaľ čo sabiniáni za prísnych a formálnych interpretov.¹⁹

Na záver môžeme hypotézy klasických i súčasných romanistov v krátkosti rozdeliť do troch základných skupín:

A) PROKULIÁNI KONZERVATÍVCI:	SABINIÁNI PROGRESIVISTI:
– podporovatelia <i>ius civile</i>	– podporovatelia <i>ius gentium</i>
– podporovatelia tzv. striktného práva	– podporovatelia <i>aequitas</i>
– prísna interpretačná metóda	– progresívna interpretačná metóda
B) PROKULIÁNI PROGRESIVISTI:	SABINIÁNI KONZERVATÍVCI:
– Muciáni	– Serviáni
– interpretácia progresívna	– interpretácia prísna a formálna
– stúpenci <i>aequitas</i>	– stúpenci striktného práva
– idealisti	– naturalisti

C) Do tejto skupiny patria také tézy, ktoré sa nespájajú s konzervatívnymi alebo progresívnymi tendenciami. **Ide o hypotézy:** a) prokuliáni kazuisti – sabiniáni *systematici*; b) rozdelenie na základe oddanosti, vernosti (*pietas*) voči majstrom.²⁰

Na základe analýz publikácií horeuvedených autorov a právnych prameňov som dospel k názoru, že hlavný protiklad medzi prokuliánmi a sabiniánmi spočíval predovšetkým v ich rozdielnom spôsobe nazerania na civilné právo starých právnikov – *veteres*. To znamená, že prokuliáni sa usilovali o jeho záchranu tým, že ho upravovali. Naproti tomu sabiniáni sa snažili o jeho prekonanie tým spôsobom, že sa zameriavali na nové právne nápady.²¹

¹⁶ Porovnaj ARNÒ, C.: *Le due grandi correnti della giurisprudenza romana*. Modena, 1922.

¹⁷ Porovnaj KARLOWA, O.: *Römische Rechtsgeschichte I*. Leipzig, 1885, s. 663; BONFANTE, P.: *Storia del diritto romano*. Vol. I. Milano, 1959, s. 262 a 377.

¹⁸ Porovnaj BRASIELLO, U.: *Lineamenti di storia del diritto romano*. Roma, 1972, s. 118.

¹⁹ Porovnaj PACCHIONI, G.: *Corso di diritto romano*. Vol. I. Innsbruck, 1905, s. 123 a nasl.

²⁰ Porovnaj FALCHI, G.: cit. dielo, s. 25-38.

²¹ Porovnaj BRTKO, R.: Charakteristika niektorých kontroverzií medzi prokuliánmi a sabiniánmi v rímskom práve. In: *Notitiae ex Academia Bratislaviensi Iurisprudentiae*, I., 2007, s. 64-76.

2. VECI MANCIPAČNÉ A NEMANCIPAČNÉ

Na začiatku druhej knihy Gaius rozdeľuje veci, ktoré patria alebo nepatria do nášho majetku (*rebus: quae vel in nostro patrimonio sunt vel extra nostrum patrimonium patrimonium habentur* – Gai 2, 1); na telesné a netelesné veci (*res corporales et incorporales* – Gai 2, 12) a na mancipačné a nemancipačné veci (*res Mancipi et res nec Mancipi* – Gai 2, 14). Osobitné postavenie mancipačných vecí vyplývalo z toho, že podľa *ius civile* ich nebolo možné previesť (scudzit') s plnou účinnosťou na iného inak než slávnostnými formálnymi právnymi úkonmi.²² Do kategórie takýchto vecí patrili italské pozemky s budovami, niektoré štvornohé ťažné zvieratá, otroci a poľné pozemkové služobnosti. Mancipačné veci boli v tej dobe najdôležitejšími poľnohospodárskymi prostriedkami rímskeho občana. Všetky ostatné veci bez ohľadu na ich hodnotu boli nemancipačnými vecami. Gaius uvádza zoznam mancipačných a nemancipačných vecí (Gai 2, 14 – 16) a právní romanisti doteraz nie sú jednotní v tom, či tento zoznam je povahy taxatívnej alebo objasňujúcej.²³

3. ŤAŽNÉ ZVIERATÁ AKO MANCIPAČNÉ VECI

Gaius medzi mancipačné veci zaraďuje aj ťažné zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť. V tejto súvislosti spomína spor, ktorý opäť postavil proti sebe prokuliánov a sabiniánov:

„[...] mancipačnými (vecami) môžu byť tieto: pozemok na italskej pôde, ďalej stavby na italskej pôde, ďalej otroci a tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť jarmom či sedlom ako hovädzí dobytok, kone, mulice, osly [...].“

„[...] je ale otázka, ako sa má rozumieť tomu, keď sme povedali, že mancipačné sú tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť: neskrotia sa totiž hneď, ako sa narodili. A učitelia našej školy sa teda domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú hneď, ako sa narodili. Naproti tomu Nerva a Proculus a ostatní stúpenci druhej školy sa domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú až vtedy, keď boli skrotené. A keby nemohli byť skrotené pre prílišnú divokosť, začínajú byť

²² Pandektné právo, ako aj teória moderného občianskeho práva rozlišujú *originálne* (pôvodné – prirodzené) a *derivátne* (odvodené) spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva. „Starí Rimania“ takéto delenie nepoužívali a spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva rozdeľovali podľa *civilného práva* a podľa *prírodného práva*. Hlavným dôvodom takého uvažovania bola skutočnosť, že najstaršiemu rímskemu právu bola ešte cudzia myšlienka týkajúca sa prevodu vlastníckeho práva a nadobudnutie každého subjektívneho práva – aj vlastníckeho – sa chávalo ako nadobudnutie nového práva. Staré formálne nadobúdacie právne úkony – *mancipatio* a *in iure cessio* – poukazovali na úroveň takého právneho myslenia, keď budúci nadobúdateľ predniesol tvrdenie o existencii svojho práva a scudziteľ mlčal. Predstava, že právo možno aj preniesť alebo previesť takým spôsobom, že ostane takým istým aj u nadobúdateľa, sa začala presadzovať až v klasickej dobe (porovnaj Lab. D. 18, 1, 80, 3; Ulp. D. 39, 3, 6, 4; Ulp. D. 12, 1, 14).

²³ Porovnaj REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava – Trnava, 2003, s. 267.

mancipačnými vecami v tej dobe, keď dosiahnú takého veku, keď zvyčajne bývajú skrotené“ (Gai 2, 14 – 15).

Sabiniáni sa teda domnievali, že voly, kone, osly a mulice²⁴ boli od momentu narodenia vecami mancipačnými. Prokuliáni tvrdili, že tieto ťažné zvieratá sa do kategórie mancipačných vecí zaradia až vtedy, keď budú skutočne – efektívne skrotené. Ako to možno vidieť z poslednej vety horeuvedeného textu (Gai 2, 15), postoj prokuliánov sa však zmierňoval v hypotetickej situácii: ak by zvieratá nebolo možné skrotiť z dôvodu ich prílišnej divokosti. V takomto prípade sa majú považovať takéto zvieratá za mancipačné veci od toho času, v ktorom zvyčajne bývajú skrotené zvieratá toho istého druhu.

Právni romanisti pri analyzovaní podstaty tejto kontroverzie nie sú jednotní. Napríklad Karlowa a De Visscher vidia podstatu kontroverzie na báze obnovy starobylého inštitútu *mancipia*. Konkrétne Fernand De Visscher spája spor s dôvodmi, na základe ktorých boli len niektoré konkrétne zvieratá začlenené do kategórie mancipačných vecí. Inými slovami De Visscher si položil otázku: prečo len práve tieto zvieratá boli zaradené do kategórie mancipačných vecí a prečo iné nie? Podľa neho hlavným kritériom bola skutočná a efektívna moc, ktorú otec rímskej rodiny (*pater familias*) mohol uplatňovať nad týmito zvieratami ako nad bytosťami, ktoré majú schopnosť podriaďiť sa vôli človeka. De Visscher týmto spôsobom vyjadril nesúhlas s hypotézou Bonfanteho, ktorý hlavný dôvod začlenenia niektorých zvierat do kategórie mancipačných vecí videl v ich hospodárskom určení.²⁵

Iný postoj predstavuje Nicosia, ktorý svoju hypotézu postavil na taxativite a výlučnosti zoznamu mancipačných vecí, ktorý uvádza Gaius. Podľa Nicosiu tento taxatívny zoznam vyjadroval postoj klasických právnikov v súvislosti so stabilizáciou alebo postupným znížením počtu vecí patriacich do tejto kategórie, s cieľom uľahčiť majetkový obeh a výmenu. Teda podľa Nicosiu sabiniáni boli proti tomu, aby sa zoznam mancipačných vecí rozširoval alebo znižoval. Všetky zvieratá zaradené do zoznamu mancipačných vecí sú tie, ktoré sú schopné výcviku a potom môžu byť zapriahnuté do jarma a použité na ťahanie. Naproti tomu prokuliáni mali tendenciu zužovať zoznam mancipačných vecí a takýmto

²⁴ Tento zoznam ťažných zvierat doplnil len nedávno Nicosia, lebo Gaius v druhej knihe hovorí len všeobecne o mancipačných zvieratách, ktoré sa dajú skrotiť: „[...] *sed quod diximus, et boves equos mulos asinos mancipi esse, nunc videamus quomodo intelligendum sit. Sane nostri praeceptores ea animalia ut nata sin.*“ NICOSIA, G.: *Animalia quae collo dorsove domantur*. In: *IURA*, 18 (1967), s. 45; taktiež porovnaj WLASSAK, M.: *Studien zum altröm. Erb – und Vermächtnisrecht*. 1, (1993), s. 60-102. Gaius ohľadne zoznamu nemancipačných zvierat ešte dodáva: „*nemancipačné sú tiež divoké šelmy, ako medvedi (a) levy, ďalej tiež tie zvieratá, ktoré sa obvykle k šelmám počítajú, ako slony a ťavy* [...]“ (Gai. 2, 16).

²⁵ DE VISSCHER, F.: *Mancipium et res Mancipi*. In: *Studia et Documenta Historiae et Iuris (SDHI)*, 1936, č. 2, s. 265, 293: „*se trouve à notre avis dans la nature spéciale de la puissance même du mancipium... S'ils sont res Mancipi, c'est à raison de leur soumission effective, de leur obéissance à la volonté de l'homme, du concours en un mot qu'il apportet à l'activité du chef de famille*“. Ak sa má teda mancipium identifikovať s „*puissance de commandement*“, tak sa môže uskutočňovať len na tých zvieratách, ktoré sú schopné podriaďiť sa vôli človeka.

spôsobom chceli podľa Nicosiu zlepšiť majetkovú výmenu. Z tohto dôvodu prokuliáni mali tendenciu z „Gaiovho zoznamu“ vylúčiť tie ťažné zvieratá, ktoré ešte neboli skrotené alebo nedosiahli istý vek.²⁶ Nicosia podstatu kontroverzie videl predovšetkým v dôvodoch, ktoré mali ekonomický a sociálny charakter a ktoré v tejto súvislosti kritizoval Guarino, keď povedal, že tendencia vývoja a kryštalizácie mancipačných vecí neznamená redukciu ich počtu.²⁷

Teória, ktorú predstavil Nicosia, sa nám osobne javí ako málo pravdepodobná a trochu „nadnesená“, lebo spôsob nadobudnutia vlastníctva prostredníctvom mancipácie Nicosia predstavil podľa nášho názoru v modernejšom zmysle a spojil ho so socio-ekonomickým mechanizmom pohybu vecí. Podľa nášho názoru finalita, ktorú sledovali prokuliáni a sabiniáni v tomto spore bola predovšetkým systematická, t. j. oba právne tábory sa pokúšali o vytvorenie abstraktnej kategórie mancipačných zvierat. Sabiniáni sa k tejto kategórii dopracovali spôsobom, že neprihliadali na povahu antickej mancipácie. Naproti tomu prokuliáni došli k tejto abstraktnej kategórii tým spôsobom, že mancipačné zviera muselo aj prejavovať všetky nutné náležitosti potrebné k tomu, aby mancipácia bola efektívna.

Napokon musíme konštatovať, že právnici romanisti vytvorili štyri možné kritéria, podľa ktorých sa mohli veci zaradiť do kategórie mancipačných vecí:

- a) ekonomické, sociálne alebo iné určenie;²⁸
- b) podriadenie sa moci otca rodiny (*pater familias*);²⁹
- c) forma nadobudnutia alebo prevodu vlastníckeho práva;³⁰
- d) hodnota: mancipačné veci boli tie, ktoré boli cenné, vzácne – *pretiosiores*.³¹

²⁶ Porovnaj NICOSIA, G.: cit. dielo, s. 96.

²⁷ Guarino logicky dôvodí, že v čase keď vznikali dišputy medzi horeuvedenými školami sa okrem mancipácie mohol uplatňovať aj mechanizmus založený na kombinácii: *traditio* mancipačných vecí – procesná ochrana prostredníctvom Publiciánskej žaloby (*actio Publiciana*). Guarino vylučuje názor, že by kontroverzia medzi sabiniánmi a prokuliánmi vznikla na báze ich rozdielnej praktickej orientácie; porovnaj GUARINO, A.: *Labeo*, 14, (1968), s. 228.

²⁸ Túto tézu podporoval Bonfante, podľa ktorého mancipačné zvieratá sa považovali za také preto, lebo boli dôležitými poľnohospodárskymi prostriedkami rímskeho občana a tiež preto, lebo boli dôležitými vojenskými prostriedkami.

²⁹ Ako sme mohli vidieť skôr, túto hypotézu podporoval De Visscher, pre ktorého prvoradým kritériom určujúcim zaradenie zvieratá medzi mancipačné veci bola schopnosť alebo dispozícia zvieratá podradiť sa povelom človeka.

³⁰ Mancipačné veci (*res mancipi*) boli také preto, lebo boli nadobudnuté v sile mancipácie (pôvodne *in mancipium*). Mancipácia pochádza zo slov *manus* (ruka) a *capere* (uchopiť). Mancipácia bola scudzovacím abstraktným právnym úkonom civilného práva, ktorým vlastník veci v slávnostnej forme previedol na druhého kviritské vlastníctvo. Mancipácia sa používala aj za republiky, keď v Ríme ešte neexistovali razené mince ako všeobecný ekvivalent výmeny a obchod sa uskutočňoval tak, že kúsky medi ako platidlo sa museli odvážiť. Preto mancipácia podľa najstaršieho práva bola výmenným úkonom. Postupne, ako sa v právnom živote prétor presadzoval voči civilnému právu a ako sa územne rozširoval rímsky štát, mancipácia sa v praxi prestávala používať. Zavedením prétorkej ochrany (bonitárneho vlastníctva) mancipácia stratila svoj praktický význam a v poklasickej dobe ju už nikto nepoužíval, porovnaj REBRO, K. – BLAHO, P.: cit. dielo, s. 276; KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha – Domažlice, 1995, s. 170-173.

³¹ Túto tézu podporoval Gallo, porovnaj FALCHI, G.: cit. dielo, s. 100-107.

Podľa nášho názoru najviac pravdepodobné sa nám javia dve kritériá: 1.) to, ktoré navrhoval Fernand De Visscher a ktoré hovorí o podriadenosti zvierat'a v súvislosti s Mancipiom a mocou otca rodiny; 2.) kritérium, ktoré je založená na zvláštnej a mimoriadnej hodnote vecí v súvislosti s osobitnými vnútornými vlastnosťami skrotených zvierat.

4. NÁLEŽITOSŤ VÝCVIKU MANCIPAČNÝCH ZVIERAT A JEJ DÔSLEDKY

Výcvik Mancipačného zvierat'a má tri podstatné dôsledky v súvislosti s kontroverziou.

a) Účinkom výcviku bolo efektívne podriadenie sa či už domestikovaného alebo divokého zvierat'a moci otca rodiny v tom zmysle, že *pater familias* mal možnosť neustále a kontinuálne disponovať so zvierat'om a výcvikom ho prinútiť alebo naučiť poslušnosti. Takýmto pôsobením človeka vycvičené zviera nadobudlo novú a trvalú kvalitu a až na výnimočné prípady bolo vylúčené to, že by sa takéto zviera mohlo vrátiť do predošlého stavu zdivočenia a vymknúť sa kontrole svojho pána. Teda prostredníctvom výcviku zvierat'a bolo manipulovateľné a jeho nedostatok mal za následok zníženie kvalitu Mancipačnej vecí.

b) výcvik bol veľmi dôležitý aj v súvislosti so samotným aktom Mancipácie, pretože tento scudzovací právny úkon vyžadoval prítomnosť hnuťelnej veci, ktorú nadobúdateľ musel uchopiť a predniesť istú slovnú formulu (porovnaj Gai Inst.1, 119). Počas tohto právneho aktu Mancipačné zviera muselo byť ovládateľné, aby nadobúdateľ držiac zviera mohol predniesť slávnostné vyhlásenie o nadobudnutí veci. Prostredníctvom Mancipačného aktu mohol teda scudziteľ nepriamym spôsobom preukázať, že zviera bolo cvičené a že bolo pod jeho stálou mocou, čo nebolo možné preukázať v prípade divých a nevycvičených zvierat.

c) kvalita a zameranie výcviku určovali zvierat'u aj ekonomickú cenu. Pretože rozdielny výcvik potrebovali zvieratá určené na poľnohospodárske práce, iný na vojenské účely, iný na náboženské účely obetovania a iný na účely zabezpečenia potravy.

ZÁVER

Na záver môžeme konštatovať, že v súvislosti s horeuvedenou kontroverziou prokuliáni boli oddaní **princípu efektivity**, podľa ktorého skrotené ťažné zviera je radikálne iné, než to isté zviera predtým neskrotené. Len aktivitou človeka, t. j. drezúrou zameranou na skrotenie zvierat'a, sa staré zviera zmení na nové – čo je nevyhnutnou právnou náležitosťou, aby sa mohlo ťažné zviera zaradiť do kategórie Mancipačných vecí.

Na druhej strane sa sabiniáni riadili **princípom potenciality**, na základe ktorého bola postačujúca len skutočnosť, že zviera patrilo do istého druhu. Podľa sabiniánov samotná drezúra nemení prirodzenosť zvierat, ktoré z tohto hľadiska zostáva rovnaké. Týmto postojom sa sabiniáni odlišovali od tradičných myšlienok a svoje nové postoje zdôvodňovali pravdepodobne princípmi stoickej filozofie.³²

Recenzent: *prof. ThDr. Jozef Krajčí, PhD.*

Súhrn

Práca z obsahového hľadiska je zložená z dvoch hlavných celkov. V prvej časti charakterizuje právne uvažovanie dvoch protichodných starovekých právnych škôl – tzv. prokulianov a sabiniánov, ktorých právna aktivita významným a jedinečným spôsobom prispela k rozvoju právnej vedy. Taktiež v prvej časti štúdie sú stručne predstavené názory významných právnych romanistov týkajúce sa charakteristiky týchto právnych smerov. Práca v druhej časti už konkrétne analyzuje a vykladá spor, ktorý sa dotýka určenia kategórie mancipačných zvierat. V tejto kontroverzii prokuliani zastávali stanovisko, podľa ktorého sa ťažné zvieratá do kategórie mancipačných vecí zaradia až vtedy, keď budú skutočne skrotené. Naproti tomu sabiniáni sa domnievali, že voly, kone, osly a mulice boli už od momentu narodenia mancipačnými vecami.

Zusammenfassung

Die Arbeit nach Inhalt besteht aus zwei Hauptteilen. Im ersten Teil geht es um das Rechtsnachdenken zwei gegensätzlicher altertümlicher Rechtsschulen – sog. der Sabiniani und Prokuliani. Ihre Rechtsaktivität trug zur wichtigen Entwicklung der Rechtswissenschaft bei. Hier gibt es auch einige kurz vorgestellte Meinungen der wichtigen Rechtsromanisten, die eine Charakteristik dieser Rechtsrichtungen betreffen. Im zweiten Teil die Arbeit analysiert konkret und legt den Streit über eine Bestimmung der Kategorie der “mancipi” Tiere aus. In dieser Kontroverse die Prokuliani vertraten den Standpunkt, nach dem Zugtiere in die Kategorie der “Res Mancipi” aufgenommen werden, wenn sie wirklich zahm werden. Die Sabiniani dagegen waren der Meinung, dass Ochsen, Pferde, Esel und Maulesel von Geburt an “Res Mancipi” werden.

³² Tie isté princípy, t. j. efektivity a potenciality, inšpirovali sabiniánov a prokulianov pri dišpute týkajúcej sa určenia veku dospelosti – *pubertas*, porovnaj BRTKO, R.: cit. dielo, s. 70-72..

Summary

The content of the study consists of two main parts. The first part focuses on legal consideration of two opposed ancient legal schools – the Sabiniani school and Proculiani school. Their legal activity made an important contribution to the development of the law science. In the first part of the study there are also opinions of some important legal Romanists, which are briefly presented and referred to the characteristics of the legal schools. The second part analyses concretely and explains the dispute referring to defining a category of “mancipi” animals. In this controversy Proculiani took the attitude that draught animals were taken into the category of “res Mancipi” when they were really tame. On the other hand Sabiniani thought that oxes, horses, asses, mules became “res Mancipi” at birth.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**HISTORICKOPRÁVNÝ VÝVOJ ECAV NA SLOVENSKU
A VZŤAH K ŠTÁTNEJ MOCI OD VYDANIA REZOLÚCIÍ
KAROLA III. DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKEJ
REPUBLIKY V ROKU 1918**

Petra Capandová

ÚVOD

Súčasná tendencia nezáujmu o históriu vedie k tomu, že neustále opakujeme chyby minulosti a nedokážeme sa z nich poučiť. To obzvlášť platí pre oblasť medzi-náboženských a inter-konfesionálnych vzťahov. Pre náboženstvo a vieru sa viedli vojny a zabíjali aj nevinní ľudia, odkedy siaha ľudská pamäť, a predsa ani v modernej dobe sme sa ešte nenaučili, že toleranciou a láskou dosiahneme viac ako zbraňami a nenávisťou. Len pochopenie a láskavé prijatie našich odlišností aj na poli viery môže viesť k mieru vo svete.

Preto som sa v tejto práci venovala podaniu histórie evanjelickej cirkvi augsburského vierovyznania tak, aby sa aj súčasné generácie dokázali z minulosti poučiť a nerobiť rovnaké chyby ako naši predkovia, ktorí za ne často platili vysokú cenu. Podrobne som sa venovala okolnostiam vzniku cirkevných aj štátnych zákonov, ktoré upravovali postavenie evanjelickej cirkvi. Snažila som sa poukázať na krutosť a nemilosrdnosť, s ktorou proti novým cirkvám postupovala rímskokatolícka cirkev a jej zástancovia z radov cirkevných aj svetských hodnostárov a panovníkov. Pokúsila som sa vykresliť aj zápasy vo vnútri cirkvi – zápasy o pravú vieru, o štruktúru, celkový život i uznanie novovznikajúcej a prenasledovanej cirkvi. Na druhej strane som venovala pozornosť tomu, akým vývojom prechádzal štát a jeho pohľad na evanjelickú cirkev a ako v rôznych obdobiach upravoval jej postavenie v rámci štátu.

Vychádzala som zo všetkých mne dostupných historických publikácií, kde sa niečo písalo o tejto problematike. Avšak pre nedostatok materiálov som musela siahnúť aj po súdobých prameňoch, aby som mohla autentickjšie vykresliť zápas a postoje, ktoré v tej dobe vládli.

Evanjelická cirkev augsburského vyznania vznikla *de iure* na základe Viedenského mieru podpísaného roku 1606 vo Viedni, avšak aj pred týmto dátumom možno hovoriť o vývoji, ktorým táto cirkev prechádzala. Tento vývoj bol vo veľkej miere ovplyvňovaný postojom Habsburgovcov voči evanjelikom, preto sa aj napriek legálnej neexistencii evanjelickej cirkvi v Uhorsku dá hovoriť o jej vzťahu k štátnej moci aj v období pred jej legálnym vznikom.

O dejinách ústavy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ďalej len ev. cirkev a. v.) v bývalom Uhorsku sa v období od reformácie v podstate ani nedá hovoriť, keďže ev. cirkev a. v. v bývalom Uhorsku nemala až do budapeštianskej synody, ktorá sa konala v rokoch 1891 – 1894, jednotnú všeobecnú ústavu. Až do konania sa tejto synody prameňom cirkevného práva boli – okrem Písma Svätého a Symbolických kníh – kánony synod, ktoré však boli sčasti zastarané, mali partikulárnu povahu a sčasti nedostali panovnícku sankciu, kvôli čomu boli v praxi nevykonateľné. Preto prameňom živého cirkevného práva boli organizácie dištriktov, v čom mali nemaďarskí, teda hlavne slovenskí, evanjelici značnú oporu oproti maďarizačným tendenciám úradnej cirkvi.

Dejiny organizácie ev. a. v. cirkvi v bývalom Uhorsku sa dajú rozdeliť na týchto päť období:

- 1) od začiatku reformácie (1517) po Viedenský mier (1606 – 1608),
- 2) od Viedenského mieru (1606/08) po nariadenia Karola III. (1731 a 1734),
- 3) od nariadení Karola III. (Resolutio Carolina I. a II.) po rok 1848,
- 4) obdobie neoabsolutizmu od roku 1849 po rok 1867,
- 5) od roku 1867 do vzniku Československej republiky v roku 1918 – dualizmus.

Prvé dve obdobia som rozoberala v predchádzajúcom príspevku, pričom tento príspevok sa venuje posledným trom obdobiam, t. j. obdobiu od nariadení Karola III. do vzniku Československej republiky v roku 1918.

1. OD NARIADENÍ KAROLA III. (RESOLUTIO CAROLINA I. A II.) PO ROK 1848

Toto obdobie je obdobím, kedy sa na ruinách protireformácie znovu buduje evanjelická cirkev¹, ktorá toho v predchádzajúcom období mnoho pretrpela. XXVI. zákonný článok z roku 1791 do starého právneho stavu uviedol slobodu

¹ *Cirkev* – spoločenstvo veriacich v Ježiša Krista, ktorý je jej hlavou. Kým pravá cirkev Kristova (neviditeľná) je len jedna, lebo môže byť iba jedno telo Kristovo, viditeľných cirkví v dôsledku rozdelenia kresťanov na rôzne vierovyznania je viacero.

svedomia a samostatnosť cirkvi. Zásada interkonfesionalnej parity napreduje a v XX. zákonom článku z roku 1848 dochádza k jej zavŕšeniu. Z ohľadu dejín cirkevnej ústavy charakteristikou tejto doby je vytvorenie a uvedenie generálnych, teda krajinských, konventov² a generálne organizovanie evanjelickej cirkvi s úplným uplatnením synodálnej sústavy.

1.1. Vývoj evanjelickej cirkvi

Z pohľadu evanjelickej cirkvi nie menej dôležitou vecou je v tejto dobe fakt, že do pravých koľají bola uvedená popri synodálnej i presbyteriálna zásada a zásada parity. Na najvyššom stupni totiž, na generálnom konvente, na povrch sa boli dostali v 18. storočí kyriarchické zásady a nie bez príčiny bolo, že na peštianskej synode v roku 1791 pri ustáľovaní právnej kompetencie jednotlivých stupňov a orgánov cirkevnej samosprávy zápasili dve strany – hierarchická³ a kyriarchická⁴. Tzv. poľské disidentské kánony, ktoré budínska a kalvínska cirkev v roku 1791 takmer úplne prijala, vplývali i na peštiansku synodu evanjelickej cirkvi, ale táto synoda šťastne eliminovala najkrikľavejšie kyriarchické zásady.⁵

1.1.1. Memorandum cisárovi Jozefovi II. – 1781

Vydaniu Tolerančného patentu predchádzala porada predstaviteľov evanjelickej (generálny dozorca Peter Zay, barón Ladislav Prónay) a reformovanej (dozorca Štefan Vay, sedmohradský gróf Jozef Teleki) cirkvi za predsedníctva grófa a generála Mikuláša Belezny v Pešti 4. 2. 1781.

Pripravila spoločné *memorandum*, ktoré obsahuje graviminá oboch cirkví: nemožnosť prestupu do protestantských cirkví, protežovanie katolíckych úradníkov, sudcovia a právnici musia skladať sľub na Pannu Máriu a svätých, čo sa rovná tlaku na svedomie, protestanti sú nútení zúčastňovať sa procesií a ceremónií rímskokatolíckej cirkvi, pri neúčasti sú postihovaní vysokými finančnými pokutami. Pre umierajúcich nie je dovolené volať protestantského farára, ale katolíckeho. Povolenie stavať školy nebýva udelené, cenzúra tvrdo postihuje dogmatické knihy, mnoho Biblií, katechizmov a iných kníh bolo spálených, vyše 800 kostolov bolo násilne odobratých. Farári nesmú chodiť do filií⁶, cezpoľní sa

² *Konvent* – (lat.) najvyššie cirkevné zhromaždenie zboru, seniorátu, dištriktu.

³ *Hierarchická zásada* – (hierarchia – gr. *svätá vláda*) – v cirkvi (napr. rímskokatolícka cirkev) rozhodujú cirkevní hodnostári podľa stupňa, na vrchole stojí jeden hodnostár, napr. pápež v rímskokatolíckej cirkvi; opak *kyriarchická zásada*.

⁴ *Kyriarchická zásada* – (gr.) vláda svetských cirkevných dozorcov (zemanov, šľachticov) v evanjelickej cirkvi (18. – 19. stor.) uplatňovaná na generálnych konventoch 1774 – 1859 a peštianskej synode v roku 1791.

⁵ JAMNICKÝ, J.: *Kompendium evanjelického cirkevného práva*. Rukopis, 1926, s. 69.

⁶ *Fília* – (lat. *dcéra*) – tiež *filiálny zbor* (dcérocirkev) – cirkevný zbor, ktorý má vlastný kostol, ale je spojený a spravovaný materským zborom (matkocirkvou).

nesmú zúčastňovať služieb Božích v modlitebniach šľachty. Štolárne poplatky sa musia odvádzať katolíckym farárom, hoci duchovnú službu vykonali protestantskí kazatelia. Manželstvá uzavreté pred kazateľom sú vyhlásené za neplatné, pri sporoch rozhoduje len katolícky biskup⁷. V miestodržiteľskej rade sú členmi len príslušníci katolíckeho kléru, v niektorých župách člen kléru je súčasne žalobcom i sudcom. V úradných spisoch sa o protestantoch hovorí len ako o sektároch, kacíroch, v najlepšom prípade o nekatolíkoch. Večera Pánova sa znižuje označením *impanisatio*. Protestanti nemajú prístup k vyšším úradom, ba často nesmú vykonávať úrad ani v samospráve.

Cisár spoločné memorandum predložil štátnej rade, ktorá vypracovala elaborát. V pôvodnom návrhu bolo, že sa dovoľuje nekatolíkom postaviť si kostol, faru a školu tam, kde je aspoň 400 evanjelických rodín. Jozef II. to vlastnoručne zmenil „*ubi centum acatholicorum familiae existunt*“ – stačilo 100 nekatolíckych rodín. Napriek protestu biskupa Batthyányho z Kaloče bol dokument predložený cisárovi, ktorý ho podpísal 25. októbra 1781.⁸

1.1.2. Peštianska synoda – 1791

Táto synoda bola zvolaná ako reakcia na XXVI. zákonný článok z roku 1790, pretože po jeho výnose nastala potreba novými kánonmi synodálne usporiadať cirkevné a školské pomery.⁹ 161 kánonov, ktoré táto synoda odsúdila, nebolo inartikulovaných¹⁰, o čo sa postarali samotné strany vo vnútri synody. „V pozadí synody sú unionistické snahy – snaha o zjednotenie evanjelikov helvétskeho a augsburského vyznania. Táto snaha mala aj národnostné aplikácie a Slováci v nej videli hrozbu národnostnej majorizácie Maďarmi, ktorí boli prevažne helvétskeho vyznania.“¹¹

Celé rokovanie synody sa nieslo v znamení dvoch konfliktov: bojom o vernosť Knihe svornosti proti *unionistickej* tendencii (spojenie evanjelikov augsburského a helvétskeho vyznania)¹² a presadzovaním *kyriarchie*. Duchovní chceli rovnoprávnosť v cirkevnej správe, ale svetskí to odmietali ako vraj „hie-

⁷ *Biskup* – (gr.) – prvý duchovný pastier a vedúci náboženského života evanjelickej cirkvi. Tento titul sa v ev. a. v. používa od roku 1883 (predtým od roku 1610 mal titul *superintendent*). Reformácia kriticky prehodnotila postavenie biskupov podľa biblických požiadaviek. 28.článok Augsburského vyznania uvádza, v čom je moc a zodpovednosť biskupa. Jeho úloha je zvestovateľská, učiteľská, liturgická (ordinácie, posviacky), organizačná i kontrolná (vizitácie). Ak koná podľa evanjelia, je autoritou pre cirkevné zbory. Zostáva *primus inter pares*. Do úradu je uvedený inštaláciou. Vonkajším znakom biskupa je zlatý kríž na reťazi na prsiach.

⁸ PETRÍK, B. et al.: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : GBÚ ECAV, 2001, s. 380-381.

⁹ ADAMIŠ, J.: *Pamätajme! 150 výročie zákonného článku XXVI. z roku 1791*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1941, s. 7.

¹⁰ *Inartikulácia* – (lat.) včlenenie do zákona; uzákonenie.

¹¹ FILO, J.: *Cirkevné právo*. Bratislava : EBF UK, 2004, s. 14.

¹² HURBAN, J. M.: *Unia*. Budín, 1846, s. 15.

rarchické chůtky“. Po prudkých hádkach bola konečne prijatá úplná parita v otázke spravovania cirkvi.¹³

Kánony synody boli rozdelené do piatich častí. Prvá časť sa skladala z 30 kánonov a zaoberala sa spravovaním cirkvi. Druhá časť v 75-tich kánonoch regulovala voľbu, povinnosti a agendu kňazov a učiteľov a tiež sa zaoberala cirkevnou disciplínou. Tretia časť s 36timi kánonmi sa vzťahovala na manželské právo a na súdnictvo. Štvrtá časť, ktorá obsahovala iba 10 kánonov, upravovala otázky cirkevného školstva a posledná piata časť skladajúca sa tiež z 10 kánonov hovorila o manipulácii s cirkevným majetkom.¹⁴

Doktor Jamnický to vo svojom Kompendiu zhrnul takto: „Táto synoda svojou unionistickou snahou a unionistickými kánonmi do priamej protivy sa postavila s jednou zo základných zásad cirkevného práva, že právne tvorby nesmú sa protiviť dogmatickým zásadám cirkvi. Slovenskí evanjelici nemajú čo ľutovať, že kánony tejto synody neboli potvrdené, lebo v bývalej ev. cirkvi v Uhorsku únia prýštila sa z maďarizačných snáh a v ich záujme mala sa uskutočniť.“¹⁵

Evanjelická encyklopédia Slovenska ju charakterizuje takto: „zákonodarné zhromaždenie, povolené krajiným snemom konaným v rokoch 1790 – 1791. Riešila situáciu v cirkvi po vydaní Tolerančného patentu. Predsedal jej barón Ladislav Prómay. Dominoval na nej svetský stav a teologicky prevládal racionalizmus. Panovník na návrh superintendenta Jána Seberiniho jej uznesenia nepotvrdil.“¹⁶

1.1.3. Cirkevná správa

Po vydaní rezolúcií Karola VI. mali evanjelici vlastne zákaz zhromažďovania, okrem zákonom povolených miest. Postupne boli obmedzovaní v pohybe i činnosti duchovní, kantori – učelia, boli obmedzené práva filií a od roku 1751 bol obmedzený vrchnostenský dozor superintendentov prostredníctvom vizitácií. Superintendantom zostalo len dozeráť na mravný život kňazov, hoci aj to mohla stoličná vrchnosť znemožniť, lebo superintendent nemohol priestupníka predvolať. Katolíci sa ho zväčša zastali.

V tomto období nebolo seniorov, ani ústrednej organizácie. Na utvorenie jednotnej cirkevnej správy neboli možnosti. Bránili tomu okrem iného aj turecké vojny. Keď boli Turci vytlačení, evanjelici museli zápasiť o svoju púhu existenciu. Pôvodné zriadenie seniorátov v prenasledovaniach zaniklo a bratstvá (*fraternity*) prestali existovať. Evanjelickí farári sa nesmeli ani schádzať.

¹³ VESELÝ, D.: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004, s. 269.

¹⁴ PAULÍNÝ, L.: Synoda Pešťanská Evanjelickej a. v. cirkvi roku 1791. In: *Korouhev na Sionu, 1883*, s. 281.

¹⁵ JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 21.

¹⁶ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 259.

Cirkevné zbory s duchovnými zostali len v artikulárnych miestach¹⁷ a v slobodných kráľovských mestách. Ostatné zbory sa museli stať iba filiami artikulárnych miest (1710).

Práva seniorátov tak prešli na svetských patrónov alebo mestá. Vedúce postavenie prevzala šľachta. Pre odmietanie dekretálnej prísahy bola evanjelická šľachta vytlačená z verejného života. Mohla sa uplatniť len v cirkvi – čo však viedlo k neskorším kyriarchickým tendenciám, ktoré sa naplno prejavili na peštianskej synode.

Na stretnutí v Pešti vo februári 1735 sa ev. a. v. magnáti a šľachtici uzniesli na zriadení ustanovizne cirkevných agentov v Prešporku (Bratislave) a vo Viedni, aby ako povereníci cirkvi boli sprostredkovateľmi medzi miestodržiteľskou radou uhorskou v Prešporku, medzi dvornou kanceláriou vo Viedni a medzi evanjelikmi. Boli to vlastne cirkevní právní zástupcovia. Okrem nich boli ustanovení štyria dištriktuálni dozorcovia s titulom *summi inspectores*, ktorí mali mať v každej župe seniorálnych dozorcov, vyhladených s vedomím a súhlasom cirkevných zborov, ktorých úlohou bola obrana cirkvi, získavanie informácií a disciplinárny dozor.

Na schôdzi svetských veľmožov a zemanov v Pešti 12. septembra 1758 si zvolili za predsedu baróna Petra Zaia s titulom generálneho ištektora (*primus et principalis inspector*), aby aj mimo konania sa krajinských snemov bolo nejaké ústredné vedenie cirkvi.

Úsilie o konečné usporiadanie vnútorných pomerov v cirkevnej správe bolo úspešné, keď 6. marca 1774 cisárovná Mária Terézia vyhovelá žiadosti evanjelikov, aby ich dištrikty mohli mať každoročne generálne konventy¹⁸. Prvý generálny konvent sa konštituoval 20. apríla 1774 bez účasti kňazov. Kňazstvo malo účasť na generálnom konvente prvý raz 24. novembra 1790. nastalo obdobie prevahy svetských laikov v cirkevnej správe, čo býva cirkevnými historikmi označované ako *kyriarchia* (opak *hierarchie*). Úrad superintendentov aj napriek obmedzovaniu pretrvával.

Doktor Veselý glosuje stav cirkevnej správy v tomto období takto: „V tejto dobe mnohých prekážok a ťažkostí nebolo ľahké spravovať cirkev. Útlak zvonku pôsobil rozkladne. Štruktúra cirkevnej správy bola neúplná a nestála. Jednota sa udržiavala len vnútorným povedomím. Rešpekt pred vlastnou vrchnosťou sa vytrácal aj z existenčných dôvodov. Ustanovovanie farárov do cirkevných zborov sa stávalo vecou patrónov. Študenti, ktorí študovali v zahraničí, sa často dávali tam aj ordinovať a nastupovali do zboru bez toho, aby skladali skúšku pred superintendentom. Nedostatok pastorálnych porád a seniorálnych

¹⁷ *Artikulárne miesta/chrámy* – kostoly postavené na Slovensku na základe XXVI. zákonného článku (artikuly) šopronského snemu z roku 1681. Ním bolo evanjelikom v každej župe povolené vybudovať si 2 kostoly. Museli byť situované na určenom odľahlom mieste, z dreva, bez použitia železných klinec, bez veže a zvona, postavené na vlastné náklady za jednu sezónu od jari do zimy a nesmeli mať vchod z ulice.

¹⁸ *Generálny konvent* – najvyšší cirkevný správny orgán evanjelickej cirkvi (popri synode) v období 1774 – 1993, konaný každoročne.

stretnutí sa odrazil v nedostatku jednoty a disciplíny. Izolovanosť v úrade dala nadmerne vzrastať individualizmu.“¹⁹

1.2. Vzťah evanjelickej cirkvi k štátnej moci

Od roku 1711, kedy sa skončilo obdobie náboženských bojov, pomáhal posilnený rímskokatolícky klérus absolutistickým ambíciám Habsburgovcov a to hlavne zásadou: Jeden kráľ, jeden zákon, jedna viera. Napriek tomu, že augsburské a helvétske vyznanie bolo aj naďalej označované ako prijaté náboženstvo, vyhánanie evanjelických kazateľov a odoberanie kostolov trvalo až do vydania tolerančného patentu. Náboženské záležitosti boli vyhradené len kráľovi.

V prvej polovici 18. storočia sa zintenzívnila protireformácia, ktorej hlavným predstaviteľom bol habsburský panovnícky dvor. V dôsledku toho sa Slovensko stalo prevažne katolíckou krajinou.

Za vlády Márie Terézie bola zavedená inštitúcia *manželských reverzov*. Zmiešané manželstvo sa povolilo len vtedy, keď sa nekatolícky manžel zaviazal vychovávať deti v katolíckej viere. Jozef II. tieto predpisy zmiernil a reverzy zakázal. Katolícky otec vychovával katolícke deti a deti protestantov nasledovali náboženstvo rodičov podľa pohlavia. Ani tento tolerančný patent však protestantov úplne nezrovnoprávnil. Došlo k tomu neskôr, až na sneme v roku 1790.²⁰

Podľa autorov Evanjelickej encyklopédie Slovenska to bolo s reverzmi trochu inak: „písomný súhlas evanjelickej stránky na katolícku výchovu detí v zmiešaných manželstvách, ak bol sobáš v rímskokatolíckom kostole. Reverzy boli uzákonené roku 1791, zrušené roku 1868, znovu uzákonené roku 1894. Podľa zákonného článku 32 z roku 1894 sa snúbenci mohli pred verejným notárom, kráľovským sudcom, mešťanostom alebo slúžnym rozhodnúť, že všetky ich deti budú jedného náboženstva.“²¹

Jozef II. upravoval pomer štátu k cirkvi často politicky, z hľadiska úplnej suverenity absolutistickej monarchie. Už v roku 1781 vydal príkaz, že pápežská bula²² môže byť zverejnená len s jeho súhlasom (*placetum regium*). Neskôr neuznal pápežské právo dišpenzu v manželských záležitostiach a toto oprávnenie preniesol na biskupov, ktorí boli závislí od kráľovskej moci. Kňazov pokladal za súčasť štátneho úradníctva, použiteľných v školskej výchove. Zrušil kláštorné rády a skonfiškoval ich majetok (okrem učiteľov piaristov a rádov zaoberajúcich sa ošetrovaním chorých). Postavenie protestantov upravil tolerančným patentom. Pokúsil sa vlastne o včlenenie cirkevných inštitúcií do organizácie absolutistickej monarchie (*jozefinizmus*). Vychádzal z osvietenského názoru, že nábo-

¹⁹ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 233.

²⁰ SIVÁK, F. – MALÝ, K.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992, s. 217.

²¹ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 298.

²² *Bula* – (lat.) pápežská listina vydaná vo veľmi dôležitej veci najslávnejšou formou.

ženstvo sa nemá protivit' svetskej moci a že viera sa nemôže zakladať na inej morálke, než je tá, ktorá vyhovuje štátu.²³

1.2.1. Nariadenia Karola VI. (III.)²⁴

Karol VI. (III.) vydal tieto dekréty, keď sa na obranu protestantov postavil pruský kráľovský dvor.²⁵

Tieto nariadenia boli vydané na usporiadanie pomerov evanjelickej cirkvi po zamietnutej inartikulácii kánonov Ružomerskej synody z roku 1707.

1.2.1.1. *Resolutio Carolina I. – 1731*

Malo 9 paragrafov:

- § 1 – Verejné služby Božie evanjelikom augsburského a helvétskeho vyznania sa povoľujú len v artikulárnych miestach.
- § 2 – Na týchto miestach s kráľovým súhlasom môžu podľa potreby držať svojich kazateľov. Tí smú navštevovať väzňov a chorých a poskytovať im potrebnú službu.
- § 3 – Evanjelici na miestach neartikulárnych si môžu čítať nábožensko-vzdelávacie knihy v rodinnom kruhu, ale bez prítomnosti susedov alebo známych. Nekatolíci na všetkých neartikulárnych miestach patria pod právomoc katolíckeho plebána. Sú mu povinní zaplatiť štólu. Na takýchto miestach len katolícky kňaz je oprávnený odbavovať sobáš, krst a pohreb.
- § 4 – Právo zemepánov vo veci náboženstva ostáva nedotknuté, ale meniť vyznanie sa môže len s kráľovým vedomím.
- § 5a – Evanjelici oboch vyznaní si môžu voliť superintendentov, ale ich počet a pôsobenie závisí od kráľovho povolenia.
- § 5b – Vo všetkých občianskych záležitostiach majú byť podriadení svetskej vrchnosti, ale v cirkevných veciach stoja pod katolíckymi arcidiakonmi, ktorí majú na to dozerať, či evanjelickí kazatelia poriadne krstia, či sami vedia platne krst prisluhovať.
- § 5c – V manželských veciach majú biskupi podľa krajinských zákonov a štatútov augsburskej²⁶ a helvétskej konfesie primerane rozhodovať a dávať odvolania na arcibiskupa.

²³ SIVÁK, F. – MALÝ, K: cit. dielo, s. 199.

²⁴ Karol VI. bol podľa poradia cisárom Svätej ríše rímskej národa nemeckého a Karol III. bol podľa poradia ako uhorský kráľ. Išlo o tú istú osobu.

²⁵ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 1. diel. Banská Bystrica: PraF UMB, 2002, s. 117.

²⁶ *Confessio Augustana* – (lat.) – Augsburgské vyznanie, základný evanjelicko-luteránsky vyznávačský spis, ktorý v roku 1530 predložil Melancthon pred ríšsky snem v Augsburgu.

- § 6 – Apostatici (odpadlíci), najmä tí, ktorí odišli od protestantizmu a vrátili sa naspäť, majú byť podľa svetského súdu prísne trestaní.
- § 7 – Miešané manželstvá majú byť uzatvárané pred katolíckym farárom.
- § 8 – Katolícke sviatky majú spolusvätiť aj evanjelici. Remeselníci sa musia na základe privilégií zúčastňovať aj na procesii.
- § 9 – Ak pri voľbe za úradníkov alebo advokátov budú zvolení protestanti, majú skladať dekretálnu prísahu (*expressis verbis deiparae Virginis ac Sanctorum*).²⁷

Týmto dekrétom Karol VI. (III.) vymedzil náboženské slobody v Uhorsku v zmysle zákonov z roku 1681 a 1687. Podľa neho sa evanjelické náboženstvo dostalo do určitej podriadenosti a závislosti od panovníka a katolíckej cirkevnej hierarchie. Dekrét platil ako základná právna norma až do vydania Tolerančného patentu Jozefa II.²⁸

Lexikón slovenských dejín glosuje význam tohto nariadenia takto: „nariadenie o úprave náboženských pomerov v Uhorsku. Vydal ho 21. marca 1731 kráľ Karol III. Vychádzalo zo zákonov z rokov 1681 a 1687 a ako štátne náboženstvo potvrdilo rímskokatolícke náboženstvo. Protestanti mohli svoje náboženstvo slobodne vyznávať iba na artikulárnych (vyhradených) miestach, voliť si superintendentov, ktorí ordinovali kňazov, a vydávať nariadenia vo vieroučných a morálnych otázkach. Pri krste podliehali dozoru katolíckych duchovných. Nariadenie Resolutio Carolina zrušil tolerančný patent Jozefa II.“²⁹

1.2.1.2. Resolutio Carolina II. – 1734

Jeho význam spočíval v tom, že Karol VI. (III.) povolil administratívne rozdelenie ev. a.v. cirkvi a jej zborov do 4 superintendencií – dištriktov, v podstate v takej podobe, v akej boli schválené na Ružomerskej synode v roku 1707.

1.2.2. Intimáty Márie Terézie – 1733 – 1778

Mária Terézia bola oddaná rímska katolíčka, ale za jej panovania sa prejavila sekularizácia štátneho dozoru nad správou cirkevných majetkov, i duchovní stratili privilégium neplatenia daní. Panovníčka prostredníctvom kráľovského patronátneho práva presadzovala podriadenosť cirkvi štátnym záujmom. Cirkev považovala za dôležitý nástroj ovládania ľudu. Vplyv rímskokatolíckej cirkvi sa snažila zvyšovať zakladaním nových farností, nariadila stavať nové katolícke

²⁷ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 221.

²⁸ HUBENÁK, L.: cit. dielo, I. diel, s. 117.

²⁹ ADAMČIKOVÁ, L. et al.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 1999, s. 305.

kostoly. S arcibiskupom Františkom Barkóciom sa radila proti evanjelikom aj o tom, ako čo najlepšie upevniť postavenie starej cirkvi. Jeho rady o drastickom obmedzovaní evanjelických duchovných a školstva boli smernicou jej cirkevnej politiky voči evanjelikom.³⁰ Proti evanjelikom bolo vydaných množstvo tzv. **intimátov** (nariadení):

- 12. februára 1733 obmedzenie evanjelických škôl na nižšie – gramatikálne.
  - 15. marca 1733 nariadenie, aby príbuzní opustili izbu chorého, keď ho navštívi katolícky kňaz.
  - 27. februára 1743 dostali katolícki biskupi právo dozoru nad evanjelikmi, z čoho vyplývalo špehovanie a udávanie.
  - 28. júla 1745 bolo evanjelikom zakázané stavať nové kostoly. Na novostavbu kostola potrebovali kráľovské, na opravu stoličné povolenie.
  - 3. júna 1747 boli evanjelickí kazatelia povinní pod pokutou 12 zlatých oznamovať katolícke sviatky.
  - 11. mája 1748 vyšiel pre superintendentov zákaz pod stratou úradu vizitovať ich cirkevné zbory.
  - 30. júla 1748 a 30. apríla 1754 zákaz zemanom a šľachticom mať súkromných učiteľov pre vyššie vzdelávanie.
  - 17. januára 1749 zákaz evanjelickým farárom ísť do susednej stolice bez pasu.
  - 13. marca 1752 zákaz evanjelickým farárom chodiť do filií.
  - 10. apríla 1754 zákaz evanjelickým rektorom pod pokutou 12 zlatých prijať do školy katolícke deti.
  - 3. novembra 1755 evanjelici sú zbavení práva meštianstva.
  - 13. mája 1762 intimát posmešne označuje Večeru Pánovu ako *impanisatio*.
  - 17. novembra 1764 pri predaji a kúpe majetku má prednosť katolík pred evanjelikom.
  - 22. mája 1769 zákaz pochovávať evanjelikov do katolíckeho cintorína, iba ak za veľké poplatky.
  - 30. júla 1769 zákaz kantácií.
  - 15. septembra 1774 nariadenie, aby evanjelické deti chodili do katolíckych škôl.
  - 16. septembra 1774 evanjelikom určená povinnosť, aby prispievali katolíkom pri stavaní a opravách kostolov a iných cirkevných budov.
  - 27. augusta 1776 bolo superintendantom odňaté právo dozoru nad školami.
- Intimáty z 20. júla 1768 a 30. júla 1778 nazývajú evanjelické učenie kacírstvom a smradľavou kacírskou otravou.³¹

Najprv mohli študenti chodiť doplniť si vzdelanie na štúdiá do zahraničia bez prekážky. Roku 1725 miestodržiteľská rada podmienila vycestovanie pasom, ktorý ona vydávala. V roku 1743 bol vydaný príkaz, že všetci študujúci v Ne-

³⁰ JANUSOVÁ, I. – KÁŇA, O.: *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha : Mladá fronta, 1987, s. 156.

³¹ TIBENSKÝ, J.: Slovensko po Szatmárskom mieri a v prvom období osvietenského absolutizmu. In: *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 3, str. 331-333.

mecku sa musia do mesiaca vrátiť domov. Od roku 1748 mohli dostať pas len majetní šľachtici, čo postihlo prevažnú väčšinu chudobných zemanov, mešťanov a poddaných.

Roku 1766 rímskokatolícka cirkev v stoliciah, ktoré boli obývané prevažne evanjelikmi, zakladala misijné ústavy, ktoré mali za úlohu obracať protestantov. Zamierovali sa najmä na šľachtu ako oporu evanjelickej cirkvi.³²

1.2.3. Tolerančný patent – 1781

Jozef II. vedený zásadou, ktorú počul od svojho učiteľa, matkinho radcu, profesora práva J. Sonnenfelsa, že náboženstvo sú opraty v rukách panovníka, chcel rímskokatolícku cirkev vymaniť spod zahraničného vplyvu a postaviť do služieb štátu. Preto 24. marca 1781 zakázal spojenie kláštorov so zahraničnými rádmi a ich predstavenými v cudzine. Nariadením z 26. marca 1781 obnovil *Placetum regium*, t. j. zákaz čítať pápežské buly bez súhlasu panovníka. Tak nedovolil čítať bulu *Unigenitus* a breve³³ *In coena Domini*, v ktorých sú kliatby na evanjelikov. To bol začiatok cesty, ktorá v konečnom dôsledku viedla k vydaniu Tolerančného patentu v roku 1781.³⁴

Tento edikt o náboženskej znášateľnosti v Rakúsku a Uhorsku cisár vydal v prvom roku svojho panovania, 25. 10. 1781. Tolerančnému patentu však predchádzalo spoločné memorandum predstaviteľov evanjelickej a reformovanej cirkvi (viď bod 1.1.1.)

V cirkevnej politike Jozefa II., označovanej ako *jozefinizmus*,³⁵ nachádzame veľa znakov predovšetkým *galikanizmu*³⁶ (prenesenie právomocí cirkevných orgánov na panovníka), ale aj *febronianizmu*, v duchu ktorého sa vyučovalo v novozriadených generálnych kňazských seminároch. Jozefinizmus znamenal na jednej strane podriadenosť cirkvi štátu (jurisdikcionalizmus), s čím však bola neoddeliteľne spojená neprimeraná laicizácia jej činnosti a zvýšená náboženská ľahostajnosť. Na druhej strane bol však aj prvým významným krokom na ceste k náboženskej tolerancii a slobode.

Toto zameranie sa potvrdilo najvýznamnejšou reformou v cirkevnej politike, ktorou bolo vydanie Tolerančného patentu, na základe ktorého evanjelikom augsburského a helvétskeho vyznania a príslušníkom grécko-ortodoxnej cirkvi povolil ako súkromným osobám slobodne vyznávať svoje náboženstvo spolu s udelením všetkých občianskych práv príslušníkom týchto vyznaní (spomínané cirkvi ako korporácie neboli uznané). Katolíckej cirkvi bola vo veľkej miere od-

³² VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 230.

³³ *Breve* – (lat. *krátky*) – pápežský list v krátkej, neslávnostnej forme

³⁴ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 258.

³⁵ *Jozefinizmus* – osvietený smer cirkevnej politiky v 18. a 19. storočí v Rakúsko-Uhorsku nazvanom podľa rakúskeho cisára Jozefa II.

³⁶ *Galikalizmus* – (podľa *Galie*) – cirkevné hnutie za nezávislosť francúzskej katolíckej cirkvi od pápeža.

ňatá jurisdikčná právomoc nad príslušníkmi spomínaných cirkví, čo malo význam najmä v manželskom práve. Ako celok však mala stále privilegované postavenie, bola naďalej štátom privilegovanou cirkvou (napr. v štátnej službe mohli pracovať len príslušníci Katolíckej cirkvi).³⁷

Tolerančný patent bol významným medzníkom vo vývoji právneho vývoja evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku. Spolu s úpravou z roku 1792, na základe ktorej sa Evanjelická cirkev a. v. stala cirkvou uznanou štátom (recipovanou) a mohla si vybudovať vlastnú organizačnú štruktúru, predovšetkým základné jednotky – zbory. Tieto boli jednotné, bez ohľadu na národnosť veriacich.³⁸

Tento patent bol vydaný Jozefom II., ktorý upravoval pomer štátu k cirkvi často politicky, z hľadiska úplnej suverenity absolutistickej moci v línii s Máriou Teréziou, ktorá neustále upevňovala svoje patronátne práva – a to aj na úkor rímskokatolíckej cirkvi – aj keď „tam, kde ukrátila cirkev v prospech absolutistickej štátnej moci, vynahrádila straty cennými službami v prospech katolicizmu.“³⁹

Cirkevné reformy Jozefa II. boli zavŕšené vydaním Tolerančného patentu, ktorým upravil postavenie protestantov. „Všetky cirkevné reformy Jozefa II. boli vlastne pokusom o včlenenie cirkevných inštitúcií do organizácie absolutistickej monarchie (josefinizmus). Vychádzal z osvietenského názoru, že náboženstvo sa nemá protiviť svetskej moci a že viera sa nemôže zakladať na inej morálke, než je tá, ktorá vyhovuje štátu.“⁴⁰

V tolerančnom patente išlo Jozefovi II. vlastne o „vyhlásenie občianskej rovnoprávnosti pre všetkých príslušníkov kresťanských vierovyznaní – protestantom, kalvínom a pravoslávnyim – verejne vykonávať náboženské obrady a organizovať sa do náboženských obcí. Nekatolíci sa stali rovnoprávnymi občanmi a mohli zastávať verejné úrady a funkcie a zakazovala sa náboženská diskriminácia v cechoch. Avšak rímskokatolícka cirkev zostala naďalej oficiálnou „štátnou“ cirkvou.“⁴¹

Tolerančný patent obsahuje 18 bodov, ktoré možno rozdeliť do piatich oblastí: 1. služby Božie (1, 4, 5, 6, 9); 2. kostoly, modlitebne, školy (2, 11, 13, 15); 3. práva kňazov (10, 14, 16, 17); 4. zmiešané manželstvá a náboženstvo detí (7, 8); 5. občianske práva evanjelikov (3, 12, 18). Tolerančný patent vydal Jozef II. na základe zákonného článku XXX. z roku 1715, ktorý vyhradil panovníkovi právo rozhodovať o náboženských veciach. Nedal ho schváliť snemu, pretože vládol absolutisticky.⁴²

Zásady Tolerančného patentu dal nasledovník Jozefa II. Leopold II. schváliť na krajinskom sneme 1790/91 v Budíne a v Bratislave.

³⁷ NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*. Bratislava : VO PF UK, 1997, s. 87.

³⁸ NEMEC, M.: *tamže*, s. 52.

³⁹ HUBENÁK, L.: *cit. dielo*, I. diel, s. 131.

⁴⁰ SIVÁK, F. – MALÝ, K.: *cit. dielo*, s. 198.

⁴¹ HUBENÁK, L.: *cit. dielo*, I. diel, s. 131.

⁴² PETRÍK, B. et al.: *cit. dielo*, s. 381.

Autori Evanjelickej encyklopédie Slovenska zhŕňajú význam Tolerančného patentu takto: „Tolerančný patent znamenal pre evanjelikov pokrok, no nevychádzal ani z viedenského, ani z lineckého mieru a ich uzákonení, ktoré zaručovali plnú náboženskú slobodu. Protestantské cirkvi toleroval, ale nezrovnoprávnil ich s cirkvou privilegovanou, rímskokatolíckou.“⁴³

1.2.4. Intimáty Jozefa II.

V súvislosti s Tolerančným patentom vydal Jozef II. 13 intimátov, pretože Tolerančný patent potreboval vysvetlenia a spresnenia.

Postupne bolo dovolené evanjelickým farárom navštevovať filie, krstiť a pochovávať aj tam, kde predtým mohli odbavovať len súkromné bohoslužobné úkony (intimát z 28. januára 1783).

Rozširovanie slobôd sa prejavilo aj v ďalšom intimáte z 26. septembra 1783, ktorým sa zakazovalo evanjelikov označovať ako „trpených“.

Príslušníkom všetkých nekatolíckych vyznaní bolo umožnené získať učiteľský úrad práva, medicíny a filozofie, pričom aj katolíci mohli študovať na evanjelických školách (intimát z 9. decembra 1783).

Zakázané bolo vynucovať reverzy vo výchove detí z miešaných manželstiev (18. júla 1785). Keď bol otec evanjelik, pripadli mu deti pod 12 rokov. Keď bol katolík a umrel a evanjelická matka sa znovu vydá, dostanú deti z prvého manželstva tútora do 18-tich rokov.

Intimátom z 22. novembra 1785 bolo zakázané volať zmenu vierovyznania odpadlivosťou (*apostasia*), ale nazývala sa prestúpením (*transgressio*).

Od roku 1786 (podľa intimátu z 24. januára) bolo evanjelikom dovolené mať duchovného aj tam, kde nemali 500 duší, a podľa intimátu zo 14. februára mohli mať podľa potreby aj dvoch duchovných.

Priestupky zákona vo veciach náboženstva mali byť trestané politickou vrchnosťou a na duchovných pastieroch napomenutím, nie peňažnými a telesnými trestami.

Intimátom zo 6. marca 1786 bolo manželské právo evanjelikov vyňaté spod právomoci rímskokatolíckych duchovných a bolo podriadené svetským súdom, čím boli umožnené aj rozvody. Nekatolícki snúbenci boli oslobodení od ohlášok v rímskokatolíckom kostole intimátom z 21. marca 1786.

Podľa intimátu z 25. júla 1786 sa umožňovalo do 500 duší potrebných na utvorenie cirkevného zboru zarátať aj deti.

Podľa intimátu z 1. augusta 1786 smeli evanjelici používať zvony a intimát z 2. januára 1787 im dovolil stavať veže.

Podľa intimátu z 20. februára 1787 bolo dovolené kázať učiteľom vyskúšaným superintendentmi.⁴⁴

⁴³ Tamže, s. 382.

⁴⁴ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 262.

1.2.5. Zákonný článok XX. z roku 1848

Uzákoniť úplnú rovnosť všetkých recipovaných vierovyznaní. Uvažovalo sa o štátnom uhradzovaní cirkevných a školských potrieb recipovaných cirkví. V otázke demokratizácie cirkevnej organizácie, odluky od štátu, sekularizácie cirkevného majetku a poštátneňa elementárneho školstva zostalo iba pri návrhoch. Výkon patronátneho práva v majetkovom smere prešiel na zodpovedné ministerstvo.

„Až od platnosti tohto zákonného článku možno hovoriť o *rovnosti konfesii*. Od tohto bodu sa evanjelickej cirkvi dostáva podobne ako rímskokatolíckej cirkvi podpory od štátu. Záujem o štátnu podporu v hmotných veciach viedol k znižovaniu samostatnosti cirkvi a záujmu zapáčiť sa štátnej moci. To sa prejavilo najmä na prenášaní maďarizačných záujmov štátnej vrchnosti do cirkvi,⁴⁵ píše nie veľmi nadšene profesor Filo.

2. DOBA NEOABSOLUTIZMU OD ROKU 1849 PO ROK 1867

Táto doba, ktorá uplynula v znamení absolutistického zasahovania rakúskej vlády i do vecí cirkevných (nariadením z 10. 2. 1850; cisárskym manifestom z 31. 12. 1851; cisárskym patentom z 1. 9. 1859) na jednej a v znamení rezistencie maďarských a v maďarskom duchu vedených cirkevných kruhov na druhej strane (patentálne boje), nezanechala zvláštnejšie stopy vo vývine cirkevnej organizácie a ústavy.

2.1. Vývoj evanjelickej cirkvi

Po potlačení uhorskej revolúcie rakúska vláda vo februári 1850 odvolala z úradu všetkých superintendentov a na ich miesta vymenovala administrátorov. Prvého septembra 1859 vydal cisár František Jozef I. *Patent o reorganizácii evanjelickej a. v. cirkvi a reformovanej kresťanskej cirkvi v Uhorsku*. Roku 1860 došlo k rozdeleniu evanjelickej cirkvi, keď sa časť zborov ustanovila podľa Patentu a časť zotrvala pri pôvodnom tzv. autonómnom zriadení.⁴⁶

Na základe nariadení cisárskeho patentu zriadilo Viedenské ministerstvo kultu konzistoriálnu cirkevnú ústavu. Táto však bola cudzím útvarom oproti dovtedajšiemu vývinu synodálneho a presbyteriálneho systému na to, aby z pohľadu dejín ústavy mohla byť považovaná za viacej než iba incident, ktorý bol a odišiel bez účinkov. Napriek tomu treba priznať, že uplatnenie tejto ústavy by bolo bývalo mocnou hradbou proti maďarizačným snahám úradnej cirkvi. To sa

⁴⁵ FILO, J.: cit. dielo, s. 12.

⁴⁶ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 431.

vedelo na maďarskej i na nemaďarskej strane. Tak sa stalo, že slovenskí kňazi sa pridali ku patentu, zatiaľ čo maďarskí evanjelici (i kruhy v maďarskom duchu spravované) bojovali spolu s kalvínmi proti nemu.

Tak došlo napríklad ku vzniku tzv. **Prešporskej patentálnej superintendencie**, ktorá vznikla roku 1860 na základe cisárskeho Patentu z roku 1859, ktorý určoval štátoprávne postavenie evanjelických cirkví v Rakúsko-Uhorsku a v podstate bol prvou cirkevnou ústavou. Po vyhlásení Patentu sa k nemu prihlásilo 341 zborov, väčšina z nich však zakrátko odstúpila. Na prvom konvente Prešporskej superintendencie, ktorý sa konal 28. júna 1860 v Brezne, sa zúčastnilo 78 zborov zo všetkých dovtedajších dištriktov, a neskôr sa pripojili aj zbory v Báčke (teraz Srbsko a Čierna Hora). Superintendencia zanikla zrušením Patentu roku 1867.⁴⁷

V Martine bolo roku 1866 zriadené patentálne gymnázium, ktoré po zrušení Patentu prešlo pod správu cirkevného zboru v Martine.

Po politickom vyrovnaní v roku 1867 sa podarilo úradnej cirkvi vymôcť odvolanie patentu. S odstránením patentu sa po vyrovnaní Maďarov s panovníkom otvorila nová éra – posledná v dejinách bývalej ev. a. v. cirkvi v Uhorsku.

2.1.1. Cisársky Patent – 1859

Cisársky Patent – celým názvom **Patent o reorganizácii evanjelickej a. v. cirkvi a reformovanej kresťanskej cirkvi v Uhorsku** – bol v podstate **ústavou Uhorskej evanjelickej cirkvi** a bol vydaný cisárom Františkom Jozefom I. 1. septembra 1859.

Patent bol príspevkom k zrovnoprávneniu evanjelickej cirkvi. Obmedzil moc cirkevných inšpektorov (zväčša maďarských zemanov) aj autonómiu cirkvi.

Obsahuje 58 paragrafov, uplatňuje sa v ňom *synodálno-presbyteriálny systém*. Zbory si mohli voliť farára, učiteľa a jedného dozorca, senioráty a dištrikty (superintendencie) dozorca. Seniorov a superintendentov mohli voliť príslušné zbory. Voľbu superintendentov a dištriktuálnych dozorcov potvrdzoval panovník. Patent zabezpečoval finančnú podporu na vyrovnanie platu seniorov a superintendentov a na podporu chudobným zborom. Umožnil zvolat' synodu, ktorá mohla podávať návrhy, pretože vydávať cirkevné zákony bolo právom panovníka.

Vláda v snahe presadiť Patent na čelo plánovaných 6 superintendencií vymenovala administrátorov, do konca roku 1859 však nebol zriadený ani jeden dištrikt. Spomedzi 37 seniorátov sa podľa Patentu riadilo 7.

Keď vláda zistila, že sa jej nepodarí presadiť Patent zhora, vydala 10. 1. 1860 nariadenie, ktorým vyzvala zbory, aby sa zriadili v zmysle Patentu. Farári mali

⁴⁷ Tamže, s. 284.

prečítať na službách Božích Patent, čím mal vstúpiť do platnosti. 226 zborov Patent prijalo, 333 ho odmietlo.

Po bojoch medzi patentalistami a autonomistami cisár 15. 5. 1860 Patent odvolal s podmienkou, že zbory, ktoré ho prijali, vytvoria zvláštnu *patentálnu superintendenciu*.⁴⁸

2.1.1.1. Synodálno-presbyteriálny systém

Tento princíp bol definitívne prijatý evanjelickou cirkvou augsburského vyznania na Slovensku v Cirkvej ústave, ktorá bola prijatá na budapeštianskej synode (vid' bod 3.1.1.). Avšak ešte pred týmto definitívnym prijatím bol tento princíp uplatnený v Patente.

Tento systém vychádza z učenia Jána Kalvína. Podľa neho všetka moc v cirkvi pochádza od veriacich a uplatňuje sa na konventoch v zbere, senioráte, dištrikte, generálnej cirkvi a na synode.

Tento princíp predstavuje demokratizáciu evanjelického cirkevného zriadenia. S tým súvisí aj zásada o rovnakom počte v zastúpení svetských a duchovných činiteľov na vyšších stupňoch cirkevnej správy (seniorát, dištrikt, generálna cirkev) – zásada parity.⁴⁹

2.2. Vzťah evanjelickej cirkvi k štátnej moci

Bachov neoabsolutistický režim si získal podporu vysokých cirkevných hodnostárov rímskokatolíckej cirkvi uzavretím *konkordátu* s pápežskou kúriou roku 1855, ktorý obnovil autonómne postavenie katolíckej cirkvi. Uzavretím konkordátu sa v období bachovského absolutizmu veľmi zlepšil a upevnil pomer štátu ku katolíckej cirkvi a súčasne sa významne rozšírila oblasť vplyvu katolíckej cirkvi.

Správa ostatných cirkví, teda aj evanjelickej, sa prostredníctvom úradne vymenovaných administrátorov podriadila štátnemu dozoru. Náboženská sloboda ako princíp však nebola absolutizmom úplne odbúraná, aj keď z jej pôvodne liberálnej koncepcie, ako ju koncipoval revolučný rok 1848 a uznala i oktrojovaná Pillersdorfova ústava, toho veľa neostalo. Aj ďalšie právne dokumenty (Stadionova ústava, silvestrovské patenty) ráтали so slobodným výkonom kultu u štátom uznaných vyznaní. V praxi však vláda odmietla nové cirkvi uznávať, niektoré náboženské spoločnosti boli naopak zakazované a v roku 1859 bolo dokonca prehlásené za trestné šírenie ideí akejkoľvek štátom neuznanej náboženskej spoločnosti.⁵⁰

⁴⁸ Tamže, s. 258.

⁴⁹ Tamže, s. 359.

⁵⁰ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 2. diel. Banská Bystrica : PraF UMB, 2002, s. 30.

3. OD ROKU 1867 DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY V ROKU 1918 – DUALIZMUS

Túto dobu charakterizovali snahy za uskutočnenie interkonfesionálnej rovnoprávnosti a reciprocity. Napriek tomu, že rovnoprávnosť sa neuskutočnila, ev. cirkev nikdy dovtedy nemala prajnejšieho položenia či v pomere ku štátu či v pomere k iným cirkvám. V tejto dobe vzniknuté „kultusové“ alebo iné zákony týkajúce sa evanjelickej cirkvi svedčia o tom, že štát považoval evanjelickú cirkev ako iné, za rovnakú verejnoprávnu korporáciu – napriek tomu jej úplné zrovnoprávnenie nevykonával s odvolaním sa na to, že táto otázka môže byť riešená len súčasne s riešením otázky autonómie katolíckej cirkvi.

3.1 Vývoj evanjelickej cirkvi

Jedným zo zrovnoprávňujúcich krokov bola štátna podpora⁵¹ poskytovaná na základe XX. zákonného článku z roku 1848. Táto však cirkvi po vnútornej strane života neprosperovala. Skôr naopak, cirkev sa začala vo všetkých hmotných veciach dožadovať štátnej podpory aj za cenu toho, že sa stala najhorlivejším pomocníkom maďarizačných snáh štátu a jej vlastná výkonnosť a pôsobnosť klesala na minimum.

Čo sa týka vnútorného života cirkvi, maďarský právny dejepisec (dr. Mikler) charakterizuje túto dobu tak, že „ona je dobou úplného uskutočnenia synodálnych, presbyteriálnych a paritných zásad a spolu i svedectvom o tom, že ústava ev. cirkvi uhorskej spočíva na zásadách, už v každom ohľade očistených, na zásadách správnych, ktoré logicky završujú večný život Uhorskej ev. cirkvi.“⁵²

Doktor Jamnický na tieto slová reaguje takto: „My naproti tomu musíme túto dobu charakterizovať ako dobu postupného pohrobovania autonómie cirkevných zborov a ako dobu, v ktorej úradná cirkev dala sa viesť oproti nemaďarskej časti svojej, nie právnymi zásadami cirkevnými, ale záujmami maďarského štátu a maďarskej politiky.“⁵³

Záver tohto obdobia charakterizuje profesor Petřík takto: „Rozpadnutie Rakúsko-uhorskej monarchie a rozdelenie bývalého uhorského štátu našlo evanjelickú cirkev v úbohom, spolitizovanom a zosvetáčenom stave. Svetový prevrat roku 1918 bol i v tomto ohľade dielom Božej prozreteľnosti vzhľadom na nemaďarských členov bývalej ev. a. v. generálnej cirkvi v Uhorsku. S počiatkom roku 1919 začínajú sa dejiny ev. a. v. cirkvi na Slovensku.“⁵⁴

⁵¹ *Kongrua* – (lat.) štátny príplatok k platu farára a kaplána, poskytovanému na základe vokátora cirkevným zborom. Zavedená bola na základe zákonných článkov z rokov 1898 a 1909. Kongrua bola poskytovaná do roku 1949.

⁵² JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 70.

⁵³ Tamže, s. 71.

⁵⁴ PETRÍK, J: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : SEBF UK, 1969, s. 248.

Okrem zákonov politickej vrchnosti mali evanjelici cirkevnú správu len na základe svojich starých a neúplných zákonov. Od Žilinskej synody (1610) platnosť Ružomerskej synody (1707) bola zrušená, Peštianska synoda (1791) bola nepotvrdená, cisársky patent (1859) odvolaný, čím sa potreba synody stala aktuálnou. Plánovali ju na rok 1868.⁵⁵

3.1.1 Řád církevní dištriktu Předdunajského (ev. aug. vyznání) – 1880

„Přítomný Řád Církevní povstal z potřeby, kteráž ze dne na den surněji naléhala na Předdunajský dištrikt. Všecky ostatní dištrikty evanjelické a. v. mají již od dávných časů zřízení své, – Banský dištrikt řídí se podle Hamaliarovských, v nově přehlednutých a k potřebam nynějšího věku uspořádaných úprav, Potiský má Coordinácií Berzevíczyanskou, Zadunajský pak svou Církevní Soustavu. Jen Předdunajský dištrikt postrádal takového všeobecne platného upravidelnění, kterážby v dištriktu, v seniorátech a jednotlivých církvích, ve všech záležitostech směrodajným a jednoho každého v stejné míře zavazujícím bylo. Odkudž povstávaly i všeliké zmatky, styky a spory.“⁵⁶ – Takto vyjadril důvod na prijatie tohto dokumentu Ludvik Geduly, superintendent Předdunajského dištriktu v Předmluvě k tomuto dokumentu.

Je velmi nešťastné, že sa nezachovali tu spomínané dokumenty ostatných dištriktov, ale dá sa predpokladať, že sa dosť podobali na tu spomínaný Řád.

Důvodom na prijatie bol všeobecný súhlas v rámci dištriktu, že je potrebné nejakým spôsobom vytýčiť si „stanovy“, podľa ktorých „se hýbe a účinkuje, nemůže tělo celého jednoho dištriktu dobře vyše půldruha sta tisícův duší počítajících, – jakkoliv v duchovních věcech na Božím slovu má knihu zákona, kterýž věčně zůstává platným a nepomine, byťby i nebe a země pomínuly, – ve věcech zevnitřních života církevního se týkajících, obejít se bez takového pořádku, jehož každý, cílem zdárnejšího vývinu a zrůstu právě onoho duchovního života šetřiti a poslušen býti má.“⁵⁷

Jeho příprava prebiehala od 28. septembra 1876, kedy bol na dištriktuálnom konvente v Trenčíne podaný návrh na jeho vypracovanie, do 11. septembra 1878, kedy bol predložený jeho prípravný návrh na dištriktuálnom konvente v Bratislave, ktorý vyniesol toto rozhodnutie: „Konvent předložený návrh Řádu Církevního zásadně odobřil, a co základ konečného zřízení dištriktu našeho přijal, senioráty k skorému a bedlivému uvážení návrhu k nim – cílem dobrozdání jejich – upraveného vyzval a pak uzavřel zvláštní dištriktuální konvent *ad hoc*,

⁵⁵ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 330.

⁵⁶ Řád Církevní dištriktu Předdunajského ev. aug. vyznání. Skalica, 1880, s. 1.

⁵⁷ Tamže, s. 2.

kterýžby v podletních měsících svolán, a na kterémby Církevní Řád výlučně pojednáván a konečně řešen byl.⁵⁸

Tento ad hoc konvent sa uskutočnil v Bratislave v dňoch 28. a 29. mája 1879. Znova bol prerokovaný návrh, ktorý bol predložený na dištriktuálnom konvente v Bratislave v septembri 1878, a potom sa rokovalo o zmenách, ktoré do neho chceli zaviesť jednotlivé senioráty. Väčšina z týchto navrhovaných zmien bola prijatá. Nakoniec sa konvent uzniesol na jeho schválení a nariadil vytlačenie Církevního Řádu „ve všech třech řečech v dištriktu našem běžných totižto v maďarské, slovenské a německé.“⁵⁹ Ďalej konvent vyhlásil prijatý Církevní Řád a jeho ustanovenia za právoplatné a zaviazal všetky senioráty a zbory, aby ho riadne vyhlásili tak, aby mohol „vstoupit do života“ 1. januára 1880.

Tvorba Církevního Řádu stála na určitých zásadách. Superintendent Ludvik Geduly ich vyjadril vo svojej Předmluvě takto:

1. „Bráno zření k tomu, že úloha řešena býti mající nezáleží v tom, aby na nových základech nové církevní zřízení, snad dosavadního dokonalejší postaveno bylo, – k čemuž jednotlivý dištrikt ani povolán býti nemůže, – než raději aby stanovy, jakové kde tu již jestvují a života schopnými a prospěšnými býti se dokázaly, byly v soustavný celek sestaveny a v celém dištriktu obecně zavedeny.
2. Bráno do ohledu, že meze, v nichž návrhu tomuto pohybovati se přichází, jsou určité, v úzkých totižto hranicích dištriktu Předdunajského vyměřeny. Proto vystala z něho všechna ustanovení všeobecná na poměr církve k štátu a k jiným církvím se vztahující, kterážby, na příklad, v prácech synodálních nijak nesměla chybovati, zde však v obmezeném zřízení tomto místa nemají.
3. Při tom všem ale předce i v tomto úzkém rámci obrácen zřetel na všechna odvětví a ke všem předmětům života církevního tak, že v nahodilých pádech každý úd církve, obzvláště ale farář může v práci této najíti potřebnou radu a poučení.
4. Konečně vidělo se býti cíli přiměřeným naskytlou hojnou látku i zevnitřně tak podělití, aby podělení to mělo určitý logický základ a ústrojný souvis, aby příbuzné předměty spolu zahrnuty, lišící se pak různě postaveny byly; aby dle možnosti opakování těch samých věcí se uspořilo a celá práce tvořila přehledný, jasný a soustavný codex pravidel církevních.“⁶⁰

Církevní Řád obsahuje 560 paragrafov, ktoré sú rozdelené do šiestich častí, ktoré sa ďalej členia na odseky, a Příklad, v ktorom je uvedených 16 přísah (Přísaha kněžská, učitelská, místního inšpektora, kurátora, kostelníka, seniora, seniorálního inšpektora, děkana, superintendenta, dištriktuálního inšpektora, notára, pokladníka, účtovníka, právního zástupce, archivára, soudcovská).

⁵⁸ Tamže, s. 3.

⁵⁹ Tamže, s. 4.

⁶⁰ Tamže, s. 5.

Dokument začína Úvodom, ktorý obsahuje § 1 – 2, ďalej nasleduje prvá časť, ktorá má nadpis **O zborech cirkevných** a skladá sa z troch odsekov (*O cirkvích, O seniorátech, O dištriktu*), ktoré spolu obsahujú § 3 – 65. Druhá časť sa nazýva **O osobách cirkevných** a ďalej sa delí na tri podčasti (*V cirkvi, V seniorátě, V dištriktu*), ktoré sa skladajú z viacerých odsekov a obsahujú § 66 – 262. V tretej časti sa hovorí o **výkonech cirkevných** a delí sa na 7 odsekov a prídavek (*O právu parochiálnim a štolárnim; O matrikách*) a obsahuje § 263 – 404. Štvrtá časť hovorí o **majetku cirkevním**, delí sa na štyri odseky (*O budovách cirkevních, O pozemnostech cirkevních, O peněžích cirkevních a jejich spravování, O základinách*) a obsahuje § 405 – 428. Piata časť sa nazýva **O školských záležitostech** a obsahuje šesť odsekov (*O povinovatosti školské, O zakládání a vydržování škol, O vystrojení škol, O vrchnostech školských, O dozoru štátním nad školami, O vzdání se škol*) a obsahuje § 429 – 482. Posledná šiesta časť má názov **O soudnictví cirkevním**, skladá sa zo siedmich odsekov (*O předmětech cirkevního soudnictví, O cirkevních soudních stolicích a jejich příslušnosti, O započínání pravotního pokračování, O běhu pravotním, O vynešení výroku a odvolání, O výkonu soudním, O obnovení a zastarání pravoty*) a obsahuje § 483 – 560.⁶¹

Je ťažké zhodnotiť význam tohto dokumentu, pretože v žiadnej dostupnej literatúre som o ňom nenašla ani zmienku, avšak niektorí autori sa zmieňujú o význame dištriktuálnych stanov, z ktorých tento dokument je jedným zastupiteľom, pri vypracovávaní prvej skutočnej ústavy na Budapeštianskej synode v rokoch 1891 – 1894.

3.1.2 Budapeštianska synoda – 1891 – 1894

Začala sa 5.decembra 1891 slávnostnými službami Božími. Predsedal jej generálny dozorca Dezider Prónay. Pracovala v ôsmich výboroch – ústavodarný, súdny, školský, finančný, miešaný protestantský, petičný, uhodnoverejňujúci, hospodársky. Táto synoda dala evanjelickej cirkvi ústavu na synodálno-presbyteriálnej zásade. Dominoval na nej svetský stav, ktorý rozhodol „zákonom o upomernení dištriktov“ (1893) o transformácii Preddunajského dištriktu, ktorý existoval od roku 1734 a bol jediný so slovenskou väčšinou. Synoda ho zmenila tak, že slovenskí členovia ostali v menšine a na konventoch boli odvtedy pri presadzovaní svojich práv prehlasovaní. Z Preddunajského dištriktu zadelila synoda Liptovský a Oravský seniorát do Potiského dištriktu a Turčiansky seniorát do dištriktu Banského. Za ich náhradu do Preddunajského dištriktu zadelila seniorát Hontiansky, Novohradský, Tekovský a Komárno. Maďarizácii vzdorujúci Preddunajský dištrikt týmto stratil slovenskú väčšinu. Naďalej však viedol boj

⁶¹ Tamže.

za právo používať slovenčinu v kostole i škole a povzbudzoval aj tých slovenských evanjelikov, ktorí boli začlenení do iných dištriktov. Päť slovenských seniorátov podalo 3. augusta 1894 kráľovi *Prestolný prosbopis*, v ktorom sa dožadovali svojich práv, ale kráľ ho neprijal.⁶²

Táto synoda bola vedená v znamení maďarizačných snáh vedenia evanjelickej cirkvi aj štátu. Rozhodla o zrušení autonómie zborov a o rozšírení kompetencie dištriktov a najmä generálneho konventu, ktoré boli ovládané zástancami maďarizačných snáh Uhorskej vlády. Synoda tiež rozhodla o úprave územnej organizácie dištriktov tak, aby došlo k znevýhodnenému postaveniu slovenských a nemeckých seniorátov v prospech maďarských.

Vo svojom kompendiu uvádza profesor Jamnický takéto hodnotenie správy od maďarského cirkevnoprávneho dejepisca Karola Miklera: „Mikler epochálnymi menuje „reformy“ tejto synody, pripisujúc im na storočia sa rozprestierajúci význam v „ústavnom“ živote evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Za takúto reformu považuje i zákon o zaokrúhlení, „upomernení“ dištriktov touto synodou vynesení z pohnútok čisto politických na znemožnenie slovenskej väčšiny v bývalom preddunajskom dištrikte. Rezistencia, ktorú tento dištrikt za dlhé časy a až do posledných chvíľ vyvíňoval proti svolaniu tejto synody bola zmarená tak, že úradným kruhom podarilo sa zákulisnými praktikami docieľiť predsedníckym votumom vynesenie uzavretia účasti na synode. Túto rezistenciu označuje Mikler ako „národnostné snahy“, ktoré odporovali „ustáleniu a rozšíreniu právnej kompetencie generálneho konventu a novému rozdeleniu dištriktov cestou synody.“⁶³

Synoda mala 6 zasadacích období, z ktorých najdôležitejšie boli druhé a piate. Na druhom zasadnutí boli prejednávané ústavné, hospodárske, školské a súdne otázky v šiestich častiach: 1. všeobecné ustanovenia; 2. samosprávne telesá a ich spravujúce vrchnosti a úradníci; 3. synoda; 4. cirkevné školy; 5. cirkevné hospodárenie; 6. cirkevné súdnictvo.

„Utvorením tohto zákonníka,“ píše profesor Jamnický, „ktorý bol sankcionovaný 18. marca 1893, vykonala synoda prácu širšieho rozsahu, ako sa spočiatku myslelo. Synoda sa po vyhlásení sankcionovaných zákonov na synodálnom zasadnutí, čím sa ony stali záväznými pre všetky zbory, senioráty a dištrikty, mala rozísť. Ale to sa nestalo. Synodu len odročili, aby ju zvolali na utvorenie ďalších zákonov – hlavne povestného zákona o upomernení dištriktov. (...) Tak vznikol druhý zákonník, ktorý má tri samostatné zákony – a to: 1. o upomernení dištriktov a o ustanoveniach s ním súvisiacich (38 paragrafov v troch častiach); 2. o generálnej cirkevnej podporovni (5 paragrafov); a 3. o generálnom kňazskom penzijnom ústave (4 paragrafy).“⁶⁴

⁶² PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 55.

⁶³ JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 21.

⁶⁴ Tamže, s. 22.

3.1.2.1 Ústava evanjelickej cirkvi – 1893

Budapeštianska synoda nariadila, aby ňou vynesené zákony boli vydané popri maďarskom origináli i v nemeckom a slovenskom preklade. „Tento dvojdielny zákonník bol platný pre celé územie bývalého Uhorska od jeho vyhlásenia v roku 1898. Tým sa prakticky jedná o prvú cirkevnú ústavu. Jej zákony sa vyznačujú značnou systematickosťou. Veľkým nebezpečenstvom však bolo, že autonómia zborov bola obmedzená, čo bolo zneužívané maďarizačnými snahami vtedajšej štátnej vrchnosti.“⁶⁵ – myslí si profesor Filo.

Napriek tomu, že by malo ísť o dvojdielnu ústavu, úradné vydanie vytlačené v Budapešti v roku 1893 v maďarskom a slovenskom jazyku, obsahuje iba ustanovenia prijaté počas druhého zasadacieho obdobia – má 6 častí a 443 paragrafov.

I. Všeobecné ustanovenia (§ 1 – 23)

II. Samosprávne zbory a týchto správne vrchnosti a úradníci (§ 24 – 165) – vyplýva z nich takáto štruktúra cirkvi: cirkevný zbor, konvent, presbyterstvo, úradníci; seniorát, seniorálny konvent, seniorálni úradníci; dištrikt, dištriktuálny konvent, dištriktuálni úradníci; generálna cirkev, generálny konvent, úradníci generálnej cirkvi.

III. Synoda (§ 166 – 186) – najvyšší snem cirkvi – upravuje „údob“ synody, voľby, rokovanie a právomoci synody.

IV. Cirkevné školstvo (§ 187 – 223) – obsahuje všeobecné ustanovenia, druhy škôl a ich náplň.

V. Hospodárenie cirkevné (§ 224 – 322) – upravuje zásady hospodárenia podľa stupňov cirkevnej správy (zbor, seniorát, dištrikt, generálna cirkev) a zriaďuje všeobecný fond – podporovňu.

VI. Súdniectvo cirkevné (§ 323 – 443) – upravuje priestupky, stupne trestu, sporné záležitosti; zriaďovanie a postavenie jednotlivých stupňov súdov, okruh ich činnosti a príslušnosť; pokračovanie v páde priestupkov cirkevných; pokračovanie v záležitostiach administratívy a pravotné pomôcky.⁶⁶

Profesor Jamnický hodnotí túto ústavu takto: „Zákonom, vynesným na budapeštianskej synode nedá sa uprieť formálna systematickosť, ale zásady, ktoré sa v nich uplatnili na úkor autonómnych práv zborov umožnili v evanjelickej cirkvi v bývalom Uhorsku takú prax úradnej moci, ktorá hrozila pohrobením autonómie v službách maďarského štátu.“⁶⁷

⁶⁵ FILO, J.: cit. dielo, s. 14.

⁶⁶ *Ústava cirkve kresťansko-evanjelickej a. v. krajiny Uhorskej. Budapešť. Úradné vydanie, 1893.*

⁶⁷ JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 23.

3.1.3 Vnútro-misijné pastorálne konferencie

V počiatkoch organizovania sa evanjelickej cirkvi u nás boli najpevnejším organizačným článkom cirkevnej správy senioráty – bratstvá, ktoré sa povinne schádzali na zhromaždeniach – kongregáciách, nielen s pastorálnymi úlohami, ale aj so súdnou právomocou. Koncom 17. a v 18. storočí celkom zanikli v protireformačných prenasledovaniach. Evanjelickí duchovní sa ani nemohli stretávať. Po Tolerančnom patente, keď sa cirkevná správa znova organizovala, už neplatili dávne kontuberniálne zákony. Nové seniorálne zákony boli oproti tým starým veľmi stručné a menej prísne. Zhromaždenia farárov boli spočiatku viac-menej súkromného, spontánneho rázu a v duchu dobrovoľnosti pôsobili skôr ako informatívne porady. Takými boli aj v prvej polovici 19. storočia.

Organizačný základ vnútro-misijných pastorálnych konferencií položil J. M. Hurban, ktorý si poučenie priniesol zo svojich ciest do Nemecka, kde sa oboznámil s wichernovským vnútro-misijným hnutím. V roku 1865 založil v Hlbokom takýto spolok a po jeho zákaze po zrušení cisárskeho patentu farári Nitrianskeho seniorátu založili 19.9.1871 v Lubinej **Prvú pastorálnu vnútro-misijnú konferenciu**. Za úlohu si dali obranu ev. a. v. cirkvi aj slovenskej reči a národa.

3. októbra 1871 sa utvoril **Uhorský protestantský spolok**, ktorý na základe učenia tuebingenskej nábožensko-historickej teologickej školy predsavzal si pôsobiť protikonfesionálne, modernisticky a maďarizačne. Tento spolok popieral inšpiráciu Písma svätého, utiekal sa k všeobecným pojmom pravdy, krásy a dobra.

„**Nitrianska konferencia** si vypracovala vlastné „zákony jimiž spravujú se konference pastorální nitranské“, ktoré mali 14 bodov:

1. Majú za cieľ napomáhať zvrchované ciele Kristovej cirkvi na svete štúdiom Slova Božieho, pravým pokáním, vydávaním živého rozhodného svedectva za vieru v Pána Ježiša Krista a proti všetkému antikresťanstvu, proti každej dvojmyselnosti vo veciach cirkevnej náuky.
2. Základom sú vierovyznanské knihy ev. a. v., ktoré sú v jednaní konferencie pravidlom rozhodujúcim.
3. Konferencie sú vždy verejné, ale aktívnu účasť na nich môžu brať len riadni údovia (čo podpísali zákony) a priatelia konferencie.
4. Riadni údovia sa zaväzujú:
  - a) riadne navštevovať konferencie;
  - b) prijať pridelenú literárnu úlohu;
  - c) platiť príspevky po 2 zlatky.
5. Dobrovoľný ročný príspevok.
6. Výbor je volený na tri roky.
7. Literárnym orgánom konferencie boli **Cirkevné listy** a **Korouhev na Sionu**.
8. Nákladom konferenčnej pokladnice zaopatrujú sa knihy a časopisy.
9. konferencie sa konajú 2 razy do roka – na jar a v jeseni vždy so Službami Božími.

10. Druhá časť hlavných verejných zasadnutí bola s prednáškou. O stavovských, hospodárskych a finančných záležitostiach boli dôverné porady. Študentom sa udeľovali štipendiá.
11. Predmetom hlavného rokovania boli cirkevné zbory, teologické a aktuálne otázky.
12. Konferencie sú pod vrchnostenským dozorom superintendenta.
13. Na telesné zaopatrenie sa skladá zlatka.
14. Miesto konferencie – na pozvanie cirkevného zboru vyslovenom na predchádzajúcom zasadnutí.⁶⁸

3.2 Vzťah evanjelickej cirkvi k štátnej moci

V pomere cirkvi a štátu nastala za dualizmu zmena, lebo **konkordát z roku 1855**, uzavretý za Bachovho absolutizmu pre celú Rakúsko-uhorskú monarchiu, bol roku 1870 vo vzťahu k Rakúsku výslovne zrušený a uhorská vláda neuznávala jeho platnosť pre Uhorsko. Zdôvodňovali to tým, že konkordát vznikol za absolutizmu v období bezprávneho stavu, nebol riadne promulgovaný ako uhorský zákon a pri jeho výkone nepôsobil zodpovedný minister. Mnohé dôsledky konkordátu však v praxi platili naďalej aj za dualizmu.

Pokiaľ ide o postavenie jednotlivých cirkví, Uhorsko si definitívne osvojilo koncepciu recipovaných a uznaných cirkví. Recipované cirkvi boli rovnoprávne a mali isté výsadné postavenie (**zákonný článok 20/48, 53/68 a 42 – 43/95**). Boli to: katolícka cirkev všetkých rítov, evanjelická reformná (t. j. helvétskeho vyznania), evanjelická augsburského vyznania, grécko-východná, srbská, rumunská (t. j. pravoslávna), unitárska a židovské náboženské obce.

Výsadné postavenie recipovaných cirkví vyplývalo z toho, že **§ 6 zákonného článku 43/1895** ponechal v platnosti všetky staršie predpisy. Recipované cirkvi mohli napr. zakladať a udržiavať školy, čo využila najmä rímskokatolícka cirkev, takže na Slovensku bolo takmer celé školstvo v jej rukách. Podľa **§ 3 zákonného článku 20/1848** mali recipované cirkvi zabezpečenú úhradu svojich cirkevných a školských potrieb zo štátnych prostriedkov.

Cirkevný majetok nemal charakter verejného fondu, ale bol zvláštnou majetkovou podstatou, ktorá sa líšila od štátneho majetku a slúžila výhradne na konfesijné účely. Podliehal však najvyššiemu dozoru uhorského panovníka.

Podľa **zákného článku 26/1893** si štátna školská správa zabezpečila širokú disciplinárnu právomoc aj nad cirkevnými školami. Podľa jej ustanovenia bolo možné prenasledovať každý nemaďarský národný prejav pri vyučovaní na školách disciplinárnymi trestami aj súdnym stíhaním. Toto sa najviac odrazilo na fungovaní evanjelických cirkevných škôl na Slovensku, pretože tie až doteraz boli z väčšej časti vedené tzv. panslavistami. V rámci evanjelickej cirkvi augs-

⁶⁸ HRONEC, P.: *Čítanie o všeobecnej vnútromisijnej a pastorálnej konferencii*. Rukopis, 1985, s. 11.

burského vyznania v Uhorsku dochádzalo k mnohým roztržkám hlavne kvôli maďarizačným snahám vedenia cirkvi na jednej strane a panslavistickým tendenciám na strane rádových slovenských duchovných a učiteľov.

Cirkevno-politický vývin v uhorskom zákonodarstve sa skončil roku 1895 zákonným článkom 43/1895 *o slobodnom vyznaní náboženstva*, ktorý má v prvých piatich paragrafoch skutočne pokrokové formulácie. Ďalšie paragrafy však odstránili ilúziu o rovnosti a slobode občanov vo veciach vyznania a svedomia. Napr. § 6 ponechal v platnosti staršie predpisy o výsadnom postavení recipovaných cirkví, podľa § 8 schválenie novej konfesie sa malo odoprieť aj vtedy, keby smerovalo proti štátnym a národným záujmom. Striktný zákaz zákona zakladať nové náboženské spoločnosti na národnom základe bol namierený najmä proti slovenským evanjelikom a ukrajinským pravoslávny, ktorých ovládali maďarské šovinistické cirkevné vrchnosti, zatiaľ čo „členská základňa“ bola protimaďarská, resp. pronárodnostná.⁶⁹

3.2.1 Verejnoprávne postavenie evanjelickej a. v. cirkvi

Revolúcia roku 1848 zmenila spoločenské postavenie duchovenstva. Do roku 1848 pokladali rímskokatolícke duchovenstvo za šľachtu s výsadami: neplatili daň, clá, nepodliehali vojenskej povinnosti a verejnému súdniectvu. Vyšší hodnostári sa zúčastňovali na snemoch, farári na stoličných zasadnutiach.

Odvolaie patentu a rakúsko-uhorské vyrovnanie znamenalo koniec absolutizmu. Cisársky *Októbrový diplom* z roku 1861 nastolil ústavnosť na základe pomerov pred revolúciou roku 1848. V Uhorsku však národnostný útlak trval aj naďalej. Teraz, za dualizmu, sa štát v duchu liberalizmu považoval za interkonfesionálny; privilegované postavenie rímskeho katolicizmu však zostalo aj naďalej. V zákonodarstve chceli uplatniť náboženskú rovnoprávnosť, lebo v protestantizme už nevideli nepriateľa štátu. Všetky ustanovenia bývalého XX. zákonného článku z roku 1848 sa však nedali uskutočniť, medzi nimi aj pokrytie výdavkov cirkvi a cirkevných škôl. Pôvodne si to predstavovali tak, že cirkevné majetky budú zoštátnené. Postupne podporovali aj evanjelikov, ktorí roku 1867 dostali z rozhodnutia snemu finančný príspevok. Z toho si potom roku 1898 založili *generálny penzijný fond*. Nespokojnosť trvala v otázkach miešaných manželstiev.

„*XLIX. zákonný článok z roku 1868* riešil manželské spory miešaných manželstiev liberálne. Ďalej riešil otázku prestupov z jednej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti k druhej (články 4 – 7), keď ustanovil, že od 14. roku života si môže každý, bez ohľadu na pohlavie, podľa svojho presvedčenia zvoliť náboženstvo. V tretej časti (článok 8) rieši otázku funkcií Služieb Božích a duchovnej správy; v štvrtej otázku „príspevku a vybývaní práce“ (články 9 – 11); v piatej

⁶⁹ HUBENÁK, L.: cit. dielo, 2. diel, s. 68.

časti (článok 12) sa zasa zaoberá pohrebmi; šiesta časť (články 13 – 15) sa zaoberá problematikou „dnů svátečních a slavných“ a ustanovuje, že nikto nemôže byť nútený sláviť sviatky inej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, ale v nedeľu mala byť zastavená každá práca verejná, ktorá nebola „nevyhnutelne pilná“. Siedmu časť (články 16 – 18) tvoria záverečné ustanovenia.“⁷⁰

Aktuálnym sa stával už občiansky sobáš, ale zákonodarstvo tomu ešte nebolo naklonené.

Podľa **článku XX. z roku 1848** bol na uspokojenie protestantov vydaný roku **1868 LIII. zákonný článok**, ktorý riešil prestupy. 18-roční (vydatá žena aj skôr) mohli prestúpiť. Spôsob sa zjednodušil s 2 svedkami bolo potrebné prestup oznámiť 2-krát (14 – 30 dní) farárovi. Miešané manželstvá bolo možné uzatvárať pred ktorýmkoľvek duchovným po troch ohláškach. Reverzy boli neplatné. Svätením sviatkov iného vyznania nie je nikto povinný, ale rušenie sviatku hlučnou prácou nie je dovolené. V armáde mal každý občan právo na zaopatrenie farárom svojho vyznania. Rozličné vyznania spoločne užívajú cintoríny. Podpory školám boli sľúbené v spravodlivom pomere. Povolené vyznania mali právo na zriaďovanie nových zborov.

Panovník podpísal 6. decembra 1868 tzv. **národnostný zákon** uhorského snemu, ktorý kodifikoval maďarskú štátnu ideu jednotného politického národa v Uhorsku. Zákon predstieral isté liberálne ústupky národnostiam, ale v podstate znamenal úplné popretie ich svojbytnosti. Maďarčinu vyhlásil za štátny úradný jazyk.

Vzrušenie vyvolalo vyhlásenie dogmy o pápežskej neomylnosti na 1. vatikánskom koncile. Rakúski a uhorskí biskupi, aj časť nemeckých, manifestačne odišli z Ríma. Ako odpoveď na to 30. júla 1870 kráľ zrušil konkordát z roku 1855 a obnovil **placetum regium**. Roku 1837 na uhorskom sneme F. Deák navrhol rozluku cirkvi a štátu s revíziou cirkevného majetku. Snem aj zriadil komisiu, ale panovník vetoval toto uznesenie snemu.

Potom, ako bol superintendentom uznaný titul **biskupa**, podľa **článku VII z roku 1885**, mohli zaujať miesto v hornej snemovni traja starší biskupi a dozorcovia (kurátori) aj za unitárov.

Spory o náboženstvo detí z miešaných manželstiev, čo nechceli rímski katolíci rešpektovať, viedli k zásadnému rozhodnutiu v **XXXI. zákonnom článku z roku 1894**, ktorým bol zavedený povinný občiansky sobáš a do platnosti vstúpilo jednotné občianske manželské právo.

XXXII. zákonný článok z roku 1894 o deťoch: v miešaných manželstvách platilo, že ak sa nedohli vopred, tak platil zákonný článok 53/1868.

XXXIII. zákonný článok z roku 1894 zaviedol s platnosťou od 1. októbra 1895 štátne matriky. Odvtedy cirkevné matriky a matričné doklady majú len súkromný charakter.

⁷⁰ Zákon ze dne 25. května 1868 jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných.

XXI. zákonný článok z roku 1895 priniesol rovnoprávnosť židovského náboženstva s povolenými vyznaniami. Umožňoval prestupy a miešané manželstvá (stal sa vraj príčinou antisemitizmu).

XXII. zákonný článok z roku 1895 povolil zákonnou cestou založiť nové náboženstvo a zrušil povinnosť mať náboženské vyznanie. Bolo to uznanie ateizmu v Uhorsku.

XXIII. zákonný článok z roku 1895 obsahoval zákon o slobodnom vyznávaní náboženstva v 31 paragrafoch. Každý môže slobodne vyznávať akúkoľvek vieru alebo náboženstvo v medziach krajinských zákonov a verejnej mravnosti. Nikoho to nezaväzuje povinnosti zakladajúcej sa na zákone. Stanovy treba predostrieť ministrom náboženstva a osvety. Verejný náboženský zbor je pod ochranou a dozorom štátu. Údom cirkevnej obce je každý, kto sa k vierovyznaniu priznáva a v priestore obvodu obce býva. Cirkevné valné zhromaždenie je len verejné a zápisnicu treba predložiť ministrom, ktorý má hlavný dozor nad majetkom cirkvi.

XXIV. zákonný článok z roku 1898 zriadil kongruu.⁷¹ Ročný dôchodok evanjelického farára bol doplnený na 1600 korún, ak po skončení strednej školy dotýčny skončil aspoň trojročný teologický ústav a zložil kňazskú skúšku. Farárom, ktorí nespĺnili tieto podmienky, štát zaokrúhlil príjem na 1000 korún ročne.⁷²

ZÁVER

Náboženstvo a náboženská neznášanlivosť boli už od počiatku príčinou mnohých vojen a krviprelievania nevinných ľudí. Situácia sa nezmenila ani s príchodom novoveku. Aj naďalej sú ľudia kvôli svojej viere ochotní zabíjať, ale aj dať sa zabíjať. Máme o tom nespočetne veľa svedectiev. A predsa sa ľudia nechcú, alebo nevedia, poučiť. Zabúdajú na minulosť a neberú si ponaučenie z utrpenia svojich predkov.

Vznik evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku bol tiež poznamenaný prenasledovaním, pálením kníh, zatýkaním nevinných osôb a popravami, podporovanými ako vládnuou vrstvou tak aj platným právom, ktoré neposkytovalo novovzniknutej evanjelickej cirkvi takmer žiadnu právnu ochranu.

Výraznejšej zmeny postavenia s určitou zárukou zo strany štátu sa evanjelická cirkev dočkala až s nástupom absolutistickej monarchie, hlavne za vlády Jozefa II. a to hlavne na základe jeho Tolerančného patentu vydaného roku 1781. Avšak úplnú rovnoprávnosť s rímskokatolíckou cirkvou dosiahli evanjelici až na konci 19. storočia.

⁷¹ *Kongrua* – (lat.) štátny príplatok k platu farára a kaplána, poskytovanému na základe vokátora cirkevným zborom. Zavedená bola na základe zákonných článkov z rokov 1898 a 1909. Kongrua bola poskytovaná do roku 1949.

⁷² VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 320-330.

Vnútrotný vývoj evanjelickej cirkvi – jej organizácie aj vlastných právnych predpisov upravujúcich vnútrotný cirkevný život – na jednej strane podliehal vonkajším okolnostiam a obmedzeniam vtedajšieho právneho poriadku, na strane druhej bol podriadený novému chápaniu viery a výkladu Písma Svätého. Vyvrcholením bolo prijatie cirkevnej ústavy, ktorá však vzhľadom na politické a spoločenské okolnosti nebola v platnosti tak dlho ako sa pri jej koncipovaní predpokladalo. Avšak aj krátkosť jej platnosti poskytla potrebné základy a praktické skúsenosti, ktoré boli po 1. svetovej vojne využité pri koncipovaní novej cirkevnej ústavy v demokratických podmienkach.

Pramene

Císařský patent ze dne 8. dubna 1861.

Ústava cirkve kresťansko-evanjelickej a. v. krajiny Uhorskej z roku 1893.

Zákon ze dne 25. května 1868 jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných.

Řád Církevní dištriktu Předdunajského ev. aug. vyznání z roku 1880.

Použitá literatúra

ADAMČÍKOVÁ, L. et al. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 1999.

ADAMIŠ, J.: *Pamätajme! 150 výročie zákonného článku XXVI. z roku 1791*. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1941.

FILO, J.: *Cirkevné právo*. Bratislava : EBF UK, 2004.

HRONEC, P.: *Čítanie o všeobecnej vnútrotnisijnej a pastorálnej konferencii*. Rukopis, 1985.

HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 1. diel. Banská Bystrica : PraF UMB, 2002.

HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 2. diel. Banská Bystrica: PraF UMB, 2002. 376 s.

HURBAN, J. M.: *Unia*. Budín, 1846.

JAMNICKÝ, J.: *Kompendium evanjelického cirkevného práva*. Rukopis, 1926.

JANUSOVÁ, I. – KÁŇA, O.: *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha : Mladá fronta, 1987.

NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*. Bratislava : VO PF UK, 1997.

PAULÍNÝ, L.: Synoda Pěšřanská Evanjelickej a. v. cirkvi roku 1791. In: *Korouhev na Sionu*, 1883.

PETRÍK, B. et al. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : GBÚ ECAV, 2001.

PETRÍK, J.: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : SEBF UK, 1969.

SIVÁK, F. – MALÝ, K.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992.

TIBENSKÝ, J.: Slovensko po Szatmárskom mieri a v prvom období osvietenského absolutizmu. In: *Historický časopis*, roč. 4, 1956, č. 3.
VESELÝ, D.: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004.

Recenzent: prof. ThDr. PaedDr. ICLic. Ján Duda, PhD.

Súhrn

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť stručný prehľad právno-historického vývoja evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku a jej vzťahu k štátnej moci v období od nariadení Karola III. do vzniku Československej republiky v roku 1918. Podáva všeobecný prehľad dôležitých udalostí a zmien spoločenského, politického, právneho, kultúrneho a cirkevného charakteru. Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku prešla dlhým vývojom od faktickej neexistencie cez právnu neexistenciu, prenasledovanie, protireformačné a rekatalizačné snahy až k takmer rovnoprávnemu postaveniu s rímskokatolíckou cirkvou na konci 19. a začiatkom 20. storočia. V práci som sa snažila priblížiť historickú atmosféru rozborom právnych dokumentov prijímaných v tomto období, ktoré mali dosah na formovanie a vývin evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku. Taktiež veľký priestor je venovaný zákonodarným zhromaždeniam evanjelickej cirkvi a ich výnosom, podľa ktorých sa riadil vnútorný život evanjelikov.

Zusammenfassung

Das Ziel dieses Artikels ist eine kurze Übersicht über die historische Entwicklung der Evangelischen Kirche Augsburgischer Konfession in der Slowakei (ECAV) und ihre Beziehung zum Staat von der Zeit der Publikation der Dekrete von Karl III am Anfang des 18. Jahrhunderts bis zur Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im Jahr 1918 anzubieten. Der Aufsatz gibt eine allgemeine Übersicht über wichtige soziale, politische, kulturelle und kirchliche Ereignissen und Veränderungen.

Die Evangelische Kirche in der Slowakei hat einen langen und harten Weg hinter sich, der vor ihrer Legalisierung begann. Während dieser langen Zeit erlebte sie Verfolgung, Gegenreformation und Rekatholisierung bis sie schließlich zu Ende des 19. Jahrhunderts und zu Beginn des 20. Jahrhunderts einen weitgehenden gleichberechtigten Status zur römisch-katholischen Kirche bekam. Ich habe versucht, ein Porträt der historischen Atmosphäre anhand offizieller Dokumente zu erstellen, die in dieser Zeit verfasst wurden und einen großen Einfluss auf die Entstehung und Entwicklung der Evangelischen Kirche in der Slowakei hatten. Einen großen Raum nehmen dabei die Analyse der gesetzgebenden Versammlungen der Evangelischen Kirche und die daraus resultierenden Ergebnisse ein, die für das Leben der Menschen innerhalb der Kirche wichtig waren.

Summary

The aim of this paper is to give a brief overview of the legal-historical development of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia and its relationship to the state from the time of publication of the Decrees of Charles' III at the beginning of the 18th century until the constitution of the Czechoslovak republic in year 1918. It gives a general overview of important social, political, cultural and ecclesiastical events and changes. The Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia has gone through a long and strenuous development that began even before it existed legally. During its long development it experienced persecution, anti-reformation and re-catholicization, until it finally reached an almost coequal status with the Roman Catholic Church at the end of the 19th and beginning of the 20th century. I have attempted to portray the historical atmosphere through an analysis of legal documents enacted during this period which had an impact on the formation and development of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia. Plenty of space is given to the analysis of the legislative assemblies of the evangelical church and to the resulting documents which were important for the life of people inside the church.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

IMPLEMENTÁCIA MEDZINÁRODNÝCH A KOMUNITÁRNYCH ENVIRONMENTÁLNYCH NORIEM

Branislav Cepek

Implementáciu medzinárodných a komunitárnych noriem na ochranu životného prostredia možno charakterizovať ako jednu z dvoch základných fáz procesu naplňovania nadnárodných právne záväzných environmentálnych pravidiel, ktoré zahŕňajú jednak implementáciu požiadaviek vyplývajúcich zo spomínaných noriem do vnútroštátnych právnych poriadkov (legislatívna implementácia) a ďalej vytvorenie relevantných podmienok umožňujúcich skutočnú realizáciu transponovaných noriem (praktická aplikácia).¹ Obe tieto fázy sú spolu úzko späté a nie je možné ich od seba v praxi oddeľovať. Fáza legislatívnej implementácie je predpokladom následnej praktickej aplikácie, i keď to vždy nemusí byť tak. V prípadoch, kedy vnútroštátne normy priznávajú medzinárodným zmluvám bezprostrednú záväznosť a kedy sú tieto zmluvy tzv. *self-executing*, t. j. že sú priamo aplikovateľné nezávisle od vnútroštátneho právneho poriadku, fáza legislatívnej implementácie chýba a praktická aplikácia nasleduje bezprostredne po ratifikácii predmetnej zmluvy.² Podobné postavenie majú v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov komunitárne nariadenia, a za splnenia určitých podmienok aj smernice.³

¹ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva a práva evropských společenství v oblasti ochrany životního prostředí. In: *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 1. Praha : Právnická fakulta UK, 2005, s. 45.

² Ide viac-menej o čisto teoretickú úvahu, pretože absolútna väčšina multilaterálnych zmlúv na ochranu životného prostredia nie sú samovykonateľné, t. j. *non self-executing*.

³ V komunitárnom práve majú bezprostredný účinok voči svojim adresátom, t. j. rovnako voči fyzickým a právnickým osobám, nariadenia.

Napriek tomu, že je niekedy implementácia nadnárodných environmentálnych noriem nesprávne zužovaná na implementačné opatrenia realizované na národnej úrovni, je potrebné si uvedomiť, že implementácia prebieha tiež na úrovni nadnárodnej, či už prostredníctvom medzinárodných, či komunitárnych orgánov. S ohľadom na vyššie uvedenú definíciu je však *stricto sensu* vylúčená z činnosti nadnárodných orgánov legislatívna implementácia, aj keď sa na nej môžu tieto orgány do určitej miery podieľať (sprostredkovanie právneho poradenstva pri vytváraní zodpovedajúcich vnútroštátnych právnych predpisov, kontrola legislatívnych opatrení prijatých na národnej úrovni a pod.). Nadnárodným orgánom je však stanovený, podobne ako národným štátom, celý rad povinností vzťahujúcich sa k praktickej aplikácii. S ohľadom na množstvo problémov, ktoré sa vyskytujú pri implementácii nadnárodných environmentálnych noriem, je v rámci tejto problematiky tiež často riešená agenda týkajúca sa implementačnej pomoci.

LEGISLATÍVNA IMPLEMENTÁCIA

Legislatívnu implementáciu, t. j. prevod relevantných ustanovení nadnárodných noriem do vnútroštátnych právnych poriadkov, vyžadujú medzinárodné, tak aj komunitárne normy na ochranu životného prostredia. Vyplýva to z povahy týchto noriem, ktoré sú z veľkej časti *non-self-executing*, to znamená, že k realizácii ich ustanovení je potrebná ich implementácia do národných právnych poriadkov zúčastnených strán. V oboch prípadoch sa stretávame, či už vďaka špecifickému charakteru medzinárodného a komunitárneho práva, alebo noriem práva životného prostredia ako takých, so značným implementačným deficitom.

RECEPCIA MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV NA OCHRANU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA DO VNÚTROŠTÁTNÝCH PRÁVNÝCH PORIADKOV

Väčšina moderných zmlúv na ochranu životného prostredia ustanovuje pre zmluvné štáty explicitne vyjadrenú povinnosť prijať „zodpovedajúce legislatívne, administratívne a iné opatrenia k splneniu záväzkov, ktoré pre ne vyplývajú z týchto zmlúv.“ Dikcie stanovení väčšiny medzinárodných environmentálnych zmlúv univerzálneho charakteru, týkajúcich sa požiadavky legislatívnej implementácie, sa síce navzájom mierne líšia, v absolútnej väčšine však ostáva vo všeobecnej rovine, bez bližšej úpravy, ktorými by sa mali štáty pri legislatívnej implementácii riadiť. Pre porovnanie možno uviesť napr. čl. 14 Svetovej charty prírody: „Pravidlá stanovené v tejto Charte budú reflektované v zákonoch a prakticky aplikované,“⁴⁴ alebo Zmluvy o jadrovej bezpečnosti: „Každá zmluvná strana prijme v rámci svojho národného právneho poriadku zákonné, reali-

začné a administratívne opatrenie a ďalšie kroky potrebné k implementácii povinností podľa tejto Zmluvy.“

Naopak niektoré staršie multilaterálne medzinárodné zmluvy na ochranu životného prostredia povinnosť realizovať na národnej úrovni legislatívnu implementáciu explicitne neustanovujú, ako napr. Ramsarská zmluva (1971). Zmluva CITES (1973) takisto explicitne nestanovuje povinnosť prijať „opatrenia legislatívnej povahy“, avšak v čl. VIII ukladá zmluvným stranám povinnosť prijať „zodpovedné opatrenia k realizácii ustanovení tejto zmluvy a k zákazu obchodu s ohrozenými druhmi.“ Z následnej špecifikácie týchto opatrení (sankcionovanie obchodu a držanie ohrozených druhov a zabavenie alebo navrátenie ohrozených druhov do štátu pôvodu) je zrejmé, že zmluvný štát nemá možnosť výberu, či bude, alebo nebude recipovať príslušné ustanovenia Zmluvy do svojho právneho poriadku.

Prenos záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných environmentálnych zmlúv je však aj bez spomenutých ustanovení pre zmluvné štáty prakticky nutnosťou, pokiaľ chcú splniť zmluvné záväzky. Značná časť medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia sa totiž sprostredkovane obracia k fyzickým a právnickým osobám,⁵ a štát sa tak zakotvením povinností vyplývajúcich zo zmluvy vo vnútroštátnom práve vo forme príkazov a zákazov delí o svoju zodpovednosť podľa medzinárodného práva. Na druhej strane sú týmto spôsobom rovnako realizované niektoré oprávnenia pre fyzické a právnické osoby, ktoré sú súčasťou medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia.

K prenosu medzinárodného práva do práva vnútroštátneho je vždy potrebná tzv. recepcia, ktorá je jednostranným prejavom vôle každého štátu. Napriek vyššie spomenutému, väčšina moderných zmlúv na ochranu životného prostredia zakotvuje vo svojom zmluvnom texte povinnosť zohľadniť v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov zmluvných štátov požiadavky vyplývajúce zo zmluvy, nie je však stanovený spôsob, akým má byť recepcia dosiahnutá. Spôsob, akým sa medzinárodné právo stáva súčasťou práva vnútroštátneho, sa značne líši dokonca i v rámci relatívne blízkych právnych poriadkov. Je preto veľmi ťažké komplexne posúdiť kvalitu legislatívnej implementácie určitej nadnárodnej normy realizovanej na národnej úrovni, resp. zlučiteľnosť jednotlivých právnych poriadkov zmluvných štátov, s požiadavkami vyplývajúcich z medzinárodnej zmluvy. V prípade existencie sekretariátu medzinárodnej zmluvy je možné, aby tento sekretariát realizoval posudzovanie kompatibility národných legislatívno-implementačných opatrení, vo väčšine prípadov však nie sú dostupné relevantné informácie o prijatých vnútroštátnych predpisoch. Medzinárodné environmentálne zmluvy totiž iba zriedka ustanovia právny rámec pre poskytovanie informácií takéhoto druhu, a pokiaľ je povinnosť poskytnúť informácie o prijá-

⁴ Porovnaj angl. znenie čl. 14: “The principles set forth in the present Charter shall be reflected in the law and practise.”

⁵ Bližšie k tomu porovnaj MALENOVSKÝ, J.: *Poměr mezinárodního a vnitrostátního práva obecně a v českém právu zvlášt.*, Brno : Doplněk, 2000, s. 24.

tých legislatívnych opatreniach v zmluve zakotvená, býva jej plnenie zo strany štátov často porušované. Ďalším problémom v tomto ohľade sú nedostatočné personálne kapacity relevantne malých sekretariátov multilaterálnych medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia, ktoré obvykle nedisponujú zodpovedajúcim počtom expertov s odbornými predpokladmi na posudzovanie kompatibility národných implementačných predpisov.

Ako som už uviedol, existuje v oblasti legislatívnej implementácie medzinárodných environmentálnych zmlúv veľký implementačný deficit. Jedným z mála úspešných príkladov zlepšenia legislatívnej implementácie na medzinárodnej úrovni sa stal Projekt národnej legislatívy, ktorý začal svoju činnosť v roku 1992 v rámci zmluvy CITES. Právne poriadky zmluvných štátov Zmluvy CITES boli analyzované Centrom pre právo životného prostredia IUCN a TRAFFIC USA a na základe výsledkov tohto posúdenia boli zaradené do zodpovednej kategórie podľa toho, či úplne, čiastočne, alebo vôbec nespĺňajú implementačné požiadavky CITES.⁶ Konferencia zmluvných strán potom na odporúčanie sekretariátu stanovila lehoty pre štáty, ktorých právne poriadky boli zaradené do druhej a tretej kategórie, na prijatie zodpovedajúcich legislatívnych opatrení. Na žiadosť bola štátom poskytnutá pomoc legislatívno-právna a pomoc technickej povahy. Pretože väčšina štátov v stanovených lehotách svoje právne poriadky neupravila adekvátnym spôsobom, konferencia doporučila prerušenie obchodu so 7 štátmi zaradenými do tretej kategórie, pokiaľ neprijmú požadované opatrenia v ďalšej lehote. Sekretariát bol poverený monitorovaním implementačného procesu v dotýčajúcich štátoch.

Zmluva CITES je však ojedinelým príkladom medzi multilaterálnymi zmluvami na ochranu životného prostredia, v rámci ktorej bola použitá hrozba obchodných sankcií pre prípad nesplnenia požiadaviek legislatívnej implementácie. Napriek tomu, že je možné projekt označiť za úspešný, je potrebné pripomenúť, že stále viac ako 50 % zmluvných štátov CITES nemá *celkom* implementovanú zodpovedajúcu legislatívu na národnej úrovni.⁷

TRANSPOZÍCIA A ADAPTÁCIA KOMUNITÁRNYCH PREDPISOV PRÁVA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Povinnosť inkorporovať komunitárne predpisy do vnútroštátnych právnych poriadkov vyplýva vo všeobecnej rovine v rámci primárneho komunitárneho práva z čl. 10 SES, ktorý ukladá členským štátom povinnosť vykonať všetky vhodné opatrenia všeobecnej i osobitnej povahy k naplneniu záväzkov, ktoré vyplývajú zo Zmluvy, alebo sú výsledkom činnosti orgánov Spoločenstva (t. j. vyplývajú zo sekundárneho práva). Súčasne je v rovnakom ustanovení Zmluvy za-

⁶ Porovnaj Doc. 10.31 (Rev) *National Laws for Implementation of the Convention*, COP 10.

⁷ SMOLEK, M.: cit. dielo, s. 48.

kotvená povinnosť zdržať sa akýchkoľvek opatrení, ktoré by mohli ohroziť uskutočnenie cieľov Zmluvy, teda v oblasti životného prostredia ohroziť realizáciu environmentálnej politiky.

Špecificky pre oblasť životného prostredia vyplýva povinnosť implementácie komunitárnych environmentálnych noriem z čl. 175 ods. 4 SES, ktorý ukladá členským štátom povinnosť financovať a vykonávať politiku v oblasti životného prostredia.⁸

Sekundárna legislatíva Spoločenstva v oblasti práva životného prostredia zahŕňa všetky známe formy sekundárneho práva komunitárneho, t. j. smernice (*directive*), nariadenia (*regulation*) a rozhodnutia (*decision*). Popritom je možné sa v oblasti životného prostredia stretnúť tiež s odporúčaniami (*recommendations*) a stanoviskami (*positions*), ktoré i keď nemajú povahu právnych noriem (nie sú právne záväzné), tvoria súčasť prameňov komunitárneho práva. Každý z prameňov komunitárneho práva životného prostredia vyžaduje odlišný spôsob legislatívnej implementácie.⁹

Najčastejšie sa vyskytujúcim prameňom komunitárneho práva životného prostredia sú smernice, ktoré sú záväzné pre členský štát čo do výsledku, ktorý má byť dosiahnutý. Sú inkorporované do národných právnych poriadkov členských štátov procesom označovaným ako transpozícia. Zatiaľ čo smernice majú priamy účinok len výnimočne ako dôsledok nesprávnej implementácie na národnej úrovni, nariadenia sú priamo aplikovateľné vo všetkých členských štátoch, t. j. nie sú adresované ako je tomu v prípade smerníc iba štátom, ale tiež právnickým a fyzickým osobám. Ale aj nariadenia vo väčšine prípadov vyžadujú určitú bližšiu úpravu niektorých svojich ustanovení v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov. Legislatívna implementácia nariadení je preto označovaná ako adaptácia (*adaptation*).

TRANSPOZÍCIA SMERNÍC

Absolútna väčšina komunitárnych smerníc na ochranu životného prostredia, obsahuje ustanovenie, ktoré explicitne ukladá členským štátom „uviesť v platnosť zákony, vykonávacie a správne predpisy, nutné na dosiahnutie súladu so smernicou“. Voľba formy a metódy transpozície je s ohľadom na ustanovenie čl. 249 ods. 3 SES ponechaná na jednotlivé členské štáty, avšak je limitovaná všeobecnými princípmi komunitárneho práva.

⁸ Toto ustanovenie sa v určitom zmysle zdá z pohľadu ustanovení Zmluvy týkajúcich sa ostatných politík Spoločenstva, ktoré žiadnu podobnú formuláciu neobsahujú, ako nadbytočné. Tiež v prípade ostatných komunitárnych politík sú to predovšetkým členské štáty, do ktorých kompetencie spadá realizácia implementačných opatrení v rámci týchto politík.

⁹ S ohľadom na skutočnosť, že odporúčania a stanoviská, i keď sú prameňom komunitárneho práva, nemajú právnu záväznosť, je ďalej riešená implementácia smerníc, nariadení a rozhodnutí. Pri širšom ponímaní pojmu implementácia je možné uvažovať rovnako o implementácii týchto dvoch tzv. soft-law prameňov práva.

Smernica musí byť transponovaná do vnútroštátneho právneho poriadku členského štátu v stanovenej lehote všeobecne záväzným právnym predpisom, aby bola zabezpečená *úplná implementácia smernice v práve, nie iba fakticky*.¹⁰ Európsky súdny dvor v celom rade prípadov neuznal transpozíciu komunitárnej environmentálnej smernice, ktorá bola vykonaná iným ako právnym predpisom všeobecnej záväznosti. Pomerne známym prípadom v tejto súvislosti je rozhodnutie vo veci Komisie v. Nemecko, v ktorom sa uvádza, že transpozícia do vnútroštátneho práva by mala byť urobená *výslovne záväzným ustanovením zákona, alebo vykonávacieho predpisu*. Hlavným argumentom pre takýto postup je vytváranie prostredia právnej istoty pre fyzické a právnické osoby členského štátu, ktorý takýmto spôsobom komunitárnu smernicu transponoval, resp. pre všetky ostatné fyzické a právnické osoby EÚ. Z rovnakého dôvodu nie je tiež možné transponovať smernicu správnym aktom národného orgánu.

Problematický môže byť niekedy rozsah, v ktorom je potrebné smernicu transponovať. Smernicu je v zásade potrebné transponovať do vnútroštátneho práva celú, vrátane ustanovení, na základe ktorých by mali byť vytvorené programy opatrení, plány budúcich činností a pod.¹¹ Výnimkou sú iba tie ustanovenia, ktoré ukládajú povinnosti komunitárnym orgánom (najčastejšie Európskej komisii) a iným inštitúciám, ako napr. Európskej agentúre životného prostredia a ďalej tie ustanovenia, ktoré upravujú výlučne administratívny vzťah medzi zodpovednými národnými orgánmi a komunitárnymi orgánmi (zasielanie pravidelných správ Komisii a pod.).

Pokiaľ členský štát nespĺní povinnosť riadne a úplne transponovať smernicu do svojho právneho poriadku, môže mať takéto nesplnenie popri začatíu procesu o porušení Zmluvy následok tzv. priameho účinku. Podľa teórie priameho účinku komunitárných smerníc sa môže za splnenia istých podmienok domáhať jednotlivec zodpovednosti štátu vyplývajúcu z nesplnenia jeho transpozícnej povinnosti. Podmienky pre aplikáciu princípu priameho účinku stanovil prostredníctvom svojej judikatúry ESD. Priamy účinok možno podľa takto stanovených pravidiel použiť pokiaľ:

- uplynula lehota pre transpozíciu smernice do vnútroštátneho práva,
- členský štát smernicu netransformoval, resp. ju netransformoval riadne a úplne,
- predmetné ustanovenie smernice je bezpodmienečné a dostatočne určité,
- dotknuté ustanovenie priamo, alebo nepriamo zakladá oprávnenie jednotlivca voči členskému štátu,
- existuje príčinná súvislosť medzi porušením povinnosti štátu a škodou spôsobenou jednotlivcovi.

¹⁰ KREMER, M.: *EC Environmental Law*. London : Kluwer Law International, 2000, s. 278.

¹¹ Porovnaj JANS, J.: *European environmental law*. Hague, London and Boston : Kluwer Law International, 1995, s. 125.

Z charakteru niektorých komunitárnych environmentálnych smerníc vyplýva, že časť požiadaviek v nich obsiahnutých môže splnenie vyššie uvedených podmienok zakladať priamy účinok, t. j. jednotlivci sa môžu voči štátu domáhať na vnútroštátnom súde náhrady škody podľa noriem vnútroštátneho práva. Ako uvádza *L. Krämer*, je možné za ustanovenie s možným priamym účinkom v rámci komunitárnych environmentálnych smerníc považovať predovšetkým stanovenie emisných a imisných limitov, zákazy a obmedzenia. Priamy účinok môže zakladať taktiež čl. 2 a 4 ods. 1 smernice 84/336/EHS¹² o posudzovaní vplyvov niektorých súkromných a verejných projektov na životné prostredie a to v časti týkajúcej sa zámerov uvedených v prílohe I. Naopak zábery podľa prílohy II smernice, u ktorých je posudzovanie vplyvov na životné prostredie viazané na správnu úvahu príslušného orgánu, priamy účinok založiť nemôžu. Ako však vyplýva z doterajšej judikatúry ESD,¹³ je otázka priameho účinku smerníc v oblasti ochrany životného prostredia viac menej v rovine teoretickej. Hlavným dôvodom je podľa názoru autora obtiažne posúdiť otázku, či a v konkrétnom prípade zakladá environmentálna norma subjektívne právo jednotlivca, alebo nie. Vo vyššie uvedených rozhodnutiach ESD nepriznal existenciu subjektívneho práva jednotlivca tam, kde je predmetom ustanovenia smernica upravujúca vzťah medzi správnymi orgánmi. V prípade, že by ESD uznal existenciu priameho účinku v prípade určitých environmentálnych komunitárnych noriem, mohla by byť dotknutým jednotlivcom uplatňovaná na štáte, ako na zodpovednom subjekte náhrady škody.

ADAPTÁCIA NARIADENÍ

Nariadenia sú v oblasti ochrany životného prostredia na rozdiel napr. od oblasti v pôdohospodárstve skôr výnimkou. Sú prijímané v prípadoch, kedy je potrebné stanoviť jednotné pravidlá pre všetky členské štáty. S ohľadom na ich priamu aplikovateľnosť na celom území EÚ nie je potrebné transponovať ich ustanovenia do právnych poriadkov členských štátov. Táto transpozícia by mohla spôsobiť nejednotnú aplikáciu v rôznych štátoch či regiónoch Spoločenstva, a preto ju ESD vyhlásil za neprípustnú.

Časť komunitárnych nariadení týkajúcich sa oblasti životného prostredia, však ukladá explicitne povinnosť členským štátom upraviť niektoré požiadavky v nich obsiahnutých do vnútroštátneho práva záväzným právnym predpisom. Táto povinnosť sa nevzťahuje na celé nariadenie, ale iba na určité ustanovenia. Príkladom môže byť čl. 13 ods. 4 nariadenia (EHS) č. 259/93 o dohľade a kon-

¹² *OJ*, 1984, L 174/40.

¹³ Porovnaj napr. rozhodnutie ESD C-380/87 *Enichen Base a ďalšie v. Comune di Cinisello Balsamo (Cinisello Balsamo)* E. C. R 2491 a C-236/92 *Comitato do Coordinamento per Difesa della Cava a ďalšie v. Regione Lombardia a ďalšie* (1994) E.C.R I-484.

trole nad prepravou odpadu v rámci, do a z Európskeho spoločenstva, ktorý ustanovuje: *Členské štáty aplikujú v rámci svojej jurisdikcie systém stanovený v časti II, VII a VIII.*¹⁴

Povinnosť pravidelne adaptovať určité ustanovenia komunitárnych environmentálnych nariadení sa týka ustanovení, ktoré upravujú vydávanie povolení a licencií, kontrolu určitých zariadení, činností, vývozu a dovozu, vytváranie implementačných správ a poskytovanie informácií Európskej komisii, vytváranie národných kompetentných úradov a pod. Pravidelne tiež patrí medzi tieto ustanovenia úprava sankcií v prípade porušenia povinností vyplývajúcich z nariadenia. Príkladom takéhoto ustanovenia môže byť čl. 18 nariadenia (ES) č. 1980/2000 o zmenenom komunitárnom systéme udeľovania označenia ekologického výrobku, ktoré stanovuje: *Členské štáty uskutočnia zodpovedajúce právne či administratívne opatrenie v prípade porušenia ustanovenia tohto nariadenia a oznámia tieto opatrenia Komisii.* Je ponechané na rozhodnutí členského štátu, aký druh sankcie zvolí, teda či sa bude jednať v súlade s úpravou v danom národnom právnom poriadku o sankcie povahy trestnoprávnej, alebo administratívnoprávnej.

INFORMÁCIE O PRIJATÝCH LEGISLATÍVNYCH OPATRENIACH

Pravidelnou súčasťou komunitárnych smerníc na ochranu životného prostredia sú ustanovenia obsahujúce požiadavku informovať Európsku komisiu o prijatých legislatívnych opatreniach. Súčasťou týchto informácií nie je iba konštatovanie, že požadovaná národná implementačná norma bola prijatá, ale Komisii sú tiež oznamované *znenia hlavných ustanovení vnútroštátneho práva, ktoré členské štáty prijmu v oblasti pôsobnosti tejto smernice.*¹⁵ Komisia má obvykle povinnosť poskytnúť informáciu o týchto relevantných ustanoveniach ostatným členským štátom. Informácie o prijatých legislatívnych opatreniach prijatých k implementácii komunitárnych environmentálnych smerníc sú v komplexnom pohľade súčasťou správ o implementácii a realizovania komunitárneho práva životného prostredia.

Na rozdiel od komunitárneho práva nachádzame zriedka v medzinárodných environmentálnych zmluvách takto špecificky formulovanú povinnosť informovať o legislatívnych opatreniach prijatých na národnej úrovni. Určitou výnimkou je napr. ustanovenie čl. VIII ods. 7 písm. (b) Zmluvy CITES, ktoré je však

¹⁴ Bližšie k adaptácii environmentálnych nariadení, najmä v ČR, porovnaj SMOLEK, M.: *Transposition, Implementation and Enforcement of the EC Environmental Law.* In: Šturma, P. (ed.) et al.: *Implementation and Enforcement of International Environmental Law.* Praha : Vodňář, 2002, s. 110.

¹⁵ Porovnaj napr. čl. 24 ods. 2 smernice 2000/60/ES (OJ, 2000, L 327/): *Member States shall communicate to the Commission the texts of the main provisions of the national law which they adopt in the field governed by this Directive.*

v praxi zmluvnými štátmi z veľkej časti ignorované.¹⁶ Takýto postup často vedie k značne rozdielnemu prístupu v legislatívnej implementácii a následne nevyváženej praktickej aplikácii v jednotlivých zmluvných štátoch. Preto by bolo vhodné a účelné v budúcich medzinárodných zmluvách na ochranu životného prostredia takúto povinnosť bezprostredne stanoviť, resp. pri už existujúcich zmluvách vyriešiť tento problém prijatím zodpovedajúcej sekundárnej normy, napr. rozhodnutím konferencie zmluvných strán. Preferované by malo byť poskytovanie týchto údajov prostredníctvom jednotných dotazníkov spracovaných na nadnárodnej úrovni, tak, ako je to bežnou praxou v niektorých iných oblastiach medzinárodného práva. Do značnej miery sa tým zvyšuje porovnateľnosť i kvalita poskytovaných informácií a možnosti ich ďalšieho využitia.

Účel poskytovania takých informácií by bol v podstate odlišný od účelu poskytovania informácií o realizovaných legislatívnych opatreniach na komunitárnej úrovni. Ak je cieľom takto definovanej povinnosti v komunitárnej smernici najmä získať prehľad o doposiaľ nesplnených požiadavkách, na základe ktorých by bolo možné v budúcnosti zahájiť konanie o porušení Zmluvy pred ESD, potom by malo byť hlavným cieľom takto formulovaných prípadných ustanovení v rámci medzinárodných zmlúv zistenie nedostatkov za účelom ich odstránenia formou konzultačnej právnej pomoci.

PRAKTICKÁ APLIKÁCIA¹⁷

Praktickou aplikáciou sa rozumie, samotné vykonávanie relevantnej nadnárodnej normy, ako na národnej úrovni prostredníctvom kompetentných vnútroštátnych orgánov, resp. ostatných vnútroštátnych subjektov, tak na úrovni medzinárodnej, resp. komunitárnej, pokiaľ je dotyčná norma, alebo jej časť adresovaná nie členskému štátu, ale určitému medzinárodnému orgánu, alebo inštitúcii. Praktická aplikácia zahŕňa celú škálu činností od vydávania povolení, súhlasov a stanovísk, merania koncentrácií emisií škodlivých látok, spracovanie programov a plánov, ukladanie sankcií, až po realizáciu ochranných opatrení.

K tomu, aby mohla byť fáza praktickej aplikácie skutočne realizovaná, je potrebné vytvoriť isté základné podmienky. Fáza legislatívnej implementácie stanovuje základný právny rámec, v ktorom sa bude praktická realizácia uskutočňovať, následne je však potreba realizovať aj určité iniciačné kroky. K základným podmienkam, ktoré je potrebné splniť, aby mohla byť fáza praktickej aplikácie realizovaná, patrí najmä vytvorenie, resp. určenie kompetentného národného úradu, ktorý bude gestorm realizácie príslušnej medzinárodnej či komunitárnej environmentálnej normy a ďalej vyčlenenie finančných prostriedkov v štátnych či miestnych rozpočtoch.

¹⁷ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva..., cit. dielo, s. 52.

Pre praktickú aplikáciu nadnárodnej normy na ochranu životného prostredia je k dispozícii celý rad nástrojov, ktoré sa zhodujú so všeobecnými nástrojmi používanými v rámci vnútroštátneho práva životného prostredia. Medzi tieto nástroje možno počítať predovšetkým nástroje administratívne, ekonomické, koncepčné, a sankčné. K týmto nástrojom rátame aj určité nástroje špecifické, ktoré sa uplatňujú väčšinou v prípade implementácie noriem nadnárodného charakteru. Ide najmä o výmenu informácií medzi subjektami, ktoré vykonávajú implementáciu v jednotlivých národných štátoch.

V prípade, že je požiadavka v rámci nadnárodnej environmentálnej normy adresovaná nie národnému štátu, ale niektorému z nadnárodných orgánov, musia byť podniknuté patričné kroky na medzinárodnej, resp. komunitárnej úrovni. Väčšinou sa bude jednať o aktivity typu zberu a vyhodnocovania dát poskytovaných štátmi a inými subjektami, spracovanie implementačných správ, príprava podkladových dokumentov a návrhov rozhodnutí, vykonávaní verifikačných činností, vrátane inšpekcie a pod.

VYTVÁRANIE PODMIENOK PRE PRAKTICKÚ APLIKÁCIU NADNÁRODNÝCH ENVIRONMENTÁLNYCH NORIEM

Jedným z dôležitých predpokladov úspešnej implementácie na národnej úrovni, je poveriť niektorý správny orgán, do ktorého kompetencie bude spadať koordinácia implementačných aktivít príslušnej nadnárodnej normy. Veľká časť moderných zmlúv na ochranu životného prostredia ustanovuje povinnosť pre zmluvné štáty, taký národný správny orgán vytvoriť, resp. poveriť niektorý z existujúcich správnych orgánov.¹⁸ Podobne je v tomto smere koncipovaná tiež väčšina komunitárnych smerníc na ochranu životného prostredia.

V istých prípadoch však v rámci medzinárodných environmentálnych zmlúv výslovne určená povinnosť vytvoriť, resp. poveriť implementáciou zmluvy na národnej úrovni určitý správny orgán chýba, pretože z ostatných ustanovení danej medzinárodnej zmluvy vyplýva, že vytvorenie takéhoto orgánu je potrebné pre splnenie zmluvných požiadaviek. Príkladom môže byť Zmluva o biologickej rozmanitosti (1992), ktorá ukladá zmluvným stranám celý rad kooperačných povinností, prakticky realizovateľných iba prostredníctvom určitého národného orgánu. Výslovne však zriadenie takéhoto orgánu nepredpokladá, iba v čl. 10 písm. e) sa zmieňuje potreba zvyšovania spolupráce medzi „národnými orgánmi a súkromným sektorom“.

¹⁸ Napríklad čl. VI Zmluvy o ochrane morí pred znečisťovaním v dôsledku ukladania odpadov a iných látok (Londýn, 1972); čl. I písm. (f) a čl. IX Zmluvy o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a voľne žijúcich rastlín (v tomto prípade je namiesto *National Authority* stanovená povinnosť vytvoriť tzv. *Management Authority* a *Scientific Authority*).

Jedným z problémov, ktoré pri realizácii ustanovení medzinárodných zmlúv týkajúcich sa zriaďovania národných orgánov vznikajú, je neexistencia časových lehôt, v ktorých majú byť tieto orgány zriaďované, resp. poverené.

Národné orgány sú dôležitým kontaktným miestom, prostredníctvom ktorých prebieha časť komunikácie medzi sekretariátom príslušného zmluvného inštrumentu a zmluvnou stranou. Okrem toho sú tiež miestom bilaterálnej spolupráce s národnými orgánmi v iných štátoch. Väčšinou sú obsadzované špecializovaným personálom vyškoleným pre danú problematiku, ktorí sa zúčastňujú implementačných kurzov, seminárov a výcviku. Môžu byť tiež napojené do pomocných orgánov (poradné výbory, vedecké výbory a pod.¹⁹) alebo do príslušnej siete implementačnej pomoci (napr. sieť právnych poradcov).²⁰ Spolupráca s národnými orgánmi ostatných štátov prebieha na všetkých úrovniach, t. j. na spomínanej úrovni bilaterálnej, regionálnej i multilaterálnej.

Podobne je tomu na komunitárnej úrovni, kde sú národné orgány kontaktnými miestami pre komunikáciu vyplývajúcu z implementácie komunitárnych predpisov Európskej komisie.

FINANČNÉ ZABEZPEČENIE

Primárne je povinnosťou každého štátu, aby zabezpečil potrebné finančné pokrytie implementačného procesu nadnárodných noriem. V rámci medzinárodného práva plynie táto povinnosť predovšetkým zo všeobecnej povinnosti dodržať zmluvné záväzky. Niektoré medzinárodné zmluvy navyše explicitne ustanovujú povinnosť adresovanú zmluvným štátom zabezpečiť dostatočné finančné prostriedky na implementáciu požiadaviek, ktoré z nej vyplývajú. Príkladom takéhoto ustanovenia je čl. 13 ods. 1. Štokholmskej zmluvy o organických perzistentných polutantoch (2001): *Každá zmluvná strana sa zaväzuje zabezpečiť v rámci svojich možností a v súlade so svojimi národnými plánmi, prioritami a programami a so zreteľom na nich finančnú podporu a stimuly, ktoré sú určené na dosiahnutie tejto zmluvy.* Obdobne formulované ustanovenie je napr. obsahom čl. 11 ods. 1 Zmluvy o jadrovej bezpečnosti (1994). Zabezpečenie zodpovedajúcich finančných prostriedkov pre implementáciu Zmluvy je tu však ustanovené kategoricky bez dikcie, *v rámci svojich možností.*

Na komunitárnej úrovni vyplýva povinnosť financovať vykonávanie komunitárnych predpisov na ochranu životného prostredia z primárneho práva. Popri čl.

¹⁹ Porovnaj napr. čl. 25 Zmluvy o biologickej rozmanitosti (Rio de Janeiro, 1992) alebo čl. 14 Zmluvy o ochrane európskej fauny a flóry (Bern, 1979).

²⁰ V roku 2005 bola napr. z iniciatívy britského predsedníctva v rade EÚ založená sieť právnych poradcov, zložená predovšetkým z právnikov ministerstiev životného prostredia jednotlivých členských štátov, bližšie k tomu SMOLEK, M.: Založení sítě environmentálních právníků Evropské unie. In: *České právo životního prostředí*, roč. 16, 2005, č. 2, s. 68 a nasl.

10 SES, ktorý stanovuje vo všeobecnej rovine povinnosť pre členské štáty realizovať primárne aj sekundárne normy Spoločenstva, je to špecifické pre oblasť ochrany životného prostredia čl. 175 SES, ktorý ukladá členským štátom financovať a realizovať politiku v oblasti ochrany životného prostredia.

Veľkým problémom dostatočného finančného zabezpečenia procesu implementácie je u väčšiny medzinárodných zmlúv i komunitárnych predpisov ich obrovská náročnosť, čo sa týka nákladov potrebných na ich realizáciu. V prípade medzinárodných zmlúv je navyše veľmi náročné odhadnúť celkové náklady, ktoré bude daný zmluvný režim vyžadovať, aby bol riadne implementovaný. Agenda 21 tak napr. odhadovala, že v rokoch 1993 – 2000 bude potrebné na implementáciu Zmluvy o biodiverzite vynaložiť ročne približne 3,5 mld. USD.

Na komunitárnej úrovni patrí k najzákladnejším environmentálnym predpisom z hľadiska jej implementácie Smernica 91/271/EHS o čistení mestských odpadových vôd,²¹ Smernica 91/686/EHS o ochrane vôd pred znečistením dusičnanmi pochádzajúcich z poľnohospodárskych zdrojov a smernica upravujúca vytvorenie siete NATURA 2000.²²

NÁSTROJE PRAKTICKEJ APLIKÁCIE

Veľká časť nástrojov na realizáciu nadnárodných noriem na ochranu životného prostredia v rámci právnych poriadkov sa zhoduje s bežnými nástrojmi uplatňovanými v prípade vnútroštátneho práva životného prostredia, t. j. sú tu väčšinou používané metódy verejnoprávnej regulácie. Niektoré medzinárodné environmentálne zmluvy, resp. komunitárne predpisy na ochranu životného prostredia, pomerne presne upravujú, aký nástroj by mal byť pre implementáciu konkrétneho požiadavku na národnej úrovni použitý, resp. ustanoví aspoň rámcovo jeho povahu (či má byť použitý nástroj povahy administratívnej, ekonomickej, sankčnej a pod.) Tým je do určitej miery limitovaný rozhodovací priestor národného zákonodarcu pri recepcii medzinárodných zmlúv, resp. transpozícii a adaptácii komunitárnych predpisov, aký nástroj implementácie v konkrétnom prípade zvoliť.

Nástroje na realizáciu environmentálnych noriem možno rozdeliť podľa niekoľkých kritérií. Základným rozlišovacím prvkom je skutočnosť, či daný nástroj pôsobí na správanie subjektov bezprostredne alebo sprostredkované. Podľa tohto kritéria možno rozdeliť nástroje ochrany životného prostredia na nástroje priameho pôsobenia (najmä nástroje administratívne, koncepčné a sankčné) a na nástroje nepriameho pôsobenia, ktoré sú svojou povahou neprávne nástroje, ktorým však právo poskytuje formu záväzného a právom vynútiteľného správania

²¹ OJ, 1991, L 137/1.

²² Smernica 79/409/ES o ochrane voľne žijúcich vtákov. OJ, 1979, L 103/1 a Smernica 96/43/EHS o ochrane prírodných stanovišť a voľne žijúcich druhov a voľne žijúcich rastlín. OJ, 1992, L 206/7.

sa (sem patria najmä nástroje ekonomické).²³ Do osobitnej skupiny boli začlenené nástroje, ktoré sa uplatňujú špecificky pri praktickej aplikácii nadnárodných environmentálnych noriem. Ide napr. o výmenu informácií medzi národnými správnymi orgánmi poverenými implementáciou určitej nadnárodnej normy, výskum, výcvik, alebo vymedzenie územia chráneného podľa medzinárodnej zmluvy alebo komunitárneho predpisu.

ADMINISTRATÍVNE NÁSTROJE

Nástroje administratívneho charakteru patria, ako v prípade medzinárodných environmentálnych zmlúv, tak v prípade komunitárnych predpisov na ochranu životného prostredia, k veľmi častým nástrojom praktickej aplikácie. V zásade do administratívnych nástrojov možno zaradiť a) oznámenia, b) povolenia, c) zákazy, d) povinnosť konať, e) povinnosť podávať informácie.²⁴

Ad (a) Účelom oznámenia (*notification*) je s istým predstihom informovať príslušný národný správny orgán, v niektorých prípadoch aj nadnárodný orgán o pripravovaných aktivitách, aby bolo možné lepšie predchádzať ich potenciálnym negatívnym účinkom. Použitie tohto typu administratívneho nástroja je preto veľmi vhodné v oblasti nakladania s chemickými látkami, nebezpečnými odpadmi či geneticky modifikovanými organizmami.

V rámci medzinárodného práva je oznamovacia povinnosť upravená napr. v čl. 6 Bazilejskej zmluvy o kontrole pohybu nebezpečných odpadov cez hranice a ich zneškodňovanie alebo v čl. 8 až 10 Cartagenského protokolu o biologickej bezpečnosti (2000). V oboch prípadoch sú podrobne špecifikované informácie, ktoré má takéto ohlásenie obsahovať.

V komunitárnom práve je oznamovacia povinnosť upravená napr. v Smernici 90/219/EHS o uzavretom nakladaní s geneticky modifikovanými organizmami, ďalej v Smernici 96/82/ES o obmedzovaní závažných rizík havárií spojených s nebezpečnými látkami a v Smernici 68/548/EHS o konvergencii zákonov, vyhlášok a administratívnych opatrení týkajúcich sa kvalifikácie, balenia a označovania nebezpečných látok.

Ad (b) Povolenie, alebo súhlas (*permission, authorisation*) sú veľmi častým nástrojom ako na úrovni medzinárodnej, tak na úrovni komunitárnej. Na komunitárnej úrovni je komplexne povoľovanie upravené v rámci Smernice 96/61/EHS o integrovanej prevencii a obmedzovaní znečistenia. Popri tom je povoľovanie upravené na oboch úrovniach najmä v oblasti ochrany ovzdušia a ochrany vôd, ochrany prírody (nakladanie s ohrozenými druhmi) a v oblasti

²³ Bližšie porovnaj CEPEK, B.: *Finančno-ekonomické nástroje v životnom prostredí*. In: Doktorandská práca. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2006, s. 20 a nasl.

²⁴ Tamtiež, s. 12 a nasl.

nakladania s niektorými druhmi ohrozujúce životné prostredie (nebezpečné odpady a pod.).

Ad (c) Zákazy (*bans, prohibitions*) sa v nadnárodných normách objavujú predovšetkým v súvislosti s reguláciou nakladania určitých produktov, najmä chemických látok a nebezpečných odpadov. Na úrovni medzinárodnej môže byť príkladom čl. 7 písm. (a) Bazilejskej zmluvy o kontrole pohybu nebezpečných odpadov cez hranice štátu a ich zneškodňovanie (1989), ktorý upravuje zákaz nakladania s nebezpečnými odpadmi pre kohokoľvek, kto spadá do jurisdikcie zmluvného štátu a nemajú na takéto nakladanie príslušné povolenie. Zákazy sa tiež objavujú v oblasti ochrany ohrozených druhov, ako napr. v čl. 6 a 8 Bernskej zmluvy o ochrane európskej fauny a flóry a prírodných stanovísk (1979).

Ad (d) Povinnosť jednat' (*obligation to act*) sa týka vedenia registrov, podniknutých opatrení k predchádzaniu haváriám, poskytnutie finančnej záruky, sledovanie úrovne znečistenia. a pod. Príkladom môže byť čl. 7 Smernice 98/83/EH o kvalite vody určenej pre ľudskú spotrebu, ktorý upravuje povinnosť uskutočňovať pravidelný zber a vyhodnocovanie vzoriek.

Ad (e) Povinnosť podávať informácie (*information appeals, warnings*) je tiež pomerne často upravená v medzinárodných environmentálnych zmluvách, ako aj v komunitárnych predpisoch. Informačná povinnosť sa obvykle vzťahuje na osoby, ktoré vykonávajú vybrané činnosti, z ktorých vyplýva riziko pre životné prostredie. Adresátom takých informácií je spravidla správny orgán, ale môže ním byť i verejnosť. Do tejto skupiny by bolo možné zaradiť tiež ekologické označovanie výrobkov, ktoré je upravené len na úrovni komunitárnej.²⁵

KONCEPČNÉ NÁSTROJE

Koncepčné nástroje sa vyskytujú v nadnárodných normách na ochranu životného prostredia v rôznych formách, najčastejšie ide o plány, programy a koncepcie. Adresátom povinnosti vypracovávať plány, programy a koncepcie sú zväčša štáty, resp. ich národné správne orgány, ale v istých prípadoch sa táto povinnosť vzťahuje tiež na súkromné osoby, ktoré vykonávajú osobitné činnosti (napr. Viedenská zmluva o jadrovej bezpečnosti upravuje povinnosť prevádzkovateľa jadrových zariadení spracovať vonkajšie a vnútorné havarijné plány).

S koncepčnými nástrojmi je možné sa v rámci multilaterálnych medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia stretnúť najmä v oblasti ochrany vôd a ovzdušia. Príkladom môže byť čl. 3 Ženevskej dohody o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia, ktoré prechádza hranicami štátov (1979), týkajúci sa povinnosti spracovať plány a stratégie za účelom znižovania škodlivých látok vypúš-

²⁵ Nariadenie (ES) č. 1980/2000 o zmenenom komunitárnom systéme udeľovania označenia ekologického výrobku. *OJ*, 2000, L 237/1.

ťaných do ovzdušia. Príkladom koncepčných nástrojov v komunitárnom práve životného prostredia je čl. 11 Smernice 2000/60/ES ustanovujúci rámec pre činnosť Spoločenstva v oblasti vodnej politiky, a upravujúci povinnosť spracovať pre každú oblasť povodia tzv. program opatrení.

SANKČNÉ NÁSTROJE

Správne nastavené sankcie (*sanctions, penalties*) v rámci národných právnych poriadkov za porušovanie povinností ustanovených vnútroštátnymi predpismi za účelom implementácie požiadaviek vyplývajúcich z nadnárodných environmentálnych noriem sú jedným zo základných prvkov ich efektívnej vymožiteľnosti. To sa opäť týka tak roviny medzinárodnej, ako aj komunitárnej. Konkretizácia sankcií v rámci národných právnych poriadkov je však doposiaľ celkom v kompetencii zákonodarcu, resp. úprave vo vnútroštátnom práve. V medzinárodnom práve životného prostredia sa explicitná požiadavka stanovenia zodpovedajúcich sankcií za porušenie implementovanej medzinárodnej normy objavuje skôr ojedinele. Výnimkou je v tomto ohľade čl. VIII Zmluvy CITES (1993), ktorý vymedzuje minimálny okruh prípadov, ktoré je potrebné sankcionovať a stanovuje, že tieto sankcie musia byť „primerané“. Spomenuté ustanovenie dokonca výslovne určuje, že jednou z foriem sankcií musí byť možnosť zhabania predmetných exemplárov ohrozených druhov.

V rámci komunitárnych environmentálnych predpisov sú sankcie upravené vo väčšej miere, než ako je tomu v ostatných oblastiach komunitárneho práva, kde sa vyskytujú iba sporadicky.²⁶ Nie sú však celkom upravené vo všetkých komunitárnych predpisoch na ochranu životného prostredia.

V komunitárnych environmentálnych normách možno v zásade pozorovať dva druhy ustanovení týkajúcich sa sankcií.

Do prvej skupiny je možné zahrnúť ustanovenia, ktoré ukladajú členským štátom povinnosť len vo veľmi všeobecnej rovine *prijat' primerané zákonné, podzákonné alebo administratívne opatrenie pre prípady porušenia tohto ustanovenia a tieto oznámiť Komisii*. Druhú skupinu predstavujú ustanovenia, ktoré obsahujú kritériá, ktorými je potrebné sa riadiť pri úprave a praktickej aplikácii sankcií. Príkladom môže byť čl. 14 Smernice 2002/3/ES o ozónovej vrstve vo vonkajšom ovzduší, ktorý popri povinnosti adresovanej členským štátom prijať sankčné opatrenia vo forme pokút ustanovuje, že tieto sankcie musia byť efektívne, primerané a musia dostatočným spôsobom odrádzať od prípadného porušenia relevantných noriem.²⁷

²⁶ K otázke úpravy sankčných ustanovení v komunitárnych predpisoch vo všeobecnej rovine porovnaj KRÁL, R.: *Transpozície a implementace směrnic ES v zemích EU a ČR*. Praha : C. H. Beck, 2002, s. 63.

²⁷ Porovnaj záver generálneho advokáta Gervena vo veci C-326/88 *Hanse* (1990) ECR I-2911.

Výnimku v podobe podrobnej úpravy sankcií v komunitárnych environmentálnych predpisoch sú samozrejme sankčné opatrenia ustanovené v nariadení (ES) č. 338/97 o ochrane druhov voľne žijúcich rastlín a voľne žijúcich živočíchov, ktoré regulujú obchod s nimi a zodpovedajú pomerne detailnej úprave obsahnutej korešpondujúcom článku čl. VIII Zmluvy CITES (1993).

Popri uvedených kritériách efektívnosti, primeranosti a odradzujúceho charakteru vytvoril vo všeobecnej rovine ESD prostredníctvom svojej judikatúry ďalšie dve základné pravidlá úpravy a aplikácie sankcií vyplývajúcej z komunitárnych predpisov. Po prvé musí byť porušenie povinnosti vyplývajúcej z komunitárneho predpisu sankcionované za rovnakých procesných a hmotnoprávných podmienok, aké sa vzťahujú na porušenie analogických povinností z čisto vnútroštátnych predpisov.²⁸

Sankcie za porušenie noriem v oblasti ochrany životného prostredia, upravené v súčasnej dobe v mnohých členských štátoch, však nie sú podľa názoru Európskej komisie dostatočné, nato aby zabezpečili plnú implementáciu týchto pravidiel v rámci vnútroštátneho práva.²⁹

Z tohto dôvodu bol pripravený návrh smernice o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva,³⁰ ktorá ukladá členským štátom zaviesť v oblasti ochrany životného prostredia sankcie povahy trestnoprávnej, ktoré sa ako jedinú ukazujú byť pre tento účel dostatočné.³¹

EKONOMICKÉ NÁSTROJE³²

Ekonomické nástroje plnia dôležitú úlohu v procese praktickej aplikácie nadnárodných environmentálnych noriem, najmä v podobe finančnej implementačnej pomoci. V prípade vypúšťania škodlivých látok do ovzdušia je možná taktiež úprava obchodovania s emisnými kvótami³³. Niektoré nadnárodné environmentálne normy iba vo všeobecnej rovine ustanovujú povinnosť prijatia

²⁸ Porovnaj napr. C-7/90 *Vandevenne* (1991) ECR I-4371.

²⁹ Napríklad *20 th Annual Report on Monitoring the Application of Community Law*, (2002), COM (2003), 669, s. 35.

³⁰ *OJ*, 2003, C 20 E, s. 284. Návrh smernice bol však Radou zamietnutý a miesto neho bolo prijaté rámcové rozhodnutie Rady 2003/80/SVV zo dňa 27. januára 2003 o trestnoprávnej ochrane životného prostredia. *OJ L*, 29/55. Toto rozhodnutie zrušil ESD svojím rozsudkom vo veci C-176/03, bližšie k tomu porovnaj SMOLEK, M.: Soudní dvůr Evropských společenství: Trestní sankce v oblasti životního prostředí – revoluce v trestním právu členských států? In: *Trestněprávní revue*, 2005, 12, s. 338 a nasl. Dňa 21. apríla bola prijatá smernica 2004/35/ES, o právnej zodpovednosti za prevenciu škody na životnom prostredí, účelom ktorej je na základe zásady „znečisťovateľ platí“ vytvorenie jednotného rámca pre uplatňovanie zodpovednosti v oblasti škôd spôsobených v životnom prostredí, bližšie k tomu porovnaj STEJSKAL, V.: Ke smernici o právni odpovědnosti za prevenci škody na životním prostředí a její nápravě. In: *České právo životního prostředí*, roč. 13, 2004, č. 3, s. 9-18.

³¹ SMOLEK, M.: Implementace a prosazování norem mezinárodního práva..., cit. dielo, s. 57.

³² CEPEK, B.: cit. dielo, s. 41 a nasl.

³³ Tamtiež, s. 60 a nasl.

vhodných ekonomických nástrojov bez akejkoľvek bližšej špecifikácie. Príkladom môže byť čl. 11 Zmluvy o biologickej rozmanitosti (1992) alebo čl. 15 Smernice 94/62/ES o obaloch a odpadoch z obalov.³⁴ I v prípadoch, kedy to nadnárodná norma explicitne neustanovuje, má štát možnosť upraviť v implementačnej norme ekonomické nástroje fiškálnej alebo kompenzačnej povahy, ktoré sa bežne používajú v prípadoch noriem vnútroštátnych, ako sú poplatky, dane, poistenie a pod.

OSOBITNÉ NÁSTROJE

Medzi nástroje, ktoré sa vďaka svojmu špecifickému uplatňujú len, alebo prevažne v nadnárodných environmentálnych normách, možno zaradiť predovšetkým (a) výmenu informácií, (b) výskum a (c) výcvik.

Ad (a) Výmena informácií (*exchange of information*) v zmysle odovzdávania údajov medzi nadnárodnými správnyimi orgánmi zmluvných štátov je upravená v množstve medzinárodných zmlúv na ochranu životného prostredia. Príkladom je čl. 14 Zmluvy o ochrane a využívaní vodných tokov a medzinárodných jazier (1992), ktorý upravuje povinnosť štátu, ktorých vzájomné hranice sú tvorené vodným tokom, alebo jazerom, vymieňať si informácie „dostupné za rozumných podmienok“. Zmluva ďalej podrobne upravuje, aké informácie by sa mali stať predmetom výmeny (napr. namerané miery emisného znečistenia, vydávanie povolení na vypúšťanie škodlivých látok do vody a pod.). V niektorých prípadoch má výmena informácií medzi štátmi skôr charakter oznámení zámerov o činnostiach, ktoré by sa mohli závažným spôsobom dotknúť životného prostredia v iných štátoch. Ťažiskom je tu Zmluva o posudzovaní vplyvu na životné prostredie presahujúce hranice štátu (1991), resp. na komunitárnej úrovni Smernica 85/337/EHS o posudzovaní vplyvu niektorých verejných a súkromných projektov na životné prostredie.

Ad (b) Povinnosť realizovať výskum (*research*) stanovujú prakticky všetky multilaterálne medzinárodné zmluvy na ochranu životného prostredia. Príkladom môže byť čl. 5 vyššie spomenutej Zmluvy o ochrane a využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier (1992), ktorý pomerne presne upravuje, čo by sa malo stať predmetom takéhoto výskumu. Povinnosť vykonávania výskumu stanovujú tiež komunitárne predpisy, nie vždy však explicitne. Príkladom je čl. 19 Smernice 94/62/ES o obaloch a odpadoch z obalov,³⁵ ktorý upravuje adaptáciu smernice na zmenený vedecká a technologický vývoj.

Ad (c) Výcvik (*training*) je typickým inštitútom multilaterálnych zmlúv na ochranu životného prostredia. Nachádza sa napr. v čl. 6 Zmluvy o zmene klímy

³⁴ OJ, 1994, L 365/10. Porovnaj čl. 15: "(...) the Council adopts economic instruments to promote the implementation of the objectives set by this Directive."

³⁵ OJ, 1994, L 365/10. Porovnaj čl. 15: "(...) the Council adopts economic instruments to promote the implementation of the objectives set by this Directive."

(1992), alebo v čl. 12 Zmluvy o biologickej rozmanitosti. Obsahuje požiadavku vytvorenia zodpovedajúcich vzdelávacích projektov a programov a ich poskytovanie rozvojovým krajinám.

Recenzent: RNDr. Stanislav Klaučo

Súhrn

Implementácia nadnárodných environmentálnych záväzkov je procesom, ktorý zabezpečuje prenos požiadaviek vyplývajúcich z nadnárodnej normy do vnútroštátneho právneho poriadku (legislatívna implementácia) a ich praktickú realizáciu v takto vytvorenom právnom rámci (praktická aplikácia). Väčšina medzinárodných noriem i komunitárnych predpisov na ochranu životného prostredia je koncipovaná takým spôsobom, ktorý neumožňuje bezprostrednú aplikáciu na národnej úrovni, to znamená, že väčšinou je potrebné uskutočniť zodpovedajúce kroky v zmysle prijímania opatrení legislatívnej povahy. Spôsob, akým majú byť záväzky vyplývajúce z nadnárodných environmentálnych noriem upravené vo vnútroštátnom právnom poriadku, nezáleží tak celkom na štáte, ktorý uskutočňuje legislatívnu implementáciu, ale do určitej miery je tento spôsob predpokladaný v samotnej norme.

Praktická aplikácia znamená realizáciu relevantných ustanovení normy na vnútroštátnej i nadnárodnej úrovni. Nástroje používané k praktickej aplikácii nadnárodných noriem sa až na isté výnimky neodlišujú od nástrojov používaných k realizácii vnútroštátnych environmentálnych predpisov. Prevažujú nástroje administratívnej povahy, ako sú povolenia, oznámenia, zákazy, povinnosť konať a pod. Medzi špecifické nástroje, ktoré sa vyskytujú pri implementácii nadnárodných environmentálnych noriem, možno spomenúť najmä výmenu informácií, výskum a výcvik. Praktická aplikácia prebieha popri rovine národnej paralelne rovnako na úrovni nadnárodnej, a to prostredníctvom príslušných medzinárodných, resp. komunitárnych orgánov.

Špecifikom nadnárodných environmentálnych noriem je široká úprava pomoci daným štátom. Táto pomoc sa vyskytuje na medzinárodnej i na komunitárnej úrovni v niekoľkých základných formách, najmä v podobe vytvárania kapacít, transferu technológií a poskytovania finančných prostriedkov. Implementačná pomoc je s ohľadom na charakter nadnárodných environmentálnych noriem veľmi účinným nástrojom implementácie, ale mechanizmy takéhoto druhu stimulov pre plnenie implementačných povinností, nie sú ešte vo všetkých dotknutých normách upravené takým spôsobom, ktorý by zaručoval plnú efektivitu ich využitia.

Zusammenfassung

Der Fachartikel „Durchführung und Durchsetzung des Umweltvölkerrechts und des Umweltrechts der Europäischen Gemeinschaft“ behandelt eines der wichtigsten Themen im heutigen Umweltvölkerrecht, sowohl im Umweltsrecht der Europäischen

Gemeinschaft, und zwar die richtige und vollständige Durchführung der Normen dieser Rechtssysteme, um ihre Funktionen zu sichern. Dem Thema der Durchführung und Durchsetzung der supranationalen umweltschutznormen kam eine grössere Bedeutung erst mit dem Erhöhung der Anzahl der internationalen, sowohl der gemeinschaftlichen Umwelt-normen zu. In der Fachliteratur wird dieses Thema heutzutage als eine relativ selbständ-lichen Materie dargestellt.

Beide der erwähnten Rechtssysteme des Umweltrechts steuern seit langer Zeit dem Problem des sg. Implementationsdefizit, der durch verschiedene Gründe verursacht wird. Unter den bedeutensten können beispielsweise die folgenden genannt werden: der Mangel der Kapazitätenbildung, Finanzen und Infrastruktur, die unzureichenden Kon-trolmechanismen, die Nichtexistenz der starken Interessengruppen usw.

Summary

The study „Implementation and Enforcement of the International and Community Environmental Law“ deals with one of the most important and current issue of the recent international as well EC environmental law, which is the proper implementation and en-forcement of their in order to safeguard their proper functioning. The issue of imple-mentation and enforcement of supranational environmental norms, which became parti-cularly important with the large increase of the environmental treaties and Community directives and regulations in the field of environment after 1972, has been considered as relatively separate matter of both legal systems concerned.

Both the international as well as the EC environmental law have been facing for long time the problem of huge implementation deficit arising from a number of reasons, which compile the enforcement difficulties of environmental and supranational rules. Among the considerable ones was the lack of proper capacity building, finances and in-frastructure, the non-sufficient control mechanisms, the non-existence of strong vested groups etc.

The Study consists of four chapters: the first one is an introduction into the whole subject, including the definition of the crucial terms “implementation“ and “enforce-ment“, the description of the basic elements of the issue and the principles relating to it. Further, there is also a short history of the evolution of the problematic in the internatio-nal and Community context.

KOMPARÁCIA ADMINISTRATÍVNYCH A FINANČNÝCH NÁSTROJOV ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A ČESKEJ REPUBLIKE

Branislav Cepek

Česká environmentálna politika využíva celý rad nástrojov, ktoré teória práva životného prostredia zaraďuje do kategórie nástrojov ekonomických.

Akokoľvek sú ekonomické nástroje chápané ako určitý protipól právnych nástrojov, resp. administratívnoprávnych, ich presadzovanie v praxi je nemysliteľné bez ich právnej regulácie.

Všeobecnú právnu úpravu ekonomických nástrojov ochrany životného prostredia nájdeme v *zákone č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí*. Podobne ako v Slovenskej republike platný zákon, ktorý má funkciu zastrešujúceho právneho predpisu v úprave starostlivosti o životné prostredie, je len reguláciou právnych vzťahov generálnej povahy. Platný zákon sa v podstate obmedzuje len na výpočet (niektorých) z týchto nástrojov. Za ekonomické nástroje v ochrane životného prostredia výslovne ustanovuje *dane, poplatky, odvody, ďalšie platby* za znečisťovanie životného prostredia, prípadne jeho zložiek a za hospodárske využívanie prírodných zdrojov. Ďalej uvádza *daňové a poplatkové zvýhodnenia, úvery a dotácie* pre osoby, ktoré chránia životné prostredie alebo využívajú prírodné zdroje v súlade s princípom trvalo udržateľného rozvoja. Za nástroje ochrany životného prostredia ustanovuje tiež fondy (§ 31 až 33).¹

---

¹ Takýmto fondom je Štátny fond životného prostredia, ktorý je účelovým združením finančných prostriedkov. Príjmy fondu tvoria najmä výnosy z poplatkov, odvodov a iných platieb, napr. za vypúšťanie odpadových vôd do vôd povrchových a za odber podzemnej vody (50 %), za vypúšťanie škodlivých látok do ovzdušia, za

Podrobnejšia úprava týchto a ďalších nástrojov je ustanovená v jednotlivých *osobitných predpisoch*, na ktoré zákon o ochrane životného prostredia odkazuje.

V nasledujúcich častiach kapitoly dizertačnej práce analyzujeme iba vybrané ekonomické nástroje tak, aby sme mohli následne porovnať platnú právnu úpravu tejto problematiky v Slovenskej a v Českej republike.

Pri spracovaní problematiky sme prihliadli najmä na potreby reprezentatívneho zastúpenia jednotlivých typov ekonomických nástrojov so zreteľom na vytýčený cieľ.

OCHRANA OVZDUŠIA

Ochrana ovzdušia je na účely tejto práce (v súlade so zákonom o ochrane ovzdušia²) nielen ako ochrana tzv. vonkajšieho ovzdušia pred vnášaním znečisťujúcich látok, ale tiež ako ochrana ozónovej vrstvy Zeme a ochrana klimatického systému Zeme.

Najvýznamnejšími ekonomickými nástrojmi, ktoré sa uplatňujú v rámci takto chápanej ochrany, sú:

- poplatky za znečistenie ovzdušia,
- poplatky za výrobu a dovoz regulovaných látok a výrobkov, ktoré ich obsahujú,
- obchodovateľné emisné povolenia,
- dane a daňové zvýhodnenia,
- finančné podpory.

Významnou súčasťou ochrany ovzdušia sú tiež opatrenia (vrátane ekonomických nástrojov) podporujúce využívanie obnoviteľných a druhotných zdrojov

---

uloženie odpadov na skládku (riziková zložka), na podporu zberu, spracovanie, využitie a odstránenie starých vozidiel, za odňatie pôdy z poľnohospodárskeho pôdneho fondu (60 % ich celkového objemu). Príjmy fondu tvoria taktiež výnosy z pokút uložených Ministerstvom životného prostredia a Českou inšpekciou životného prostredia za porušovanie predpisov a opatrení na ochranu životného prostredia (50 % týchto výnosov je v Českej republike príjmom rozpočtu obce, na území ktorej došlo k postihovanému porušeniu predpisov), rovnako ako výnosy zo sankcií za neoprávnené používanie alebo zadržiavanie prostriedkov fondu. Príjmom fondu sú dotácie zo štátneho rozpočtu, úvery a príspevky (dary a pod.).

Zákon, ktorým bol fond zriadený, predpokladá ako jeden zo zdrojov príjmov finančných prostriedkov fondu tiež podiel na výnose z daní. Ten však nebol doteraz v tomto smere vykonaný (vo vzťahu k žiadnej dani).

Niektoré z príjmov Fondu sú účelovo viazané na financovanie opatrení, potrebných len na určité konkrétne témy environmentálnej politiky, spravidla však vo väzbe na oblasť, z ktorej pochádzajú (napr. pri poplatku za výrobu a dovoz regulovaných látok a výrobkov, ktoré ich obsahujú, alebo pri poplatku na podporu zberu, spracovania a odstránenia starých vozidiel).

Finančné prostriedky fondu možno použiť napríklad na podporu investičných a neinvestičných akcií súvisiacich s ochranou a zlepšovaním životného prostredia, na podporu programu výskumu, vývoja, výroby a na zavádzanie vhodných technológií v oblasti životného prostredia, na podporu monitorovania zložiek životného prostredia a environmentálnych procesov, na podporu výchovných akcií. Hradia sa z nich súčasne niektoré náklady výkonu verejnej správy v ochrane životného prostredia.

Príjmy fondu – rovnako ako podpory z jeho prostriedkov – sú oslobodené od dane z príjmu.

² Zákon č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší a o změně některých dalších zákonů (zákon o ochraně ovzduší).

energie a úspory energie. Najmä pri výrobe energie z niektorých druhov obnoviteľných zdrojov (slnečné kolektory, malé vodné elektrárne) nedochádza prakticky k žiadnemu zaťaženiu ovzdušia.

K ochrane ovzdušia nepriamo prispievajú tiež ďalšie opatrenia, ktoré sú primárne zamerané na ochranu iných zložiek životného prostredia (napr. podpora zalesňovania a pod.).

POPLATKY ZA ZNEČISŤOVANIE OVZDUŠIA

Vypúšťanie znečisťujúcich látok z osobitne veľkých, veľkých a stredných stacionárnych zdrojov znečisťovania ovzdušia³ podlieha povoleniu konaniu orgánu ochrany ovzdušia, výsledkom ktorého je určenie emisného limitu spolu s ďalšími podmienkami ochrany ovzdušia (v rámci umiestňovania stavieb týchto zdrojov znečisťovania ovzdušia, uvádzania týchto zdrojov do prevádzky, povolenia zámerov nových výrobných technológií s vplyvom na ovzdušie, prípadne povolenie niektorých ďalších činností s potencionálne negatívnym vplyvom na kvalitu ovzdušia).

Okrem toho vypúšťanie znečisťujúcich látok zo zdrojov podlieha aj spoplatneniu (§ 19 a nasl.)

Predmetom poplatku za znečistenie ovzdušia v Českej republike nie sú malé spaľovacie zdroje s tepelným výkonom do 50 kW. Podobný režim majú taktiež malé spaľovacie zdroje (a to bez ohľadu na tepelný výkon) používajúce ako palivo koks, drevo, biomasu.

Platiteľmi poplatku za znečisťovanie ovzdušia sú prevádzkovatelia zdrojov.

Sadzby poplatkov a spôsob ich výpočtu sú ustanovené v prílohe č. 1 k zákonu. Sadzby poplatkov pre osobitne veľké, veľké a stredné zdroje sú stanovené ako pevné (v Kč za tonu vypúšťanej spoplatnenej znečisťujúcej látky). Sadzby poplatkov za malé zdroje sú stanovené ako pevné, ale v rozpätí, v rámci ktorého určuje sadzbu pre konkrétny zdroj obecny úrad, a to pomerne vzhľadom na veľkosť stacionárneho zdroja a na dobu jeho prevádzky v poplatkovom období, prípadne podľa druhu a spotreby paliva.

Výška záloh za poplatky sa stanovuje podľa skutočného množstva znečisťujúcich látok za predchádzajúci kalendárny rok (v prvom roku prevádzky zdroja podľa jeho projektovej kapacity). Splatnosť záloh je podmienená celkovou ročnou výškou poplatku – môže byť mesačná, štvrtročná alebo polročná, vždy k poslednému dňu príslušného obdobia.

Správu poplatku pre veľké a pre osobitne veľké zdroje vykonávajú krajské úrady. Správu poplatku pre stredné zdroje uskutočňujú obecné úrady obcí s rozšírenou pôsobnosťou; správu poplatku pre malé zdroje uskutočňujú obecné úrady.

³ Kategorizácia zdrojov znečisťovania ovzdušia je ustanovená v § 4 zákona č. 86/2002 Sb.

Poplatky vyberajú a vymáhajú finančné orgány, ktorým orgány ochrany ovzdušia zasielajú kópie všetkých rozhodnutí vo veci poplatkov. Miestna príslušnosť finančných orgánov sa určuje podľa miesta stacionárneho zdroja (*forum actus*); len v prípade Prahy sa riadi miestom sídla orgánu ochrany ovzdušia, ktorý poplatok vymeral.

Výnos poplatkov z osobitne veľkých, veľkých a stredných zdrojov je príjmom Štátneho fondu životného prostredia, výnos poplatku z malých zdrojov je príjmom obce. Tento výnos je však účelovo viazaný – musí byť použitý na ochranu životného prostredia.

POPLATOK ZA VÝROBU A DOVOZ REGULOVANÝCH LÁTKOK A VÝROBKOV, KTORÉ ICH OBSAHUJÚ

Rovnako ako v Slovenskej republike právne vzťahy súvisiace s ochranou ozónovej vrstvy Zeme sú upravené predpisom Európskeho spoločenstva⁴ s priamym účinkom.

Tento komunitárny predpis ako aj ustanovenia zákona o ovzduší (§ 23 a nasl.) je založený na týchto opatreniach:

- zákaz alebo obmedzenie výroby, uvádzanie na trh a používanie regulovaných látok so stanovením výnimiek a pravidiel pre ich uplatňovanie,
- licenčné konanie a ďalšie obmedzenia dovozu regulovaných látok,
- obmedzenia dovozu výrobkov s ich obsahom a výrobkov vyrobených pri používaní regulovaných látok (najmä z krajín, ktoré nie sú zmluvnou stranou Montrealského protokolu),
- osobitné podmienky pre obchodovanie s krajinami, na ktoré sa nevzťahuje Montrealský protokol,
- regulácia emisií zavedením opatrení na podporu opätovného získania, využitia, recyklácie, regenerácie a zneškodňovania regulovaných látok,
- evidencia, vykazovanie a registrácia regulovaných látok a osôb, ktoré s nimi nakladajú,
- monitorovanie, dozor, sankcie.

Platiteľmi poplatku sú výrobcovia regulovaných látok a výrobkov, ktoré ich obsahujú. V rozpore s názvom poplatku platný zákon za poplatníkov neurčuje dovozcov regulovaných látok a výrobkov, ktoré ich obsahujú.

Poplatku nepodliehajú regulované látky používané ako vstupné suroviny pre spracovanie na iné chemické zlúčeniny a vyrobené regulované látky slúžiace len pre účely zabezpečenia ochrany zdravia a života občanov. Naopak spoplatnené sú aj regulované látky vyrobené pre vlastnú spotrebu výrobcu.

⁴ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 2037/2000 zo dňa 29. júna 2000 o látkach, ktoré poškodzujú ozónovú vrstvu, v znení nariadenia č. 2938/2000 a č. 2039/2000.

Základ poplatku je určený podľa množstva vyrobených, nie dovezených regulovaných látok.

Výšku poplatku si vypočítavajú sami výrobcovia. Povinnosťou výrobcov je taktiež predkladať ročné vyúčtovanie poplatku Českej inšpekcii životného prostredia. Tá taktiež kontroluje platenie poplatkov a vymáha neuhradené poplatky.

Príjmom poplatku je Štátny fond životného prostredia. Výnos z neho je účelovo viazaný na ochranu ozónovej vrstvy Zeme.

OBCHODOVANIE S EMISNÝMI KVÓTAMI

Motívom pre prijatie právnej úpravy obchodovania s emisnými kvótami sa stala jednak ratifikácia Kjótskeho protokolu⁵ k Rámcovej zmluve OSN o zmene klímy. Štáty, ktoré boli v roku 2003 členmi Európskeho spoločenstva, sa zaviazali k spoločnému plneniu záväzkov z protokolu,⁶ a to dokonca bez ohľadu na osud samotného protokolu. Európske spoločenstvo prijalo vlastné predpisy záväzné aj pre nové členské krajiny, ktoré už nemôžu pristúpiť k spoločnému plneniu Kjótskych záväzkov.⁷ Česká rovnako ako Slovenská republika sa tak ocitli v situácii, keď vykonávaním komunitárnych predpisov prijatých na plnenie medzinárodných záväzkov Európskeho spoločenstva plnia samostatne svoj vlastný medzinárodný záväzok.⁸

Zatiaľ čo donedávna bola problematika ochrany klimatického systému Zeme riešená v rámci zákona o ochrane ovzdušia (§ 34 a 35) a to výlučne nástrojmi koncepčnými a administratívnymi, bol na zavedenie obchodovania s emisnými limitmi na emisie skleníkových plynov prijatý osobitný predpis.⁹

S účinnosťou k 31. decembru 2004 (s prihliadnutím na predchádzajúce ustanovenia zákona a na postupné zavádzanie systému) tak možno vybrané zariadenia, ktoré do ovzdušia vypúšťajú skleníkové plyny, prevádzkovať len na základe povolenia. Jedinou zákonnou podmienkou pre vydávanie povolenia je preukázanie dostatočného materiálneho, technického a organizačného vybavenia prevádzkovateľa na monitorovanie a vykazovanie emisií skleníkových plynov.

Emisný limit skleníkových plynov je pre jednotlivé zariadenia určovaný podľa objemu pridelených alebo inak získaných povolení.¹⁰

⁵ Česká republika ju podpísala 23. novembra 1998 a ratifikovala 15. novembra 2001.

⁶ Článok 4 a ďalšie Kjótskeho protokolu a rozhodnutie Rady č. 2002/358/ES zo dňa 25. apríla 2002 o schválení prostredníctvom Európskych spoločenstiev Kjótskeho protokolu k Rámcovej zmluve OSN o zmene klímy a o spoločnom plnení záväzkov v ňom ustanovených.

⁷ Článok 4 ods. 4 Kjótskeho protokolu.

⁸ S ohľadom na transformačné a ďalšie zmeny v českej ekonomike to nepredstavuje významnejšie riziko, skôr prichádza do úvahy otázka, či a ako svoj spoločný záväzok splnia ekonomicky vyspelé európske štáty, ak majú miestni prevádzkovatelia možnosť nakúpiť povolenky v nových členských krajinách.

⁹ Zákon č. 695/2004 Sb., o podmínkach obchodovania s povolenkami na emisie skleníkových plynov a o zmene niektorých zákonov.

¹⁰ Povolenie je zákonom definovaná majetková hodnota zodpovedajúca právu prevádzkovateľa zariadenia vypustiť do ovzdušia v danom kalendárnom roku ekvivalent tony CO₂ [§ 2 ods. 1 písm. f)].

Množstvo povolení pre jednotlivé zariadenia sa určuje na základe *národného alokačného plánu* pripravovaného pre každé tzv. obchodovateľné obdobie.¹¹ Národný alokačný plán (spracúvaný podľa kritérií uvedených v prílohe III smernice Rady č. 2003/87/ES a v prílohe č. 3 zákona) je po prejednaní s prevádzkovateľmi zariadení, verejnosťou a s príslušnými rezortmi schvaľovaný vládou. Následne sa predkladá Európskej komisii, ktorá ho preveruje z hľadiska jeho súladu s komunitárnymi predpismi a so záväzkami vyplývajúcimi z Kjótskeho dohovoru.

Povolenia, ktoré boli prevádzkovateľovi zariadenia pridelené, alebo ich nadobudol iným spôsobom, môže prevádzkovateľ zariadenia nielen využiť na pokrytie vlastných emisií skleníkových plynov, ale môže ich tiež predať alebo inak previesť na inú osobu. Ak mu nepostačujú udelené limity na pokrytie vlastnej potreby, musí ich nakúpiť.

Obchodovať s povoleniami je možné bez obmedzenia na celom území Európskeho spoločenstva; v budúcnosti sa počíta s ich globálnym obchodovaním. Za účelom obchodovania s nimi sa prevádzkovatelia môžu aj združovať.

Prednosť a výhoda tohto ekonomického nástroja ochrany životného prostredia vyplýva z jeho všeobecnej charakteristiky – zvyšuje totiž individuálnu i spoločenskú efektívnosť prostriedkov vynaložených na znižovanie emisií skleníkových plynov a celkovo pôsobí na ich zníženie.

Dá sa však predpokladať, že v Českej republike krátkodobo dôjde skôr k prísunu finančných prostriedkov z predaja do vyspelejších európskych krajín, nakoľko i napriek kráteniu celkového množstva vydaných povolení¹² sa predpokladá, že toto množstvo prevyší potrebu dotknutých domácich zariadení.

Na zavedenie obchodovania s emisnými limitami možno nazerať optimisticky (ide o prvý takýto systém v Českej i v Slovenskej republike), ale aj kriticky.

Z hľadiska budúceho uvažovaného nahradenia administratívneho rozhodovania trhovým mechanizmom zostáva totiž súčasný európsky model „v polovici cesty“. Predovšetkým ide o *výlučne administratívny systém* prvotného rozdelenia povolení medzi sektory ako aj medzi podniky v rámci týchto jednotlivých sektorov. Prvá reakcia podnikateľských kruhov na rozdelenie množstiev pre prvé obchodovateľné obdobie naznačila existenciu disproporcie. Z toho pramenila nespokojnosť jednotlivých sektorov. Rozdelenie bolo hodnotené ako priaznivé najmä pre energetiku, chemický a rafinérsky priemysel, naopak ako neuspokojivé pre papierový a hutnícky priemysel.

Možno reálne predpokladať, že k ďalším úpravám celkového objemu povolení bude dochádzať administratívnou cestou – s koncom obchodovateľného obdobia vydané „staré“ povolenia stratia svoju platnosť (budú vyčerpané) a pre

¹¹ V súčasnosti sa uplatňuje trojročné obdobie (2005 – 2007).

¹² Na základe rozhodnutia Európskej komisie bolo pre roky 2005 – 2007 znížené (z 323,64 na 292,8 miliónov ton CO₂).

nové obchodovateľné obdobia sa budú musieť vydať nové povolenia. S princípom tzv. uzavretých obchodovateľných období (5-ročných) sa pritom ráta i v budúcnosti.¹³ Pokiaľ by štát pristúpil na čisto ekonomický mechanizmus regulácie, musel by sa – možno len s výnimkou pridelovania povolení novým prevádzkovateľom – zriecť následných administratívnych zásahov a celkové množstvo povolení by musel regulovať buď vopred (ich postupne klesajúcu hodnotu čo do objemu emisií) alebo trhovo (sťahovaním povolení z trhu ich nákupom).

Z pohľadu *ekonomickej teórie* európsky model obchodovania s emisiami skleníkových plynov tak nepredstavuje ani *metódu off-setu* (systém nepripúšťa vznik povolení v dôsledku uskutočnenia opatrení pozitívnych pre klimatický systém Zeme ako napr. výsadby trvalých porastov), ani o *banking* (presúvanie „spotreby“ povolení v čase je možné len v rámci daného obchodovateľného obdobia) a ani o *metódu bubbles*. Navyiac územím, v rámci ktorého možno s povoleniami obchodovať, je zatiaľ len územie Európskeho spoločenstva, čo je podmienené pôsobnosťou komunitárneho práva vo vzťahu k členským štátom Európskej únie, a nie zámerným vytvorením „bublíny“. Pritom Kjótsky protokol, ktorý považuje negatívny vplyv skleníkových plynov na klimatický systém Zeme za globálny environmentálny problém, predpokladá vznik medzinárodného systému obchodovania s emisiami skleníkových plynov globálneho charakteru.

DANE NA OCHRANU OVZDUŠIA

V rámci ochrany ovzdušia sa v Českej republike uplatňujú dane, ktoré majú za cieľ zaťažovať prevádzkovateľov dopravy na pozemných komunikáciách, nakoľko táto predstavuje významný zdroj znečistenia vonkajšieho ovzdušia. Ich úprava, ktorá má za cieľ vyvinúť ekonomický tlak tak, aby sa uprednostňovala hromadná doprava, podstatne prispieva tiež k vyššej kvalite ovzdušia, najmä v sídelných útvaroch a v ich najbližšom okolí.

Nesporne najvýznamnejší ekonomický nástroj v tejto oblasti predstavuje *spotrebná daň z minerálnych olejov*.

Predmetom dane sú bližšie špecifikované minerálne oleje určené nielen na pohon motorov, ale aj na výrobu tepla.

Sadzba dane je rozdielna podľa druhu minerálneho oleja a podľa obsahu oleja v benzínoch, nižšia sadzba je stanovená pre zmes s min. 30 % podielom bio-nafty. Od dane sú oslobodené napríklad pohonné hmoty pre leteckú a vodnú dopravu (nie však pre železničnú) a zmes minerálnych olejov a kvaseného liehu používané ako testovacie pohonné hmoty v rámci technologického vývoja ekologicky priaznivejších palivových zmesí.

¹³ Článok 11 smernice Rady č. 2003/87/ES, § 2 ods. 1 písm. i) zákona.

Ďalšiu daňovú záťaž predstavuje *cestná daň*,¹⁴ predmetom ktorej sú registrované cestné motorové vozidlá v Českej republike a ich prípojné vozidlá, ak sú používané na podnikanie alebo na inú zárobkovú činnosť, a všetky nákladné vozidlá s hmotnosťou nad 12 t. Od dane sú oslobodené vozidlá zabezpečujúce osobnú linkovú vnútroštátnu prepravu a vozidlá na elektronický pohon.

Základom dane je zdvihový objem motora v cm³ (u osobných automobilov). Znížené sadzby platia pre nákladné vozidlá, ktoré spĺňajú limity úrovne EURO 2 (o 66 % – do 31. decembra 2006). Zvýšená sadzba dane je naopak stanovená pre staršie vozidlá (registrované v Českej republike do 31. decembra 1989), a to o 15 %. Zľava na cestnú daň sa poskytuje pri tzv. kombinovanej doprave a to v rozsahu 25 až 100 % v závislosti od podielu kombinovanej dopravy na celkovom využívaní vozidla. Nižšou sadzbou dane z pridanej hodnoty je zvýhodnená pravidelná osobná hromadná doprava. Od dane zo stavieb sú oslobodené stavby na zabezpečenie hromadnej osobnej prepravy.

FINANČNÉ PODPORY A DOTÁCIE

V ochrane ovzdušia sa uplatňuje tiež celý rad finančných podpôr a dotácií. K najvýznamnejším patria podpory poskytované zo Štátneho fondu životného prostredia. Ministerstvo životného prostredia ako správca fondu vyhlasuje *programy*, v rámci ktorých je možné žiadať o podporu opatrení na ochranu životného prostredia z prostriedkov fondu.¹⁵

¹⁴ Patagraf 44 a nasl. zákona č. 353/2003 Z. z. o spotrebných daniach.

¹⁵ V súčasnosti ide predovšetkým o:

- Program znižovania hlavných znečisťujúcich látok a ochrana klímy Zeme s dôrazom na energeticky úsporné riešenie;
- Program znižovania emisných látok znečisťujúcich ovzdušie pri zdrojoch znečistenia ovzdušia prevádzkovaných za účelom verejnoprospešných činností (napr. dodávok tepla na kúrenie);
- Program rekonštrukcie zdrojov znečistenia ovzdušia (jeho cieľom je zníženie emisných látok znečisťujúcich ovzdušie prostredníctvom finančnej podpory prestavby stredných, veľkých a mimoriadne veľkých zdrojov znečisťovania ovzdušia);
- Program na plnenie Protokolu k zmluve EHK OSN o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia (týka sa znižovania emisií z organických zlúčenín);
- Program ochrany ozónovej vrstvy Zeme (predmetom podpory je komplexné zabezpečenie zneškodňovania výrobkov, predovšetkým domácich chladiacich zariadení a hasičských prístrojov vyradených z používania) a Program na plnenie Montrealského protokolu o látkach poškodzujúcich ozónovú vrstvu Zeme;
- Program na plnenie Kjótskeho protokolu k rámcovej zmluve OSN o zmene klímy;
- Program posudzovania ekologických opatrení vedúcich k významnému zníženiu skleníkových plynov (s cieľom umožniť domácim investorom priamy alebo sprostredkovaný prevod dohodnutého množstva, skutočne realizovaného zníženia emisií skleníkových plynov s využitím mechanizmu Kjótskeho protokolu pri realizácii spoločných projektov a ustanoviť podmienky jeho realizácie).

EKONOMICKÉ NÁSTROJE NA REGULÁCIU HOSPODÁRENIA S ENERGIOU

Pri hospodárení s energiou sa za účelom ochrany životného prostredia v praxi uplatňujú predovšetkým:

- opatrenia na využívanie obnoviteľných a druhotných zdrojov energie a
- opatrenia vedúce k úspore v spotrebe energie.

Jedným z cieľov zavádzania niektorých *nových ekonomických nástrojov* v tejto oblasti je zníženie objemu priamych finančných podpôr zo štátnych prostriedkov a to formou vytvorenia prostredia stimulujúceho ekonomický potenciál súkromného sektora.¹⁶

Ekonomickými nástrojmi, ktoré sa využívajú v ochrane životného prostredia, pri hospodárení s energiou v Českej republike sú:

- garancie výkupných cien elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov,
- tzv. zelený bonus,
- garancie minimálnych výkupných cien biopalív,
- dane a daňové úľavy a
- finančné podpory.

GARANCIE VÝKUPNÝCH CIEN ELEKTRICKEJ ENERGIE Z OBNOVITEĽNÝCH ZDROJOV

Podpora výroby elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov je v českom právnom poriadku upravená v energetickom zákone. Z platnej právnej regulácia vyplývalo aj oprávnenie Energetického regulačného úradu stanovovať minimálne, resp. pevné výkupné ceny elektriny z obnoviteľných zdrojov [§ 17 ods. 6 písm. a)].¹⁷

Ďalší zákon – zákon o podpore obnoviteľných zdrojov energie (s účinnosťou od 1. augusta 2005) úpravu tejto problematiky ďalej rozšíril.¹⁸

Okrem povinnosti prednostného pripojenia zariadenia na výrobu elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov na prenosovú sústavu alebo na distribučné sú-

¹⁶ Hlavnými právnymi predpismi, upravujúcimi túto problematiku v Českej republike sú zákon č. 458/2000 Sb. o podmienkach podnikania a o výkone štátnej správy v energetických odvetviach (energetický zákon), zákon č. 406/2000 Sb. o hospodárení s energiou, zákon č. 180/2005 Sb. o podpore výroby elektriny z obnoviteľných zdrojov energie a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Do právneho poriadku bola zároveň implementovaná smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 2001/77/ES zo dňa 27. septembra 2001 o podpore elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov na vnútornom trhu s elektrickou energiou.

¹⁷ Aktuálne je platné cenové rozhodnutie ERÚ č. 10/2004 zo dňa 29. novembra 2004, ktorým sa stanovujú ceny elektrickej energie a súvisiacich služieb.

¹⁸ Primárnym cieľom zákona je vytvorenie podmienok pre splnenie indikatívneho cieľa 21 % podielu výroby elektriny z obnoviteľných zdrojov na hrubej spotrebe elektrickej energie v Európskej únii v roku 2010. K tomu porovnaj napr. TUŽINSKÝ, M.: Zákon o podpore využívania obnoviteľných zdrojov. In: *České právo životného prostredia*, 2005, č. 2, s. 48.

stavy, majú prevádzkovatelia regionálnych distribučných sústav a prevádzkovateľ prenosnej sústavy povinnosť vykupovať všetku elektrickú energiu z obnoviteľných zdrojov, ktorá je predmetom podpory, pokiaľ výrobca túto elektrinu ponúkol, a to za zákonom stanovených podmienok a za výkupné ceny stanovené regulačným úradom.

Predmetom podpory formou cenovej regulácie výkupných cien je (odchylnie od všeobecného vymedzenia predmetu podpory) len *elektrina vyrábaná výlučne z obnoviteľných zdrojov energie*.

Pokiaľ ide o výšku výkupných cien, určuje zákon Energetickému regulačnému úradu povinnosť jej stanovovania tak, aby:

- boli vytvorené podmienky pre naplnenie indikatívneho cieľa podielu výroby elektriny z obnoviteľných zdrojov na hrubej spotrebe elektriny,
- bola po uvedení do prevádzky zabezpečená návratnosť investícií v horizonte 15 rokov, pri zachovaní minimálnej výšky výnosov pre túto dobu.

Výkupné ceny sú stanovované samostatne pre jednotlivé druhy obnoviteľných zdrojov, pričom musia byť zohľadnené odlišné náklady nielen na obstaranie a pripojenie jednotlivých druhov zariadení, ale tiež na ich prevádzku. Výkupné ceny môžu (od začiatku roku 2007) medziročne klesať najviac o 5 %.

Špecifickým, avšak veľmi významným inštitútom je *obmedzenie podpory* v prípade výroby elektriny z biomasy, a to len na také druhy biomasy a na také spôsoby jej využitia, ktoré z hľadiska ochrany životného prostredia ustanovuje vykonávací právny predpis (tak sa má zabrániť napr. energetickému využívaniu odpadu z drevnej výroby, ktorá by mohla byť využitá na materiál).

ZELENÝ BONUS

Novou formou podpory výroby elektrickej energie z obnoviteľných zdrojov podľa zákona o podpore obnoviteľných zdrojov energie je možnosť získania tzv. zeleného bonusu. *Zeleným bonusom* sa pritom rozumie „finančná čiastka, ktorá navyšuje trhovú cenu elektriny a je hrazená prevádzkovateľom regionálnej distribučnej sústavy alebo prenosnej sústavy výrobcami elektriny z obnoviteľných zdrojov, zohľadňujúca znížené poškodzovanie životného prostredia využívaním obnoviteľného zdroja v porovnaní so spaľovaním fosílnych palív, druh a veľkosť výrobného zariadenia a kvalitu dodávanej elektriny“.

Zelený bonus predstavuje alternatívu k podpore výroby elektriny z obnoviteľných zdrojov formou garantovaných cien. Výrobca má právo voľby. Svoju voľbu môže zmeniť (najskôr po roku od pôvodnej voľby, s účinnosťou k 1. januáru nasledujúceho kalendárneho roka).

Podstata inštitútu zeleného bonusu je nasledujúca:

1 – Výrobca elektriny z obnoviteľného zdroja neponúkne elektrinu k povinnému výkupu za garantovanú cenu, ale predá ju na trhu s elektrinou za tržnú cenu (tá je nižšia ako cena garantovaná).

2 – Prevádzkovateľ regionálnej distribučnej sústavy (prevádzkovateľ prenosnej sústavy) je povinný uhradiť výrobcovi za takto predanú elektrinu zelený bonus, teda čiastku (v Kč/MWh) vo výške stanovenej Energetickým regulačným úradom.

3 – Energetický regulačný úrad určí výšku zeleného bonusu na kalendárny rok vopred, a to podľa obdobných podmienok ako pri garantovaných výkupných cenách. Navyše berie do úvahy zvýšenú mieru rizika využívania elektriny z obnoviteľných zdrojov na trhu s elektrinou.

Výška zeleného bonusu je stanovená samostatne pre jednotlivé druhy obnoviteľných zdrojov, podľa nákladnosti jej zaobstarania, pripojenia a prevádzky; v prípade výroby elektriny z biomasy úrad ekonomicky zvýhodňuje – v prípade spoločného spaľovania pevnej biomasy a neobnoviteľného zdroja (najčastejšie fosílného paliva) – len účelovo pestovanú biomasu, zatiaľ čo spaľovanie odpadovej biomasy z drevovýroby a priemyselne spracovaného dreva sa môže zvýhodniť len v prípade spaľovania výlučného.

4 – Prevádzkovateľ distribučnej alebo prenosovej sústavy zahrnie náklady na výplatu zeleného bonusu do ceny dodávanej energie a súčasne informuje odberateľov o podiele obnoviteľných zdrojov na energii, ktorú dodáva.

Výška zeleného bonusu tak nie je (na rozdiel od výkupných cien pri povinnom výkupe) garantovaná dlhšie ako jeden rok; spolu s cenou za predanú elektrinu však predstavuje vyšší zisk pre výrobcu.

Formou zelených bonusov sa podpora poskytuje (na rozdiel od podpory formou garantovaných cien) aj pri výrobe elektriny spoločne z obnoviteľného a neobnoviteľného zdroja energie (napr. spoluspaľovanie). Zelený bonus sa rovnako vypláca aj výrobcovi, ktorý elektrinu z obnoviteľného zdroja nepredá na trhu, ale sám spotrebuje. Oba tieto prípady, teda spoločná výroba elektriny z obnoviteľných i z neobnoviteľných zdrojov ako aj výroba elektriny pre vlastnú spotrebu, vyžaduje meranie (prípadne výpočty) množstva elektriny vyrobenej z obnoviteľného zdroja, vedenie evidencie a poskytovanie údajov o množstve elektriny vyrobenej z obnoviteľného zdroja prevádzkovateľovi distribučnej alebo prenosnej sústavy.

Zelený bonus je novým inštitútom českého právneho poriadku. Pôvodný návrh zákona o podpore využívania obnoviteľných zdrojov, predpokladal zavedenie inej alternatívy garantovaných výkupných cien.¹⁹ Keďže sa začal uplatňovať od 1. apríla 2006 vyhodnotenie účinnosti tohto nového ekonomického nástroja environmentálnej politiky bude možné až po určitej dobe.

¹⁹ Išlo o stanovenie povinných kvót výroby elektriny z obnoviteľných zdrojov a o zavedenie obchodovateľných zelených certifikátov. Výrobca, ktorý by sám nevyužíval obnoviteľné zdroje, by mohol kvótu naplniť jej nákupom. Cena certifikátu by potom dorovnávala rozdiel medzi tržnou cenou elektriny a vyššími nákladmi na jej výrobu z obnoviteľných zdrojov (tak ako zelený bonus).

GARANCIE MINIMÁLNYCH VÝKUPNÝCH CIEN BIOPALÍV

So vstupom Českej republiky do Európskej únie sa zmenila forma ekonomickej podpory využívania biopalív, t. j. pohonných hmôt určených na pohon vozidiel na pozemných komunikáciách vyrobených z biomasy.

Ich zvýhodnenie formou zníženia sadzby DPH a vylúčenia zo spotrebnej dane bolo v Českej republike zrušené s odvolaním sa na komunitárne predpisy upravujúce problematiku podpory využívania biopalív a zdanenia energie. Nová úprava zakotvila povinnosť osôb uvádzajúcich motorový benzín a motorovú naftu do voľného daňového obehu na daňovom území Českej republiky zabezpečiť, aby tieto pohonné hmoty obsahovali objem biopalív ustanovený vykonávacím právnym predpisom.²⁰

Tým však nedošlo k úplnému vylúčeniu vplyvu ekonomických nástrojov v oblasti podpory biopalív. Pre zabezpečenie ekonomickej rentability výroby biopalív a najmä návratnosti investícií do tejto oblasti zákon ustanovuje, že biopalivá musia byť nakupované od oprávnených výrobcov za minimálnu výkupnú cenu.²¹ Iný režim je stanovený pre bioetanol, ktorý sú osoby, uvádzajúce pohonné hmoty do obehu povinné nakupovať od Správy štátnych hmotných rezerv. Správa štátnych hmotných rezerv bioetanol vykupuje od oprávnených výrobcov opäť za minimálne výkupné ceny.

Minimálne výkupné ceny stanovuje Ministerstvo financií, a to samostatne pre jednotlivé druhy biopalív tak, aby pre výrobné zariadenia, ktoré sú uvedené do prevádzky, rekonštruované, či modernizované bola zaručená ekonomická návratnosť bežných nákladov na výstavbu výrobných a spracovateľských zariadení a primeraný zisk. Minimálna výkupná cena je stanovená vždy najdlhšie na 6 mesiacov.

DANE A DAŇOVÉ ÚĽAVY

Hospodárne využívanie energie, obnoviteľných a druhotných zdrojov energie sa podporuje (aj keď len v obmedzenej miere) i v rámci súčasnej českej daňovej sústavy. Ide najmä o:

- zdanenie minerálnych olejov na pohon motorov a výrobu tepla spotrebnou daňou, vrátane nižšej dane pre zmesi s minimálne 30 % podielom bionafty,
- podporu hromadnej osobnej dopravy zníženou sadzbou dane z pridanej hodnoty,
- oslobodenie príjmov z prevádzky obnoviteľných zdrojov energie (tzv. malé vodné elektrárne, veterné elektrárne, tepelné čerpadlá, solárne kolektory a pod.) od dane z príjmov fyzických a právnických osôb,

²⁰ Nariadenie vlády č. 66/2005 Sb. o minimálnom množstve biopalív alebo iných palív z obnoviteľných zdrojov v sortimente motorových benzínov a motorovej nafty na trhu Českej republiky.

²¹ Paragraf 5 ods. 4 zákona č. 526/1990 Sb. o cenách.

- oslobodenie od dane z pozemkov pre pozemky tvoriace jeden funkčný celok so stavbami slúžiacimi výlučne na účel zlepšenia stavu životného prostredia,²²
- oslobodenie stavieb, ktoré sú určené na zabezpečenie osobnej hromadnej dopravy, stavieb slúžiacich výlučne na účely zlepšenia stavu životného prostredia²³ a stavieb, v ktorých bola uskutočnená zmena systému kúrenia prechodom z pevných palív na systém využívajúci obnoviteľné zdroje energie alebo zmena spočívajúca v znížení tepelnej náročnosti stavby,
- oslobodenie od dane cestnej pre vozidlá zabezpečujúce linkovú osobnú vnútroštátnu prepravu a vozidlá na elektrický pohon,
- zľavu na cestnej dani pri tzv. kombinovanej doprave, a to v rozsahu 25 – 100 % v závislosti na podiele kombinovanej prepravy na celkovom využití vozidla.

Do 1. mája 2004 sa podporovalo zavádzanie alternatívnych zdrojov energie zníženou sadzbou DPH pri turbínach pre malé vodné elektrárne, tepelných čerpadlách, solárnych zariadeniach, veterných turbínach, pri bionafta a bioplyne, ako aj vylúčením bionafty a bioplynu zo spotrebnej dane.

FINANČNÉ PODPORY

V oblasti hospodárenia s energiou sú v súčasnosti realizujú najmä dva rozsiahle programy finančnej podpory.

Prvým z nich je *Štátny program na podporu úspor energie a využitie obnoviteľných zdrojov energie* schvaľovaný vládou. Na jeho realizáciu sa poskytujú okrem iného tiež prostriedky Štátneho fondu životného prostredia, a to na projekty zamerané na využitie obnoviteľných zdrojov energie (napr. na systémy využívajúce slnečnú energiu, kotle na biomasu, tepelné čerpadlá, komunálne systémy pre zásobovanie teplom a teplou vodou využívajúce biomasu), a na ich využitie najmä pre byty a rodinné domy, obce, objekty zriadené v oblasti školstva, zdravotníctva, sociálnej starostlivosti a vybraných účelových zariadení. Súčasťou programu je rovnako investičná podpora veterných a malých vodných elektrární, zariadení pre spoločnú výrobu elektriny a tepla z biomasy a bioplynu a fotovoltaiických zariadení.

Ministerstvo životného prostredia ako správca Štátneho fondu životného prostredia ustanovuje nielen špecifikáciu podporovaných opatrení, ale tiež zásady

²² Podľa vyhlášky MF ČR č. 12/1993 Sb. sa za také pozemky považujú napr. pozemky tvoriace jeden funkčný celok so stavbami slúžiacimi sústave teplovodných a parovodných zariadení centralizovaného zásobovania teplom pre verejný vodovod.

²³ Týmito stavbami sú okrem iného aj stavby slúžiace výlučne na prevádzku malých vodných elektrární do 1 MW, generátory s vetrovým pohonom, generátory bioplynu vrátane systému ich využitia, pokiaľ je získaná energia dodávaná do siete, alebo ďalším odberateľom, pre zdroje využívajúce geotermálnu energiu, vrátane tepelných čerpadiel.

pre poskytovanie finančných prostriedkov a základné postupy (podávanie žiadostí, ich náležitosti, spôsob prejednávania a vyhodnotenia žiadosti, uzatváranie zmlúv o poskytnutí podpory, čerpanie prostriedkov podpory, vyhodnotenie). Podpora sa poskytuje formou príspevku, pôžičky, ich kombináciou, alebo príspevkom na úhradu úrokov z úveru.²⁴

Druhým významným programom podpory je *Národný program hospodárneho nakladania s energiou a využívania ich obnoviteľných a druhotných zdrojov*.

V rámci neho sa môžu poskytovať dotácie zo štátneho rozpočtu na vybrané činnosti (napr. na energeticky úsporné opatrenia na zvyšovanie účinnosti využitia energie, rozvoj kombinovanej výroby elektriny a tepla, modernej technológie a materiály pre energeticky úsporné opatrenia, rozvoj využívania obnoviteľných a druhotných zdrojov). Vyhlasovanie jednotlivých programov, podmienky pre poskytnutie dotácie, formu a náležitosti žiadostí o dotácie, hodnotenie žiadostí, rozhodovanie o poskytnutí dotácie, podmienky použitia dotácií, ako aj kontrolu využívania dotácií a vyhodnocovania akcií ustanovuje vláda nariadením.²⁵

So zavedením vpredu uvedených nových ekonomických nástrojov environmentálnej politiky (najmä garancie výkupných cien elektriny z obnoviteľných zdrojov, zeleného bonusu atď.) sa bude postupne *znižovať priama finančná podpora* zo štátnych a iných verejných prostriedkov do oblasti hospodárenia s energiou, nakoľko sa tým vytvorí prostredie stimulujúce ekonomický potenciál súkromného sektora, vrátane bankových úverov.

OCHRANA VÔD

Predmetom právnej regulácie v oblasti ochrany vôd je najmä ochrana množstva a akosti povrchových a podzemných vôd.

Na dosiahnutie tohto účelu český zákon č. 254/2001 Zb., o vodách a o zmene niektorých zákonov (*vodný zákon*) využíva celý rad nástrojov. Popri *administratívnych* (povolenie na nakladanie s vodami, súhlas na vybrané činnosti) a *konceptných nástrojoch* (plánovanie v oblasti vôd) zohrávajú významnú úlohu tiež *ekonomické nástroje*, predovšetkým poplatky a iné platby (poplatky za odber podzemnej vody, poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd, poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd, platby za úhradu správy vodných tokov a správy povodia).

Na ochranu vôd sa v českom právnom systéme využívajú taktiež *pozitívne ekonomické nástroje*, a to: úhrady výdajov na *opatrenia vo verejnom záujme a finančné podpory*.

²⁴ Smernica MŽP č. 2/2005 o poskytovaní finančných prostriedkov zo štátneho fondu životného prostredia ČR a ich prílohy II; Vestník MŽP čiastka 4/2005, s. 1 a nasl.; čiastka 2/2005, s. 1 a nasl.

²⁵ Nariadenie vlády č. 63/2002 Sb. o pravidlách pre poskytovanie dotácií zo štátneho rozpočtu na podporu hospodárneho nakladania s energiou a využívania ich obnoviteľných zdrojov.

Za zabezpečovací nástroj ochrany vôd možno označiť *krajské fondy* na financovanie naliehavých opatrení.

Nesporný význam z hľadiska presadzovania záujmov environmentálnej politiky majú tiež niektoré *daňové zvýhodnenia*.

POPLATKY ZA ODBER PODZEMNEJ VODY

Okrem toho, že na odber podzemnej vody, ktorý je *de lege lata* druhom osobitného nakladania s vodami, je potrebné povolenie vodohospodárskeho orgánu podľa § 8 ods. 1 písm. b) bod 1. vodného zákona, osoba na tento odber oprávnená (ďalej len odberateľ) je povinná platiť za odber poplatkov podzemnej vody (§ 88 zákona).

Účelom poplatku je najmä motivovať odberateľov k hospodárnemu nakladaniu s odoberanou vodou.

Základom poplatku je reálne odobraté množstvo podzemnej vody, jeho sadzby sú stanovené v Kč/m³ rozdielne pre rôzne účely odberu.

Od poplatku sú oslobodené odbery podzemnej vody do 6 000 m³ z jedného vodného zdroja za kalendárny rok a odbery na vybrané účely (získavanie tepelnej energie, zníženie znečistenia podzemných vôd, zníženie hladiny podzemných vôd, ochrana podzemných vôd pred znečistením).

Poplatok sa platí vždy za uplynulý kalendárny rok, v priebehu roku sa však platia zálohy. Súhrnná výška záloh je daná povoleným ročným odberom podzemnej vody. Vypočítava si ju odberateľ v tzv. poplatkovom hlásení (predkladá sa do 15. októbra predchádzajúceho roku). Česká inšpekcia životného prostredia na základe overených údajov určuje výšku a frekvenciu zálohy prostredníctvom zálohového systému.

Konečnú výšku poplatku za uplynulý kalendárny rok si vypočítava odberateľ v poplatkovom priznaní na základe skutočnej výšky odberu podzemnej vody a ich účelu, porovnáva ju s výškou zaplatených záloh a navrhuje vyrovnanie. Poplatkové priznanie predkladá Českej inšpekcii životného prostredia (do 15. februára nasledujúceho roku). Inšpekcia na základe overených údajov z poplatkového priznania za uplynulý kalendárny rok rozhoduje o výške poplatku.

Kópie zálohového a poplatkového výmeru inšpekcia zasiela príslušnému finančnému úradu a po nadobudnutí jeho právoplatnosti a vykonateľnosti (odvolanie nemá *ex lege* odkladný účinok) ich zasiela taktiež Štátnemu fondu životného prostredia.

Vyberanie a vymáhanie zálohy i doplatku vykonávajú finančné úrady, ktoré rovnako vyplácajú prípadný preplatok (i bez žiadosti). Miestna príslušnosť finančných orgánov sa riadi podľa sídla alebo podľa bydliska odberateľov (*forum domicilii*). Na konanie pred finančnými orgánmi sa subsidiárne aplikuje zákon o správe daní a poplatkov.

Výnos z poplatku je rozdelený rovnakým dielom medzi Štátny fond život-

ného prostredia a kraj, na území ktorého sa odber podzemnej vody uskutočňuje. Finančné prostriedky získané krajom sú účelovo viazané, môžu byť použité len na podporu výstavby a obnovu vodohospodárskej infraštruktúry a v prospech osobitného fondu na úhradu nákladov naliehavých nápravných opatrení.

POPLATKY ZA VYPÚŠŤANIE ODPADOVÝCH VÔD DO POVRCHOVÝCH VÔD

Vypúšťanie odpadových vôd môže byť zdrojom ohrozenia kvality vôd a preto podlieha povoleniu vodohospodárskeho orgánu [§ 8 ods. 1 písm. c) vodného zákona]. Keďže ide o tzv. regulované znečisťovanie zložky životného prostredia, vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd je zaťažené poplatkom (§ 89 a nasl.).

Platcom poplatku je právnická alebo fyzická osoba, ktorá odpadové vody do povrchových vôd vypúšťa (ďalej len znečisťovateľ).

Od poplatku je oslobodené vypúšťanie niektorých odpadových vôd, ktoré nepredstavuje ohrozenie kvality povrchových vôd (napr. minerálne vody).

Poplatok sa skladá zo zložiek (formulácia textu zákona je v tomto ohľade nedôsledná – na viacerých miestach hovorí o dvoch poplatkoch). Z hľadiska právnej konštrukcie poplatku ide o dva *čiastkové základy* poplatku. Prvým z nich je znečistenie vypúšťaných odpadových vôd, druhým je ich objem. Takáto právna konštrukcia je logickou a potrebnou prekážkou obchádzania poplatkovej povinnosti (riedením či naopak koncentráciou odpadových vôd).

Zložku poplatku (poplatok) za znečistenie vypúšťaných odpadových vôd je znečisťovateľ povinný platiť v prípade, ak stupeň znečistenia vypúšťanej odpadovej vody prekročí v určitom ukazovateli znečistenia limity spoplatnenia stanovené jednak ako limit hmotnostný (v kg/rok), jednak ako limit koncentračný (v mg/l). Ak úroveň znečistenia nepresahuje takto stanovené limity, možno hovoriť o *nulovej sadzbe poplatku*.

Sadzby poplatku za znečistenie odpadových vôd pre jednotlivé ukazovatele znečistenia upravuje príloha vodného zákona (rovnako ako tieto ukazovatele a limity spoplatnenia).

Poplatok za znečistenie vypúšťaných odpadových vôd sa vypočítava ako súčet dielčích čiastok podľa jednotlivých ukazovateľov znečistenia. Za účelom správneho stanovenia výšky poplatku musí znečisťovateľ uskutočňovať pozorovanie, meranie a evidenciu znečistenia odpadových vôd. Znečisťovateľ je povinný viesť o tom prevádzkovú evidenciu podľa jednotlivých ukazovateľov znečistenia, pričom zodpovedá za jej správnosť.

Poplatok za objem vypúšťaných odpadových vôd je znečisťovateľ povinný platiť len ak objem odpadových vôd, ktoré vypúšťa, prekročí za kalendárny rok 100 000 m³.

Znečisťovateľ je povinný hradiť mesačné alebo štvrťročné zálohy na po-

platky, a to vo výške ustanovenej výmerom vydaným Českou inšpekcíu životného prostredia na základe overených údajov z tzv. poplatkového hlásenia, ktoré vypracoval.

Okrem Českej inšpekcie životného prostredia sa na správe poplatkov za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd podieľajú tiež finančné orgány (realizujú vyberanie a vymáhanie záloh a nedoplatkov na základe výmerov).

Ak máme hodnotiť environmentálnu účinnosť predmetného ekonomického nástroja, tak môžeme konštatovať, že česká zákonná úprava zahŕňa aj motivačné prvky a mechanizmy, cieľom ktorých je stimulovať znečisťovateľov na uskutočňovaní takých opatrení, ktoré by viedli k zníženiu objemu a k zníženiu koncentrácie znečisťujúcich látok vo vypúšťaných odpadových vodách, a tým aj k ochrane životného prostredia vôbec.

Medzi takéto *motivačné prvky* patrí:

- ak dosiahne znečisťovateľ významný pokles celkového vypúšťaného množstva, znižuje sa výška poplatku za takúto látku o dvojnásobok dosiahnutého zníženia, alebo sa dokonca vôbec neplatí,
- znečisťovateľovi, ktorý preukázateľne investuje s cieľom dosiahnuť zníženie množstva znečistenia vo vypúšťaných odpadových vodách, môže Česká inšpekcia životného prostredia povoliť odklad platenia až na 80 % výšky poplatku za príslušný zdroj znečistenia,
- pokiaľ znečisťovateľ dodržal podmienky, na základe ktorých mu bol povolený odklad platenia časti poplatku, odpustí Česká inšpekcia životného prostredia znečisťovateľovi tú časť poplatku, ktorého zaplatenie bolo odložené.

POPLATKY ZA VYPÚŠŤANIE ODPADOVÝCH VÔD DO PODZEMNÝCH VÔD

Český vodný zákon na jednej strane upravuje inštitút vypúšťania odpadových vôd do podzemných vôd ako *osobitné nakladanie s vodami* vyžadujúce povolenie vodohospodárskeho orgánu, ktoré podlieha spoplatneniu, na druhej strane však výslovne ustanovuje, že „priame vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd nie je možné povoliť“; výnimočne pripúšťa možnosť povolenia vypúšťania odpadových vôd bez nebezpečných či dokonca obzvlášť nebezpečne závadných látok „do pôvodných vrstiev, z ktorých by mohli do vôd podzemných vniknúť“, a to len „z jednotlivých rodinných domov a stavieb na individuálnu rekreáciu, na základe posúdenia ich vplyvu na akosť podzemných vôd“ (§ 38 ods. 4). Ide vlastne o terminologickú nepresnosť zákona, ktorá však môže vyvolať pochybnosti o správnom výklade a interpretácii niektorých jeho ustanovení.

Cieľom spoplatnenia vypúšťania odpadových vôd do podzemných vôd (presnejšie, do pôdnych vrstiev) je vyvíjať ekonomický tlak na minimalizáciu znečistenia podzemných vôd, zachovanie kvality ktorých je dôležité nielen preto, lebo

ide o zložku životného prostredia, ale i vzhľadom na existenciu verejného záujmu na zásobovaní obyvateľstva pitnou vodou [pozri napr. § 23 a ods. 1 písm. b) alebo § 29 vodného zákona].

Od poplatku je oslobodené vypúšťanie odpadových vôd, ktoré prešli domácim čistením a ktoré po vyčistení dosahujú úroveň určenú v povolení na ich vypúšťanie, a vypúšťanie niektorých minerálnych vôd a vôd používaných za účelom získania tepelnej energie.

Celá právna konštrukcia poplatku je pomerne jednoduchá, čo je podmienené najmä rovnakým okruhom znečisťovateľov. Práve to napríklad umožňuje použitie pevnej sadzby poplatku, aj keby bolo možné *de lege ferenda* uvažovať i o dvoch rôznych pevných sadzbách, najmä pre trvalo obývané rodinné domy a pre rekreačné objekty (nižšia sadzba).

DAŇOVÉ ZVÝHODNENIA V OCHRANE VÔD

Zabezpečeniu ochrany vôd ekonomicky napomáha celý rad *daňových zvýhodnení* v rámci súčasnej českej daňovej sústavy.

Ako konkrétny príklad možno spomenúť skutočnosť, že:

- služby súvisiace so zásobovaním vodou sú rovnako ako odvádzanie a čistenie odpadových vôd zaradené medzi služby podliehajúce zníženej sadzbe dani z pridanej hodnoty,²⁶
- od dane z príjmu fyzických osôb sú oslobodené príjmy plynúce ako náhrada za vecné bremeno buď *ex lege* alebo na základe rozhodnutia správneho orgánu (napr. pásmo hygienickej ochrany vôd I. stupňa),²⁷
- predmetom dane z pozemkov nie sú vodné plochy, ak nie sú využívané na intenzívny a priemyselný chov rýb,²⁸
- podľa § 9 zákona o dani z nehnuteľnosti sú od dane zo stavieb oslobodené stavby, ktoré slúžia výlučne na zlepšovanie stavu životného prostredia²⁹ a predmetom dane zo stavieb nie sú ani stavby vybraných vodných diel, úpravy vodných tokov, stavby vodárenských a kanalizačných objektov, stavby na ochranu pred povodňami a stavby na zavlážovanie a odvodňovanie pozemkov.³⁰

Okrem daňových zvýhodnení s priamym vzťahom k ochrane vôd sú významné zvýhodnenia niektorých ďalších opatrení na ochranu životného prostredia (napr. na zvýšenie retenčnej schopnosti krajiny).³¹

²⁶ Príloha č. 2 zákona č. 235/2004 Sb. o dani z pridanej hodnoty.

²⁷ Paragraf 4 písm. zd) zákona č. 586/1992 Sb. o dani z príjmu.

²⁸ Paragraf 2 ods. 2 písm. c) zákona č. 338/1992 Sb. o dani z nehnuteľnosti.

²⁹ Ide napr. o stavby slúžiace výlučne na umiestnenie a na prevádzku verejnej monitorovacej siete, zabezpečujúcej informácie o stave jednotlivých zložiek životného prostredia, financované z prostriedkov štátneho rozpočtu alebo rozpočtu obcí (§ 1 ods. 2 vyhlášky MF č. 12/1993 Zb.).

³⁰ Pozri § 7 zákona.

Do 1. mája 2004 bola ochrana vôd taktiež daňovo zvýhodňovaná napr. nižšou sadzbou DPH vo vzťahu k malým čistiarniam odpadových vôd, meračov spotreby vody a pod.

FINANČNÉ PODPORY V OBLASTI OCHRANY VÔD

Do oblasti ochrany vôd smeruje taktiež celý rad finančných podpôr, dotácií a subvencií.

K najvýznamnejším z nich patria podpory poskytované Fondom životného prostredia (ďalej len SFŽP). Ministerstvo životného prostredia ako správca SFŽP vyhlasuje programy, v rámci ktorých možno žiadať o podporu opatrení na ochranu životného prostredia z jeho prostriedkov.

Takými to aktuálnymi programami v oblasti ochrany vôd sú:

- Program – Stredné zdroje (na vybudovanie, rozšírenie a rekonštrukciu čistiarní odpadových vôd, vrátane budovania verejnej časti kanalizácie),
- Program – Ochrana zdrojov pitnej vody, prírodných liečivých zdrojov a zdrojov prírodných minerálnych vôd a opatrení pri zdrojoch znečistenia na území národných parkov, chránených krajinných oblastí a ich ochranných pásiem,
- Program – Rozširovanie, intenzifikácia a rekonštrukcia existujúcich obecných čistiarní odpadových vôd,
- Program – Rozšírenie kanalizačných systémov (pripojenie ďalších zdrojov znečistenia na už jestvujúce kanalizácie s primeranou čistiarnou odpadových vôd).

Ministerstvo životného prostredia súčasne ustanovuje základné postupy na poskytovanie finančných prostriedkov v rámci uvedených programov (podávanie žiadostí, ich náležitosti, spôsoby prejednávania a vyhodnocovania žiadostí, uzatváranie zmlúv o poskytovaní podpory, čerpanie prostriedkov podpory a vyhodnocovanie).³²

³¹ Spomenúť treba aj zvýhodnenia, vzťahujúce sa na niektoré nástroje financovania ochrany životného prostredia ako celku. K najvýznamnejším patrí:

- oslobodenie dotácií a príspevkov z verejných rozpočtov a fondov alebo z prostriedkov Európskych spoločenských fondov od dane z príjmu fyzických osôb,
- oslobodenie príjmov štátnych fondov od dane z príjmu právnických osôb,
- možnosť odčítania od základu dane z príjmov právnických osôb hodnoty daru poskytnutého na environmentálne účely.

³² Pozri smernicu MŽP č. 2/2005 o poskytovaní finančných prostriedkov ze Státního fondu životního prostředí ČR. Věstník MŽP, částka 4/2005, s. 1 a nasl.

NAKLADANIE S ODPADMI A S OBALMI

Podľa zákona č. 185/2001 Zb., o odpadoch a o zmene niektorých ďalších zákonov sú ekonomickými nástrojmi ochrany životného prostredia v oblasti nakladania s odpadmi poplatok za uloženie odpadov na skládku a finančná rezerva na rekultiváciu a asanáciu skládok. Tým sa však výpočet právnych inštitútov zaraďovaných k ekonomickým nástrojom environmentálnej politiky nevyčerpáva. V niektorých ďalších prípadoch zákonodarca v českom právnom poriadku uprednostnil iné systematické usporiadanie, keď niektoré ekonomické nástroje vzťahujúce sa k určitej čiastkovej oblasti právnej úpravy pričlenil práve k tejto úprave. Je to tak napríklad pri regulácii *finančného zabezpečenia zodpovednosti pri cezhraničnej preprave nebezpečného odpadu*.

V platnej právnej úprave odpadového hospodárstva sa aplikujú tieto ekonomické nástroje:

- spoplatnenie nakladania s komunálnym odpadom,
- poplatky za uloženie odpadu na skládku,
- poplatky na podporu zberu, spracovania, využívania a odstránenia starých vozidiel,
- záruka finančného zabezpečenia nakladania s elektrozariadením,
- finančná rezerva pre rekultiváciu a asanáciu skládok a
- povinné finančné zabezpečenie zodpovednosti pri cezhraničnej preprave odpadov.

Ekonomickým nástrojom ochrany životného prostredia v oblasti nakladania s obalmi a s odpadmi z obalov je *zálohovanie vybraných obalov*.

SPOPLATNENIE NAKLADANIA S KOMUNÁLNYM ODPADOM

Právna úprava spoplatnenia systému nakladania s komunálnym odpadom má už svoju krátku históriu.³³ V priebehu rokov 1991 až 2002 sa postupne vystriedali *tri typy platieb* za komunálny odpad. S účinnosťou od 1. januára 2003 zákon o odpadoch a zákon o miestnych poplatkoch zakotvujú všetky tieto alternatívy.

Aby bolo možné klasifikovať určitý odpad ako odpad komunálny, musia byť súčasne splnené dve základné právne podmienky:

- musí ísť o odpad, ktorý vzniká pri činnosti fyzických osôb (nie však právnických) alebo pri činnosti fyzických osôb oprávnených na podnikanie,
- musí svojim zložením zodpovedať komunálnemu odpadu podľa platného Katalógu odpadov vyhláseného vyhláškou MŽP č. 381/2001 Zb.³⁴

³³ Bližšie pozri napr. DIENSTBIER, F.: Proměny plateb za svoz a likvidaci domovního odpadu. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Iuridica, Supplementum*, 2, 2002, s. 37 a nasl.

³⁴ To v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou je legislatívna novinka, nakoľko podľa dovtedajšej de-

Zatiaľ čo pôvodcom odpadu je osoba, pri činnosti ktorej odpad skutočne vznikol, v prípade právnej kategórie odpadu komunálneho zákonodarca vytvoril právnu fikciu, že *pôvodcom komunálneho odpadu je obec*, na území ktorej odpad vznikol [§ 4 písm. p) zákona]. Ide o právnu konštrukciu, nepochybne reagujúcu na problém realizácie efektívneho systému zberu a ďalšieho nakladania s týmto druhom odpadu, vrátane jeho účinnej kontroly. Opomenúť sa nedá ani úzka súvislosť nakladania s komunálnym odpadom vzhľadom na problematiku ochrany životného prostredia samotnej obce.

Pôvodca odpadu je v poradí „prvou“ osobou, ktorému platný zákon o odpadoch ukladá povinnosti pri nakladaní s odpadmi. Vzhľadom k tomu by sa v prenesenom zmysle slova dalo povedať, že je ústrednou osobou, čo je v súlade s jednou zo základných zásad práva životného prostredia, a to so zásadou nápravy škôd pri zdroji znečistenia. Okrem všeobecných povinností akými je napríklad povinnosť predchádzať vznik odpadov, minimalizovať ich objem a nebezpečnosť (§ 10 a nasl.), kategorizovať odpad, triediť, viesť evidenciu, zhromažďovať je pôvodca odpadu predovšetkým povinný svoje odpady znovu využiť alebo ich sám odstrániť (postupmi, ktoré sú v súlade s platnou úpravou odpadového hospodárstva a s osobitnými zákonmi), resp. ich odovzdať tzv. oprávnenej osobe (§ 16).

Tieto zákonné povinnosti sa vzťahujú taktiež na obec ako pôvodcu komunálnych odpadov de iure. Platný zákon pritom vychádza z faktu, že obec nie je skutočným producentom odpadu, ktorý by mal znášať náklady nakladania s komunálnym odpadom, ako aj z faktu, že vzhľadom na charakter tohto odpadu a spôsob jeho vzniku obec nemôže plniť svoje zákonné povinnosti bez súčinnosti jednotlivých fyzických osôb – faktických producentov tohto druhu odpadu.

Zákon predovšetkým oprávňuje obec, aby v rámci svojej samosprávnej pôsobnosti všeobecne záväznou vyhláškou upravila systém zhromažďovania, zberu, prepravy, triedenia, využívania a odstraňovania komunálneho odpadu.

Obec tak môže svojím vlastným predpisom upraviť celý súbor organizačných opatrení potrebných na zabezpečenie účinného a hospodárneho nakladania s komunálnym odpadom na svojom území (miesta a termíny pre odkladanie komunálneho odpadu, osobitné režimy uplatňované pre jednotlivé zložky komunálneho odpadu, mimoriadne zberové akcie a pod.). Kým však zavedenie tohto komplexného systému je oprávnením obce, určenie miest a zabezpečenie miest, na ktoré môžu osoby odkladať komunálny odpad (v stanovených termínoch, najmenej však dva razy do roka) je zákonnou povinnosťou obce (§ 17 ods. 3).

Zákonnou povinnosťou fyzických osôb je ukladať komunálny odpad na miesta na to určené a v prípade, že obec zavedie systém zhromažďovania a zberu komunálneho odpadu, zapojiť sa do tohto systému (§ 17 ods. 4). Jedinou prí-

---

finície bol rozhodujúci len spôsob vzniku odpadu. V dôsledku toho sa v právnom režime komunálneho odpadu nachádzal napríklad aj stavebný odpad, odpad z domácej dielenskej činnosti a pod.

pustnou odchýlkou od takéhoto ich správania je prípad, keď svoj odpad samé využijú v súlade so zákonom o odpadoch.

Predmetné ustanovenia zákona sú z legislatívneho hľadiska nesmierne dôležité, nakoľko pri ich absencii by sa úprava postupu osôb pri nakladaní s komunálnym odpadom prostredníctvom všeobecne záväzného predpisu obce vydaného na základe zákona o odpadoch mohla dostať do rozporu s ústavnoprávnou reguláciou postavenia osôb.

Ďalším zákonným oprávnením obce je jej právo *spoplatniť zhromažďovanie, zber, preprava, triedenie, využívanie a odstraňovanie komunálneho odpadu*. Obec má pritom právo výberu jednej zo zákonom ustanovených foriem, nakoľko dva spôsoby spoplatnenia nakladania s komunálnym odpadom na území obce nie je možné v jednom kalendárnom roku kombinovať.

ZMLUVNÁ ÚHRADA

Súčasná právna úprava platieb za komunálny odpad v Českej republike je veľmi stručná a bola do platného zákona o odpadoch vložená tzv. pražskou novelou.³⁵ Ustanovuje iba to, že obec môže vyberať úhradu za zhromažďovanie, zber, prepravu, triedenie, využívanie a odstraňovanie komunálnych odpadov od fyzických osôb na základe zmluvy. Zmluva musí byť uzatvorená písomne a musí obsahovať výšku úhrady.

Okrem neobvyklej stručnosti právnej úpravy je zrejmom výhodou tejto formy spoplatnenia jej praktickosť (najmä pre malé obce), ktoré si plnenie svojich zákonných povinností pri nakladaní s komunálnym odpadom zabezpečujú zmluvne so špecializovaným prepravnými spoločnosťami.

Skutočnosť, že výška zmluvnej úhrady je spravidla viazaná na počet a veľkosť nádob na odpad a na početnosť ich odvozu, sa často označuje za motivačný prvok tohto typu platby vo vzťahu k triedeniu odpadu. Je to však mylné tvrdenie, jednak vzhľadom na ďalšie nespoplatňované „možnosti“ nakladania s komunálnym odpadom, jednak na kapitačný spôsob rozpočítavania úhrady na jednotlivých obyvateľov domu, ku ktorému je nádoba na odpad určená.

I právna konštrukcia zmluvnej úhrady vykazuje celý rad problematických bodov.

Obsahom zákonom požadovanej zmluvy môže byť *len záväzok fyzickej osoby platiť úhradu* – obec sa totiž nemá k čomu zaviazat', nakoľko samotným zákonom vymedzené plnenie (t. j. zhromažďovanie, zber, preprava, triedenie, využívanie a odstraňovanie komunálnych odpadov) je jej zákonnou povinnosťou. I fyzická osoba je – pokiaľ ide o predmet takejto zmluvy – viazaná zákonom

³⁵ Zákomom č. 275/2002 Sb., ktorým sa mení a doplná zákon č. 185/2001 Sb. o odpadoch a o zmene niektorých ďalších zákonov v znení neskorších noviel. Úhrada za odvoz, triedenie a zneškodňovanie komunálneho odpadu bola v Českej republike zavedená skôr, a to zákonom č. 125/1997 Sb. o odpadoch.

o odpadoch, a to konkrétne jej povinnosťou odpad (ak ho sama nemôže využiť – § 11 ods. 1, § 17 ods. 4 *in fine*) odložiť na miesto určené obcou (§ 17 ods. 4). Akákoľvek obsahová modifikácia tohto záväzku fyzickej osoby by tak bola buď nadbytočná (v prípade jej súladu s platným zákonom o odpadoch) alebo nezákonná a v dôsledku toho neplatná (§ 39 zákona č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník).

Zákon síce ustanovuje možnosť obce vyberať na základe uzavretých zmlúv úhradu, nestanovuje však tomuto jej oprávneniu zodpovedajúcu *povinnosť jednotlivých fyzických osôb takúto úhradu platiť, respektíve uzavrieť s obcou príslušnú zmluvu*. Akokoľvek by takúto povinnosť bolo možné nepriamo odvodiť z ustanovenia § 17 ods. 5 zákona o odpadoch, ide tu zjavne o legislatívno-technický nedostatok, ktorý možno zhojiť len *de lege ferenda* vzhľadom na ústavnú požiadavku ukladania povinností len zákonom³⁶ a na požiadavku výslovného, jednoznačného a určitého ustanovenia zákonnej povinnosti. Zákonom požadovanú zmluvu možno uzavrieť len a výhradne z princípu slobodnej vôle oboch strán, čo sa však *de iure* dá ťažko (vzhľadom na vyššie uvedenú jednostrannosť plnenia) u fyzických osôb predpokladať.

Z platného ustanovenia zákona nie je zrejmé, s akými fyzickými osobami by mali obce uzatvárať zmluvy – či s osobami, ktoré majú na území obce hlásený trvalý pobyt, alebo s osobami tu skutočne žijúcimi.

Povinná písomná forma zmluvy predstavuje pre fyzické osoby i obec administratívnu záťaž, ďaleko prevyšujúcu (do značnej miery práve pre ňu kritizovanú) poplatkové modely. Navyiac prakticky znemožňuje realizovať tzv. žetónové či známkové systémy a systémy voľne predávaných prepravných vriec, aspoň v ich klasickej, administratívne veľmi nenáročnej a pružnej podobe.

Z vyššie uvedených (i ďalších) dôvodov je nutné konštatovať, že v platnej podobe je systém zmluvnej úhrady podľa § 17 ods. 5 zákona o odpadoch neaplikovateľný. Výnimkou môže situácia, keď existuje úplný konsenzus obce a jej obyvateľov o potrebe zavedenia a prevádzkovania práve tohto systému zberu a zneškodňovania komunálneho odpadu.

POPLATOK ZA KOMUNÁLNY ODPAD

Druhou alternatívou spoplatnenia nakladania s komunálnym odpadom je systém *osobitného poplatku za komunálny odpad*, platcom ktorého sú fyzické osoby, pri činnosti ktorých komunálny odpad vzniká. Platcom poplatku je pritom vlastník nehnuteľnosti, na ktorej tento odpad vzniká (spravidla vlastník nájomného bytového domu, bytové družstvo, dokonca samotná obec v prípade

³⁶ Článok 2 ods. 4 ústavného zákona č. 1/1993 Sb., Ústava Českej republiky v znení neskorších predpisov, čl. 2 ods. 3 a čl. 4 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd.

obecných bytov). V prípade bytov vo vlastníctve podľa osobitného zákona³⁷ je platcom spoločenstvo vlastníkov.

Zákon obmedzuje maximálnu výšku poplatku, a to „predpokladanými oprávnenými nákladmi obce vyplývajúcich z režimu nakladania s komunálnym odpadom a rozvrhnutými na jednotlivých poplatníkovi“. Toto rozvrhnutie sa urobí (podľa rozhodnutia obce) buď podľa počtu a objemu nádob pridelených k jednotlivým nehnuteľnostiam alebo podľa počtu osôb (*per capita*). Výnos z poplatku je príjmom obce, ktorá vykonáva správu poplatku podľa osobitného zákona.³⁸

Aj po odstránení najzávažnejších väd právnej úpravy,³⁹ zostávajú niektoré jeho ustanovenia problematické. Napríklad z definície pojmu poplatník nie je celkom zrejmé, ktoré všetky fyzické osoby má zákonodarca na mysli, či iba osoby trvalo alebo dlhodobo sa zdržiavajúce v obci alebo aj osoby zdržiavajúce sa tu krátkodobo, alebo či sa poplatok vzťahuje iba na tzv. domáci odpad (t. j. odpad vznikajúci pri prevádzke domácnosti).⁴⁰

Pokiaľ ide o vzťah fyzická osoba (poplatník) – majiteľ domu (plátca) – obec (správca poplatku), je potrebné spomenúť, že ustanovenie § 17a ods. 4 zákona o odpadoch, podľa ktorého „ak neuhradí poplatník platcovi poplatok, oznámi platca túto skutočnosť obci, ktorá poplatok vymeria platobným výmerom“, je osobitným ustanovením, ktoré vylučuje použitie definície platcu podľa zákona o správe daní a poplatkov. Tým je totiž *de lege lata* „osoba, ktorá cez vlastnú majetkovú zodpovednosť odvádza správcovi dane daň (rozumej tiež poplatok, pozn. autora) vybranú od poplatníkov.“⁴¹

MIESTNY POPLATOK ZA PREVÁDZKOVANIE SYSTÉMU ZHROMAŽDOVANIA, ZBERU, PREPRAVY, TRIEDENIA, VYUŽÍVANIA A ODSTRÁŇOVANIA KOMUNÁLNYCH ODPADOV

Treťou možnosťou obce ako spoplatniť nakladanie s odpadom podľa právnych predpisov platných v Českej republike je zavedenie miestneho *poplatku za prevádzku systému zhromažďovania, zberu, prepravy, triedenia, využívania a odstraňovania komunálnych odpadov* [§ 1 písm. h) a § 10 písm. b) zákona č. 565/1990 Zb. o miestnych poplatkoch].

Zákon o miestnych poplatkoch upravuje všetky potrebné atribúty tohto poplatku.

³⁷ Zákon č. 72/1994 Sb. (zákon o vlastníctve bytov).

³⁸ Zákon č. 337/1992 Sb. o správe daní a poplatkov.

³⁹ Došlo napr. k doplneniu ustanovenia odkazujúceho na zákon o správe daní a poplatkov, bez ktorého bola prakticky nemožná efektívna správa poplatku.

⁴⁰ Ten tvorí síce podstatnú zložku komunálneho odpadu, ale nie je s ním z právneho hľadiska identický, lebo komunálnym odpadom je bez pochyb tiež napríklad odpad ukladaný do verejných odpadkových košov.

⁴¹ Paragraf 6 ods. 3 zákona o správe daní a poplatkov.

Poplatníkom je fyzická osoba, ktorá má v obci trvalý pobyt, alebo fyzická osoba, ktorá je vlastníkom stavby určenej alebo slúžiacej na individuálnu rekreáciu, v ktorej nie je hlásená na trvalý pobyt žiadna osoba. Platcom (ale iba fakultatívne) môže byť za domácnosť spoločný zástupca a za rodinný alebo bytový dom vlastník alebo správca, inak platí každý poplatník samostatne.

Príjemcom poplatku je obec, na území ktorej sa nachádza stavba určená alebo slúžiaca na individuálnu rekreáciu.

Sadzba poplatku je určená dvojzložkovo (až 250 Kč za osobu ročne plus „čiastka stanovená na základe skutočných nákladov obce predchádzajúceho roku na zber a odvoz netriedeného komunálneho odpadu, do výšky 250 Kč na osobu za kalendárny rok“), celkovo teda až 500 Kč za osobu a rok.

Otázky ohľadne určenia správcu poplatku, sankcií a podmienok pre zníženie či odpustenie poplatku sú upravené spoločnými ustanoveniami zákona o miestnych poplatkoch. Na konanie vo veciach poplatkov sa subsidiárne aplikuje zákon o správe daní a poplatkov.

Proti tejto forme spoplatňovania komunálneho odpadu sa už od prijatia zákona vzniesol rad námietok (často i protichodných). Námietky smerovali proti dvojzložkovitosti sadzby poplatku, namietala sa nízka, či naopak maximálna výška poplatku, administratívna náročnosť správy miestneho poplatku atď.

Pravdepodobne najkritizovanejším aspektom tejto formy ekonomického nástroja environmentálnej politiky je jeho kapitáčný charakter. Kritika je do istej miery založená na nepochopení možností jednotlivých obcí a miest, ktoré im v súvislosti s využívaním tohto miestneho poplatku v praxi vyplývajúcu z novelizovaného zákona o miestnych poplatkoch.

Kapitáčný charakter má prvá zložka sadzby poplatku, ktorej výška je obmedzená čiastkou 250 Kč. Charakter druhej zložky však nie je možné všeobecne ustanoviť, pretože záleží práve a výlučne na každej jednotlivkej obci, ako vo všeobecne záväznej vyhláske ustanoví rozúčtovanie nákladov na zber a odvoz netriedeného komunálneho odpadu na osobu. V dôsledku toho o charaktere poplatku tak možno jednoznačne hovoriť až s prihliadnutím na konkrétnu úpravu vo všeobecne záväznej vyhláske konkrétnej obce, a tiež s prihliadnutím na skutočnú výšku oboch zložiek poplatku. Zákon súčasne ponecháva na obci, či a akým spôsobom využije inštitút zľavy a prípadného oslobodenia od tohto poplatku.

POPLATOK ZA ULOŽENIE ODPADU

Právna úprava nakladania s odpadmi vychádza a rešpektuje „hierarchiu“ environmentálne (ne)vhodných spôsobov zneškodňovania odpadu.

Za najmenej environmentálne priaznivé sa považuje odstraňovanie odpadu jeho ukladaním na skládky. Tento spôsob zneškodňovania odpadov je však súčasne (napriek výrazne zvýšenej technologickej náročnosti) spôsobom pomerne

lacným. Preto ho zákon o odpadoch spoplatňuje – pôvodcovi odpadu ukladá povinnosť zaplatiť poplatok za odpad, ktorý sa odstraňuje jeho uložením na skládku odpadov [§ 16 ods. 1 písm. l), § 45 ods. 1].

Poplatok za uloženie odpadu na skládku si nemožno zamieňať s platbou, ktorou pôvodca odpadu (alebo oprávnená osoba, ktorá odpad na skládku dopraví) platí prevádzkovateľovi skládky ako cenu za túto jeho službu. Verejnoprávny charakter poplatku vyplýva tiež zo zákonnej povinnosti platiť ho aj v prípade, ak pôvodca ukladá odpad na skládku, ktorej je sám prevádzkovateľom a ktorá sa nachádza na jeho vlastnom pozemku (§ 45 ods. 2).

Predmetom spoplatnenia je ukladanie každého odpadu. Výnimku tvorí iba odpad, uložený na skládku ako tzv. technologický materiál na zabezpečenie skládky za účelom technického za účelom technického zabezpečenia skládky (napr. stavebná suť, inertný materiál) v súlade so schváleným projektom a prevádzkovým poriadkom skládky, a to iba v nevyhnutnom rozsahu týmto projektom stanoveným.

Výška poplatku je ustanovená odlišne pre nebezpečný a ostatný odpad (základná zložka); za ukladanie nebezpečného odpadu sa navyše platí tzv. *riziková zložka*.⁴² Výška základnej aj rizikovej zložky poplatku je ustanovená ako progresívne rastúca v čase.⁴³

Kým príjmom základnej zložky poplatku je obec, na území ktorej je skládka umiestnená,⁴⁴ riziková zložka poplatku je príjmom Štátneho fondu životného prostredia.

Špecifickým a pomerne komplikovaným spôsobom je upravená *správa poplatkov*, na ktorej sa podieľajú prevádzkovateľ skládky, obec, krajský úrad a finančné úrady.

Prevádzkovateľ skládky vyberá poplatok od jednotlivých pôvodcov odpadu (resp. od oprávnených osôb, ktoré odpad na skládku dopravili), pričom je povinný o zaplatení vystaviť pôvodcovi odpadu potvrdenie. Zákon síce ustanovuje, že poplatok má byť vyberaný pri uložení odpadu na skládku, výslovne však ráta i s tou možnosťou, že k uloženiu odpadu dôjde bez zaplatenia poplatku. V takom prípade je prevádzkovateľ skládky povinný informovať príjemcu poplatku, a až na jeho návrh uloží krajský úrad svojím rozhodnutím pôvodcovi odpadu povinnosť poplatok zaplatiť. Vybrané poplatky odvádza prevádzkovateľ skládky príjemcovi poplatku. Pokiaľ by tak prevádzkovateľ skládky neurobil včas, musel by za neodvedený poplatok alebo jeho časť zaplatiť penále vo výške 0,5 % zo zadržanej čiastky denne. Toto penále je príjmom obce.

⁴² Okrem azbestových odpadov, ktoré – aj keď ide o nebezpečný odpad – sa spoplatňujú ako ostatné odpady.

⁴³ Tak napríklad pre roky 2005 – 2006 je základná sadzba poplatku 1 200 Kč v prípade nebezpečného odpadu a 300 Kč v prípade ostatného odpadu. Riziková zložka je 2 500 Kč (vždy za 1 tonu odpadu).

⁴⁴ Preto sa od tejto obce – ak je pôvodcom – nevyberá základná zložka poplatku. Ak leží skládka na území niekoľkých obcí, delí sa príjem zo základnej zložky pomerne podľa veľkosti časti skládky ležiacej na území týchto obcí (§ 48 ods. 1).

Kontrolu platenia poplatkov u prevádzkovateľov skládky uskutočňuje obec a krajský úrad, na území ktorého sa skládka nachádza. Poplatky a penále vymáhajú finančné úrady príslušné podľa umiestnenia skládky, a to postupom upraveným zákonom o správe daní a poplatkov.

POPLATOK NA PODPORU ZBERU, SPRACOVANIA, VYUŽITIA A ODSTRÁNENIA STARÝCH VOZIDIEL

Špeciálnou právnou úpravou je nakladanie so starými vozidlami⁴⁵ podľa štvrtej časti zákona o odpadoch (§ 36 a nasl.).

Každý, kto sa zbavuje starého vozidla, je povinný odovzdať ho v zariadení na zber, výkup, spracovanie, využívanie, alebo odstraňovanie starých vozidiel (§ 37). Pre vybrané staré vozidlá⁴⁶ a ich časti je postupne zavádzaný systém ich zberu, spracovania, využívania a odstraňovania. Dôraz sa pritom kladie na opätovné použitie častí starých vozidiel, prípadne na ich (prednostne materiálové) využitie.⁴⁷

Osobami, ktoré sú zodpovedné za fungovanie celého systému, sú jednak osoby oprávnené na zber, výkup, spracovanie, využívanie a odstraňovanie starých vozidiel (po stránke technickej ako i prevádzkovej), jednak akreditovaní dovozcovia a výrobcovia vybraných vozidiel (najmä po stránke metodickej a postupne tiež finančnej). Na zabezpečenie vzájomnej spolupráce zákon ukladá obojm skupinám povinnosť uzavrieť písomnú zmluvu o súčinnosti.

Na podporu zberu, spracovania, využívania a odstraňovania vybraných starých vozidiel zákon zaviedol *osobitný poplatok* za dovážané použité vybrané vozidlá [§ 37 písm. e)]. Tento poplatok vo výške 5 000 Kč sú povinní platiť akreditovaní i individuálni dovozcovia použitých vybraných vozidiel. Od tohto poplatku sú oslobodené použité vozidlá, ktoré spĺňajú technické podmienky pre emisné limity vo výfukových plynách stanovené komunitárnymi predpismi pre nové vozidlá tej istej kategórie.

Podľa účelu dovozu použitého vybraného vozidla sa poplatok platí pred vydaním alebo pred zmenou osvedčenia o jeho registrácii alebo pred vydaním súhlasu na ich dovoz (vozidlá určené na náhradné diely).

Výnos z poplatku je príjmom Štátneho fondu životného prostredia, je však spravovaný na samostatnom účte a využívaný výhradne na podporu systému nakladania s vybranými starými vozidlami.

⁴⁵ Starým vozidlom zákon rozumie každé motorové vozidlo (úplné alebo neúplné), ktoré bolo určené na prevádzku na pozemných komunikáciách pre prepravu a stalo sa odpadom podľa § 3 zákona o odpadoch [§ 36 písm. a)].

⁴⁶ Sú nimi štvorkolesové osobné automobily, viacúčelové vozidlá a nákladné vozidlá do 3,5 t (§ 52 zákona o odpadoch, príloha zákona č. 56/2001 Sb. o podmienkach prevádzky vozidiel na pozemných komunikáciách).

⁴⁷ Podiel opätovného použitia a využitia by mal do 1. januára 2007 dosiahnuť 86 % priemernej hmotnosti všetkých vybraných vozidiel prevzatých za kalendárny rok a do 1. januára 2015 dokonca 95 %. Podiel opätovného použitia a materiálového použitia by mal byť 80 % (do 1. 1. 2007), resp. 90 % (do roku 2015).

Zo skutočnosti, že poplatok je zavedený len pre dovážané použité vybrané vozidlá, ktorých neskoršie odovzdanie do systému zberu, spracovania, využívania a odstraňovania bude i naďalej zásadne za úhradu, možno odvodiť najmä *motivačnú funkciu poplatku* vo vzťahu k obmedzeniu týchto dovozov (najmä starších typov vozidiel).

Vzhľadom na účelovú viazanosť výnosu z poplatku možno konštatovať, že predmetný ekonomický nástroj environmentálnej politiky plní taktiež *funkciu alokačnú*.

Pôvodný vládny návrh zákona predpokladal jednak odstupňovanie výšky poplatku podľa úrovne emisií vo výfukových plynch, jednak spoplatnenie aj dovozu nových vybraných vozidiel individuálnymi dovozcami vo výške 2 500 Kč. V dôsledku neprijatia tohto návrhu tak v súčasnosti dochádza k nerovnováhe povinností individuálnych a autorizovaných dovozcov týchto vozidiel, pričom ekonomická záťaž neskoršieho nakladania so starými vozidlami zostáva nelogicky na prevádzkovateľoch zariadení na zber starých vozidiel [§ 37 ods. 1 písm. c)].

FINANČNÉ ZABEZPEČENIE ZODPOVEDNOSTI PRI CEZHRANIČNEJ PREPRAVE ODPADOV

Podľa čl. 6 ods. 11 medzinárodného Dohovoru o kontrole pohybu nebezpečných odpadov cez hranice štátov a ich zneškodňovaní „pohyb nebezpečných odpadov a iných odpadov cez hranice štátov musí byť krytý poistením, zárukou, alebo iným ručením, ktoré môže byť požadované štátom dovozu alebo ktorýmkoľvek tranzitným štátom, ktorý je zmluvnou stranou“. Článok 1 nariadenia Rady č. 259/93/EHS⁴⁸ ustanovuje, že povinnému zabezpečeniu (formou poistenia, alebo záruky) vo výške nákladov prepravy (vrátane spätnej prepravy) a nákladov na odstránenie alebo využitie odpadov, podliehajú všetky zásielky odpadov v režime tohto nariadenia. Vrátenie záruky je podmienené predložením predpísaného potvrdenia o odstránení, využití, alebo opustenia územia Európskeho spoločenstva (čl. 27).

Povinnosť zabezpečenia tak vyplýva z predpisov Európskeho spoločenstva s priamym účinkom; zákon o odpadoch „iba“ bližšie určuje podmienky realizá-

⁴⁸ Nariadenie Rady č. 259/93/EHS o dozore nad prepravou odpadov v rámci Európskeho spoločenstva a ich o kontrole v znení nariadení Rady č. 120/97/ES. Na túto problematiku sa vzťahujú aj ďalšie predpisy Európskych spoločenstiev – napr. nariadenie Rady č. 1420/1999/ES, ktorým sa ustanovujú spoločné pravidlá a postupy na prepravu niektorých druhov odpadov do niektorých nečlenských krajín OECD, nariadenie Komisie č. 1547/1999/ES, ktorým sa ustanovujú kontrolné postupy podľa nariadenia Rady č. 259/93/EHS na prepravu niektorých druhov odpadov do niektorých krajín, na ktoré sa nevzťahuje rozhodnutie OECD C(92) 39 v konečnom znení, rozhodnutie Komisie č. 94/774/ES o štandardnom sprievodnom liste v zmysle nariadenia Rady (EHS) č. 259/93 o dozore na zásielkami odpadov v rámci Európskeho spoločenstva, rozhodnutie Komisie č. 1999/412/ES o dotazníku pre informačnú povinnosť členských štátov podľa článku 41 ods. 2 nariadenia Rady č. 259/93/EHS.

cie povinného poistenia či finančnej záruky, keď ustanovuje, že musí byť splnená pred začatím cezhraničnej prepravy odpadov.

Podľa § 57 ods. 2 zákona ak má ministerstvo odôvodnené pochybnosti o tom, či poskytnutá finančná záruka alebo poistenie je v súlade s právnymi predpismi Európskeho spoločenstva, ustanoví výšku a druh finančnej zábezpeky alebo určí druh poistenia a výšku poistnej čiastky na tento účel. Zákon bližšie neupravuje podmienky čerpania poistného plnenia, prípadne vytvorenia finančnej záruky. Ustanovuje len možnosť použitia týchto prostriedkov Ministerstvom životného prostredia v prípade, keď ministerstvo samé zabezpečuje splnenie povinnosti spätnej prepravy pri vrátení odpadov alebo splnenie povinností na odstránenie alebo využitie prepravovaných odpadov podľa čl. 25 a 26 nariadenia Rady č. 259/93/EHS (§ 58 zákona).

ZÁVER

Analýza preukázala, že využívanie ekonomických nástrojov v českej a v slovenskej právnej úprave je nielen početné, ale že sú v nej zakotvené takmer všetky typy ekonomických nástrojov environmentálnej politiky, aj keď v rôznom rozsahu.

Najčastejšie využívanými ekonomickými nástrojmi v ochrane životného prostredia sú špecifické poplatky a iné platby, ktorými sú zaťažené najmä rôzne spôsoby využívania prírodných zdrojov alebo znečisťovanie životného prostredia. Zákonná úprava takýchto platobných povinností sa vyskytuje takmer vo všetkých (nielen analyzovaných) oblastiach ochrany životného prostredia a podporuje tak tézu ekonomickej teórie o postupnom uplatňovaní jednotlivých typov ekonomických nástrojov v štátoch s transformujúcim sa ekonomickým systémom.

Len výnimočne (aj to len v poslednom období) sa začínajú uplatňovať najmodernejšie metódy ekonomickej stimulácie. Takouto metódou je napríklad obchodovanie s emisnými kvótami.

Motívom pre prijatie právnej úpravy obchodovania s emisnými kvótami v Českej republike sa stala ratifikácia kjótskeho protokolu k Rámcovej zmluve OSN o zmene klímy. Dá sa predpokladať, že v Českej republike krátkodobo dôjde k prísunu finančných prostriedkov z predaja limitných kvót do vyspelejších európskych krajín, nakoľko i napriek kráteniu celkového množstva vydaných povolení sa predpokladá, že toto množstvo prevýši potrebu dotknutých domácich zariadení.

Na zavedenie obchodovania s emisnými limitami možno nazerať optimisticky, ale i kriticky. Z hľadiska budúceho uvažovaného nahradenia administratívneho rozhodovania trhovým mechanizmom zostáva totiž súčasný európsky model v polovici cesty. Predovšetkým predstavuje výlučne administratívny systém prvotného rozdelenia povolení medzi sektory ako aj medzi podniky v rámci

týchto jednotlivých sektorov. Rozdeľovanie limitov však prináša aj nespokojnosť jednotlivých sektorov. Ako vyhovujúce bolo hodnotené pre energetiku, chemický a rafinérsky priemysel, naopak ako nevyhovujúce pre papierový a hutnícky priemysel.

Pokiaľ ide o spôsob a mieru využívania inštitútu daní v ochrane životného prostredia, je zrejmé, že je len veľmi sporadická. Prevažuje jednoznačne fiškálny efekt daní. Doposiaľ nebola zavedená žiadna daň s cieľom ovplyvniť správanie adresátov vo vzťahu k životnému prostrediu.

Environmentálny aspekt daní v českom – ako aj v slovenskom – právnom poriadku je marginálnou záležitosťou. Efektívnosť presadzovania týchto nástrojov environmentálnej politiky navyše komplikuje aj sama právna úprava jednotlivých druhov týchto ekonomických nástrojov, a to nielen z hľadiska miery jej podrobností, ale i kvality vôbec.

Na základe analýzy právnej úpravy ekonomických nástrojov v tvorbe a ochrane životného prostredia v Slovenskej republike a v Českej republike som dospel k týmto záverom:

Napriek spoločným črtám právnej úpravy v oboch štátoch možno vypožorovať i niektoré (aj dosť významné) jej odlišnosti vo k niektorým zložkám životného prostredia (voda, ovzdušie a odpady).

V oblasti ochrany *ovzdušia* sa spoplatňujú všetky kategórie zdrojov znečistenia a zaviedlo sa obchodovanie s emisiami.

Rozdiel medzi českou a slovenskou právnou úpravou existuje v spoplatnení emisií z malých zdrojov znečistenia. V Slovenskej republike sú spoplatnené paušálnou sumou 10 000 Sk, kým v Českej republike sú v tejto oblasti dokonca nulové sadzby poplatku pre zdroje znečistenia do 50 kW a pre zariadenia spaľujúce koks drevo a biopalivá.

Právna konštrukcia poplatkov za vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd v Českej republike je pomerne jednoduchá, čo je podmienené najmä rovnakým okruhom znečisťovateľov. To umožňuje použitie pevnej sadzby poplatku, aj keby bolo možné *de lege ferenda* uvažovať i o dvoch rôznych pevných sadzbách, najmä pre trvalo obývané rodinné domy a pre rekreačné objekty (nižšia sadzba).

V oblasti starostlivosti o vody je právna úprava v Slovenskej republike – v porovnaní s českou – komplexnejšia, pretože formou regulovaných platieb sa spoplatňuje udržiavanie vodných ciest a plavebnej dráhy, odber povrchových vôd z vodných tokov, využitie hydroenergetického potenciálu vody a odber energetickej vody z vodných tokov. Česká právna úprava má na druhej strane zavedený poplatok za vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd, čo v slovenskej legislatíve zatiaľ chýba.

V oblasti právnej regulácie nakladania s *odpadmi a s obalmi* taktiež nájdeme spoločné i rozdielne črty právnych úprav. V oboch štátoch je spoplatnené uloženie odpadov na skládku, majú zavedený poplatok za komunálny odpad a drobné stavebné odpady, inštitút finančnej rezervy na uzatvorenie, rekultiváciu a moni-

torovanie skládky po jej uzavretí, ako aj inštitút kaucie v súvislosti s prepravou nebezpečných odpadov.

Súčasná právna úprava platieb za komunálny odpad v Českej republike je veľmi stručná a má nedostatky, ktoré sťažujú jej uplatnenie v právnej praxi.

Skutočnosť, že výška zmluvnej úhrady je spravidla viazaná na počet a veľkosť nádob na odpad a na početnosť ich dovozu, sa označuje za motivačný prvok tohto typu platby vo vzťahu k triedeniu odpadu. Podľa nášho názoru je to však mylné tvrdenie, jednak vzhľadom na ďalšie nespoplatňované „možnosti“ nakladania s komunálnym odpadom, jednak na kapitačný spôsob rozpočítavania úhrady na jednotlivých obyvateľov domu. I právna konštrukcia zmluvnej úhrady vykazuje celý rad problematických bodov, a v platnej podobe je systém zmluvnej úhrady podľa § 17 ods. 5 zákona o odpadoch neaplikovateľný.

Druhou alternatívou spoplatňovania nakladania s komunálnym odpadom je systém osobitného poplatku za komunálny odpad, platcom ktorého sú fyzické osoby, pri činnosti ktorých komunálny odpad vzniká. Aj po odstránení najzávažnejších väd právnej úpravy, zostávajú – podľa nášho názoru – niektoré jeho ustanovenia problematické (napr. z definície pojmu poplatník nie je celkom zrejmé, ktoré všetky fyzické osoby má zákonodarca na mysli alebo či sa poplatok vzťahuje iba na tzv. domáci odpad).

Prijatím zákona č. 223/2001 Z. z. sa na Slovensku vytvoril významný nástroj na podporu recyklácie – Recyklačný fond, ktorý má za úlohu podporovať recykláciu výrobkov zákonom určených komoditných skupín – batérie a akumulátory, odpadové oleje, opotrebené pneumatiky, viacvrstvové kombinované materiály, kovové obaly, elektrické a elektronické zariadenia, plasty, žiarivky, papier, sklo a vozidlá. Právna úprava v Českej republike má pre recyklovanie vytvorené iba ekonomické nástroje na podporu recyklácie autovrakov a elektrozariadení (elektronický šrot).

V oblasti obalov je slovenská právna úprava komplexnejšia, pretože zahŕňa širšie spektrum obalov.

Rozdiely existujú aj v rámci štátnej podpory environmentálnych opatrení, a to najmä pokiaľ ide o finančnú podporu formou daňového zvýhodnenia.

V Slovenskej republike sa od roku 2004 uplatňuje nová koncepcia daní. Jej najvýznamnejším prvkom je zavedenie tzv. rovnej dane (t. j. dane z príjmu fyzických a právnických osôb a dane z pridanej hodnoty vo výške 19 %). Jej dôsledkom bolo zrušenie takmer všetkých dovtedy jestvujúcich environmentálne priaznivých aspektov daňovej sústavy (daňové úľavy, oslobodenia od daní, ktoré mali environmentálny základ). V súčasnosti sú daňovo zvýhodnené len minerálne oleje používané ako palivo alebo pohonná látka, bezolovnatý benzín, skvapalnené plynné uhl'ovodíky a zemný plyn používané ako palivo. Znížená sadzba sa používa pri minerálnych olejoch používaných vo vodnej doprave a plynových olejoch v železničnej a v kombinovanej doprave. Rovnako existujú – na základe presne určených dôvodov – určité zvýhodnenia v rámci právnej úpravy dane z príjmu (náklady na prevádzku vlastného zariadenia na ochranu ži-

votného prostredia sú odpočítateľnou položkou) a dane z prevodu a prechodu nehnuteľností.

Daňové zvýhodnenia v Českej republike sú oveľa širšie a rozmanitejšie.

Pri ochrane vôd existujú zvýhodnenia v rámci dane z pridanej hodnoty (znížená sadzba pri zásobovaní vodou, ČOV a kanalizácií, environmentálnych technológií, malých ČOV a meračov spotreby vody). Od daní z príjmu sú oslobodené príjmy, ktoré predstavujú náklady za vecné bremeno zriadené vo verejnom záujme (napr. v prvom stupni pásma ochrany vôd). Oslobodené sú dary na environmentálne účely; od dane z pozemkov sú oslobodené vodné plochy, pokiaľ nie sú využívané na intenzívny a priemyselný chov rýb, a od dane zo stavieb sú oslobodené stavby na úpravu odpadov a na rekultiváciu skládok.

Určitou formou zvýhodnenia v českej právnej úprave sú aj oslobodenia od platenia poplatkov za využívanie niektorých prírodných zdrojov. Je to tak napríklad pri odberoch podzemnej vody do 6 000 m³ z jedného zdroja za kalendárny rok, pri odberoch vody na vybrané účely (získavanie tepelnej energie, zníženie znečistenia podzemných vôd, zníženie hladiny podzemných vôd, ochrana podzemných vôd pred znečistením, vypúšťanie vôd, ktoré nezhoršia kvalitu povrchovej vody). Nulová sadzba poplatku sa uplatňuje v prípade, ak znečisťovateľ dodržiava objemové limity a limity koncentrácie pri vypúšťaní odpadových vôd do povrchových vôd. Od poplatkov je oslobodené vypúšťanie odpadových vôd, ktoré prešli domácou ČOV a dosahujú povolenú úroveň znečistenia, ako aj vypúšťanie minerálnych a termálnych vôd.

Ani Slovenská ani Česká republika nemá zavedenú environmentálnu daň, hoci legislatívne práce na jej zavedení prebiehajú. Ministerstvo financií SR v spolupráci s ostatnými rezortmi začalo pracovať na návrhu zákona o zdaňovaní pevných palív (uhlie, koks) a elektriny spotrebnou daňou v zmysle Smernice Rady č. 2003/96/ES o reštrukturalizácii právneho rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických produktov a elektriny, ktorá by mala byť po jej zavedení z právneho hľadiska prvou environmentálnou daňou uplatňovanou v Slovenskej republike po roku 2008.

Napriek absencii právnej úpravy environmentálnych daní ako významných ekonomických nástrojov environmentálnej politiky možno konštatovať, že existujúce ekonomické nástroje pokrývajú celú problematiku tvorby a ochrany životného prostredia, hoci v niektorých prípadoch by bolo potrebné zvýšiť ich efektívnosť a účinnosť tak, aby stimulovali znečisťovateľov na znižovanie znečistenia, pretože to by pri správne nastavenej výške poplatkov bolo pre podnikateľské subjekty ekonomicky výhodnejšie.

Recenzent: JUDr. Marcel Boris

Súhrn

Analýza preukázala, že využívanie ekonomických nástrojov v českej a v slovenskej právnej úprave je nielen početné, ale že sú v nej zakotvené takmer všetky typy ekonomických nástrojov environmentálnej politiky, aj keď v rôznom rozsahu.

Len výnimočne (aj to len v poslednom období) sa začínajú uplatňovať najmodernejšie metódy ekonomickej stimulácie. Takouto metódou je napríklad obchodovanie s emisnými kvótami.

Motívom pre prijatie právnej úpravy obchodovania s emisnými kvótami v Českej republike sa stala ratifikácia Kjótskeho protokolu k Rámcovej zmluve OSN o zmene klímy. Dá sa predpokladať, že v Českej republike krátkodobo dôjde k prísunu finančných prostriedkov z predaja limitných kvót do vyspelejších európskych krajín, nakoľko i napriek kráteniu celkového množstva vydaných povolení sa predpokladá, že toto množstvo prevýši potrebu dotknutých domácich zariadení.

Na zavedenie obchodovania s emisnými limitami možno nazerať optimisticky, ale i kriticky. Z hľadiska budúceho uvažovaného nahradenia administratívneho rozhodovania trhovým mechanizmom zostáva totiž súčasný európsky model v polovici cesty. Predovšetkým predstavuje výlučne administratívny systém prvotného rozdelenia povolení medzi sektory ako aj medzi podniky v rámci týchto jednotlivých sektorov. Rozdeľovanie limitov však prináša aj nespokojnosť jednotlivých sektorov. Ako vyhovujúce bolo hodnotené pre energetiku, chemický a rafinérsky priemysel, naopak ako nevyhovujúce pre papierový a hutnícky priemysel.

Pokiaľ ide o spôsob a mieru využívania inštitútu daní v ochrane životného prostredia, je zrejme, že je len veľmi sporadická. Prevažuje jednoznačne fiškálny efekt daní. Doposiaľ nebola zavedená žiadna daň s cieľom ovplyvniť správanie adresátov vo vzťahu k životnému prostrediu.

Environmentálny aspekt daní v českom – ako aj v slovenskom – právnom poriadku je marginálnou záležitosťou. Efektívnosť presadzovania týchto nástrojov environmentálnej politiky navyše komplikuje aj sama právna úprava jednotlivých druhov týchto ekonomických nástrojov, a to nielen z hľadiska miery jej podrobností, ale i kvality vôbec.

Na základe analýzy právnej úpravy ekonomických nástrojov v tvorbe a ochrane životného prostredia v Slovenskej republike a v Českej republike som dospel k týmto záverom:

Napriek spoločným črtám právnej úpravy v oboch štátoch možno vypozať i niektoré (aj dosť významné) jej odlišnosti vo k niektorým zložkám životného prostredia (voda, ovzdušie a odpady).

V oblasti ochrany *ovzdušia* sa spoplatňujú všetky kategórie zdrojov znečistenia a zaviedlo sa obchodovanie s emisiami.

Rozdiel medzi českou a slovenskou právnou úpravou existuje v spoplatnení emisií z malých zdrojov znečistenia. V Slovenskej republike sú spoplatnené paušálnou sumou 10 000 Sk, kým v Českej republike sú v tejto oblasti dokonca nulové sadzby poplatku pre zdroje znečistenia do 50 kW a pre zariadenia spaľujúce koks drevo a biopalivá.

Právna konštrukcia poplatkov za vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd v Českej republike je pomerne jednoduchá, čo je podmienené najmä rovnakým okruhom znečisťovateľov. To umožňuje použitie pevnej sadzby poplatku, aj keby bolo možné *de lege ferenda* uvažovať i o dvoch rôznych pevných sadzbách, najmä pre trvalo obývané rodinné domy a pre rekreačné objekty (nižšia sadzba).

V oblasti starostlivosti o vody je právna úprava v Slovenskej republike – v porovnaní s českou – komplexnejšia, pretože formou regulovaných platieb sa spoplatňuje udržiavanie vodných ciest a plavebnej dráhy, odber povrchových vôd z vodných tokov, využitie hydroenergetického potenciálu vody a odber energetickej vody z vodných tokov. Česká právna úprava má na druhej strane zavedený poplatok za vypúšťanie odpadových vôd do podzemných vôd, čo v slovenskej legislatíve zatiaľ chýba.

V oblasti právnej regulácie nakladania s *odpadmi a s obalmi* taktiež nájdeme spoločné i rozdielne črty právnych úprav. V oboch štátoch je spoplatnené uloženie odpadov na skládku, majú zavedený poplatok za komunálny odpad a drobné stavebné odpady, inštitút finančnej rezervy na uzatvorenie, rekultiváciu a monitorovanie skládky po jej uzatvorení, ako aj inštitút kaucie v súvislosti s prepravou nebezpečných odpadov.

Súčasná právna úprava platieb za komunálny odpad v Českej republike je veľmi stručná a má nedostatky, ktoré sťažujú jej uplatnenie v právnej praxi.

Skutočnosť, že výška zmluvnej úhrady je spravidla viazaná na počet a veľkosť nádob na odpad a na početnosť ich dovozu, sa označuje za motivačný prvok tohto typu platby vo vzťahu k triedeniu odpadu. Podľa nášho názoru je to však mylné tvrdenie, jednak vzhľadom na ďalšie nespoplatňované „možnosti“ nakladania s komunálnym odpadom, jednak na kapitálny spôsob rozpočítavania úhrady na jednotlivých obyvateľov domu. I právna konštrukcia zmluvnej úhrady vykazuje celý rad problematických bodov, a v platnej podobe je systém zmluvnej úhrady podľa § 17 ods. 5 zákona o odpadoch neaplikovateľný.

Druhou alternatívou spoplatňovania nakladania s komunálnym odpadom je systém osobitného poplatku za komunálny odpad, platcom ktorého sú fyzické osoby, pri činnosti ktorých komunálny odpad vzniká. Aj po odstránení najzávažnejších väd právnej úpravy, zostávajú – podľa nášho názoru – niektoré jeho ustanovenia problematické (napr. z definície pojmu poplatník nie je celkom zrejmé, ktoré všetky fyzické osoby má zákonodarca na mysli alebo či sa poplatok vzťahuje iba na tzv. domáci odpad).

Prijatím zákona č. 223/2001 Z. z. sa na Slovensku vytvoril významný nástroj na podporu recyklácie – Recyklačný fond, ktorý má za úlohu podporovať recykláciu výrobkov zákonom určených komoditných skupín – batérie a akumulátory, odpadové oleje, opotrebené pneumatiky, viacvrstvové kombinované materiály, kovové obaly, elektrické a elektronické zariadenia, plasty, žiarivky, papier, sklo a vozidlá. Právna úprava v Českej republike má pre recyklovanie vytvorené iba ekonomické nástroje na podporu recyklácie autovrakov a elektrozariadení (elektronický šrot).

V oblasti obalov je slovenská právna úprava komplexnejšia, pretože zahŕňa širšie spektrum obalov.

Rozdiely existujú aj v rámci štátnej podpory environmentálnych opatrení, a to najmä pokiaľ ide o finančnú podporu formou daňového zvýhodnenia.

V Slovenskej republike sa od roku 2004 uplatňuje nová koncepcia daní. Jej najvýznamnejším prvkom je zavedenie tzv. rovnej dane (t. j. dane z príjmu fyzických a právnických osôb a dane z pridanej hodnoty vo výške 19 %). Jej dôsledkom bolo zrušenie takmer všetkých dovtedy jestvujúcich environmentálne priaznivých aspektov daňovej sústavy (daňové úľavy, oslobodenia od daní, ktoré mali environmentálny základ).

Daňové zvýhodnenia v Českej republike sú oveľa širšie a rozmanitejšie.

Ani Slovenská ani Česká republika nemá zavedenú environmentálnu daň, hoci legislatívne práce na jej zavedení prebiehajú. Ministerstvo financií SR v spolupráci s ostatnými rezortmi začalo pracovať na *návrhu zákona o zdaňovaní pevných palív* (uhlie,

koks) a elektriny spotrebnou daňou v zmysle Smernice Rady č. 2003/96/ES o reštrukturalizácii právneho rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických produktov a elektriny, ktorá by mala byť po jej zavedení z právneho hľadiska prvou environmentálnou daňou uplatňovanou v Slovenskej republike po roku 2008.

Napriek absencii právnej úpravy environmentálnych daní ako významných ekonomických nástrojov environmentálnej politiky možno konštatovať, že existujúce ekonomické nástroje pokrývajú celú problematiku tvorby a ochrany životného prostredia, hoci v niektorých prípadoch by bolo potrebné zvýšiť ich efektívnosť a účinnosť tak, aby stimulovali znečisťovateľov na znižovanie znečistenia, pretože to by pri správne nastavenej výške poplatkov bolo pre podnikateľské subjekty ekonomicky výhodnejšie.

Zusammenfassung

Die Aufmerksamkeit ist in der Reihe der Analyse und der Bezugnahme auf die Mängel des bürgerlichrechtlichen Schadenersatzes für die Kompensation von allen Umweltverlusten gewidmet. Unter Hauptgründen, warum der Schadenersatz völlig die Wiedergutmachung von allen Umweltverlusten nicht belegen kann, führt der Verfasser folgendes an: Beschränktheit der bürgerlichrechtlichen Regelung rein auf die ökonomischen Schäden der Vermögensrechtslage, also numerisch ausgedrückte und überdies ihre Geltendmachung nur auf die Umweltbestandteile, die als Gegenstand von Eigentum betrachtet werden können.

Dispositionsfreiheit des Eigentümers bei Schadenersatzanwendung, überdies vorzugsweise in Finanzform und nur mit relativ kleiner Ausnützung der Naturalrestitution.

Abwesenheit der Pflicht, bei dem Eigentümer die Wiedergutmachungsmassnahmen zu treffen, sowie auch die Abwesenheit der Pflicht, aus dem Schadenersatz gewonnene finanzielle Mittel gerade auf Durchführung der Wiedergutmachungsmassnahmen zweckentsprechend zu knüpfen. Unangemessene Prozeduralbestimmungen (besonders die Kürze der Fristen, die Zustimmungsmöglichkeit des Eigentümers als einer von möglichen Exkulpationsgründen, oder die Langwierigkeit des Rechtsverfahrens usw.).

Tschechische Rechtsordnung ist verpflichtet, die Massnahmen der im breitesten Sinne des Wortes Umweltverluste, die nicht nur aus rechtswidrigen Tätigkeiten, sondern auch rechtmässig entstehen, zur Geltung zu bringen.

Summary

Czech and Slovak legal regulations to be not only numerous but also to include all sorts of economic tools of environmental politics, even though in various extent.

In the area of fair protection there has been a difference between Czech and Slovak legal regulations in imposed tariffs on emissions from small contaminating sources.

In the area of waters care, the Slovak legal regulations are, comparing to the Czech ones, more complex.

The area of legal regulations dealing with waste and packings has also shown some common and different lines.

The current legal regulations of payment for communal waste in the Czech Republic are very brief and have certain defaults which obstruct their claim in practice of law.

The Slovak legal regulations are more complex in the area of packings since they include wider spectrum of packings.

It might be declared that the existing economic tools cover the whole question of creation and protection of environment although in some cases it would be necessary to increase their effectiveness and efficiency to stimulate contaminators to reduce pollution as it would be, providing proper adjustment of the fees, more efficient for enterprises.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**VYBRANÉ PRÁVNE ASPEKTY DOHĽADU
NAD FINANČNÝM TRHOM
V SPOLKOVEJ REPUBLIKE NEMECKO**

Lubomír Čunderlík

ÚVOD

S jednou z najprepracovanejších právnych úprav dohľadu nad finančným trhom sa možno v súčasnosti stretnúť práve v Spolkovej republike Nemecko (ďalej len SRN). Ide o štát s bohatou právnou tradíciou a skúsenosťami, v oblasti dohľadu nad finančným trhom, resp. niektorými jeho časťami možno hovoriť až o vyše storočnej jednotnej aplikácii dohľadu na území celého Nemecka (s výnimkou obdobia existencie Nemeckej demokratickej republiky s odlišným spoločensko-ekonomickým zriadením). Jednotnú dohliadaciu prax tu pritom treba chápať v troch rovinách, ktoré sa v časovej línii zväčša prekrývajú. Prvou rovinou je výkon dohľadu na spoljkovej úrovni (t. j. regulácia a dohľad sa vykonáva podľa nemeckého spoljkového, federatívneho práva celonemeckým spoljkovým orgánom), druhou pôsobnosť dohľadu, ktorému podliehajú všetky inštitúcie pôsobiace v tom-ktorom sektore finančného sprostredkovania ako dohliadané subjekty. Treťou a súčasne najmladšou rovinou jednotného výkonu dohľadu je inštitucionálny výkon dohľadu nad celým finančným trhom jedným dohliadacím a regulačným orgánom (realizuje sa od 1. mája 2002).

Je nutné pripomenúť skutočnosť, že pokiaľ v Slovenskej republike hovoríme o právnej úprave dohľadu nad finančným trhom, v SRN je dohľad nad finančným trhom predmetom úpravy práva dohľadu (das Aufsichtsrecht), ktoré je imanentnou súčasťou samostatného právneho odvetvia bankového práva a práva ka-

pitálového trhu (das Bank- und Kapitalmarktrecht) a samostatného právneho odvetvia poisťného práva (das Versicherungsrecht).

HISTORICKÝ EXKURZ VÝVOJA DOHĽADU NAD FINANČNÝM TRHOM

Najstaršiu zložku dohľadu nad finančným trhom v SRN predstavuje dohľad, resp. **štátny dozor nad poisťovníctvom**. Jeho vznik sa spája s vydaním ríšskeho zákona o súkromných poisťovacích podnikoch (das Reichsgesetz über die privaten Versicherungsunternehmen, tiež ako das Versicherungsaufsichtsgesetz, ďalej len VAG) z 12. mája 1901, ktorý nadobudol účinnosť k 1. januáru 1902. Ako dozorný orgán zaviedol Cisársky úrad pre dozor nad súkromným poistením (das Kaiserliche Aufsichtsamt für Privatversicherung) so sídlom v Berlíne. Od roku 1918 pôsobil ďalej ako Ríšsky úrad pre dozor nad súkromným poistením (das Reichsaufsichtsamt für Privatversicherung) aj v podmienkach Weimarskej republiky. Veľká svetová hospodárska kríza koncom dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov viedla pochopiteľne k sprísneniu dohľadacieho režimu v poisťovníctve. Zákonom z 30. marca 1931 bol pôvodný VAG prepracovaný a doplnený o nový dozor nad stavebnými sporiťňami. V nadväznosti na to sa opäť zmenilo označenie dozorného orgánu na Ríšsky úrad pre dozor nad poisťovníctvom a stavebným sporením (das Reichsaufsichtsamt für das Versicherungs- und Bausparwesen). V roku 1939 sa tento dozorný orgán dostal pod vplyv národných socialistov. Od roku 1943 pôsobil pod názvom Ríšsky úrad pre dozor nad poisťovníctvom (das Reichsaufsichtsamt für das Versicherungswesen). Koncom druhej svetovej vojny sa jednotný výkon dohľadu rozpadol. Ríšsky úrad zanikol a zodpovednosť za dozor nad poisťovníctvom prevzali v jednotlivých zónach okupačné mocnosti zriadením svojich dozorných orgánov, ktoré sledovali rôzne koncepcie. Napriek tomu zostal ako podklad pre výkon dohľadu medzičasom zastaraný VAG. Zákonom o zriadení Spolkového úradu pre dozor nad poisťovníctvom a stavebným sporením (das Gesetz über die Einrichtung des Bundesaufsichtsamtes für das Versicherungs- und Bausparwesen) s účinnosťou od 4. augusta 1951 sa vytvoril v Berlíne nový orgán s pôsobnosťou na súkromné poisťovacie podniky a verejnoprávne komerčné poisťovacie podniky, ktorých činnosť presahuje hranice spolkovej krajiny. Začiatkom roka 1973 sa v súvislosti s nadobudnutím účinnosti zákona o stavebných sporiťňiach (das Gesetz über Bausparkassen) preniesla pôsobnosť nad týmito subjektmi z oblasti dozoru nad poisťovníctvom do oblasti dozoru nad bankovníctvom. Tým sa opätovne zúžil aj názov úradu, ktorý bol v rokoch 1999 – 2000 prestávaný do Bonnu.¹

Základným právnym aktom v oblasti **dozoru nad bankovníctvom**, ktorý zaviedol jednotný štátny dozor pre všetky banky, bolo nariadenie o akciovom

¹ www.bafin.de/bafin/historie_va.htm

práve, bankovom dozore a daňovej amnestii (die Verordnung über Aktienrecht, Bankenaufsicht und über Steueramnestie) zo septembra 1931. Bol výsledkom bankovej krízy v nadväznosti na veľkú svetovú hospodársku krízu. Predtým podliehali dozoru len určité skupiny bankových ústavov (napr. v Prusku verejnoprávne sporiteľne už od roku 1838) a bankovníctvo sa realizovalo na zásade všeobecnej slobody podnikania, bez ďalšej špecifickej regulácie. Nariadenie bolo súčasne podkladom pre zákonné zakotvenie univerzálneho kodifikovaného bankového dohľadu zákonom o bankovníctve (das Kreditwesengesetz, tiež ako das Gesetz über das Kreditwesen, ďalej len KWG) z 5. decembra 1934. KWG zriadil Úrad pre dozor nad bankovníctvom (das Aufsichtsamt für das Kreditwesen), ktorý bol pridružený k Ríšskej banke, a ako exekutívny orgán podriadený ríšskemu ministrovi hospodárstva Úrad ríšskeho komisára pre bankovníctvo (der Reichskommissar für das Kreditwesen). So stratou nezávislosti Ríšskej banky v roku 1939 zanikol Úrad pre dozor nad bankovníctvom, ktorého pôsobnosť prešla na ríšske ministerstvo hospodárstva, ktorému bol podriadený Ríšsky úrad pre dozor nad bankovníctvom (das Reichsaufsichtsamt für das Kreditwesen). Nariadením zo septembra 1944 bol napokon zrušený aj ten. Po ukončení druhej svetovej vojny víťazné západné mocnosti decentralizovali bankový dozor a preniesli ho na novovznikajúce spolkové krajiny. Na zabezpečenie koordinácie bankových dohľadov v jednotlivých spolkových krajinách vytvorili regionálne vlády osobitný výbor bankového dozoru, ktorého členmi boli zástupcovia všetkých krajských orgánov bankového dozoru, Banky nemeckých krajín (neskoršej Nemeckej spolkovkej banky – die Deutsche Bundesbank, ďalej len DBB) a zástupcovia príslušných spolkových ministerstiev novej SRN. Hneď po vojne sa objavili snahy KWG rozsiahle pozmeniť. Tieto iniciatívy nakoniec vyústili do prijatia nového KWG z 10. júla 1961 s nadobudnutím účinnosti od 1. januára 1962. Ním sa zaviedol Spolkový úrad pre dozor nad bankovníctvom (das Bundesaufsichtsamt für das Kreditwesen) ako ústredný bankovodozorný orgán so sídlom v Berlíne. Jeho kreovanie však bolo spojené s nemalým odporom niektorých spolkových krajín, ktoré ho v Spolkovej rade odmietli.² Nový KWG prevzal základnú štruktúru predošlého zákona o bankovníctve a počas svojej nasledovnej vyše 40-ročnej novej existencie prešiel rozsiahlymi zmenami v podobe ôsmich veľkých noviel, ktoré reflektovali vývoj v bankovníctve v nemeckom a európskom priestore.³

² Ďalším neúspešným pokusom o zabránenie jeho vzniku bolo zvolanie Sprostredkovacieho výboru zriadeného pri nemeckom parlamente na účely riešenia sporov medzi Spolkovou radou a Spolkovým snemom. Napokon sa obrátili na Spolkový ústavný súd so žalobou na kontrolu ústavnosti zákona, ktorý 24. júna 1962 vyhlásil jeho súlad s nemeckou ústavou, t. j. základným zákonom (das Grundgesetz), a tým ukončil spory ohľadom centralizácie bankového dozoru.

³ Porovnaj CHOVANCOVÁ, K. – KRÁLIK, J.: Bankové úverové zmluvy v Spolkovej republike Nemecko. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *Financovanie verejnej správy (aktuálne problémy)*. Bratislava : APZ, 2007, s. 73. Článok nezachytáva zmenu právnej úpravy, keďže sa v ňom ešte objavuje označenie Spolkový úrad bankového dohľadu (das Bundesaufsichtsamt für das Kreditwesen), ktorý zanikol k 1. 5. 2002.

Dozor nad obchodovaním s cennými papiermi je najmladšou zložkou dohľadu nad finančným trhom v SRN. Jeho vznik sa spája s tzv. druhým zákonom na podporu finančného trhu (das Zweite Finanzmarktförderungsgesetz) z 26. júla 1994, ktorý zriadil Spolkový úrad pre dozor nad obchodovaním s cennými papiermi (das Bundesaufsichtsamt für den Wertpapierhandel) so sídlom vo Frankfurte nad Mohanom. Základom pre výkon takéhoto dozoru je zákon o obchodovaní s cennými papiermi (das Wertpapierhandelsgesetz, tiež ako das Gesetz über den Wertpapierhandel, ďalej len WpHG), ktorý ako súčasť druhého zákona na podporu finančného trhu nadobudol účinnosť k 1. januáru 1995. WpHG prešiel počas svojej existencie viacerými obmenami, ktoré v zásade reagovali na novú európsku smernicovú úpravu finančných trhov a jednotlivých aspektov obchodovania na nich (tak napríklad v roku 2002 orgán dozoru dostal prvý raz úlohu dohliadať prevzatie obchodných spoločností podľa zákona o nadobúdaní cenných papierov a prevzatí obchodných spoločností).⁴

Ohraničenie príslušnosti medzi Spolkovým úradom pre dozor nad bankovníctvom a Spolkovým úradom pre dozor nad obchodovaním s cennými papiermi nebolo úplne jednoznačné. Preto spolková vláda zaujala k del'be pôsobnosti oboch úradov stanovisko, ktorého základným vodidlom bolo funkčné hľadisko. Tak dozor vykonávaný Spolkovým úradom pre dozor nad bankovníctvom v sebe obsahoval:

- a) povoľovanie inštitúcií a rušenie udelených povolení,
- b) preskúmanie osobnej spoľahlivosti a odbornej spôsobilosti vedenia inštitúcie,
- c) kontrola zloženia majetkovej účasti,
- d) dohľadanie hospodárskej situácie inštitúcií vrátane aktuálneho stavu likvidity,
- e) prenasledovanie nepovoleného prevádzkovania bankových obchodov a finančných služieb.

Dozor nad trhom vykonávaný Spolkovým úradom pre dozor nad obchodovaním s cennými papiermi naproti tomu zahŕňal:

- a) dohľadanie dodržiavania pravidiel správania sa účastníkov trhu,
- b) boj proti insiderským obchodom,
- c) kontrolu oznámení ad hoc publicity,
- d) dohľadanie oznamovacích a zverejňovacích povinností týkajúcich sa podielov na hlasovacích právach v spoločnostiach notifikovaných na burze,
- e) dohľadanie na uloženie prospektov cenných papierov v rámci verejnej ponuky cenných papierov nepripustených na obchodovanie.⁵

⁴ www.bafin.de/bafin/historie_wa.htm

⁵ FISCHER, R.: *Bankrecht: Grundlagen der Rechtspraxis*. Köln : RWS Verlag Kommunikationsforum, 2000, s. 42.

Spolkový úrad pre dozor nad poisťovníctvom taký zásah nevyžadoval, nakoľko z pôsobnosti KWG boli explicitne v § 2 ods. 1 bod 4 vylúčené verejnoprávne a súkromné poisťovne.

S účinnosťou od 1. mája 2002 došlo na základe zákona o dohľade nad finančnými službami (das Finanzdienstleistungsaufsichtsgesetz, tiež ako zákon o Spolkovom ústave pre dohľad nad finančnými službami – das Gesetz über die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, ďalej len FinDAG) z 22. apríla 2002 **k zlúčeniu všetkých troch predchádzajúcich spolkových úradov** zodpovedných za dozor nad poisťovníctvom, bankovníctvom a obchodovaním s cennými papiermi **do jedného integrovaného orgánu dohľadu nad finančným trhom – Spolkového ústavu pre dohľad nad finančnými službami (die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht, ďalej len BaFin)**. S tým bol spojený prechod majetkového a personálneho substrátu spolkových úradov na BaFin. „Takéto zviazanie dozorných kompetencií je reakciou na dohliadané finančné stratégie na strane ponuky finančných sprostredkovateľov.“⁶ To znamenalo rozšírenie „repertoáru“ finančných sprostredkovateľov kombináciou rôznych finančných činností v oblasti investícií.

INŠTITUCIONÁLNY VÝKON DOHĽADU NAD FINANČNÝM TRHOM

FinDAG vytvoril právny rámec pre existenciu BaFin ako samostatného právne spôsobilého ústavu verejného práva v pôsobnosti spolkového ministerstva financií (ďalej len SMF) so sídlom v Bonne a Frankfurte nad Mohanom. BaFin podlieha právnomu a odbornému dozoru SMF. Je správnym orgánom pre oblasť dohľadu nad finančným trhom, ktorý má vo vzťahu k ostatným orgánom štátnej správy nezávislé postavenie, preto možno na rozdiel od jeho predchodcov hovoriť o *dohľade* nad finančným trhom v pravom slova zmysle.

Pri BaFin sa zo zákona podľa § 3 FinDAG zriadilo **Fórum pre dohľad nad finančným trhom** (das Forum für Finanzmarktaufsicht), ktoré tvoria zástupcovia BaFin a DBB a s právom účasti aj zástupcovia SMF. Jeho úlohou je koordinovať spoluprácu pri výkone dohľadu s DBB a radiť v otázkach všeobecného finančného dohľadu, ktoré sú kľúčové pre stabilitu finančného systému.

Zákon ďalej v § 8 pri BaFin ustanovil **odborný poradný zbor** (der Fachbeirat), ktorý radí BaFin pri plnení jeho úloh a podáva odporúčania k všeobecnému rozvoju dohliadacej praxe. Pozostáva z 24 členov menovaných SMF z radov zástupcov finančných vied, bankovníctva, poisťovníctva, DBB a združení na ochranu spotrebiteľov.

Podľa § 4 prebral BaFin úlohy svojich predchodcov, ktoré vyplývali z jednotlivých dohliadacích všeobecne záväzných právnych predpisov (najmä VAG,

⁶ HÄUSER, F.: Einführung. In: *Bankrecht. Beck-Texte im dtv*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005, s. XIX.

KWG a WpHG). Mimo toho vykonáva poradenskú činnosť v súvislosti s tvorbou a podporou zahraničných systémov dohľadu. Spolupracuje s inými domácimi a zahraničnými orgánmi verejnej správy a ďalšími subjektmi v rozsahu vymedzenom dohliadacími všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Orgány BaFin tvoria **prezident a správna rada**. Ich úlohy a oprávnenia určujú stanovy, ktoré vydáva SMF právnym nariadením.⁷ BaFin zastupuje navonok prezident alebo jeho zástupca – viceprezident, ktorí sú menovaní na návrh spolkovvej vlády spolkovým prezidentom. Prezident zastupuje BaFin súdne aj mimosúdne, upravuje jeho vnútornú štruktúru organizačným poriadkom, ktorý podlieha schváleniu SMF. Tvorí tak efektívny doplnok stanov. Odbory troch finančných sektorov bankovníctva, poisťovníctva a obchodovania s cennými papiermi (zahŕňa aj kolektívne investovanie) sú riadené príslušnými **prvými direktormi**. Odbory sa ďalej členia na oddelenia a referáty.

Správna rada sa riadi rokovacím poriadkom, dohliada na činnosť BaFin a prezidenta, ktorý ju pravidelne o svojej činnosti informuje. Pozostáva z predsedajúceho a jeho zástupcu, ktorými sú zástupcovia SMF a ďalších 19 členov: dvaja ďalší zástupcovia SMF, po jednom zástupcovi spolkové ministerstvo hospodárstva a práce a spolkové ministerstvo spravodlivosti, päť členov Spolkového snemu, päť zástupcov úverových inštitúcií, štyria zástupcovia poisťovní a jeden zástupca len pre jeden druh subjektov kolektívneho investovania – die Kapitalanlagegesellschaften. Na zasadnutí správnej rady sa môže bez hlasovacieho práva zúčastniť aj jeden zástupca DBB. Členovia správnej rady majú pre prípad vlastnej indispozície svojich zástupcov, ktorí sú s nimi menovaní SMF. Päť poslancov dolnej komory parlamentu navrhuje na menovanie Spolkový snem.

Personálny aparát BaFin je podľa druhu pracovnoprávneho vzťahu tvorený dvomi skupinami osôb: osobami v štátnej službe a zamestnancami a pracovníkmi v pracovnom pomere. Pre prezidenta, viceprezidenta a troch prvých direktorov ako osôb v štátnej službe je služobným úradom SMF, pre ostatných štátnych zamestnancov je to prezident. Všetky skupiny zamestnancov BaFin podliehajú povinnosti zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, o ktorých sa pri výkone svojich úloh pre BaFin dozvedeli.

BaFin vykazuje svoje očakávané príjmy a výdavky v rozpočte, ktorý predkladá na schválenie správnej rade prezident. Vykázaný prebytok po skončení rozpočtového roka môže byť použitý po predchádzajúcom súhlase správnej rady na tvorbu rezervy.

Náklady BaFin sú kryté vlastnými príjmami, pričom sa do úvahy neberú peňažné pokuty. Náklady vybraných právnych úkonov podľa ustanovení KWG, VAG a WpHG sú uhrádzané priamo dohliadanými subjektmi. Spolok môže

⁷ Paragraf 5 ods. 3 FinDAG vymedzuje demonštratívne obsah stanov: organizácia BaFin, práva a povinnosti jej orgánov, podrobnosti o menovaní a odvolaní členov správnej rady a odborného poradného zboru a pravidiel rozpočtového hospodárenia a účtovníctva. K obsahu momentálne platných stanov pozri www.bafin.de/sonstiges/satzung.htm

v nutných prípadoch poskytnúť BaFin úročené pôžičky, ktoré musí splatiť najneskôr do konca rozpočtového roka. BaFin môže podľa § 14 FinDAG vyberať za úradné úkony vykonávané v rámci jej zverených úloh poplatky až do výšky 500 000 eur, pokiaľ osobitné zákony neustanovujú inak. SMF je oprávnené právnym nariadením bližšie ustanoviť právne úkony podliehajúce poplatkovej povinnosti ako aj sadzby výšky príslušných poplatkov.⁸ Túto normotvornú právomoc môže právnym nariadením preniesť na BaFin. Osobitne sa rozpočtujú finančné prostriedky na krytie úloh podľa 11. oddielu WpHG (preverovanie ročných účtovných závierok, účtovníctva, správ o hospodárení). Pokiaľ poplatky, priame úhrady dohliadanými subjektmi ani iné príjmy nepostačujú na krytie vzniknutých nákladov, možno ich úhradu podľa § 16 rozložiť medzi dohliadané subjekty podľa vhodného kľúča. Bližšia úprava rozpisu úhrady nákladov je prenechaná podzákonnému právnemu nariadeniu SMF, ktoré ju môže preniesť právnym nariadením na BaFin.⁹

Tak ako konanie pred bývalými spolkovými úradmi, tak aj konanie pred Spolkovým ústavom pre dohľad nad finančnými službami je konaním správnym, na ktoré sa vzťahuje všeobecný zákonný predpis o správnom konaní (das Verwaltungsverfahrensgesetz). Takým konaním je napríklad konanie o udelenie povolenia vykonávať bankové obchody alebo finančné služby podľa § 1 ods 1 a 1a KWG. Opravným prostriedkom proti rozhodnutiam BaFin v správnom konaní je odvolanie (der Widerspruch).

PRÁVNY RÁMEC VÝKONU DOHĽADU NAD FINANČNÝM TRHOM

Základným právnym rámcem pre výkon dohľadu nad celým finančným trhom v SRN je **FinDAG**, zakotvujúci jeho organizáciu a financovanie. **Všeobecnými hmotnoprávnymi zákonnými predpismi**, podľa ktorých sa dohľad vykonáva, sú predovšetkým:

- pre oblasť bankovníctva a vymedzené finančné služby **KWG**,
- pre oblasť poisťovníctva **VAG**
- a pre oblasť obchodovania s cennými papiermi **WpHG**.

K všeobecnému dohľadu sa systematicky ako súčasť nemeckého bankového práva a práva kapitálového trhu priradzuje aj **právo ochrany vkladov a investícií** (das Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsrecht; preklad je všeobecnejší, nakoľko na označenie skupiny homogénnych právnych vzťahov sa mi javí vhodnejšie používať v našom právnom prostredí abstraktnejší pojem)

⁸ Oproti tomu boli náklady činnosti Spolkového úradu pre dozor nad bankovníctvom hradené z 90 % úverovými inštitúciami a inštitúciami finančných služieb, zvyšných 10 % hradil nemecký spolok (der Bund).

⁹ V súčasnosti je v platnosti právne nariadenie SMF, ktoré súčasne jednotne upravuje poplatky podľa § 14 a rozpis podľa § 16.

a **právo proti praniu špinavých peňazí** (das Geldwäscherecht), a to konkrétne ako súčasť verejného bankového práva.¹⁰ Ide o nasledovné zákonné predpisy:

- zákon o zabezpečení vkladov a odškodňovaní investorov (das Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz),
- a zákon o sledovaní príjmov pochádzajúcich z ťažkej trestnej činnosti (das Geldwäschegesetz, tiež ako Gesetz über das Aufspüren von Gewinnen aus schweren Straftaten).

Mimo toho sa dohľad vykonáva **aj podľa špeciálnych hmotnoprávných zákonných predpisov**, ktoré sa vzťahujú na osobité druhy obchodov a špecifických finančných sprostredkovateľov:

- pre úverové inštitúcie, ktoré vykonávajú hypotekárne obchody platí zákon o hypotekárnych záložných listoch (das Pfandbriefgesetz, ďalej len **PfandBG**),
- pre stavebné sporiteľne zákon o stavebných sporiteľniach (das Bausparkasengesetz, tiež ako das Gesetz über Bausparkassen, ďalej len **BausparG**),
- pre úverové inštitúcie, ktoré vykonávajú investičné obchody (v našom ponímaní subjekty kolektívneho investovania) zákon o investovaní (das Investmentgesetz, ďalej len **InvG**),
- pre prospekty cenných papierov zákon o prospekte cenného papiera (das Wertpapierprospektgesetz, tiež ako das Gesetz über die Erstellung, Billigung und Veröffentlichung des Prospekts, der beim öffentlichen Angebot von Wertpapieren oder bei der Zulassung von Wertpapieren zum Handel an einem organisierten Markt zu veröffentlichen ist),
- pre nadobúdanie cenných papierov obchodných spoločností, ktoré sú pripustené na obchodovanie na organizovanom trhu, a pre ponuky na prevzatie platia ustanovenia zákona o nadobúdaní cenných papierov a prevzatí obchodných spoločností (das Wertpapiererwerbs- und Übernahmegesetz).

Ďalej možno uviesť zákonné predpisy, ktoré **dopĺňajú právo dohľadu**, a to v oblasti regulácie bankového práva a práva kapitálového trhu:

- pre organizáciu burzového obchodu burzový zákon (**das Börsengesetz**), ktorý vylučuje pôsobnosť BaFin v oblasti dohliadania burzových obchodov zriadením osobitných burzových dohliadacích orgánov (die Börsenaufsichtsbehörden), ktoré sú krajinskými a nie spolkovými úradmi, hoci s BaFin spolupracujú (napr. už len pri postihovaní insider obchodov),
- pre úverové inštitúcie, ktoré sú krajinskými orgánmi spolkovej krajiny príslušnej podľa ich sídla uznané za tzv. die Wertpapiersammelbanken, platí na výkon ich činnosti zákon o správe a obstarávaní cenných papierov (**das Depotgesetz**, tiež ako Gesetz über die Verwahrung und Anschaffung von Wertpapieren).

¹⁰ Pozri HÄUSER, F.: cit. dielo, s. XVIII-XXV. Tiež SETHE, R.: *Deutsches und Europäisches Bank- und Kapitalmarktrecht*. Halle a. d. Saale : Juristische Fakultät/Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, 2005, s. 11-31.

Pre spomenuté dva prípady je vylúčená pôsobnosť BaFin, pričom dohľad vykonávajú príslušné krajinské orgány určené tým-ktorým krajinským právom podľa spolkového práva a práva príslušnej spolkovej krajiny.

Dohliadacia prax používa ešte množstvo ďalších hmotnoprávných zákonných predpisov, z ktorých boli niektoré vyššie uvedenými zákonmi zrušené, no finanční sprostredkovatelia sú na základe prechodných ustanovení zrušujúcich zákonov oprávnení pôsobiť podľa ich ustanovení ešte určité časové obdobie (napr. zákon o hypotekárnych bankách – das Hypothekbankgesetz, ktorý bol nahradený zákonom PfandBG).¹¹

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ BANKOVÉHO DOHĽADU A JEHO INŠTITUCIONÁLNY VÝKON PODĽA ZÁKONA O BANKOVNÍCTVE (KWG)

Pojem bankový dohľad nemecká právna teória vymedzuje prostredníctvom:

- a) jeho adresátov,
- b) ohraničenia od iných foriem dohľadu, resp. štátneho dozoru.¹²

Ad a)

Bankový dohľad je v SRN dohliadacia činnosť nad **úverovými inštitúciami** vykonávaná štátnym reprezentantom. KWG definuje úverové inštitúcie (die Kreditinstitute) podľa druhu a rozsahu činností v § 1 ods. 1, ktoré označuje ako bankové. Ide o pomerne obsiahle vymedzenie dohliadaného subjektu, ktorým sa zákonodarcia snaží obsiahnuť všetkých finančných sprostredkovateľov vykonávajúcich bankové činnosti v určitom rozsahu podliehajúce povoleniu BaFin bez ohľadu na právnu formu obchodnej spoločnosti. Právna forma úverovej inštitúcie teda nie je explicitne prikázaná s výnimkou špeciálnych inštitúcií (napr. stavebné sporiteľne len vo forme akciovej spoločnosti). Takzvaný **der Rechtsformzwang** však zakazuje možnosť podnikat' úverovej inštitúcii ako jeden podnikateľ – fyzická osoba.¹³

Takáto právna úprava historicky vyplynula z nemeckej bankovej tradície, prepracovanosti nemeckého práva obchodných spoločností a spolkového usporiadania štátu. Zahŕňa kreditné banky, sporiteľne, krajinské banky, žirové centrá, úverové družstvá, hypotekárne banky, stavebné sporiteľne, určité subjekty kolektívneho investovania (die Kapitalanlagegesellschaften, die Investmentgesell-

¹¹ K ďalším zákonným predpisom a podzákonným právnym nariadeniam relevantným pre dohliadacu prax pozri bližšie www.bafin.de/cgi-bin/bafin.pl?verz=0600000000&sprache=0&filter=&ntick=0

¹² SCHIMANSKI, H. – BUNTE, H.-J. – LWOWSKI, H.-J.: *Bankrechts-Handbuch*. Band III. München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1997, s. 3715 a nasl.

¹³ Jeden zo spôsobov zakotvenia princípu štyroch očí (Vier-Augen-Prinzip).

schaften), poštovú banku, a to nezávisle od ich právnej formy. Definícia však pokrýva aj inštitúcie, ktoré sú osobitne dohliadané z titulu výkonu verejných funkcií a bankovému dohľadu by podliehať nemali. Preto sa z aplikovateľnosti KWG v § 2 ods. 1 také subjekty vynímajú (napr. DBB, die Kreditanstalt für Wiederaufbau, vykonávatelia sociálneho poistenia, Spolková zamestnanecká agentúra, poisťovne, spoločnosti, ktoré vykonávajú bankové činnosti výlučne so svojou materskou, dcérskou alebo sesterskou spoločnosťou a pod.).

Samotný pojem úverové inštitúcie nie je však tak celkom správny, najmä keď si uvedomíme katalóg všetkých činností v predmetnom paragrafe, pomocou ktorých sa definuje. Prakticky zahŕňa len body 1a, 2, 3 a 7 odseku 1 tohto paragrafu (t. j. hypotekárne obchody, poskytovanie úverov, diskontné obchody, nadobúdanie pohľadávok pred ich splatnosťou). Na tento fakt poukazuje aj nemecká literatúra, ktorá navyše uvádza, že sa taký pojem ani v nemeckej právnej terminológii „neudomácnil“,¹⁴ a to aj napriek svojmu dlhodobému uplatňovaniu v nemeckej legislatíve.¹⁵ Následkom je, že sa okrem prostriedkov práva obchodného mena v KWG nestretávame ani s formou osobitnej ochrany označenia úverová inštitúcia, ale iba banka alebo sporiteľňa. [KWG nedefinuje banku ako takú, chápe sa ňou práve úverová inštitúcia vykonávajúca povolené činnosti podľa tohto zákona. Slovenský zákon č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov v § 5 písm. p) vymedzuje úverovú inštitúciu ako nosný pojem pre banku a inštitúciu elektronických peňazí, čo je v súlade s európskou smernicovou úpravou. Nemecká právna úprava dosiahla tento súlad práve zahrnutím bodu 11 do § 1 ods. 1 KWG, ktorým zaviedla obchody s elektronickými peniazmi.]

Ad b)

Bankový dohľad je jeden z prvkov externej kontroly finančných sprostredkovateľov, ktorý sa v SRN odlišuje od ďalších nemeckým právom uznaných foriem dohľadu, prípadne dozoru:

1. **Všeobecný hospodársky dozor** nad podnikaním je dozor vykonávaný rôznymi štátnymi orgánmi (ide napr. o živnostenský dozor, kartelový dozor, finančná kontrola), od ktorého sa bankový dohľad odlišuje svojím špecifickým zameraním.

2. Aj napriek inštitucionálnej integrácii dohľadu nad finančným trhom je potrebné bankový dohľad odlišovať **od dohľadu nad poisťovníctvom, obchodovaním s cennými papiermi a krajinským orgánom zverenému dohľadu nad bur-**

¹⁴ Pozri SZAGUNN, V. a kol: *Gesetz über das Kreditwesen*. Kommentar. Stuttgart : Verlag W Kohlhammer, 1997, s. 76.

¹⁵ Pojem úverové inštitúcie je spojený bezprostredne so vznikom bankového dohľadu v nemeckom právnom priestore (zavedený bol nariadením o zákaze zakladania úverových inštitúcií z konca roku 1934 a neskôr prebratý zákonmi o bankovníctve v rokoch 1934 a 1961 a ďalšími súvisiacimi zákonmi).

zami.¹⁶ Možno v nich badať spoločné prieniky, aj keď ich zameranie sa odlišuje v závislosti od povahy a rozsahu dohliadaných činností a subjektov. Príkladom je pôsobnosť podľa WpHG, ktorá umožňuje postihovať insider obchody u všetkých na obchodovanie na burze prijatých emitentov, a nielen bánk. Pre poisťovne vykonávajúce bankové činnosti (teda prvky *bankopoišťovníctva*) platí vyňatie z pôsobnosti bankového dohľadu v § 2 ods. 1 bod 4.

3. Popri dohľade vykonávanom BaFin môžu úverové inštitúcie podliehať súčasne aj *inému osobitnému štátnemu dohľadu (die Sonderaufsicht* v § 52 KWG). Takému dohľadu podliehajú verejnoprávne sporiteľne, krajinské banky, žirové centrá podľa krajinských zákonov o sporiteľniach,¹⁷ ostatné verejnoprávne úverové inštitúcie (Nemecká družstevná banka, Nemecká vyrovnacia banka atď.), podľa príslušných špeciálnych spolkových alebo krajinských zákonov. Ide najmä o tzv. die Anstaltsaufsicht, ktorý spočíva v sledovaní dodržiavania účelu zriadenia inštitúcie (verejný záujem) a dodržiavania špeciálnych zákonných predpisov (napr. krajinské zákony o sporiteľniach). Sonderaufsicht je v prípade sporiteľní vykonávaná vo väčšine spolkových krajín dvojstupňovo: dozorným orgánom (die Sparkassenaufsichtsbehörde) zriadeným pri úrade predsedu krajinskej vlády a najvyšším dozorným orgánom (die oberste Sparkassenaufsichtsbehörde) zriadeným pri príslušnom krajinskom ministerstve (ministerstvo vnútra, ministerstvo financií, alebo ministerstvo hospodárstva). Krajinské banky, žirové centrá a ostatné verejnoprávne úverové inštitúcie zriadené podľa krajinského práva podliehajú taktiež dohľadu príslušného krajinského ministerstva a verejnoprávne úverové inštitúcie zriadené podľa spolkového práva najčastejšie dohľadu SMF.

Dôvody a účel štátneho bankového dohľadu sú nemeckou literatúrou rozpracované systematicky. Reinfried Fischer uvádza *tri dôvody* bankového dohľadu a jeho ciele určuje jednak pozitívne a jednak negatívne. Medzi dôvody podľa neho patrí *klúčové postavenie bankovníctva* (sprostredkovanie potrebného kapitálu v zmysle redistribučnej funkcie finančného trhu), *dohľad ako nástroj štátnej hospodárskej politiky* a *citlivosť bankovníctva na dôveru klientov*.¹⁸ Ako ciele vymedzujúce účel bankového dohľadu spomína všeobecné hospodárske ciele (zabezpečenie funkčnosti bankovníctva prostredníctvom udržania dôvery v likviditu úverových inštitúcií, teda ochrana veriteľov, a dôvery vo výkon bankových obchodov v súlade s právom), pričom negatívne vymedzuje, čo cieľom bankového dohľadu nie je. *Bankový dohľad tak nemá žiadne ochranné*

¹⁶ V tejto súvislosti možno namietat neexistenciu samostatného bankového dohľadu v SRN. Cieľom predmetného výkladu nie je venovať sa nemeckému bankovému dohľadu oddelene, ale v nadväznosti aj na ďalšiu nemeckú dohliadacu právnu úpravu a poukázať na osobitosti bankového dohľadu v SRN ako dominantnej zložky dohľadu.

¹⁷ Vyvinuli sa z finančných inštitúcií vo vlastníctve obcí a spolkových krajín.

¹⁸ FISCHER, R. In: SCHIMANSKI, H. – BUNTE, H.-J. – LWOWSKI, H.-J.: cit. dielo, s. 3718. Obdobne aj vo svojej práci FISCHER, R.: cit. dielo, s. 39-40.

pôsobenie voči tretím (t. j. v prospech jednotlivých veriteľov), pretože sa vykonáva len vo verejnom záujme¹⁹ a neplní ani ochranu spotrebiteľa a všeobecnú sociálnu ochranu,²⁰ napriek tendenciám splyvania týchto úloh s úlohami bankového dohľadu.²¹ Aj napriek tomu BaFin v rámci svojej činnosti prijíma sťažnosti verejnosti, ktoré vedú nezriedka k začatiu konania proti dotknutej inštitúcii. Dôvodová správa ku KWG cieľ dohľadu nad bankovníctvom zvyrazňuje tak, že bankový dohľad by mal vo všeobecnosti preventívnym dohliadaním zabrániť vzniku škôd v bankovníctve a stratám veriteľov úverových inštitúcií.²² Samotný zákon o bankovníctve v § 6 ods. 2 určuje priamo úlohy BaFin v medziach bankového dohľadu takto:

„Spolkový ústav má pôsobiť proti nedostatkom v bankovníctve a v poskytovaní finančných služieb, ktoré ohrozujú bezpečnosť majetkových hodnôt zverených inštitúciám a ktoré môžu ovplyvniť vykonávanie bankových činností alebo finančných služieb v súlade s právom alebo privodiť značné škody pre hospodárstvo ako celok.“

V takomto vymedzení jasne badať splyvanie dôvodov a cieľa bankového dohľadu.

Dohľadu BaFin podľa KWG podliehajú podľa § 6 ods. 1 KWG súhrnne inštitúcie, ktoré sa predmetným zákonom v § 1 ods. 1b definujú ako úverové inštitúcie a inštitúcie finančných služieb. Dohľadu podľa KWG teda nepodliehajú len úverové inštitúcie, ako by sa mohlo z predchádzajúceho výkladu zdať. Dohľad nad inštitúciami finančných služieb bol zavedený až šiestou novelou KWG koncom roka 1997. Predtým KWG slúžil výlučne bankovému dohľadu. Zatiaľ čo úverové inštitúcie vykonávajú taxatívne stanovené bankové činnosti v § 1 ods. 1, inštitúcie finančných služieb vykonávajú taxatívne vymedzené finančné služby uvedené v § 1 ods. 1a. Inštitúcia finančných služieb je pojem vo vzťahu k pojmu úverová inštitúcia subsidiárny. Ak by taká inštitúcia vykonávala bankové činnosti, bola by posudzovaná iba ako úverová inštitúcia. Na inštitúcie finančných služieb je kladený menší rozsah požiadaviek v súvislosti s odlišnými

¹⁹ Toto negatívne vymedzenie cieľa má oporu v zákone v § 4 ods. 4 FinDAG, predtým v § 6 ods. 4 KWG. Spolkový súdny dvor dvomi rozsudkami z roku 1979 vo veci Wetterstein (BGH, Urteil vom 15.2. 1979 – III ZR 108/76, WM 1979, 482) a vo veci Herstatt (BGH, Urteil vom 12.7. 1979 – III ZR 154/77, WM 1979, 934) zaujal názor, že výkon vo verejnom záujme je protiústavný a v rozpore s európskym právom.

V rozpore s touto platnou právnou úpravou Adriana Chovanová spomína, že BaFin „...ochraňuje klientov a investorov“, napriek tomu, že na inom mieste článku uvádza, že „BaFin vykonáva svoju činnosť len vo verejnom záujme.“ V každom prípade nejde o priamu aktívnu ochranu, ale len o preventívne pôsobenie dohľadu v záujme ochrany klienta. CHOVANOVÁ, A.: Kontrolné a regulačné inštitúcie dohliadajúce na finančný trh v Európe. In: *Biatec*, roč. 15, 2007, č. 5, s. 11.

²⁰ V tejto súvislosti spolková vláda v roku 1979 na dotaz frakcie Socialistickej strany Nemecka v Spolkovom sneme odpovedala, že ďalší vývoj KWG z pohľadu ochrany spotrebiteľa by bol s všeobecným hospodárskym zameraním tohto zákona nezlučiteľný.

²¹ FISCHER, R. In: SCHIMANSKI, H. – BUNTE, H.-J. – LWOWSKI, H.-J.: cit. dielo, s. 3719.

²² Tamtiež.

rizikami, ktorým sú vystavené pri svojej prevažne sprostredkovateľskej činnosti. Aj pre ne platí, že nie všetky inštitúcie napĺňajúce znaky inštitúcie finančných služieb sú bezpodmienečne za ne považované. Výnimku tvoria opäť subjekty s osobitným postavením (napr. DBB, poisťovne a pod.).

Tieto inštitúcie pritom nie sú obmedzené len na zákonom tam vymedzené činnosti, ale môžu vykonávať po bezodkladnom oznámení aj ďalšie činnosti, ktoré sa však už nepovažujú za bankové činnosti, prípadne finančné služby. Oznámenie sa musí vykonať vo vzťahu k BaFin a DBB, ktorá na bankovom dohl'ade participuje.

Pochopiteľne aj v podmienkach nemeckej právnej úpravy platí európskym právom zavedená **zásada jedného bankového povolenia** (resp. európskeho pasu) a pravidlo dohl'adu krajiny pôvodu. „Len takýmto spôsobom môže byť zabezpečená rovnosť hospodárskej súťaže bankových inštitúcií (rozumej so sídlom v Európskom hospodárskom priestore, poznámka autora) s nemeckými úverovými inštitúciami.“²³ KWG ju uvádza v § 53b. Pobočky inštitúcií so sídlom mimo Európskeho hospodárskeho priestoru sú posudzované z hľadiska výkonu bankového dohl'adu podľa § 53 ako samostatné inštitúcie. Právnu spôsobilosť tým však nedosiahnu.

Zastúpenia zahraničných inštitúcií v SRN sa nepovažujú za dohliadané subjekty, hoci ich zriadenie, preloženie a zatvorenie podlieha oznamovacej povinnosti voči BaFin a DBB. Za výkon dohl'adu by sme mohli považovať jedine evidenciu týchto skutočností, tak ako sa to chápe v slovenskej dohliadacej praxi.

Pred 1. májom 2002 dohl'ad v tejto oblasti vykonával Spolkový úrad pre dozor nad bankovníctvom, ktorého právne postavenie upravoval § 5 KWG. Išlo o spolkový vrchný úrad (die Bundesoberbehörde) bez právnej subjektivity, ktorý bol bezprostredne podriadený SMF, a preto bol viazaný jeho pokynmi. (Preto možno tvrdiť, že išlo skôr o výkon štátneho dozoru, ktorý sa vznikom BaFin transformoval na dohl'ad štátnym reprezentantom.) Svoju činnosť vykonával priamo bez zriadenia pobočiek, čo je obdobné ako u BaFin (hoci ten disponuje aspoň dvomi sídlami). *To je aj jedným z dôvodov, prečo na bankovom dohl'ade participuje aj DBB*, ktorá dáva predovšetkým k dispozícii relevantné výsledky z ňou vedenej štatistiky v oblasti bankovníctva a peňažníctva podľa § 18 zákona o Nemeckej spolkovej banke (das Bundesbankgesetz, tiež ako das Gesetz über die Deutsche Bundesbank). KWG predpokladá, že správy zasielané úverovými inštitúciami DBB (napr. o poskytovaní tzv. veľkých úverov podľa § 13) táto vyhodnotí a časť z nich so svojím stanoviskom zašle BaFin. Podľa § 7 ods. 1 KWG *BaFin a DBB spolupracujú pri výkone bankového dohl'adu v zákonom rámci KWG*. DBB má vykonávať bežné dohliadanie úverových ústavov spočívajúce vo vyhodnocovaní predkladaných podkladov. *Tomu slúži aj organizačná štruktúra DBB*, ktorej hlavné správy (die Hauptverwaltungen) ideálne plnia úlohu pri

²³ KÜMPEL, S.: *Bank- und Kapitalmarktrecht*. Köln : Verlag Dr. Otto Schmidt, 2004, s. 2545.

zbere informácií z celého územia Nemecka. Tak potom nie je potrebné zriaďovať pobočky BaFin. DBB musí pri plnení svojich úloh podľa KWG rešpektovať smernice orgánu dohľadu (die Richtlinien), na ktorých vydanie sa vyžaduje súčasne aj súhlas bundesbanky. **Spolkovému ústavu** na druhej strane prináleží zodpovednosť za výkon samotného dohľadu a s ním spojené dohliadacoprávne oprávnenia. Len jemu patrí „**právosť priamej intervencie**.“²⁴ Spolupráca sa prejavuje aj vo vzájomnej informačnej povinnosti týkajúcej sa skutočností, ktoré sú pre ten-ktorý subjekt dôležité. Zdôvodnenie prepojenia úloh DBB a orgánu dohľadu je jednoduché: „bankovodohliadacie opatrenia môžu mať menovopolitický význam.“²⁵

Dohliadacoprávne oprávnenia literatúra delí na tri časti:

- a) *organizačné oprávnenia* (napr. udelenie povolenia na bankové činnosti, prijímanie oznámení o organizačných zmenách v úverovom ústave, ochrana označenia banka),
- b) *oprávnenia pri dohľade na diaľku* (napr. prijímanie hlásení o úveroch, ktorých veľkosť podlieha ohlasovaniu, mesačných výkazov, oprávnenie požadovať informácie),
- c) *zasahovacie oprávnenia* (napr. zákaz nadobudnutia významných majetkových účastí, zákaz výkonu hlasovacieho práva, zákaz investovať disponibilné prostriedky do určitých druhov aktív, donucovacie prostriedky).²⁶

BaFin disponuje odvodenými normotvornými pravomocami, je totiž oprávnený vydávať **právne nariadenia** (die Rechtsverordnungen), niektoré len za súhlasu DBB, ktorých vydanie naň prenesie SMF.²⁷ Okrem toho **úradnými oznámeniami** (die Verlautbarungen) a **vyhláseniami** (die Bekanntmachungen) informuje inštitúcie o svojej správnej praxi a poskytuje stanoviská k právnym a výkladovým otázkam KWG. Podľa § 6 ods. 3 KWG môže BaFin v rámci zákonom jej priznaných úloh ukladať inštitúciám, finančným holdingovým spoločnostiam, zmiešaným finančným holdingovým spoločnostiam, ich vedeniu a osobám, ktoré skutočne vykonávajú obchody týchto spoločností **nariadenia** (die Anordnungen), ktoré sú vhodné a nevyhnutné:

- a) na znemožnenie porušenia dohliadacoprávných ustanovení alebo na znemožnenie alebo odstránenie nedostatkov v inštitúcii, ktoré by mohli ohroziť bezpečnosť inštitúcii zverených majetkových hodnôt, alebo
- b) vplývať na zákonný výkon bankových činností alebo finančných služieb.

Nariadovacia kompetencia je dôsledkom šiestej novely KWG a týka sa napríklad zabezpečenia vnútorných kontrolných postupov alebo zodpovednosti in-

²⁴ CHOVANCOVÁ, K. – KRÁLIK, J.: cit. dielo, s. 72.

²⁵ SZAGUNN, V. a kol: cit. dielo, s. 175.

²⁶ Tamtiež, s. 164-165.

²⁷ Najdôležitejšími sú pravidlá likvidity a vlastných zdrojov, ktoré vychádzajú z § 10 ods. 1 a § 11 KWG.

štitúcie pri outsourcovaní činností. Je pretavením úloh BaFin v § 6 ods. 2. Ďalším významným prostriedkom presadzovania „vôle“ sú **správne akty** (die Verwaltungsakte), ktorými sa napríklad udeľuje alebo odoberá povolenie vykonávať bankové obchody. Na ich presadenie disponuje na základe § 17 FinDAG donucovacími prostriedkami podľa zákona o výkone správnych rozhodnutí (das Verwaltungs-Vollstreckungsgesetz).

BaFin môže pri výkone svojich úloh **vyžadovať spoluprácu** iných osôb a orgánov verejnej správy, aj vzhľadom na to, že je od prevažnej väčšiny dohliadaných subjektov vzdialený.

Zaujímavá je skutočnosť, že *väčšina dohliadacích opatrení sa realizuje v neformálnom konaní*: BaFin si vyžiada informácie, vysloví svoj názor, upozornenie a následok nerešpektovania takéhoto neformálneho úradného „dohovoru“, ktorým je začatie formalizovaného konania. Analogický postup umožňuje aj slovenská právna úprava zakotvením inštitútu prerokovania nedostatkov mimo konania s vedúcimi činiteľmi dohliadaného subjektu.²⁸

Úlohy podľa KWG však nespočívajú len na BaFin a DBB. Časť z nich je rozdelená medzi spolkovú vládu, SMF a spolkové ministerstvo spravodlivosti. Spolková vláda vydáva právne nariadenia (týkajúce sa napr. uzatvorenia pobočiek) v prípade, keď nastane závažné nebezpečenstvo pre celé hospodárstvo. SMF vydáva, ako už bolo spomenuté, právne nariadenia slúžiace na všeobecnú reguláciu v bankovníctve. V celom KWG je veľký počet splnomocňovacích ustanovení, ktoré to umožňujú. Pri väčšine z nich je umožnený aj prenos tejto kompetencie na BaFin. Spolkové ministerstvo spravodlivosti v spolupráci so SMF a DBB vydáva právne nariadenia, ktorými ustanovuje vzory výkazov pre zostavovanie ročných účtovných závierok.

Nemecký zákon o bankovníctve má však aj subsidiárne postavenie. Pre špeciálne úverové ústavy ako stavebné sporiteľne alebo hypotekárne banky a pre úverové ústavy zaoberajúce sa kolektívnym investovaním prednostne platí osobitná právna úprava v podobe spomenutých špeciálnych zákonov (PfandBG, BausparG a InvG).

POROVNANIE NEMECKEJ A SLOVENSKEJ KONCEPCIE PRÁVNEJ ÚPRAVY DOHLĎADU NAD FINANČNÝM TRHOM

Aj keď je právna úprava dohľadu nad finančným trhom v Slovenskej republike relatívne mladá, možno povedať, že obstojať v porovnaní s nemeckou právnou úpravou. Tak ako medzi nimi badať určité podobnosti, možno zároveň konštatovať aj odlišnosti, ktoré sú skôr podmienené spolkovým usporiadaním štátu,

²⁸ Porovnaj predovšetkým s ustanovením § 2 ods. 8 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

dlhšou právnou tradíciou v SRN a v nadväznosti na to prepracovanejším a verifikovaným systémom dohľadu.

V Nemecku rovnako ako v našich podmienkach pôsobí jeden centrálny orgán dohľadu nad celým finančným trhom, ktorým je orgán verejnej správy. Dohľad sa tak nevykonáva viacerými osobitnými orgánmi štátu podľa jednotlivých sektorov finančného trhu, hoci vnútorná organizácia nemeckého a nášho orgánu dohľadu na sektorálne členenie reflektuje. Zatiaľ čo v Slovenskej republike je ním ústredná banka štátu (ako špecifický orgán verejnej správy vykonávajúci verejnú správu na úseku dohľadu nad finančným trhom), v SRN je to nezávislý štátny orgán, ktorý má podobné postavenie ako bývalý Úrad pre finančný trh (hoci so širšou pôsobnosťou) a nemecká bundesbanka plní v oblasti dohľadu len doplňujúcu funkciu (aj to len pre dohľad nad bankovníctvom podľa KWG) v podobe poskytovania vyhodnotených štatistických údajov.

Pre praktický výkon dohľadu je zaujímavé porovnanie právnej úpravy klasifikácie dohľadu. V našich podmienkach všeobecný dohľadací zákon vychádza zo všeobecne zaužívaného delenia dohľadu na dohľad na mieste a na dohľad na diaľku, čo explicitne vyjadruje vo viacerých svojich ustanoveniach [napr. § 1 ods. 3 písm. a) bod 4, § 5 ods. 1 písm. a) a b) zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov]. Nemecká právna úprava takto dohľad nerozlišuje, hoci v praxi sa odlišný prístup oboch spôsobov uplatňuje. Nemecká právna teória však uvádza v oblasti dohľadu nad bankovníctvom podľa KWG dva pojmy: **die laufende Überwachung** (trvalé, nepretržité sledovanie, teda dohľad na diaľku v našom ponímaní) a **die hoheitlichen Maßnahmen** (teda výsostné opatrenia: organizačné oprávnenia, oprávnenia pri dohľade na diaľku a zasahovacie oprávnenia; pozri dohľadacoprávne oprávnenia v piatej časti.²⁹ Prvý pojem charakterizuje činnosť DBB v oblasti bankového dohľadu, druhý výlučne spadá pod BaFin. DBB tak na bankovom dohľade síce participuje, ale len v rámci dohľadu na diaľku, kde má svoje oprávnenia aj BaFin, inak bankový dohľad DBB nevykonáva.

Ciele dohľadu sú v zásade vo všetkých krajinách rovnaké. Ide len o spôsob ich vyjadrenia v príslušných právnych normách. Tu možno povedať, že ciele a úlohy dohľadu sú v oboch štátoch veľmi podobné a explicitne vyjadrené v základných dohľadacích právnych predpisoch v úvodných častiach. Špeciálne zákonné právne predpisy takýto základ iba ďalej rozvíjajú, modifikujú so zreteľom na ich špecifický predmet právnej úpravy. Zatiaľ čo sa však nemecká literatúra a judikatúra pokúšala vymedziť – či už pozitívne alebo negatívne – rozsah, ciele a úlohy dohľadu (najmä prostredníctvom rozboru a výkladu KWG), v sloven-

²⁹ Pozri KÚMPEL, S.: cit. dielo, s. 2543-2544; SZAGUNN, V. a kol: cit. dielo, s. 164-165, 174-175 (autor používa aj pojmy **die hoheitlichen Aufgaben** a pre DBB namiesto **die laufende Überwachung** pojem **die materielle Bankenaufsicht**).

skej odbornej, najmä právnickej obci sa obdobnému detailnejšiemu skúmaniu nevenoval dostatok priestoru. Tu možno teda pri riešení pochybností pri aplikácii do budúcnosti vychádzať z analogického chápania dohľadu.

Rozdielny je spôsob vymedzenia kategórie dohliadaných subjektov. Nemecká legislatíva ich skôr vymedzuje cez ich činnosti, pričom sa vyhýba ich sumárnemu, čo len výpočtu. Tak možno zastávať názor, že v SRN sa dohľad vykonáva predovšetkým nad výkonom povoleniu podliehajúcich činností, čím možno flexibilnejšie reagovať na vznik nových finančných sprostredkovateľov rôznej právnej formy s kombináciou viacerých finančných činností. Takéto kritérium vymedzenia dohliadaného subjektu (t. j. cez činnosti) je pre dohľad v SRN smerodajné.³⁰

Pokiaľ môžeme v našej právnej úprave badať osobitné ustanovenia pre dohľad nad dôchodkovým sporením v samostatných zákonoch upravujúcich túto oblasť finančného trhu, čo sa odráža aj vo vnútornom organizačnom členení centrálnej banky Slovenska (do 1. februára 2007 dokonca samostatný odbor pre dohľad nad dôchodkovým sporením), v Nemecku integrovaný dohľad osobitnú právnu úpravu len pre dôchodkové sporenie nepozná a BaFin nemá samostatný odbor pre takú oblasť dohľadu. Dôchodkové sporenie sa realizuje v rámci penzijných fondov kolektívneho investovania a komerčného poisťovníctva, ktoré sú zastrešené dvomi odbormi BaFin.

Dôležitým je v tejto súvislosti aj personálny a vecný rozsah výkonu dohľadu nad obchodovaním s cennými papiermi (u nás nad kapitálovým trhom). Ako už bolo naznačené, nemecký ústredný štátny dohľad sa nevykonáva nad regulovanými trhami, ktoré spadajú pod kontrolu jednotlivých spolkových krajín. Ťažiskom výkonu dohľadu nad obchodovaním s cennými papiermi je preto sledovanie a stíhanie insiderských obchodov podľa WpHG. Ďalej je to kolektívne investovanie, obchodovanie s cennými papiermi oprávnenými osobami (u nás obchodníci s cennými papiermi), schvaľovanie prospektov cenných papierov a ponuky na prevzatie. V Slovenskej republike je dohľadanie obchodovania s dôvernými informáciami pomerne nerozvinuté, čo súvisí s jeho komplikovanou preukázateľnosťou, malým a nelikvidným kapitálovým trhomom a s tým súvisiacimi nepatrnými skúsenosťami a nedostatočnou právnou úpravou.

Financovanie realizácie dohľadu je pokryté dvomi základnými spôsobmi:

- a) v Nemecku ide o výber poplatkov za úradné úkony BaFin a úhradu nákladov pri vybraných činnostiach dohľadu priamo dohliadanými subjektmi, s možnosťou rozpisu nákladov, ktoré ostali nepokryté, na základe právneho aktu SMF, resp. BaFin;

³⁰ Tomu zodpovedá aj veľký počet dohliadaných subjektov v SRN: cca 2100 bánk, 700 inštitúcií finančných služieb, 630 poisťovní, 6000 podielových fondov (stav k septembru 2006) a v súvislosti s tým veľké personálne pokrytie činnosti BaFin – 1600 zamestnancov.

Čerpané z: www.bafin.de/cgi-bin/bafin.pl?verz=0201010000&sprache=0&filter=a&ntick=0

- b) na Slovensku ide o každoročné príspevky dohliadaných subjektov a poplatky za úkony alebo za konanie NBS, ktorých podrobnosti ustanoví NBS opatrením vydaným po dohode s ministerstvom financií.³¹

Konanie pred NBS je špecifickým správnym konaním s vylúčením čo len subsidiárnej pôsobnosti všeobecného správneho konania.³² V konaní pred BaFin sa naproti tomu takýto predpis aplikuje, vychádzajúc z právnej podstaty nemeckého orgánu dohľadu ako správneho orgánu v pôsobnosti SMF.

Pre zachovanie neustrannosti, odbornosti, rešpektovanie pravidiel hospodárskej súťaže a efektívne fungovanie dohľadu je nevyhnutná spolupráca s inými orgánmi verejnej správy a záujmovými združeniami dohliadaných subjektov. Uvedené vo svojej činnosti naplňa BaFin aj NBS, a to nielen svojou vnútornou organizáciou. Domnievam sa, že významnou zárukou je zákonné zakotvenie poradných orgánov, v ktorých sú zastúpení účastníci finančného trhu a štátnej moci, tak ako je to v nemeckom FinDAG (odborný poradný zbor, Fórum pre dohľad nad finančným trhom, ale aj veľmi rozmanité zloženie vlastného orgánu BaFin – správnej rady).³³

Vzhľadom na očakávaný rozvoj finančného trhu v slovenskom a globálnom meradle je podľa mojej mienky žiaduce ďalšie prehlbovanie paralelného štúdia slovenskej a nemeckej právnej úpravy za účelom zavedenia inovácií do slovenskej právnej úpravy, ktoré sa v Nemecku už osvedčili.

Možno konštatovať, že v podmienkach väčšieho štátu, ako napr. Nemecko, má svoje opodstatnenie vytvorenie jednotného dohliadacieho orgánu, ktorým by mal byť samostatný správny orgán, mimo centrálnej banky. Hoci sa integrácia dohľadu v rámci ústrednej banky štátu môže javiť ako efektívna a úsporná, *ne možno ignorovať potenciálny konflikt primárnych úloh centrálnych bánk a primárnych úloh dohľadu*. Preto sa domnievam, že konštrukcia orgánu dohľadu nad celým finančným trhom, prípadne s výnimkou bankového dohľadu, by mala viesť k vytvoreniu osobitého dohliadacieho orgánu aj v podmienkach Slovenskej republiky.

Literatúra

CHOVANCOVÁ, K. – KRÁLIK, J.: Bankové úverové zmluvy v Spolkovej republike Nemecko. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *Financovanie verejnej správy (aktuálne problémy)*. Bratislava : APZ, 2007.

³¹ Ustanovenia § 41 a § 42 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

³² Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

³³ V odbornom poradnom zbore aj so zastúpením združení na ochranu spotrebiteľov, bez toho, aby sme porušili zákonný príkaz výkonu dohľadu vo verejnom záujme.

- CHOVANOVÁ, A. : Kontrolné a regulačné inštitúcie dohliadajúce na finančný trh v Európe. In: *Biatic*, 2007, roč. 15, č. 5.
- FISCHER, R.: *Bankrecht: Grundlagen der Rechtspraxis*. Köln : RWS Verlag Kommunikationsforum, 2000.
- Gesetz über das Kreditwesen (KWG).
- Gesetz über die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsich (FinDAG).
- Gesetz über die Deutsche Bundesbank.
- HÄUSER, F.: Einführung. In: *Bankrecht. Beck-Texte im dtv*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005.
- KÜMPEL, S.: *Bank- und Kapitalmarktrecht*. Köln : Verlag Dr. Otto Schmidt, 2004.
- SCHIMANSKI, H. – BUNTE, H.-J. – LWOWSKI, H.-J.: *Bankrechts-Handbuch. Band III*. München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1997.
- SETHE, R.: *Deutsches und Europäisches Bank- und Kapitalmarktrecht*. Halle a. d. Saale : Juristische Fakultät/Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, 2005.
- SZAGUNN, V. a kol: *Gesetz über das Kreditwesen*. Kommentar. Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 1997.
- www.bafin.de/cgi-bin/bafin.pl?verz=0201010000&sprache=0&filter=a&ntick=0
- www.bafin.de/cgi-bin/bafin.pl?verz=0600000000&sprache=0&filter=&ntick=0
- www.bafin.de/bafin/historie_ba.htm
- www.bafin.de/bafin/historie_va.htm
- www.bafin.de/bafin/historie_wa.htm
- www.bafin.de/sonstiges/satzung.htm
- Zákon č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Recenzent: *JUDr. František Palovský*

Súhrn

Uvedený príspevok sa zaoberá problematikou právnej úpravy dohľadu nad finančným trhom v Spolkovej republike Nemecko v optike posledných legislatívnych zmien. Možno záverom tvrdiť, nemecká dohľadacoprávna úprava vychádza z oveľa staršej tradície a vzhľadom na spolkové usporiadanie Nemecka je pomerne komplikovane konštruovaná. Výkon dohľadu je aj po zmenách v máji 2002 naďalej prenechaný správnomu orgánu, ktorým je Spolkový ústav pre dohľad nad finančnými službami (známy pod označím BaFin).

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik aus dem Gebiet der Rechtsregelung der Finanzmarktaufsicht in der Bundesrepublik Deutschland und das in der Optik der letzten Rechtsänderungen. Man kann behaupten, dass die deutsche Aufsichtsrechtsregelung aus viel älterer Rechtstradition herkommt und in Betracht der Bundesgestaltung Deutschlands ziemlich kompliziert konstruiert ist. Die Ausübung der Aufsicht ist auch nach den Änderungen im Mai 2002 weiterhin einem Verwaltungsorgan – die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht („BaFin“) – anvertraut.

Summary

The article focuses at financial market supervision law in Germany in the point of view of the last changes. The conclusion is that german supervision law roots in traditional supervision practice and its quite complicated because of federative administration. Supervision performance after changes in May 2002 is still provided by administrative organ (Financial services Authority), which is called as „BaFin“.

VPLYV CIRKVI A KREŠŤANSTVA NA OBSAH A REALIZÁCIU FEUDÁLNEHO PRÁVA V UHORSKU

Tomáš Gábris

ÚVOD

Karol Koranyi, poľský vedec, na začiatku 20. storočia poukázal na to, že do stredovekých zákonníkov sa preberali celé pasáže z biblie.¹ Príkladom môže byť zákonník kráľa Aelfreda z prelomu 9. storočia v Anglicku, ale tiež nemecké právne pamiatky 13. storočia, Švábske zrkadlo a Kulmské právo. Často síce išlo len o ozdobné floskule (že právo pochádza od Boha, že treba chrániť vdovy, sirotu a cudzincov), ale v týchto textoch sa vyskytovali aj vety vyslovene právneho obsahu, či už s uvedením zdroja slovami *ut dicit scriptura*, *ut dicit apostolus*, *teste evangelia* alebo bez uvedenia zdroja. Napokon nájdeme aj texty bez právneho obsahu, na ktoré sa však zákonodarcovia odvolávali a pripisovali im význam, relevantný pre zákonodarcu. Využívali sa najmä knihy Exodus a Deuteronomium z Pentateuchu, listy apoštola Pavla a evanjeliá, hlavne Matúšovo. Rozsah vplyvu sa pri jednotlivých právnych pamiatkach líši, napríklad štatút Arméncov z Lembergu z roku 1519 je zložený zväčša z citátov z biblie. Vlna vplyvu biblie v právnych textoch prišla podľa Koranyiho na konci 12. storočia a trvala až do polovice 16. storočia, čo podľa neho mohlo súvisieť so súdnou kompetenciou cirkvi v tomto období alebo s rozšírenosťou dogmatických diš-

---

¹ KORANYI, K.: *Heilige Schrift und das weltliche Recht vornehmlich im Mittelalter*. Varšava : Société polonaise d'histoire, 1933.

pút, či s rozšíreným čítaním biblie. Rozdielny bol vplyv na jednotlivé oblasti práva. Kým v trestnom práve bol tento vplyv veľký, v súkromnom, obzvlášť vecnom práve, takmer zanedbateľný. Veľký vplyv bol prítomný pochopiteľne aj v rodinnom práve – v otázkach nerozlučiteľnosti manželstva, opätovného sobáša, nemanželských detí a únosu dievčaťa za účelom manželstva (únosca ho musel vrátiť rodičom – Exodus 22, 16, Deuteronomium 22, 28, 29). V dedičskom práve sa vychádzalo napríklad z knihy Numeri 27, 8-11 v zmysle, že keď zomrelý má synov aj dcéry, dedia len synovia. Táto zásada je prítomná už aj v starších zbierkach kánonov, aj v českých Statuta Conradi (1189), aj vo Švábskom zrkadle. Náboženské predstavy o almužnách viedli zasa k oslabeniu rodinnej zviazanosti majetku a k vytvoreniu závetov (avšak v inej kvalitatívnej rovine ako v Ríme – v stredoveku išlo totiž primárne o odkazy cirkvi kvôli spásu duše; prvoradá nebolo určenie dediča, ale určenie zbožného cieľa). V procesnom práve sa podľa vzoru kánonického práva aj na svetských súdoch začali vyžadovať svedkovia v zmysle Matúšovho evanjelia 18, 16: *in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*. Rovnaká zásada je zakotvená už v XXIV frízskych Landrechtach, aj v Ruskej pravde, pričom sa však za základ zvykne uvádzať aj Deuteronomium 19, 15: *non stabit unus testis contra aliquem*. Aj keď sa spočiatku vyžadovalo až sedem svedkov, neskôr stačili už len dvaja alebo traja. Trestanie krivého svedectva (Deuteronomium 19, 18, 19) sa začalo vykonávať podľa zásady talia už v neskororímskom práve a bolo prítomné aj v stredovekom svetskom práve. Zásadu talia v trestnom práve ustanovovali Deuteronomium 19, 21, Exodus 21, 24 a Leviticus 24, 20. V stredoveku sa talio začalo využívať až od 12. storočia ako prostriedok boja proti súkromnej odвете. V rovnakom období sa stanovila aj zásada, že synovia nemajú zodpovedať za skutky otcov (Deuteronomium 24, 16 a Ezechiel 18, 20) – spomína sa to v glosách k Saskému zrkadlu aj v štatútoch Kazimíra Veľkého (čl. 155), v zákonníku srbského cára Štefana Dušana z roku 1342, ako aj v dekréte Ľudovíta Veľkého z roku 1351 v Uhorsku. Právo azylu tiež možno nájsť už v starozákonných knihách (Numeri 35, 11, Deuteronomium 19, 3), vyskytovalo sa však aj v pohanských časoch. Podobne zmiernené trestanie neúmyselného zabitia môžeme nájsť v biblii (Exodus 21, 13), ale aj v západogótskom práve. Biblické korene vykazujú aj procesy s čarodejnicami (podľa knihy Exodus 22, 18 – *maleficos non patieris vivere*), bez-trestné zabitie nočného vlamača, tresty pre zvieratá (Exodus 21, 28), ako aj náhrada nákladov za lekára, čo je prvok prítomný aj v longobardskom práve a v Ruskej Pravde (v tretej redakcii). Aj v oblasti štátneho práva Koranyi nachádza vplyv biblického učenia o božskom pôvode moci (Rimanom 13, 1.2), cez právo kráľa vykonávať tresty smrti (Rimanom 13, 4), ochranu majestátu (Exodus 22, 28 – *principi populi tui non maledices*), až po tradíciu starozákonného pomazania kráľa pri korunovácii. Poliaci sa dokonca na základe Deuteronomia 17, 14 a I. knihy Samuelovej 8, 5 a 16 dovoľávali voľby kráľa a možnosti zosadiť kráľa – tu možno vidieť boj rímskoprávnej a starozákonnej koncepcie, nie však ako spor teologický, ale len čisto politický. Podobný charakter majú v čase

bojov cisára a pápeža teória dvoch mečov (Lukáš 21, 38), teória kňazského kráľovstva (Genezis 14, 18) a teória podriadenosti svetskej moci (Matúš 16, 19) v spojení s jurisdikciou cirkevných súdov (Deuteronomium 17, 12). O rovnosti svetskej a cirkevnej moci sa zasa hovorí v Matúšovom evanjeliu 22, 21 a Lukášovom evanjeliu 20, 25.

V tomto príspevku sa pokúsim kazuisticky poukázať na vplyv kresťanského náboženstva na obsah stredovekého uhorského práva (či už v podobe dovoľávania sa citátov z Biblie, obsahovou totožnosťou alebo výslovným zakotvením kresťanských hodnôt), na proces jeho tvorby (vplyv duchovných na kráľovskom dvore), realizácie a aplikácie (na cirkevných súdoch, či prostredníctvom duchovných v pozícii sudcov alebo správneho aparátu). Pôjde do istej miery o torzovité informácie, avšak doplnené snahou o sumarizujúce závery k téme.

1 VPLYV NÁBOŽENSTVA NA FORMU A OBSAH UHORSKÉHO PRÁVA

Z hľadiska formy ťažko hovoriť o špecifickom cirkevnom vplyve. Zákony sa prijímali ako v starovekom Ríme tak aj v západnom stredovekom svete. Aj vďaka používaniu latinčiny (zachovanej zásluhou cirkvi) sa ujalo označenie *lex*, *consuetudo*, či *decretum* alebo *statutum* v celom stredovekom svete. Pojmy *ius*, *lex*, *decretum*, *statutum*, *constitutio* a *consuetudo*² však často splývali. Werbőczy, autor diela *Opus Tripartitum*, tvrdil, že *ius* je všeobecný termín a pozostáva z *leges* a *mores* (pod *mores* zrejme myslel *consuetudines*).³ Problémom je však preňho definovať a rozlíšiť *leges*, *decreta*, *constitutiones* a *statuta*.⁴ Podľa Werbőczyho *statutum*, ktoré sa bežne označuje ako *decretum*, má všeobecnú právnu záväznosť v celom kráľovstve.⁵ Považuje ich teda za synonymá. Od takýchto *statuta* však treba odlíšiť *ius statutarium* ako výraz právotvornej činnosti samosprávnych jednotiek (miest, stolíc), platný len na ich území. Týmto predpi-

² 1481:12 z 15. júla: *secundum decretum et consuetudinem atque ordinationem seu dispositionem, quam unusquisque dominorum prelatorum cum suo comitatu habet...* Podobne 1486:22 z 25. januára: *contra iura, decreta et consuetudinem regni...* a 1486:24 z 25. januára: *contra iura, decreta et antiquam consuetudinem...*

³ I: Prolog, kapitola 2, § 1: *Unde ius nomen generale est & lex species iuris est. Omne enim ius legibus & moribus hoc est iure scripto & non scripto constat...* BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M.: *Stephen Werbőczy : The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*. Idyllwild, CA, Budapešť : Charles Schlacks, Jr., CEU, 2005, s. 20-21.

⁴ Dekréty mohol vydávať panovník sám alebo v súčinnosti so snemom, či len v súčinnosti s kráľovskou radou (posledné sú niekedy nazývané právnymi historikmi „nariadenia“). Zmienka o kráľovských „štatútoch“ (*decreta et statuta*) za vlády Vladislava II., ktoré zákonné články 1504:31 a 1514:20 žiadajú spísať do jedného corpusu spolu s kodifikáciou dekrétov neznamená označenie ani nariadení ani mandátov (a ani štatútov ako osobitného druhu prameňov práva, vydávaných orgánmi územných a záujmových korporácií), lebo výraz *statuta* používa aj Werbőczy ako synonymum dekrétov na označenie snemových uznesení.

⁵ I: Prolog, kapitola 8, § 1: *Est autem statutum, quod vulgo decretum appellamus, ius quoddam regni commune vim legis habens.* BAK, J. M. – BANYÓ, P. – RADY, M.: *Stephen Werbőczy : The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*, s. 30-31.

som sa v dnešnej vede právnych dejín hovorí štatúty. V druhej časti Tripartita, kde Werbőczy pojednáva o legislatívnej činnosti, používa nový termín – *constitutiones*, popri termínoch *leges* a *statuta*. Tvrdí pritom, že na schválenie *constitutiones* sa vyžaduje súčinnosť panovníka a snemu, pričom po ich spoločnom súhlase sa úpravy majú dodržiavať ako zákony (*pro legibus observantur*).⁶ Bez súhlasu oboch zložiek návrh nikdy nenadobudne silu zákona. Werbőczy v závere zhrňuje, že *constitutiones* sa ako všeobecný pojem často tiež nazývajú *decreta*.⁷ Zjavne teda sám nemal ujasnenú príslušnú terminológiu.

Výraznejší cirkevný vplyv nachádzame pri skúmaní obsahu stredovekého práva. V arpádovskom období (1000 – 1301) uhorských dejín môžeme skúmať najmä zákonníky sv. Štefana, sv. Ladislava a Kolomana, Zlatú bulu a jej konfirmácie.⁸ Asi najviac náboženských vplyvov medzi nimi nachádzame v prvej knihe zákonov kráľa Štefana, kde sa najprv v úvode spomína vláda z vôle Božej a pomoc katolíckej viery pri efektívnejšom výkone kráľovského úradu. Následne z 35 článkov je až 14 bezprostredne spojených s náboženstvom, kánonickým právom, katolíckou vierou alebo cirkvou:

1. o statuse cirkevných vecí (pojednáva napr. o exkomunikácii za znesvätenie kostola)
2. o právomoci biskupov v majetkových veciach cirkvi
3. kto môže byť svedkom a žalobcom vo veci klerika
4. o tom istom (nemožno akceptovať svedectvo laika proti klerikovi)
5. o práci kňazov
8. zachovávanie Pánovho dňa
9. o tom istom
10. zachovávanie kántrových dní (pôstu)
11. zachovávanie piatkov (zdržanie sa mäsitých pokrmov)
12. o tých, ktorí zomrú bez spovede
13. o zachovávaní kresťanských zvykov
19. o šomraní a klebetí v kostole
33. o strigách (majú byť odovzdané kňazovi na poučenie vo viere)
34. o čarodejniciah (lebo Božie stvorenia sa majú strániť zlého)

Nachádzame tu tiež priame citáty z Biblie – napr. v čl. 1: *Ak tá tvoja noha alebo Tvoja ruka alebo Tvoje oko urážajú, odrež ju, vylúpni ho a odhod' od seba.* (Mt 18:8, Mk 9:42, 44, 46). Podobne v poslednom, 35., článku sa cituje Apoštol: „Bud'te všetci v zhode.“ (Fil. 2:2-4).

⁶ II: 3, § 3. Tamže, s. 228-229.

⁷ II: 3, § 5: „*Verum generali nomine constitutiones ipse seponumero regni decreta vocitantur.*“ Tamže.

⁸ Publikované v anglickom jazyku autormi: BAK, J. M. – BÓNIS, Gy. – SWEENEY, J. R.: *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary* Vol. 1, 1000-1301. *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. Tom. 1 1000-1301. *The Laws of Hungary Series I: 1000-1526*. Vol. 1: 1000-1301. *The Laws of East Central Europe*, 2nd rev. ed., Idyllwild, CA 1999 (ďalej len DRMH I). Tiež BAK, J. M. – ENGEL, P. – SWEENEY, J. R. (ed. and tr.), *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, vol. 2: 1301-1457, Salt Lake City : Charles Schlacks Jr., 1992 (ďalej len DRMH II).

Prvá kniha svätého Štefana sa vo všeobecnosti považuje za právny nástroj upevnenia pozície cirkvi. Uvedomovali si to aj Štefanovi nástupcovia, napr. v kolekcii Kolomanových zákonov sa v úvode uvádza, že Štefan bol ničiteľom neveriacich, ktorý vyzbrojil ľudí štítom viery.⁹

V druhej Štefanovej knihe už nachádzame menej rýdzo náboženských, resp. cirkevných ustanovení. V čl. 1 sa uvádza, že každých desať dedín má vybudovať kostol, čl. 19 zakazuje poskytnutie cirkevného azylu rebelom voči kráľovi (z legend o živote sv. Štefana vieme, že sa voči nemu chystalo povstanie¹⁰), naopak, takíto ľudia mali byť vylúčení zo spoločenstva veriacich, teda v podstate exkomunikovaní. Napokon 20. článok hospodársky zabezpečoval cirkev tým, že jej zakotvil právo na desiatok.

S menom sv. Ladislava sa tradične spájajú zachované tri knihy zákonov.¹¹ Prvá je však skôr kolekciou cirkevného práva, prijatou na svätej synode v Szabolcsi 20. mája 1092, ktorej predsedal kráľ s prizvaním aj niekoľkých svetských magnátov.¹² Ťažko v tejto súvislosti preto hovoriť o cirkevnom vplyve na právo, keďže ide skôr o internú nariadenú činnosť cirkvi. Táto kniha obsahuje 42 článkov, z ktorých len posledné dva nesúvisia priamo s cirkevnou činnosťou a správou – sú to čl. 41 o sporových stranách prichádzajúcich na kráľovský dvor a čl. 42 o nerešpektovaní kráľovského (príp. súdneho) predvolania. Všetky ostatné články pojednávajú o hierarchickej organizácii cirkvi, o morálnom imperatíve pre členov cirkevnej hierarchie, o majetkových otázkach cirkvi (a desiatkoch), dodržiavaní posvätných dní a sviatkov, ale tiež o cudzoložstve, znásilnení, pohanských zvykoch a vzťahoch so Židmi a Izmaelitmi. Cirkevnoprávny charakter týchto článkov dokazujú aj cirkevné tresty, ukladané za ich porušenie.

V druhej a tretej knihe sv. Ladislava už nachádzame podstatne menej ustanovení spojených priamo s cirkvou a náboženstvom, V druhej knihe sú to predovšetkým úvod o veľmi zbožnom kráľovi Ladislavovi, ustanovenie čl. 1 o cirkevnom azyle, čl. 4 o ordáloch vykonávanom pod dohľadom cirkvi a čl. 13 o krádeži spáchanej klerikom, pričom biskup ho mal degradovať, ale trest mal byť uložený „podľa bežného súdneho postupu.“

Ordály sú inštitútom, pri ktorom sa prelína rola cirkvi a náboženstva v oblasti obsahu práva a realizácie práva. Uvedený prostriedok bol totiž zákonmi zverený pod dohľad cirkvi a aj skutočná realizácia si vyžadovala spoluúčasť klerikov. Išlo o osobitný proces dokazovania, ktorý súvisel s pasívnym postavením sudcu, typickým pre akuzачný proces – sudca nevyšetroval skutočný skutkový stav, ale len určil podmienku, splnením ktorej strana zvíťazila v spore. Takouto skutočnosťou mohlo byť určenie počtu prísazných svedkov, ktorých zabezpečením strana splnila podmienku a spor vyhrala. Títo svedkovia sa však nijako nevyjad-

⁹ DRMH I, s. 24.

¹⁰ *Legenda minor a Hartvigova legenda.* Pozri napr. *Legendy stredovekého Slovenska. (Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov.)* Ed. Richard Marsina. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 1997.

¹¹ Pozri tiež MÚČSKA, V.: *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia.* Bratislava : Stimul, 2004, s. 41-42.

¹² DRMH I, s. 118.

rovali k skutkovému stavu, svojou prisahou len podporili stanovisko strany, ktorá ich priviedla pred súd. Ďalším prípadom určenia takejto podmienky boli už spomínané Božie sudy, ordály.¹³ Prebiehali tak, že osoba, ktorá sa im mala podrobiť, sa tri dni postila, vyspovedala sa a išla na prijímanie. Potom sa odobrala na určené miesto, kde vykonala jeden z viacerých druhov ordálov – vodou, železom, váhami, zahryznutím, obetovaním, krížom, skúškou osudu, prisahou na mŕtvole alebo súbojom. V prípade skúšky horúcou vodou musela osoba vybrať holou rukou predmet z vriacej vody. Pri skúške studenou vodou bola zviazaná osoba hodená do vody – ak sa udržala na hladine, bola vinná (niekedy aj naopak). Pri ordále váhami, ak bola osoba vzhľadom na svoju postavu podozrivo ľahká, bola považovaná za vinnú. Pri skúške zahryznutím musel examinovaný rýchlo zjesť kúsok posväteného chleba alebo syra. Ak nechorel, bol nevinný. Skúška obetovaním bola používaná proti obvineným kňazom a mníchom. Zakladala sa na viere, že keď niekto vinný prijme Božie telo, v tej chvíli padne mŕtvy. Skúška krížom spočívala v tom, že účastníci sa museli postaviť pred kríž s vystretými rukami. Koho ruky klesli ako prvé, bol vinný a prehral v spore. Pri skúške osudu nevinné dieťa vyberalo zo zakrytých dvoch kociek. Ak vytiahol kocku označenú krížom, osoba bola nevinná. Pri prisaha nad mŕtvolou bol za vinného vyhlásený ten, kto odmietol na tele zavraždeného prisahať alebo počas koho prisahy sa na mŕtvole prejavili nejaké zmeny, napr. začala krváčať. Súboj ako dôkazný prostriedok trval dovtedy, kým nebola jedna strana vyhlásená za porazenú, prípadne len do odzbrojenia jednej zo strán. Na život a na smrť sa bojovalo len v trestných veciach. Ordál žeravým železom vyzeral tak, že podrobujúci sa ordálu chytil do ruky rozžeravené železo a preniesol ho na určenú vzdialenosť. Potom mu ruku obviazali a zapečatili a o týždeň mu ju prezreli, ako sa rana hojí. V prípade úspešného hojenia rany osoba Boží súd obstála a zvíťazila v spore, v prípade mokvania rany dotýčny prehral. Záznamy z práve takéhoto druhu ordálov – ordálov žeravým železom – predstavuje Regestrum Varadinense, v celoeurópskom merítku vzácny prameň poznania praxe ordálov. Ordály vodou a železom boli zrušené v roku 1279, súboj bol ako dôkazný prostriedok zrušený v roku 1486.

Z ďalších náboženských vplyvov v obsahu arpádovských zákonov možno uviesť v tretej knihe sv. Ladislava články 4, 5 a 17 upravujúce inštitút cirkevného azylu. V inom kontexte sa náboženstvo na obsahu tejto knihy prejavuje iba využívaním cirkevných sviatkov na označenie začiatku a konca lehôt a dôb. Napríklad v čl. 2 sa vyžadovalo prepustenie všetkých neprávom zadržaných cudzích služobníkov do sviatku nanebovzatia Panny Márie, v čl. 13 boli sviatky sv. Martina a sv. Juraja určené ako hraničné dátumy, medzi ktorými mali byť rozdelené všetky nájdené ušlé kravy a býky. Podobne v čl. 20 sa spomínajú sviatky sv.

¹³ Podrobnejšie v STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Tr. Erik Štenpien. Košice : Nica, 2004, s. 164-170.

Juraja a sv. Jána Krstiteľa, medzi ktorými mali byť na trhoch vystavované naše zvieratá, aby sa k nim ich majiteľ prihlásil.

Cirkevná ingerencia sa opätovne výraznejšie prejavil v zákonoch kráľa Kolomana, ktorý sám bol pôvodne pripravovaný na cirkevnú kariéru. Zdôrazňuje sa tu vláda z vôle Božej, ordály (čl. 42, čl. 22 o obmedzení ordálov len na pôdu biskupských sídiel, väčších kolegiálnych kostolov a Bratislavy a Nitry), azyl (čl. 84), postavenie Izmaelitov (čl. 46-49) a Židov (čl. 74 a 75 o kresťanských a pohanských otrokoch patriacich Židom), náboženské povinnosti (čl. 71 a 72 o dodržiavaní kántrových dní a slávení sviatku Svätej trojice, či čl. 73 o pochovávaní na cintorínoch), majetkové otázky cirkvi (čl. 1 o zachovaní majetkových práv k donáciám od sv. Štefana, čl. 16 o navrátení cirkevného majetku, ktorý bol odňatý, čl. 18 o zákaze odnímať cirkvi lesy, čl. 19 o nedotknuteľnosti cirkevného pozemkového vlastníctva, čl. 25 a 66 o desiatkoch), riešenie kompetenčných sporov, príp. sporov medzi kráľovskými úradníkmi na cirkevných synodách za účasti laikov (čl. 2, 7) a postavenie klerikov zo zahraničia (čl. 3 – vyžadoval sa odporúčací list).

Významné je výslovné zakotvenie jurisdikcie cirkvi v niektorých trestných veciach: napríklad biskupov posol mohol žiadať toho, kto ukrýva vraha, aby sa kajal a vraha vydal spravodlivosti (čl. 50), vraždy boli totiž týmto článkom zverené do kompetencie biskupa a mali byť súdené podľa kánonického práva, podobne ako prípady žien, ktoré zabili svoje potomstvo (čl. 58), či zvodcovia žien (čl. 59) alebo cudzoložníci (čl. 61). Spoločná kompetencia arcidiakona a župana bola zakotvená v prípadoch čarodejníc (čl. 60). Osobitne boli upravené aj niektoré procesné otázky: svedkovia sa museli pred podávaním svedectva vyspovedať (čl. 27), kapláni biskupov a župani mali byť na súd predvolávaní biskupskou alebo arcibiskupskou pečaťou (čl. 5), ak klerik žaloval laika, laik mal byť predvolaný pod pečaťou sudcu, ak laik žaloval klerika, klerik mal byť predvolaný pod pečaťou biskupa alebo arcibiskupa a byť súdený nimi za prítomnosti laikovho sudcu (čl. 6). Explicitne bolo zakázané predvolávanie klerika laickým sudcom (čl. 14), s čím súviselo aj ustanovenie, že svetská moc nemala nijak zasahovať do chodu cirkvi (čl. 65).

Vnútrocirkevné záležitosti upravovali čl. 67 o bigamistických kňazoch, čl. 68 o povinnosti slúžiť omše na vysvätených miestach, čl. 69 o tom, že iba nábožný a dobrý kanonik má právo niesť relikvie a čl. 70 o špecifickom oblečení vyhradenom pre klerikov.

Sme teda svedkami opätovného posilnenia právnej úpravy postavenia cirkvi v panovníkom vydávanom práve – v zákonoch. Podobu zákonníka kráľa Kolomana majú aj závery synody v Ostrihome približne z rokov 1105-1116. Opäť však ide hlavne o kánonické právo, podobne ako v prípade tzv. prvej knihy zákonov kráľa Ladislava. Zakotvila sa tu aj požiadavka cirkevného sobáša (čl. 88). Náboženský charakter majú aj tzv. „štatúty kráľa Kolomana o Židoch,“ kde sa riešia otázky obchodných vzťahov medzi kresťanmi a Židmi a niektoré otázky dokazovania v prípadnom spore.

V nasledujúcom období dochádza k ďalšiemu takpovediac sínusoidovému vývoju. Kým v Zlatej bule z roku 1222 sú zmienky o kresťanstve a cirkvi iba veľmi ojedinelé (v čl. 1 sa spomína sviatok sv. Štefana, v deň ktorého sa mal konať v Stoličnom Belehrade každoročne snem, v čl. 20 a 21 sa upravuje problematika desiatkov a v čl. 24 je obmedzená spôsobilosť Židov a Izmaelitov zastávať niektoré verejné funkcie), v confirmácii Zlatej buly z roku 1231 je pozícia cirkvi výrazne posilnená. V čl. 4 získal biskup oprávnenie exkomunikovať tých sudcov, ktorí nebudú súdiť spravodlivo. Duchovní boli zo svetskej súdnej kompetencie vylúčení v čl. 9, podľa ktorého mal palatín rozhodovať všetky spory okrem sporov duchovných a prípadov, ktoré sa týkali manželstva, vena a iných cirkevných vecí, ktoré patria do cirkevnej kompetencie.

Dohľad cirkvi nad výkonom niektorých procesných úkonov mal byť zabezpečený tým, že pristáldi mali byť *doprevádzaní* svedkami z biskupovho dvora alebo z kapituly (čl. 10).

Významné posilnenie cirkvi predstavovalo záverečné ustanovenie, podľa ktorého bolo namiesto práva odporu zavedené právo exkomunikovať panovníka v prípade nedodržania ustanovení Zlatej buly.

V nasledujúcom zákonodarstve sú však zmienky o cirkvi čoraz zriedkavejšie. Napríklad v confirmácii Zlatej Buly Belom IV. z roku 1267 sa spomína už iba odvolanie sa na pomoc Božiu, svätého evanjelia a životodarného dreva kríža pri napĺňaní záväzkov v bule obsiahnutých a možnosť exkomunikácie v prípade jej nedodržania. V zákone kráľa Ondreja z roku 1290 sa spomína iba otázka cirkevných majetkov (čl. 1 a čl. 14 a 15 o vyberaní desiatkov) a vyňatie z kompetencie svetských sudcov (čl. 9). Dočasným posilnením cirkevných záujmov vyjadrených v zákonoch je už iba dekrét z roku 1298, vydaný kaločským arcibiskupom bez účasti kráľa Ondreja, kde sa predpokladá reštitúcia majetkových vzťahov, pričom ako sankcia za neuposlušnosť ustanovení zákona sa na mnohých miestach uvádza exkomunikácia. Cirkvi sa v tomto dekréte potvrdzujú práva a slobody a odmieta sa zasahovanie do jej vnútorných záležitostí pod hrozbou exkomunikácie (čl. 10 a 16). Pre nasledujúce obdobie je charakteristická takmer úplná absencia zmienok o cirkvi a náboženstve v uhorských zákonoch.

Možným a najlogickejším vysvetlením je zmena charakteru a procesu tvorby uhorských zákonov a práva vo všeobecnosti. Kým do začiatku 13. storočia ešte neexistovalo, resp. ešte sa len vytváralo stavovské chápanie spoločnosti, právo vydávané panovníkom (za účasti poradcov z radov duchovenstva) platilo pre všetko obyvateľstvo. Preto sa tu vyskytujú zmienky ako o duchovenstve, šľachte, tak aj poddaných. V nasledujúcom období stavovskej monarchie však zákony začínajú vyjadrovať záujmy užšej skupiny obyvateľstva – panovníka a šľachty (vrátane prelátov) zúčastnených na sneme. Vnútorné otázky cirkvi sa už viac neupravovali na štátnej úrovni, ale boli delegované, decentralizované na nižšiu úroveň – v podobe vnútrocirkevných „štatútov“ – teda kánonickým právom. Podobným procesom prešla problematika mestského práva a jeho úpravy. S tým

rozdielom, že do začiatku stavovskej monarchie mešťania nepredstavovali skupinu, ktorá by sa podieľala na tvorbe spoločného celouhorského práva, a preto v ňom nenachádzame zmienky o záujmoch mešťanov. Mešťania teda svoje právo začali hneď tvoriť na miestnej úrovni – na podklade kráľovských privilégií, ktoré ich k tomu oprávňovali. Záujmy mešťanov a cirkvi sa od 13. storočia objavujú v celouhorskom práve, dovtedy spoločnom pre všetkých, teraz už označovanom iba ako krajinské alebo presnejšie šľachtické, iba vtedy, keď je to v záujme celej krajiny, resp. šľachty, alebo panovníka. Podobne je to aj s cirkevnými záujmami. Ich zabezpečenie sa do krajinského práva po 13. storočí dostáva iba v kolíznych prípadoch, ako je napríklad otázka jurisdikcie cirkevných súdov alebo otázka vyberania desiatkov.

V 14. storočí tak nachádzame náboženské vplyvy iba vo formulácii prísah, ktoré sa mali používať v sporoch: *Ja, ..., prisahám na moju dušu, tak mi Boh pomáhaj, že .... je v týchto veciach, z ktorých som ho obvinil, vinný. Prípadne že mi dlží peniaze, o ktoré ho žalujem.* Naproti tomu odporca prisahal: *Ja, ..., prisahám na moju dušu, tak mi Boh pomáhaj, že v tých veciach, z ktorých ma ... obvinil, som nevinný. Alebo že mu nie som dlžný žiadnu sumu peňazí.*¹⁴ Podobne: *Tak mi Boh pomáhaj, že vo všetkých týchto veciach ktoré ... tvrdí proti ..., je ... páchatelom.* Alebo *dlží mu toľko a toľko peňazí alebo takú a takú vec.* Spoluprišačníci protistrany potom: *Tak mi Boh pomáhaj, že vo všetkých týchto veciach, ktoré ... uviedol proti ... je ... bez viny.* Alebo *že mu nedlží žiadne peniaze alebo len toľko a toľko peňazí.*¹⁵ A v dekrété Žigmunda Luxemburského z roku 1435: *Ja, ..., sľubujem pred Bohom a Svätou Božou Matkou, Pannou Máriou, všetkými svätými a Božimi vyvolenými, že budem súdiť spravodlivo a čestne podľa svojich najlepších schopností, neovplyvnený žiadnou odmenu, intervenciou, láskou ani nenávisťou, tak ako to má byť podľa Božej spravodlivosti, každého kto sa predomňa dostaví bez ohľadu na osobu, nerozlišujúc medzi bohatým a chudobným. Tak mi pomáhaj Boh a Blahoslavená Panna Mária a toto drevo životodarného kríža nášho Pána, Ježiša Krista.*¹⁶

Štandardnou zostala aj intitulácia naznačujúca vládu z vôle Božej, ako aj adresovanie „všetkým Kristu verným“.

Dekrét Ľudovíta I. z roku 1351 upravoval niektoré administratívne otázky súvisiace s niektorými cirkevnými inštitúciami – konkrétne išlo o svedkov z kapitúl a konventov, ktorí sa na základe kráľovského mandátu mali zúčastňovať rôznych právnych úkonov (čl. 21). Podobne čisto administratívno-právna je úprava poplatkov za vystavenie listín cirkevnými inštitúciami v čl. 1447:25 a 30. V záujme lepšieho výkonu administratívnych úloh cirkevných organizácií boli koncom 15. storočia prijaté zák. čl. 1486:10-12, ktoré ukladali cirkevnej vrchnosti

¹⁴ Listina Karola Róberta z roku 1324. DRMH II, s. 4.

¹⁵ Listina Karola Róberta z roku 1328. Tamže, s. 6.

¹⁶ Tamže, s. 64. Zopakované v zák. čl. 1486:73. Pozri BAK, J. M. – DOMONKOS, L. S. – HARVEY, P. B.: *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1458-1490*. Los Angeles : Charles Schlacks, Jr., 1996, s. 67 (ďalej len DRMH III).

povinnosť kontrolovať morálku, spôsob života a spôsob vykonávania úradných verejnoprávnych povinností v jednotlivých cirkevných inštitúciách. Napokon zák. čl. 1486:59 odňal niektorým menším konventom právomoc vydávania a overovania listín, stratili teda postavenie vierohodných miest.

Vojenské aktivity od konca 14. storočia zasa viedli k úprave otázok finančných príspevkov cirkvi na vedenie vojnových výprav (napr. v zák. čl. 1397:63), prípadne k zdôrazňovaniu vojenskej povinnosti duchovných (1439:19) alebo k ochrane pred vojenským rabovaním (čl. 1486:61). Osobitne sa náboženské záujmy prejavili vo vzťahu k husitským nájazdom a potrebe ich vojenského odrazenia aj za pomoci cirkvi (dekrét z 12. marca 1435). Ustavične sa tiež opakoval problém vyberania desiatkov (napr. čl. 1397:65-67, 1458:34, 1464:24, 1471:3, 1474:16, 1478:15, 1481:1-13, 1486:40) a ojedinele problém zákazu udeľovania cirkevných hodností cudzincom (1458:7). Zák. čl. 1447:39 a 1458:46 zasa dbá na udržiavanie opustených cirkevných inštitúcií a čl. 1458:1 na vrátenie zabraných cirkevných majetkov. Ojedinelým je zákaz konania trhov počas sviatkov v zák. čl. 1464:25, či náprava niektorých zneužívaní svojho postavenia duchovnými, ktorí vyžadovali zvýšené poplatky za pohreby (1486:63).

Za vlády Žigmunda Luxemburského bolo zavedené známe *placetum regium* (v dekrete zo 6. apríla 1404), podľa ktorého bez súhlasu panovníka nebolo možné šíriť v Uhorsku písomnosti pochádzajúce z činnosti Rímskej kúrie. K prerušeniu stykov s Rímskou kúriou a vytvoreniu národnej cirkvi malo zrejme prispieť aj opakujúce sa ustanovenie zakazujúce odvolávať sa na Rímsku kúriu. Nájďeme ho napr. v čl. 1445:16, kde sa hovorí, že prípad sa má najprv predložiť diecéznemu biskupovi a od neho sa možno odvolať k metropolitovi – arcibiskupovi, ale tiež v zák. čl. 1471:19 a 1486:44-45 (v súvislosti so spormi ohľadom desiatkov). Kontrolu uhorského kráľa nad obsadením cirkevných úradov mal zabezpečiť aj zák. čl. 1458:47, ktorý priznával jedine uhorskému kráľovi patronátne právo nad všetkými opátstvami a kapitulami. Ten to využil v zák. čl. 1471:18, ktorým pozbavil patronátneho práva nad cirkevnými inštitúciami každú osobu odlišnú od panovníka, čo odôvodnil zneužívaním patronátneho práva.

V 15. storočí sa zdá byť aktuálnou otázka vzájomného pomeru cirkevnej a svetskej moci. Článok 1439:33 ustanovil, že v prípade, ak klerik obžaluje laika, tomuto nemôže byť uložený vyšší trest ako hodnota jeho homágia,¹⁷ rovnako, ako je tomu v prípade potrestania duchovnej osoby. Došlo teda k akémusi vyrovnaniu ich postavenia. Článok 1447:9 to zopakoval tvrdiac, že tak ako duchovní bývajú odsúdení iba na zaplatenie homágia a nie na stratu majetku a hlavy, rovnako sa má zaobchádzať aj s laikmi, ktorí sa dopustia trestného ko-

¹⁷ Tento pojem sa objavuje až v neskorších listinách, napr. z roku 1366 v zmysle finančnej platby bez akýchkoľvek bližších detailov [261/1366 (z 11. sept.)]. NAGY, I. – DEÁK, F. – NAGY, Gy.: *Hazai Oklevéltár 1234-1536*. Budapešť : Knoll Károly, 1879. Štefan Werbőczy v Tripartite III:5 používa pojem *homagium* v zmysle ceny života, ktorej zaplatením sa páchateľ vykúpil z krvnej pomsty.

nania voči duchovným. Podobne je to zopakované aj v zák. čl. 1464:14 – v spore klerika s laikom laik nemôže byť potrestaný prísnejšie ako by bol v rovnakom spore potrestaný klerik. Od slova do slova to opakuje čl. 1486:72.

Kým v predchádzajúcom období bolo častým zdôrazňovanie zákazu zasahovania svetských súdov do činnosti cirkevných súdov (napr. čl. 65 Kolomanovho zákonníka), v 15. storočí nachádzame presne opačný fenomén – čl. 1447:38 zakazuje arcibiskupom, biskupom a ich vikárom zasahovať do svetských súdov a vyhradzuje im kompetenciu iba v cirkevných záležitostiach. Zákonný čl. 1481:17 zakazuje predvolávať laikov pred cirkevné súdy ak nejde o vec patriacu do kompetencie cirkevného súdu. Podobne čl. 1458:9 obmedzuje príslušnosť cirkevných súdov iba na otázky vena, darov medzi manželmi, dievčenskej štvrtiny, desiatkov, fyzických útokov na klerikov a ženy, posledné poriadky, vzťahy medzi manželmi a krivoprišažníctvo. (Opakuje to zák. čl. 1458:35 a v podobnom duchu zák. čl. 1462:3, 1464:17 a 1471:17.)

S cirkevnou jurisdikciou teda úzko súvisí najmä problematika rodinného, obzvlášť manželského práva.¹⁸ Manželský pomer ako trvalé a úplné spoločenstvo života medzi mužom a ženou vznikol pôvodne napríklad únosom nevesty (sv. Štefan aj Koloman pôvodne pohanskú obyčaj zakazovali), alebo tiež kúpou nevesty. Pôvodne sa teda nevyžadoval manželský konsenzus, až so vzrastom pozícií cirkvi v stredovekých štátoch sa začalo aj na uzavretia manželstva vyžadovať vyjadrenie vzájomného súhlasu pred cirkevnou osobou. Plne sa o ustanovenia cirkevného práva opieral aj inštitút manželských prekážok. Manželský pomer zanikol buď smrťou alebo rozlukou. V období, keď sa ešte manželstvo uzatváralo kúpou alebo únosom nevesty, mohol muž svoju manželku kedykoľvek prepustiť. Neskôr už len v prípade nevery alebo trojnásobného upadnutia do otroctva za krádež. Žena v tých časoch mohla uzavrieť nové manželstvo, ak ju muž ľahkomyseľne opustil alebo neprávom obvinil z nevery. Manželstvo rovnako mohlo zaniknúť aj spoločnou dohodou manželov. Po plnom presadení cirkevných predstáv o manželstve (koniec 16. stor.) sa však pre katolíkov (t. j. temer pre všetkých obyvateľov) stalo manželstvo nerozlučiteľným. Okrem zániku manželstva smrťou bol preto vytvorený aj inštitút tzv. rozvodu od stola a lôžka, ktorý predstavoval možnosť ukončenia manželského spoluzitia, ale bez zrušenia manželského zväzku. Takýto rozvod mohol byť trvalý alebo dočasný.

Do kompetencie cirkevných súdov patrili z titulu výlučnej pôsobnosti v cirkevných veciach (*rerum ecclesiasticarum*) aj otázky vena, teda manželských majetkových vzťahov. Pre manželské majetkové právo v období pred Tripartitom platilo, že majetok, ktorý manželka prinášala do manželstva sa stával majetkom (prípadne predmetom užívacieho práva obsahovo zhodného s vlastníctvom) muža. Od čias Tripartita si žena mohla svoj majetok ponechať a oddelene si ho spravovať. Aj v prípade, že si svoj majetok ponechala, mal manžel voči nej alimentáčnu povinnosť.

¹⁸ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 299 a nasl.

V prípade nešľachtických manželov sa majetok nadobudnutý počas manželstva pokladal za nadobudnutý do spoluvlastníctva (tzv. koakvizícia), teda pri zániku manželstva sa mal rozdeliť na dve polovice. Naproti tomu u šľachtických manželov sa majetok nadobúdal do spoločného vlastníctva manželov iba vtedy, ak to bolo výslovne dohodnuté, alebo to vyplývalo z právneho dôvodu nadobudnutia majetku. Inak teda medzi šľachticmi koakvizícia neexistovala, platila fikcia, že všetko, čo manželský pár počas trvania manželstva získal, bolo zásluhou muža.

Manželka prinášala do manželstva veno – hnutelný alebo nehnuteľný majetok, ktorý zostával vo vlastníctve ženy, manžel ho len užíval. Pri zániku manželstva žena mala nárok na vrátenie vena, prípadne, ak išlo o už spotrebované predmety, na vrátenie ich hodnoty. Ak manželstvo zaniklo smrťou ženy, veno prechádzalo na jej dedičov. Okrem vena manželka do manželstva prinášala aj ďalší majetok, tzv. paraphernum alebo prínos, majetok, ktorý žena dostala pri uzavretí manželstva alebo aj neskôr popri vene (najmä šaty). Pre tento majetok platil rovnaký režim ako pre veno. Po jej smrti tento majetok prechádzal tiež na jej dedičov, iba snubný dar od manžela si ponechával ovdovelý manžel.

Manželka mala nárok na obvenenie od manžela ako náhradu za defloráciu a manželkú vernosť. Jeho výška bola buď zákonná alebo sľúbená (mohla byť len vyššia ako zákonná). Nárok na obvenenie manželke vznikol už po svadobnej noci, ale dostala ho až po zániku manželstva. Pri každom ďalšom uzavretom manželstve sa jeho zákonná výška znižovala o polovicu.

Úplne inou oblasťou práva, kde nachádzame vplyv cirkvi a náboženstva je trestné právo. Ide najmä o problematiku chápania trestného činu ako hriechu a trestu ako pokánia za hriech. V prípade hriechu prichádza do úvahy náprava v podobe pokánia na základe slobodnej a vážnej vôle hriešnika. Trestný čin však má za následok súdne konanie s uložením trestu, pričom obvinený sa snaží dokázať svoju nevinu. Takéto chápanie je však príznačné pre dnešok, nie pre stredovek, kedy kategórie hriechu a zločinu splývali.¹⁹ Evans upozorňuje napríklad na Etymológiu Izidora zo Sevilly, kde Izidor pri výklade o zločine plynule prechádza k hriechu. Používa pritom výrazy *peccata*, *crimina* a *malum* ako synonymá a ponúka dlhý výpočet trestov.²⁰ Baldus de Ubaldis v 14. storočí vnímal hriech ako porušenie zákona, právneho a morálneho záväzku, ktorý má človek vo vzťahu k svojmu stvoriteľovi.²¹ Samozreme, tieto náhľady sú príliš filozofické a teologické na to, aby sa nad nimi zamýšľali bežní sudcovia v podmienkach stredovekého Uhorska.

Osobitnou kapitolou v súvislosti s chápaním trestu za hriech (zločin) je systém cirkevných sankcií, s ktorými sa v stredovekom práve stretávame. Exkomunikácia a iné cirkevné tresty (pôst, pokánie, interdikt – uvalený na celé kráľo-

¹⁹ EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. Londýn : Routledge, 2002, s. 19.

²⁰ Tamže, s. 13.

²¹ Tamže, s. 14.

vstvo v roku 1232) predstavujú osobitný druh trestov. V arpádovskom zákonom práve bolo pokánie ukladané buď ako samostatný trest alebo spolu s iným trestom. Vo všeobecnosti, pokánie má ako posvätné, tak aj disciplinárne aspekty. Obnovuje Božiu milosť voči hriešnikovi.²² Spojenie pokánia so svetským trestom jasne indikuje chápanie deliktu ako hriechu.²³

Exkomunikácia sa začala vo väčšej miere spomínať v zákonoch až od 13. storočia, hoci bola známa už napríklad článku 74 ostrihomskej synody ako vylúčenie zo spoločenstva veriacich za konšpiráciu proti kráľovi. Bola tiež často používaná ako súčasť sankčných formúl v listinách. Neskôr sa používala ako trest pre tých šľachticov, ktorí nerealizujú spravodlivosť podľa kráľovských štatútov, a to až kým neposkytnú dotknutej osobe oprávnenú satisfakciu.²⁴ Mala byť tiež trestom pre kráľa, ktorý by nekonal v súlade so Zlatou bulou, ako to ustanovili jej konfirmácie v roku 1231 a 1298:16 a podobne sa tiež mala aplikovať za nenavrátanie okupovaných majetkov,²⁵ za neoznámenie lúpeže,²⁶ za poskytovanie almužny exkomunikovaným mníchom alebo zastávanie sa takýchto mníchov,²⁷ za porušovanie cirkevných slobôd,²⁸ súdenie nepríslušnými sudcami,²⁹ nútenie šľachtica slúžiť niektorému magnátovi³⁰ či za zdanenie kostolov a kláštorov.³¹ V prípade vyberania protiprávných poplatkov bola exkomunikácia spojená aj s určitými finančnými dôsledkami.³²

Pôst ako ďalší cirkevný trest sa mal uložiť napr. v prípade zabitia,³³ osobitne v prípade zabitia vlastnej manželky,³⁴ a tiež v prípade konzumácie mäsa v piatok a na kantrové dni,³⁵ ako aj v prípadoch porušenia prísahy³⁶ a v prípade čarodějníckych procesov.³⁷

²² MCNEILL, J. – GAMER, H. M.: *Medieval Handbook of Penance*. New York : Columbia University Press, 1990, s. 15. Viac o pokání pozri: HAMILTON, S.: *The Practice of Penance, 900-1050*. Woodbridge : The Boydell Press, 2001. O probléme verejného pokánia: MANSFIELD, M. C.: *The Humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France*. Ithaca : Cornell University Press, 1995.

²³ O používaní nového náboženstva na posilnenie mieru a predchádzanie krvnej pomsty pozri napr. BAK, J. M.: Signs of Conversion in Central European Laws. In: *Christianizing Peoples and Converting Individuals*, ed. Guyda Armstrong a Ian N. Wood. Turnhout : Brepols, 2000, s. 118. Na druhej strane, aj Libri Poenitentiales boli často ovplyvnené svetským právom, keď pokánie zasahovalo do všetkých oblastí predtým postihovaných rímskym svetským právom. Porovnaj MCNEILL, J. – GAMER, H. M.: *Medieval Handbook of Penance*, s. 8.

²⁴ 1231:4.

²⁵ 1298:1.

²⁶ 1298:3.

²⁷ 1298:4.

²⁸ 1298:10.

²⁹ 1298:11.

³⁰ 1298:12.

³¹ 1298:18.

³² 1298:9.

³³ Štefan I: 14.

³⁴ Štefan I: 15.

³⁵ Štefan I: 10, 11.

³⁶ Štefan I: 17.

³⁷ Štefan I: 33.

V listinnom materiáli sa nachádzajú prípady exkomunikácie prehlásenej samotným pápežom, jeho legátom či ostrihomským arcibiskupom. Pápež takto potrestal čanádskeho biskupa za uväznenie opáta a mníchov kláštora v Bistrej,³⁸ pápežský legát Jakub z Praeneste zasa exkomunikoval rytiera Fabiána kvôli jeho nesúčinnosti v ich spore.³⁹ Fabiánovi však exkomunikácia zjavne neprekážala.⁴⁰ Ostrihomský arcibiskup Lodomír zasa exkomunikoval magistra Jána, bána Mikuláša a župana Henricha⁴¹ za škody spôsobené Záhrebskej kapitule – konkrétne za ničenie cirkevného majetku, neoprávnené vyberanie desiatkov a pod.⁴² Všetky tieto prípady pritom pochádzajú až z 13. storočia. Dáva to zmysel, lebo je možné, že v predchádzajúcom období, kedy cirkev v Uhorsku ešte len budovala svoje postavenie, by exkomunikácia nemala očakávaný efekt. Dokonca aj v 13. storočí nachádzame prípady pohrdania exkomunikáciou, ako to bolo spomínané už v prípade rytiera Fabiána či v ďalšom prípade z roku 1234.⁴³

Na druhej strane v aparáte svetskej súdnej moci často pôsobili aj duchovní – hovorí o tom napr. zák. čl. 1486:18 v súvislosti so súdom osobitnej kráľovskej prítomnosti.⁴⁴

S náboženskými predstavami však bolo snád' najviac symbolicky prepojené štátne právo. Ide najmä o problematiku idey Svätej koruny. Táto bola v stredoveku nosnou štátotvornou ideou, ktorá nahradila myšlienku obnovy univerzálneho cisárstva. Do istej miery vychádzala z rímskeho práva, navyše aj z práva cirkevného a z náboženských predstáv stredovekého človeka. Ide v podstate o ideu štátu, panstva, oddeleného od osoby konkrétneho panovníka. Dovtedajšie pojmy *imperium*, *majestas* boli úzko spojené s osobou konkrétneho panovníka a hovorili o jeho panstve, jeho majestáte. V Uhorsku sa už v listinách z rokov 1197 a 1198 spomína *corona nostra*, v roku 1223 Ondrej II. používa už abstraktný pojem *corona regia*. V polovici 13. storočia za Belu IV. sa v listine z roku 1256, a tiež v preambule štatútu nemeckého obyvateľstva v Banskej Štiavnici objavuje aj prívlastok „svätá“ – *sancta corona*. Napokon v Tripartite sa

³⁸ 1236, WENZEL, G.: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I – XII.*, Pest, 1860-1874, vol. 7, 10-13 (ďalej len WENZEL).

³⁹ 1234, WENZEL, vol. 1, 323-324: „... *propter suam multiplicem contumaciam*...“

⁴⁰ Tamže: „... *non videatur curare de excommunicatione predicta*...“

⁴¹ 1281, WENZEL, vol. 12, 336-338.

⁴² Tamže: „... *eisdem Magistrum Johannem, Nicolaum Banum et Comitem Henricum ac ipsorum sequaces in festo Annunciacionis Beate Virginis proxime preterito, in Wereuce, apud ecclesiam Fratrum Minorum, que in honore Beate Virginis Marie est constructa, publice excommunicavimus in scriptis et denunciavimus excommunicatos, pulsatis campanis, candelis accensis et extinctis, et ab omnibus arcibus evitandos, ac totam terram ipsorum ecclesiastico supponimus interdicto, donec de premissis excessibus et commissis dampnis et iniuriis illatis Deo, Ecclesie et nobis, ac fratribus nostris, Capitulo videlicet Zagradiensi, satisfaciant*...“

⁴³ WENZEL, vol. 11, 269-270: „... *excommunicavit eundem, et fecit excommunicatum publice nunciari... Sed dictus D. ea contempta in ipsa iam perstitit contumaciter per sex annos, prefatum monasterium per violentiam detinendo*...“

⁴⁴ Kráľovská tabula sa delila podľa toho, kto jej zasadnutiu predsedal na:

- a) súd kráľovskej prítomnosti na čele s krajiniským sudcom,
- b) súd osobitnej kráľovskej prítomnosti na čele s hlavným kancelárom (zanikol v roku 1463) a
- c) súd osobnej kráľovskej prítomnosti na čele s personálom.

v I. časti v tituloch 3, 4, 10, 13, 24, 26, 37 a 84 a v II. časti v tituloch 39 a 65⁴⁵ nachádza zhrnutie teórie o svätej korune, v zmysle ktorej v dobe interregna všetka moc patrí korune⁴⁶ a v okamihu korunovácie táto moc prechádza na aktuálneho panovníka. Táto viera bola taká silná, že Bonfini si mohol ešte pred spísaním Tripartita pri korunovácii Mateja Korvína dovoliť uviesť: *sub hac etiam bovem adorete*.⁴⁷

Zbierka obyčajového práva z pera Štefana Werbőczyho roku 1514 (17) obsahuje iba veľmi málo ustanovení o vzťahu štátu a cirkvi, resp. obsahujúcich akékoľvek prejavy náboženského zmýšľania. Najviac sa tieto pasáže vyskytujú v prológu, ktorý je v podstate pasážou, kde autor „predvádza“ svoje vedomosti z rôznych oblastí – rímskeho práva, dejín, filozofie a teológie. Príznačné je, že sa tu cirkev a náboženstvo považujú za vec verejnú a súčasť verejného práva (Prol. 2, § 3). Prirodzené právo sa stotožňuje s obsahom biblie (Prol. 2, § 5) a právo ako také sa považuje za dar od Boha (Prol. 6, § 6).

Vo vzťahu štátu a cirkvi stojí Werbőczy na pozíciách vyjadrených v už vyššie spomenutých zákonoch, totiž že najvyššie patronátne právo v Uhorsku patrí kráľovi, čo odôvodňuje faktom, že všetky kostoly a cirkevné inštitúcie boli založené samotným panovníkom Uhorska, skrze ktorého obyvateľstvo Uhorska prijalo vieru (I. časť, tit. 11), preto všetci cirkevní hodnostári v Uhorsku musia zložiť panovníkovi sľub vernosti (I. časť, tit. 12).

Zo zriedkavých zmienok o náboženstve a cirkvi v Opus Tripartite možno spomenúť napríklad fakt, že vzťah manžela a manželky a ich príbuzenstvo, oprávňujúce ich k vzájomnému dedeniu podopiera Werbőczy citátom z evanjelia – že sú jedno telo (I. časť, tit. 48). V II. časti, tit. 40 sa autor zaoberá otázkou prísah

⁴⁵ Tieto tituly uvádza Soloviev. Pozri SOLOVIEV, A. V.: *Corona regni : Die Entwicklung der Idee des Staates in den slawischen Monarchien*. In: *Corona regni : Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter*. Ed. Manfred Hellmann. Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1961, s. 161-162. Názvy jednotlivých titulov znejú nasledovne: I. 3. *De exordio nostrae nobilitatis; et quomodo regimen in principem nostrum translatum sit?*, I. 4. *Quod vera nobilitas per exercitia militaria et caeteras virtutes acquiratur; ac possessionaria donatione roboretur*, I. 10. *Quod princeps noster cunctorum dominorum baronum ac nobilium regni verus et legitimus successor sit*, I. 13. *De donationibus regis et earum speciebus in generali*, I. 24. *Quid sit jus regium definitive? Et quid jus possessionarium?*, I. 26. *Quod impetratores bonorum per defectum seminis quorumpiam in nullo onere convincantur*, I. 37. *Quid sit nova donatio descriptive? Et quod dupliciter illa potest attendi*, I. 84. *De metarum distinctionibus et rectificationibus in generali*, II. 39. *Quod princeps noster nec capitalem sententiam incurrere potest, nec juramentum contra quempiam per se praestare; sed neque jura producere tenetur*, II. 65. *Utrum per sententiam in curia regia latam etiam bona in Sclavonia vel Transylvania habita amittantur; et e converso?*

⁴⁶ História a opis koruny ako klenotu podáva DEÉR, J.: *Die Heilige Krone Ungarns*. Viedeň : Herrmann Böhlau Nachf./Graz-Wien-Köln Kommissionsverlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, 1966.

⁴⁷ *Coronatus est Matthias corona Stephani sancti nostri regis: sub hac etiam bovem adorete. Sacrosanctum nolite tangere, sed observate*. Pozri SOLOVIEV, A. V.: *Corona regni : Die Entwicklung der Idee des Staates in den slawischen Monarchien*, s. 163. (Cituje z franc. PELZHOFFER, A.: *Arcanorum status libri decem*. Editio 2. Frankfurt, 1725, s. 544.) *Kohokol'vek vidíš korunovaného svätou korunou, nech by to bol aj vôl, uctievaj ho, považuj ho za svätého kráľa a váž si ho*. Porovnaj: Dekády uhorských dejín Antonia Bonfiniho. In: *Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004, s. 242.

duchovných osôb a váhy týchto prísah, v tit. 44 vypočítava prípady, v ktorých môže byť klerikovi uložený trest smrti a v tit. 45-51 sa zaoberá zaujímavou teoretickou otázkou zodpovednosti predstaviteľa cirkevnej inštitúcie za jej konanie a na druhej strane zodpovednosťou cirkevnej inštitúcie za konanie jej predstaveného. Uznávala sa kolektívna zodpovednosť kapituly ako právnickej osoby bez toho, že by jej jednotliví členovia boli považovaní za vinných alebo odsúdených. Novozvoleným prelátom bolo priznané právo „ročnej milosti“, teda počas jedného roka sa nemuseli zodpovedať v žiadnom súdnom procese za konanie ich predchodcu. Doba jedného roka mala slúžiť na to, aby sa novoustanovený prelát, resp. predstaviteľ cirkevnej ustanovizne oboznámil s pomermi v jeho inštitúcii a preskúmal jej stav, ako aj prípadné dôkazy v jednotlivých sporoch. Takýto prelát nezodpovedá za činy, ktoré spáchal jeho predchodca, ak počas jeho života nezačalo v týchto veciach súdne konanie.

Tit. 52 II. časti opätovne zdôraznil vo veci jurisdikcie cirkevných súdov, že táto sa nevzťahuje na prípady týkajúce sa vecných práv.

Všetok doterajší výklad sa týkal v podstate iba krajinského práva. Od čias stavovského rozčlenenia spoločnosti a práva v podobe právneho partikularizmu však môžeme prvky cirkevného a náboženského vplyvu hľadať aj v partikulárnych právach. Cirkevné právo ako partikulárne právo v tejto súvislosti môžeme ponechať bokom vzhľadom na pochopiteľnú prítomnosť cirkevných a náboženských prvkov v procese jeho tvorby, ako aj v jeho obsahu.

Spomedzi ostatných partikulárnych práv stojí za preskúmanie mestské právo a jeho podoblasti – banské a cechové právo.

V mestskom práve ako takom môžeme kresťanské prvky nájsť napr. pri trestaní skutkovej podstaty trestného činu bohorúhačstva⁴⁸ alebo svätokrádeže.⁴⁹ Ide teda o ochranu náboženského cítenia a viery obyvateľstva. Inak sa však kresťanské idey, dogmy, v obsahu mestského práva neobjavuje. Podobná je situácia v banskom práve, kde nachádzame iba zmienku o pracovnom voľne počas posvätného času Veľkej noci, Vianoc a Turíc.⁵⁰

V cechovom práve sú zmienky o cirkvi a náboženstve v ranom novoveku (zo stredoveku sa nám cechové štatúty takmer nezachovali) tiež veľmi zriedkavé. Iba v cechu bratislavských holičov, kúpeľníkov a ráhhojičov sa v štatúte z roku 1591 spomína vyzdravenie z milosti Božej a pochovanie podľa kresťanského poriadku,⁵¹ v štatúte kamenárov a murárov z roku 1552 zasa bohorúhačstvo⁵² a v cechu ševcov (podľa štatútu z roku 1548) musel najmladší majster zapalovať

⁴⁸ *Kodex mestského a banského práva Banskej Štiavnice. (znenie podľa skvostne vyhotoveného rukopisu z roku 1572).* Ed. Jozef Vozár. Košice : Banská agentúra, 2002, § 17. Za tento skutok sa predpokladal trest šľahania po sedem nediel.

⁴⁹ Tamže, § 22.

⁵⁰ Tamže, § 56.

⁵¹ *Štatúty bratislavských cechov.* Ed. Anton Špiesz. Bratislava : Obzor, 1978, s. 105-106.

⁵² Tamže, s. 134.

vo sviatky na slávu Božiu sviečky.⁵³ Až v období rekatolizácie sa stretávame so zmienkami o procesiách a slávení rôznych sviatkov.⁵⁴

2 VPLYV CIRKVI NA TVORBU, REALIZÁCIU A APLIKÁCIU UHORSKÉHO PRÁVA

Cirkevný vplyv sa neprejavoval iba v obsahu právnych noriem, ale aj pri tvorbe a aplikácii práva bez ohľadu na jeho obsah. Z hľadiska tvorby práva existuje predpoklad, že prvú knihu sv. Štefana spísal pravdepodobne mních neznámeho mena a identity, vychádzajúc zo západných vzorov. Je totiž pravdepodobné, že duchovní ako v podstate jediné vzdelané osoby na kráľovskom dvore sa podieľali na všetkej normotvorbe, neskôr už možno len v podobe spisovania dosiahnutých rozhodnutí, ako to dokazuje zmienka mnícha Albericha, ktorý spísal Kolomanove zákony. Dekrét z roku 1298 pochádza výslovne z činnosti kaločského arcibiskupa. Na obsahu uvedených predpisov sa výrazne prejavuje charakter, resp. pôvod ich autorov – duchovných osôb a panovníka, ktorý bol pôvodne pripravovaný na cirkevnú dráhu. V prípadoch, keď sa na rozhodovaní viac podieľal menej vzdelaný panovník, resp. panovník svetskejšieho myslenia v spolupráci so sekulárnymi šľachticmi, obsah právnych predpisov má úplne odlišný charakter a náboženské formulácie slúžia iba ako ozdoba v úvode a na záver dekrétov.

Už v 2. článku prvej knihy sv. Štefana nachádzame ustanovenie, podľa ktorého župani a sudcovia majú súdiť v súlade s Božími zákonmi a v zhode s prelátmi. Od tohto sa v podstate upustilo tým, že oblasti, na ktorých cirkvi najviac záležalo, sa dostali do priamej cirkevnej súdnej kompetencie. Duchovní okrem kompetencie v čisto cirkevných veciach (prípady uloženia cirkevných trestov duchovnými osobami sú spomenuté vyššie) zároveň pôsobili aj ako svetskí sudcovia v tzv. zmiešaných veciach, kde jedna zo strán bola cirkevnou inštitúciou alebo duchovným: príkladom môže byť spor obsiahnutý v listine z roku 1212, podľa ktorej Farkaš a Jakub tvrdili, že sú *liberi et servientes Regis*, čo však spochybnil opát z Varadína, považujúci ich za poddaných jeho opátstva. Ako sudca tu vystupoval ostrihomský arcibiskup, ktorý po vypočutí svedkov prehlásil Farkaša a Jakuba za slobodných.⁵⁵

⁵³ Tamže, s. 428.

⁵⁴ Tamže, cech hodinárov, s. 88-89, cech parochiarov, s. 323.

⁵⁵ WENZEL, vol. 6, s. 355-356 *Farcasius et Jacobus proposuerunt, quod abbas ipsos omnibus possessionibus ipsorum, terris, vineis, molendinis et omnibus rebus in villa, que dicitur Hetin, contra iusticiam spoliasset; abbas autem respondit, quod iidem Farcasius et Jacobus iobagiones essent ecclesie Waradyensis, et quia a servicio ecclesie se volebant subtrahere, ut ipsos in servicio ecclesie retineret, ne per contumaciam alienarentur ab ecclesia, ipsa bona detineret... interim autem utraque pars composuit sub hac fama, quod abbas et capitulum et dicti iobagiones, quia falso ipsos impecievant, a lite cessarent, et eis terram eorum in dicta villa Heten ad duo aratra cum L iugeribus pinguis terre, IIII vineas, et II molendina, V prata, III silvas et II antra restituerent, Farcasius vero et Jacobus pecuniam, quam ultra possessiones scriptas petebant, se in*

Cirkevná inštitúcia však mohla vystupovať tiež ako sudca v čisto sekulárnej záležitosti. Nitrianska kapitula podľa vlastnej listiny z 122[9] sama vyšetrovala a rozhodovala majetkový spor o nehnuteľnosť Bohunice, pretože delegovaný sudca, nitriansky biskup, ktorému kráľ nariadil a preniesol na neho súdnu právomoc spor vyšetriť, vykonať dokazovanie a ukončiť ho rozsudkom, musel odcestovať, a zmienený spor prenechal na rozhodnutie kapitule, pred ktorou sa vykonalo dokazovanie (svedecké prísahy svedkov Kozmu a Petra, z ktorých protistrana zvolila dvanásť na výkon prísahy). Kapitula napokon prisúdila Bohunice Kozmovi a Petrovi.⁵⁶ Treba však podotknúť, že kapitula nevykonávala zmienené úkony ako hodnoverné miesto, ale ako súdny senát zložený z členov kapituly. Rovnakú právomoc delegoval kráľ na bratislavského prepošta (v roku 1257), ktorý súdil šľachticov Detrika a Mikuláša a jobagiónov hradu Karkó.⁵⁷ Iným príkladom je prípad vraždy z roku 1214,⁵⁸ spojenej s ničením majetku a lúpežou, kedy kráľ delegoval dvoch sudcov – majstra Šalamúna a župana Letra, ku ktorým sa pridali biskup Kalan z Päťkostolia a biskup Robert z Vesprímu, pretože pôvodní dvaja sudcovia sa stranám nezdali byť dost' dôveryhodnými (*supradicti iudices eisdem suspecti videbantur*).

Duchovné osoby mohli tiež zasahovať do procesu riešenia sporu – buď ako mediátori, napr. keď istému Mikulášovi bol na príhovor ostrihomského arcibiskupa odpustený trest smrti, iba jeho majetok bol skonfiškovaný,⁵⁹ alebo v prí-

antra restituerent, Farcasius vero et Jacobus pecuniam, quam ultra possessiones scriptas petebant, se in presencia capituli de Sacsard et aliorum plurimorum nunquam requisituros promiserunt. Deinde pristaldus noster Bethlem, canonicus Dymisiensis, utrique parti terminum prefixit, quo se nostro conspectui presentarent; die autem prefixi Farcasius et Jacobus in nostra constituti presencia adversam partem expectaverunt; que cum non venisset, pristaldo precepimus, ut parti que non venit, terminum prefigeret competentem; que cum primo, secundo, tercio, quarto, quinto citata non venisset, cognoscentes iusticiam dictorum Farcasii et Jacobi, ipsos ab impetitione abbatis, capituli et iobagionum absolvimus et liberos esse pronunciamus, precipientes pristaldo nostro possessiones prescriptas restituí, et eis sub discretorum virorum testimonio assignari.

⁵⁶ *Auditus igitur dominus rex hinc et inde propositis parti Cosme et Petri probationem per consanguineos indixit super eo, quod prefata terra ad eos pertineat iure hereditario et exeminacionem testium et cause terminationem domino Iacobo episcopo per litteras commisit. Episcopo igitur absente et capitulo vices ipsius presenquente ... iuratis igitur duodecim testibus, nos auctoritate regia domino episcopo et per ipsum nobis collata, sentencialiter diffinivimus, quod terra Buguna hereditario iure ad Cosmam et Petrum semper pertinuit et semper pertinere debet. – MARSINA, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislavae: Sumptibus Academiae scientiarum Slovacae, 1971, č. 357, s. 254. Citované podľa ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: Riešenie konfliktov v Uhorsku na podklade stredovekej listinnej praxe 13. a začiatku 14. storočia. In: *Právněhistorické studie*, roč. 40 (v tlači).*

⁵⁷ *Quod cum nos ex speciali mandato domini regis nostri Bele quarti, dei gracia illustris regis Hungariae, iura castris Karkou, ... revocare deberemus – MARSINA, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*, č. 573, s. 399. Pozri bližšie ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: Riešenie konfliktov v Uhorsku na podklade stredovekej listinnej praxe 13. a začiatku 14. storočia.*

⁵⁸ WENZEL, vol. 6, s. 370-372.

⁵⁹ WENZEL vol. 12, 6-10: *Michaelem filium Aladar tunc Comitem Zaladiensem, propter eiusdem provincie tuicionem ad Comitatum Zaladiensem dirigendo, idem Nicolaus filius Arnoldi et eius complices de castro eodem super eum irruentes, ipsum, et Mykem fratrem suum, non sine nostre Maiestatis iniuria miserabiliter occiderunt. Et licet idem Nicolaus propter tam manifestam infidelitatem suam et notorium nocumentum non tam possessionibus quam uita priuari debuisset; ad instanciam tamen venerabilis patris Ph. miseracione*

pade z roku 1226, kde bola neskôr výška náhrady zmiernená zásahom biskupa,⁶⁰ alebo ako arbitri – v roku 1214⁶¹ v kauze medzi opátom z Pannonhalmy a jobagiónmi a mešťanmi bratislavskými ohľadom vlastníctva a zničenia dvoch dedín⁶² oficiálni sudcovia poslali dvoch vyšetrovateľov za účelom inkvizície okolností sporu. Pred vynesením rozsudku však obe strany požiadali o povolenie odovzdať prípad na rozhodnutie arbitrom. Vybrali si čanádskoho biskupa, bývalého palatína Potha a župana šomodskej župy so záväzkom, že sa ich rozhodnutiu podriadia pod sankciou šesťdesiatich hrivien.⁶³

Navyše aj iné procesné úkony súvisiace so súdnym konaním, a to nielen vo veciach, ktoré patrili do cirkevnej jurisdikcie, boli pod kontrolou cirkvi najneskôr od čias, kedy pristaldov dosvedčujúcich právne úkony nahradili príslušníci kapitúl a kláštorov ako tzv. hodnoverných miest. Túto funkciu však v podstate plnili už od čias zapisovania výsledkov Božích súdov. Zápisy týchto konaní sú dôkazom toho, že miestne cirkevné inštitúcie požívali dôveru aj v iných oblastiach života ako boli výsledky Božích súdov. Objavuje sa totiž nový fenomén – využívanie záznamov na uchovanie súkromných právnych úkonov, ktoré nemali žiadnu spojitosť s Božími súdmi. Záznam daného cirkevného miesta vo Varadíne⁶⁴ požíval takú vážnosť, že strany sa na miestne duchovenstvo (miestnu cirkev) obracali ako na hodnoverné miesto (*locus credibilis* ako špecifikum uhorského právneho systému, plniace funkciu verejných notárstiev⁶⁵) a ich právne

---

tam possessionibus quam uita priuari debuisset; ad instanciam tamen venerabilis patris Ph. miseratione Diuina Sancte Strigoniensis Ecclesie Archiepiscopi, in cuius defensionis umbraculum se postmodum translulerat, vitam sibi ex misericordia reseruantes, omnes possessiones et castra sua ab ipso auferentes...

⁶⁰ WENZEL, vol. 1, 219: *...habito jobagionum nostrorum consilio et assensu ad examen duelli iudicavimus exequendum. Et quia dictus Muterinus ad terminum predictum non venit nec misit, ipsum in CC marcis tam pro privacione oculorum, tam pro dampnis que sibi, intulerat, condemnavimus...*

⁶¹ WENZEL, vol. 1, s. 132-136.

⁶² *Causam, que vertitur super terra de Sala duarum villarum, Stara scilicet et minoris Oduory et destructione earundem inter abbatem Sancti Martini nomine U(riam) ex una parte et iobagiones et civiles Posenienses, maxime quendam nomine Khucar ex altera* – WENZEL, vol. 1, s. 132-136.

⁶³ *Nostro consensu pro bono pacis D(esiderium), venerabilem episcopum Cenadiensem, Poth quondam palatinum, Alexandrum, comitem Symygiensem, arbitros elegerint, promittentes firmiter sub pena LX marcarum, se ratum habituros omnia, que essent arbitri, contradictores vero sentencie eorum penam LX marcarum incururos.* – Tamže.

⁶⁴ KARÁCSONYI, J. – BOROVSZKY, S.: *Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum descripta effigie editionis A. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadinensis Lat. rit.* Budapešť : Hornyánszky, 1903. V závere editori uvádzajú tiež výpočet predchádzajúcich edícií – počnúc od prvej, z roku 1550, z ktorej aj sami Karácsonyi a Borovszky vychádzali, potom nasledovala edícia Mateja Bela v jeho práci *Adparatus ad Historiam Hungariae* (Bratislava, 1735), edícia Štefana Endlichera v diele *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* (1849), Jakuba Kandru – *A Várad Regestrum* (Budapešť 1898), či maďarský preklad Bálinta Kissa – *A Tüzesvas ítéletének jegyzőkönyve, mely iratott Váradon az Első Martyr Ekklesiája Papi törvény székén 1214-1235-ig, most pedig magyarra fordította; homályos régi-ségeit jegyzékekkel világosította etc.* Kiss Bálint (1833).

⁶⁵ Pozri bližšie ŠVECOVÁ, A.: Osobitné miesto hodnoverných miest v systéme verejných orgánov Uhorského kráľovstva v 13. a počiatkom 14. storočia. In: *Naděje právní vědy*. Ed. Vilém Knoll, Václav Bednář. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 517-528. Tiež tá istá: Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005, s. 169-181; tá istá: K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej Kapitule. In: *Studia Histo-*

akty boli zapísané do toho istého zoznamu ako výsledky ordálov. Skutočne, z celkového počtu 389 záznamov vo varadínskom registri sa v 20 prípadoch nejedná o žiaden spor. Medzi týmito záznamami tak nachádzame napríklad záznamy o predaji pôdy,⁶⁶ predaji otrokov⁶⁷ či služobníkov (*libertini*),⁶⁸ vykúpení otroka,⁶⁹ manumisii,⁷⁰ ale tiež zaznačenie dlhu vo výške 30 hrivien striebra,⁷¹ prepustenie manželky kvôli ceste do Jeruzalema (a vyrovnanie pohľadávky z vena prenechaním jej dvoch služobníkov),⁷² rozdelenie nehnuteľného majetku pristaldom,⁷³ založenie vlastnej sestry kňazovi za dlh vo výške jednej hrivny,⁷⁴ ustanovenie dušníkom (*dusinicum*),⁷⁵ či zriadenie testamentu.⁷⁶

Recenzentka: JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Súhrn

V zákonoch a štatútoch stredovekého Uhorska, ako aj v reálnej súdnej praxi zohrávala významnú rolu cirkev a kresťanské náboženstvo. Prejavuje sa to jednak administráciou spravodlivosti cirkevnými osobami, obzvlášť v prípadoch patriaciach do výlučnej cirkevnej kompetencie, ale tiež v obsahu právnych noriem, kde sa často upravuje postavenie a niektoré organizačné otázky cirkvi, jej vzťah k svetskej moci a iným vierovyznaniam. Osobitnú kapitolu predstavuje náboženská terminológia, resp. kresťanský slovník stredovekého práva. Cirkev a náboženstvo tak predstavujú faktor veľmi silne vplývajúci na obsah a podobu stredovekého práva.

2005, s. 169-181; tá istá: K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej Kapitule. In: *Studia Historica Tyrnaviensia 3 : K životnému jubileu Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.* Trnava : Katedra histórie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 49-58; tá istá: Kúpna a zámenná zmluva vo svetle prvých listín hodnoverných miest. In: *Slovenská archivistika*, roč. 41, 2006, č. 1, s. 45-68; tá istá: Zmluvné typy a obsahová stránka listín vydaných do roku 1314 hodnoverným miestom Spišskej Kapituly. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti : Zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU.* Trnava : Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis, 2005, s. 197-209.

⁶⁶ 1214:68.

⁶⁷ 1226:353; 1229:370.

⁶⁸ 1229:364; 1234:382.

⁶⁹ 1234:375.

⁷⁰ 1229:363; 1235:384.

⁷¹ 1215:155.

⁷² 1215:160.

⁷³ 1219:214.

⁷⁴ 1220:258.

⁷⁵ 1226:353.

⁷⁶ 1229:360; 1235:389.

Zusammenfassung

Die Gesetze und Statuten des mittelalterlichen ungarischen Staates sind im grossen Mass durch christliche Terminologie und Glaube beeinflusst. Man kann durch die spezifische Jurisdiktion der kirchlichen Gerichte aber auch durch den Inhalt der Gesetze sehen, die oft die Fragen der gegenseitigen Beziehung des Staates und der Kirche oder Beziehungen zu anderen Kirchen und Glauben regulieren. Der Einfluss der Kirche im Recht tritt zurück, wenn das kanonische Recht als partikulares Recht in Ungarn erkannt wird.

Summary

Christian church and religion performed an intensive influence upon the content and application of medieval law in Hungary. On one hand, justice has been administered by clerics, especially in cases of ecclesiastical jurisdiction reserved to them, and on the other hand, the content of law treats matters of relationship between the clerics and laymen, between different religions and relationships within the Church itself. The degree of the influence is decreasing with the emergence of particular canon law applicable besides the general law of Hungary.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**VÝVOJ OBCHODNÉHO
A HOSPODÁRSKEHO PRÁVA
PO ROKU 1948¹**

Dušan Holub

ÚVOD

V Československej republike po druhej svetovej vojne bolo v hospodárskej oblasti najdôležitejšie obnoviť hospodársku činnosť a ujať sa vedenia závodov, ktoré boli najmä v pohraničných oblastiach v nemeckých, maďarských a iných „nespoľahlivých“ rukách, čo sa uskutočnilo konfiškáciou majetku (osôb nemeckej a maďarskej národnosti a tých československých občanov, ktorí sa dopustili zločinov proti československému štátu po boku okupantov) a uvalením národných správ. Zatiaľ čo sa hospodárstvo postupne uvádzalo do chodu, boli začaté prípravy, aby niektoré zvlášť dôležité odvetvia priemyslu, banky a poisťovne boli podľa Košického vládneho programu postavené pod všeobecné štátne vedenie. Stalo sa to formou znárodnenia podľa príslušných dekrétov prezidenta republiky. Ohľadne rozsahu a spôsobu znárodnenia sa viedli zásadné politické a právne teoretické spory. Osnovy dekrétov, ktoré mali upravovať základ nového hospodárskeho a sociálneho poriadku vypracovala vláda Národného frontu so súhlasom prezidenta.² Znárodňovacie dekréty prerokovala a schválila vláda

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA č. 1/4620/7 UK program 0771202 Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989.

² Bližšie KUKLÍK, J.: Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právneho rádu alebo jeho revoluční změny? In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 155 a nasl.

v dňoch 23. – 24. októbra 1945 a prezident E. Beneš ich podpísal 24. októbra 1945.

Prvá etapa znárodnenia uskutočnená dekrétmi prezidenta republiky zodpovedala politickej téze „rozšíriť demokraciu na pole hospodárske a sociálne a dosiahnuť spravodlivé rozdelenie národného dôchodku“ a znamenala zásah do vlastnickej štruktúry liberálnej spoločnosti v smere jej socializácie. Znárodním kľúčového priemyslu a peňažníctva bola odstránená „súkromnokapitalistická výrobná a distribučná anarchia“.³ Séria znárodnovacích dekrétov v prvej etape:

- premenila individualistický hospodársky poriadok na hospodársky poriadok socialisticko-individualistický,
- znamenala prevod hospodárskej moci a rozhodujúcich výrobných prostriedkov, ako aj kontrolu nad hospodárstvom do rúk štátu,
- znamenala prechod do hospodárstva riadeného – plánovaného.

Prvej etapy znárodnenia sa nedotklo reštitučné zákonodarstvo po roku 1990, čím zákonodarcu uznal, že to bolo legitímne rozhodnutie. Majetkové hodnoty z tejto etapy znárodnenia sa po roku 1990 stali predmetom privatizácie, nie reštitúcie.

Znárodnovanie a konfiškácie vytvorili ekonomický systém, v ktorom vedľa seba existovali súkromný a štátny sektor ekonomiky. Obdobie liberalizmu síce skončilo, ale naďalej sa počítalo so súkromným podnikaním, ktoré sa malo stať už len nesamostatným doplnkom znárodneného hospodárstva.⁴ Vytvorila sa viac sektorová ekonomika, ktorú tvoril: znárodnený štátny sektor, súkromno-kapitalistický sektor, malovýrobný sektor a družstevný sektor.⁵

Znárodnenie v druhej etape išlo podstatne ďalej ako v prvej etape. Podstata znárodnenia v druhej etape bola v tom, že znárodnený priemysel sa nemal zaoberať už len základnou výrobou, ale mal výrobu aj dokončovať a distribuovať k spotrebiteľovi. Len tak sa dal plánovať celý hospodársky cyklus. Znárodnenie

³ Stenoprotokol z vystúpenia poslanca A. Zápotockého k prehláseniu predsedu vlády na 8. schôdzi Dočasného Národného zhromaždenia dňa 9. 11. 1945, www.psp.cz/eknih/1945pns/stenoprot/0086schuz

⁴ *Naše hospodárství nebylo a není čistou soustavou individualistickou. Výšeč socialistických prvků se však podstatně zvěšila a jsme na začátku této vývojové periody. Nebudeme však mít ani čistý řád kolektivistický, poněvadž v mnoha úsecích zůstane individualistické podnikání, jehož zachování a podpora je rovněž ve vládním programu. Při hospodářských opatřeních bude třeba zvýšené opatrnosti, aby se nepodlomila životnost jedné nebo druhé složky.* SLEZÁK, J.: Hospodářské plánování a demokracie. *Právník*, 84, 1945, s. 294.

⁵ *Koncom roka 1948 představoval socialistický sektor v československom národnom hospodárstve z hľadiska počtu zamestnaných osôb 94,90 %. Z hľadiska podielu na výrobe predstavoval socialistický sektor 97 % priemyselnej výroby a 93 % stavebnej výroby. Vo veľkoobchode prevzalo funkciu 10 000 veľkoobchodov 32 národných podnikov obchodných. Uskutočnením druhej etapy znárodnenia vzrástol socialistický sektor podľa podielu na národnom dôchodku v roku 1948 z 50,3 % na 61,4 %. Súkromnokapitalistický sektor sa zmenšil z 24,7 na 13,6 %. Podiel drobných výrobcov ostal 25 %.* Stenoprotokol z vystúpenia predsedu Štátneho plánovacieho úradu P. Dolanského dňa 17. 11. 1949 na 36. schôdzi Národného zhromaždenia pri prednesení správy o plnení dvojročného plánu a plnení päťročného plánu za prvý polrok 1949. www.psp.cz/eknih/1948ns/stenoprot/036schuz

vo svojej druhej etape sa týkalo zahraničného obchodu, veľkoobchodu, maloobchodnej siete a stavebníctva. Znárodnenie v jeho druhej etape bolo po roku 1990 vyhlásené za nelegálne a majetkové hodnoty z tohto znárodnenia sa stali predmetom reštitúcií.

Vo sfére právnej úpravy ekonomických vzťahov sa v období zospoločensťovania národného hospodárstva, ktoré sa po roku 1948 rozrástlo do mimoriadnych rozmerov, posilňovali verejnoprávne momenty a hľadiská a to jednak v chápaní právnej konštrukcie postavenia podnikov a jednak v otázke právnej regulácie ich vzájomných hospodárskych vzťahov. Tento vývoj dospel k bodu, keď došlo k zrušeniu dovtedy platných obchodných zákonníkov. Stalo sa tak vydaním prvého česko-slovenského Občianskeho zákonníka z roku 1950. V ďalšom vývoji sa od občianskeho práva začala oddeľovať zvláštna úprava centrálne riadenej ekonomiky. Zákonodarca začal konštruovať vedľa občianskeho a administratívneho práva nové hospodárske právo, argumentujúc prenikaním verejnoprávnych prvkov do regulácie majetkových vzťahov v socialistickom hospodárstve. V súvislosti s tým sa vytvorila nová koncepcia systému práva.

OBČIANSKY ZÁKONNÍK Z ROKU 1950. PRÁVNICKÉ OSOBY SOCIALISTICKEJ EKONOMIKY

I. časť

1.1. Občiansky zákonník z roku 1950

Z hľadiska súkromnoprávnej regulácie bol v našom právnom vývoji zlomom Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., ktorý zrušil Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811, Všeobecný rakúsky obchodný zákonník z roku 1863 a Uhorský obchodný zákon z roku 1875. O ideologickom zameraní Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorý sa zrodil ako jeden z najvýznamnejších produktov právnickej dvojročnice 1948 – 1950, rozhodla Ústava 9. mája, ktorá deklarovala dosiahnuté výsledky a s nimi spojené premeny po roku 1945. Jednými z najpodstatnejších boli premeny v ekonomickej sfére.⁶

Nový Občiansky zákonník mal predovšetkým jasne zakotviť nové vlastnícke pomery, ku ktorým po februári 1948 došlo. Občiansky zákonník z roku 1950 vznikol za situácie, keď charakteristickým rysom vtedajšej ekonomiky bola existencia viac sektorovej ekonomiky. Z tohto dôvodu musel Občiansky zákonník rešpektovať rôznorodé a na úplne odlišných princípoch postavené ekono-

⁶ *Nové občianske právo není pouze reformou starého, nýbrž ve své podstatě, formou i obsahem právní nadstavbou zcela rozdílných ekonomických podmínek, ke kterým dospěla již naše lidová demokracie.* Z prejavu Z. Fierlingera na celoštátnej konferencii JČsP 14. 10. 1950. *Právník*, 84, 1950, s. 430.

mické vzťahy, musel ich vyjadriť každý zvlášť a musel dbať nato, aby jeho ustanovenia boli použiteľné pre každý z uvedených sektorov. Podobne ako po socialistickej revolúcii v Rusku aj v Československu sa vytvoril nový typ vlastníctva – socialistické spoločenské vlastníctvo (§ 100), ktoré sa stalo základom nového Občianskeho zákonníka. Základom celkového legislatívneho riešenia socialistického spoločenského vlastníctva bola teória A. V. Venediktova o štátnom socialistickom vlastníctve a operatívnej správe štátnych podnikov a iných socialistických organizácií, spracovaná v diele „Štátne socialistické vlastníctvo.“⁷ Cieľavedome bolo zlikvidované predchádzajúce nemarxistické poňatie vlastníctva ako neobmedzeného právneho panstva, vzťahu človeka k veci a podľa sovietskeho vzoru sa ustanovil teoretický pojem vlastníctva ako vzťahu spoločenského, ako „právo jednotlivca alebo kolektívu používať výrobné prostriedky vo svojej moci, vo svojom záujme na základe sústavy triednych pomerov existujúcich v danej spoločenskej sústave a v súlade s touto sústavou.“⁸ Tento nový prístup, ktorý vychádzal z marxisticko-leninského učenia o štáte a práve znamenal prerušenie continuity s predchádzajúcim stavom. Cieľom nového chápania pojmu vlastníctva bolo zaviesť socialistický princíp rozdeľovania podľa zásady nižšej fázy komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie – socializmu: „každému podľa jeho práce“. Nové chápanie pojmu vlastníctva malo zrušiť rozdeľovanie podľa vlastníctva výrobných prostriedkov, na dividendy, ktoré mal dostať vlastník kapitálu a mzdu, ktorú mal dostať vlastník pracovnej sily. Nový pohľad na pojem vlastníctva mal zrušiť vykorisťovanie človeka človekom, t. j. privlastňovanie si nadhodnoty jednou kapitálovou skupinou a tým postupne napomôcť k zrušeniu delenia spoločnosti na antagonistické triedy, kde jedna trieda vládne a ďalšie sú ovládané. Tento cieľ sa mal dosiahnuť postupne. Od súkromno-kapitalistickej ekonomiky rozbitím súkromného vlastníctva, ktoré bolo úvodom k zospoločenš'ovaniu, cez viac sektorovú ekonomiku s prevahou štátnej, kde sa postupne vytláča aj zredukované súkromné vlastníctvo, až po dosiahnutie ekonomiky, v ktorej nebude súkromný kapitál a súkromný zisk. Po právnej stránke sa tento proces uskutočnil právnymi aktmi znárodnenia, ktoré malo z hľadiska ekonomického procesu zospoločenš'iť výrobu a rozdeľovanie. Prevzatie výrobných prostriedkov štátom prostredníctvom znárodnenia bolo nevyhnutným krokom uskutočnenia zmeny v celom spôsobe výroby. Požiadavkou znárodnenia bolo, aby určitá základná masa výrobných prostriedkov bola presunutá zo sféry súkromného vlastníctva do spoločenského vlastníctva.

Občiansky zákonník z roku 1950 rozbil monolit rímskoprávneho pojmu jednotného inštitútu vlastníctva tým, že zakotvil nie jeden druh vlastníctva, ale niekoľko druhov a foriem vlastníctva, ktoré mali rozličné právne postavenie a ako *druhy* vlastníctva rozlišoval:

⁷ VENEDIKTOV, A. V.: *Státní socialistické vlastnictví*. I., II. Praha : Orbis, 1950 a 1951.

⁸ Tamtiež, s. 5.

- a) socialistické vlastníctvo (§ 100),
- b) osobné vlastníctvo (§ 105),
- c) súkromné vlastníctvo (§ 106).

Socialistické vlastníctvo bolo prehlásené za nedotknuteľný zdroj bohatstva a sily republiky a blahobytu pracujúceho ľudu. Malo privilegované postavenie. Socialistické vlastníctvo je však bez bližšieho určenia nejasný pojem, pretože celá spoločnosť nemôže byť priamym subjektom vykonávajúcim vlastnícke právo k výrobným prostriedkom. Preto bolo potrebné, aby výkon vlastníckeho práva bol reprezentovaný operatívnejším celkom. Zákonodarca to vyriešil tak, že spoločenské, socialistické vlastníctvo, malo byť *formu*: štátneho alebo družstevného vlastníctva (§ 101). Štátne vlastníctvo bolo považované za „všeľudové“, „celospoločenské“, ktoré patrilo všetkým občanom. Národný majetok mohol byť výhradne v štátnom socialistickom vlastníctve (§ 102). Družstevné vlastníctvo bolo vlastníctvom skupinovým, vlastníctvom členov príslušného družstva. Občiansky zákonník priniesol aj rámcovú úpravu osobného vlastníctva, ktorého predmetom mohli byť najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domy a úspory nadobudnuté prácou (osobný majetok). Tento osobný majetok bol nedotknuteľný (§ 105). Súkromné vlastníctvo sa podľa Občianskeho zákonníka (§ 106) spravovalo ustanoveniami pre vlastnícke právo, pokiaľ z nich nevyplývalo, že platia len pre vlastníctvo socialistické alebo osobné. Občiansky zákonník zakotvil zásadnú nescudziteľnosť predmetov v socialistickom vlastníctve, takže národný majetok sa nemohol prevádzať do súkromného vlastníctva. Veci, ktoré boli v socialistickom vlastníctve, bolo možné scudzitiť len v rámci obvyklého hospodárenia (§ 104).

Štátne socialistické vlastníctvo bolo postavené na princípoch a zásadách, rozpracovaných v období silnej centralizácie sovietskej ekonomiky A. V. Venediktovom:

- a) princíp jednoty moci a vlastníctva,
- b) zásada jednotného fondu štátneho socialistického vlastníctva,
- c) zásada výkonu vlastníckych oprávnení a povinností štátu prostredníctvom inštitútu správy národného majetku,
- d) princíp, že socialistická hospodárska organizácia je štátom organizovaným kolektívom na čele so zodpovedným vedúcim, ktorému štát uložil plniť určité úlohy a na ich splnenie mu zveril príslušnú časť jednotného fondu štátneho vlastníctva.

Právny vzťah štátneho socialistického vlastníctva sa chápal:

- a) jednak ako vzťah medzi štátom a štátnymi socialistickými organizáciami so samostatnou právnou subjektivitou, ktoré štátne vlastníctvo skutočne realizujú,
- b) jednak ako vzťah týchto organizácií týkajúci sa držby, užívania a nakladania s týmto majetkom.

Rozhodujícím principom úpravy štátneho vlastníctva bol princíp „jednoty moci a vlastníctva“, ktorý vyjadroval dvojakú povahu socialistického štátu, jednak ako nositeľa moci a zároveň ako vlastníka majetku s ktorým podniky hospodárili.

Podľa princípu jednoty moci a vlastníctva je štát ako nositeľ politickej moci aj priamym nositeľom vlastníckeho práva k zospoločenšeným výrobným prostriedkom a toto svoje vlastnícke právo vykonáva tak, že prideliuje podnikom časti národného majetku do správy, dáva im úlohy a udeľuje im právo a povinnosť používať takto zverené prostriedky na plnenie úloh, ktoré vyplývajú zo záväzného plánu. Koncepcia jednoty moci a vlastníctva vychádzala z tézy, podľa ktorej si socialistický štát ako forma politickej organizácie spoločnosti prisvojuje všetky výsledky spoločenského výrobného procesu, ktoré potom spätne zveruje do rúk podnikov. Princíp jednoty moci a vlastníctva bol viazaný na existenciu sústavy administratívno-direktívneho riadenia, v ktorej bola sféra ekonomickej aktivity spoločnosti organizovaná na základe priamej realizácie ústrednej vôle štátu zhora až k podnikom, prostredníctvom hierarchickej sústavy štátnych orgánov, sústavy, kde podnik tvoril posledný stupeň štátneho riadenia. Tento princíp umožňoval riadiť štátne podniky prostredníctvom právnych predpisov a aktov hospodárskeho riadenia, ktoré mali povahu jednostranných verejnosprávnych aktov, ktoré stanovovali podnikom povinnosti. Princíp jednoty moci a vlastníctva vychádzal z práva štátu rozhodovať o pridelení alebo odňatí výrobných prostriedkov podniku direktívnym rozhodnutím štátneho orgánu, z jeho oprávnenia zriadiť alebo zrušiť podnik, ukladať mu záväzné úlohy a pod. Tieto oprávnenia sa chápali ako „výkon štátneho socialistického vlastníctva“ a tento „výkon vlastníctva“ bol zároveň výkonom štátnej moci.

Vo sfére ekonomiky sa socialistický štát toho obdobia, teda obdobia direktívnej, centralizovanej ekonomiky stal nielen regulátorom, ale aj monopolným vlastníkom výrobných prostriedkov, kontrolórom, plánovačom a nakoniec aj odberateľom. Podľa predstavy o hospodársko-organizátorskej funkcii štátu sa podnikanie malo stať výhradným právom štátu. Štát reprezentovaný štátnymi mocenskými a administratívnymi orgánmi sa ako vlastník základných výrobných prostriedkov mal stať nositeľom podnikateľskej funkcie. Ale štát v žiadnom spoločenskom systéme nemôže byť skutočným podnikateľom. V skutočnosti sa štát stal administratívnym kvázipodnikateľom. To že štát sa stal kvázipodnikateľom ale nevyplývalo automaticky z faktu prevzatia základných výrobných prostriedkov, nebola to nevyhnutnosť, ale to bola historická okolnosť ku ktorej došlo v dôsledku teoretických chýb. Použitie mocenských prostriedkov na organizáciu ekonomického života bolo síce pohodlné ale dlhodobo neudržateľné a deformujúce.⁹

⁹ *Socialismus si přirozeně vytváří nové formy organizace hospodářství. Zcela omylný je však názor, že nemůže pro své cíle využít dřívějších forem podnikání. V těchto formách podnikání, hospodaření a ekonomického řízení, kultivovaných desítky let, ba často staletí, je uloženo obrovské bohatství lidského ducha. Tyto formy*

V súvislosti s výkonom vlastníckeho práva k majetku, s ktorým podnik hospodáril vznikla otázka, ako vyriešiť vzťah medzi štátom a podnikom. Výkon vlastníckeho práva, teda reálne chovanie vlastníka sa vyriešil právnou konštrukciou „správy národného majetku“, ktorá bola prevzatá od A. V. Venediktova zo sovietskej právnej vedy. Občiansky zákonník z roku 1950 vyriešil túto otázku v ustanoveniach § 103 tak, že „štát zveruje časti národného majetku národným a komunálnym podnikom alebo iným socialistickým právnickým osobám“, resp. že štát môže časti národného majetku „odovzdať socialistickým právnickým osobám, najmä ľudovým družstvám do trvalého užívania.“

Prvýkrát bol v našom právnom poriadku termín správa národného majetku použitý v zákone č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyslových,¹⁰ neskôr v zákone č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a niektorých iných hospodárskych organizáciách¹¹ a v Hospodárskom zákonníku, zákone č. 109/1964 Zb.¹² Podľa tejto konštrukcie vlastníkom všetkého majetku s ktorým podniky hospodária je štát, ktorý zveruje podnikom majetok do operatívnej správy, ktorú podniky vykonávali vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť.

Právnu úpravu správy národného majetku môžeme porovnať s deleným vlastníctvom za feudalizmu, keď k tej istej veci majú dva subjekty práva majetkového charakteru. Za feudalizmu sa to vyjadrovalo termínmi *dominium directum* – vrchné vlastnícke právo, právo nakladať, disponovať s majetkom a *dominium utile* – úžitkové právo, ktoré mal vazal, ktorému tento majetok dal do užívania feudál.

Štát si vytváral podniky ako svoje nástroje, ktoré vykonávali jeho vlastnícke právo.¹³ Podniky tak nemali spôsobilosť byť vlastníkami majetku, náhradou vlastníctva sa stala tzv. správa národného majetku, neskôr právo hospodárenia s národným majetkom. Toto riešenie bolo prijaté aj v ostatných socialistických štátoch a dlhú dobu bolo považované za definitívne a vo svojej podstate nemienné. V podrobnostiach sa úprava správy národného majetku u nás menila najmä v súvislosti s oprávneniami podnikov v nakladaní so základnými prostriedkami.

Obsah operatívnej správy bol vymedzený rovnako ako obsah vlastníckeho práva, t. j. ako právo majetok držať, užívať ho a nakladať s ním s tým obmedzením, že štátne organizácie vykonávajú tieto oprávnenia v súlade s cieľmi ich čin-

museli být maximálně účelné, protože by jinak neobstáli v tvrdé konkurenci a nepřežily by. Odvrhnout je šmahem a chtít všechno vymyslet a organizovat znova jen proto, že tyto formy byly vytvořeny pro soukromé vlastníky, znamená ztrátu nesmírného intelektuálního a organizačního kapitálu. STUNA, S. – BYSTRINA, I.: Právní postavení podniku a otázky společenského vlastnictví. *Právník*, 3/1968, s. 216.

¹⁰ *Vlastníkem majetku národního podniku je stát, národnímu podniku je takový majetek sveren do správy*, § 10 ods. 1 zákona č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyslových.

¹¹ *Vlastníkem majetku národního podniku je stát. Národnímu podniku je tento majetok zverený do správy*, § 8 zákona č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a niektorých iných hospodárskych organizáciách.

¹² *Jednotlivé části národního majetku sú v správě štátných organizací*, § 64 ods. 2 Hospodárského zákonníka.

¹³ *Nato, aby národní majetok slúžil svojmu spoločenskému poslaniu, najmä na plnenie jednotného hospodárskeho plánu, zveruje štát jeho časti národným a komunálnym podnikom alebo iným socialistickým právnickým osobám*, § 103 zákona č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyslových.

nosti, v súlade s plánovanými úlohami a v súlade s určením majetku. Podniky boli tak nadané vlastníckymi oprávneniami v tradičnom zmysle, mali k tomuto majetku právo držby, užívania a disponovania s ním. U štátu ako vlastníka pritom nešlo o oprávnenie majetok držať, užívať ho a nakladať s ním v tradičnom zmysle, ale o oprávnenie všeobecne určovať rozsah oprávnení a povinností organizácií hospodáriacich so štátnym majetkom a oprávnenie ukladať im za určitých podmienok konkrétne povinnosti a obmedzenia, prípadne robiť určité presne vymedzené dispozície s týmto majetkom. Oprávnenia štátu vykonávali orgány štátnej moci a orgány hospodárskeho riadenia. Takto štátne socialistické vlastníctvo realizovala celá sústava subjektov, ktoré mali rôzne postavenie a ich oprávnenia a povinnosti mali rôznu povahu.

Pre vlastnícke právo na rozdiel od iných oprávnení sa považuje za typické, že ho charakterizuje spojenie dvoch charakteristík, a to toho či subjekt vlastníckeho práva vykonáva vlastnícke právo svojou mocou a vo svojom záujme, alebo nie.¹⁴

Podnik nebol vlastníkom, nebol nositeľom vlastníckeho práva. Bol nositeľom určitej časti vlastníckych oprávnení, ktoré sa síce považovali za obsah vlastníckeho práva, ale nenapĺňovali zo strany podniku dve náležitosti vlastníckeho práva, a to „svojej vlastníckej moci“ a „svojho vlastníckeho záujmu“ v plnom rozsahu. Tieto tradičné oprávnenia síce prislúchali podniku priamo zo zákona, ale nie ako vlastnícke právo, ale ako čiastkové oprávnenia, ktoré boli priamo závislé od ďalších oprávnení, ktoré podniku nepatrili a ktorých nositeľmi boli štátne orgány hospodárskeho riadenia. Tieto ďalšie oprávnenia, najmä plánovacia a riadiaca činnosť nadpodnikových a ústredných orgánov, najmä ministerstiev v dobe administratívno-direktívnej sústavy riadenia národného hospodárstva boli rozhodujúce. Podnikom sa podrobne určovalo, čo majú vyrábať, komu to majú dodať a pod., čo veľmi zužovalo rozsah oprávnení podnikov tvoriacich obsah práva operatívnej správy. Rozsah oprávnení podnikov pri správe národného majetku bol určovaný predovšetkým úlohami podnikov v systéme plánovitého riadenia národného hospodárstva.

Podniky spravujúce majetok štátu predovšetkým hospodárili s národným majetkom pri dodávkach vyrobenej produkcie a pri vykonávaní prác. Tu sa jednalo o činnosť, ktorá bezprostredne vyplývala z úloh, ktorými boli podniky poverené. Išlo o správu národného majetku pri obvyklom hospodárení. Druhá oblasť zahŕňovala oprávnenia pri hospodárení s národným majetkom mimo obvyklé hospodárenie. Ich účelom bolo v podstate znovurozdelenie už existujúcich materiálnych podmienok činnosti organizácií, napr. výrobného zariadenia, budov a pod. Právna úprava správy národného majetku zahŕňovala len dispozície mimo ob-

¹⁴ V právnej úprave vlastníckeho práva musia byť vyjadrené obidva prvky tohto právneho vzťahu, ako vzťahu vôľového, v ktorom sa prejavuje ekonomický vzťah, a to tak prvok vôľe, to jest moci, ktorú vlastníkovi priznáva právny poriadok, tak aj prvok záujmu... Práve v spojení svojej moci a svojho záujmu spočíva špecifický rozdiel medzi vlastníckym právom a inými právami tak vecnými, ako aj obligačnými k tým istým objektom. VENEDIKTOV, A. V: *Státní socialistické vlastníctví...*, cit. dielo, s. 32-33.

vyklé hospodárenia. V rámci tejto skupiny sa ešte rozlišovali dispozície, ktoré mali dôsledky pre vlastnícke právo štátu, napr. prevody vlastníctva a dispozície, ktoré takéto dôsledky nemali, ako napr. prevod správy národného majetku

Zákon č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a niektorých iných hospodárskych organizáciách mal už všeobecnú povahu v tom smere, že sa vzťahoval na všetky národné podniky, nielen na národné priemyslové. Uvedený zákon zaviedol podľa sovietskeho vzoru tzv. zvláštnu spôsobilosť národných podnikov k právam a povinnostiam, čo znamenalo, že národný podnik môže nadobúdať len také práva a vstupovať len do takých záväzkov, ktoré sú v súlade s plnením jeho úloh určených najmä zriaďovacou listinou alebo štatútom (§ 6 ods. 1). Právne úkony národného podniku, ktoré neboli v súlade s plnením jeho úloh, boli ako nezákonné neplatné (§ 6 ods. 2). Ak sa ktoroukoľvek stranou začalo s plnením na základe takého právneho úkonu, muselo sa všetko to, čo bolo plnené stranou, ktorá v čase právneho úkonu o nezákonnosti vedela, odvieť do štátneho rozpočtu (§ 6 ods. 2). Účelom tohto ustanovenia bolo dosiahnuť, aby sa podnik nezaoberal činnosťou, ktorá by bola v rozpore s jeho plánovanými úlohami, aj keď by mohla byť pre národný podnik napr. z hľadiska zisku výhodná.

Popri národných podnikoch boli zákonom č. 167/1950 Zb. upravené tiež komunálne podniky. Komunálne podniky boli zamerané na podnikanie miestneho (regionálneho) významu. Zriaďovali ich národné výbory podľa miestnych potrieb v súlade s jednotným hospodárskym plánom. V ďalšom vývoji sa právny režim komunálnych podnikov zjednotil s národnými podnikmi v tzv. štátnych hospodárskych organizáciách, ktoré sa delili na ústredne riadené a riadené národnými výbormi. Podniky štátneho obchodu boli zriadené vládny nariadením č. 3/1953 Zb. Podniky štátneho obchodu vykonávali plánovitý nákup a predaj tovaru, jeho skladovanie, úpravu a poskytovali služby v odbore obchodu a spoločného stravovania.

Znárodnenie začalo veľkými podnikmi, preto sa zákonodarca snažil najskôr zlikvidovať právnu formu veľkých súkromných podnikov. Tým chcel odstrániť nebezpečenstvo, že by sa niekedy v budúcnosti mohlo nekontrolovateľne objaviť niečo podobné. Socialistické právo zachovalo po celú dobu svojej existencie jednu z právnych foriem, ktorá bola cudzia tomuto právu – akciovú spoločnosť. Dôvodom boli predovšetkým potreby zahraničného obchodu so štátmi kapitalistického sveta, pretože len akciové spoločnosti mohli v týchto štátoch zriaďovať svoje reprezentácie. Preto akciová spoločnosť mala postavenie a poslanie úplne výnimočné s presne vymedzenými úlohami stanovenými jednotným hospodárskym plánom.¹⁵ Bolo potrebné vymyslieť taký model aby bola zachovaná práv-

¹⁵ Dôvodová správa k zákonu č. 243/1949 Zb. o účastinných spoločnostiach k tomu uvádza: *Pokiaľ má byť podľa socialistických podnikateľských foriem zachovaná forma účastinnej spoločnosti, musíme zdôrazniť, že to bude výnimočne, pokiaľ to bude bezpodmienečne potrebné na splnenie úloh stanovených hospodárskym plánom. Jedná sa najmä o styk so zahraničím. V rámci nášho plánovaného hospodárstva bude mať akciová spoločnosť také poslanie, aby mohla plniť úlohy, ktoré vyžaduje jednotný hospodársky plán.*

na forma akciovej spoločnosti s tým, aby sa zabránilo jej využitiu pre súkromné účely. Tento cieľ bol dosiahnutý zákonom č. 243/1949 Zb. z 17. 11. 1949 o účastinných (akciových) spoločnostiach. Zákon o účastinných (akciových) spoločnostiach vo svojom § 19 zrušil čl. 173 až 249 všeobecného Obchodného zákonníka, z roku 1863, teda celú úpravu akciových spoločností, akciovú regulatívu a celý rad ďalších právnych predpisov. Zákon o účastinných (akciových) spoločnostiach č. 243/1949 Zb., mal len 20 paragrafov, „minimalizoval“ túto organizačnú formu na útvar, ktorý sa nápadne podobal na národný podnik. Pre založenie akciovej spoločnosti a jej zmenu sa stal celkom dominantným povolovací systém, ktorý zabezpečoval, aby nové akciové spoločnosti vznikali len vtedy, keď si to vyžadovali potreby plánovitého rozvoja národného hospodárstva. Pre vznik akciovej spoločnosti sa vyžadovalo splnenie troch podmienok: štátne povolenie, schválenie stanov a zápis do podnikového registra (§ 3). Obligatornú súčasťou stanov muselo byť ustanovenie o štátnom dozore nad akciovými spoločnosťami (§ 5), ktorý vykonávalo ministerstvo príslušné podľa predmetu podnikania spoločnosti (§ 16). Rozsah dozoru a spôsob jeho vykonávania nebol v zákone upravený. Formu a intenzitu dozoru nad podnikaním akciových spoločností si štátna správa upravovala od prípadu k prípadu pri schvaľovaní stanov, pričom akciové spoločnosti sa tomuto dozoru museli podrobiť. Schválenie ministerstvom sa požadovalo aj pre každú zmenu stanov (§ 4 ods. 3). Zákon umožňoval, aby stanovami boli v akciovej spoločnosti zriadené aj ďalšie orgány ako predstavenstvo, dozorná rada a valné zhromaždenie (§ 9 ods. 2). Zrušiť spoločnosť bolo možné aj opatrením úradu, pokiaľ to vyžadoval verejný záujem [§ 13 ods. 1 písm. b)]. Na zrušenie spoločnosti sa vyžadovalo schválenie ministerstvom (§ 13 ods. 3). Zákon o akciových spoločnostiach nedovoľoval premenu akciových spoločností na spoločnosti s ručením obmedzeným. Opačná premena, t. j. premena spoločnosti s ručením obmedzeným na akciovú spoločnosť sa pripúšťala za podmienky, že spoločnosť s ručením obmedzeným obdrží do šiestich mesiacov od účinnosti zákona na základe podanej žiadosti štátne povolenie a budú jej schválené stanovy (§ 18). Pokiaľ sa tak nestalo, spoločnosť s ručením obmedzeným bola v zmysle ustanovenia § 17 ods. 3 zrušená opatrením úradu podľa § 13 ods. 1 písm. b). Uvedené ustanovenie naznačovalo že v budúcnosti sa so spoločnosťami s ručením obmedzeným nepočíta. Z podnikových registrov tak po vykonanej likvidácii zmizli spoločnosti s ručením obmedzeným, ktoré sa do 6. 6. 1950 netransformovali na akciové spoločnosti. Po tejto zmene ostal ešte v právnom poriadku Československej republiky z obchodných spoločností okrem akciovej spoločnosti ešte verejná a komanditná spoločnosť.

Zákon č. 243/1949 Zb. znamenal faktickú likvidáciu akciových spoločností, napriek tomu, že ako právna forma ostali zachované. Spoločnosti s ručením obmedzeným, ktorých právne pomery sa riadili zákonom č. 58/1906 r. z. boli neskôr zrušené spoločne so zrušením Obchodného zákonníka v roku 1950.

1.2. Zánik obchodného práva

V roku 1950 bola pretrhnutá väzba s minulým právnym vývojom a zaniklo obchodné právo.¹⁶ Dôvodová správa k Občianskemu zákonníku zdôrazňovala, že nový Občiansky zákonník stiera rozdiel medzi Občianskym zákonníkom a obchodným právom a preto vo svojom dôsledku nepreberá obchodné právo. Po roku 1948 bola u nás celá teória obchodného práva odsúdená na zabudnutie. Nastúpilo obdobie budovania hospodárskeho práva.¹⁷

V znárodňovacích dekrétach sa ešte používali pojmy obchodného práva. Národný podnik bol obchodníkom, mal obchodnú firmu, mal byť zapísaný do obchodného registra atď. Od roku 1950 sa zmenila terminológia. Právo rýchlo nasledovalo politické a mocenské rozhodnutia. Napriek tomu však ešte zvláštne zákony ktoré upravovali hospodárske zmluvy nadväzovali na Občiansky zákonník a z tohto hľadiska možno povedať že rešpektovali myšlienku špeciality obchodného práva. Od občianskeho práva sa začala oddeľovať špeciálna úprava regulácie novo konštituovanej socialisticky organizovanej ekonomiky. Táto prvá kodifikačná úprava už obsahovala zreteľný zárodok neskôr rozvinutej doktríny a praxe hospodárskeho práva. Od súkromného práva sa začala oddeľovať verejnoprávna regulácia ekonomiky. Vzniklo odvetvie právnej regulácie, ktoré v novej disciplíne využíva pre v zásade verejnoprávne vzťahy pôvodne súkromnoprávne prostriedky.

II. časť

2.1. Záväzkové vzťahy

Pre oblasť záväzkových vzťahov sa stal rozhodujúcim jednotný hospodársky plán.¹⁸ Zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými

¹⁶ Právo obchodní a podobné zákony za kapitalismu, zväšťe ona část upravující smluvní vztahy, jsou především výrazem snahy umožnit kapitalistům dosažení největších zisků. Na hospodářské krize nedalo nižádnou odpověď všelijaké to obchodní právo. Stenoprotokol z vystúpenia poslanca Z. Prokeša na 49. schôdzi Národného zhromaždenia dňa 25. 10. 1950 pri schvaľovaní Občianskeho zákonníka, /stenoprot/049schuz

¹⁷ Při práci na našem občanském zákoníku v letech 1948 až 1950 bylo jasné, že není možno použít pro úpravu vztahů socialistických organizací obchodního práva, založeného na živelné působnosti hodnotového zákona, jako jediného regulátora proporcí rozdělování práce v celospolečenském měřítku za kapitalismu. Anarchie a bezplánovitost hospodářských vztahů, typická pro vztahy mezi kapitalistickými podnikateli, byla nahrazena plánovitým řízením hospodářství a koordinací vzájemných vztahů rozdělování práce v rámci společenského socialistického vlastnictví. STUNA, S.: K otázce kodifikace majetkových práv občanů a hospodářských práv a povinností socialistických organizací. *Socialistická zákonnost*, 1960, s. 227.

¹⁸ Paragraf 1 zákona č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži: *O dodávke a odbere tovaru, ktorý je potrebný na plnenie jednotného hospodárskeho plánu sa uzatvárajú hospodárske zmluvy, ktorými sa bližšie určujú úlohy stanovené vo vykonávacích plánoch a ktorými sa uvádza do súladu plnenie jednotlivých vykonávacích plánov.* Paragraf 211 zákona č. 141/1950 Zb. Občianskeho zákonníka: *Záväzky vznikajú z vykonávania jednotného hospodárskeho plánu, z právnych úkonov, najmä zo zmlúv...*

organizáciami ako pravidlo výkladu právnych úkonov socialistických organizácií predpísal v prvom rade súlad prejavu vôle s potrebami plánovitého proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva a opustil tým predchádzajúci prístup, podľa ktorého sa prihliadalo k úmyslom strán a k pravidlám poctivého obchodného styku.¹⁹ Mení sa legislatíva. Občiansky zákonník z roku 1950 nadviazal na zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži, podľa ktorého môžu príslušné orgány uložiť určitý záväzok alebo vymedziť jeho obsah tým subjektom, ktoré sa zúčastňujú na vykonávaní a plnení plánu.²⁰ Vznikol pojem zmluvná disciplína.²¹ Občiansky zákonník z roku 1950 porušil aj základnú zásadu, ktorou je právna rovnosť účastníkov (subjektov).²² Pokiaľ sa týka vzniku, zmeny a zániku záväzkov, záväzkové právo sa tak úplne podriadilo jednotnému hospodárskemu plánu a stalo technickým prostriedkom pre rozpracovanie úloh plánu.²³ Výrobky dodané na základe hospodárskych zmlúv boli odberatelia tiež povinný použiť len pre plánované účely.²⁴ Princíp verejného záujmu nahradil zásadu zmluvnej slobody a podriadil zmluvné vzťahy potrebám úspešného plnenia plánu.²⁵ V záujme splnenia plánovaných úloh sa umožňujú administratívne zásahy do zmluvnej voľnosti podľa potrieb hospodárskeho plánovania.²⁶

¹⁹ Paragraf 9 zákona č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami: *Prejav vôle treba vyložiť v súlade s potrebami plánovaného proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva.*

²⁰ Paragraf 10 ods. 2 zákona č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži: *Ministerstva, jimiž podléhajú dodávatelé, v dohode s ministerstvom, ktorým podléhajú odberatelia, po prípade úrady alebo orgány jimi určené, môžu podľa potrieb hospodárskeho plánovania po slyšení smluvných strán smluvy meniť alebo rušiť.*

²¹ Paragraf 1 vládneho nariadenia č. 47/1953 Zb. o štátnej arbitráži: *Pri rozhodovaní dbajú orgány štátnej arbitráže na to, aby bola upevňovaná socialistická zákonnosť, plánovacia a zmluvná disciplína a chozračnosť....*

²² K. Čapek a V. Kvasnička k tomu uvádzajú: *Za socializmu zásada plánovitosti hospodárstva vyvoláva intervenčnú činnosť štátu, ktorý ovplyvňuje ekonomické procesy, dáva jim vedomé administratívne donucenie. V hospodárstve sa najčastejšie používa kombinácia administratívnych metód zakladajúcich vzťahy podriadenosti a nadriadenosti a civilistické metódy spočívajúce na rovnosti strán.* ČAPEK, K. – KVASNIČKA, V.: *O československý hospodársky zákoník.* Právnik, 7/1963, s. 565.

²³ *Právo jako technický nástroj plánování má přispět k souladnému rozvoji jednotlivých odvětví a oborů národního hospodářství, zejména tam, kde jednotlivá odvětví a obory mají určité ekonomické vazby a mezi organizačními reprezentanty odvětví a oborů dochází k určitým vztahům. Právo jako technický nástroj plánovacího procesu má zajišťovat racionální řád a pořádek jednak při tvorbě plánu, jednak konečně při rozdělování jednotlivých úkolů plynoucích z vrcholných plánů.* TOMSOVÁ, I.: *Plánování a právo.* Právnik, 6/1965, s. 532.

²⁴ Paragraf 7 vládneho nariadenia č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách: *Výrobky dodané na základe hospodárskych zmlúv sú odberatelia povinní použiť pre účely určené plánom.*

²⁵ *Závazky podľa občianskeho práva sa opierajú o princíp zmluvnej voľnosti. Tento princíp nemožno uplatňovať v plánovite regulovanej hospodárskej kooperácii, t. j. vo vzťahoch, ktoré sa realizujú na báze socialistického spoločenského vlastníctva. Ak by sme to predsa pripustili, potom by sme popreli socialistický charakter hospodárskej kooperácie medzi socialistickými organizáciami. Zmluvná sloboda je určujúcim princípom kooperácie založenej na súkromnom vlastníctve.* SUCHOŽA, J.: *Hospodárske zmluvy.* Bratislava : Obzor, 1985, s. 92.

²⁶ Paragraf 212 ods. 2 zákona č. 141/1950 Zb. Občianskeho zákonníka: *Podľa potrieb hospodárskeho plánovania môžu orgány k tomu príslušné uložiť určitý záväzok. § 251 Občianskeho zákonníka, zákona č. 141/1950 Zb.: Pokiaľ to vyžadujú potreby hospodárskeho plánovania, môžu orgány k tomu príslušné zme-*

2.2. Zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži

Prvý pokus o právnu úpravu hospodárskych zmlúv v ČSR obsahovala ešte za platnosti Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 vyhláška Štátneho úradu plánovacieho č. 1052/1949 Ú. v. z 12. 10. 1949 o uzavieraní hospodárskych zmlúv (zmlúv o dodávke a odbere tovaru).²⁷ Vyhláška obsahovala rámcové smernice pre uzavieranie hospodárskych zmlúv, platila pre všetky výrobné odvetvia a upravovala aj rozhodovanie sporov medzi subjektmi hospodárskej zmluvy. Núdzová úprava podľa vyhlášky č. 1052/1949 Ú. v. z. sa však vzhľadom na rozsiahly bezzmluvný stav nemohla udržať, preto bol vydaný prvý zákonný predpis o hospodárskych zmluvách v ČSR, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži z 13. 7. 1950, ktorý nadobudol účinnosť 1. 10. 1950, teda dva mesiace pred nadobudnutím účinnosti Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb.²⁸

Celá problematika hospodárskych bola v zákone č. 99/1950 Zb. ešte upravená v rámci občianskeho práva. Pokiaľ špeciálne predpisy nestanovili inak, riadili sa právne pomery z hospodárskych zmlúv Občianskym zákonníkom. Úprava zmlúv bola v zákone č. 99/1950 Zb. veľmi stručná, celý zákon mal len 38 paragrafov, z toho hospodárskych zmlúv sa týkalo 12 paragrafov. Zákon č. 99/1950 Zb. vychádzal z koncepcie jedného typu hospodárskej zmluvy, ktorým podľa ustanovenia § 1 bola zmluva o dodávke a odbere tovaru.²⁹ Iné zmluvné typy zákon č. 99/1950 Zb. nepoznal. Na základe uvedeného zmluvného typu zákon podľa § 3 rozlišoval zmluvy rámcové, čiastkové a priame a považoval ich za druhy zmlúv. Delenie hospodárskych zmlúv na rámcové, čiastkové a priame sa vykonalo podľa toho, na ktorom stupni riadenia sa zmluvy uzavierali a tiež v akej závislosti od plánovania sa uzavierané zmluvy nachádzali. Zákon č. 99/1950 Zb. splnomocnil Štátny úrad plánovací a dodávateľské ministerstvá na vydanie vykonávacích predpisov o uzavieraní, náležitostiach, obsahu

niť záväzky z právnych pomerov dôležitých pre splnenie jednotného hospodárskeho plánu. § 298 Občianskeho zákonníka, zákona č. 141/1950 Zb.: Pokiaľ to vyžadujú potreby hospodárskeho plánovania, môžu orgány k tomu príslušné zrušiť záväzky z právnych pomerov dôležitých pre splnenie jednotného hospodárskeho plánu.

²⁷ *Záväznosť jednotlivých ustanovení vyhlášky sa mala docieľiť prostredníctvom zmluvy. Zmluvné strany boli povinné ustanoviť za súčasť zmluvy úpravy, ktoré sa obsahovo zhodovali s určitými ustanoveniami vyhlášky. Dohody potom svoju platnosť neodvodzovali z vyhlášky, ale zo zmluvy. SLEZÁK, J. (starší konzultant štátnej arbitráže ČSR): Hospodárske smlouvy a občiansky zákoník. Právnik, 1954, s. 272.*

²⁸ *Proč předkládá vláda návrh zákona? Po únoru v r. 1948, kdy byl velkoobchod a zahraniční obchod znárodněn a maloobchod socialistického sektoru se postupně rozširuje, se obchod stává důležitou složkou socialistického sektoru a vedle znárodněné výroby důležitým článkem reprodukce. A proto musí být obchod podřízen plánu stejně jako ostatní hospodářské celky. Stenoprotokol z vystúpenia spravodajcu – poslancu Z. Bartušku pri prednesení spoločnej správy výborov hospodárskeho a ústavnoprávneho k vládne návrhu zákona o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži na 48. schôdzi Národného zhromaždenia dňa 13. 7. 1950. 048schuz/*

²⁹ *Paragraf 1 zákona č. 99/1950 o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži: O dodávke a odbere zboží, ktorého je třeba k plnění jednotného hospodárskeho plánu, se uzavírají hospodárske smlouvy.*

a plnení zmlúv, ako aj o ich zmenách a zrušovaní a taktiež splnomocnil vládu, aby nariadením upravila postup pri uzatváraní a plnení zmlúv, ako aj ich obsah a náležitosti odchylné od predpisov občianskeho práva. Tieto vykonávacie predpisy boli vedome konštruované s predpokladom, že otázky nimi neupravené sa budú riadiť Občianskym zákonníkom, ale podporná platnosť Občianskeho zákonníka sa v dôsledku stále podrobnejších predpisov stále viac zužovala. Zákon č. 99/1950 Zb. zaviedol dvojstupňový systém hospodárskych zmlúv, ktoré sa uzavierali po etapách. Prvým stupňom boli hospodárske zmluvy rámcové, ktoré uzatvárali rámcoví kontrahenti a ktoré sa vzťahovali na celý fond pridelený rámcovému odberateľovi. Rámcovou zmluvou kontrahenti nepreberali na seba povinnosť dodať a odobrať výrobky, na ktoré sa zmluva vzťahuje, ale povinnosť rozpísať rámcovú zmluvu na podriadených čiastkových kontrahentov a postarať sa o uzavretie čiastkových zmlúv (§ 4). Príslušné ministerstvo po dohode so Štátnym úradom plánovacím vyhláškou určilo, kto tieto zmluvy uzatvára. Rámcové zmluvy teda mali určiť kto, s kým a za akých podmienok uzatvorí čiastkové zmluvy, čo je vlastne v rozpore so zmyslom a účelom zmluvy. Termín zmluva tu bol použitý pre obsahovo niečo iné ako je zmluva. Zmluva ako nástroj súkromného práva bola použitá na iné účely, než pre aké sa pôvodne vytvorila. Druhým stupňom v sústave hospodárskych zmlúv boli čiastkové zmluvy, ktoré len vykonávali rámcové zmluvy a upravovali podrobnosti konkrétnych dodávok a odberu medzi čiastkovými kontrahentmi určenými v rámcovej zmluve (§ 6 ods. 1). Výnimočnou formou boli zmluvy priame, ktoré sa uzavierali hlavne tam, kde nebol rámcový kontrahent, alebo pri dodávkach a odbere vysoko individualizovaných výrobkov (§ 7). V ustanovení § 8 upravil zákon ešte tzv. predbežné zmluvy, ktoré sa mali uzatvárať pred schválením vykonávacích plánov. Mali nadväzovať na stav plánovacích prác v dobe ich uzatvorenia (§ 8 ods. 2). Neskôr vyústil tento problém do snahy reformovať celý systém akýmsi zberom informácií zdola v podobe právne upraveného prejednávania dodávateľsko-odberateľských vzťahov v plánovacom procese (vyhl. č. 33/1972 Zb.).

Zákon č. 99/1950 Zb. už obsahoval prvky neskôr rozvinutej teórie hospodárskeho práva. Vznikla myšlienka hospodárskeho práva, ktoré ale ešte nadväzovalo na občianske právo, tak ako nakoniec ostal tento stav zachovaný v ZSSR.³⁰ Uznesením vlády zo dňa 16. 4. 1952 bola zavedená nová sústava zostavovania štátneho plánu, ktorej podstata bola v decentralizácii plánovacej činnosti. Nová technika a metodika zostavovania štátneho plánu si vyžiadala zmeny predpisov o hospodárskych zmluvách, ktoré boli vykonané vyhláškami č. 57/1953 Ú. 1. o hospodárskych zmluvách o dodávke a odbere výrobkov a č. 95/1953 Ú. 1. o hospodárskych dodávateľských zmluvách stavebných. Vyhláška č. 57/1953 Ú. 1. prevzala sovietske právne predpisy o zmluvách o dodávke a odbere výrob-

³⁰ *Ostatne sama dlhoročná existencia hospodárskych zmlúv je najpresvedčivejším dôkazom toho, že zákonodarca, aj keď celkom neopúšťa ustanovenia Občianskeho zákonníka, predsa len vytvára významné špecifické inštitúty, ako sú dodávkové alebo stavebné zmluvy.* SPIŠIAK, J.: K otázke hospodárskeho práva. *Právnik*, 1957, s. 427.

kov.³¹ Uzavieranie hospodárskych zmlúv sa podľa sovietskeho vzoru sústredilo do krátkodobých zmluvných kampaní.³² Nová úprava uzatvárania hospodárskych zmlúv podľa Vyhlášky č. 57/1953 Ú. l. stanovila pevné termíny na uzatváranie rámcových, čiastkových a priamych zmlúv s čiastkovými lehotami pre jednotlivé akty postupu uzatvárania zmluvy a s majetkovými sankciami za nedodržanie čiastkových lehôt. Ďalej upravila kontraktačnú povinnosť tak, že aj odberateľ, ktorý nesúhlasí s obsahom návrhu zmluvy, ktorý obdržal od dodávateľa, musí zmluvu podpísať. Jednalo sa tu o otvorený prejav opustenia princípu zmluvnej slobody. Bol zavedený tzv. súpis zmien, ktoré musel odberateľ v prípade nesúhlasu s obsahom návrhu pripojiť k podpísanej zmluve. V súpise zmien musel odberateľ uviesť svoje znenie ustanovení zmluvy s ktorými nesúhlasí v návrhu dodávateľa, prípadne ktorými chce doplniť zmluvu.

V komplexe právnych noriem upravujúcich vzťahy socialistických organizácií bolo dôležité ustanovenie § 15 vládneho nariadenia č. 47/1953 Zb. o štátnej arbitráži v znení novely č. 45/1954 Zb., podľa ktorej štátna arbitráž nie je viazaná návrhmi strán a môže založiť, zmeniť alebo zrušiť právny pomer medzi stranami. Vyhláškou o hospodárskych zmluvách stavebných sa zaviedli generálne zmluvy na celý objem prác. Na stavby, ktoré sa mali začať a skončiť v tom istom roku, bolo treba uzavrieť ročné zmluvy. Dodávky tovarov pre vývoz boli upravené vyhláškou č. 395/1952 Ú. l. (č. 24/1953 Ú. v.) o podmienkach pre dodávky tovarov pre vývoz. Dodávky sa zabezpečovali dodávkovými príkazmi, nie hospodárskymi zmluvami. Forma dodávkových príkazov sa uplatňovala tiež pri dodávkach a odbere vývozných investičných celkov podľa vyhlášky č. 200/1952 Ú. l. (č. 255/1952 Ú. v.). Pri zabezpečovaní dovozu a distribúcie dovozaného tovaru sa namiesto hospodárskych zmlúv začali uplatňovať tzv. požiadavky na dovoz. V roku 1953 bolo vydané tiež vládne nariadenie č. 37/1953 Zb., ktoré upravovalo zodpovednosť za vady dodaných výrobkov.

Veľký počet právnych predpisov nižšej právnej sily a ich časté zmeny, ktoré upravovali zmluvný systém viedol k neprehľadnosti. Začala sa prejavovať roz-

³¹ Vyhláškou č. 57/1953 byly vydány předpisy o hospodářských smlouvách, které se opírají o předpisy sovětské. Stenoprotokol z vystúpenia spravodajcu – poslanca J. Baiera na 8. schôdzi Národného zhromaždenia dňa 30. 8. 1955, www.psp.cz/eknuh/1954ns/stenoprot/008_schuz.

Vyhláška č. 57/1953 Ú. l. zcela opustila koncepci dosavadní úpravy smluv o dodávce a odběre výrobků. SLEZÁK, J. (starší konzultant štátnej arbitráže ČSR) : Hospodářské smlouvy..., cit. dielo, s. 278.

³² Jozef Suchoža k zmluvným kampaniam uvádza: V päťdesiatych rokoch v dôsledku centralizmu sa uzavieranie hospodárskych zmlúv uskutočňovalo vo forme zmluvných kampaní, čo sa v praxi prejavovalo tak, že podniky a ďalšie socialistické organizácie síce hospodárske zmluvy najmä v dôsledku organizovaných a každoročne uskutočňovaných zmluvných kampaní uzavierali, ale poriadne si neuvedomovali ich dosah, nepovažovali ich za právny akt a formu hospodárskej kooperácie, v niektorých prípadoch zmluvu považovali za zbytočnú administratívnu listinu bez väčšej právnej záväznosti. V tomto období sa bolo možné stretnúť s názormi niektorých hospodárskych pracovníkov a nebol to zriedkavý jav, že načo vôbec zmluvy sú, keď máme plánované národné hospodárstvo a keď takmer všetky kooperačné väzby sú dané plánom. Za týchto podmienok sa síce v hospodárskej praxi presadzovala takmer všeobecná kontraktačná povinnosť, no pri celkovom znížení reálnej funkčnosti a regulačného významu hospodárskych zmlúv táto povinnosť bola prakticky málo účinná. SUCHOŽA, J. : Hospodářské smlouvy..., cit. dielo, s. 186.

trieštenosť právnych úprav. Rozsiahle splnomocnenia na vydanie vykonávacích predpisov viedli k neprehľadnému systému nového zákonodarstva a neskôr k úvahám na kodifikáciu a k jej uskutočneniu v roku 1964.

2.3. Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách

Zákon č. 99/1950 Zb. bol nahradený vládnym nariadením o hospodárskych zmluvách č. 33/1955 Zb., ktoré malo moc zákona. Rozsah pôsobnosti vládneho nariadenia č. 33/1955 Zb. bol stanovený tak, že platil pre hospodárske zmluvy o dodávke a odbere výrobkov, prác a výkonov potrebných na plnenie štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva (§ 1). Obsah hospodárskych zmlúv a postup pri ich uzavieraní, plnení, zmenách, zrušovaní a pod. mali upravovať základné podmienky dodávky a odberu (§ 8 ods. 1). Spresnil sa okruh subjektov, ktoré môžu uzatvárať hosp. zmluvy – boli to organizácie hospodárske, rozpočtové a ostatné organizácie socialistického sektoru (§ 2).

Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. neurčovalo nijaký systém hospodárskych zmlúv, okrem toho, že ich naďalej členilo na zmluvy rámcové, čiastkové a priame (§ 3 ods. 1). Okrem toho vládne nariadenie pripúšťalo popri dvojici navzájom skľbených zmlúv, rámcových a čiastkových, aj iné hospodárske zmluvy, ktoré vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. uvádzalo nie taxatívne, ako napr. zmluvy priame, podielové, sezónne, krátkodobé, s jednorazovým plnením a pod. (§ 4 ods. 1, 2). Pred schválením plánu sa mohli uzatvárať predbežné zmluvy. Predbežné zmluvy mali nadväzovať na stav plánovacích prác v čase uzavretia týchto zmlúv (§ 14 ods. 2).

Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. podľa § 40 splnomocnilo hlavného arbitra ČSR vydávaním všeobecných predpisov o hospodárskych zmluvách, vrátane predpisov o kvalitatívnej a kvantitatívnej prebierke výrobkov a o zodpovednosti za vady výrobkov a dodávateľské ministerstvá po dohode s odberateľskými ministerstvami na vydanie predpisov o základných podmienkach dodávky, ktorými upravujú otázky spoločne všetkým dodávateľom a odberateľom určitého druhu výrobkov. Hlavný arbiter podľa § 41 bol oprávnený vydávať smernice pre vypracovanie základných podmienok dodávky.

Sústavu zmluvných vzťahov určovali zásadne nadriadené orgány – rámcoví kontrahenti. Ich určenie sústavy zmluvných vzťahov bolo predpokladom zmluvnej kampane na podnikoch. Rámcové zmluvy uzavierali rámcoví dodávatelia a rámcoví odberatelia, ktorých určili príslušné ministerstvá po dohode s hlavným arbitrom Československej republiky (§ 3 ods. 2). Rámcové zmluvy rozvrhovali dodávky a odber výrobkov na jednotlivých dodávateľov a odberateľov, štvrtrok a určenie, kto s kým a na aké množstvo uzavrie čiastkové zmluvy (§ 3 ods. 2). Čiastkové zmluvy uzavierali dodávatelia a odberatelia, ktorí boli určení v rámcovej zmluve. Čiastkovými zmluvami sa vykonávali rámcové zmluvy a podrobne upravovali dodávky a odber výrobkov, ktoré pripadali na jednotlivých

vých dodávateľov a odberateľov (§ 3 ods. 3). Čiastkové zmluvy sa uzatvárali na celoročné obdobie na všetok objem výrobkov, ktoré mali byť dodané podľa rámcovej zmluvy medzi tými istými dodávateľmi a odberateľmi (§ 3 ods. 3).

Priame zmluvy uzavierali bezprostredne dodávateľa a odberateľa, ak neboli uzavreté rámcové zmluvy (§ 4 ods. 2). Na základe vládneho nariadenia č. 33/1955 Zb. a predpisov vydaných na jeho vykonanie sa opäť ustanovili dve základné skupiny zmluvného systému: hospodárske zmluvy o dodávke a odbere výrobkov a hospodárske zmluvy o prácach a výkonoch. Boli stanovené záväzné lehoty na uzavretie zmlúv, ktoré plynuli od schválenia plánu vládou. Predpokladom pre riadne uzavretie zmluvy bolo vykonanie bilančných prác a rozpisu plánu rozdelenia (§ 10, 11). Postup uzatvárania zmlúv bol presne predpísaný vrátane ďalších lehôt pre jednotlivé fázy kontraktačného procesu. V prípade, že rámcový, čiastkový alebo priamy odberateľ nesúhlasil s návrhom zmluvy musel zmluvu podpísať a pripojiť k podpísanej zmluve súpis zmien, ktoré spolu s podpísanou zmluvou mal zaslať dodávateľovi [§ 12 písm. e)]. Na rozdiel od predchádzajúcich predpisov vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. vyriešilo spor o povahu premlčania práv z hospodárskych zmlúv a v ustanovení § 34 zakotvilo inštitút preklúzie.

2.4. Základné podmienky dodávok

Vo vládnom nariadení č. 33/1955 Zb. sa zvýraznil význam základných podmienok dodávky a odberu.³³ Vydávať základné podmienky dodávky boli splnomocnené dodávateľské rezorty po dohode s odberateľskými rezortmi, prípadne po schválení vládou, ak si vláda schválenie vyhradila. Hlavnou úlohou základných podmienok dodávok bola úprava najdôležitejších otázok dodávky a odberu určitých druhov výrobkov a materiálov podľa jednotlivých hospodárskych úsekov a odvetví, ktoré mali byť spoločné pre všetkých dodávateľov a odberateľov určitého druhu výrobkov. Základné podmienky dodávky boli záväznou smernicou na uzatváranie a plnenie hospodárskych zmlúv. Stanovili nielen spôsob uzatvárania hospodárskych zmlúv a formy zmluvných vzťahov, ale aj všeobecné zásady, ktorými sa dodávateľ a odberateľ určitého druhu výrobkov musel riadiť pri určovaní lehôt dodávky, sortimentu, akosti, kompletnosti a pod. Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. prisudzovalo základným podmienkam dodávky čo sa týkalo ich záväznosti prvoradú rolu, ktorá sa rovnala dôležitosti štátneho plánu.³⁴ Nesplnenie zmluvných záväzkov znamenalo porušenie štátnej disciplíny a malo za následok majetkovú zodpovednosť zmluvných strán. Stanovili spôsob

³³ Paragraf 8 vládneho nariadenia č. 33/1955 ustanovoval, že: *obsah hospodárskych zmlúv a postup pri ich uzatváraní, plnení, zmenách, zrušovaní a pod. upravujú základné podmienky dodávky (základné podmienky odberu).*

³⁴ V ustanovení § 14 vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. sa uvádzalo, že: *hospodárske zmluvy sa uzatvárajú na základe plánu a základných podmienok dodávky (základných podmienok odberu).*

a hlavné podmienky kontraktácie určitého druhu výrobku. Existenciou základných podmienok dodávok sa podstatne zmenšil rozsah hospodárskych zmlúv, lebo obsah základných podmienok dodávok sa nemusel v zmluvách opakovať, postačil odkaz v zmluve na príslušné ustanovenia základných podmienok dodávok. Na ich základe bolo možné reálnu dodávku uskutočniť len vtedy pokiaľ existovala plánovaná úloha a hospodárska zmluva uzavretá na jej splnenie. V hospodárskych zmluvách nebolo možné dojednávať žiadne odchýlky od základných podmienok dodávok, preto dohody ktoré odporovali ustanoveniam základných podmienok dodávok boli neplatné, takže zmluvná voľnosť strán bola obmedzená tiež aj príslušnými ustanoveniami základných podmienok dodávok.

2.5. Zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami

V hospodárskoprávnej legislatíve sa začali uplatňovať kodifikačné tendencie. Začala sa pripravovať čiastková kodifikácia hospodárskoprávnych noriem, ktorá nadväzovala na novú sústavu riadenia národného hospodárstva z roku 1956. Výsledkom bolo vydanie zákona č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1959, čo súviselo s dostavbou novej sústavy organizácie a riadenia hospodárstva a s novou metodikou plánovania a financovania.

Zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami je prvým predpisom záväzkového práva socialistických organizácií, ktorý upravuje zvlášť, od Občianskeho zákonníka odlišné záväzkové právo medzi socialistickými organizáciami.³⁵

Do prijatia zákona č. 69/1958 Zb. boli tieto vzťahy upravené v zásade Občianskym zákonníkom a množstvom vládnych nariadení, špeciálnych vyhlášok a viac ako sto základnými podmienkami dodávok, v dôsledku čoho bola situácia neprehľadná, zložitá a roztrieštená. Zákon č. 69/1958 Zb. mal zjednodušiť právnu úpravu a tým aj vzťahy medzi socialistickými organizáciami. Právna úprava hospodárskych vzťahov obsiahnutá v zákone č. 69/1958 Zb. bola už primárna.³⁶ Išlo o komplexnú úpravu.³⁷ Zákon zakotvil zásadu, že záväzky medzi socialistickými organizáciami musia byť v súlade so zásadami hospodárskej po-

³⁵ Zákon o hospodárskych vzťahoch č. 69/1958 Zb. vznikl z praktické nutnosti riešiť odlišné záväzkové vzťahy hospodárskych organizácií od ustanovení občianskeho práva. Rozvíjajúca sa socialistická ekonomika sa již nemohla vtiesnať do starých predstáv o záväzkoch, do právnych noriem občianskeho práva, ktoré upravovali vzťahové vzťahy. TOMSOVÁ, I.: Poznámky k problému hospodárskeho práva. *Právnik*, 7/1963, s. 577.

³⁶ Paragraf 1 zákona č. 69/1958 Zb.: Hospodárske vzťahy medzi socialistickými organizáciami, vznikajúce pri vykonávaní štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva, upravujú sa a zabezpečujú záväzkovými právnymi pomermi podľa tohto zákona.

³⁷ V praxi sa dnes ustanovení občianskeho zákoníku – s výjimkou ustanovení o věcných právech – používajú pro vzťahy mezi socialistickými organizacemi jen v nepatrné míře. ČAPEK, K. – KVASNIČKA, V.: O československý hospodárský zákoník. *Právnik*, 7/1963, s. 571.

litiky Československej republiky, najmä s potrebami plánovaného proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva a so zásadou hospodárnosti (§ 4). Sankciu neplatnosti zákon stanovil pre právne úkony, ak boli v rozpore so zásadami hospodárskej politiky alebo ak neboli v súlade s plnením úloh organizácie (§ 7 ods. 1). Pre hospodárske vzťahy medzi podnikmi tak neboli záväzné len právne predpisy, ale tieto vzťahy museli byť aj v súlade so zásadami hospodárskej politiky ČSR a najmä s potrebami plánovaného hospodárstva. Zákon č. 69/1958 Zb. zotrval na dvoch skupinách hospodárskych zmlúv: hospodárske zmluvy o dodávke výrobkov a hospodárske zmluvy o prácach a výkonoch. (§ 15 ods. 1 zákona č. 69/1958 Zb). Hospodárska zmluva vznikla prijatím návrhu zmluvy alebo rozhodnutím arbitráže (§ 16). Pokiaľ to vyžadovali potreby plánovitého proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, štátnej disciplíny alebo iné dôležité dôvody, mohli ústredné úrady a orgány alebo nimi poverené orgány uložiť podriadeným organizáciám, aby uzavreli zmluvu, alebo im priamo uložiť záväzky. Z rovnakých dôvodov mohla arbitráž uložiť záväzok stranám arbitrážneho konania. Uzavieranie zmluvy v týchto prípadoch dokonca z etapy formovania záväzku celkom vypadlo, odstránenie zmluvy tu bolo jasné a jednoznačné, nekomplikované kontraktnou povinnosťou, ktorá bola už v tej dobe základným nástrojom determinácie chovania socialistických organizácií. Uvedené ustanovenie znamenalo vlastne ďalšie pokračovanie v likvidácii zmluvnej slobody a rozhodovacej autonómie subjektov ekonomickej aktivity. Oproti predchádzajúcemu právnemu stavu sa rozšíril počet zmluvných typov. V rámci hospodárskych zmlúv o dodávke výrobkov sa uzatvárala dodávková zmluva (§ 93 až 96) a ako nový zmluvný typ sa zaviedla kapacitná zmluva (§ 89 až 92). Všeobecné dodacie podmienky boli upravené v § 97 až 116. Cena sa uvádzala podľa cenových predpisov platných v deň uzavretia zmluvy a to buď údajom ceny alebo odkazom na cenník. V rámci hospodárskych zmlúv o prácach a výkonoch upravil zákon viaceré zmluvné typy:

- zmluva o prieskumných alebo projektových prácach (§ 152 až 159),
- zmluva o podkladoch (§ 160, 161),
- zmluva o stavebných prácach (§ 162 až 179),
- zmluva o montážnych prácach (§ 177 až 179),
- zmluva o dodávkach pre investičné celky (§ 180 až 184),
- a osobitná zmluva o prácach a výkonoch (§ 186 až 189).

V rámci zmlúv pri dodávkach pre investičné celky bola v zákone upravená zmluva o dodávke technologického zariadenia (§ 181 až 183) a zmluva o stavbe (§ 184, 185). Predpismi hlavného arbitra ČSR sa mohli upraviť hospodárske zmluvy aj o iných spôsoboch spolupráce socialistických organizácií (§ 190).

V zákone č. 69/1958 Zb. je ustanovenie o kontraktných povinnosti, ktorá sa aj neskôr v Hospodárskom zákonníku stala základným právnym inštitútom hospodárskeho práva a základným prejavom odklonu od súkromného práva, akousi materializovanou podobou potlačenia obchodného práva. V tomto ustanovení

bola upravená kontraktačná povinnosť, ktorá vznikala z kapacitnej zmluvy alebo príslušných plánovacích podkladov (neskôr tzv. plánovací akt). Okrem výpočtu priamych dôvodov povinnosti uzavrieť zmluvu (investičná výstavba, úlohy stanovené vládou, dodávky pre obranyschopnosť, dodávky pre vývoz), tu bola aj možnosť, aby ďalšie dôvody kontraktačnej povinnosti upravidl vykonávací predpis (§ 23). Do zákona sa tiež premietla zásada vytvárania dlhodobých a stabilizovaných dodávateľsko-odberateľských vzťahov. Právnou formou vytvárania takýchto vzťahov mala byť kapacitná zmluva (§ 89 až 92). Kapacitnou zmluvou sa dodávateľ zaväzoval uzavierať dodávkové zmluvy s odberateľom na dohodnutý rozsah dodávok a podľa dohodnutých podmienok. Za tým účelom bol povinný zabezpečiť výrobné kapacity, suroviny, prípadne ostatné predpoklady na dohodnutý rozsah, skladbu a smer vývoja výrobkov, ktoré má v budúcnosti dodať. Podkladom pre uzavieranie kapacitnej zmluvy boli úlohy päťročného plánu. Kapacitná zmluva sa uzatvárala na niekoľko rokov, najmenej však na jeden plánovací rok (§ 91, 92) V podobe kapacitnej zmluvy sa objavuje budúca zmluva o príprave dodávok, teda dlhodobá zmluva, ktorá zakladá kontraktačnú povinnosť [§ 23 ods. 2 písm. a)]. Kapacitné zmluvy sa ale v praxi neosvedčili.³⁸

Zákon č. 69/1958 Zb. už predstavoval komplexnú úpravu záväzkových vzťahov vrátane preklúzie.³⁹ Neobmedzoval sa len na zmluvy alebo na vznik záväzkov, ale pokrýval celú všeobecnú časť záväzkového práva a v tomto smere mohol na neho nadväzovať Hospodársky zákonník. Boli tu upravené aj jednotlivé zmluvné typy, aj keď v tomto smere Hospodársky zákonník mal znamenať určitú dosť výraznú inováciu.

2.6. Zmluva a plán

Inštitút hospodárskej zmluvy sa zrodil v podmienkach sovietskeho národného hospodárstva, kde už v dvadsiatych rokoch uzavierali organizácie zmluvy, v ktorých sa prejavovalo pôsobenie plánu. Predpokladom hospodárskej zmluvy bol vždy hospodársky plán.⁴⁰ Plán určil úlohy a zmluvy boli prostriedkom na ich za-

³⁸ Kapacitné zmluvy, ktoré mali slúžiť na vytváranie dlhodobých vzťahov medzi dodávateľmi a na základe ktorých sa mali uzavrieť dodávkové zmluvy, nespĺnili úlohu, ktorá sa od nich očakávala. Organizácie v kapacitných zmluvách videli len zmluvy o rezervovaní kapacít, celkom prehliadli ich ďalšiu, dôležitejšiu funkciu, akou je najmä vyjasňovanie vývoja nových výrobkov, zabezpečovanie materiálovej prípravy, spoločný prieskum trhu atď. Tento zúžený pohľad bol jedným z dôvodov, prečo sa kapacitné zmluvy v širšom rozsahu neuzavierali, i keď závažný dôvod ich nedostatočného ujatia spočíval v nízkej stabilite plánu a v oslabenej zodpovednosti ministerstiev za materiálové zabezpečenie plánovaných úloh. LUKÁČ, M. – SOLÁR, M. Hospodárske záväzky pri dodávke výrobkov podľa osnovy hospodárskeho zákonníka. *Právny obzor*, 1962, s. 235.

³⁹ Paragraf 82 zákona č. 69/1958 Zb.: Práva zo záväzkových pomerov medzi organizáciami zanikajú, ak sa neuplatnia v určenej lehote pred arbitrážou alebo pred súdom.

⁴⁰ Je treba mať neustále na zreteli, že nad všetmi hospodárskymi smlouvami stojí plán jako nadřizená norma, která je zároveň jejich rámcem. Tyto smlouvy se nejen opírají o plán, ale jako nástroje jeho přípravy a plnění

bezpečenie. S pojmom hospodárska zmluva bola v teórii vždy spojená predstava, že jej vznik nezávisí len na vôli dodávateľskej a odberateľskej organizácie, ale že táto vôľa je rôznymi, pre podniky záväznými plánovacími zásahmi nadriadených orgánov usmerňovaná a dokonca môže byť nahradená rozhodnutím arbitrážneho orgánu. Bol to model založený na tom, že vznik hospodárskej zmluvy nie je výsledkom slobodnej vôle strán, ale že zmluva je doplnkom plánu a aktom vôle nadriadených orgánov.⁴¹ Takýto model hospodárskych zmlúv bol teoreticky zdôvodňovaný samotnou podstatou socialistického vlastníctva, tým, že socialistický štát ako takmer výhradný vlastník rozhodujúcich výrobných prostriedkov má právo a povinnosť zasahovať do kooperácie socialistických organizácií podľa predstáv o dosiahnutí čo najväčšieho spoločenského efektu.

Úloha hospodárskych zmlúv sa menila v priamej úmere k tomu, ako centralistické bolo plánovanie. Čím bolo plánovanie centralistickejšie, tým menšia bola úloha hospodárskych zmlúv a naopak.⁴² Rozhodovanie podnikov pri uzatváraní hospodárskych zmlúv v administratívnej sústave riadenia sa prakticky obmedzovalo len na konkrétne podrobnosti v rámci rozpisovaných úloh ročného plánu. Pri uplatňovaní direktívnosti rozpisov plánu museli podniky hospodárskymi zmluvami naplňovať ročné úlohy plánu. Nebolo možné sa odchýliť od plánu a zmluvy museli byť do výšky rozpisov plánu uzavreté, aj keď odberateľ plnenie nepotreboval.⁴³ Kvalita hospodárskych zmlúv bola tak priamo závislá na kvalite rozpisu plánu. Pokiaľ bol plán dobre a proporcionálne rozpísaný, tak aj zmluvy boli v poriadku. Pokiaľ došlo v pláne k disproporciám, tak aj hospodárske zmluvy zlyhávali. Ak plán ukladal podnikom určité úlohy, ktoré boli v rozpore s ich možnosťami alebo potrebami, museli sa najprv zmeniť plánovacie akty a až na základe ich zmeny sa mohli upraviť hospodárske zmluvy. Samotné hospodárske zmluvy nemohli odstrániť disproporcie v plánovaní a mechanizmus majetkových sankcií potom postihoval zviazané, teda dodávateľské

působí naň zpětně, zvyšují jeho konkrétnost a reálnost, jsou zároveň spolehlivým ukazatelem potřeby změny plánu v zájmu jeho hladkého plnění. SPIŠIAK, J.: *Nová smluvní soustava socialistických organizací.* Praha: Orbis, 1959, s. 13.

⁴¹ *Založení závazkového poměru není věcí dvou subjektů, nýbrž záležitostí, která se dotýká zájmů společnosti.* ZÁHRÁDKA, V.: *Závazková disciplína. Socialistická zákonnost,* 1957, s. 383.

⁴² *Nové pohledy na pojetí hospodářských smluv, zdůrazňující potřebu větší volnosti pro samostatné rozhodování podniků, pronikalo jen zvolna a v podstatě pouze zmírňovalo takové determinující vlivy direktivního plánování.* VINŠ, J.: *Uzavírání smluv v nové soustavě řízení. Arbitrážní praxe,* 2/1966, s. 41.

⁴³ *Podniky nebyly vedeny k tomu, aby se starali o odbyt. Odbyt jejich výrobků byl zajištěn rozpisem plánu, který ukládal konkrétním odběratelům povinnost uzavřít na rozepsané množství určitých výrobků hospodářské smlouvy. Podniky dokonce ani nemohly v celé řadě případů provádět průzkumnou a nabídkovou činnost, neboť v důsledku častých změn direktivně určených odběratelů ani svého budoucího odběratele neznaly. Činnost odbytových a zásobovacích útvarů byla umrtvována mechanickým přebíráním a dalším rozepisováním konkrétních čísel plánu obdržovaných od nadřízených orgánů. Na druhé straně ani samotná smluvní metoda zajišťování dodávkových vztahů nebyla bez závad. Závady vyplývají také ze skutečnosti, že živelné působení zákona hodnoty působilo dokonce v rozporu s požadavky plánovitého rozvoje. Např. dodávatel se bránil výrobě technologicky drobného zboží, např. malých šroubů, protože jeho hmotná zainteresanost byla vázána na splnění plánu hrubé výroby a toho cíle snadněji dosáhl výrobou tisíců velkých šroubů, než pracnější výrobou desetitisíců šroubů malých“.* KOBR, J. – VINŠ, J.: *Lépe využívat hospodářských smluv ke zvýšení ekonomické účinnosti řízení průmyslu. Socialistická zákonnost,* 1/1958, s. 61, 62.

organizácie. Pre podniky bolo ťažko pochopiteľné, prečo musia uzatvárať zmluvy na určitú dodávku a odber, pokiaľ sa im taká dodávka zdala nepotrebná, nerealizovateľná alebo dokonca škodlivá.⁴⁴

Príčinou tohto stavu boli podmienky v ktorých hospodárske zmluvy pôsobili. Štátny plán produkoval veľké množstvo záväzných ukazovateľov, nefungoval trh, neexistovala konkurencia, odberatelia mali výsadné postavenie v hospodárskoprávnych vzťahoch a tak nebola rešpektovaná zásada rovného postavenia strán.

2.7. Kontrakčná povinnosť

Jedným z najdôležitejších inštitútov hospodárskeho práva bola povinnosť jednej alebo oboch zmluvných strán uzavrieť zmluvu o dodávke výrobkov tzv. kontrakčná povinnosť. Povinnosť uzavrieť v určitých prípadoch zmluvu je starým inštitútom záväzkového práva. Pôvodne táto povinnosť vychádzala z vôle zmluvných strán – *pactum de contrahendo*. V systéme direktívneho riadenia národného hospodárstva sa stala kontrakčná povinnosť nástrojom pomocou ktorého sa presadzovala vôľa riadiaceho hospodárskeho centra do oblasti hospodárskych záväzkov. Stala sa inštitútom direktívneho riadenia národného hospodárstva v ktorom bola hospodárska zmluva chápaná ako pasívny odraz rozpisu úloh stanovených plánom. Úlohy, ktoré boli dopredu rozdelené medzi jednotlivých dodávateľov zložitým systémom bilancií. Pri takomto chápaní hospodárskej zmluvy neexistoval typický záväzkový charakter zmluvy ako výraz konsenzu zmluvných strán, resp. existoval len formálne, navonok sa tak prejavoval. Povinnosť uzavrieť zmluvu vznikla z vôle tretej osoby, odlišnej od zmluvných strán. To znamenalo popretie podstaty zmluvy. Uzavretie hospodárskej zmluvy na základe kontrakčnej povinnosti nebolo výrazom dohody zmluvných strán, ale bolo vecou plánovacej a kontrakčnej disciplíny. Uzavretie hospodárskej zmluvy nebolo prejavom vôle, ale prejavom nutnosti. Záväzkové právo bolo „transformované“ na organizačné právo.⁴⁵

V prípade kontrakčnej povinnosti verejný záujem prevážil nad záujmom na ochrane zmluvnej voľnosti. Hospodárska zmluva mala byť dotiahnutím rozpisu úloh plánu na konkrétne subjekty, mala zabezpečovať záväznosť detailného rozpisu plánovaných úloh. Pokiaľ niektorá zo zmluvných strán nepristúpila k uzavretiu zmluvy dobrovoľne, mohol byť jej prejav vôle nahradený rozhodnutím

⁴⁴ Situáciu výstižne opísali v roku 1958 vo svojom článku Dr. Jaroslav Kobr a Dr. Jaromír Vinš: *Podniky celkem méně a nepřímou pocívaly důsledky nesprávných administrativně plánovacích aktů, pocívaly však velmi citelně důsledky prováděcích instrumentů k těmto aktům, t. j. důsledky hospodářských smluv. Tak hospodářská smlouva sice signalizovala nedostatky v našem plánování, avšak účinek této signalisace zůstal převážně na úrovni podniků. Ve svých důsledcích vedl nikoli k nápravě nesprávných administrativně plánovacích aktů, ale k odporu proti hospodářským smlouvám samotným. Tím vznikala mnohdy neodůvodněně nesprávný a někdy škodlivý poměr některých hospodářských pracovníků k hospodářským smlouvám.* KOBR, J. – VINŠ, J.: Lépe využívat hospodářských smluv ke zvýšení..., cit. dielo, s. 61, 62.

arbitráže. Aj samotný obsah zmluvy bol z veľkej miery daný tiež dopredu a to jednak rozpisom úloh plánu, jednak podrobnou sústavou kogentných predpisov, ktoré predurčovali hlavný obsah zmluvy. V systéme základných podmienok dodávok boli hlavné zmluvné podmienky dopredu záväzne stanovené, čím sa zmluvná voľnosť stala vlastne zbytočnou. Nebolo o čom sa dohadovať. Z kontraktácie sa stalo mechanické vyplňanie predtlačení formulárov, vymizla tvorivá obchodnícka a právnická práca. Socialistické organizácie považovali v prostredí kontraktačnej povinnosti hospodárske zmluvy väčšinou za zbytočnú príťaž, administratívny balast, ktorého ekonomický význam bol pre ne celkom vzdialený a zanedbateľný. Bolo to tak hlavne pre to, že o výsledkoch ich činnosti už vopred rozhodol plán. Okrem toho sa hospodárska činnosť odohrávala v podmienkach, kde kritériom nebola ekonomická efektívnosť, ale plnenie predpísaných objemových ukazovateľov.⁴⁶

Takýto mechanizmus kontraktačnej povinnosti ale vyhovoval odberateľom, ktorí si mohli za pomoci kontraktačnej povinnosti vynútiť uzavretie zmluvy. V priebehu doby podliehal vývoj kontraktačnej povinnosti rôznym zmenám. Boli obdobia, keď prevládal názor, že zmluvný záväzok má prioritu pred plánom a prostredníctvom kontraktačných preferencií sa formuluje konkrétna náplň plánu.⁴⁷ Na tejto koncepcii bol postavený zmluvný systém zákona č. 69/1958 Zb. s kontraktačnou povinnosťou upravenou v § 23 tak, že na včasnú žiadosť odberateľa, bol dodávateľ povinný uzavrieť zmluvu na krytie všetkých tzv. preferovaných dodávok uvedených v tomto ustanovení. Bol to prejav názoru, ktorý sa len postupne presadzoval, a to názoru o dominujúcej funkcii spotreby pri určovaní rozsahu výroby a jej zamerania. V priebehu ďalšej platnosti zákona č. 69/1958 Zb. sa však už nepotvrdilo optimistické konštatovanie, že ustanovenie § 23 sa osvedčuje ako ustanovenie, ktoré zabezpečuje najdôležitejšie potreby národného hospodárstva a správne preferuje pozíciu odberateľov pri preferovaných dodávkach. Nedostatky, ktoré sa začali prejavovať v národnom hospodárstve spôsobili v mnohých prípadoch nereálnosť záväzkov založených týmto spôsobom.⁴⁸

⁴⁵ J. Suchoža na túto tému neskôr uviedol: *Zásada zmluvnej voľnosti (slobody) v hospodárskych vzťahoch je v podmienkach socialistického spôsobu výroby historicky prekonaná. Hospodárska legislatíva to musí brať do úvahy.* SUCHOŽA, J.: *Hospodárske zmluvy...*, cit. dielo, s. 185.

⁴⁶ *Ukazateľ hrubá výroba, ktorý je veľmi nepresný, je stále používaný i uvnitř podniku. Malá péče řídicích orgánů je věnována otázkám hospodárnosti. Ředitelé závodů zajišťují výrobu bez ohledu na hospodárnost, dochází k plýtvání s materiálem, zbytečným přepravám zboží, značným neproduktivním nákladům a ztrátám ze zmetků.* Prepis stenografického záznamu prejavu predsedu Štátnej plánovacej komisie O. Šimůnka na 10. schôdzi Národného zhromaždenia zo dňa 29. 11. 1961, 010schuz/

⁴⁷ *Představa, že smlouvami se formuje náplň plánu, zůstala při direktivním rozpisu úkolů pouze teorií.* ČÁP, M.: *Potřebujeme v současné době kontraktační povinnost? Arbitrážní praxe, 7/1966, s. 250.*

⁴⁸ *Protože však právě v tomto období byl plán rozepisován do značných podrobností organizací shora plánovací cestou, obsahovalo ustanovení § 23 v odstavci 1 písm. a) vážný ústupek ze zásadní koncepce. Smlouvy mohli vznikat nejen v důsledku preferencií, uvedených v odst. 2 písm. b), c) a d), ale i na podkladě plánovacího dokladu, tedy aktu, adresovaném povinným organizacím po plánovací linii. Tim vznikla vážná smluvní inflace, neboť oba prameny kontraktační povinnosti nebyly ničím a nijak koordinovány.* ČÁP, M.: *Potřebujeme v současné době...*, cit. dielo, s. 250.

III. časť

3.1. Hospodárske právo ako súbor právnych noriem upravujúcich špecifické spoločenské vzťahy

Vývoj sa od roku 1950 uberal tým smerom, že stále väčšie komplexy hospodárskoprávnych otázok boli upravované špeciálnymi predpismi. Úloha práva sa realizovala najmä v permanentnom produkovani stále nových a detailnejších úprav (direktív) slúžiacich pre zásahy do hospodárskych vzťahov, pri ukladaní plánovaných úloh a pod. Časté zmeny a novelizácie právnych predpisov vytvárali zábrany pre hlbšie pochopenie práva.⁴⁹

Vytvoril sa stav nedôvery, pretože získané znalosti strácali v krátkej dobe svoj význam a toto vedomie „dočasnosti“ viedlo nakoniec k nezáujmu o právo.⁵⁰ Ďalším dôvodom, ktorý bol prekážkou účinnosti právnych noriem bola existujúca značná roztrieštenosť.⁵¹

Vývoj právnej úpravy ekonomických vzťahov tak vyústil do myšlienky a doktríny hospodárskeho práva. Podstatou doktríny hospodárskeho práva bola téza, že v socialistickej ekonomike vznikajú kvalitatívne nové vzťahy, ktoré majú natoľko špecifické rysy, že ich vyčleňujú do zvláštnej kategórie.⁵² Právna úprava hospodárskoprávnych vzťahov mala byť koncipovaná ako nové, samostatné právne odvetvie, nezávislé na občianskom práve, ktoré upravuje zásadne odlišné vzťahy. Dôvodom, ktorý nedovoľoval podriadenie hospodárskoprávnych vzťahov občianskemu alebo správne právu malo byť to, že tieto vzťahy sú upravené dvojitou metódou právnej úpravy, obsahujú dvojité rozdielne a na-

⁴⁹ Zdeněk Mlynář k tomu uvádza: *V povědomí našich hospodářských pracovníků se proto v minulosti rozšířil nedobrý poměr k právu: na jedné straně právo podceňovali jako pouhou formu ekonomické direktivy (t. j. podporovali tendence tzv. právního nihilismu) a na druhé straně přece jen věřili v jeho téměř čarovnou moc při řešení otázek v podstatě ekonomických, neboť přeceňovali sám fakt závaznosti direktiv, jež nabyly právní formy (podporovali tedy iluze, směřující k tzv. dekretomanii). Administrativnímu systému řízení ekonomiky tak nakonec odpovídal stav, kdy při podceňování právní stránky věci (což začínalo u podceňování potřeby mít vůbec například legislativní resortní útvary, považovat vůbec tvorbu právních norem za něco, co vyžaduje právnickou kvalifikaci) se neustále rozrůstala nepřehledná změť norem, vytvářených výkonnými orgány státního řízení hospodářství na úrovni resortních složek a pod. Řídit pomocí práva- to fakticky a jednoduše znamenalo snahu direktivně, formálně závazně určit na jakémkoli stupni obecnosti každý krok výroby a spotřeby.* MLYNÁŘ, Z.: K některým novým úkolům našeho práva. *Socialistická zákonost*, 1/1965, s. 2.

⁵⁰ *Záplava různých právních předpisov, najmä tzv. rezortných predpisov sama o sebe zbavila právny poriadok účinnosti, lebo taký nadbytok informácií, ktorý presahuje poznávacie schopnosti, ktorý znemožňuje rozpoznať, čo je dôležité a čo je zbytočné viedlo nakoniec k ľahostajnosti k právu ako celku.* TRÁVNÍČEK, Z.: Hospodárske právo a jeho pôsobení v praxi. *Právny obzor*, 1967, s. 904.

⁵¹ *Administratívno-direktívna sústava spočívajúca na centralizovanom spôsobe riadenia a direktívnom určovaní objemových ukazovateľov si nevyhnutne vyžadovala inflačné množstvo všeobecnezávazných predpisov, noriem internej povahy a individuálnych príkazov nenormatívnej povahy.* BOGUSZAK, J. – JIČÍNSKÝ, Z.: Právo v různých systémech řízení socialistického hospodářství. *Právnické štúdie*, 1967, č. 1, s. 36-37.

⁵² *Označení hospodářsko právní vztahy není samoučelné. Zákon jím chce naznačit, že právní vztahy, které budou podle něho vznikat, budou tvořit určitý vzájemně souvisící celek, odlišný od právních vztahů upravovaných tradičními právními odvětvími, zejména právem občanským a právem správním.* ČAPEK, K. – KVASNIČKA, V.: O československý hospodářský zákoník..., cit. dielo, s. 568

vzájom neoddeliteľné prvky. Tieto dve metódy a dva prvky sa nazývali vertikálne a horizontálne. Inými slovami povedané, môže sa tiež jednať o prvky súkromnoprávne a verejnoprávne. Konkrétne išlo o to, že horizontálne vzťahy medzi navzájom rovnocennými organizáciami vznikali síce na základe zmlúv ako bežné záväzkové vzťahy, ale ich vznik, zmeny, zánik a tiež ich obsah boli ovplyvňované vertikálne zásahmi riadiacich orgánov, tzv. aktov hospodárskeho riadenia. Aktmi hospodárskeho riadenia bolo možné založiť, zmeniť a zrušiť záväzkové vzťahy, určoval sa nimi obsah a predmet týchto vzťahov. Vertikálne prvky tak prenikali do všetkých prvkov horizontálnych záväzkových vzťahov.

3.2. Právna teória a samostatnosť hospodárskeho práva

Celoštátna konferencia KSČ v júli 1960 vychádzala zo záveru, že v Československu zvíťazil socializmus a vyriešili sa všetky základné úlohy prechodu od kapitalizmu k socializmu, že sa otvorila cesta k postupnému budovaniu komunizmu. Prijatím novej ústavy z roku 1960 malo byť ukončené prechodné obdobie od kapitalizmu k socializmu. Budovanie socialistickej spoločnosti si vyžadovalo zásadné zmeny v celom právnom systéme.

Na socialistické vzťahy sa Občiansky zákonník z roku 1950 nehodil,⁵³ pretože vychádzal z viac sektorovej ekonomiky. Socialistický sektor sa pri jeho schválení len začínal rozvíjať a budúci vývoj socialistickej ekonomiky bol známy len v hrubých rysoch a preto nemohol regulovať budúci vývoj socialistických spoločenských vzťahov. S ďalším vývojom sa Občiansky zákonník stal prakticky nepoužiteľným. Preto sa v priebehu ďalšieho vývoja z občianskeho práva začalo vyčleňovať hospodárske právo ktorého základ samostatného vývoja bol položený vydaním zákona č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a arbitráži, ktorý už obsahoval prvky neskôr rozvinutej teórie hospodárskeho práva. Vznikla myšlienka hospodárskeho práva, ktoré ale ešte nadväzovalo na občianske právo. Zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, bol už skutočným predvojom budúcej hospodárskoprávnej kodifikácie. Tu je už jasné postupné formovanie hospodárskeho práva.

Hospodárskoprávna legislatíva sa usilovala koncipovať komplexný právny predpis, ktorý by zahŕňal nielen zmluvnú sústavu, ale aj sústavu riadiacich a plánovacích vzťahov. Tak bola začatá práca na príprave nových kódexov, pričom sa neskúmalo, či a hlavne v čom tie staré nevyhovujú.⁵⁴ Oficiálne bol postup sme-

⁵³ Doterajší občiansky zákonník pre súčasné podmienky v našej ČSSR nevyhovuje, zastaral. Za 13 rokov od schválenia doterajšieho občianskeho zákonníka došlo na všetkých úsekoch spoločenského života k podstatným zmenám. Vo všetkých odvetviach výroby existuje socialistické zospoločenštie výrobných prostriedkov. Stenoprotokol z vystúpenia posl. E. Litvajovej dňa 26. 2. 1964 pri prednesení správy ústavnoprávneho výboru k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka, www.psp.cz/eknih/1960ns/stenoprot/024_schuz

⁵⁴ Rudolf Bystrický k tomu uvádza: *Nelze považovat za uspokojující jev, že stejné společenské vztahy jsou nově*

rujúci k vzniku nových kódexov vysvetľovaný búrlivosťou spoločenského vývoja, ktorému sa musí právo prispôbovať.⁵⁵

Vychádzalo sa z toho, že štát, ktorý vybudoval socializmus potrebuje aj socialistické zákonodarstvo, ktoré by nadväzovalo na novú ústavu. V súvislosti s úvahami o rekodifikácii občianskeho práva vystúpili niektorí teoretici a praktici s myšlienkou, že pre účely kodifikácie nie je možné zachovať koncepciu jednotnej úpravy majetkových vzťahov, ale je nutné vychádzať z dvoch zásadne odlišných typov majetkových vzťahov a tomu musia zodpovedať dva na sebe nezávislé zákonníky, občiansky a hospodársky.

Začal sa spor o existenciu hospodárskeho práva ako samostatného právneho odvetvia, ku ktorému dal podnet článok S. Stunu: K otázke kodifikácie majetkových práv občanů a hospodárskych práv a povinností socialistických organizací, uverejnený v Socialistickej zákonnosti v roku 1960, s. 227-238. Stuna v tomto článku vysvetlil dôvody, prečo treba pristúpiť k rekodifikáciám a zároveň sa postavil proti tomu, aby bola zachovaná doterajšia jednotná úprava majetkových vzťahov v Občianskom zákonníku. Vyslovil sa pre vydanie dvoch kódexov: Občianskeho a Hospodárskeho zákonníka. Svoje stanovisko odôvodnil rozporom, ktorý panuje medzi osobnou a hospodárskou sférou.

Doktrínálna podpora Hospodárskeho zákonníka pracovala najmä proti skupine civilistov, ktorí samostatným Hospodárskym zákonníkom neboli nadšení, lebo znamenal oslabenie občianskeho práva, ale ktorí neboli tak silní ako druhá strana, ktorá dokázala presadiť koncepciu Hospodárskeho zákonníka. Z. Kratochvíl napísal, že tradičné občianske právo vo svojom univerzalistickom vyjadrení stále viac zastaráva a že od vydania zákona č. 69/1958 Zb., o hospodárskych vzťahoch socialistických organizácií, Občiansky zákonník už pre hospodársku sféru aj tak takmer neplatí.⁵⁶ Podľa I. Tomsovej mal byť Hospodársky zákonník základom vzniku nového právneho odvetvia, hospodárskeho práva, nemal však byť rozhodujúcim pre určenie jeho rozsahu a obsahu.⁵⁷

i formy, že tyto odlišnosti nejsou odůvodněny objektivními příčinami. BYSTRICKÝ, R.: Za marxistickou srovnávací pravovědu. *Právník*, č. 8/1962, s. 710.

⁵⁵ Antonín Kanda požadoval dokázat správnost našej koncepcie: *Aby tedy správnost našich připravovaných kodexů byla spolehlivě dokázána, bylo by třeba buď vědecky vyvrátit správnost koncepce sovětské, maďarské atd., nebo dokázat, že v ekonomice naší země jsou takové odlišnosti od ekonomiky sovětské a ostatních socialistických zemí, které odůvodňují odlišnou koncepci právní úpravy majetkových vztahů a odlišný systém práva v ČSSR. Takovéto argumenty však podávány nebyly a podle mého názoru ani nejsou. Jestliže u nás byla zvolena koncepce, která se od koncepce ostatních socialistických zemí velmi odlišuje, bylo by tím více třeba tuto odlišnost přesvědčivě zdůvodnit.* KANDA, A.: Některé obecné otázky návrhu občanského zákonníku. *Právník*, 9/1963, s. 700.

⁵⁶ KRATOCHVÍL, Z.: Predmet a systém socialistického práva občanského. *Právník*, 1962, s. 30 a nasl.

⁵⁷ *Pracovníci praxe, zejména pracovníci hospodářských organizací na poradách a konferencích se vyslovili pro řešení zásadních problémů v jednom kodexu, což je jistě z hlediska praxe vhodné a účelné. Nutno si však položit otázku, zda vznikem kodexu vzniká odvětví práva a zda rozsahem kodexu je dán i rozsah a obsah odvětví práva. Vznikem souhrnné právní úpravy určitých problémů ve formě jednoho právního předpisu – kodexu – právní odvětví nevzniká. Komplexní právní úpravy nemusí vůbec vést ke vzniku nového odvětví práva.* TOMSOVÁ, I.: Poznámky k problému hospodářského práva..., cit. dielo, s. 578 a nasl.

V teoretických diskusiách o hospodárskom práve sa riešila otázka či je hospodárske právo zvláštne, samostatné právne odvetvie, alebo či právna úprava hospodárskych vzťahov tvorí integrálnu súčasť občianskeho práva. Teoretickým základom týchto názorov bola myšlienka, že majetkové vzťahy medzi socialistickými organizáciami sú odlišné od obdobných vzťahov, ktorých subjektmi sú občania, pretože sa uskutočňujú na základe štátneho plánu a na jeho realizáciu a teda sú tesne a nerozlučne spojené so vzťahmi v oblasti riadenia národného hospodárstva. Preto potom podľa tohto názoru aj vzťahy socialistických organizácií, ktoré sú podmienené využívaním tovarovo peňažnej formy, nadobúdajú kvalitatívne odlišný charakter ako obdobné vzťahy, ktorých subjektmi sú občania a preto nemôžu byť predmetom občianskeho práva, ale sú predmetom samostatného hospodárskeho práva. Myšlienka hospodárskeho práva zahrnovala aj oddelenie vzťahov hospodárskeho riadenia od vzťahov administratívno-právnych.⁵⁸

Vydanie samostatného Hospodárskeho zákonníka podporili tiež J. Kobr,⁵⁹ J. Štěpina,⁶⁰ M. Šimovič,⁶¹ K. Čapek a V. Kvasnička.⁶² S určitými výhradami podporila vydanie Hospodárskeho zákonníka M. Knappová.⁶³ Pre Hospodársky zákonník a pre rozbitie jednoty občianskeho práva boli tiež J. Eliáš a J. Glos, ktorí tvrdili, že je to väčšinové stanovisko českej právnickej obce.⁶⁴ Napriek sile tejto skupiny a skutočnosti, že jej názory zodpovedali plánom vedenia KSČ na prijatie troch samostatných kódexov namiesto doterajšieho jednotného Občianskeho zákonníka sa našli aj takí, ktorí sa postavili proti týmto názorom. Medzi tých, ktorí vystupovali zásadne proti, patrili najmä civilisti V. Knapp,⁶⁵ A. Kanda,⁶⁶ a J. Boguszak. Z ďalších, ktorí nesúhlasili so zamýšľanou dezintegráciou občianskeho práva môžeme uviesť J. Fialu, M. Knappovú, J. Švestku⁶⁷ a Š. Lubyho.⁶⁸ Celú diskusiu nakoniec predčasne uzavrel administratívny zásah ÚV

⁵⁸ *Toto nové odvetvie prekonalo doterajšie odtrhnutie právnej problematiky riadenia, ktorá sa doteraz zaradovávala do správneho práva, od problematiky tovarových vzťahov, ktorých úprava zasa patrila do občianskeho práva.* STUNA, S.: Aby právo pomáhalo ekonomice. *Hospodárske noviny*, apríl 1965, č. 14.

⁵⁹ KOBR, J.: Poznámky k prípravě hospodárskeho zákonníku. *Socialistická zákonost*, 1961, s. 414-424.

⁶⁰ ŠTĚPINA, J.: K otázce systému nového občianskeho zákoníku. *Socialistická zákonost*, 1961, s. 363-377.

⁶¹ ŠIMOVIČ, M.: K novému hospodárskemu zákonníku. *Právny obzor*, 1962, s. 205.

⁶² *Zkušenosti čtyř let a jejich kritická analýza XII. zjezdem KSČ nás poučily o škodlivosti porušení jednoty hospodárství odtržením oblasti přímého řízení zejména plánováním od oblasti řízení nepřímí a proto usilujeme o zákoník, který by vyjádřil jednotu procesu plánovitého jak přímého tak nepřímého řízení našeho socialistického národního hospodárství, včetně hospodárských vztahu mezi socialistickými organizacemi, a upravil toto řízení i jeho základní předpoklady, pokud je to možné v kodifikaci vydávané na více let.* ČAPEK, K. – KVASNIČKA, V.: O československý hospodárský zákoník..., cit. dielo, s. 568.

⁶³ KNAPPOVÁ, M.: Tři poznámky k osnově hospodárského zákoníku. *Právník*, 1963, s. 554-564.

⁶⁴ ELIÁŠ, J. – GLOS, J.: K nové kodifikaci občianskeho práva. *Právník*, 1962, s.303-315.

⁶⁵ KNAPP, V.: Předmět a systém čs. socialistického práva občianskeho. Praha : ČSAV, 1959.

⁶⁶ KANDA, A.: Některé obecné otázky návrhu..., cit. dielo, s. 699-710.

⁶⁷ KNAPPOVÁ, M. – ŠVESTKA, J.: Nad rekodifikací českého soukromého práva. In: Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998. Praha : Právnická fakulta UK, 1998, s. 17; KNAPPOVÁ, M.: Povinnost a odpovědnost v občianském právu. Praha : ČSAV, 1968, s. 27 – *Leges imperfectae sa vyskytují aj v práve občianskom, najmä v onej jeho časti, ktorú niektorí nazývajú právom hospodárskym.*

⁶⁸ *Sme tej mienky, ako mnohí iní, že Hospodársky zákonník napriek svojej progresivite nebude stačiť na úlohy, ktoré naň čakajú v prípade prechodu na nejaký systém prehlbeného ekonomického riadenia.* LUBY, Š.: Hospodársky zákonník – riešené a otvorené otázky. *Právnické štúdie*, XII, 1964, 635.

KSČ, ktorý znemožnil uverejniť stanoviska A. Kandu, ktorý nesúhlasil s oficiálnou líniou strany.⁶⁹

Do prípravy nového Občianskeho zákonníka zasiahol ÚV KSČ svojím uznesením.⁷⁰ Potom, čo bolo takto politicky rozhodnuté o základnej koncepcii prác na kodifikácii občianskoprávných vzťahov a prakticky umlčaná akákoľvek ďalšia diskusia, boli zahájené prípravné práce na Občianskom zákonníku (Ministerstvo spravodlivosti), Hospodárskom zákonníku (Štátna arbitráž ČSSR) a Zákonníku medzinárodného obchodu (Ministerstvo zahraničného obchodu). Výsledok prác je známy v podobe troch kódexov:

- Občianskeho zákonníka – zákon č. 40/1964 Zb. prijatý 28. 2. 1964, účinnosť nadobudol 1. 4. 1964,
- Hospodárskeho zákonníka – zákon č.109/1964 Zb., prijatý 17. 6. 1964, účinnosť nadobudol 1. 7. 1964,
- Zákonníka medzinárodného obchodu – zákon č. 101/1963 Zb., prijatý 4. 12. 1963, účinnosť nadobudol 1. 4. 1964.

Hospodársky zákonník z roku 1964 bol už len završením, kodifikáciou hospodárskeho práva, ktoré už vzniklo. Všetky tri kódexy upravovali súkromnoprávne vzťahy, pričom ani jeden z nich nebol chápaný ako všeobecný. Ich samostatnosť vo vzájomnej relácii bola tak výrazná, že mnohé ustanovenia sa v každom z nich prekrývali resp. opakovali. Teoreticky sa potom z existencie samostatných kódexov odvodzovala dokonca samostatnosť troch právnych odvetví, práva občianskeho, hospodárskeho a zahraničného obchodu. Tieto kodifikácie vychádzali z ucelenej teórie, ktorá reagovala na novú politickú a ideologickú objednávku.⁷¹

⁶⁹ Domnívam se, že v diskuzi o nové koncepci našich kodexů nebylo náležitě teoreticky zdůvodněno, proč se naše legislativní praxe dala touto ojedinělou cestou, která se odlišuje od legislativní úpravy obdobných společenských vztahů v ostatních socialistických zemích. KANDA, A.: Některé obecné otázky návrhu..., cit. dílo, s. 700.

⁷⁰ V uznesení o ďalšom upevňovaní socialistickej zákonitosti a zľudovení súdництва zo dňa 8. 12. 1960 sa uvádza: *Nový občiansky zákonník musí vychádzať z nerozlúčnej spätosti vlastníctva socialistickeho a vlastníctva osobného, ktorého hlavným zdrojom je u nás práca každého občana. Výchádza zo zásadnej jednoty záujmov občana ako osobného vlastníka a ako hospodára na pracovisku. Jedným z jeho hlavných cieľov bude stanoviť jasne a prehľadne majetkové práva občanov, najmä upraviť majetkové vzťahy medzi občanmi a socializickými hospodárskymi organizáciami a medzi občanmi navzájom. Pôjde najmä o vzťahy, ktoré vznikajú pri zásobovaní obyvateľstva, pri poskytovaní služieb, pri užívaní bytov a pod. Právna úprava musí v tejto oblasti zabezpečovať nedotknuteľnosť osobného vlastníctva a ostatné majetkové práva občanov a ich uplatňovanie a v súlade so starostlivosťou strany tak napomáhať zvyšovaniu životnej úrovne nášho ľudu. S rozširovaním práv a zodpovednosti hospodárskych organizácií, ku ktorému došlo začiatkom roku 1958 pri novej organizácii nášho priemyslu a so zavedením novej metodiky plánovania, neobyčajne vzrástol najmä význam zmluvných vzťahov socializických organizácií pre riadenie a rozvoj nášho národného hospodárstva. Zásady nového právneho usporiadania týchto zmluvných vzťahov platné od začiatku roku 1959 sa plne osvedčili. Je v záujme úspešného rozvoja nášho národného hospodárstva a zvýšenia účasti pracujúcich na jeho riadení, aby táto právna úprava bola rozšírená aj na niektoré vzťahy doteraz z nej vyňaté. Prehľadná a jednotná úprava postavenia a vzťahov socializických hospodárskych organizácií bude môcť lepšie plniť aktívnu úlohu pri riadení hospodárskeho rozvoja našej krajiny.*

⁷¹ Kodifikácie z týchto rokov boli radikálnym rozchodom s právnou tradíciou predvojnového obdobia. Ideolo-

Občiansky zákonník síce ostal hlavnou normou pre úpravu občianskoprávných vzťahov, ale jeho význam vzhľadom na vymedzenie predmetu upadol. Predmet úpravy Občianskeho zákonníka bol obmedzený len na majetkové a osobné vzťahy, ktoré vznikali v oblasti uspokojovania osobných potrieb, ktorých subjektmi boli len vtedajšie socialistické organizácie a občania, ako aj tie spoločenské vzťahy, v ktorých vystupovali občania medzi sebou navzájom. Občianskoprávna úprava vlastníctva sa sústredila len na právnu úpravu osobného vlastníctva, ktorého predmetom boli spotrebné predmety získané predovšetkým prácou. Každý z týchto kódexov sa aplikoval na stanovený okruh vzťahov samostatne. Medzi zákonníkmi nebol pomer subsidiarity. Hospodársky zákonník bol koncipovaný ako širší legislatívny celok, pretože zákonodarca zaradil do zákonníka aj úpravu hospodárskych vzťahov pri riadení a plánovaní národného hospodárstva. Hospodársky zákonník sa v tomto zmysle mal stať jednou zo základných noriem upravujúcich hospodársko-organizátorskú činnosť štátu.

Hospodársky zákonník bol konštruovaný ako úplne samostatný právny predpis typu základného kódexu na platforme úplného oddelenia od úpravy v Občianskom zákonníku. Bol prvou kodifikáciou právnej úpravy hospodárskych vzťahov v socialistických krajinách. Hospodársky zákonník sa stal základom právnej úpravy hospodárskych vzťahov. Ako základný predpis hospodárskeho práva vo svojich základných článkoch ustanovil zásady hospodárskoprávných vzťahov, vymedzil pojem hospodárskoprávných vzťahov, určil nástroje jednotnej sústavy riadenia, upravil socialistické spoločenské vlastníctvo, zriaďovanie a právne postavenie štátnych, družstevných (okrem poľnohospodárskych) a niektorých ďalších organizácií, hospodárske záväzky, platobné a fakturačné vzťahy. Nosnou ideou Hospodárskeho zákonníka bolo spojenie úpravy hospodárskych vzťahov vznikajúcich pri riadení národného hospodárstva so vzťahmi hospodárskej spolupráce socialistických organizácií. Hospodársky zákonník ako unifikačná norma upravil najmä vo svojich prvých piatich častiach základné predpisy o právnych pomeroch dovtedy upravených radom iných právnych noriem.

ZÁVER

Hospodárske právo bolo disciplínou úplne odlišnou od obchodného práva. Rozdiel medzi obchodným a hospodárskym právom nespočíva len v autonómii hospodárskeho práva, jeho oddelení a relatívne samostatnom vývoji. Rozdiel je najmä v podstate. Hospodárske právo bolo predovšetkým právom verejným, obchodné právo bolo predovšetkým právom súkromným, aj keď bolo pozname-

---

gizácia práva tu dosiahla svoj vrchol, ako aj jeho kvalitatívna a kvantitatívna redukcia. Bol prijatý systém oddelených zákonníkov, ktorý narušil jednotu právneho poriadku a ktorý viedol k novodobému právnemu partikularizmu. PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: Obchodní právo. I. díl. Praha : Codex Bohemia, 1998, s. 37.

nané početnými prvkami verejného práva. Hospodárske právo bolo vytvorené ako nové, samostatné právne odvetvie, ktoré upravuje vzťahy v socialistickej ekonomike. Jednalo sa o právnu úpravu konštruovanú na odlišný hospodársky systém, ako je súčasný. Bolo to právo vo svojej podstate verejné, aj keď využívalo techniky práva súkromného. Prevažná časť Hospodárskeho zákonníka upravovala totiž zmluvy a záväzkové vzťahy, ale v niektorých široko a neurčite formulovaných ustanoveniach o riadení národného hospodárstva, o kontraktnej povinnosti a plánovacích aktoch poprela autonómiu vôle subjektov, organizácií a podnikov a tým aj súkromnoprávne rysy úpravy. Z pohľadu vývoja sa kodifikácie z rokov 1963 – 1965 javia ako logické vyústenie predchádzajúceho vývoja. Základná koncepcia hospodárskeho práva bola v súlade s povahou politického a právneho systému, ktorý ovládal celý štát. Hospodársky zákonník znamenal domyslenie, systematizáciu, vytvorenie systému organizačných článkov mocenskej sústavy prispôsobenej na prevzatie ekonomickej funkcie. Hranica medzi legislatívnou úpravou občianskeho a hospodárskeho práva bola veľmi ostrá. Oblasť výroby upravená Hospodárskym zákonníkom sa právne oddelila od oblasti „spotrebiteľskej“, ktorá bola upravená Občianskym zákonníkom. Kodifikácie z rokov 1963 – 1965 mali prispieť hlavne k zjednodušeniu právneho poriadku čo sa podarilo, ale len čo sa týka počtu právnych predpisov. Sám Hospodársky zákonník zrušil 101 zákonov, vládnych nariadení, vyhlášok a základných podmienok dodávky. V určitých smeroch ale skomplikovali právny poriadok tým spôsobom, že niektoré právne inštitúty, ktoré boli predtým upravené v jednom právnom predpise, boli teraz upravené vo viacerých právnych predpisoch.

Recenzent: *doc. JUDr. Mikuláš Sabo, CSc.*

Súhrn

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá vývojom obchodného a najmä hospodárskeho práva na našom území od roku 1948 až do roku 1964, keď bol prijatý Hospodársky zákonník. Samostatne sleduje najmä vývoj právnej úpravy subjektov ekonomickej aktivity a vývoj úpravy záväzkového práva. Autor analyzuje príčiny zániku obchodného práva, dôvody vzniku hospodárskeho práva a dovŕšenie jeho vzniku kodifikáciou v roku 1964. Hospodárske právo bolo vytvorené ako nové, samostatné právne odvetvie, ktoré upravuje vzťahy v socialistickej ekonomike. Oblasť výroby upravená Hospodárskym zákonníkom sa právne oddelila od oblasti „spotrebiteľskej“, ktorá bola upravená Občianskym zákonníkom. Hospodárske právo bolo disciplínou úplne odlišnou od obchodného práva. Rozdiel bol najmä v podstate. Hospodárske právo bolo predovšetkým právom verejným, aj keď využívalo techniky práva súkromného, obchodné právo bolo predovšetkým právom súkromným, aj keď bolo poznamenané početnými prvkami verejného práva. Išlo o právnu úpravu konštruovanú na odlišný hospodársky systém, ako je súčasný.

Zusammenfassung

Der Autor beschäftigt sich in seinem Beitrag mit der Entwicklung des Handelsrechtes und besonders des Wirtschaftsrechtes auf unserem Gebiet in den Jahren 1948 bis 1964, wann das Wirtschaftsgesetzbuch angenommen wurde. Selbst folgt er hauptsächlich die Entwicklung der rechtlichen Ausgestaltung der Subjekten von der wirtschaftlichen Aktivität und die Entwicklung der Einrichtung des Obligationsrechtes. Der Autor analysiert die Ursachen des Handelsrechtsvergehens, die Gründe der Entstehung des Wirtschaftsrechtes und das Erreichen seiner Entstehung durch die Kodifikation im Jahre 1964. Das Wirtschaftsrecht wurde als ein neues, selbstständiges Rechtsfach erschaffen, das die Beziehung in der sozialistischen Wirtschaft formiert. Der Produktionsbereich, der durch das Wirtschaftsgesetzbuch modifiziert war trennte sich juristisch vom „Verbraucherbereich“, der durch Bürgerliches Gesetzbuch eingeordnet wurde, los. Ganz unterschiedliche Disziplin vom Handelsrecht war das Wirtschaftsrecht. Der Unterschied war namentlich im Kern. Das Wirtschaftsrecht war vorallem das öffentliche Recht, auch wenn es die Techniken des Privatrechtes nutzte, das Handelsrecht war vorallem das Privatrecht, auch wenn es mit vielen Elementen des öffentlichen Rechtes bezeichnet wurde. Es handelte sich um die rechtliche Ausgestaltung, die für das gegensätzliche Wirtschaftssystem als das heutige konstruiert wurde.

Summary

Author in his contribution is concerned with progression of commercial and mostly economic law in our region from 1948 until 1964, when the Economic code was accepted. He independently follows progression of law modifications of subjects of economic activity and progression and modification of law of debenture. Author also analyses the causes of conclusion of commercial law, causes of formation of economic law and completion his establishment by codification in 1964. Economic law was created like a new, independent law branch, which adjusts relations in socialistic economy. The sphere of production arranged by economic code legally separated from ‘consumers’ sphere, which was arranged by Civil code.

Economic law was a subject totally different from commercial law. The difference was mainly in the fundament. Economic law was mostly a public law, even though it used the method of private kind of law, commercial law was mostly private law even though it was affected by many factors of public law. It was a legal modification constructed for different economic system than contemporary one.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**PRÁVNE POSTAVENIE GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI
NA SLOVENSKU V ROKOCH 1950 – 1989
S DÔRAZOM NA MAJETKOVOPRÁVNE ASPEKTY¹**

Jozef Horňáček

ÚVOD

Dňa 28. apríla 1950 došlo v rámci akcie P (pravoslavizácia) k zrušeniu gréckokatolíckej cirkvi a neskôr k následnému prevodu jej majetku na cirkev pravoslávnu, čo umožnila vtedajšia štátna moc príslušnými administratívno-právnymi úkonmi. Realizáciou týchto krokov začalo obdobie najsilnejšieho náboženského pnutia medzi dotknutými cirkvami v regióne východného Slovenska. Tento článok upriamuje pozornosť na majetkové problémy spojené so zrušením gréckokatolíckej cirkvi a neskôr spojené s obnovením jej činnosti a uvádza zvolené prístupy k ich riešeniu, ktoré boli realizovateľné len v prostredí a období dozoru štátu nad cirkvami. V podstate šlo o „neriešenie“ tohto problému v roku 1968, čím sa situácia ďalej vyhrocovala a čo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia vyústilo do absolútne odmietavého postoja oboch cirkví k vzájomnému dialógu a ich jednostrannému adresovaniu všetkých žiadostí smerom k vláde. Paradoxne tak obe cirkvi opätovne požadovali angažovanie a ingerenciu štátu vo forme mocenských opatrení (na základe príslušného zákonného opatrenia bol ustanovený splnomocnenec vlády oprávnený vydávať rozhodnutia vo veci majetkovoprávneho vyporiadania medzi cirkvami²).

---

¹ Tento príspevok je výstupom z riešenia grantového projektu VEGA č. 1/4620/07.

² Otázke majetkovoprávneho vyporiadania medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou na Slovensku po

PREŠOVSKÝ SOBOR³

Prešovský sobor sa konal v hoteli Čierny orol 28. apríla 1950. Zúčastnilo sa ho 820 delegátov, z toho 73 duchovných. Keďže prezenčná listina nebola, počet prítomných kňazov sa podľa rôznych prameňov líši.⁴ Výsledkom soboru boli ak-lamačným hlasovaním⁵ prijatý Manifest a uznesenie obsahujúce týchto päť bodov:

- zrušiť ustanovenia Užhorodskej únie z roku 1646;
- odísť od Ríma a vrátiť sa do otcovskej pravoslávnej cirkvi;
- požiadať moskovského patriarchu o prijatie pod jeho cirkevnú jurisdikciu;
- poslať telegramy cirkevným hodnostárom ruskej a československej pravoslávnej cirkvi, ako aj štátnym činiteľom ČSR;⁶
- vydať Manifest ku gréckokatolíckemu duchovenstvu a veriacim.

Na záver predsedajúci vyhlásil: „Vyhlasujem úniu za zrušenú. Od dnešného dňa všetci gréckokatolícki duchovní a veriaci stávajú sa pravoslávny.“⁷ Tento úkon nemohol byť sankcionovaný z pohľadu práva (a to tak všeobecne záväzného, ako aj cirkevného) ako úkon právny, a teda spôsobilý privodiť právne následky.

PROBLEMATIKA ZRUŠENIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI Z POHĽADU PLATNÉHO PRÁVA *AD EXTRA* (všeobecne záväzného práva)

Ústava ČSR č. 150/1948 Zb. upravovala otázku slobody svedomia a vyznania v ustanoveniach § 15 – 17. Uvedená úprava tejto slobody v jej individuálnom poňatí výslovne umožňovala vyznávať súkromne alebo verejne akúkoľvek náboženskú vieru alebo byť bez vyznania a súčasne v jej kolektívnom poňatí garantovala všetkým náboženským vyznaniam rovnosť pred zákonom. Ďalej sa

roku 1990 sa venujeme v príspevku s názvom: Vybrané problémy majetkovoprávneho vypořádania medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou na Slovensku po roku 1990, ktorý bol prednesený na medzinárodnej konferencii doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s názvom *Milníky práva v stredo európskom priestore 2008* usporiadanej PraF UK v Častej-Papierničke.

³ Zhromaždenie gréckokatolíckych duchovných.

⁴ Tlač (*Svetlo pravoslavia*, 1950, č. 5, s. 67) uvádza počet: 100, J. Radouchová uvádza 82, L. Holdoš uvádza 40; keďže sa tu stretávame s príliš veľkým rozptylom, možno skonštatovať, že pokiaľ ide o počet účastníkov, ide o odhad.

⁵ Opis zápisnice zo soboru zaslaný exarchom Jelevferijom Z. Fierlingerovi 2. mája 1950. In: Slov. nár. archív, Bratislava (SNA), fond: Slovenský úrad pre veci cirkevné, kar. 116.

⁶ Telegramy sa zaslali moskovskému patriarchovi Alexijovi, exarchovi Jelevferijovi, prezidentovi ČSR K. Gottwaldovi, podpredsedovi vlády Z. Fierlingerovi, predsedovi SNR K. Šmidkemu a povereníkovi SIÚC L. Holdošovi.

⁷ *Svetlo pravoslavia*, č. 5, 1950, s. 70-71, 73; č. 1 – 2, 1950, s. 21-22 a 24.

uvádzalo, že nikto nesmie byť priamo ani nepriamo nútený k účasti na úkone spojenom s akýmkoľvek náboženským vyznaním.

Prijatím uznesení Prešovského soboru však marginálna časť veriacich jednej cirkvi rozhodla o jej zániku a o právnom nástupníctve druhej cirkvi. Z pohľadu všeobecne záväzného práva sa na postavení tých veriacich, ktorí sa nezúčastnili na Prešovskom sobore a/alebo sa nestotožnili s jeho výsledkami, nič nezmenilo, keďže vtedajšie znenie ústavy, ako sme uviedli vyššie, reflektovalo slobodu vyznania v jej individuálnom aj kolektívnom poňatí a súčasne podmieňovalo uskutočnenie akýchkoľvek obmedzujúcich opatrení vo vzťahu k slobode svedomia a vyznania rozporom s verejným poriadkom, dobrými mravmi a zneužitím na nenáboženské účely. Ani rozširujúci výklad týchto pojmov však nemôže pokrývať povinnosť prestúpiť na určené náboženské vyznanie.⁸

Dokonca aj Z. Fierlinger, ako podpredseda vlády a súčasne predseda právnej rady Predsedníctva KSC, vtedy odmietol vykladať uznesenie soboru „návrat gréckokatolíkov k pravoslávniu“ tak, že všetci gréckokatolíci sa stali en bloc pravoslávni a tí, ktorí s tým nesúhlasili, mali možnosť vystúpiť z pravoslavia.⁹ Ustanovenie § 7 zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom však stanovilo osobitné predpoklady pre výkon duchovenskej činnosti, a to štátny súhlas a zloženie sľubu. Pre duchovných (pokiaľ chceli naďalej vykonávať duchovenskú činnosť) bola takto možnosť vystúpenia z pravoslavia prakticky znemožnená.

Napriek uvedenému zrušenie gréckokatolíckej cirkvi a následný prevod jej majetku na cirkev pravoslávnu umožnila a zabezpečila vtedajšia štátna moc, a to príslušnými administratívno-právnymi úkonmi bez zákonného podkladu. V súlade s ustanovením § 10 zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom bol totiž štát oprávnený iba na výkon dozoru nad majetkom cirkví a prešli naň iba záväzky opierajúce sa o verejný, resp. súkromný patronát.¹⁰ Ďalej je vhodné dodať, že v roku 1968, keď došlo k tzv. obnoveniu činnosti gréckokatolíckej cirkvi, vládne nariadenie neuviedlo, či ruší, pozmeňuje alebo upravuje právny predpis rovnakej alebo nižšej právnej sily z roku 1950, pretože sa taký nenašiel, prípadne sa za taký neuznával.¹¹

Ako poukážeme ďalej, štátna moc vychádzala aj z rozhodnutí uskutočnených podľa vnútorných predpisov cirkvi – najviac diskutabilnými bolo uznanie právoplatnosti rozhodnutia o zrušení gréckokatolíckej cirkvi (obsiahnuté v Manifeste) Státnim úradom pro věci církevní (ďalej len SÚC) zo dňa 26. mája 1950 a následne vydanie výnosu č. 20285/51 – II. z 13. februára 1952, ktorým bol pre-

⁸ O to absurdnejšie znie aj predposledný odsek Manifestu, ktorý znie: „túto možnosť nám dáva ľudovodemokratické zriadenie našej republiky, jej zákony, jej ústava, ktorá každému občanovi zabezpečuje slobodne sa hlásiť k takému vierovyznaniu ako sám chce a nedovolí na nikom páchať v mene náboženstva násilie.“

⁹ HOLDOŠ, L.: Kapitoly z najnovších cirkevných dejín. In : *Kultúrny život*, 23, č. 20, 17. 5. 1968, s. 3.

¹⁰ Ustanovenie § 11 zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom.

¹¹ Zákonné rozhodnutie o zrušení gréckokatolíckej cirkvi nejestvovalo.

vedený majetok bývalej gréckokatolíckej cirkvi na pravoslávnu cirkev. Použitie Manifestu ako východiska pre uvedené konanie zo strany štátu bolo v tom období pozoruhodné aj vzhľadom k tomu, že vo vtedajšej právnej vede sa profilovali odlišné názory na vzťah všeobecne záväzného práva štátu a vnútorných predpisov tej-ktorej cirkvi. Napríklad Hobza nepriznával kánonickému právu povahu práva vôbec, a to ako právu vzniknutému mimo vôle ľudu.¹²

Základný problém teda netkvel v expropriácii gréckokatolíckej cirkvi, ale najmä v samotnom fakte jej zrušenia. Posudzovať zásah do vlastníckeho práva z pohľadu vtedy platnej právnej úpravy ochrany vlastníctva nie je účelom tohto článku z dôvodu, že vtedajšia štátna moc nepovažovala úkony uskutočnené vo vzťahu ku gréckokatolíckej cirkvi za úkony vyvlastňovacie, ale v tomto ohľade sa plne pridržala konceptu právneho nástupníctva pravoslávnej cirkvi, pričom vychádzala z uznesenia soboru a z príslušných ustanovení Manifestu, ktoré bližšie neskúmala (aj napriek ich zjavného rozporu s vtedy platnou ústavou). Týmto krokom uznesenia soboru sankcionovala, čo neskôr, keď sa im prisudzovala neplatnosť, znamenalo, že úkony príslušných orgánov štátnej správy stratili právny základ a boli uskutočňované v excese (došlo k prekročeniu právomoci).

PROBLEMATIKA ZRUŠENIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI Z POHĽADU PLATNÉHO PRÁVA *AD INTRA* (kánonického práva)

Kódex východného práva (*Codex Iuris Canonici Orientalis* – CICOR), platný v čase zvolania Prešovského soboru, upravoval zvolávanie cirkevného snemu v kánonoch 422-428. Kánon 423 § 1 uvádza: „Cirkevný snem zvoláva a predsedá mu biskup, nie však administrátor eparchie pri uprázdnení stolca, ani nie syncellus (generálny vikár) bez špeciálneho mandátu.“ Kánon 424 § 1 ďalej uvádza, že na diecézny snem, s vylúčením laikov, majú byť pozvaní a prísť naň syncellus, diecézni konzultori (zbor kánonikov východného cirkevného práva nepozná), rektor diecézneho seminára, protopresbyteri, farári mesta, v ktorom sa slávi cirkevný snem, z každého dekanátu aspoň jeden kňaz zvolený ostatnými, predstavení kláštorov a iní klerici určení partikulárnym právom. A napokon kánon 428 ustanovuje, že jediným zákonodarcom na diecéznom sneme je diecézny biskup, všetci ostatní majú iba poradný hlas, on jediný podpisuje ustano-

¹² VAŠKO, V.: *Dům na skále. Církev zkoušená (1945 – zač. 1950)*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladateľstvi, 2004, s. 211; Hobza však v roku 1929 vo svojom Úvode do práva kánonického nevyklučoval možnosť uplatnenia ešte aj kánonického práva, ktoré „...však nie je v očiach štátu vlastným právom. Existuje tu teda ešte v istom zmysle dvojaké právo, ale nie rovnocenné a vedľa seba na území štátu platiace. Pri riešení praktických otázok musí dnes každý právnik prioritne skúmať zákony štátne, lebo tie sú primárnym prameňom práva aj pre otázky konfesné. Až keď nenachádza špeciálny konfesný zákon, bude sa zaujímať o úpravu spornej otázky kánonickým právom.“

venia cirkevného snemu; čo sa na sneme promulguje, tým samým začína zaväzovať, ak len niečo iné sa výslovne nestanoví.

Prešovský sobor nebol zvolaný diecéznym biskupom Gojdičom; nedostatok právomoci nemohol byť konvalidovaný ani z dôvodu účasti gréckokatolíckych duchovných a veriacich, keďže laici nemohli mať prístup na právoplatne zvolaný cirkevný snem a účastní kňazi bez prítomnosti diecézneho biskupa, nemohli promulgovať právne záväzné opatrenia. Nakoniec, kánonickí predstavení nielenže na podujatí neboli, ale navyše dali najavo, že sú proti nemu. V zmysle vyššie uvedeného je zrejmé, že uznesenia a Manifest, ktoré boli prijaté na sobore, boli podľa kánonického práva nulitné. Napokon aj keby cirkevný snem zvolal diecézny biskup a na ňom by vyhlásil odlúčenie od Apoštolskej stolice, *ipso facto* by sa diskvalifikoval, stal sa apostatom – odpadlíkom, cirkevný snem by bol nulitný a uznesenie snemu by bolo nezáväzné pre veriacich diecézy.¹³ Z uvedeného vyplýva, že gréckokatolícka cirkev na Slovensku nebola zrušená, jej veriaci neprijali pravoslávie a nepožiadali ani o prijatie pod moskovskú jurisdikciu. Apoštolská stolica napokon aj počas vatikánskych rokovaní skonštatovala, že rozhodnutia Prešovského soboru sú z hľadiska kánonického práva nulitné a gréckokatolícka cirkev aj naďalej trvá.

FAKTICKÉ NÁSLEDKY AKCIE P

Správy z rokov 1950 – 1951 uvádzali, že z 305 000 gréckokatolíkov v ČSR prestúpilo na pravoslávie menej ako 200 000, to znamená necelé dve tretiny. Zvyšná časť gréckokatolíkov sa pravdepodobne nábožensky realizovala v rímskokatolíckej cirkvi, prípadne zostala verná gréckokatolicizmu pod vedením laických funkcionárov. Jurisdikcia Prešovskej pravoslávnej eparchie, ktorej pôsobnosť sa vzťahovala len na územie Slovenska a ktorej počet veriacich pred soborom bol podľa odhadu len 29 000, sa podľa rozhodnutia eparchiálneho zhromaždenia z 28. júla 1950 rozdelila na prešovskú a michalovskú.¹⁴ Nasledujúci deň zakladajúce zhromaždenie Michalovskej eparchie zvolilo za prvého biskupa Viktora Michaliča, bývalého kanonika gréckokatolíckej cirkvi. V auguste 1950 tieto zmeny potvrdil SÚC a schválil patriarcha moskovský a celej Rusi, ako aj Svätá synoda ruskej pravoslávnej cirkvi.

Na dlhé roky sa akciou P destabilizovala cirkevnopolitická situácia na východnom Slovensku, vzrástla nedôvera bývalých gréckokatolíkov ku komunistickému režimu, utrpela autorita pravoslávnej cirkvi. Naštrbila sa vzájomná náboženská tolerantnosť. Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi nikomu neprospeľa,

¹³ SEMAN, J.: *A znova žijeme*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 37.

¹⁴ Prešovská eparchia sa členila na 7 arcidekanátov a 36 dekanátov. Novozriadená eparchia v Michalovciach mala 3 arcidekanstvá a 16 dekanátov. Patrili do nej časti okresov obidvoch krajov východného Slovenska (Prešov a Košice). Porovnaj *Svetlo pravoslavia*, roč. 3., č. 8/1950, s. 115-121.

napriek tomu sa zo štátnych prostriedkov na ňu obetovalo len v rokoch 1950 – 1951 spolu 4 193 416 Kčs.¹⁵

PRÁVNE NÁSLEDKY AKCIE P – ÚPRAVA VLASTNÍCKYCH VZŤAHOV K NEHNUTEĽNÉMU MAJETKU „BÝVALEJ GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI“

Výsledkom Prešovského soboru malo byť a aj bolo zrušenie gréckokatolíckej cirkvi v ČSR a prechod všetkých veriacich *en bloc* ku pravoslávnej cirkvi. To znamenalo, že gréckokatolícka cirkev bola postavená mimo zákon a *de iure* neexistovala.¹⁶

V zmysle vtedy platnej právnej úpravy¹⁷ sa vo vzťahu k vecnému a pozemkovknížnému právu uplatňoval konsenzuálny princíp, podľa ktorého sa vlastnícke a iné vecné práva k nehnuteľnostiam nadobúdajú už zmluvou (iným titulom) a na ich vznik sa nevyžaduje vklad práva pre nadobúdateľa do pozemkovej knihy. Došlo teda k nahradeniu intabulačného princípu princípom konsenzuálnym, čo spôsobilo, že pozemkovknížné zápisy mali už len deklaratórny význam a boli bez hmotnoprávných následkov. V súlade s vyššie uvedeným princípom bol chápaný ako titul na prevod vlastníckeho práva k nehnuteľnému majetku bývalej gréckokatolíckej cirkvi Manifest prijatý na Prešovskom sobore.¹⁸ Čo sa týka deklaratórneho zápisu do pozemkových kníh, k tomu došlo na základe výnosu SÚC Praha č. 20285/51 – II. z 13 februára 1952, ktorý SÚC vydal so súhlasom ministerstva spravodlivosti a ministerstva financií a ktorým rozhodol vo veci: Pravoslávna cirkev – prevod nehnuteľného majetku bývalej gréckokatolíckej cirkvi nasledovne:

„V zmysle uznesenia snemu gréckokatolíckych duchovných a veriacich a schválenia Štátneho úradu pre veci cirkevné bola dňom 28. apríla 1950 zrušená na celom území ČSR gréckokatolícka cirkev. Všetky jej práva, majetok a zariadenie prevzala týmto dňom pravoslávna cirkev v Československu. Štátny úrad pre veci cirkevné stanovuje preto podľa § 10 zákona č. 218/1949 Zb.¹⁹ a § 2 vl. nar. 228/1949 Zb.: Knižné sudy zapíšu na žiadosť Metropolitnej rady pravoslávnej cirkvi v Československu pri nehnuteľnostiach, zapísaných dopo-

¹⁵ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, s. 257.

¹⁶ Informácia o historických a aktuálnych aspektoch vzťahov gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi na Slovensku. In: *Odovzdávanie cerkvi a fár GKC 29. 5. 1990 – 14. 9. 1992* (Agenda vládneho zmocnenca JUDr. A. Smolíka), Bratislava, 1996, s. 1.

¹⁷ Ustanovenie § 111 et seq. zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

¹⁸ Znenie relevantnej časti Manifestu bolo: „... vyhlasujeme, že Únia s Vatikánom je zrušená a v dôsledku toho prestala existovať v ČSR aj gréckokatolícka cirkev, ktorej údovia aj duchovenstvo s farami a kostolmi patria od dnešného dňa do lona Svätej pravoslávnej cirkvi.“ Porovnaj: *Hlas pravoslávija*, roč. 6, 1950, č. 6, s. 113.

¹⁹ Zákon č. 65/1951 Zb. o prevodoch nehnuteľností a o prenájmoch poľnohospodárskej a lesnej pôdy sa na tento prevod nevzťahoval (§ 4 ods. 2 cit. zákona).

siať právom vlastníckym na gréckokatolícku cirkev alebo na akúkoľvek jej zložku, komunitu, ústav, nadáciu, kostol, fond, spolok či akúkoľvek inú gréckokatolícku inštitúciu vklad práva vlastníckeho pre pravoslávnu cirkev v Československu a pokiaľ ide o iné vecné oprávnenia k nehnuteľnostiam, zapísaným v pozemkových knihách, v prospech gréckokatolíckej cirkvi, jej akejkoľvek zložky, komunity, nadácie, ústavu, kostola, spolku či akejkoľvek inej gréckokatolíckej inštitúcie, prevod týchto vecných práv na pravoslávnu cirkev v Československu. Predchádzajúce ustanovenie platí obdobne i pre vlastníctvo k veciam nehnuteľným, ktoré nie sú zapísané v pozemkovej knihe.²⁰

Vzhľadom k tomu, že Manifest o zrušení gréckokatolíckej cirkvi bol úkonom z pohľadu práva – či už všeobecne záväzného alebo cirkevného – nulitným, výnos č. 20285/51 – II. vydaný SÚC sa bez existencie právotvornej skutočnosti, na ktorú odkazoval, javil ako napadnuteľný – uskutočnený *ultra vires*, keďže SÚC mal vo vzťahu k cirkvám v zmysle zákona č. 218/1949 Zb., zákona č. 217/1949 Zb. a vl. nar. č. 228/1949 Zb. iba právo štátneho dozoru. Štátna moc však uznávala ako právoplatného vlastníka nehnuteľného cirkevného majetku pravoslávnu cirkev, keďže schvaľovala²¹ kúpne zmluvy, ktorých kontrahentom bola pravoslávna cirkev a ktorými disponovala s majetkom nadobudnutým na základe Prešovského soboru.

OPATRENIA ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY V MAJETKOVÝCH A INÝCH OTÁZKACH „BÝVALEJ GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI“

Podkladovým prameňom pre všetky ďalšie opatrenia zo strany orgánov štátnej správy bol list Z. Fierlingera, predsedu SÚC, v ktorom v mene SÚC vzal na vedomie a uznal právoplatnosť uznesení Prešovského soboru a ktorý bol adresovaný exarchovi Jelevferijovi. Jeho znenie bolo nasledovné:

„Štátny úrad pre veci cirkevné berie na vedomie obsah Vášho listu, v ktorom oznamujete uznesenie soboru grécko-katolíckych duchovných a veriacich, ktorý sa konal dňa 28. apríla 1950 v Prešove. Štátny úrad pre veci cirkevné, rešpektujúc manifestačne prejavenu vôľu veriaceho ľudu, považuje uznesenie soboru zo dňa 28. apríla o likvidácii Únie a návrate bývalých uniátov do pravoslavia za plne právoplatné rozhodnutie, ktorým sa na území republiky zrušila Únia a tzv. gréckokatolícka cirkev, ktorým sa duchovní a veriaci bývalej gréckokatolíckej cirkvi vrátili do pravoslávnej cirkvi a ktorým pravoslávna cirkev prevzala všetky práva, majetok a zariadenie bývalej gréckokatolíckej cirkvi. Preto vo všetkých záležitostiach bývalých gréckokatolíckych duchovných, či už ide o otázky osob-

²⁰ Citované z českého znenia. In: SEMAN, J.: *A znova žijeme...*, cit. dielo, s. 60.

²¹ V zmysle zákona č. 65/1951 Zb. o prevodoch nehnuteľností a o prenájmoch poľnohospodárskej a lesnej pôdy sa okrem konsenzu na prevod (ale aj nájom) nehnuteľností vyžadovalo aj prívolenie ONV.

né, platové, alebo hospodárske, budú sa teraz štátne a ľudové orgány obracať na biskupov pravoslávnej cirkvi...“²²

Neskôr vydané správne akty správnych orgánov vždy odkazovali na tento list ako na ratifikáciu uznesení cirkevného snemu zo strany štátnej moci. Takýto odkaz nájdeme aj v dokumente č. 177/dôv/1950 vydanom KNV Prešov dňa 17. novembra 1950 a adresovanom podriadeným okresným národným výborom v Prešovskom kraji:

„Dňa 28. apríla t. r. konal sa v Prešove „Veľký Sobor“ býv. gréckokatolíckej cirkvi, na ktorom veriaci a kňazi tejto cirkvi sa uzniesli, že býv. gréckokatolícku cirkev likvidujú a vracajú sa do lona pravoslávnej cirkvi. Štátny úrad pre veci cirkevné v Prahe toto uznesenie vzal na vedomie a vyhlásil býv. gréckokatolícku cirkev na území ČSR za zaniknutú s tým, že všetky práva, majetky a povinnosti býv. gréckokatolíckej cirkvi automaticky prechádzajú na cirkev pravoslávnu. V dôsledku toho právnym následníkom vo všetkých osobných, majetkovoprávnych, ako aj finančných záležitostiach býv. gréckokatolíckej cirkvi, je cirkev pravoslávna. No dnes sa vyskytujú prípady, že rôzne referáty národných výborov (hlavne pôdohospodárske a finančné) vydávajú rôzne výmery, v ktorých užívajú názov gréckokatolícka cirkev alebo gréckokatolícky farár. Keďže toto je neprípustné a odporuje príslušným predpisom, žiadam súdruhov predsedov, aby v rade ONV a na schôdzach prednostov obsah tohto obežníka oznámili, aby si všetky referáty a oddelenia v úradných knihách názvy gréckokatolícka cirkev opravili na pravoslávnu cirkev. Tak isto finančné referáty nech si opravia kontá, znejúce na cirkev gréckokatolícku na cirkev pravoslávnu.“

OBNOVENIE ČINNOSTI GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI

Pravoslávna cirkev žiadala, aby sa pri riešení gréckokatolíckej otázky vychádzalo zo stavu k 1. januáru 1968, a teda fary a kostoly mali zostať v jej vlastníctve. Toto stanovisko sa ukázalo byť nereálne a tak gréckokatolícka cirkev, ako aj štát ho neakceptovali. Dňa 18. apríla 1968 povereník SNR Š. Brenčič predložil návrh uznesenia vlády, ktoré by rušilo rozhodnutie bývalého SÚC, ktorým sa uznala právoplatnosť Prešovského sobora a súčasne by konštatovalo, že uznesenie sobora sa ako právoplatné rozhodnutie týka len tých duchovných a veriacich, ktorí toto rozhodnutie dobrovoľne uznávajú aj v súčasnosti.²³ Situácia na východnom Slovensku sa v tej dobe už vážne vyostrovala. Vznikali medzikonfesijné potýčky, pričom orgány miestnej štátnej správy sa ocitli v stave,

²² FEDOR, M.: *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice : Byzant, 1993, s. 327-328.

²³ Bolo to šalamúnске riešenie, ktoré malo umožniť oddelenie dobrovoľného a nátlakom vynúteného prestupu na pravoslávnu vieru a rešpektovať stanovisko veriacich a kňazov. Porovnaj PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci – cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava : Veda, 1999, s. 195.

keď nevedeli, čo je povolené a čo nie, preto buď do udalostí nezasahovali, alebo podporili akcie gréckokatolíckej cirkvi. Eparchiálna rada pravoslávnej cirkvi v Prešove 29. mája napísala list ÚV KSČ a ÚV KSS, v ktorom uviedla konkrétne prípady násilného prevzatia chrámov gréckokatolíckimi. Do 13. júna 1968, keď vláda schválila uznesenie o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi, veriaci sa zmocnili 63 farských kostolov a 13 filiálnych kostolov, 40 pravoslávnych duchovných sa prihlásilo do služieb gréckokatolíckej cirkvi.²⁴

Takzvané obnovenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi sa uskutočnilo na základe:

- uznesenia vlády č. 205 o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi prijatého dňa 13. júna 1968 a
- vládneho nariadenia č. 70/1968 Zb. o hospodárskom zabezpečení gréckokatolíckej cirkvi štátom,²⁵ ktoré bolo analogické nariadeniu č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom.

Vládne nariadenie č. 70/1968 Zb. stanovilo za základ riešenia majetkovoprávneho vyporiadania medzi oboma cirkvami dohodu, ktorá by rozdelila majetok pravoslávnej cirkvi v ČSSR a ktorá by podliehala schváleniu príslušným krajským národným výborom. Na uzatvorenie takejto dohody nariadenie stanovilo lehotu v trvaní šesť mesiacov a v prípade jej márneho uplynutia, malo na Slovensku rozhodnúť o rozdelení majetku Povereníctvo SNR pre kultúru a informácie. Uzavretie dohody, ktoré nariadenie predpokladalo, sa však javilo ako takmer nemožné a situácia sa dostala do začarovaného kruhu. Zástupcovia gréckokatolíckej cirkvi blokovali uzavretie dohôd s tým, že rozhodovanie o týchto otázkach spadá do kompetencie biskupa a toho gréckokatolíckych cirkiev v ČSSR zatiaľ nemala. Štátne orgány na druhej strane podmienili súhlas na menovanie biskupa konsolidáciou pomerov. Deň pred udelením štátneho súhlasu J. Hirskovi²⁶ na vykonávanie úradu dočasného ordinára s právami rezidenčného biskupa v Prešove a V. Hopkovi na vykonávanie funkcie svätiačeho biskupa, sa ustanovila medzicirkevná komisia z najvyšších zástupcov troch cirkví.²⁷ Realizácia jej úloh prebiehala len veľmi pomaly.²⁸

²⁴ Tamže, s. 197.

²⁵ Uverejnené v zbierke zákonov č. 70/1968, čiastka 23, s. 198.

²⁶ Sídelným biskupom sa však stal až v decembri 1989. Jeho kandidátku podporila aj cirkevná emigrácia. Skôr než vláda zaujala stanovisko, Kongregácia pre východné cirkvi vo Vatikáne doručila Hirskovi dekrét o menovaní za dočasného ordinára s právomocou sídelného biskupa, čo ČSSR kvalifikovala ako porušenie zákona a suverenity. Vatikán sa ospravedlnil. Vláda súhlasila s menovaním Hirku za dočasného ordinára a Hopkovi udelila súhlas na výkon funkcie svätiačeho biskupa 2. 4. 1969. Porovnaj: CORANIČ, J.: Dejiny slovenskej gréckokatolíckej cirkvi v ich európskom kontexte. In: *Východná katolícka teológia v premenách časov* – zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 26. – 27. 11. 2004. Košice : Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2004, s. 85.

²⁷ Členmi komisie boli: za rímskokatolícku cirkev biskup A. Lazík; za gréckokatolícku cirkev biskup V. Hopko a budúci biskup J. Hirka; za pravoslávnu cirkev metropolita Dorotej, biskup Nikolaj a biskup Cyril. Porovnaj PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: *Pod kuratelou moci...*, cit. dielo, s. 203.

²⁸ Do mája 1970 Verejná bezpečnosť vo Východoslovenskom kraji zaregistrovala 46 trestných činov súvisiacich s cirkevnonáboženskou otázkou spáchanými 179 osobami.

VLASTNÍCKE PRÁVO A UŽÍVANIE SAKRÁLNYCH OBJEKTOV OBOCH CIRKVI V ROKOCH 1968 – 1989

V zmysle vládneho nariadenia bolo v prioritnom záujme štátu schvaľovanie dohôd rozdeľujúcich majetok, ktorý bol dovtedy považovaný za majetok pravoslávnej cirkvi, no v stanovenom termíne dohody s takýmto obsahom nebolo možné dosiahnuť. Štátna moc preto pristúpila k uplatneniu inštitútu spoločného užívania majetku oboma cirkvami, resp. výlučného užívania majetku jednou zo spomínaných cirkví. K realizácii inštitútu spoločného užívania došlo prostredníctvom uzatvárania dohôd o spoločnom užívaní sakrálnych objektov oboma cirkvami v zmysle smernice SNR č. 3700/68 z 19. 7. 1968 o väčšinovej cirkvi, pričom bola závažným spôsobom obmedzená zmluvná autonómia kontrahentov.²⁹ Vo všeobecnosti platila zásada, že aj tie chrámy a farské budovy, ktoré boli od roku 1968 vo výlučnom užívaní gréckokatolíckej cirkvi, zostali vo vlastníctve pravoslávnej cirkvi.³⁰ Taktiež zápisy v evidencii nehnuteľností³¹ znejúce v prospech pravoslávnej cirkvi zostali nezmenené. Uvedená skutočnosť spôsobovala značné ťažkosti predovšetkým pri rekonštrukciách alebo opravách sakrálnych objektov, pretože na takéto zásahy bol potrebný súhlas pravoslávnej cirkvi ako oficiálneho vlastníka.

Vzhľadom na vyššie uvedené režimy užívania je možné sakrálne objekty v sledovanom období rozdeliť do troch základných skupín:³²

- 1) sakrálne objekty, ktoré zostali vo výlučnom užívaní pravoslávnej cirkvi,
- 2) sakrálne objekty, ktoré začali využívať výlučne gréckokatolíci,
- 3) sakrálne objekty, ktoré začali užívať obe cirkvi v tzv. režime spoločného užívania.

Recenzent: JUDr. Robert Šorl, PhD.

²⁹ Pozri tiež Informácia o historických a aktuálnych aspektoch vzťahov gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi na Slovensku. In: *Odovzdávanie cerkvi a fár GKC 29. 5. 1990 – 14. 9. 1992...*, cit. dielo, s. 1.

³⁰ V zmysle zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník vo vtedy platnom znení zápisy v evidencii nehnuteľností mali len deklaratórny význam a na účinnosť prevodu nehnuteľností sa vyžadovala registrácia titulu štátnym notárstvom.

³¹ Zákon č. 22/1964 Zb. o evidencii nehnuteľností.

³² Uvedenú kategorizáciu zvolil JUDr. František PAVLOVSKÝ, právny zástupca Gr. kat. biskupského úradu v Prešove, v práci *Právno-historický exkurz do dejín gréckokatolíckej cirkvi 1950 – 1997*.

Súhrn

V druhej polovici minulého storočia hrozil na východnom Slovensku religiózny konflikt zapríčinený nerozumnou ingerenciou štátu v tejto oblasti. Pri zrušení gréckokatolíckej cirkvi absentovala akákoľvek zákonná úprava a štátne orgány sa pri výkone svojej činnosti odvolávali na interné rozhodnutie príslušného snemu cirkvi (neplatné z pohľadu tak všeobecne záväzného práva, ako aj kánonického práva), ktoré následne aj sankcionovali. Výsledkom bolo prevedenie všetkého nehnuteľného majetku gréckokatolíckej cirkvi na cirkev pravoslávnu bez akéhokoľvek zákonného alebo zmluvného podkladu a na základe úkonov štátnych orgánov, ktoré boli uskutočnené v excese. Obnovením činnosti gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968 vyvstala požiadavka na *restitutio in integrum* vo vzťahu k jej nehnuteľnému vlastníctvu. Na druhej strane však boli uplatňované výhrady z dôvodu zhodnotenia nehnuteľností zo strany ich aktuálneho užívateľa. Riešenie tohto problému štát prenechal na dohodu dotknutých cirkví, ktorú ale prirodzene nebolo možné dosiahnuť. Výsledkom bolo uplatnenie inštitútu spoločného užívania majetku v dohodách cirkví, ktorý bol oktrojovaný zo strany štátu a ktorým bola závažným spôsobom obmedzená zmluvná autonómia kontrahentov. Toto riešenie pretrvalo až do roka 1990, kedy bolo prijaté zákonné opatrenie č. 211/1990 Zb. o usporiadaní majetkových vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou, ktoré stanovilo v majetkových vzťahoch oboch cirkví *status quo ante* k 28. aprílu 1950.

Zusammenfassung

In der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts in der östlichen Slowakei hat der religiöse Konflikt, der durch den klugen Eingriff in diesem Bereich getan wurde, gedroht. Bei dem Abbruch der griechischchristlichen Kirche hat jede gesetzliche Regelung mangelnd und die Staatsorgane haben sich bei der Lieferung seiner Beschäftigung auf innere Entscheidung des Konzils beruft (ungültlich aus dem Ansehen allgemeines gültlichen Rechts, sondern auch des kanonischen Rechts), welche sie darauf bestraft haben. Als der Ausgang war die Überweisung des Mobiliarvermögens der griechischchristlichen Kirche auf die orthodoxen Kirche ohne jeden gesetzlichen oder vertragsgerechten Anhalt und auf dem Grunde den Staatsorganakten, welche im Exzess ausgeführt wurden. Bei der Erneuerung der Lieferung der griechischchristlichen Kirche im Jahre 1968 ist die Anforderung *restitutio in integrum* bei dem Mobiliarvermögens der griechischchristlichen Kirche aufgekommen. Trotzdem auf der anderen Seite wurden die Vorbehalte aus dem Beweggrund die Liegenschaftsaufbereitung des aktuellen Anwender geltend gemacht. Die Ausbildung dieser Frage hat der Staat auf den Vertrag der betroffenen Kirchen gelassen, welchen aber natürlich man nicht erreichen konnte. Als der Ausgang war die Anwendung das Institut der gemeinsamen Besitzbenutzung in den Kirchenverträgen, welches aus der Seite des Staats oktrojiert wurde und durch welches die Vertragautonomie der Kontrahenten gewichtig beschränkt wurde. Das Lösen hat bis Jahre 1990 gehalten, wenn die gesetzliche Massregel n. 211/1990 Zb. um die Anordnung der Besitzbeziehungen zwischen der griechischchristlichen Kirche und der orthodoxen Kirche aufgenommen wurde, welche hat in den Besitzbeziehungen beider Kirchenstatus *status quo ante* zum 28. april 1950 gesttelt.

Summary

There was a threat of a religious conflict in the eastern Slovakia during the 2nd half of the previous century caused by irrational state religious policy. Absent any legal act or measure the Greek Catholic Church was abolished and state institutions, having taken several hostile steps against such church, referred to the internal act of the given church (which neither civil law nor canonic law should have found valid). Consequently the state institution, acting ultra vires, rendered a decision by virtue of which a whole real estate property of the Greek Catholic Church was transferred in favour of the Orthodox Church. After re-establishment of the Greek Catholic Church in 1968 the request for restitution of its property has been posed. Having failed to conclude the special agreement as to the division of property between and by both churches, churches were forced to accept the specific legal instrument compelling them to share the premises. Such state of affairs remained unchanged till the particular legal act was adopted in 1990 establishing status quo ante as of 1950.

**FRANCIS FUKUYAMA
A JEHO „VELKÝ ROZVRAT“**

Jarmila Chovancová

Francis Fukuyama je profesorom politickej ekonómie na John Hopkins University. Je známy i ako šéfredaktor časopisu *The American Interest*. Jeho dielo má punc kvality obrovských poznatkov zo svetových dejín. Je autorom viacerých diel, z ktorých každé vyvolalo obrovskú diskusiu. Stal sa známym predovšetkým svojím dielom *The End of History and the Last Man* (vyšlo v roku 1992, Koniec dejín a posledný človek, český preklad 2003). Medzi jeho ďalšie diela patria *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (1995, Dôvera: sociálne cnosti a utváranie prosperity) a ďalej práca *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstruction of Social Order* (1999, Veľký rozvrat: ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku), ktorej chceme venovať pozornosť.

Zameriame sa najmä na problém sociálneho kapitálu. Pod pojmom sociálny kapitál chápe Fukuyama normu spolupráce, ktorá sa zhmotňuje vo vzťahoch v rámci určitej skupiny ľudí.

Hneď v úvode je potrebné zdôrazniť, že ide o dielo, v ktorom je nastolené množstvo veľkých otázok, ako i snaha o hľadanie odpovedí a riešení, ktoré sa dotýkajú života človeka v konkrétnej spoločnosti.

Francis Fukuyama v diele Veľký rozvrat... rozpracúva myšlienku o dobre organizovanej spoločnosti, v ktorej dominantné miesto patrí dôvere, ale i súdržnosti medzi ľuďmi ako konkrétneho média, umožňujúceho pomáhať riešiť problémy sociálneho kapitálu. Práve táto snaha F. Fukuyamu v nás evokuje príbuznosť s dôležitou témou J. Rawlsa, spravodlivosti ako férovosti v súvislosti s dobre usporiadanou spoločnosťou.

Ako konštatuje E. Gál Francis Fukuyama sa vo svojej knihe pokúsil zladit' morálny rozvrat západu s myšlienkou svojej prvej knihy Koniec dejín – posledný človek, podľa ktorej „liberálna demokracia západného typu predstavuje politický režim, ktorý najlepšie vyhovuje ľudskej spoločnosti.“¹

Francis Fukuyama si kladie otázku prečo je spoločenský poriadok dôležitý pre budúcnosť demokracie? Zastáva názor, že súčasné demokracie stoja pred výzvou, ktorá sa dotýka ich schopnosti udržať spoločenský poriadok v epoche rýchlych ekonomických a technologických zmien.

Upozorňuje však na to, že v súčasných liberálnych demokraciách sa prejavuje tendencia prekonaného individualizmu, ktorý je zároveň aj „achilovou päťou“ liberálnych demokracií.

Podľa Fukuyamu formálne zákony a silné politické a ekonomické inštitúcie, sú síce dôležité a rozhodujúce, ale samy osebe nie sú dostačujúcou zárukou úspešnej modernej spoločnosti.

Pri zdôvodňovaní uvedeného stanoviska využíva Fukuyama konfrontáciu USA s krajinami Latinskej Ameriky, pričom zdôrazňuje, že liberálna demokracia okrem základných východísk, ktoré sa dotýkajú ekonomiky, politiky, rešpektovania zákonov a tolerancie, potrebuje aj spoločné **kultúrne hodnoty**.

Vo svojom diele Fukuyama ukazuje a zdôvodňuje, že krajiny Latinskej Ameriky (napríklad Mexiko, Brazília, Argentína a ďalšie), keď získali v 19. storočí nezávislosť a zaviedli formálnu demokratickú ústavu a právny systém podľa prezidentského systému USA, že napriek tomu v ani jednej z týchto krajín nenačhádzame politickú stabilitu, alebo hospodársky rast, čo bolo typické pre Spojené štáty. Avšak zároveň treba povedať, že niektoré z nich dospeli k demokratickým vládam.

Na zdôvodnenie danej situácie uvádza F. Fukuyama mnoho zložitých historických príčin, ale jednu z najdôležitejších vidí v kultúrnom aspekte.

Kým Spojené štáty vďaka osídleniu obyvateľmi Británie zdedili nielen britské právo, ale i kultúru, Latinská Amerika, naopak, zdedila kultúrne tradície Španielska a Portugalska. To sa prejavilo i v podporovaní závislosti od veľkých centralizovaných inštitúcií, akými sú štát a cirkev, čím sa samozrejme oslobodila občianska spoločnosť, na rozdiel od životaschopnosti americkej občianskej spoločnosti.

Podľa F. Fukuyama „problémom väčšiny moderných liberálnych demokracií je to, že kultúrne predpoklady svojej existencie nemôžu považovať za samozrejmé.“²

A ďalej pokračuje „Je teda možné, že zatiaľ, čo veľké politické a ekonomické inštitúcie sledovali vo svojom vývoji stáročia trvajúcu dráhu, spoločenský život má skôr cyklický charakter. Technický a ekonomický pokrok rozvracia spoločnosť.“

¹ FUKUYAMA, F.: Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava : Agora, 2005, s. 7.

² Tamtiež, s. 24.

čenské normy, ktoré fungujú pre jedno historické obdobie a spoločnosť sa potom musí prispôbiť, aby si ustanovila nové normy za zmenených podmienok.“³

Fukuyama zdôrazňuje rôzne chápanie kultúry, ako i používanie termínu **sociálny kapitál** – pojmu, ktorému sa veľmi netešili nielen sociológovia, ale i ekonómovia. Považovali uvedený pojem za hmlistý a ťažko merateľný, avšak podľa Tocquevillova, bez sociálneho kapitálu by nebolo občianskej spoločnosti a bez občianskej spoločnosti zase demokracie.

V USA existovalo totiž „umenie združovania“. Obyvateľstvo sa spájalo do dobrovoľných združení a samotní Američania, ako je známe, boli veľmi zbehlí v utváraní združení pre občianske a politické ciele, čím bola vláde uľahčená cesta presadzovania príkazov hierarchicky.

Ludia v rámci „školy samosprávy“ si podľa Fukuyamu osvojili návyky spolupráce, ktoré prenášali aj do verejného života.

Fukuyama pri analýze občianskej spoločnosti kladie dôraz i na prieskumy, ktoré venujú pozornosť otázkam dôvery občanov k sociálnemu kapitálu, ako i hodnotám. Hoci máme k dispozícii empirické údaje, majú podľa neho rôznu stupeň spoľahlivosti (napríklad General Social Survey – Všeobecno-spoločenský prieskum). V tomto smere treba počítať s tým, že nejde o príliš pružnú informáciu dotýkajúcu sa dôvery, alebo spolupráce, napríklad s príslušníkmi rovnakého etnika, respektíve rovnakého náboženstva, alebo s úplne cudzími ľuďmi.

I napriek nepresnosti údajov sa uvedené sociálne prieskumy využívajú do tej miery, do akej objasňujú všeobecné tendencie.

Spolu s analýzou sociálneho kapitálu sa využíva aj iný prístup – a to meranie nedostatku sociálneho kapitálu – daňové úniky, počet súdnych sporov atď.

Nakoľko sociálny kapitál odráža existenciu noriem spolupráce, sociálna deviacia naopak, odráža nedostatok sociálneho kapitálu.

Fukuyama uvádza aj ďalšie typy ukazovateľov, ktorými môže byť aj rodina – rodinné normy tvoria sociálny kapitál a sú dôležité pre odovzdávanie sociálneho kapitálu ďalším generáciám.

V súčasnosti sme svedkami veľmi rýchleho rastu počtu domácností, kde hlavou rodiny je žena, čo sa považuje za veľmi negatívny jav sociálneho vývoja.

Ďalšie typy ukazovateľov, ako už spomínané súdne spory, sa veľmi do úvahy neberú.

Američania sú známi tým, že sa radi súdia, z čoho vyplýva, že v porovnaní s inými vyspelými krajinami pripadá na jedného obyvateľa v tejto krajine oveľa väčší počet právnikov.

Problémom sa stáva i to, že získavanie porovnateľných údajov o občiansko-právnych súdnych sporoch i vzhľadom na markantné rozdiely medzi krajinami s angloamerickým obecným právom a krajinami s občianskym zákonníkom, komplikuje i situácia ich ešte ťažšej interpretácie.

³ Tamtiež.

Podľa F. Fukuyamu narastajúca miera počtu súdnych sporov v USA môže byť v skutočnosti aj pozitívnym ukazovateľom sociálneho kapitálu, čiže miesto toho, aby sa sporiace strany odvolávali k vyššej autorite, snažia sa nájsť spravodlivú dohodu medzi sebou navzájom, samozrejme, za pomoci právnikov.

Zdôrazňuje, že náhle zmeny sociálnych noriem je potrebné porovnávať s údajmi v iných krajinách. Vedci v oblasti sociálnych vied sa musia spoliehať na komparáciu so situáciou v iných krajinách v jednej konkrétnej oblasti.

Úloha a význam komparatívnej metodológie má v sociálnych vedách dlhú históriu, ktorá pomáha vysvetľovať zložité javy v spoločnosti.

Ak má byť zaistená objektívnosť komparácie, musí sa dotýkať krajín s rovnakou úrovňou vývoja spoločnosti, rovnakou kultúrou, to znamená, že nemôžeme porovnávať napríklad USA s ázijskými krajinami, ktoré aj keby dosiahli vysokú úroveň rozvoja, prechádzajú rozličnými úrovňami sociálnej odlišnosti a rôznorodosti, za čo môže byť zodpovedná konkrétna kultúra, a nie úroveň rozvoja.

Na základe uvedeného máme možnosť vidieť, že otázka multikulturalizmu predstavuje vo vývoji spoločnosti dôležitý fenomén, ktorému je potrebné venovať značnú pozornosť pri sociálnych analýzach.

Použitá literatúra

FUKUYAMA, F.: *Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava : Agora, 2005.

FUKUYAMA, F.: *The End of History and The Last Man*. Cambridge : Polity Press, 1992.

HUNTINGTON, S.: *Stret civilizácií., Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2001.

CHOVANCOVÁ, J.: *Antológia z politickej a právnej filozofie*. Bratislava – Žilina : Bratislavská vysoká škola práva – Eurokódex, 2007.

Recenzentka: *doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.*

Súhrn

Príspevok zameriava pozornosť na problematiku vývoja spoločenských inštitúcií smerom k modernej liberálnej demokracii, ako i vzťahu medzi ekonomickým rozvojom a stabilnou demokraciou.

Zusammenfassung

Die Autorin konzentriert sich auf die Entwicklung der Gesellschaftsinstitutionen zu einer modernen liberalen Demokratie sowie auf die Problematik der Wechselbeziehung zwischen der ökonomischen Entwicklung und der stabilen Demokratie.

Summary

The aim of article is the analyze about Fukuyama's view to the problems of activity institutions in liberal democracy, relation between economic development (social capital) and stability of democracy.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**SAMUEL HUNTINGTON – TRETIA VLNA
DEMOKRACIE – DEMOKRATIZÁCIA
KONCOM 20. STOROČIA**

Jarmila Chovancová

Podobne ako F. Fukuyama i S. Huntington sa snaží nájsť odpoveď na otázku: Prečo je spoločenský poriadok dôležitý pre budúcnosť liberálnej demokracie?

Sme svedkami toho, že pre koniec 70-tych až do začiatku 90-tych rokov došlo k pomerne neobvyklému zrodu nielen nových demokracií v Latinskej Amerike, v Európe, v Ázii, ale aj v bývalom komunistickom bloku – ktorú podľa Huntingtona predstavuje tretia vlna demokracie.

V tejto súvislosti F. Fukuyama zdôrazňoval vo svojom diele *Koniec histórie – posledný človek*,¹ že pre vývoj politických inštitúcií smerom k modernej liberálnej demokracii, existujú silné dôvody opierajúce sa o vzťah medzi ekonomickým rozvojom a stabilnou demokraciou.

V roku 1993 vyšiel diskutabilný článok harvardského profesora S. Huntingtona *Stret civilizácií* v americkom časopise *Foreign Affairs*, ktorý vyvolal obrovský rozruch (podobne ako Fukuyamov článok – pozn. autorky) a rôzne rozporuplné reakcie.

S. Huntington bol obviňovaný z toho, že jeho vízia je príliš pochmúrna nad vtedy akceptovanou a uznávanou ružovou perspektívou multikulturálnej civilizácie.

---

¹ FUKUYAMA, F.: *The End of History and the Last Man*. Cambridge : Polity Press, 1992, s. 100-110.

Je potrebné upozorniť na to, že štyri roky stará téza F. Fukuyamu o „konci histórie“ z dôvodov vyčerpania ideologických konfliktov, sa mnohým stále javila prehnaná.

Huntington neskôr vydal knižne svoju rozšírenú verziu *Stretu civilizácií*,² v ktorej sa snažil vysvetliť, že stret civilizácií nie je nevyhnutným vyústením budúceho vývoja, ale môže predstavovať jeden z možných názorov, ktorého naplnenie by mohlo priniesť katastrofálne dôsledky.

Ako to vidí S. Huntington?

Podľa neho³ civilizácie môžu žiť vedľa seba, kým sa dokážu vyhnúť univerzalizmu, a nikomu nebudú vnucovať svoje hodnoty a spôsob života.

A čo západ?

Západ sa môže vyhnúť stretu civilizácií, kým nebude zasahovať do problémov iných krajín a vnucovať im svoje chápanie sveta.

Avšak posledné udalosti, najmä hľadanie príčin prejavu terorizmu 11. 9. 2001 spôsobili, že bude potrebné uvedenú paradigmu znovu prehodnotiť, a preskúmať, ako si aj uvedomiť až dusivú nenávisť voči západnému spôsobu života.

Huntingtonov skeptický rozbor dlhodobých kultúrnych a ekonomických trendov v jednotlivých častiach sveta, ako i vízia rôznych scenárov možných konfliktov, sa opiera o obrovské množstvo štúdií aj iných autorov, štatistík, ale samozrejme akceptovali sa aj akademické diskusie k uvedeným problémom.

Komparatívne hľadisko, ktoré nám ponúka S. Huntington, naznačuje jednoznačný trend.

Pokrok krajín juhovýchodnej Ázie, hospodárska a demokratická stabilita v Latinskej Amerike, nám avizuje, že v súčasnej dobe nám ani tak nehrozí stret „severu“ s „juhom“, ako „západu so Blízkym východom“. Samozrejme, že tento stret by sa dotýkal aj ostatných civilizácií.

Hlavným problémom však zostáva niekoľko desaťročí existujúci stret medzi judeo-kresťanskou a islamskou vetvou civilizácie, ktorá vznikla v oblasti Stredozemného mora. Nejde pritom o stret medzi vzájomne cudzími civilizáciami, ale o civilizáciu, ktorá má spoločné korene duchovných kultúr.

Nemôžeme však zatvárať oči pred divergentným vývojom uvedených civilizácií, na jednej strane, ide totiž o smerovanie k liberálnej demokracii, a na strane druhej k despotickým systémom. Islamská civilizácia predstavuje dnes jedinou oblasť, kde neexistuje plnohodnotná demokracia.

A práve stret týchto svetov, nadobúda konkrétne kontúry boja medzi zástancami slobody a ich odporcami. Huntington nám vo svojej práci ukazuje, že slobodná vôľa, úcta k rodine, tolerancia a ďalšie morálne princípy, sú pôvodne súčasťou všetkých tradičných hodnotových systémov. Poukazuje pri obnove západu na to, že potenciálnym zdrojom novej energie vo vývoji, ale i ľudského

² HUNTINGTON, S.: *Stret civilizácií. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Oikoymenth, 1996, s. 97.

³ Tamtiež, s. 99.

kapitálu, sa stáva **imigrácia** za predpokladu dvoch podmienok: tou prvou je, ak sú uprednostňovaní schopní a kvalifikovaní ľudia, talentovaní s vedomosťami, ktorých hostiteľská krajina potrebuje, a druhou, ak sa dokážu noví prisťahovalci, ako aj ich deti asimilovať do kultúry krajiny a západu vôbec.

Prvá podmienka je charakteristická pre USA, a s tou druhou podmienkou sa potýkala Európa. V popredí už nie sú ani tak problémy ekonomické a demografické, ako skôr problémy morálne, alebo problémy dotýkajúce sa politickej jednotnosti západu.

Ako najčastejšie prejavy morálneho úpadku bývajú zdôrazňované prejavy v náraste asociálneho správania, úpadku rodiny, v USA ide o úpadok „sociálneho kapitálu“ (členstvo v dobrovoľných združeniach), ale i nižšia oddanosť intelektuálnym aktivitám, čo sa v USA avizuje klesajúcou úrovňou dosiahnutého vzdelania.

Ako hovorí Huntington,⁴ budúce zdravie západu, ale i jeho vplyv na iné spoločnosti, bude v značnej miere závisieť od toho, ako sa dokáže vysporiadať s týmito uvedenými trendami.

Pomerne závažné nebezpečenie existuje v USA. Americká národná identita je kultúrne definovaná dedičstvom západnej civilizácie a politickými princípmi americkej ústavy, na ktorých sa zhoduje väčšina Američanov. Ide o také hodnoty, akými sú sloboda, demokracia, individualizmus, rovnosť pred zákonom atď.

Spomínané hodnoty boli v druhej polovici 20. storočia vystavené neustálym útokom zo strany intelektuálov a publicistov, ktorí popierali existenciu spoločnej americkej kultúry.

Trend k multikulturalizmu sa prejavil v legislatívnych krokoch, vrátane zákonov o občianskych právach zo 60-tych a 90-tych rokov, keď Clintonova vláda vyhlásila podporu rôznorodosti za jeden zo svojich prioritných cieľov – čo bolo v obrovskom kontraste s minulosťou.

Odmietnutie západnej civilizácie podľa Huntingtona znamená nielen koniec USA, ale i západnej civilizácie, ako sme ju poznali.

Ak dôjde k „odzápadeniu“ USA, bude západ obmedzený iba na Európu s niekoľkými krajinami. Bez USA sa západ stane neustále sa znižujúcou časťou svetovej populácie.

Stret medzi multikulturalistami a ochráncami západnej civilizácie je podľa J. Kurtha „skutočným stretom“ vo vnútri americkej západnej civilizácie.

V polovici 90-tych rokov sme boli svedkami novej diskusie o charaktere západu a jeho budúcnosti.

Konštatovalo sa, že západ ako entita existuje, ale objavili sa i obavy o jeho budúcu existenciu.

Spôsobil to zdôrazňovanie nutnosti rozšíriť NATO aj o západné krajiny na východe, ďalej reakcie na rozpad Juhoslávie, zánik sovietskej hrozby, vplyv USA smerom k Európe.

⁴ Tamtiež, s. 127.

Podľa Huntingtona, ak by sa Severnej Amerike a Európe podarilo obnoviť morálny život, ak budú stavať na svojej kultúrnej spriaznenosti a dokážu vytvoriť úzke formy ekonomickej a politickej integrácie ako doplnok bezpečnostnej spolupráce v NATO, mohlo by dôjsť k tretej euroamerickej fáze západného ekonomického bohatstva a politického vplyvu.⁵

Či sa však západ politicky a ekonomicky zjednotí, závisí od toho, či USA potvrdia svoju západnú identitu a definujú svoju globálnu úlohu vedúcej krajiny západnej civilizácie.

Musíme mať na pamäti pred čím nás varoval L. Pearson, že totiž ľudstvo vstupuje do „doby keď rôzne civilizácie budú musieť žiť vedľa seba, učiť sa jedna od druhej, študovať vzájomne svoju históriu, ideály, umenie, ale i kultúru, a tak navzájom obohacovať svoje životy. Alternatívou v tomto preľudnenom malom svete je nedorozumenie, napätie a katastrofa.“

Stret civilizácií je najväčšou hrozbou pre svetový mier, avšak najistejšou zárukou pred globálnou vojnou je jedine medzinárodný poriadok založený na civilizáciách.

Požitá literatúra

FUKUYAMA, F. : *Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava : Agora, 2005

HUNTINGTON, S.: *Stret civilizácií. Boj kultúr a proměna světového řádu*. Praha : Oikoymenh, 1996.

Recenzentka: doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.

---

⁵ Tamtiež, s. 129.

Súhrn

Článok zameriava pozornosť na otázku multikulturalizmu a jeho dôsledkov pre civilizáciu. Analyzuje problematiku stretu civilizácií, ako i možnosti ich spoločnej koexistencie.

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die Frage des Multikulturalismus und dessen Folgen für die Zivilisation, Konflikte zwischen Zivilisationen sowie die Möglichkeiten deren gemeinsamen Koexistenz erörtert.

Summary

Samuel Huntington trying to find the answer on the question: Why is social order necessary for the future of liberal democracy? Showing the problems of civilizations, and their possibilities of common existence.

INŠTITÚT MINIMÁLNEJ MZDY A MINIMÁLNYCH MZDOVÝCH NÁROKOV V PRÁVE SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA A V PRACOVNOM PRÁVE – PREŽITOK ALEBO NEVYHNUTNOSŤ 3. TISÍCROČIA?

Zuzana Macková

ÚVOD

Ludstvo sa nachádza v 3. tisícročí, ktoré je nesporne poznačené globalizačnými procesmi a to:

- rozvojom globálnych finančných trhov (*medzinárodný pohyb kapitálu sa zrýchlil začiatkom 80. rokov za vlády R. Reagana a M. Thatcherovej a najmä začiatkom 90. rokov 20. storočia*),
- rastom nadnárodných korporácií a ich čoraz väčším vplyvom a vládou nad národnými ekonomikami.

Hlavnou črtou globalizácie je najmä voľný pohyb kapitálu na rozdiel od pohybu ľudí, ktorý zostáva viac-menej veľmi prísne regulovaný. Kapitál ako podstatná zložka výroby sa odjakživa usiluje vyhnúť zdaneniu a regulácii a vzhľadom na možnosti jeho okamžitého presunu zároveň oslabuje schopnosť štátov kontrolovať a zasahovať do ekonomiky. Vplyvom globalizácie došlo k oslabeniu sociálnych štátov, ktoré sa zrodili po druhej svetovej vojne, pretože ľudia, ktorí potrebujú dávky zo systému sociálneho zabezpečenia, nemôžu z krajiny len-tak odísť, avšak kapitál, ktorému štát blahobytu vyruboval dane, môže. Zahraniční investori rýchlo presúvajú svoje investície z jednej krajiny do druhej, kde ich úroková miera a návratnosť kapitálu je vyššia, avšak práve z toho

dôvodu sa sociálne výdavky znižujú, pretože investori sa vyhýbajú zdaneniu, od ktorého sociálne dávky závisia. Medzinárodný obchod a finančné globálne trhy vytvárajú nesmierne bohatstvo, ale nevedia sa vôbec postarať o sociálne potreby ľudí, ani o zmiernenie chudoby, o ochranu životného prostredia, ani o pracovné podmienky a ľudské práva, t. j. o tzv. verejné statky.

„Globalizácia však nie je hra s nulovým výsledkom“¹ Globalizácia ako otázka spoločenského a politického myslenia je najmä paradoxom z dôvodu, že „pre veľmi malý počet ľudí je vysoko zisková, no ignoruje a odsúva na okraj dve tretiny svetovej populácie.“² Prieepasť medzi bohatými a chudobnými sa neustále zväčšuje. Najbohatšie 1 % obyvateľstva dostáva toľko ako najchudobnejších 57 %. Viac ako 1 miliarda ľudí žije z menej ako 1 USD denne, takmer 1 miliarda ľudí nemá prístup k čistej vode, 826 miliónov trpí podvýživou³ a každý rok umrie 10 miliónov ľudí pre nedostatok najzákladnejšej zdravotnej starostlivosti.⁴

Globalizácia má svoj nielen ekonomický, politický a spoločenský rozmer, ale taktiež psychologický a sociálny, prejavujúci sa „v novej kvalite medzinárodnej delby práce, inovácii a rýchlosti zmien vyvolávajúcich dopady najmä na sociálne postavenie ľudí.“⁵ Globalizácia trhov viedla k nevyváženému sociálnemu vývinu a nemožno pochybovať o tom, že má kľúčový vplyv na trh práce a na úroveň zamestnanosti. „V období rokov 1990 až 2002 vzniklo napríklad v USA viac ako 20 miliónov nových pracovných miest, avšak prevažnú časť týchto nových pracovných miest tvorili pracovné miesta s nižšou kvalifikačnou úrovňou a s nižším mzdovým ohodnotením.“⁶

Vzhľadom na skutočnosť, že novovzniknuté miesta vznikali najmä v sektore služieb (*s nižším mzdovým a pracovným ohodnotením*), konečný efekt tohto transformačného procesu sa prejavil v celkovom poklese úrovne príjmov prevažnej väčšiny amerických rodín, viazaných na pracovné príjmy. Na tento proces upozorňovali tak Jozef Stiglitz, ako aj David Rich – bývalý minister práce Clintonovej administratívy. Z uvedeného vyplýva, že novo vytvárané pracovné miesta dosahujú nižšiu kvalifikačnú náročnosť, ako aj nižšiu úroveň mzdového ohodnotenia. Častokrát ide o vytváranie nových pracovných miest na skrátený pracovný úväzok, zvyšujúci sa podiel pracovných úväzkov na dobu určitú, výrazne narastajúce zapožičiavanie zamestnancov medzi firmami navzájom a vznikajú aj nové formy atypickej práce, napr. práca na diaľku (telepráca), práca doma, počítačová práca atď. Z dôvodu liberalizácie globálnych trhov sa

¹ SŐROS, G.: *O globalizácii*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 21.

² BAUMAN, Z.: *Globalizácia. (Dôsledky pre ľudstvo.)* Bratislava : Kalligram 2000, s. 69-70.

³ *Správa o ľudskom rozvoji 2001*. New York, United Nations Development Programme, 2001.

⁴ Komisia o makroekonomike a zdraví: *Investovanie do zdravia pre ekonomický rozvoj*. Ženeva : Svetová zdravotnícka organizácia, December 2001.

⁵ BARINKOVÁ, M.: *Vzájomné ovplyvňovanie globalizačných procesov a sociálnej sféry*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2002, s. 16.

⁶ STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. Bratislava : Ekonóm, 2004, s. 197.

neustále prehľbujú problémy medzi celkovou úrovňou pracovných príjmov a celkovými životnými nákladmi obyvateľstva, pretože väčšina novovznikajúcich pracovných miest je ohodnotená na úrovni životného minima alebo minimálnej mzdy. To má za následok **enormný nárast tzv. chudobných pracujúcich**, ktorí pracujú na úrovni:

- minimálnej mzdy,
- mzdy, ktorá ich neopravňuje na poberanie sociálnych dávok,
- mzdy, z ktorej sú schopní zaplatiť iba základné nevyhnutné potreby na prežitie,
- mzdy, ktorá nezaťažuje zamestnávateľov.⁷

Dochádza zákonite k znižovaniu sociálnych istôt zamestnancov, ktorí vykonávajú závislú prácu za mzdu. V priestore Európskej únie predstavujú zamestnanci cca 80 % obyvateľstva, pričom reálnemu podnikaniu sa chce venovať iba cca 15 – 20 % obyvateľstva.⁸ Počet chudobných sa neustále rozširuje a veľká časť strednej triedy sa postupne rozpadáva, pričom jej veľká časť sa dostáva medzi nízko príjmové skupiny a iba nepatrne malá časť medzi vysoko príjmové skupiny obyvateľstva.

Dá sa povedať, že pod vplyvom 11. septembra 2001 došlo „k humanizácii globalizácie“, čo sa prejavuje najmä hodnotami „globálnej solidarity a rovnosti príležitosti,“⁹ avšak tieto princípy možno iba veľmi ťažko realizovať vo svete chudoby, biedy, nevzdelanosti, ako aj v nemožnosti prístupu k základnej zdravotnej starostlivosti. Sme svedkami, že globalizácia potláča dodržiavanie pracovných štandardov, ktoré sa týkajú najmä ochrany a bezpečnosti zdravia pri práci, dĺžky pracovného času, zamestnávania osôb mladších ako 18 rokov veku, minimálnych štandardov odmeňovania atď. Nesúlady v prístupe k práci a kapitálu je podstatnou črtou súčasnej globalizácie. Svetová obchodná organizácia (*WTO*) nadradzuje medzinárodný obchod nad iné sociálne ciele. **Ochrane práce sa venuje Medzinárodná organizácia práce (*MOP, resp. ILO*)**, ktorá vypracovala všetky dohovory (*konvencie*) nevyhnutné na ochranu pracovnej sily. **Správny prístup by mal smerovať k ratifikácii a presadzovaniu jednotlivých dohovorov MOP vo všetkých krajinách sveta**, čo by sa zákonite premietlo do:

- oživenia (nielen) európskej ekonomiky najmä reálnym rastom zamestnanosti,
- v boji proti všetkým formám vylúčenia zo spoločnosti,
- v plnej zamestnanosti a
- v modernizácii (nielen) európskeho sociálneho modelu, ktorý je založený na aktívnej solidarite, záruke základných ľudských práv a slobôd, vzdelávaní, na reforme dôchodkových systémov i na riešení demografických otázok.

⁷ Tamže, s. 202.

⁸ STANĚK, P.: *Globalizácia*. Bratislava : Epos, 2002, s. 55.

⁹ STANEK, V. a kol.: cit. dielo, s. 194-195.

1. SITUÁCIA NA SLOVENSKU

V rámci prebiehajúcej globalizácie aj na území Slovenskej republiky dochádza k výraznému napätiu medzi záujmami zamestnávateľov, ktorí od roku 2001 neustále kritizujú (*vraj*) „vysoké“ daňové a odvodové zaťaženie, ba dokonca už aj existenciu samotnej minimálnej mzdy a záujmami zamestnancov, ktorých ochrana premietnutá aj v pracovnoprávnom zákonodárstve sa neustále znižuje s odôvodnením „zrovnoprávniť (*resp. zrovnovážiť*)“ doterajšiu záujmovú sféru zamestnávateľa a zamestnanca tak, aby pre zamestnávateľa zamestnanec nebol priveľkou ťarchou a vážne neohrozoval jeho záujmy v konkurencii v širšom európskom (*ako aj v celosvetovom*) priestore.¹⁰ A práve v súčasnosti sa viac ako inokedy predtým ozývajú hlasy zo strany zamestnávateľských subjektov za zrušenie minimálnej mzdy s odôvodnením, že:

1. inštitút minimálnej mzdy **sa** *vraj* **nevyužíva vo všetkých krajinách EÚ**, ani vo všetkých krajinách mimo Európy,
2. na inštitút minimálnej mzdy je **previazaný príliš veľký počet plnení rôzneho druhu**, ktoré častokrát **nesúvisia s účelom tohto inštitútu**,
3. s každým zvýšením minimálnej mzdy **sa zvyšujú odvody do poisťovní fondov**, ktoré sú podľa ich názoru príliš vysoké a neúmerne zaťažujú náklady zamestnávateľov,
4. existencia inštitútu minimálnej mzdy **bráni pružnejšiemu využívaniu lacnej a nízkokvalifikovanej pracovnej sily**, najmä v regiónoch s nižšími príjmami, kde by ľudia boli ochotní pracovať aj za nižšiu ako štátom určenú minimálnu mzdu,
5. so zvýšením minimálnej mzdy priamo **úmerne rastú aj minimálne mzdové nároky** ustanovené v § 120 Zákonníka práce, čím nútia zamestnávateľov zvyšovať mzdy všetkých zamestnancov a **sú tak prekážkou diferenciácie miezd zamestnancov**.¹¹

Pre nikoho určite nie je príjemné pracovať za minimálnu mzdu, ale je to vždy lepšie, ako byť odkázaný na pomoc od štátu, t. j. na dávku v nezamestnanosti alebo na dávky sociálnej pomoci.

Minimálna mzda má v Európskej únii tak svojich odporcov, ako aj verných stúpencov. Častým argumentom je **negatívny dopad minimálnej mzdy na zamestnanosť**, pretože ak je minimálna mzda príliš vysoká, môže mať za následok prepúšťanie nízkokvalifikovaných zamestnancov. „**Tento názor nie je však empirický potvrdený**, ba dokonca v niektorých prípadoch (*štúdie z USA*) bol zistený aj pozitívny efekt zvýšenia minimálnej mzdy na zvýšenie

¹⁰ BARANCOVÁ, H.: *Globalizácia a jej sociálnoprávne následky*. Zborník. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2002, s. 15.

¹¹ VIŠŇOVSKÝ, V.: Minimálna mzda a minimálne mzdové nároky – argumenty za a proti. *Manažment, mzdy a financie*, roč. 12, č. 18 – 19/2005, s. 334-335.

zamestnanosti. Tento argument v našich podmienkach nie je možné potvrdiť, ani vyvrátiť, pretože obdobná štúdia zatiaľ nebola vykonaná.¹² Pre niekoho (najmä pre zamestnávateľov malých a stredných firiem) predstavuje (vraj) brzdu podnikania a spôsobuje deformáciu trhu. Pracovná sila je (vraj) z dôvodu minimálnej mzdy príliš drahá, neumožňuje rozvoj kratších pracovných úväzkov a zamestnávateľom spôsobuje aj nemalé administratívne problémy.

Jej stúpenci naopak vyzdvihujú jej sociálnu funkciu a zlepšovanie pracovného postavenia a istôt zamestnancov, pretože podstatný rozdiel medzi výškou minimálnej mzdy a sociálnymi dávkami je nesporne dôležitým motivačným prvkom pri znižovaní nezamestnanosti.

V nasledujúcich riadkoch si priblížime, kedy bola minimálna mzda zavedená a z akého dôvodu vôbec tento inštitút vznikol. Pokúsime sa dať odpoveď na otázku, aký význam má minimálna mzda, či má vôbec svoje opodstatnenie (*pretože sa ozývajú hlasy za jej úplne zrušenie*), vrátíme sa trošku aj do minulosti, priblížime, aké sú výšky minimálnej mzdy v jednotlivých krajinách EÚ (*t. j. kde sú najvyššie a kde najnižšie*) a uvedieme, ako je to u nás a aký vplyv má najmä na platenie poisťného do verejnoprávnych inštitúcií v prípade pracovnoprávných vzťahov, t. j. najmä pracovného pomeru a na výšku sociálnych dávok poskytovaných v čase určitých sociálnych udalostí.

2. PRÁVO NA ODMENU ZA VYKONANÚ PRÁCU

V zmysle **Všeobecnej deklarácie ľudských práv (z 10. decembra 1948 – článok 23 ods. 3)** „každý zamestnanec (*pracujúci*) má právo na spravodlivú a dostačujúcu odmenu, ktorá by zaisťovala jemu samému a jeho rodine **životie odpovedajúce ľudskej dôstojnosti.**“ Taktiež v zmysle tohto dokumentu (**článok 25**) „každý má právo na takú životnú úroveň, ktorá môže zabezpečiť jeho zdravie, jeho rodiny, zahŕňajúc v to menovite **výživu, ošatenie, bývanie a lekárske ošetrovanie, ako aj potrebné sociálne opatrenia,** t. j. má právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe, pri pracovnej neschopnosti, pri ovdovení, v starobe alebo v iných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastanú za okolností nezávislých na jeho vôli.“

Podľa článku 7 **Medzinárodného paktu OSN o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (z 12. decembra 1966)** „štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého človeka na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, ktoré zabezpečujú najmä odmenu, ktorá poskytuje ako minimum všetkým pracovníkom spravodlivú mzdu a rovnakú odmenu za prácu rovnakej hodnoty bez akéhokoľvek rozlišovania, pričom najmä ženám sú zaručené pracovné podmienky nie horšie, než aké majú muži, s rovnakou odmenou za rovnakú prácu, slušný život pre ne a ich rodiny v súlade s ustanoveniami

¹² VIŠŇOVSKÝ, V.: cit. dielo, s. 339.

tohto Paktu, odpočinok, zotavenie a rozumné vymedzenie pracovných hodín a pravidelnú platenú dovolenku, ako aj odmenu v dňoch verejných sviatkov.“ Taktiež podľa článku 11 tohto Paktu „štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahŕňajúc dostatočnú výživu, šatstvo, byt a neustále zlepšovanie životných podmienok.“

V sociálnom chápaní minimálnych miezd pokračovala aj **Európska sociálna charta**, ktorá **právo na spravodlivú odmenu za vykonanú prácu zakotvuje v článku 4**, ktorú Slovenská republika ratifikovala a 21. júla 1998 nadobudla právoplatnosť. **Minimálna mzda je definovaná ako právo občanov na primeranú odmenu za prácu, a to aspoň na takej úrovni, ktorá zabezpečí zamestnancom a ich rodinám dôstojnú životnú úroveň.** (*Uvedené právo na „primeranú odmenu“, ktorá zabezpečí pracovníkom a ich rodinám dôstojnú životnú úroveň zakotvuje aj (revidovaná) Európska sociálna charta v čl. 4, ktorú však Slovenská republika zatiaľ neratifikovala.*)

Podľa **čl. 36 Ústavy Slovenskej republiky zamestnanci** (*bez zreteľa na štátnu príslušnosť*), t. j. fyzické osoby zamestnávané v pracovnoprávných vzťahoch (*t. j. v pracovnom pomere alebo na základe dohôd mimo pracovného pomeru, t. j. na základe dohody o vykonaní práce, dohody o pracovnej činnosti alebo dohody o brigádnickej práci študentov*) **majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky**, pričom zákon – t. j. **Zákonník práce im zabezpečuje najmä právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň.**

Na základe uvedeného možno konštatovať, že „štáty musia zaručiť slušný a dôstojný život každému, čo realizujú ustanovením minimálnej mzdy a poskytovaním dávok sociálnej pomoci.“¹³

3. FUNKCIE MZDY

Právo na odmenu za vykonanú prácu predstavuje jednu zo základných charakteristík pracovnoprávneho vzťahu, ktorou je jeho odplatenosť, resp. majetková stránka. To znamená, že zamestnávateľ je povinný zamestnancovi platiť za vykonanú prácu. Je však potrebné zdôrazniť, že majetková, odplatná stránka pracovnoprávneho vzťahu je regulátorom miery spotreby práce a súčasne mierou ocenenia individuálnych výsledkov práce jednotlivých zamestnancov. Avšak pracovnoprávny vzťah v tejto rovine nie je obyčajným výmenným vzťahom na spôsob výmeny tovaru a jeho ceny. V pracovnoprávnom vzťahu totiž **nejde iba o vklad majetkový, ale najmä o osobný a spoločenský.** Človek pracuje nielen preto, aby si zabezpečil živobytie, ale **práca je pre človeka zároveň aj prostriedkom jeho seberealizácie.** Z uvedeného vyplýva, že **právne**

¹³ TOMEŠ, I. – KOLDINSKÁ, K.: *Sociální právo Evropské unie*. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 104.

významná je aj sociálna stránka pracovnej sily, ktorá výrazným spôsobom špecifikuje pracovnoprávne vzťahy. Základnou formou odmeny za prácu je mzda (resp. plat).

Mzda ako základná obsahová súčasť pracovného pomeru plní svoju funkciu dostatočne najmä vtedy, ak na zamestnanca pôsobí spätne stimulačne a motivuje ho k vyššiemu a lepšiemu pracovnému výkonu. V oblasti pracovnoprávných vzťahov mzda plní štyri základné funkcie, a to:

- a) **sociálnu (alimentačnú, resp. ochrannú) – mzda slúži na zabezpečenie základných životných potrieb zamestnanca**, t. j. plní dôležitú sociálnu funkciu. V pracovnoprávnej úprave mzdy za vykonanú prácu sa uplatňujú ochranné pravidlá zamerané najmä na záruku minimálnej mzdy a minimálnych mzdových taríf pri odmeňovaní za prácu, ako aj vo forme ochrany výplaty mzdy, najmä z dôvodu, že *výsledok práce zamestnanca sa stáva vlastníctvom zamestnávateľa*, t. j. zamestnanec, ktorý nie je vlastníkom výrobných prostriedkov nepracuje pre seba, ale pre iného, t. j. pracuje na rozširovaní a zveľaďovaní cudzieho vlastníctva a dáva svoju pracovnú silu k dispozícii zamestnávateľovi, aby ju ten využil vo svoj prospech – ide o prejav tzv. závislej, nesamostatnej, námedznej a odplatnej práce vykonávanej pre iného (*základná charakteristika ľudskej činnosti, ktorá je predmetom pracovného pomeru*),
- b) **regulačnú** – ide o prejav ekonomickej povahy mzdy ako ceny práce, t. j. mzda ako cena práce ovplyvňuje celkové náklady na produkciu v prípade jednotlivých zamestnávateľov, čím predurčuje aj ich konkurencieschopnosť na trhu,
- c) **kompenzačnú** – mzda by mala nahrádzať nevýhody výkonu určitých druhov prác nielen z hľadiska fyzickej obtiažnosti, ale aj z hľadiska iných faktorov ich výkonu, napr. z hľadiska nepriaznivých pracovných podmienok, intenzity pracovného nasadenia zamestnanca alebo iných faktorov, napr. výkon práce v noci, nadčasová práca atď.,
- d) **stimulačnú (motivačnú)** – vedie zamestnancov k vyššiemu a kvalitnejšiemu pracovnému výkonu, pôsobí aj na osobnostný rozvoj zamestnancov a umožňuje zamestnávateľom zvyšovať ich ekonomickú prosperitu. Nedostatok stimulácie pôsobí na zamestnancov a ich pracovnú morálku, ako aj na produktivitu a aj ekonomické výsledky zamestnávateľov.¹⁴

4. HISTÓRIA MINIMÁLNEJ MZDY

Minimálna mzda ako spoločensky najnižšia cena práce má v zákonodárstve anglosaských krajín viac ako storočnú tradíciu. Po prvýkrát sa uplat-

¹⁴ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava : Sprint, 2006, s. 527-533.

nila na Novom Zélande v roku 1894 ako súčasť rozhodovania pracovných sporov. V Austrálii bola zavedená v roku 1896 s cieľom zabrániť výplate príliš nízkych miezd, zaručiť existenčné minimum a obmedziť nekalú súťaž výplatami veľmi nízkych miezd.

Postupne bola uplatňovaná v Rakúsku a Nórsku (1918), v Československu (1919), v Nemecku (1923), v Španielsku (1926), v Belgicku (1934), ba dokonca aj v USA (1938).

Minimálna mzda predstavuje najnižšie peňažné plnenie, ktoré je zamestnávateľ (fyzická alebo právnická osoba) povinný poskytovať zamestnancom, vo väčšine prípadov v zamestnaniach najnižšej výkonnosti a kvalifikácie. Je to najnižšia cena práce zamestnanca a práve prostredníctvom minimálnej mzdy sa zabezpečuje životná úroveň na spoločensky (ľudsky dôstojnej) minimálne uznanej hranici.

Minimálna mzda plní dve základné funkcie, a to:

1. ekonomickú

- **ochrana pre ekonomickým dumpingom** – t. j. ochraňuje seriózných zamestnávateľov pred nekalou súťažou,
- je mzdovým nákladom vymedzujúcim spodnú hranicu priamych mzdových nákladov, ktoré majú vplyv na cenovú skladbu tovarov a služieb a tým aj na hladinu cien (*konkurencieschopnosť*) a infláciu,
- je hranicou, od ktorej sa určujú tarifné mzdy, t. j. tie sú východiskom na odstupňovanie miezd podľa zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti práce, najmä v profesiách s celkovou nižšou úrovňou zárobkov a

2. sociálnu

- **ochrana pred chudobou** – t. j. zaručuje formu prežitia zo zárobku, t. j. **úlohou minimálnej mzdy je najmä zabrániť zníženiu úrovne miezd (zárobkov) pod hranicu reprodukčných nákladov na pracovnú silu,**
- **ochrana pred nezamestnanosťou** – t. j. má vplyv na platobnú neschopnosť a nezamestnanosť, príp. konkurencieschopnosť, pretože úroveň minimálnej mzdy priamo alebo nepriamo ovplyvňuje výšku zárobku väčšieho okruhu zamestnancov najmä v odvetviach s nízkymi mzdami v pomerne širokom pásme nad hranicou minimálnej mzdy, a to najmä vtedy, ak sú mzdy nielen nízke, ale aj keď sú medzi jednotlivými mzdovými stupňami malé rozdiely.

Okrem týchto funkcií **minimálna mzda** je aj

- a) významným faktorom na ochranu proti riziku vzniku sociálnych konfliktov,
- b) ukazovateľom ekonomickej, sociálnej a etickej vyspelosti krajiny,
- c) prejavom sociálnej ochrany vyžadovanej v rámci príslušných medzinárod-

ných noriem (t. j. spravodlivosť – primeranosť – rovnoprávnosť v odmeňovaní atď.).¹⁵

Z pohľadu Medzinárodnej organizácie práce (MOP) sa **minimálna mzda** považuje za **základný faktor sociálnej integrity občanov a právo občanov na minimálnu mzdu patrí do okruhu nedeliteľných a nescudziteľných subjektívnych sociálnych práv.**

Metódy na stanovenie minimálnych miezd boli predmetom dohovorov MOP so sídlom v Ženeve – napr. **dohovor MOP č. 26/1928 o zavedení metód určenia minimálnych miezd** (Československo ratifikovalo 12. 6. 1950, č. 439/1990 Zb., pozn. autorky: *tento dohovor ratifikovalo 103 štátov sveta, napr. Austrália, Angola, Albánsko, Belgicko (1937), Bolívia, Brazília, Burkina Faso (1968), Burundi (1961), Kanada (1935), Belize (1983), Čad (1960), Dominikánska republika (1956), Francúzsko (1930), Nemecko (1923), India (1950), Guatemala (1961), JAR (1932), Nový Zéland (1938), USA (1938), Luxembursko (1958), Švajčiarsko (1947), Srí Lanka atď.*), **dohovor MOP č. 99/1951 o metódach určenia minimálnych miezd v poľnohospodárstve** (Československo ratifikovalo 21. 1. 1964, č. 470/1990 Zb.) atď.

Väčšina krajín OECD sa rozhodla pre jednotné celoštátne minimálne mzdy, ktoré pre niektoré skupiny zamestnancov, napr. pre zamestnancov, ktorí sú poberaťelmi čiastočného invalidného dôchodku alebo invalidného dôchodku, pre mladistvých zamestnancov, učňov atď., môžu byť ustanovené aj zníženými sadzbami.

Vo väčšine krajín je minimálna mzda ustanovená:

- **rozhodnutím vlády alebo parlamentom na základe zákona** – ide o tzv. štatutárnu minimálnu mzdu,
- **inými štátnymi orgánmi na základe nariadenia alebo vyhlášky** alebo
- **na základe dohody medzi jednotlivými sociálnymi partnermi, t. j. na základe kolektívneho vyjednávania** (napr. **v Belgicku** – sa minimálna mzda dojednáva v Národnej kolektívnej zmluve, ktorá sa vzťahuje **na všetkých zamestnancov vo veku 21 a viac rokov, v Nemecku** – sú kolektívne odvetvové zmluvy, ktoré je možné za určitých podmienok rozšíriť na všetkých zamestnancov príslušného odvetvia a **vykrývajú cca 47 %** všetkých zamestnancov, **v Taliansku a Fínsku** – sa dojednávajú minimálne mzdové tarify pre jednotlivé odvetvia, je to **cca 90 %** všetkých zamestnancov a **vo Švédsku** – je odvetvovými kolektívnymi zmluvami „zastrešených“ **cca 94 %** zamestnancov).¹⁶

Na Slovensku je kolektívnymi zmluvami vyššieho stupňa a podnikovými kolektívnymi zmluvami pokrytých približne cca 35 % zamestnancov. V prípade zrušenia minimálnej mzdy a v tej súvislosti aj minimálnych mzdových nárokov

¹⁵ RIEVAJOVÁ, E. a kol.: *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava : Ekonóm, 2003, s. 63.

¹⁶ BAROŠOVÁ, M.: *Analýza právnych predpisov s väzbou na minimálnu mzdu*. VÚ č. 2109. Bratislava : Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2005.

by prevažná časť zamestnancov zostala bez akejkol'vek minimálnej mzdovej ochrany.¹⁷

Z uvedeného vyplýva, že minimálna mzda môže byť ustanovená **na národnej úrovni**, t. j. na základe celoštátnej-tripartitnej dohody sociálnych partnerov alebo **podľa jednotlivých odvetví**, tzv. odvetvové minimálne mzdy.

Je potrebné zdôrazniť, že **všetky krajiny EÚ majú zavedené minimálne mzdy**, vo väčšine prípadov **podľa jednotlivých odvetví** na základe dohody medzi sociálnymi partnermi, t. j. **na základe kolektívneho vyjednávania**. Napríklad pre chemický priemysel, elektrotechnický priemysel, školstvo, zdravotníctvo atď. „Naposledy minimálna mzda bola opätovne zavedená v apríli 1999 aj vo Veľkej Británii zákonom National Minimum Wage, ktorého prijatie znamenalo výrazné zlepšenie pre 1,5 milióna pracujúcich. Uzákonením minimálnej mzdy sa v priebehu dvoch rokov rozdiely v príjmoch žien a mužov zmenšili o 2 %.“¹⁸ Minimálna mzda je aj v USA, avšak Kongres minimálnu mzdu, ktorá bola do 31.12.2005 stanovená na 5,15 USD, t. j. v prepočte 150 Sk, neupravoval takmer deväť rokov. Minimálna mzda bola upravená až od 1. 1. 2006 v 17 spolkových štátoch a vo Federálnom

dištrikte Kolumbia z dôvodu, že životná úroveň mnohých ľudí sa znížila. Napríklad v štáte Washington sa minimálna mzda od 1. 1. 2006 zvýšila najmenej na 7,63 USD na hodinu, v Oregone na 7,50 USD a v Connecticute dosiahla 7,40 USD na hodinu. V týchto i ďalších štátoch sa každoročne minimálna mzda začala od 1. 1. 2006 upravovať v súvislosti s rastom inflácie.¹⁹

Do roku 1996 v Slovenskej republike bola výška minimálnej mzdy upravovaná vládny nariadením (napr. *vládne nariadenie ČSFR č. 99/1991 Zb. o určení minimálnej mzdy, vládne nariadenie ČSFR č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde v znení nariadenia vlády SR č. 645/1992 Zb. a nariadenia vlády SR č. 248/1993 Z. z.*). **Od 1. apríla 1996** však nadobudol účinnosť **zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde. Odvtedy má Slovenská republika tzv. jednotnú štatutárnu minimálnu mzdu.**

Zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde bol novelizovaný viacerými zákonmi, napr. zákonom č. 346/1999 Z. z. atď. a viacerými nariadeniami, napr. nariadením vlády SR č. 298/2000 Z. z., ktorým sa ustanovila výška minimálnej mzdy v sume 4 400 Sk mesačne (*účinné od 1. októbra 2000*), nariadením vlády SR č. 525/2004 Z. z., ktorým sa ustanovila výška minimálnej mzdy v sume 6 500 Sk mesačne (*účinné od 1. októbra 2004*), nariadením vlády SR č. 428/2005 Z. z., ktorým sa ustanovila výška minimálnej mzdy v sume 6 900 Sk

¹⁷ VIŠŇOVSKÝ, V.: cit. dielo, s. 337.

¹⁸ MAČUHA, M.: *Minimálna mzda a minimálne mzdové nároky – áno alebo nie. Aktuálne otázky pracovnej legislatívy v EÚ a SR*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v Banskej Bystrici dňa 9. novembra 2006. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta, Slovenská spoločnosť pre pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia, 2007, s. 79.

¹⁹ Viaceré štáty Americkej únie sa rozhodli zvýšiť minimálnu mzdu. *Príjmy a mzdy*, roč. 7, č. 1/2006, s. 45, (Informácie z domova a zo zahraničia, TASR).

mesačne (účinné od 1. októbra 2005), nariadením vlády SR č. 540/2006 Z. z., ktorým sa ustanovila výška minimálnej mzdy v sume 7 600 Sk mesačne (účinné od 1. októbra 2006) a naposledy nariadením vlády Slovenskej republiky č.450/2007 Z. z., ktorým sa ustanovila výška minimálnej mzdy v sume 8 100 Sk mesačne (účinné od 1. októbra 2007).

5. NOVÝ ZÁKON Č. 663/2007 Z. Z. O MINIMÁLNEJ MZDE

Dňa 1. februára 2008 nadobudol účinnosť nový zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, ktorý zrušil:

1. celý zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení zákona č. 366/1997 Z. z., zákona č.56/1999 Z. z., zákona č. 346/1999 Z. z. a zákona č. 225/2002 Z. z., ako aj
2. nariadenie vlády Slovenskej republiky č.450/2007 Z. z., ktorým sa ustanovovala výška minimálnej mzdy.

Zároveň ustanovil, že od 1. februára 2008 do ustanovenia sumy minimálnej mzdy podľa tohto „nového“ zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde je

1. suma mesačnej minimálnej mzdy každého zamestnanca, t. j. aj invalidného bez zreteľa na percentuálny pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť) odmeňovaného mesačnou mzdou vo výške 8 100 Sk a
2. suma minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú každým zamestnancom vo výške 46,60 Sk.

Tabuľka č. 1: Prehľad výšky minimálnej mzdy od 1. 4. 1996

právny predpis	výška <u>hodinovej</u> minimálnej mzdy	výška <u>mesačnej</u> minimálnej mzdy
Zákon č. 90/1996 – účinný od 1. 4. 1996	14,60 Sk	2 700 Sk
Zákon č. 366/1997 Z. z. – účinný od 1. 1. 1998	16,20 Sk	3 000 Sk
zákon č. 56/1999 Z. z. – účinný od 1. 4. 1999	19,40 Sk	3 600 Sk
zákon č. 346/1999 Z. z. – účinný od 1. 1. 2000	21,60 Sk	4 000 Sk
Nariadenie vlády SR č. 298/2000 Z. z. – účinné od 1. 10. 2000	23,80 Sk	4 400 Sk
Nariadenie vlády SR č. 411/2001 Z. z. – účinné od 19. 10. 2001	26,60 Sk	4 920 Sk
Nariadenie vlády SR č. 226/2002 Z. z. – účinné od 30. 4. 2002	28,30 Sk	4 920 Sk

právny predpis	výška <u>hodinovej</u> minimálnej mzdy	výška <u>mesačnej</u> minimálnej mzdy
Nariadenie vlády SR č. 514/2002 Z. z. – účinné od 1. 10. 2002	32,00 Sk	5 570 Sk
Nariadenie vlády SR č. 400/2003 Z. z. – účinné od 1. 10. 2003	35,00 Sk	6 080 Sk
Nariadenie vlády SR č. 525/2004 Z. z. – účinné od 1. 10. 2004	37,40 Sk	6 500 Sk
Nariadenie vlády SR č.428/2005 Z. z. – účinné od 1. 10. 2005	39,70 Sk	6 900 Sk
Nariadenie vlády SR č. 540/2006 Z. z. – účinné od 1. 10. 2006	43,70 Sk	7 600 Sk
Nariadenie vlády SR č. 450/2007 Z. z. – účinné od 1.10.2007	46,60 Sk	8 100 Sk
Zákon č. 663/2007 Z. z. – účinné od 1. 2. 2008	46,60 Sk	8 100 Sk

5.1. Pôsobnosť a predmet zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde

Nový zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde upravuje poskytovanie minimálnej mzdy zamestnancom v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu na zabezpečenie minimálnej úrovne príjmu zamestnanca za vykonanú prácu.

Znamená to, že sa vzťahuje na všetkých zamestnancov v pracovnom pomere (ktorý vzniká na základe pracovnej zmluvy) a v obdobnom pracovnom vzťahu (t. j. aj na príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície podľa zákona č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe v znení neskorších predpisov, na colníkov podľa zákona č. 200/1998 Z. z. o štátnej službe colníkov a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonov v znení neskorších predpisov, na sudcov a prísediacich podľa zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, na prokurátorov a právnych čakatel'ov podľa zákona č. 154/2001 Z. z. o prokurátoroch a právnych čakatel'och prokuratúry v znení neskorších predpisov, na štátnych zamestnancov podľa zákona č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, na hasičov a záchranárov podľa zákona č. 315/2001 Z. z. o Hasičskom a záchrannom zbore v znení neskorších predpisov, na profesionálnych vojakov podľa zákona č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov).

Tento zákon platí pre všetky druhy pracovných pomerov, pričom nie je rozhodujúce, či ide o pracovný pomer dohodnutý na neurčitý čas alebo o pracovný pomer dohodnutý na dobu určitú podľa § 48 Zákonníka práce.

Je potrebné zdôrazniť, že **zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde sa nevzťahuje na fyzické osoby vykonávajúce činnosti na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru**, t. j. na základe dohody o vykonaní práce, dohody o brigádnickej práci študentov a od 1. septembra 2007 aj na základe dohody o pracovnej činnosti.

5.2. Úprava sumy mesačnej minimálnej mzdy

Nový zákon o minimálnej mzde taxatívne ustanovuje presný dátum začatia rokovania medzi zástupcami zamestnávateľov a zástupcami zamestnancov (*d'alej iba sociálni partneri*) o úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy na obdobie nasledujúceho kalendárneho roka, a to najneskôr od 1. apríla.

Znamená to, že **najneskôr od 1. apríla 2008 sociálni partneri majú povinnosť začať rokovania o úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy na období nasledujúceho kalendárneho roka 2009.**

V prípade, **ak sa sociálni partneri dohodnú** na úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy **do 15. júla 2008**, dohodu o sume mesačnej minimálnej mzdy predložia Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (*d'alej len MPSVR SR*).

MPSVR SR predloží návrh nariadenia vlády, ktorým sa navrhne ustanoviť sumu minimálnej mzdy vo výške dohodnutej sociálnymi partnermi, **na rokovanie Hospodárskej a sociálnej rady Slovenskej republiky (*d'alej len rada*)**, a to **do 15. septembra 2008 a následne na rokovanie vlády.**

V prípade, **ak sociálni partneri nepredložia dohodu** o sume mesačnej minimálnej mzdy MPSVR SR **do 15. júla 2008**, **návrh na úpravu sumy mesačnej minimálnej mzdy predloží na rokovanie rady MPSVR SR do 31. júla 2008.**

Ak sa v tomto prípade **na rokovaní rady dohodne suma mesačnej minimálnej mzdy** na základe návrhu predloženého MPSVR SR, **MPSVR SR predloží na rokovanie rady návrh nariadenia vlády**, ktorým sa navrhne ustanoviť sumu minimálnej mzdy v dohodnutej výške, a to **do 15. septembra 2008 a následne ho predloží na rokovanie vlády.**

V prípade, **ak sa na rokovaní rady nedohodne** úprava sumy mesačnej minimálnej mzdy navrhutej MPSVR SR **do 31. augusta 2008**, **MPSVR SR predloží na rokovanie rady návrh nariadenia vlády**, ktorým sa ustanovuje suma minimálnej mzdy vypočítaná podľa § 8, ktorý upravuje mechanizmus úpravy minimálnej mzdy, a to **do 15. septembra 2008 a následne ho predloží na rokovanie vlády.**

5.3. Kritéria na úpravu sumy minimálnej mzdy

Pri úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy podľa § 7 ods. 1 až 4 cit. zákona sa prihliada na celkovú ekonomickú a sociálnu situáciu v Slovenskej republike za dva kalendárne roky predchádzajúce kalendárnemu roku, na ktorý sa navrhuje ustanoviť sumu minimálnej mzdy, t. j. na celkovú ekonomickú situáciu v rokoch 2007 a 2008, najmä na vývoj

- a) spotrebiteľských cien,
- b) zamestnanosti,
- c) priemerných mesačných miezd v hospodárstve Slovenskej republiky a
- d) životného minima.

5.4. Mechanizmus úpravy minimálnej mzdy

Základným východiskom na úpravu sumy mesačnej minimálnej mzdy podľa § 7 ods. 5 cit. zákona, t. j. **ak sa na rokovaní rady nedohodne** úprava sumy mesačnej minimálnej mzdy navrhutej MPSVR SR do 31. augusta 2008, je mesačná minimálna mzda platná v kalendárnom roku, v ktorom sa predkladá návrh na úpravu jej sumy (*dalej len „platná mesačná minimálna mzda“*).

Suma mesačnej minimálnej mzdy na nasledujúci kalendárny rok 2009 sa určí ako súčin platnej mesačnej minimálnej mzdy (*t. j. 8 100 Sk*) a indexu medziročného rastu priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca v hospodárstve Slovenskej republiky zverejneného Štatistickým úradom Slovenskej republiky za kalendárny rok, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa predkladá návrh na úpravu sumy minimálnej mzdy.

5.5. Suma minimálnej mzdy a ustanovený týždenný pracovný čas

Sumu minimálnej mzdy pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou ustanovenú podľa § 7 cit. zákona a sumu minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom ustanoví na príslušný kalendárny rok vláda Slovenskej republiky (*dalej len vláda*) nariadením vlády.

Táto suma minimálnej mzdy sa ustanovuje vždy na obdobie od 1. januára do 31. decembra, t. j. od 1. januára 2009 do 31. decembra 2009. Nariadenie vlády sa uverejní v Zbierke zákonov Slovenskej republiky najneskôr 1. októbra kalendárneho roka predchádzajúceho kalendárnemu roku, na ktorý sa určuje suma minimálnej mzdy, t. j. **suma minimálnej mzdy na kalendárny rok 2009 sa uverejní nariadením vlády SR v Zbierke zákonov SR najneskôr 1. októbra 2008.**

Suma minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom predstavuje 1/174 zo sumy mesačnej minimálnej mzdy.

Takto určená minimálna mzda patrí zamestnancovi, ak jeho **ustanovený týždenný pracovný čas je 40 hodín**. V prípade, ak je **ustanovený týždenný pracovný čas zamestnanca nižší ako 40 hodín** podľa § 85 ods. 5 až 7 Zákonníka práce (*d'alej len ZP*) – t. j. ak ide o:

- výkon práce striedavo v oboch zmenách v dvojzmennej prevádzke, kedy má zamestnanec pracovný čas najviac 38 a $\frac{3}{4}$ hodiny týždenne a vo všetkých zmenách v trojzmennej prevádzke alebo v nepretržitej prevádzke má pracovný čas najviac 37 a $\frac{1}{2}$ hodiny týždenne,
- výkon práce zamestnanca, ktorý pracuje s dokázaným chemickým karcinogénom pri pracovných procesoch s rizikom chemickej karcinogenity, alebo ktorý vykonáva činnosti vedúce k ožiareniu zdrojom ionizujúceho žiarenia kategórie A v kontrolovanom pásme pracoviska so zdrojmi ionizujúceho žiarenia, je najviac 33 a $\frac{1}{2}$ hodiny týždenne,
- výkon práce mladistvého zamestnanca mladšieho ako 16 rokov, ktorého pracovný čas je najviac 30 hodín týždenne, aj keď pracuje pre viacerých zamestnávateľov – *pričom pracovný čas mladistvého zamestnanca nesmie v priebehu 24 hodín presiahnuť osem hodín,*
- výkon práce mladistvého zamestnanca staršieho ako 16 rokov, ktorého pracovný čas je najviac 37 a $\frac{1}{2}$ hodiny týždenne, aj keď pracuje pre viacerých zamestnávateľov – *pričom pracovný čas mladistvého zamestnanca nesmie v priebehu 24 hodín presiahnuť osem hodín,*

suma minimálnej mzdy vyjadrená v slovenských korunách za hodinu sa úmerne zvýši.

Suma minimálnej mzdy sa v tomto prípade zaokrúhľuje na celé desiatky halierov, t. j. ide o tzv. matematické zaokrúhľovanie.

5.6. Suma minimálnej mzdy a kratší pracovný čas

Zamestnávateľ podľa § 49 Zákonníka práce môže so zamestnancom v pracovnej zmluve dohodnúť kratší pracovný čas, ako je ustanovený týždenný pracovný čas. V takom prípade **ide o pracovný pomer na kratší pracovný čas.**

Kratší pracovný čas nemusí byť rozvrhnutý na všetky pracovné dni, avšak **zamestnancovi s kratším pracovným časom patrí mzda zodpovedajúca tomuto kratšiemu pracovnému času.**

Zamestnanec v pracovnom pomere na kratší pracovný čas sa nesmie zvýhodniť alebo obmedziť v porovnaní s porovnateľným zamestnancom (*t. j. ide o zamestnanca u toho istého zamestnávateľa alebo u zamestnávateľa podľa § 58 ZP, ktorý vykonáva alebo by vykonával rovnaký druh práce alebo obdobný druh práce s prihliadnutím na kvalifikáciu a odbornú prax*) zamestnaným na ustanovený týždenný pracovný čas.

Z uvedeného vyplýva, že ak má zamestnanec kratší pracovný čas, napr. 35

hodín týždenne, patrí mu minimálna mzda zodpovedajúca tomuto „kratšiemu“ týždennému pracovnému času, t. j. je napr. nižšia ako 8 100 Sk mesačne, napr. iba 7 200 Sk mesačne.

Zamestnancovi odmeňovanému mesačnou mzdou, ktorý má dohodnutý kratší týždenný pracovný čas, alebo zamestnancovi, ktorý neodpracoval v mesiaci všetky pracovné dni, patrí minimálna mzda vyjadrená v slovenských korunách za mesiac v sume zodpovedajúcej odpracovanému času.

5.7. Doplatok k minimálnej mzde

V prípade, ak mzda zamestnanca za vykonanú prácu nedosiahne v kalendárnom mesiaci sumu minimálnej mzdy, aj keď zamestnanec odpracoval plný pracovný čas v mesiaci ustanovený zamestnávateľom, zamestnávateľ poskytne zamestnancovi doplatok, ktorý predstavuje rozdiel medzi sumou minimálnej mzdy ustanovenou na príslušný kalendárny rok a dosiahnutou mzdou.

Pri výpočte doplatku sa do dosiahnutej mzdy zamestnanca **nezahŕňa**:

- mzda za prácu nadčas,
- mzdové zvýhodnenie za prácu vo sviatok,
- mzdové zvýhodnenie za nočnú prácu a
- mzdová kompenzácia za sťažený výkon práce.

Do počtu odpracovaných hodín sa nezahŕňajú ani hodiny práce nadčas.

5.8. Výpočet minimálnej mzdy za výkon domácej práce

U zamestnancov pri výkone domácej práce sa na účely tohto zákona o minimálnej mzde za odpracovanú hodinu považuje odvedená hodina práce podľa normy spotreby práce ustanovenej zamestnávateľom.

5.9. Zvýšenie minimálnej mzdy

Zamestnávateľ, ktorý pri odmeňovaní zamestnancov postupuje podľa Zákonníka práce (*d'alej len ZP*), môže so zástupcami orgánov odborových organizácií dohodnúť vyššiu minimálnu mzdu, ako ustanovuje nariadenie vlády.

V prípade, ak u zamestnávateľa nepôsobia zástupcovia orgánov odborových organizácií, môže tak ustanoviť svojím rozhodnutím. Pre členov družstiev, u ktorých je podľa stanov podmienkou členstva aj pracovný vzťah, možno vyššiu minimálnu mzdu ustanoviť uznesením členskej schôdze.

5.10. Výška minimálnej mzdy

Od 1. októbra 2007 výška minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom je **46,60 Sk**. Táto suma platí pre zamestnanca odmeňovaného hodinovou mzdou aj **od 1. februára 2008**, a to až do ustanovenia sumy minimálnej mzdy podľa tohto nového zákona o minimálnej mzdy.

Pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou výška minimálnej mzdy od 1. októbra 2007 predstavuje **za mesiac sumu 8 100 Sk**. Táto suma platí pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou aj **od 1. februára 2008**, a to až do ustanovenia sumy minimálnej mzdy podľa tohto nového zákona o minimálnej mzdy.

Od 1. októbra 2007 do 31. januára 2008 výška minimálnej mzdy, ak išlo o zamestnanca, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 % (išlo o zamestnanca, ktorý do 31.12.2003 bol požívateľom čiastočného invalidného dôchodku) a o mladistvého zamestnanca staršieho ako 16 rokov, predstavovala 75 % zo sumy 46,60 Sk a za mesiac 75 % zo sumy 8 100 Sk, t. j. **za každú hodinu išlo o sumu 34,95 Sk**, t. j. zaokrúhlene 35 Sk a **za mesiac išlo o sumu 6 075 Sk**.

Od 1. februára 2008 výška minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 % (ide o zamestnanca, ktorý do 31. 12. 2003 bol požívateľom čiastočného invalidného dôchodku) a o mladistvého zamestnanca staršieho ako 16 rokov, je taktiež v sume **46,60 Sk** a za mesiac v sume **8 100 Sk**.

Od 1. októbra 2007 do 31. januára 2008 výška minimálnej mzdy, ak išlo o zamestnanca, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 % (išlo o zamestnanca, ktorý do 31. 12. 2003 bol požívateľom invalidného dôchodku), invalidného zamestnanca mladšieho ako 18 rokov a o zamestnanca mladšieho ako 16 rokov, predstavovala za každú hodinu 50 % zo sumy 46,60 Sk, t. j. **za každú hodinu išlo o sumu 23,30 Sk** a za mesiac 50 % zo sumy 8 100 Sk, t. j. **za mesiac išlo o sumu 4 050 Sk**.

Od 1. februára 2008 výška minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom, ktorý je poberateľom invalidného dôchodku priznaného z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 % (išlo o zamestnanca, ktorý do 31. 12. 2003 bol požívateľom invalidného dôchodku), invalidného zamestnanca mladšieho ako 18 rokov a o zamestnanca mladšieho ako 16 rokov, je taktiež v sume **46,60 Sk** a za mesiac v sume **8 100 Sk**.

Výška tejto minimálnej mzdy je určená pre zamestnancov, ktorých ustanovený týždenný pracovný čas je 40 hodín.

Z uvedeného vyplýva, že **od 1. februára 2008 mzda žiadneho zamest-**

nanca, t. j. ani poberateľa invalidného dôchodku z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 % alebo aj viac ako o 70 % **nesmie byť nižšia než je výška minimálnej mzdy. Pracovná zmluva** (so 40 hod. ustanoveným týždenným pracovným časom), **v ktorej je dohodnutá nižšia mzda, než patrí podľa zákona o minimálnej mzde alebo podľa kolektívnej zmluvy, je v tejto časti neplatná.**

V tomto zmysle možno hovoriť o **obmedzení tzv. zmluvnej voľnosti** v prospech zamestnanca. Ide o **prejav sociálnej funkcie minimálnej mzdy** – t. j. **ochrana pred chudobou, resp. pred nezamestnanosťou.**

Zamestnancovi možno poskytovať **časť mzdy aj v naturálnej forme**, avšak **okrem minimálnej mzdy** (§ 127 ods. 1 zákona č. 311/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov – ZP).

Zároveň je potrebné zdôrazniť, že naturálnu mzdu môže zamestnávateľ poskytovať iba so súhlasom zamestnanca a za podmienok s ním dohodnutých. Z uvedeného vyplýva, že **zamestnancovi s ustanoveným týždenným pracovným časom, musí byť vždy vyplatená mzda najmenej vo výške minimálnej mzdy.**

Zároveň najmä **vzhľadom na výšku hodinovej minimálnej mzdy** (t. j. 46,60 Sk) upozorňujeme na skutočnosť, že podľa § 130 ods. 1 ZP (celková) **mzda sa zaokrúhľuje na celé koruny smerom nahor.**

6. MINIMÁLNE MZDOVÉ NÁROKY

Minimálna mzda má svoje významné miesto nielen v práve sociálneho zabezpečenia, ale aj v ekonomickom živote tej-ktorej spoločnosti, slovenskú nevynímajúc. Jej význam je dôležitý najmä pre určovanie minimálnych mzdových nárokov podľa § 120 ods. 4 Zákonníka práce (ZP), ktoré zaväzujú zamestnávateľa poskytovať zamestnancovi mzdu vo výške najmenej minimálnych mzdových nárokov v závislosti od stupňa náročnosti pracovného miesta v prípade tých zamestnancov, ktorí nemajú výšku mzdy upravenú v kolektívnej zmluve.

Charakteristiky stupňov náročnosti pracovných miest sú obsiahnuté v Prílohe č. 1 k zákonu č. 311/2001 Z. z. (*Zákonníka práce, ďalej len ZP*) v znení neskorších predpisov. Pracovné miesta sú podľa miery zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti práce zamestnanca vymedzené týmito charakteristikami:

- a) pracovné miesto zodpovedajúce **prvému stupňu náročnosti práce** charakterizuje výkon pomocných, prípravných alebo manipulačných prác podľa presných postupov a pokynov,
- b) pracovné miesto zodpovedajúce **druhému stupňu náročnosti práce** charakterizuje výkon ucelených obslužných rutinných prác alebo odborných rutinných kontrolovateľných prác podľa daných postupov alebo prevádzkových režimov, alebo prác spojených s hmotnou zodpovednosťou; výkon jednoduchých remeselných prác, od 1. 9. 2007 – aj výkon sanitárnych pracovných činností v zdravotníctve; výkon opakovaných, kontrolovateľných prác admi-

- nistratívnych, hospodárskosprávnych, prevádzkovo-technických alebo ekonomických podľa pokynov alebo ustanovených postupov,
- c) pracovné miesto zodpovedajúce **tretiemu stupňu náročnosti práce** charakterizuje výkon rôznorodých odborných alebo ucelených odborných prác alebo samostatné zabezpečovanie menej zložitých agend; samostatný výkon individuálnych tvorivých remeselných prác; riadenie alebo operatívne zabezpečovanie chodu zariadení alebo prevádzkových procesov spojené so zvýšenou duševnou námahou s prípadnou zodpovednosťou za zdravie a bezpečnosť iných osôb alebo za ťažko odstrániteľné škody,
- d) pracovné miesto zodpovedajúce **štvrtému stupňu náročnosti práce** charakterizuje samostatné zabezpečovanie odborných agend alebo výkon čiastkových koncepcných, systémových a metodických prác spojený so zvýšenou duševnou námahou; od 1. 9. 2007 v zmysle zákona č. 348/2007 Z. z. – aj poskytovanie zdravotnej starostlivosti, odborné činnosti v zdravotníctve so zodpovednosťou za zdravie ľudí; riadenie, organizácia alebo koordinácia zložitých procesov alebo rozsiahleho súboru veľmi zložitých zariadení s prípadnou zodpovednosťou za životy a zdravie iných osôb,
- e) pracovné miesto zodpovedajúce **piatemu stupňu náročnosti práce** charakterizuje výkon špecializovaných systémových, koncepcných, tvorivých alebo metodických prác s vysokou duševnou námahou, komplexné zabezpečovanie najzložitejších úsekov a agend s určovaním nových postupov v rámci systému; od 1. 9. 2007 v zmysle zákona č. 348/2007 Z. z. – aj výkon odborných a špecializovaných činností v príslušnom odbore zdravotnej starostlivosti so zodpovednosťou za zdravie ľudí; riadenie, organizácia a koordinácia veľmi zložitých procesov a systémov vrátane voľby a optimalizácie postupov a spôsobov riešenia,
- f) pracovné miesto zodpovedajúce **šiestemu stupňu náročnosti práce** charakterizuje tvorivé riešenie úloh neobvyklým spôsobom s nešpecifikovanými výstupmi s vysokou mierou zodpovednosti za škody s najširšími spoločenskými dôsledkami; od 1. 9. 2007 v zmysle zákona č. 348/2007 Z. z. – aj výkon špecializovaných a certifikovaných činností v zdravotnej starostlivosti so zodpovednosťou za zdravie a životy ľudí; riadenie, organizácia a koordinácia najzložitejších systémov so zodpovednosťou za neodstrániteľné hmotné a morálne škody so značnými nárokmi na schopnosť riešiť zložité a konfliktné situácie spojené spravidla so všeobecným ohrozením najširšej skupiny osôb.

Zákonník práce ustanovuje koeficienty minimálnej mzdy, prostredníctvom ktorých zamestnávateľ odvodzuje výšku príslušného minimálneho mzdového nároku. Sadzba minimálneho mzdového nároku pre príslušný stupeň sa vypočítava ako násobok (súčin) hodinovej minimálnej mzdy pri ustanovenom týždennom pracovnom čase 40 hodín alebo minimálnej mzdy v Sk na mesiac pre prípad, ak ide o zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou, ustanovenej

osobitným predpisom a koeficienta minimálnej mzdy ustanoveného pre príslušný stupeň náročnosti práce.

Sadzba minimálneho mzdového nároku ustanoveného v Sk **na hodinu** sa zaokrúhľuje **na celých desať halierov** a sadzba minimálneho mzdového nároku ustanoveného v Sk **na mesiac** sa zaokrúhľuje **na celých 10 Sk**.

Z uvedeného vyplýva, že **od 1. 9. 2007** v zmysle novely, t. j. zákona č. 348/2007 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal zákon č. 311/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov, t. j. Zákonník práce, **sa uplatňuje tzv. matematické zaokrúhľovanie sadziieb**.

Tabuľka č. 2

Stupeň náročnosti pracovného miesta	Koeficient minimálnej mzdy	Sadzba minimálneho mzdového nároku ustanoveného v Sk <u>na hodinu</u> podľa stupňa náročnosti pracovného miesta	Sadzba minimálneho mzdového nároku ustanoveného v Sk <u>na mesiac</u> podľa stupňa náročnosti pracovného miesta
1	1,0	46,60 Sk/hod.	8 100 Sk/mesiac
2	1,2	55,92 Sk/hod. – t. j. zaokrúhlene 55,90 Sk/hod.	9 720 Sk/mesiac
3	1,4	65,24 Sk/hod. – t. j. zaokrúhlene 65,20 Sk/hod.	11 340 Sk/mesiac
4	1,6	74,56 Sk/hod. – t. j. zaokrúhlene 74,60 Sk/hod.	12 960 Sk/mesiac
5	1,8	83,88 Sk/hod. – t. j. zaokrúhlene 83,90 Sk/hod.	14 580 Sk/mesiac
6	2	93,20 Sk/hod.	16 200 Sk/mesiac

7. VPLYV ZMENY VÝŠKY MINIMÁLNEJ MZDY

Úprava výšky minimálnej mzdy má bezprostredný vplyv **na platenie poistného na nemocenské poistenie, na dôchodkové poistenie (od 1. 10. 2007), na zdravotné poistenie (od 1. 1. 2008) i príspevku na poistenie v nezamestnanosti (od 1. 10. 2007)**, v prípade zamestnancov v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu s ustanoveným týždenným pracovným časom, t. j.

- **na minimálny vymeriavací základ** pre odvody do fondov **za zamestnancov** v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu odmeňovaných mesačne najmenej vo výške minimálnej mzdy, ako aj
- **na minimálny vymeriavací základ** pre odvody do fondov **pre SZČO** – t. j. **za mesiac január 2008 SZČO bola povinná do 8. februára 2008 zaplatiť poistné na sociálne poistenie a aj preddavok na zdravotné poistenie z naj-**

nižšieho vymeriavacieho základu, a to **najmenej z mesačnej minimálnej mzdy, ktorá je určená v sume 8 100 Sk mesačne.**

Vzhľadom na nadobudnutie účinnosti nového zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde od 1. februára 2008 dochádza najmä k zmene v platení poistného na sociálne poistenie a na zdravotné poistenie v prípade poberateľov invalidných dôchodkov, a to bez zreteľa na pokles ich schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť, pretože od 1. februára 2008 majú (tiež) nárok na mesačnú minimálnu mzdu vo výške 8 100 Sk a na hodinovú minimálnu mzdu vo výške 46,60 Sk.

Na základe tejto skutočnosti **minimálny vymeriavací základ na platenie poistného na sociálne poistenie a na zdravotné poistenie v prípade poberateľov invalidných dôchodkov (bez zreteľa na percentuálny pokles ich schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť, t. j. s poklesom schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 %, ako aj s poklesom schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %) od 1. februára 2008 je taktiež zo sumy 8 100 Sk mesačne.**

ZÁVER

Tabuľka č. 3: Výška minimálnej mesačnej mzdy

Š t á t	Minimálna mesačná mzda (EUR)
Luxembursko	1 571
Holandsko	1 301
Belgicko	1 259
Írsko	1 499
Veľká Británia	1 381
Francúzsko	1 280
Malta	603
Grécko	658
Španielsko	570
Slovinsko	539
Portugalsko	403
Maďarsko	240
Česko	281
Poľsko	244
Estónsko	230
Slovensko	(153 – rok 2004) (200 – rok 2006) 241 – rok 2007
Litva	174

Zdroj: Práce a mzda, roč. 46, č. 1/2008.

Z uvedenej tabuľky vyplýva, že najvyššia minimálna mzda je v Luxembursku (1 571 EUR), v Holandsku (1 301 EUR), v Belgicku (1 259 EUR) a z nových členských krajín na Malte (603 EUR).

Viac ako dve tretiny ľudí poberajúcich minimálnu mzdu v krajinách EÚ sú ženy. Dôvodom je najmä ich vyššia ochota pracovať za nízku mzdu na rozdiel od mužov. Minimálnu mzdu poberajú najmä občania s nízkou kvalifikáciou vykonávajúci pomocné práce v priemysle, poľnohospodárstve a hotelierstve. Najviac ľudí pracuje za minimálnu mzdu v Luxembursku (16 %) a vo Francúzsku (14 % – 15 %, pričom výška minimálnej mzdy je 1 280 EUR) a naopak, najmenej vo Veľkej Británii (iba 4 % – výška minimálnej mzdy bola opätovne zavedená v roku 1999 a jej výška je 1 381 EUR) a v Španielsku (2 %, kde výška minimálnej mzdy je 570 EUR).

Výška minimálnej mzdy v Slovenskej republike v súčasnosti je v sume cca 241 EUR a predstavuje približne iba 43 % priemernej mzdy v hospodárstve Slovenskej republiky (t. j. zo sumy 18 761 Sk mesačne).

Dôkazom dôležitosti minimálnej mzdy je aj samotná skutočnosť určovania metód na pôde MOP (*t. j. Medzinárodnej organizácie práce*) v Ženeve na stanovenie minimálnych miezd, a to napríklad v 70. rokoch aj pre rozvojové krajiny – dohovor MOP č.131/1970 a odporúčanie č.135/1970 o zavedení metód určenia minimálnych miezd pre rozvojové krajiny. **Nesmierny význam minimálnej mzdy pre tretie tisícročie – t. j. v čase globalizácie** (*resp. slovami G. Sorosa – v čase celosvetového „trhového fundamentalizmu“*) **nemožno v žiadnom prípade poprieť** vzhľadom na verejnoprávny charakter sociálnych práv občanov, ako aj ekonomické záujmy nadnárodných korporácií, pretože **práve minimálna mzda zabezpečuje ochranu záujmov najmä malých a stredných, predovšetkým „domácich“ podnikateľov a chráni ich pred nekalou súťažou.**

Ochranná funkcia mzdy je garantovaná už spomínanými medzinárodnými pracovnými dokumentami, najmä **dohovorom MOP č. 95 o ochrane práce, základnou Zmluvou ES (čl. 141), viacerými smernicami EU zabezpečujúcimi zásadu rovnakého zaobchádzania, najmä pri odmeňovaní za prácu mužov a žien, ako aj Európskou sociálnou chartou ako základným právnym dokumentom Rady Európy**, ktorý Slovenská republika ratifikovala a nadobudol platnosť v roku 1998.

Pre Slovenskú republiku minimálna mzda od 1. apríla 2004 plní ešte oveľa širšiu a dôležitejšiu funkciu, a to z hľadiska integrácie do EÚ. Mzdová úroveň v Slovenskej republike by sa mala čo najskôr priblížiť (*vzhľadom aj na najvyšší rast produktivity práce a HDP v rámci EÚ*) k mzdovej úrovni krajín EÚ aj z dôvodu vízie zavedenia eura v čo najkratšej dobe – t. j. v priebehu pár mesiacov (*predpokladaný rok 2009*). A na túto skutočnosť má vplyv aj **výška minimálnej mzdy, ktorá podľa Európskej Sociálnej charty by mala dosahovať aspoň 60 % priemernej mzdy v hospodárstve tej-ktorej krajiny.** (*V podmienkach SR od 1. 10. 2004 do 30. 9. 2005 to bolo približne 45 % priemernej mzdy, ktorá za kalendárny rok 2003 bola vo výške 14 365 Sk mesačne, od 1. 10.*

2005 výška minimálnej mzdy predstavovala dokonca iba 43,60 % priemernej mzdy, ktorá za kalendárny rok 2004 bola vo výške 15 825 Sk mesačne a od 1. 10. 2006 výška minimálnej mzdy predstavovala necelých 44 % priemernej mzdy, ktorá za kalendárny rok 2005 bola vo výške 17 274 Sk mesačne. Na základe uvedeného je možné konštatovať, že namiesto reálneho rastu minimálnej mzdy dochádza k jej neustálemu znižovaniu vzhľadom na výšku priemernej mzdy v hospodárstve Slovenskej republiky dokonca za predchádzajúci kalendárny rok).

Naviazanosť najnižšieho vymeriavacieho základu na účely platenia poistného na sociálne poistenie (t. j. na nemocenské poistenie, na dôchodkové poistenie, na poistenie v nezamestnanosti, na garančné poistenie i na úrazové poistenie) **do Sociálnej poisťovne na výšku sumy minimálnej mzdy** (resp. až 40 zákonov najmä v sociálnej oblasti) **súvisí s hlavnou funkciou práva sociálneho zabezpečenia a jeho najdôležitejšieho systému sociálneho poistenia**, prostredníctvom ktorého by sa mala zabezpečovať **ochrana všetkého ekonomicky činného obyvateľstva v produktívnom veku** (i v poproduktívnom veku – t. j. zamestnancov i SZČO) **a ich rodinných príslušníkov** (t. j. manželiek a nezaopatrených detí – t. j. aj žiakov SŠ a študentov VŠ) **v období straty príjmu z ekonomickej činnosti** (t. j. keď nemajú príjmy zo závislej činnosti alebo z podnikania) **v prípade vzniknutých sociálnych udalostí** – t. j. **choroby, invalidity, tehotenstva, materstva, starostlivosti o malé dieťa, pracovného úrazu, choroby z povolania, nezamestnanosti, staroby** atď.

Prostredníctvom systému sociálneho poistenia sa zabezpečuje poskytovanie napr. **dávok nemocenského poistenia** (t. j. nemocenského, ošetrovného, materského atď.), **výška ktorých sa by sa mala priamo odvíjať v závislosti od predchádzajúcej pracovnej aktivity jednotlivca a dosahovaného príjmu** (zárobku, mzdy, platu – t. j. princíp zásluhovosti, kombinovaný s princípom sociálnej solidarity – t. j. stanovenie minima a maxima nielen pre platenie poistného, ale aj pre výpočet nemocenskej dávky).

V zmysle **ratifikovaného dohovoru MOP č. 130 z roku 1969 o lekárskej starostlivosti a o nemocenských dávkach** (č. 537/1990 Zb.) **výška nemocenských dávok má byť najmenej 60 % predchádzajúceho požívateľovho zárobku**, resp. predchádzajúcej mzdy dospelého nekvalifikovaného robotníka (muža), t. j. **najmenej 60 % minimálnej mzdy alebo ak mzdy sú určené rozdielne v jednotlivých oblastiach, výška nemocenských dávok by mala byť najmenej 60 % priemernej mzdy**.

Iba dôsledným rešpektovaním a aplikáciou dohovoru MOP č. 130/1969 v našej platnej právnej úprave, t. j. v zákone č.461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov možno hovoriť o reálnom **primeranom hmotnom zabezpečení občanov Slovenskej republiky pri nespôsobilosti na prácu**, t. j. v čase choroby v zmysle čl. 39 ods. 1 Ústavy SR.

(Avšak podľa dnes platnej a účinnej právnej úpravy – t. j. zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov od 1. 1. 2004 výška dávok nemocenského poistenia dosahuje iba 55 % denného vymeriavacieho zá-

kladu, t. j. menej ako 60 % minimálnej mzdy, resp. iba 55 % minimálnej mzdy. Ide zreteľne o rozpor a nerešpektovanie ratifikovaného dohovoru MOP č. 130/1969, čo má za následok aj porušenie čl. 39 ods. 1 Ústavy SR najmä v prípade nízkopríjmových skupín poistencov).

Na základe uvedeného možno konštatovať, že sa zabúda na hlavný zámer (úlohu, resp. funkciu) systému sociálneho poistenia, ktorým je najmä ochrana ekonomicky činných subjektov v čase sociálnych udalostí, keď nemajú príjmy z ekonomickej aktivity, aby sa so svojimi rodinami neprepadli do stavu hmotnej núdze, t. j. do biedy a chudoby (v európskom priestore sa (ekonomicky činný) občan EÚ považuje za chudobného, ak jeho príjem – aj vo forme sociálnych dávok – je nižší ako 50 % priemernej mzdy).

Je potrebné opätovne zdôrazniť, že naviazanosť výšky minimálnych vymeraovacích základov na účely sociálneho poistenia (t. j. nemocenského poistenia, dôchodkového poistenia, poistenia v nezamestnanosti, garančného poistenia i úrazového poistenia) na výšku minimálnej mzdy súvisí s ochranou najmä ekonomicky činného obyvateľstva (t. j. zamestnancov a SZČO, ktoré nevlastnia žiaden kapitál – t. j. napr. nehnuteľností atď.) pred biedou a chudobou v čase sociálnych udalostí (t. j. počas choroby, tehotenstva, ošetrovania člena rodiny, invalidity atď.), keď nemajú príjmy zo zárobkovej (ekonomickej) činnosti.

V prípade zrušenia minimálnej mzdy by sa aj v Slovenskej republike rozšíril počet tzv. chudobných pracujúcich, ktorých mzdy by boli veľmi nízke, z ktorých by neboli schopní platiť ani základné životné potreby na prežitie, t. j. bývanie, ošatenie, stravu, náklady na zdravotnú starostlivosť a na vzdelanie svojich nezaopatrených detí, t. j. nemali by právo na ľudsky dôstojný život, čo by bolo v rozpore aj s čl. 19 Ústavy SR. Je síce pravdou, že nízke mzdy by nezaťažovali zamestnávateľov, avšak zákonite by došlo aj k zníženiu domácej kúpyschopnosti obyvateľstva, pretože tieto skupiny zamestnancov by nemali nárok na získanie sociálnych dávok a vzhľadom na ich reálne zníženie príjmov zo zárobkovej činnosti by neboli schopní si platiť ani poistné na sociálne poistenie a ani na zdravotné poistenie. Zrušenie minimálnej mzdy (paradoxne) najviac ohrozilo najmä slovenské malé firmy, ktoré síce zabezpečujú lokálnu zamestnanosť, ale zároveň sú naviazané aj na lokálnu kúpyschopnú pracovnú silu a zároveň by sa znížil aj dopyt po predmetoch dlhodobej spotreby. Výsledkom by bol ešte väčší rozpad (už i tak veľmi slabej) strednej vrstvy a jej prevažná časť by sa dostala medzi veľmi nízko príjmové skupiny, t. j. ešte viac by vzrástol počet chudobných pracujúcich, čo by sa premietlo aj do výrazného poklesu reálnych príjmov domácností. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že práve sociálna funkcia minimálnej mzdy zabezpečuje aj jej ekonomickú funkciu, t. j. vzájomne sa ovplyvňujú, pretože aj prostredníctvom sociálnych príjmov sa zabezpečuje ekonomický chod spoločnosti, t. j. najmä ekonomický chod malých a stredných slovenských podnikateľov. Potvrdzujú to aj slová Gery Pechie z Ministerstva práce v Con-

necticute, ktorý poprel tvrdenia predstaviteľov zamestnaneckých zväzov združení v Obchodnej komore, ktorá obhajuje záujmy 3 miliónov podnikateľov a tvrdí, že vyššie mzdy vedú k poklesu pracovných miest. Gery Pechie uviedol, že „to nie je pravda, lebo práve pri zvyšovaní minimálnej mzdy sa peniaze dostávajú do rúk ľuďom, ktorí ich vydávajú a investujú a oni majú podiel na raste dopytu po tovaroch a službách a práve to prispieva k rastu zamestnanosti.“²⁰

Záverom na základe uvedených skutočností si možno tiež dať odpoveď na otázku, z akého dôvodu sa v dnešnej dobe neustále vedú diskusie o zrušení minimálnej mzdy, ak ju poberá v Slovenskej republike vraj iba 2 % zamestnancov?

Odpovede na nastolené problémy, na základe argumentov za i proti, nech si vyvodí každý sám. Iba takýto prístup je základným znakom „otvorenej spoločnosti“, ktorá je inkluzívna, otvorená ľuďom a „založená na uznávaní ľudí s rôznorodými názormi a záujmami, kde nikto nemá právo poslednej pravdy“ (G. Soros). V takejto „otvorenej“ spoločnosti (je však otázne, či ňou Slovenská republika je, resp. v najbližších rokoch vôbec bude?) majú **vláda, štátne a sociálne inštitúcie, ktoré majú byť neutrálne, úlohu zosúladiť garancie individuálnej slobody s udržaním sociálnej súdržnosti.**

Hodnoty právneho systému ako rovnosť a sloboda (čl. 12 Ústavy SR – t. j. zákaz diskriminácie, čo sa „vraj“ premietlo aj do nového zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, kde už nie sú ustanovené „osobitné“ – t. j. nižšie minimálne mzdy pre poberateľov invalidných dôchodkov) sú hodnotami, ktoré uznáva tá-ktorá spoločnosť. V tejto súvislosti možno konštatovať, že základné hodnoty právneho systému tvoria hlavné ústavné zásady, ktoré sú premietnuté aj do zásad jednotlivých odvetví práva, pracovné právo nevynímajúc (napr. základné zásady – čl. 1, 3, 6 ZP a nasledujúce ustanovenia ZP). **Zásada rovnosti vyplýva zo zásady sociálnej spravodlivosti,** ktorej hlavným cieľom v každej sociálno-demokratickej spoločnosti je vytvárať všetkým sociálne podmienky dôstojného života a povinnosť zabezpečiť aspoň minimum existencie pre všetkých. **Základným pravidlom je zohľadňovanie dobra pre každého člena spoločnosti a neprípustnosť doviest' člena spoločnosti k príliš hlbokaj sociálnej stratifikácii.** Znamená to, že je neprípustná diskriminácia alebo favorizácia nejakej sociálnej skupiny.

Rozdiely v názoroch môžu byť veľké. Avšak **odpoveďou je jednoznačné dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd** (t. j. sloboda a rovnosť v dôstojnosti i v právach – čl. 12 Ústavy SR, právo na život – čl. 15 Ústavy SR, právo na ľudskú dôstojnosť – čl. 19 Ústavy SR atď.), **medzi ktoré Ústava SR zaraďuje aj sociálne práva** [t. j. právo občanov na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu, pri strate živiteľa rodiny atď. – čl. 39 Ústavy SR, ako aj právo na primerané hmotné zabezpečenie občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu prácu vykonávať – čl. 35 Ústavy SR, **právo za-**

²⁰ Tamže.

mestnancov na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky, najmä právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň – čl. 36 písm. a) Ústavy SR atď.], a zároveň budovanie na spoločných záujmoch a snaha o prehĺbenie dialógu a spolupráce pri zmiernovaní konfliktov.

Od 1.januára 2008 došlo v platení poistného do verejnoprávnych inštitúcií k viacerým zmenám, ktoré sú s poľutovaním opätovne nekompatibilné. **Do Sociálnej poisťovne od 1. 1. 2008 opätovne platia poistné na nemocenské poistenie poberateľa starobných dôchodkov, predčasných starobných dôchodkov a poberateľa invalidných dôchodkov z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %.** Poistné platia tieto subjekty, ak sú v pozícii zamestnancov a taktiež aj ich zamestnávateľa, ktorí ich zamestnávajú v pracovnom pomere.

Na účely zdravotného poistenia došlo k zmene najnižšieho mesačného vymeriavacieho základu na účely platenia preddavkov na zdravotné poistenie, t. j. **od 1. 1. 2008 ide o minimálny základ najmenej v sume 8 100 Sk mesačne**, avšak v prípade **poberateľov invalidných dôchodkov podľa § 2 ods. 1 písm. c) a d) zákona NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení nariadenia vlády SR č. 450/2007 Z. z. mohol byť od 1. 1. 2008 do 31. 1. 2008 minimálny základ ešte v nižšej sume, a to v sume 6 075 Sk mesačne (t. j. ak išlo o poberateľa invalidného dôchodku z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť najviac o 70 % – t. j. 75 % zo sumy 8 100 Sk mesačne) alebo v sume 4 050 Sk mesačne (t. j. ak išlo o poberateľa invalidného dôchodku z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 % – t. j. 50 % zo sumy 8 100 Sk mesačne).**

Tieto minimálne vymeriavacie základy platili pre uvedené subjekty, t. j. najmä pre poberateľov invalidných dôchodkov od 1. 1. 2008 do 31. 1. 2008 aj na účely sociálneho poistenia.

Avšak vzhľadom na nadobudnutie účinnosti nového zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde od 1. 2. 2008 dochádza od 1. 2. 2008 opätovne k zmene minimálneho vymeriavacieho základu, najmä v prípade osôb so zdravotným postihnutím, t. j. dochádza k jeho zvýšeniu na sumu 8 100 Sk mesačne najmä z dôvodu, že nový zákon o minimálnej mzde už nerozlišuje výšku minimálnej mzdy pre osoby so zdravotným postihnutím, t. j. k zvýšeniu na sumu 8 100 Sk mesačne dochádza aj pre poberateľov invalidných dôchodkov s poklesom najviac o 70 % alebo s poklesom o viac ako 70 % nielen na účely platenia preddavkov na zdravotné poistenie, ale aj na účely platenia poistného na sociálne poistenie. Je však otázne, či osoby so zdravotným postihnutím budú nachádzať za týchto podmienok uplatnenie na trhu práce, t. j. či zamestnávateľa budú ochotní ich zamestnávať. To ukáže až čas.

Ide síce o realizáciu antidiskriminačného zákona (zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov),

avšak opätovne sme svedkami, že „absolútna rovnosť“ znamená „absolútnu nerovnosť“ a naďalej v počiatocnej, ako aj v konečnej fáze legislatívneho procesu absentuje najmä dôkladná problemová analýza, t. j. vymedzenie problémových impulzov – definícia problémov – vytýčenie cieľov – analýza skutočností – **predovšetkým faktické a normatívne väzby zákonodarstva** (napr. *nejednotná účinnosť novely zákona o sociálnom poistení a o zdravotnom poistení – t. j. od 1. 1. 2008 a nového zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde – až od 1. 2. 2008*) – návrhy alternatív – kritika návrhov – následná kontrola a korekcia.

Za najväčší nedostatok možno považovať prechodné ustanovenie § 9 ods. 3 zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde v zmysle ktorého platí, že od 1. februára 2008 do ustanovenia sumy minimálnej mzdy podľa tohto zákona je suma mesačnej minimálnej mzdy zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou 8 100 Sk a suma minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom 46,60 Sk a zrušenie celého zákona NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov. Zákonodarca mohol ustanovenie § 2 ods. 1 zákona č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov ponechať v platnosti a účinnosti až do ustanovenia sumy minimálnej mzdy podľa nového zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, t. j. až do 31. decembra 2008 alebo nový zákon o minimálnej mzde mal nadobudnúť účinnosť od 1. januára 2008, aby sa predišlo zmätočným situáciám najmä v prípade platenia poistného do verejnoprávnych inštitúcií na sociálne poistenie a na zdravotné poistenie predovšetkým v prípade zamestnancov – poberateľov invalidných dôchodkov.

Zdá sa, akoby sa neustále zabúdalo, že **právne normy sú určené pre ľudí, ktorí to najviac potrebujú a majú byť najviac chránení a mali by prispievať k „vyrovňaniu šancí“**. Tie však treba veľmi citlivo a premyslene premietnuť do celého právneho systému Slovenskej republiky kompatibilne, čo by zákonodarca mal mať neustále na pamäti, aby nakoniec ich účinnosť nepôsobila kontraproduktívne.

Použitá literatúra

- BARANCOVÁ, H.: *Globalizácia a jej sociálnoprávne následky*. Zborník. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2002.
- BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava : Sprint, 2006.
- BARINKOVÁ, M.: *Vzájomné ovplyvňovanie globalizačných procesov a sociálnej sféry*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2002.
- BAUMAN, Z.: *Globalizácia. (Dôsledky pre ľudstvo.)* Bratislava : Kalligram, 2000.
- Komisia o makroekonomike a zdraví: *Investovanie do zdravia pre ekonomický rozvoj*. Ženeva : Svetová zdravotnícka organizácia, 2001.

- MAČUHA, M.: Minimálna mzda a minimálne mzdové nároky – áno alebo nie. *Aktuálne otázky pracovnej legislatívy v EÚ a SR*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v Banskej Bystrici dňa 9. novembra 2006. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta, Slovenská spoločnosť pre pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia, 2007.
- SOROS, G.: *O globalizácii*. Bratislava : Kalligram, 2002.
- Správa o ľudskom rozvoji 2001*. New York : United Nations Development Programme, 2001.
- STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. Bratislava : Ekonóm, 2004.
- STANĚK, P.: *Globalizácia*. Bratislava : Epos, 2002.
- RIEVAJOVÁ, E. a kol.: *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava : Ekonóm, 2003.
- TOMEŠ, I. – KOLDINSKÁ, K.: *Sociálne právo Evropské unie*. Praha : C. H. Beck, 2003.
- VIŠŇOVSKÝ, V.: Minimálna mzda a minimálne mzdové nároky – argumenty za a proti. *Manažment, mzdy a financie*, roč. 12, č. 18-19/2005.
- Viacere štáty Americkej únie sa rozhodli zvýšiť minimálnu mzdu. *Prijmy a mzdy*, roč. 7, č. 1/2006, (Informácie z domova a zo zahraničia, TASR).
- Práce a mzda*, roč. 56, č. 1/2008.
- Zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde.

Recenzentka: doc. JUDr. Milena Barinková, CSc.

Súhrn

V článku je venovaná pozornosť mimoriadne aktuálnej téme minimálnej mzdy. Autorka približuje zavedenie minimálnej mzdy z historického hľadiska (*t. j. na Novom Zélande v roku 1894, v 1. ČSR v roku 1919 atď.*), uvádza funkcie mzdy, ako aj minimálnej mzdy a poukazuje na skutočnosť, že vo väčšine krajín EÚ je minimálna mzda zavedená podľa jednotlivých odvetví na základe dohody medzi sociálnymi partnermi, t. j. na základe kolektívneho vyjednávania. Na Slovensku je zavedená tzv. štatutárna minimálna mzda, t. j. na základe rozhodnutia vlády – od 1. apríla 1996, kedy nadobudol účinnosť zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde a ktorý bol 1. februára 2008 zrušený a nahradený novým zákonom č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde. V článku je urobený aj prehľad výšky minimálnej mzdy na Slovensku od roku 1996, ako aj v jednotlivých krajinách EÚ.

V závere článku autorka odôvodňuje význam existencie a zachovania inštitútu minimálnej mzdy najmä v 3. tisícročí v procese globalizácie vzhľadom aj na rešpektovanie základných ľudských práv a slobôd, medzi ktoré Ústava SR zaraďuje aj sociálne práva.

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird die Beachtung einer der äußerst aktuellen Themen gewidmet, und zwar dem Mindestlohn.

Die Autorin behandelt das Thema des Mindestlohnes, und zwar seine Einführung aus der historischen Sicht (1894 in Neuseeland, 1919 in der Tschechoslowakischen Republik), sowie die Funktionen des Lohnes und Mindestlohnes. Sie weist darauf hin, daß in den meisten EU-Ländern der Mindestlohn branchengemäß durch einen Vertrag zwischen den Sozialpartnern, d.h. aufgrund der Tarifverhandlungen festgelegt wird. In der Slowakischen Republik wurde sgn. statutarischer Mindestlohn eingeführt, und zwar auf Grund des Regierungsbeschlusses vom 1. April 1996, wann das Gesetz des Nationalrates der Slowakischen Republik Nr. 90/1996 der Gesetzsammlung über den Mindestlohn in Kraft tritt. Dieses wurde am 1. Februar 2008 aufgehoben und durch ein neues Gesetz Nr. 663/2007 der Gesetzsammlung über den Mindestlohn ersetzt. Im Artikel gibt es auch einen Überblick über die Höhe des Mindestlohnes in der Slowakischen Republik seit 1996, sowie in den einzelnen EU-Ländern.

Im Abschluß des Artikels begründet die Autorin die Wichtigkeit der Existenz und Erhaltung des Konzeptes von Mindestlohn, hauptsächlich im 3. Jahrtausend, im Globalisierungsprozeß, mit Bezug auf die Beachtung von Menschenrechten und Grundfreiheiten, unter welche werden von der Verfassung der Slowakischen Republik auch die Sozialrechte eingereiht.

Summary

Presented article deals with very actual and contested topic of the minimum salary.

The author offers the historical perspective of introduction of the minimum salary (on New Zealand in 1894 and in the Czechoslovak Republic in 1919) and stresses the fact that in the majority of the countries of the European Union, the minimum salary is determined within various sectors of economy according to agreements between social partners, i.e. as a result of collective bargaining.

Minimum salary in the Slovak Republic is of the so-called statutory nature, based on the government regulation – from 1 April 1996, when the Law of the National Council of the Slovak Republic No. 90/1996 of the Official Journal came into force. This has been, however, abolished on the 1 February 2008 and replaced by the Law No. 663/2007 O.J. on the Minimum Salary. The article offers an overview of the sums representing the minimum salary in Slovakia since 1996, as well as those of other EU states.

In the conclusion, author gives reasons for the existence and importance of the concept of minimum salary, especially in the new millennium epistomatic of the process of globalization, in relation to human rights and fundamental freedoms, including the social and economic rights, guaranteed by the Slovak Constitution.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**HISTORICKÉ FORMOVANIE
EURÓPSKEHO SPRÁVNEHO SÚDNICTVA
V UŽŠOM ZMYSLE V RÁMCI JEHO
ORGANIZAČNÉHO A FUNKČNÉHO POŇATIA**

Anton Martvoň

I.

Vznik a vývoj súdneho systému Európskej únie je spojený s hľadáním počiatku bodu európskej integrácie, od ktorého možno spoločenstvá – úniu a ich inštitucionálny systém identifikovať. Deklarácia francúzskej vlády z 9. mája 1950, tzv. Schumanov plán, sa považuje za základný bod. Bola prednesená ministrom zahraničných vecí Francúzska Robertom Schumanom, pričom obsahovala stručný výklad projektu vypracovaného Jeanom Monnetom na organizačné a inštitucionálne spojenie dvoch francúzskych a nemeckých výrobných odvetví uhlia a ocele. Spoločná výroba v oboch odvetviach mala byť podľa deklarácie podriadená nezávislej a nadnárodnej inštitúcii – Vysokému úradu (Haute Autorité), ktorého rozhodnutia mali byť priamo uplatniteľné vo všetkých štátoch, ktoré sa k tejto fúzii trhu pripoja.

II.

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (ďalej len ZESUO), tzv. Parížska zmluva z roku 1951, bola podpísaná 18. 4. 1951 a ako jediná bola uzavretá vo francúzskom jazyku. Po jej rýchlej ratifikácii vstúpila do

platnosti dňa 23. 7. 1952. Bola uzavretá na 50 rokov. Vzniklo Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ďalej len ESUO), ktoré malo neoficiálny názov Montánná únia. Členské štáty touto zmluvou preniesli časť svojich právomocí (najmä zákonodarných a výkonných), ktorými disponovali v odvetviach uhlia a ocele, na túto nadnárodnú inštitúciu natoľko, že mohol byť zriadený tzv. Vysoký úrad zmocnený k samostatnej normotvorbe a k aplikačnému rozhodovaniu so vzájomnými účinkami pre členské štáty. Tento úrad mal byť od okamihu vymenovania jeho členov národnými vláдами nezávislý, pričom sa mal skladať z osobností vyberaných podľa ich schopností, ktoré poskytovali záruku úplnej nezávislosti. V tejto súvislosti už Schumanov plán priamo nespomínal ostatné, ani súdne inštitúcie, len však konštatoval, že primerané pravidlá budú poskytovať možnosť odvolania sa proti rozhodnutiam Vysokého úradu.¹ Vychádzajúc z tohto konštatovania možno usudzovať, že predmetné rozhodnutia Vysokého úradu mali mať povahu správnych aktov. *Som toho názoru, že už tu v tomto období možno teda sledovať formovanie sa európskeho správneho práva ako komunitárneho, resp. úijného správneho práva.*

Jedným z aspektov supranacionality ESUO bola i povaha aktov, ktoré Vysoký úrad prijímal pri plnení svojich právomocí. Okrem nezáväzných stanovísk mohol prijímať odporúčania, ktoré boli záväzné, pokiaľ išlo o ciele v nich určené. Akty, ktoré boli úplne záväzné vo všetkých ich častiach, boli jeho rozhodnutia. Vďaka tomuto systému, sa rozhodnutia Vysokého úradu aplikovali priamo na podniky a štátnych príslušníkov členských štátov. Vznikla však obava menších členských štátov z toho, aby Vysoký úrad neprihliadal iba na záujmy najväčších členov (Francúzska a Nemecka), a preto bola zriadená ďalšia inštitúcia – tzv. Zvláštna rada ministrov. Tento orgán mal zastupovať v ESUO vlády členských štátov, aby bola činnosť Vysokého úradu prepojená s národnými vládami (každá vláda mala na ministerskej úrovni jedného zástupcu), ktoré niesli zodpovednosť za hospodársku politiku svojich štátov.² Zvláštna rada ministrov pri výkone niektorých právomocí Vysokého úradu, mala podľa čl. 28 ZESUO dokonca právomoc predchádzajúceho schválenia jeho aktov.

Snahy niektorých členských štátov a ich parlamentov vykonávať priamu a demokratickú kontrolu Vysokého úradu vyvrcholili do zriadenia ďalšej inštitúcie tzv. Spoločného zhromaždenia.³ Tento kontrolný orgán sa skladal z delegovaných zástupcov parlamentov jednotlivých členských štátov, ktorí zastupovali ich občanov, pričom mohol členom Vysokého úradu vysloviť nedôveru, a tým byť „pákou“ i garanciou ich nezávislosti. Teda už na začiatku vývoja a formovania sa inštitúcií Európskeho hospodárskeho spoločenstva možno badať potrebu (prameniáciu v nedôvere v nezávislosť členov inštitúcií) a vytváranie systému efektívnejšej kontroly nezávislého výkonu právomoci už pri inštitúciách ESUO.

¹ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém Európskej únie*. Bratislava: Euroiuris, 2006, s. 29.

² Tamtiež, s. 31.

³ V roku 1962 sa názov Spoločného zhromaždenia po konsenze zmenil na Európsky parlament.

III.

To vytvorilo podmienky pre lepšie formovanie a vyvíjanie sa ďalšej inštitúcie s nadnárodnými prvkami – tzv. Súdneho dvora, ktorý bol zriadený ZESUO v roku 1951. Podľa čl. 31 ZESUO mal Súdny dvor zverenú kompetenciu zabezpečovať a dohliadať na dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní ZESUO a predpisov vydaných na jej vykonanie. Na základe ustanovení čl. 32 ZESUO mal sedem sudcov menovaných po spoločnej dohode vládami členských štátov na šesťročné funkčné obdobie (na začiatku prví traja vylosovaní sudcovia mali len trojročné funkčné obdobie), pričom sa obmieňali postupne každé tri roky, buď po troch alebo po štyroch sudcoch. Súdu boli nápomocní dvaja generálni advokáti a jeden tajomník. Súdny dvor zasadal zásadne v pléne, no na rozhodovanie o niektorých veciach vytváral dva senáty. Všetky porady súdu boli tajné, pričom sa riadil svojím schváleným rokovacím poriadkom. Prvé jeho zasadnutie sa uskutočnilo 28. októbra 1954, pričom jeho prvý rozsudok bol vynesený v decembri 1954.

Súdny dvor nerozhodoval iba spory týkajúce sa rozdielneho výkladu ZESUO v členských štátoch, ale aj prípady vznikajúce na základe žalôb týkajúcich sa spôsobu aplikácie práva v rozhodovacom procese komunitárnych orgánov. Disponoval okrem iného i právomocou rozhodovať o žalobách podaných členskými štátmi, obchodnými spoločnosťami, združeniami alebo Radou na neplatnosť rozhodnutí alebo odporúčaní Vysokého úradu v prípade porušenia ZESUO alebo predpisu prijatého na jej vykonanie, resp. ak zneužil svoju právomoc alebo porušil podstatné náležitosti legislatívneho procesu. Vysoký úrad už vtedy bolo možné žalovať za jeho nečinnosť v prípadoch, keď mu ZESUO ustanovovala konať alebo vydať právny akt. Súdny dvor sa tak stal správnym súdom.⁴ *Preto si dovoľím tvrdiť, že už v tomto období sa začalo formovanie európskeho správneho súdnictva v užšom zmysle.*

Okrem spomínaných právomocí, Súdny dvor rozhodoval i o žalobách o náhradu škody proti Vysokému úradu, ak vznikla a bola spôsobená škoda jeho aktom. Taktiež rozhodoval i o odvolaniach voči pokutám uloženým Vysokým úradom. Na žiadosť členského štátu alebo Vysokého úradu mohol zrušiť uznesenie Rady alebo Spoločného zhromaždenia a rozhodnúť i o náhrade škody spôsobenej inštitúciami ESUO alebo ich zamestnancami v prípadoch ich mimozmluvnej zodpovednosti. Ďalej bol oprávnený rozhodnúť o predbežnom opatrení voči platnosti aktov Rady a Vysokého úradu, ako aj o všetkých sporoch súvisiacich s predmetom ZESUO v prípade, keď členský štát uznal túto právomoc. Dokonca rozhodnutia Súdneho dvora boli na území členských štátov ESUO vykonateľné za podmienok upravených v čl. 92 ZESUO.

⁴ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 262.

IV.

V roku 1957 došlo k významnej reforme v rámci európskej integrácie. Dňa 25. 3. 1957 boli v Ríme podpísané tzv. Rímske zmluvy – Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (ďalej len ZEHS) a Zmluva o založení Európskeho združenia pre atómovú energiu (ďalej len ZEURATOM), ktoré vstúpili do platnosti 1. januára 1958 na dobu neurčitú. Týmito rímskymi zmluvami boli na dobu neurčitú založené ďalšie dve spoločenstvá – Európske hospodárske spoločenstvo (ďalej len EHS) a Európske združenie pre atómovú energiu (ďalej len EURATOM). Obe spoločenstvá si zmluvami jasne zakotvili internú aj externú právnu subjektivitu, konkrétne v čl. 210 ZEHS a v čl. 184 ZEURATOM, pričom v každom členskom štáte získali najširšiu verejným právom právnickým osobám priznanú právnu subjektivitu a subjektivitu právne konať. Ich hlavnou podstatou bolo rozšírenie spoločného trhu členských štátov, pričom ich inštitúcie boli výslovne splnomocnené na prijímanie právnych aktov príslušného druhu v stanovenom rozsahu nielen vo vzťahu k členským štátom, ale aj priamo voči fyzickým a právnickým osobám. Na základe článku 189 ZEHS a čl. 191 ZEURATOM, na plnenie svojich úloh a za podmienok ustanovených v Rímskych zmluvách, Rada a Komisia boli splnomocnené prijímať nariadenia, smernice a rozhodnutia, ako aj dávať odporúčania alebo podávať stanoviská.

Úlohy zverené obom spoločenstvám vykonávali na základe pôvodných ustanovení čl. 4 ZEHS a čl. 3 ZEURATOM štyri inštitúcie: Zhromaždenie, Rada, Komisia a Súdny dvor. Každá inštitúcia mala právomoci v medziach priznaných jej príslušnou zakladajúcou zmluvou. Týmto inštitúciám okrem Súdneho dvora pomáhal i Hospodársky a sociálny výbor, ktorý bol orgánom s poradnou funkciou. Neskôr vznikli i ďalšie poradné orgány, pričom sa rozdiel medzi orgánmi a inštitúciami vykryštalizoval tak, že jedine inštitúcie disponovali legislatívnou, výkonnou alebo súdnou právomocou, ako i mali kompetenciu prijímať normatívne alebo individuálne akty. Inštitúcie, teda i Súdny dvor, nemali právnu subjektivitu, konali však ako inštitúcie nezávisle v mene ESUO, EHS, EURATOM podľa toho, podľa akej zmluvy v danom prípade vykonávali svoju právomoc. Bola zakotvená inštitucionálna rovnováha, ktorá spočívala v systéme prerozdelenia kompetencií medzi rozličnými inštitúciami spoločenstiev, pričom každej z nich v tejto štruktúre bola priznaná osobitná úloha. Každá inštitúcia preto nemohla nepodmienene odovzdať svoje kompetencie inému orgánu alebo inštitúcii, mala pri vykonávaní svojich právomocí potrebnú nezávislosť i od členských štátov, a musela brať náležitý ohľad na právomoci iných inštitúcií bez ohrozenia ich právomocí. V tomto systéme muselo byť umožnené aj ukládanie sankcií, preto Súdny dvor získal oprávnenie preskúmavať súlad konania ostatných inštitúcií európskych spoločenstiev v rámci ich právomocí. Nezávislosť, ako aj supranacionalitu inštitucionálneho rámca spoločenstiev neskôr doplnili ďalšie vzájomné kontrolné mechanizmy medzi ich inštitúciami. Osobitné postavenie

získala podľa čl. 129 ZEHS novovzniknutá právnická osoba – Európska investičná banka majúca osobitnú právnu subjektivitu.

Je potrebné však upozorniť na fakt, že podpísaním ZEHS a ZEURATOM a nadobudnutím ich platnosti, však nevznikli, na rozdiel od Komisie a Rady, tri rôzne a na sebe nezávislé súdy. Súčasťou týchto zakladajúcich zmlúv bol totiž aj tzv. Dohovor o niektorých inštitúciách spoločných pre Európske spoločenstvá.⁵ Podľa tohto dohovoru bolo nielen Zhromaždenie zriadené ZEHS a ZEURATOM totožné so Spoločným zhromaždením zriadeným ZESUO, ale takisto podľa čl. 3 tohto dohovoru zostal existovať len jediný Súdny dvor vykonávajúci svoju pôsobnosť ako tzv. Súdny dvor Európskych spoločenstiev (ďalej len Súdny dvor ES) pre všetky tri inak samostatné spoločenstvá. Termín Európske spoločenstvá (ďalej len ES) sa teda v právnom dokumente po prvýkrát spomenul pre spoločné označenie ESUO, EHS a EURATOM, tu v spomínanom dohovore.⁶ Súdny dvor ES sa tak podľa príslušných ustanovení oboch rímskych zmlúv skladal zo siedmych sudcov, ktorým tiež pomáhali dvaja generálni advokáti. Rozhodujúcim však bolo, na rozdiel od ustanovení ZESUO, zavedenie kvalifikačných podmienok pre výkon sudcovskej funkcie na Súdnom dvore ES, rovnako i zavedenie funkcie generálneho advokáta. Sudcovia a advokáti sa po novom vyberali už z osobností poskytujúcich záruku úplnej nezávislosti a spĺňajúcich potrebné kvalifikačné predpoklady požadované v ich štátoch na výkon sudcovských funkcií alebo boli uznávanými odborníkmi v oblasti práva. Zároveň bola ponechaná možnosť ich opätovného vymenovania, princíp čiastočnej obmeny, voľba predsedu súdu, ako aj spôsob vymenovania a dĺžka funkčného obdobia sudcov i generálnych advokátov. Zostala i zásada plenárnych zasadnutí s možnosťou vytvorenia dvoch senátov. Súdny dvor ES na základe zmlúv obligatórne rozhodoval v pléne vždy v konaní o prejudiciálnej otázke, ako aj v sporoch iniciovaných niektorým členským štátom alebo Komisiou.⁷ Súdnemu dvoru ES bola priznaná právomoc zabezpečovať ochranu a dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní zmlúv ES, zároveň boli rozšírené a spresnené podmienky jednotlivých súdnych konaní. Bola vymedzená právomoc Súdného dvora ES v rámci nového, tzv. prejudiciálneho konania, ktoré sa týkalo výkladu konania inštitúcií ES, výkladu zmlúv ES, ako i výkladu štatútov orgánov založených rozhodnutím Rady, pokiaľ tieto štatúty neustanovovali inak. Preto, ak v rámci konania vznikol pred ktorýmkoľvek súdom členského štátu spor týkajúci sa spomínaného predmetu prejudiciálneho konania, tak mohli strany sporu žiadať, aby vnútroštátny súd položil tzv. prejudiciálnu otázku Súdnemu dvoru ES.

Takto sa stali súdy jednotlivých členských štátov ES priamo zapojené a zainteresované na dodržiavaní ustanovení komunitárneho práva. Komisia sa stala

⁵ Tento dohovor bol zrušený až v roku 1997 článkom 9 Amsterdamskej zmluvy.

⁶ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 37.

⁷ Článok 165 ZEHS a čl. 137 ZEURATOM.

oprávnená sledovať uplatňovanie primárneho a sekundárneho práva v členských štátoch ES a v prípade pochybností o správnosti jeho aplikácie a postupu zo strany členského štátu ES, mohla príslušný štát najskôr upozorniť a potom žalovať tzv. žalobou o porušenie povinností vyplývajúcich zo ZEHS. Pričom, ak Súdny dvor ES prišiel k záveru, že si členský štát ES neplní zmluvou určenú povinnosť, tak bol povinný urobiť potrebné opatrenia, aby vinný členský štát vyhovel jeho rozsudku. Rozšírilo sa i konanie o neplatnosť aktu nielen Komisie, ale aj Rady (s výnimkou stanovísk a odporúčaní).⁸ Bolo pridané nové konanie o námietke protiprávnosti týkajúcej sa nariadení Komisie alebo Rady.⁹ Zároveň, pasívnu legitimitáciu v konaní o nečinnosť získala aj Rada.¹⁰ Súdny dvor ES na základe rímskych zmlúv získal aj právomoc rozhodovať: a) všetky spory medzi ES a jeho zamestnancami v medziach a za podmienok ustanovených služobným alebo pracovným poriadkom, b) o finančných žalobách týkajúcich sa Európskej investičnej banky (ďalej len EIB).¹¹

Prvý rozsudok Súdny dvor ES vyniesol už na základe rímskych zmlúv 19. 12. 1961, a to v prípade č. 7/61 Komisia vs. Taliansko.

V.

Vývoj však pokračoval ďalej. Šesťdesiate a sedemdesiate roky boli v ES rozvojom komunitárneho práva ako práva, ktoré má svoje vlastné ústavné základy a charakter nadnárodného práva. V tomto období Súdny dvor ES vo svojom rozsudku z 5. februára 1963 v prípade č. 26/62 Van Gend en Loos priznal po prvýkrát priamy účinok komunitárnemu právu, pričom tu opatrne aj konštatoval, že spoločenstvá vytvárajú nový právny poriadok medzinárodného práva, v prospech ktorého štáty, hoci len vo vymedzených oblastiach, obmedzili svoje suverénne práva a ktorého subjektmi nie sú len členské štáty, ale aj ich štátni príslušníci. V ďalšom svojom rozsudku zo dňa 15. 7. 1964 v prípade č. 6/64 Costa vs. ENEL zase zakotvil po prvýkrát zásadu prednosti, pričom konštatoval, že na rozdiel od iných medzinárodných zmlúv vytvorili zakladajúce rímske zmluvy vlastný právny poriadok, ktorý sa okamihom ich platnosti stal neoddeliteľnou súčasťou právnych poriadkov členských štátov, a ktorý sú vnútroštátne súdy povinné aplikovať. Zásady prednosti a priameho účinku, ktoré platia i pre európske správne právo však budú podrobnejšie vysvetlené neskôr.

Tu, v tomto období kreovania zásad komunitárneho práva, dôležitú funkciu svojim rozhodnutiam priznal i Súdny dvor ES, ktorý vo svojom rozsudku Da Costa zo dňa 27. 3. 1963 v spojených prípadoch č. 28 až 30/62 Da Costa en

⁸ Článok 173 ZEHS a čl. 146 ZEURATOM.

⁹ Článok 184 ZEHS a čl. 156 ZEURATOM.

¹⁰ Článok 175 ZEHS a čl. 148 ZEURATOM.

¹¹ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 39.

Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV vs. Netherlands Inland Revenue Administration konštatoval, že jeho rozhodnutia majú povahu a silu precedensov napriek tomu, že komunitárne právo bolo právom kontinentálnym.¹² Z tohto rozsudku jasne vyplynulo, že vnútroštátne sudy sú povinné do budúcnosti rešpektovať ustálenú judikatúru Súdneho dvora ES, nakoľko práve v tomto rozhodnutí bola zakotvená tzv. doktrína objasneného aktu, resp. ustanovenia (*acte éclairé*), ktorá vnútroštátne sudy rozhodujúce v poslednom stupni zbavila povinnosti opätovne položiť rovnakú otázku v inom konaní, a to v prípade, že ide o identickú prejudiciálnu otázku, na ktorú už bolo Súdny dvorom ES v minulosti odpovedané.

V rokoch 1965 – 1966 nastala v ES inštitucionálna kríza ako dôsledok rôznych teórií, názorov a koncepcií zaoberajúcimi sa ďalšou existenciou ES. Spory medzi Francúzskom a ostatnými členskými štátmi ES v otázkach koncepcie európskej výstavby, jej účelnosti a možnej transformácie ES do podoby medzivládnej spolupráce, resp. politickej únie, ako i v otázke zavedenia spoločného trhu poľnohospodárskych výrobkov vyústili k ochromeniu činnosti inštitúcií ES a k tomu, že Francúzsko sa prestalo zúčastňovať zasadaní v rámci Rady. Nakoniec po mnohostranných rokovaniach, vývoji politickej situácie vo Francúzsku a po určitých ústupkoch zo strany ostatných členských štátov ES, dosiahlo Francúzsko elimináciu väčšinového hlasovania, známu ako tzv. luxemburský kompromis prijatý v dňoch 28. – 30. januára 1966 v Luxemburgu, ktorý de facto zmenil zakladajúce zmluvy ES, čím potvrdil zmeny v oblasti štruktúr inštitúcií ES. Tieto zmeny boli obsiahnuté po komplikovaných rokovaniach v Zmluve o vytvorení spoločnej Rady a spoločnej Komisie Európskych spoločenstiev (tzv. Zmluva o fúzii), ktorá bola podpísaná už 8. apríla 1965, no účinnosť nadobudla až 1. júla 1967.¹³ Účinnosťou tejto Zmluvy o fúzii došlo k zlúčeniu Vysokého úradu ESUO, Komisie EHS a Komisie EURATOM v jedinú spoločnú tzv. Komisiu ES, ako i došlo k fúzii Rady ESUO, Rady EHS a Rady EURATOM v spoločnú tzv. Radu ministrov. Komisia ES a Rada ministrov boli poverené naplňaním všetkých troch zakladajúcich zmlúv ES.

Následne bol podpísaný Dohovor o vzájomnom uznávaní obchodných spoločností a právnických osôb, ku ktorému bol pripojený i tzv. Protokol o výklade dohovoru Súdny dvorom ES. Dňa 27. septembra 1968 potom členské štáty ES na základe článku 220 ZEHS uzavreli Bruselský dohovor o právomoci a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (tzv. Bruselský dohovor), ku ktorému bol neskôr 3. júna 1971 pripojený tzv. Protokol o výklade dohovoru Súdny dvorom ES. Oba tieto protokoly umožňovali najvyšším súdom členských štátov predkladať Súdnemu dvoru ES prejudiciálne otázky týkajúce sa vý-

¹² BOBEK, M. : *Porušení povinnosti zahájit řízení o předběžné otázce podle článku 234 (3) SES*. Praha : C. H. Beck, 2004, s. 35 a nasl.

¹³ Jej články 2 až 7 a 10 až 19 boli neskôr zrušené až Maastrichtskou zmluvou v roku 1992, pričom neskôr bola táto Zmluva o fúzii v roku 1997 úplne zrušená Amsterdamskou zmluvou.kom referenčnom rámci pre jazyky.

kladu uvedených dohovorov. Bruselský dohovor z roku 1968 mal nepriamo i význam pre formujúce sa európske správne súdnictvo, lebo bol prvým spoločným aktom členských štátov ES, ktorý upravoval kompetenčné spory medzi vnútroštátnymi súdmi, ako i výkon rozhodnutí v občianskych a v obchodných veciach.

Na tomto mieste je potrebné ďalej i spomenúť, že na začiatku sedemdesiatich rokov, v období začiatku procesu rozširovania ES, Súdny dvor ES vo svojom rozsudku zo dňa 11. 12. 1970 v prípade č. 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH vs. Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel ďalej judikoval, že jednotnosť a účinnosť komunitárneho práva by bola ohrozená, ak by sme sa pri posudzovaní platnosti aktov inštitúcií spoločenstiev odvolávali na pravidlá alebo zásady vnútroštátneho práva. Som toho názoru, že pre európske správne právo mal tento rozsudok dôležitý význam, nakoľko stanovil, že platnosť takýchto aktov mohla a dodnes môže byť posudzovaná len podľa komunitárneho práva a jeho zásad. V skutočnosti právu, ktoré má pôvod v zakladajúcej zmluve, teda v autonómnom prameni práva, nemohli a nemôžu práve pre túto jeho vlastnosť predchádzať iné vnútroštátne právne predpisy bez toho, aby mu bol odňatý jeho komunitárny charakter a bez toho, aby bol spochybnený samotný právny základ Európskych spoločenstiev.¹⁴ Iná situácia by teda nastala, ak by komunitárny akt ohrozil i základné práva a slobody alebo ústavné princípy spoločné pre ES, lebo rešpekt k základným právam a slobodám je, podľa tohto rozhodnutia, integrálnou súčasťou Súdnym dvorom ES chránených všeobecných právnych zásad.

Nakoľko priamy účinok a prednosť komunitárneho práva si začali vyžadovať určitú mieru súčinnosti zo strany vnútroštátnych orgánov pri plnení ich komunitárnych záväzkov, no vnútroštátne orgány ju v začiatkoch neposkytovali, tak Súdny dvor ES v dôsledku konfliktov komunitárnych a vnútroštátnych noriem od sedemdesiatych rokov etabloval tzv. konanie druhej generácie.¹⁵ Toto konanie vychádzalo zo skĺbenia komunitárneho a vnútroštátneho práva, čím umožnilo presvedčiť a nepriamo donútiť vnútroštátne orgány, hlavne vnútroštátne súdy, aby vyvodzovali dôsledky za neuplatňovanie zásady priameho účinku a prednosti komunitárneho práva (i v oblasti správneho práva). Táto povinnosť vyplývala z tzv. zásady komunálnej lojality, resp. lojálnej spolupráce, ktorá vo všeobecnosti obsahovala povinnosť členských štátov ES lojálne spolupracovať s inštitúciami ES.

¹⁴ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. : *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 42.

¹⁵ SIMON, D. In: Siman, M. – Slašťan, M. : *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 43.

VI.

Dňa 22. januára 1972 bola podpísaná Zmluva o pristúpení Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, Dánska, Írska a Nórska do Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Európskeho spoločenstva atómovej energie, ktorá začala platiť po ratifikácii od 1. januára 1973, ale nie pre Nórsko, kde bol v referende vstup do ES odmietnutý. O vstupe do ESÚO pre pristupujúce štáty jednomyseľne rozhodla, na základe článku 98 parížskej zmluvy, iba Rada po kladnom stanovisku Vysokého úradu bez nutnosti uzavrieť osobitnú zmluvu. Po tomto pristúpení sa zmenilo i zloženie Súdneho dvora ES, kde bol počet sudcov zvýšený zo 7 na 9 a počet generálnych advokátov z 2 na 4. Súdny dvor ES sa zároveň presťahoval do svojej vlastnej novej budovy Palais de Justice na Kirchberg Plateau v meste Luxemburg ako hlavného mesta Luxemburska.¹⁶

V roku 1978 Súdny dvor ES v Luxemburgu výslovne zakázal aplikovať právo spôsobom, ktorý by odporoval zásade prednosti. V svojom rozsudku zo dňa 3. marca 1978 v prípade č. C 106/77 Amministrazione delle Finanze dello Stato vs. Simmenthal SpA uviedol, že každý národný súd musí v medziach svojej jurisdikcie plne aplikovať komunitárne právo a chrániť tak práva jednotlivých osôb. Podľa tohto princípu nesmie súd použiť ustanovenie národného práva, ktoré je v rozpore s komunitárnym právom, a to bez ohľadu na to, či ustanovenie národného práva vzniklo pred alebo po prijatí príslušného komunitárneho ustanovenia. Základným konštitutívnym princípom súdnej kontroly v ES sa stalo to, že pre normatívne správne akty, ako aj pre akty aplikácie práva začal platiť princíp prednosti (primátu) komunitárneho práva pred právom členských štátov. Išlo o aplikačnú prednosť, pri ktorej bolo požadované, aby začala čo najskôr, teda už v prvej inštancii, u toho národného orgánu, ktorý bežne aplikuje i domáce právo a je z pohľadu adresátov správnych aktov najdostupnejším orgánom. Súdny dvor ES týmto svojím rozhodnutím teda jasne vylúčil možnosť, aby členské štáty prestali byť viazané platnými komunitárnymi aktmi v dôsledku ich rozporu s následne prijatými vnútroštátnymi predpismi. Vylúčená bola taktiež možnosť, aby bolo možné odchyľne vykladať význam správnych aktov vydaných inštitúciami ES iba za pomoci prameňov vnútroštátneho práva. Členské štáty sa stali od tejto doby viazané úplnou lojalitou ku komunitárnemu právu.

Následne v tomto období vytvorili jadro komunitárneho správneho súdnictva spory o mieru záväznosti a priamej aplikovateľnosti jednotlivých komunitárných aktov, osobitne však spory o implementáciu smerníc zaväzujúcich členské štáty len k dosiahnutiu výsledku a nie k použitiu určitých prostriedkov, resp. nástrojov. Judikatúrou boli stanovené špecifické podmienky bezprostredného účinku (angl. *direct effect*, franc. *effet direct*) správnych aktov:

¹⁶ Súdny dvor ES najskôr sídlil v zámku Villa Vauban v Luxemburgu, no tento zámok ani žiadna budova neboli v jeho vlastníctve, pričom práve až v roku 1973 získal svoju vlastnú a modernú budovu ako sídlo.

- akt musel byť jasný a dostatočne presný, hlavne pri stanovení povinnosti;
- ustanovenie aktu nemohlo byť viazané na splnenie žiadnych podmienok, ani nemohlo byť spájané s inou úpravou, či so zvláštnym postupom alebo zásahom ďalších orgánov a osôb;
- akt nemohol zakladať právo správneho uváženia, či inú podstatnú voľnosť konania.¹⁷

Súdny dvor ES v tomto období svojou judikatúrou vytvoril a rozvinul základné piliere definitívneho uznania tzv. vertikálneho bezprostredného účinku komunitárnych správnych aktov, čo znamenalo, že jednotlivé osoby sa môžu dovolávať práva voči štátom a jeho orgánom (teda vertikálne), a nie voči sebe navzájom.

VII.

Od začiatku 80. rokov bolo možné v ES badať zreteľný posun od koncepcie spoločného trhu k jednotnému vnútornému trhu, ktorého dobré fungovanie bolo podmienené množstvom infraštruktúrnych opatrení smerujúcich osobitne intenzívne do sociálnej, zamestnávateľskej a zamestnaneckej sféry, do oblastí ochrany životného prostredia a spotrebiteľa, pričom sa tento posun odrazil i v zmene charakteru komunitárneho práva z prevažne hospodárskeho na právo správne.¹⁸

V roku 1981 (1. januára) vstúpila do platnosti Zmluva o pristúpení Helénskej republiky k Európskym spoločenstvám, pričom počet sudcov Súdneho dvora ES sa z 9 rozšíril na 11.

O dva roky neskôr bola v roku 1983 prijatá Radou ministrov Stuttgartská deklarácia, ktorá slávnostne deklarovala podporu a potrebu prestavby Európskych spoločenstiev do únijnej podoby.

VIII.

Následne bola dňa 12. júna 1985 podpísaná ďalšia pre ES dôležitá zmluva, a to Zmluva o pristúpení Španielska a Portugalska k Európskym spoločenstvám, ktorá nadobudla platnosť 1. januára 1986. Na jej základe získali obe nové štáty ES právo menovať svojho sudcu do Súdneho dvora ES za dodržania v minulosti schválených podmienok. Tak sa počet sudcov Súdneho dvora ES zvýšil na celkových 13.

Tým, že sa Európske spoločenstvá postupne rozširovali o nových členov s rôznymi právnymi poriadkami a právnymi obyčajami, tak sa dalo predpokladať, že je to už len otázkou času, kedy nastane potreba revízie primárneho práva

¹⁷ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví* ..., cit. dielo, s. 268.

¹⁸ Tamtiež, s. 263.

ES a reformy súdneho systému ES. A tá prišla v podobe Jednotného európskeho aktu (ďalej len JEA), ktorým sa v skratke nazýva prvá revízia zakladajúcich zmlúv ES. Bol podpísaný v priebehu roku 1986 všetkými dvanástimi členskými štátmi ES, no platnosť JEA nadobudol až 1. júla 1987. Týmto dokumentom bol zakotvený štrukturálny dualizmus v ES, ktorý spočíval v tom, že na jednej strane fungujú Európske spoločenstvá a na druhej strane európska politická spolupráca (ďalej len EPS), ktorá je mimo komunitárneho rámca a jej cieľom je formulovať spoločnú zahraničnú politiku ES. Okrem pôvodných zakladajúcich zmlúv, ktoré JEA zmenil a doplnil, obsahoval i nové svoje ustanovenia ako novej zakladajúcej zmluvy – JEA, ktoré zmenou ani dodatkom pôvodných zmlúv neboli. Išlo o strohé ustanovenia prvej hlavy a najmä tretej hlavy zakotvujúcej v čl. 30 EPS. JEA inštitucionalizoval a právne zakotvil tzv. Európsku radu, ktorá sa osvedčila ako fórum prichádzajúce s podnetmi a politickou spolupracou bez toho, aby JEA spresnil jej právomoci a pôsobnosť.¹⁹ Oblasť EPS však nepatrila do komunitárneho rámca, fungovala na zásadách medzinárodného práva, a preto bola pôsobnosť Súdneho dvora ES v tejto oblasti vylúčená. JEA zvýšil účinnosť rozhodovacieho procesu rozšírením rozhodovania Rady ministrov kvalifikovanou väčšinou a obmedzením Luxemburského kompromisu. Došlo i k posilneniu právomocí Európskeho parlamentu a to tým, že mu bolo dané právo druhého čítania a možnosť formulovať zmeny návrhov po ich schválení v Komisii, ktoré mohla potom Rada zamietnuť iba jednohlasným hlasovaním. Zároveň bol premenovaný z názvu Zhromaždenie na Európsky parlament²⁰ i napriek tomu, že sami poslanci prijali tento názov už v roku 1962. Ďalej do zakladajúcich zmlúv sa prostredníctvom JEA včlenilo nové ustanovenie,²¹ ktoré zmocňovalo Radu, na žiadosť Súdneho dvora ES a po porade s Komisiou a s Európskym parlamentom, zriadiť na Súdnom dvore ES súd oprávnený v prvom stupni rozhodovať s možnosťou odvolania k Súdному dvoru, ale len v právnych otázkach podľa podmienok stanovených štatútom, v určitých druhoch sporov a žalôb uplatnených fyzickými alebo právnickými osobami, pričom tento súd nie je príslušný na vybavovanie a rozhodovanie žalôb vznesených členskými štátmi alebo orgánmi spoločenstva alebo na vydávanie predbežných nálezov na otázky predložené podľa článku 177 ZEHS alebo podľa čl. 150 ZEURATOM.²² Bolo to hlavne z dôvodu, že Súdny dvor ES bol preťažený najmä žalobami zamestnancov ES, ktoré tvorili skoro polovicu z celkového počtu všetkých žalôb podaných na Súdny dvor ES, ale i z toho, že sa zvýšil počet členských štátov ES a tým sa aj zvýšilo množstvo sekundárnej komunitárnej legislatívy ES.

Vyššie spomenutú novú právomoc podľa čl. 11 a čl. 26 JEA Rada aj využila a 24. 10. 1988 prijala svoje rozhodnutie č. 88/591/ESUO, EHS, EURA-

¹⁹ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 51.

²⁰ Bližšie pozri čl. 6 ods. 2 JEA.

²¹ Bližšie pozri čl. 11 a čl. 26 JEA.

²² <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties>

TOM,²³ ktorým zriadila tzv. Súd prvého stupňa Európskych spoločenstiev (ďalej len Súd prvého stupňa alebo SPS). Tento súd začal riadne fungovať 31. 10. 1989, pričom sa skladal z 12 sudcov, ktorí mohli byť povolaní aj na plnenie úloh generálnych advokátov v sporoch predložených SPS. SPS po svojom vzniku zasadal v senátoch zložených z troch alebo piatich sudcov a len výnimočne v pléne. Zároveň boli všetky protokoly Súdneho dvora ES (ktoré boli pripojené k ZESUO, ZEHS a k ZEURATOM) doplnené o ustanovenia týkajúce sa organizácie a konania pred SPS, vrátane podávania opravných prostriedkov na Súdny dvor ES na základe jednotlivých zakladajúcich zmlúv. Súd prvého stupňa ihneď po svojom ustanovení prijal svoj vlastný rokovací poriadok. Týmto aktom dostal súdny systém ES definitívne dvojstupňovú štruktúru.²⁴

Súd prvého stupňa vykonával v obmedzenom rozsahu súdnu právomoc zakladajúcimi zmluvami a ich vykonávajúcimi aktmi zverenú Súdnemu dvoru ES tak, že bol v prvom stupni príslušný na konanie a rozhodovanie o nasledovných kategóriách žalôb:

- žaloby, týkajúce sa sporov medzi ES a ich zamestnancami;
- žaloby podané proti Komisii podľa čl. 33 ods. 2 a čl. 35 ZESUO podnikmi alebo združeniami podnikov uvedenými v čl. 48 ZESUO podané proti individuálnym aktom týkajúcich sa uplatňovaní čl. 50 a 57 až 60 ZESUO;
- žaloby podané proti inštitúcii EHS fyzickými alebo právnickými osobami na základe čl. 173 ods. 2 a čl. 175 ods. 3 ZEHS týkajúce sa uplatňovania pravidiel hospodárskej súťaže.²⁵

Rovnako i v prípade, ak tá istá fyzická alebo právnická osoba podala žalobu, pre ktorú bol príslušný SPS na základe predchádzajúcich žalôb a rovnako aj žalobu podľa čl. 40 ods. 1 a 2 ZESUO, čl. 178 ZEHS alebo čl. 151 ZEURATOM o náhrade škody spôsobenej inštitúciou ES určitým aktom alebo nečinnosťou, ktoré boli predmetom prvej žaloby, a zároveň bol SPS príslušný rozhodnúť aj o náhrade spôsobenej škody.²⁶

IX.

Následne dňa 19. júna 1990 podpísali v Schengene ministri zahraničných vecí Francúzska, Nemecka a krajín Beneluxu dohodu o odstránení colných a pasových kontrol na vzájomných hraniciach a o voľnom pohybe občanov týchto štátov na ich území. Dohoda obsahuje 142 bodov, ktoré nahrádzajú zákony jednotlivých štátov a musí byť ratifikovaná parlamentmi všetkých zúčastnených

²³ Toto rozhodnutie Rady č. 88/591/ESUO, EHS, EURATOM bolo neskôr čl. 10 Zmluvy z Nice v roku 2001 zrušené a obsah tohto rozhodnutia bol ňou priamo včlenený do zakladajúcich zmlúv.

²⁴ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 52.

²⁵ <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties>

²⁶ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 53.

strán. Postupne k dohode pristúpili Taliansko, Španielsko, Portugalsko a Grécko.²⁷

Významným dátumom v histórii ES a formovania sa európskeho správneho súdnictva sa stal 7. február 1992, kedy bola v Maastrichte podpísaná Zmluva o Európskej únii (ďalej len ZEÚ), ktorá vstúpila 1. novembra 1993 do platnosti po jej ratifikácii vo všetkých členských štátoch ES. Podstatu tejto zmluvy tvorili ustanovenia novelizujúce články zakladajúcich zmlúv, ako aj ustanovenia, ktoré tvoria v rámci primárneho práva EÚ jeho osobitnú súčasť a nie sú začlenené do predchádzajúcich zakladajúcich zmlúv. Touto zmluvou vytvorili medzi sebou členské štáty ES Európsku úniu založenú na Európskych spoločenstvách doplnených o politiky a formy spolupráce stanovené ZEÚ. Európskej únii však nebola priznaná právna subjektivita, ktorá zostala len Európskym spoločenstvám, no napriek tomu mala od svojho vzniku jednotný inštitucionálny rámec. Európske hospodárske spoločenstvo bolo touto zmluvou premenované na tzv. Európske spoločenstvo, ktoré malo i naďalej právnu subjektivitu, pričom touto zmluvou došlo k pripojeniu ESUO a EURATOM k Európskemu spoločenstvu. Z toho dôvodu dnes o zjednotenom znení zakladateľských zmlúv Európskych spoločenstiev hovoríme ako o Zmluve o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len Zmluva o ES). Ďalej ZEÚ priniesla tzv. princíp subsidiarity a princíp proporcionality, ktoré sa v budúcnosti stali významnými aj v konaní pred Súdny dvorom ES. Zakotvil sa do primárneho práva základ menovej únie, ale i inštitúty ako napr. občianstvo únie, ako aj nové inštitúcie ES: Európskeho ombudsmana, Účtovný dvor, Výbor regiónov a Hospodársky a sociálny výbor. Súdny dvor ES získal právomoc odvolať Európskeho ombudsmana a členov Komisie v prípade neplnenia si ich povinností. Rada získala právo kvalifikovanou väčšinou stanovovať mzdové a ostatné finančné náležitosti pre predsedu a sudcov Súdneho dvora ES, ako i generálnych advokátov a tajomníka Súdneho dvora ES. Boli podstatne zmenené zakladajúce zmluvy v častiach týkajúcich sa Súdneho dvora ES. Obmedzilo sa povinné rozhodovanie Súdneho dvora ES v pléne,²⁸ pričom sa rozšírila príslušnosť SPS aj na rozhodovanie o niektorých žalobách podaných inštitúciami ES alebo členskými štátmi. Došlo i k výrazným zmenám v jednotlivých konaniach pred Súdny dvorom ES. Hlavne bol vyriešený problém neplnenia rozsudkov Súdneho dvora ES zo strany členských štátov, kde sa v konaní o porušení zmluvy členskými štátmi zmenil a doplnil čl. 171 Zmluvy o ES. Táto zmena a doplnenie znamenali to, že keď sa Komisia domnievala, že členský štát neprijal opatrenia uložené mu rozhodnutím Súdneho dvora ES, tak Komisia po vyjadrení dotknutého štátu musela vydať stanovisko s odôvodnením v ktorých častiach a v akom rozsahu daný štát nevyhovel rozhodnutiu Súdneho dvora ES v konaní o porušení povinnosti vyplývajúcej z komunitárneho práva. Ak však príslušný členský štát neprijal potrebné opatrenia

²⁷ <http://www.euroinfo.gov.sk>

²⁸ Bližšie pozri čl. 165 Zmluvy o ES.

podľa rozsudku Súdneho dvora ES v lehote stanovenej Komisiou, tak Komisia dostala možnosť predložiť vec Súdnemu dvoru ES. Pritom bola však povinná navrhnúť aj výšku paušálnej pokuty alebo penále, ktorá sa mala zaplatiť a ktorú pokladala v daných podmienkach za primeranú. Ak Súdny dvor ES zistil, že tento členský štát nevyhovel rozsudku, tak mu mohol uložiť navrhnutú paušálnu pokutu alebo penále.²⁹ Ďalej konanie o neplatnosť aktov inštitúcií ES podľa čl. 173 Zmluvy o ES zahŕňalo v sebe i nové oprávnenie Súdneho dvora ES preskúmať zákonnosť aktov prijatých spoločne Európskym parlamentom a Radou, aktov Rady a Komisie okrem odporúčaní,³⁰ ako aj oprávnenie preskúmať zákonnosť aktov Európskeho parlamentu, ktoré majú právne účinky vo vzťahu k tretím stranám. Na tento účel mu bola daná právomoc rozhodovať o žalobách podaných členskými štátmi, Radou alebo Komisiou z dôvodov nepríslušnosti, porušenia podstatných formálnych náležitostí, porušenia Zmluvy o ES alebo právneho pravidla týkajúceho sa jej uplatňovania alebo na základe zneužitia právomoci. Súdny dvor ES dostal právomoc rozhodovať za rovnakých podmienok v žalobách podaných Európskym parlamentom na ochranu jeho výsadných práv. Zároveň každá fyzická alebo právnická osoba dostala možnosť podať za rovnakých podmienok žalobu proti rozhodnutiu, ktoré jej bolo určené, alebo proti rozhodnutiu, ktoré sa jej priamo a osobne týka, hoci bolo vydané formou nariadenia alebo rozhodnutia určeného inej osobe. Ustanovenie čl. 175 ZES taktiež zakotvilo pasívnu legitímáciu Súdneho dvora ES v konaní o nečinnosti inštitúcií ES.

X.

Vývoj však pokračoval ďalej. Dňa 24. júna 1994 bola podpísaná Zmluva o pristúpení Rakúska, Fínska, Švédska a Nórska k Európskej únii, ktorá pre opätovné negatívne referendum v Nórsku nadobudla platnosť pre Rakúsko, Fínsko a Švédsko až 1. januára 1995. Na jej základe Súdny dvor ES pribral z každého pristupujúceho štátu po jednom sudcovi, pričom v záujme dodržania nepárneho počtu sudcov (15) sa jeden sudca za Taliansko (sudca La Pergola) vzdal svojej funkcie (mandátu) a prijal funkciu deviateho generálneho advokáta.³¹

V dôsledku tohto rozširovania Európskej únie sa opätovne prerozdelení aj hlasy v Rade, pričom kvalifikovanú väčšinu na základe tzv. Kompromisu z Ioanniny tvorilo 64 z 90 hlasov za podmienky, že ak menšina záporných hlasov dosiahne počet medzi 23 až 26, tak Rada vynaloží úsilie, aby v rozumnom čase do-

²⁹ Bližšie pozri čl. 171 Zmluvy o ES.

³⁰ Po vzniku Európskej centrálnej banky (ďalej len ECB) 1. júna 1998, ktorá začala vykonávať svoju činnosť podľa komunitárneho práva až 1. januára 1999, pribudla Súdnemu dvoru ES i právomoc preskúmať zákonnosť jej aktov, ako aj rozhodovať o žalobách podaných ECB na ochranu jej výsadných práv.

³¹ Bolo to iba dočasné riešenie. V súčasnosti je však na základe čl. 222 Zmluvy o ES už iba 8 generálnych advokátov.

siahla uspokojivé riešenie, ktoré by mohlo byť schválené najmenej 68 hlasmi.³² Blokujúca menšina tak teoreticky mohla existovať už pri 23 hlasoch.³³

XI.

Dňa 29. marca 1996 bola do Turína zvolaná medzivládna konferencia za účelom revidovania niektorých potrebných zmien zakladajúcich zmlúv na ktorých sa členské štáty ES v roku 1992 nedohodli. Svoju prácu konferencia ukončila 17. júna 1997 v Amsterdame. Na základe jej záverov bola vypracovaná a následne 2. októbra 1997 i podpísaná tzv. Amsterdamská zmluva, ktorá mení Zmluvu o EÚ, zmluvy o založení ES a niektoré súvisiace akty (ďalej len Amsterdamská zmluva), ktorá nadobudla platnosť až 1. mája 1999. Táto zmluva sa pokúsila o sprehľadnenie a systematickú revíziu zakladajúcich zmlúv, ktoré prečíslovala, doplnila a vypustila z nich obsolétne ustanovenia. Zachovala však Maastrichtskú trojpilierovú štruktúru EÚ. Novou hlavou IIIa Zmluvy o ES (v súčasnosti je to IV. hlava Zmluvy o ES) sa presunom viacerých ustanovení zo ZEÚ komunitarizovala vízová, azylová, prísťahovalecká a iné politiky týkajúce sa voľného pohybu osôb. Amsterdamská zmluva zaviedla prijímanie sekundárnych aktov v súdnej spolupráci členských štátov v občianskych veciach zahŕňajúca najmä zjednodušenie systému uznávania a výkonu súdnych a mimosúdnych rozhodnutí v občianskoprávných a obchodných veciach, cezhraničného doručovania súdnych a mimosúdnych písomností, ako i spoluprácu pri získavaní dôkazov. Posilnili sa viaceré politiky, hlavne zakotvením možnosti prijímať ďalšie akty na ich vykonávanie v správno-právnej oblasti, konkrétne v oblasti životného prostredia, zdravotníctva a ochrany spotrebiteľov. Významnou zmenou bolo začlenenie Schengenského *acquis* do rámca Európskej únie vo forme protokolu pripojeného k ZEÚ a k Zmluve o ES.

Súdnemu dvoru ES pribudla právomoc posudzovať, či inštitúcie EÚ (resp. ES) rešpektujú základné ľudské práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd podpísaný v Ríme 4. novembra 1950 a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií spoločných členským štátom ako všeobecné zásady práva ES, ak je podľa zmlúv o založení ES a podľa ZEÚ daná pôsobnosť Súdneho dvora ES. Súdny dvor ES ďalej získal právomoc rozhodovať o prejudiciálnych otázkach týkajúcich sa platnosti a výkladu rámcových rozhodnutí a rozhodnutí, výkladu dohovorov vypracovaných na základe VI. hlavy čl. 35 ZEÚ, ako aj o platnosti a výklade ich vykonávacích opatrení.³⁴ Súdny dvor však nezískal právomoc preskúmať platnosť alebo primeranosť postupu policajných alebo iných represívnych orgánov členského štátu EÚ.

³² SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 62.

³³ Takýto spôsob hlasovania uvedenou kvalifikovanou väčšinou v Rade sa uplatňoval až do 1. novembra 2004, keď bol Zmluvou z Nice zavedený nový systém hlasovania v Rade.

³⁴ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 65.

XII.

Z dôvodu potreby inštitucionálnej reformy tvoriacej prekážku ďalšieho rozšírenia Európskej únie sa konalo v decembri v roku 2000 zasadnutie Európskej rady v Nice, ktoré prijalo ďalšiu revíziu a doplnenie zakladajúcich zmlúv. Dňa 26. februára 2001 členské štáty na základe jeho záverov podpísali tzv. Zmluvu z Nice, ktorou sa menia a dopĺňajú Zmluva o EÚ, zmluvy o založení ES a niektoré súvisiace akty (ďalej len Zmluva z Nice), a ktorá vstúpila do platnosti 1. februára 2003. Vytvorila z inštitucionálneho hľadiska podmienky pre prijatie ďalších nových desať členov do EÚ a stala sa súčasťou primárneho práva ES. Zmenil a ohraničil sa jej ustanoveniami počet poslancov Európskeho parlamentu na maximum 732, ako i rozšírili sa čiastočne jeho právomoci pri spolurozhodovaní, kde Európsky parlament disponuje právom veta, na ďalších sedem oblastí, ako sú napr. boj proti diskriminácii, opatrenia priemyselnej podpory, súdnu spoluprácu v občianskych veciach a atď. Členské štáty EÚ, po plánovanom budúcom rozšírení o desať nových členov, mohli mať v Komisii už iba po jednom komisárovi, pričom pri vymenovávaní predsedu Komisie sa Rada mala ďalej uznášať kvalifikovanou väčšinou rovnako, ako pri vymenovaní celého kolégia Komisie. Týmto boli posilnené i právomoci predsedu Komisie. Zmluva z Nice rozšírila aj prijímanie sekundárnych aktov kvalifikovanou väčšinou na ďalších 29 oblastí.³⁵ V súvislosti s ďalším rozširovaním EÚ bol upravený i systém kvalifikovanej väčšiny pri hlasovaní v Rade.³⁶ Ďalej na základe Zmluvy z Nice došlo k úplnému právnemu oddeleniu Súdneho dvora ES a Súdu prvého stupňa. Táto zmluva zrušila i rozhodnutie Rady 88/591/ESUO, EHS, EURATOM z 24. októbra 1998, ktorým sa zriadil Súd prvého stupňa Európskych spoločenstiev a inkorporovala SPS priamo do zakladajúcich zmlúv.³⁷ V rámci zakladajúcich zmlúv už potom bola nezávisle od Súdneho dvora ES obsiahnutá i štruktúra, organizácia a príslušnosť SPS s výslovne zakotvenou jeho príslušnosťou, pričom navyše sa umožnilo za stanovených podmienok vytvoriť pri SPS súdne senáty so súdnou právomocou v niektorých v Zmluve o ES uvedených osobitných oblastiach.³⁸ Zmluva z Nice výslovne stanovila v čl. 221 Zmluvy o ES aj počet sudcov Súdneho dvora ES a to tak, že Súdny dvor ES sa skladá z jedného sudcu za každý členský štát, pričom zasadá v senátoch alebo vo veľkom senáte v súlade s pravidlami ustanovenými na tento účel štatútom Súdneho

³⁵ Tamtiež, s. 67.

³⁶ Podľa čl. 205 Zmluvy o ES platilo, že na prijatie aktov Rady sa vyžadoval súhlas najmenej 232 hlasov odovzdaných väčšinou členov, ak sa podľa tejto zmluvy mali prijať na návrh Komisie. V ostatných prípadoch sa na prijatie aktov Rady vyžadoval súhlas najmenej 232 hlasov odovzdaných najmenej dvomi tretinami členov (členských štátov EÚ). Ak sa na prijatie rozhodnutia Rady vyžadovala kvalifikovaná väčšina, tak člen Rady mohol požiadať o overenie, či členské štáty tvoriace kvalifikovanú väčšinu zastupujú najmenej 62 % celkového obyvateľstva EÚ. Ak sa preukázalo, že uvedená podmienka nie je splnená, hľadalo sa na takéto rozhodnutie, akoby nebolo prijaté.

³⁷ Bližšie pozri čl. 10 Zmluvy z Nice.

³⁸ Bližšie pozri čl. 225a Zmluvy o ES.

dvora ES, ktorý v prípadoch ustanovených štatútom môže zasadať tiež v pléne. Zároveň stanovila Súdu prvého stupňa v čl. 224 Zmluvy o ES, že sa skladá aspoň z jedného sudcu za každý členský štát, pričom počet sudcov ustanovuje štatút Súdneho dvora ES, ktorý môže stanoviť, aby Súdu prvého stupňa pomáhali generálni advokáti. Súd prvého stupňa dostal zároveň právomoc si menovať svojho tajomníka a určovať mu náplň práce a pravidlá výkonu jeho funkcie. Novinku priniesla taktiež možnosť konania pred Súdny dvorom ES bez podania stanoviska generálnym advokátom. Boli rozšírené právomoci Súdneho dvora ES novým článkom 229a Zmluvy o ES, na základe ktorého mohol rozhodovať spory súvisiace s vykonávaním aktov prijatých na základe Zmluvy o ES v oblasti práv priemyselného vlastníctva ES.³⁹ Táto zmluva zároveň koncipovala možnosť, za podmienok zakotvených v článku 225a Zmluvy o ES a v článku 140b ZEURATOM, vytvoriť pri Súde prvého stupňa súdne senáty, ktoré by mali právomoci v niektorých špeciálnych oblastiach uvedených v týchto spomínaných zmluvách.

Zmluva z Nice umožnila prístupenie nových štátov do EÚ, s ktorými boli úspešne ukončené rokovania v roku 2002. Tieto štáty pristúpili, resp. vstúpili do Európskej únie na základe tzv. Zmluvy o pristúpení Českej republiky, Estónska, Cyprusu, Lotyšska, Litvy, Maďarska, Malty, Poľska, Slovinska a Slovenska k Európskej únii, ktorá bola podpísaná dňa 16. apríla 2003 a do platnosti vstúpila 1. mája 2004. Neoddeliteľnou súčasťou tejto zmluvy bol i tzv. Akt o podmienkach pristúpenia, ktorý v svojom článku 2 výslovne zakotvil záväznosť komunitárneho práva pre pristupujúce štáty EÚ. Na základe tejto zmluvy o pristúpení a k nej pripojeného aktu sa pristupujúce štáty stali zároveň aj zmluvnými stranami zakladajúcich zmlúv Európskej únie vrátane ich zmien a doplnkov. Keďže Zmluva z Nice zmenou čl. 221 Zmluvy o ES zakotvila, že Súdny dvor ES sa skladá z jedného sudcu za každý členský štát, tak po novom rozšírení EÚ sa už skladal Súdny dvor ES, ale i Súd prvého stupňa, z 25 sudcov. Počet generálnych advokátov zostal nezmenený.

Na základe článku 225a Zmluvy o ES a článku 140b ZEURATOM novelizovaných Zmluvou z Nice bola daná právomoc (resp. zmocnenie) Rade zriaďovať súdne senáty svojím jednomyselným rozhodnutím s tým, že má právo rozhodnúť o ich príslušnosti na rozhodovanie v prvom stupni o určitých druhoch žalôb podaných v osobitných oblastiach. Dané ustanovenia spomínaných zakladajúcich zmlúv Rada využila a to tak, že dňa 2. novembra 2004 prijala rozhodnutie č. 2004/752/ES/EURATOM o zriadení Súdu pre verejnú službu Európskej únie (ďalej len Súd pre verejnú službu EÚ), nakoľko Súdny dvor ES bol i z tejto oblasti veľmi preťažený. Podľa čl. 1 uvedeného rozhodnutia Rady bol zriadený súdny senát, ktorý je pripojený k Súdu prvého stupňa, jeho členovia majú rovnaké postavenie ako členovia Súdu prvého stupňa a je príslušný na rozhodova-

³⁹ Bližšie pozri čl. 229a Zmluvy o ES.

nie o sporoch z verejnej služby Európskej únie. Konkrétne podľa článku 1 prílohy k rozhodnutiu Rady č. 2004/752/ES/EURATOM je Súd pre verejnú službu EÚ príslušný na rozhodovanie v prvom stupni spory medzi Spoločenstvom a jeho zamestnancami podľa článku 236 Zmluvy o ES a článku 152 ZEURATOM, vrátane sporov medzi inštitúciami ES/EÚ a ich zamestnancami, ktoré patria do právomoci Súdneho dvora ES. Sídlo má tento súd pri Súde prvého stupňa. Skladá sa zo 7 sudcov, pričom Rada môže na žiadosť Súdneho dvora ES kvalifikovanou väčšinou zvýšiť počet sudcov Súdu pre verejnú službu EÚ. Títo sudcovia sú menovaní za podmienok ustanovených v čl. 225a Zmluvy o ES na obdobie šiestich rokov s možnosťou opätovného zvolenia. Dňa 22. júla 2005 Rada na základe svojho rozhodnutia č. 2005/577/ES/EURATOM vymenovala prvých sedem sudcov Súdu pre verejnú službu EÚ, pričom následne dňa 2. decembra 2005 predseda Súdneho dvora ES, po zložení ich sľubu, svojím rozhodnutím konštatoval, že Súd pre verejnú službu EÚ je riadne vytvorený a môže začať pracovať.

Komisia však ešte dňa 23. decembra 2003 (KOM 2003, 828 final) navrhla zriadenie aj ďalšieho súdneho senátu v oblasti priemyselného vlastníctva tzv. Súdu pre patent Spoločenstva, ktorý by mal prevziať rozhodovanie súčasných odvolacích senátov Úradu pre harmonizáciu vnútorného trhu.⁴⁰ No do dnešného dňa však tento súd nebol zriadený.

XIII.

Posledná, no asi najvýznamnejšia, revízia celého primárneho práva EÚ bola schválená dňa 18. júna 2004, ako dokument vyhotovený šiestou medzivládnu konferenciou v Bruseli za výraznej legislatívnej pomoci osobitného orgánu – Konventu.⁴¹ Tento dokument pod názvom Zmluva o Ústave pre Európu (ďalej len ZÚE) bol slávnostne a symbolicky podpísaný 29. októbra 2004 v Ríme a do platnosti mal vstúpiť 1. novembra 2006. Ale po negatívnom francúzskom a holandskom referende sa však ratifikačný proces do tohto termínu nepodarilo ukončiť, a preto ZÚE do dnešného dňa nevstúpila do platnosti. Nakoľko sa tento proces a revízia skončili zjavným neúspechom, tak nemá význam tu ďalej uvádzať zmeny, ktoré by ZÚE priniesla v oblasti súdneho systému Európskej únie v porovnaní so súčasným jeho stavom a organizáciou.

⁴⁰ SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém...*, cit. dielo, s. 73.

⁴¹ K činnosti a zloženiu Konventu a procesu prijímania Zmluvy o Ústave pre Európu pozri bližšie: SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava : s. n., 2004, s. 553-555.

XIV.

Samozrejme nesmiem zabudnúť spomenúť i posledné rozšírenie EÚ, a to pristúpenie Rumunska a Bulharska k Európskej únii na základe podpísania zmluvy zo dňa 25. apríla 2005, ktorá nadobudla platnosť k 1. januáru 2007. Na základe tohto pristúpenia získal každý nový člen Európskej únie po jednom mieste sudcu na Súdnom dvore ES, ako i na Súde prvého stupňa. Zároveň sa zmenil maximálny počet členov Európskeho parlamentu zo 732 na 736 poslancov.⁴² Na prijatie aktov Rady sa už ale vyžaduje súhlas najmenej 255 hlasov odovzdaných väčšinou členov, ak sa podľa Zmluvy o ES mali prijať na návrh Komisie. V ostatných prípadoch sa na prijatie aktov Rady vyžaduje súhlas už najmenej 255 hlasov odovzdaných najmenej dvomi tretinami členov (členských štátov EÚ).⁴³

XV.

Týmto posledným rozšírením Európskej únie bolo historické formovanie sa európskeho správneho súdnictva v užšom zmysle v rámci jeho organizačného a funkčného poňatia na teraz završené. Som však toho názoru, že je to iba dočasne, vzhľadom na neustálu dynamiku vývoja vzťahov a teórií v rámci Európskej únie a Európskych spoločenstiev. Mój názor potvrdzuje i skutočnosť, že na okraji rokovania Rady pre všeobecné záležitosti a vonkajšie vzťahy (GAERC) konaného dňa 23. 7. 2007 v Bruseli na základe mandátu schváleného hlavami štátov a vlád počas rokovania Európskej rady v dňoch 21. – 22. 6. 2007 v Bruseli, bola otvorená medzivládna konferencia EÚ. Jej úlohou bolo transformovať zmeny primárneho práva obsiahnuté v mandáte na zvolanie medzivládnej konferencie do medzinárodnej zmluvy s názvom Zmluva o fungovaní EÚ, ktorá zmení a doplní ZEÚ a ZES. Prebehnutá medzivládna konferencia mala skôr technicko-legislatívny charakter, avšak všetky rokovania boli ukončené ešte koncom roka 2007. Výsledkom tejto prebehutej konferencie mala byť štandardná medzinárodná zmluva, ktorá mala mať podobnú povahu ako napríklad Zmluva z Nice, pričom jej bol daný pracovný názov tzv. Reformná zmluva.⁴⁴ Môžem konštatovať, že sa im to aj podarilo.

Nová európska zmluva, nazývaná aj Lisabonská zmluva⁴⁵ podľa miesta, kde sa na nej reprezentanti členských štátov EÚ dohodli a kde ju i 13. 12. 2007 v Portugalsku podpísali, bude mať po jej úspešnej ratifikácii vo všetkých štátoch

⁴² Článok 189 Zmluvy o ES.

⁴³ Článok 205 Zmluvy o ES.

⁴⁴ Správa MZV SR z 3. 10. 2007 o rokovaní členských štátov EÚ v rámci medzivládnej konferencie EÚ o Zmluve, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, ktorá bola zobrať na vedomie NR SR dňa 17. 10. 2007 ako tlač č. 452, s. 1- 3.

⁴⁵ <http://www.webnoviny.sk/print.php?clanok=1272>

EÚ v priebehu roku 2009 prednosť pred ich zákonmi. Prvou z krajín EÚ, ktorá Lisabonskú zmluvu už dňa 17. 12. 2007 schválila (ratifikovala) v parlamente, je Maďarská republika.

Táto Lisabonská zmluva po jej celkovej ratifikácii vo všetkých štátoch EÚ zníži počet poslancov Európskeho parlamentu z dnešných 785 na 750 poslancov. Klesne aj počet eurokomisárov. Od roku 2014 nebude mať v Európskej komisii svojho zástupcu každý členský štát EÚ, ale Európska komisia, vrátane jej predsedu a vysokého predstaviteľa pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, sa bude skladať z takého počtu členov, ktorý zodpovedá dvom tretinám počtu členských štátov EÚ. Členovia Európskej komisie sa budú vyberať spomedzi nominantov členských štátov EÚ na základe princípu rotácie medzi štátmi. V záujme efektívnejšieho fungovania sa zmení i počet hlasov, ktoré jednotlivé krajiny majú pri prijímaní rozhodnutí v Rade Európskej únie. Zároveň sa zvýši počet oblastí, vrátane spolupráce v súdnictve a v boji proti kriminalite, v ktorých sa nebude rozhodovať jednomyseľne, ale väčšinou hlasov. Zruší sa systém rotujúceho predsedníctva, v ktorom sa v polročných intervaloch striedajú jednotlivé členské krajiny. Tento systém nahradí nová funkcia predsedu Európskej rady, ktorý sa bude voliť na dva a pol roka s tým, že post môže zastávať maximálne päť rokov. Post vysokého predstaviteľa pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku vznikne zlúčením funkcie terajšieho Vysokého predstaviteľa Európskej únie pre zahraničnú politiku, ktorú zastáva Javier Solana, a funkcie eurokomisára pre vonkajšie záležitosti, ktorú teraz vykonáva Benita Ferrerová-Waldnerová.⁴⁶ Na základe Lisabonskej zmluvy bude pre členské krajiny právne záväzná Charta základných práv. Písomné garancie, že sa ich to netýka, si vyjednali iba Veľká Británia a Poľsko, ktoré si chcú i týmto zachovať nezávislosť súdnictva v oblasti pracovného a sociálneho práva.⁴⁷ Lisabonská zmluva má umožniť efektívne fungovanie únie potom, ako sa počet jej členov na základe Zmluvy z Nice zvýšil z pôvodných 15 na terajších 27. Zároveň však umožňuje ďalšie rozširovanie Európskej únie.

Slovenská republika ratifikovala Lisabonskú zmluvu cez Národnú radu Slovenskej republiky, s ktorej obsahom NR SR vyslovila súhlas na svojej 20. schôdzi konanej dňa 10. 4. 2008 v Bratislave.⁴⁸ Uvidíme však, že ako dopadne prebiehajúci proces ratifikácie Lisabonskej zmluvy v ostatných členských štátoch Európskej únie, ktorý určí potom ďalšie smerovanie vývoja európskeho správneho súdnictva v užšom zmysle v rámci jeho organizačného a funkčného poňatia, resp. aký bude mať naň ako na celok dopad.

Recenzent: *Mgr. Andrej Karpat*

⁴⁶ <http://www.sita.sk>

⁴⁷ <http://www.webnoviny.sk/print.php?clanok=1272>

⁴⁸ <http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=schodze/zoznam>

Súhrn

Európske správne súdnictvo v užšom zmysle prešlo v Európskej únii dlhým a zložitým vývojom, no dnes je to viditeľne formujúca a rozvíjajúca sa oblasť európskeho správneho práva.

Zusammenfassung

Die europäische Verwaltungsgerichtsbarkeit in dem kürzeren Sinn machte in der Europäischen Union ein langen und komplizierten Entwicklungsprozess durch, aber heute ist sie ein sehbar geformtes und weiterentwickelndes Bereich des Europäischen Verwaltungsrechts.

Summary

The European administrative justice in the stricter sense of the word underwent a long and complicated development in the European union, but today it is a clearly forming and developing field of the European administrative law.

POUŽITIE KOMODITNÝCH DERIVÁTOV AKO NÁSTROJA ZVÝŠENIA EFEKTIVITY POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNIKU

Dušan Masár

Súčasnú poľnohospodársku podniky sú vystavené na začiatku nového tisícročia v globálnej ekonomickej situácii neustále sa meniacim podmienkam, potrebe adaptovať sa na globálnom trhu v náročnom konkurenčnom prostredí. Rovnako významne vplyvajú nepriaznivé klimatické zmeny.¹ Predpokladom prežitia v týchto zložitých podmienkach je potreba zvyšovania ekonomickej efektívnosti výroby a distribúcie poľnohospodárskych produktov. Rentabilita podnikania v agrárnom prostredí je bezprostredne zviazaná s kvalitou poľnohospodárskej produkcie, ktorá zodpovedá rastúcim požiadavkám zákazníkov a súčasne neohrozuje životné prostredie ekologickými záťažami. Jednou z hlavných úloh Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ² je presadzovanie trvalo udržateľného poľnohospodárstva v globálnom životnom prostredí.

Podnikateľskú úspešnosť poľnohospodárskeho podniku je možné posúdiť len špecifickým prístupom. V slovenskom poľnohospodárstve je charakteristická pre všetky právne formy podnikania výrazná rozdielnosť dosiahnutých hospodárskych výsledkov. Faktom je, že zhruba polovica poľnohospodárskych podnikov dlhodobo vykazuje stratu.

Problematická ekonomická výkonnosť slovenského poľnohospodárstva v porovnaní s ostatnými vyspelými krajinami je spôsobovaná najmä odlišným systé-

---

¹ MOODY, M. J.: Weather Risk Management. *Rough Notes*, roč. 149, May 2006, č. 5, s. 1-4.

² <http://www.europa.eu>

mom finančnej podpory, pretrvávajúcou nízkou produktivitou a v neposlednom rade odmietaním používania moderných prístupov riadenia resp. financovania.³

Zmyslom používania komoditných derivátových trhov je umožniť zaistenie súčasnej ceny vstupov do budúcnosti. Je známe, že ceny komodít podliehajú fluktuáciám a plynutím času sa menia. To môže byť pre producentov i spotrebiteľov negatívne. Ak sa komodita nachádza v zostupnom trende, producentom klesajú zisky, prípadne sa môžu dostať až do straty. Naopak spotrebiteľia vítajú pokles cien, pretože nakupujú lacnejšie. V prípade rastúceho trendu sú vo výhode producenti, pretože predávajú drahšie a tiež viac zarábajú.

1. OPCIE

Poľnohospodársky podnik pokrýva každý mesiac svoju potrebu 1000 t kukurice nákupom 70 % objemu od čínskeho dodávateľa a 30 % od lokálnych dodávateľov. Cenový vzorec je v oboch prípadoch viazaný na cenu kukurice na CBOT (Chicago Board of Trade, CBOT je najväčšia komoditná burza na svete čo do objemu realizovaných kontraktov). Realizačná cena je priemerom denných cien za predchádzajúci mesiac u čínskeho dodávateľa a ako cena posledného dňa predchádzajúceho mesiaca u ostatných dodávateľov. Poľnohospodárske družstvo má ročný kontrakt na predaj hovädzieho mäsa a prípadné zvýšenie ceny kukurice by výrazne ovplyvnilo ziskovosť spoločnosti pretože kukurica je jedným z hlavných kŕmnych zmesí.⁴

Firma sa teda chce zaistiť proti nárastu ceny komodity a mať zároveň možnosť participovať na prípadnom poklese cien kukurice na svetových trhoch.

Poľnohospodárske družstvo kúpi na CBOT 2 call opcie s realizačnou cenou na úrovni mesačných kontraktov. Prvá opcia zaisťuje 70 % objemu a je vyrovnaná oproti mesačným priemerom denných CBOT cien. Druhá opcia zaisťuje 30 % objemu a je vyrovnaná oproti cene z posledného dňa v mesiaci.

1.1. Nákup call opcie

Zaistenie ceny na jeden mesiac by vyzeralo nasledovne: trhovú cenu kukurice je na akceptovateľnej úrovni, a tak poľnohospodárske družstvo k 30. 9. kupuje cez sprostredkovateľa (napr. banka alebo nezávislý broker), ktorý opcie predáva, call opcie s týmito parametrami:

³ ČEPELOVÁ, A.: Analýza externého prostredia agropotravinárskeho trhu. In: Zborník vedeckých prác z *Medzinárodných vedeckých dní 97*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Fakulta ekonomiky a manažmentu, 1997, s. 19-25.

⁴ BOEHLJE, M. D. – LINS, D. A.: Risks and risk management in an industrialized agriculture. In: *Agricultural Finance Review*, roč. 58, 1998, s. 1-16.

Opcia č. 1:

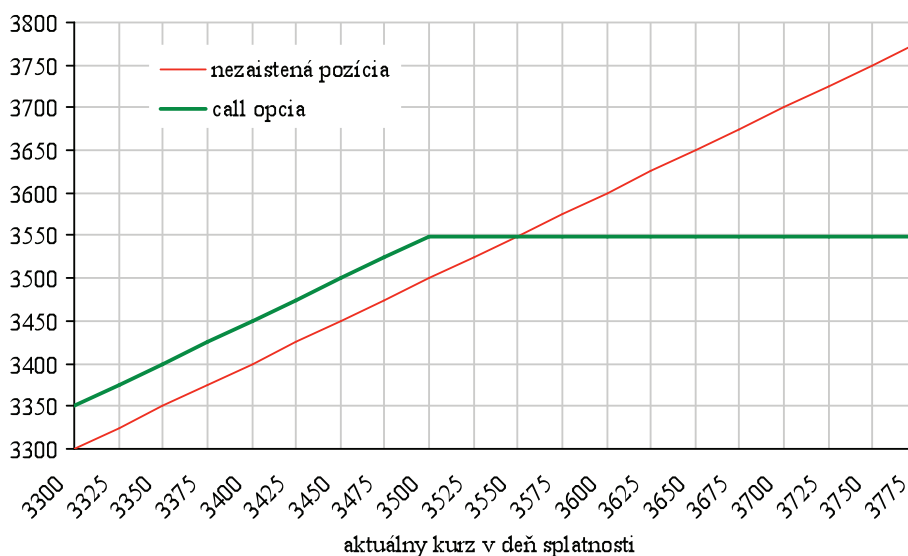
objem: 700 t kukurice
 realizačná cena (strike): 3500 USD/bušel
 prémia: 50 USD/bušel
 začiatok: 1. 10.
 splatnosť: 31. 10.
 typ opcie: ázijská (vyrovnanie proti priemeru cien)

Opcia č. 2:

objem: 300 t kukurice
 realizační cena (strike): 3500 USD/bušel
 prémia: 50 USD/bušel
 splatnosť: 31. 10.
 typ opcie: európska

Graf č. 1: Kupujúci kukurice, nákup call opcie

efektívny kurz v
deň splatnosti

Zdroj: vlastné výpočty autora.

V deň splatnosti 31. 10. môže dôjsť k nasledujúcim trom variantom:

Opcie sú v peniazoch – aktuálna trhovú cenu vzrástla na 3800 USD/bušel a priemer denných cien za mesiac október je 3700 USD/bušel. Poľnohospodár

sky podnik samozrejme využije obe opcie a dôjde k finančnému vyrovnaniu rozdielu realizačných cien opcií oproti priemeru cien u 1. opcie a oproti aktuálnej trhovej cene pri 2. opcii. Sprostredkovateľ zaplatí poľnohospodárskemu podniku 140 000 USD ako vyrovnanie 1. opcie a 90 000 USD ako vyrovnanie 2. opcie.

Čiastka vyrovnania 1 = (cena vyrovnania – realizačná cena opcie) • objem = $(3700 - 3500) \cdot 700 = 140\,000$ USD.

Čiastka vyrovnania 2 = (cena vyrovnania – realizačná cena opcie) • objem = $(3800 - 3500) \cdot 300 = 90\,000$ USD.

Poľnohospodársky podnik realizovaným ziskom pokryje nárast ceny u dodávateľov a výsledná cena za fyzicky dodanú komoditu sa rovná 3550 USD/bušel.

Opcia je na peniazoch – aktuálna trhovú cenu sa rovná 3500 USD/bušel a priemer cien za daný mesiac je tiež 3500 USD/bušel. Poľnohospodársky podnik opciu nevyužije, pretože nedochádza k žiadnej kompenzácii a výsledná realizačná cena po zohľadnení opčnej prémie predstavuje 3550 USD/bušel.

Opcia je mimo peňazí – aktuálna cena klesne napríklad na 3200 USD/bušel a priemer cien za mesiac október je 3250 USD/bušel.

Poľnohospodárske družstvo opäť opcie neuplatní a výsledne realizované ceny sú po pripočítaní zaplatenej prémie na úrovni 3250 USD/bušel pre 300 t kukurice a 3300 USD/bušel pre 700 t kukurice.

Poľnohospodárske družstvo si kúpou call opcie zaistilo nákupnú cenu kukurice pre nasledujúci mesiac na maximálnej úrovni 3550 USD/bušel s možnosťou neobmedzenej participácie na prípadnom poklese cien komodity na svetovom trhu.

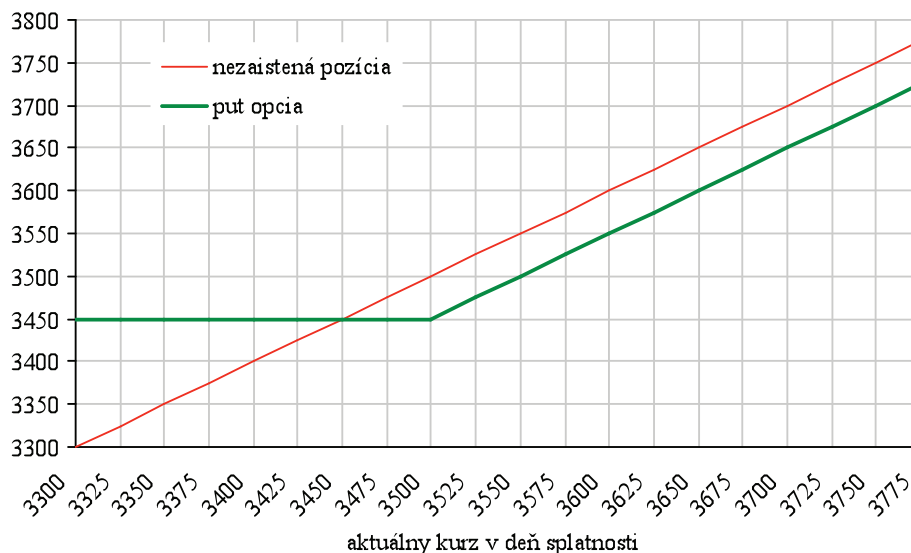
1.2. Predaj put opcie

Namiesto nákupu call opcie sa môže poľnohospodársky podnik zaistiť predajom put opcie s identickými parametrami sprostredkovateľa:

objem:	700 t a 300 t
realizačná cena (strike):	3500 USD/bušel
prémia:	50 USD/bušel
začiatok:	1. 10.
splatnosť:	31. 10.
typ opcie:	ázijská (700 t) a európska (300 t)

Graf č. 2: Kupujúci kukurice, predaj put opcie

efektívny kurz v
deň splatnosti

Zdroj: vlastné výpočty autora.

V deň splatnosti 31. 10. môže opäť dôjsť k nasledujúcim trom variantom:

Opcie sú v peniazoch – aktuálna trhovú cenu je napríklad na úrovni 3300 USD/bušel a priemer cien na úrovni 3400 USD/bušel. poľnohospodársky podnik ako predávajúci (upisovateľ) opcie bude musieť dodržať svoj záväzok a zaplatiť sprostredkovateľovi kompenzačné čiastky vo výške 60 000 USD a 70 000 USD. Po odčítaní prémie od zaplatenej čiastky dostaneme výslednú (efektívnu) cenu 3450 USD/bušel.

Opcie sú na peniazoch – aktuálna trhovú cenu a mesačný priemer predstavuje 3500 USD/bušel. put opcia nebude sprostredkovateľom využitá. Poľnohospodársky podnik teda započíta inkasovanú prémiiu do ceny zaplatenej dodávateľom. Výsledný kurz je 3450 USD/bušel.

Opcia je mimo peňazí – aktuálna trhovú cenu je 3800 USD/bušel a mesačný priemer 3650 USD/bušel. Opcia nebude sprostredkovateľom využitá a poľnohospodársky podnik zaplatí uvedené ceny dodávateľom. Inkasovaná prémia vylepší výsledné efektívne ceny na 3750 USD/bušel a 3600 USD/bušel.

Predajom put opcie sa poľnohospodársky podnik nezaistuje proti rastu ceny kukurice na svetových trhoch, pretože žiadna limitná cena nie je stanovená. Inkasuje však prémiiu, ktorá vylepšuje výslednú nákupnú cenu komodity. Poľnohospodárske družstvo však nemôže participovať na možnom poklese trhovej

ceny pod úroveň dohodnutej realizačnej ceny put opcie, ktorá stanovuje cenové dno.

2. KOMODITNÝ COLLAR – OPČNÁ STRATÉGIA

Výška prémie spojená s nákupom opcií môže byť prekážkou využitia inak veľmi účinného nástroja – zaistenia komoditného rizika. Tento náklad je možné zredukovať alebo celkom eliminovať využitím opčných stratégií vytvorených z dvoch a viac nakúpených a predaných opcií.

Komoditný collar patrí medzi najčastejšie používané opčné stratégie slúžiace k zaisteniu proti komoditnému riziku. S jeho pomocou si spoločnosť zaistí cenu nákupnú alebo predajnú komodity v dopredu presne vymedzenom cenovom rozpätí. Parametre pásma je možné nastaviť podľa požiadaviek a potrieb spoločnosti. Miera efektivity zaistenia je potom veľmi vysoká pri nízkych či nulových nákladoch. Firma tak pre potreby kalkulácie dopredu pozná najlepšiu dosiahnuteľnú cenu rovnako ako cenu najhoršiu.

Podobne ako pri ostatných zaistovacích komoditných nástrojoch nemusí nedochádzať k fyzickej dodávke surovín a finančné vysporiadanie prebieha iba v prípadoch, keď je vysporiadacia cena mimo hranice pásma. Spoločnosť má možnosť obmedzenej participácie na pozitívnom vývoji, musí však počítať i s možnou participáciou na vývoji negatívnom.

Komoditný collar je kombinácia kúpnej a predajnej opcie s rovnakou splatnosťou a podkladovým aktívom. Prémia za obidve opcie sa navzájom čiastočne či celkom eliminujú podľa zvolených realizačných cien. Nominálna hodnota opcií môže byť nesymetrická a parametre pásma tak môžu byť viac prispôbené potrebám spoločnosti.⁵

2.1. Varianta nákupu komodity

Poľnohospodárske podnik nakupuje od svojho dodávateľa každý mesiac sóju v objeme 1000 ton za cenu stanovenú ako priemer denných fixingov na CBOT (Chicago Board of Trade) za predchádzajúci mesiac.

Cena sóje sa na začiatku mesiaca nachádza na úrovni 1250 USD/bušel, a pretože poľnohospodárske podnik môže v rámci svojich finančných kalkulácií akceptovať i vyššiu nákupnú úroveň, rozhodne sa zaistiť cenu vstupu sóje v pásme 1100 – 1400 USD/bušel. Pomocou tejto stratégie má spoločnosť garantovanú maximálnu cenu nákupu a zároveň možnosť profitovať na pozitívnom vývoji trhu (tzn. na prípadnom poklese ceny sóje na svetových trhoch).

⁵ <http://www.derivat.sk/index.php?PageID=9&SearchString=Ctitor>, 22. 4. 2008.

S protistranou je uzavretý komoditný collar v rozmedzí 1100 až 1400 USD/bušel. Ako referenčná cena je dohodnutý priemer denných fixingov na CBOT za predchádzajúci mesiac.

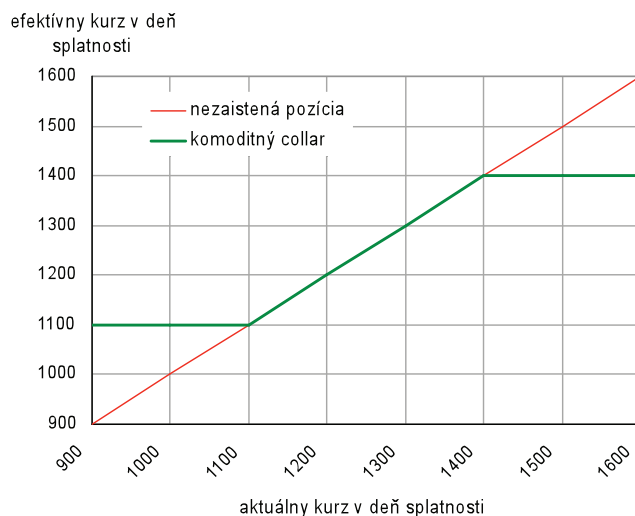
V deň splatnosti obchodu sú možné nasledujúce tri varianty:

Priemer denných fixingov za dané obdobie, a teda aj predajnej ceny dodávateľa sóje, je 1450 USD/bušel, teda, nachádza sa o 50 USD vyššie, ako je horná úroveň collaru. V tomto prípade poľnohospodársky podnik dostane od protistrany finančnú kompenzáciu vo výške 50 USD za bušel, celkom 50 000 USD = $(1450 - 1400) \times 1000$. Výsledná cena za fyzicky dodanú komoditu sa tak rovná maximálne dohodnutým 1400 USD/t.

Priemer denných fixingov za dané obdobie sa nachádza v rámci dopredu dohodnutého pásma, napr. na úrovni 1150 USD/bušel. V tomto prípade nedochádza k žiadnej kompenzácii a výsledná realizačná cena pre poľnohospodárske družstvo sa rovná 1150 USD/bušel.

Priemer denných fixingov za dané obdobie, a teda aj predajnej ceny dodávateľa sóje, sa nachádza pod spodnou úrovňou collaru, napr. 1060 USD/bušel. Strana, ktorá platí finančné kompenzácie je v tomto prípade poľnohospodársky podnik a to v celkovej výške 40 000 USD = $(1100 - 1060) \times 1000$. Výsledná cena pre poľnohospodársky podnik sa tak rovná minimálne dohodnutým 1100 USD/bušel.⁶

Graf č. 3: Grafický prehľad pozície kupujúceho pri komoditnom collare

Zdroj: Bloomberg, vlastné odhady autora.

⁶ ELLINGER, P. N. – BARRY, P. J. – HOPKIN, J. A. – BAKER, C. B.: *Financial Management in Agriculture*. Danville : Interstate Publishers, 2000, s. 105-140.

3. KOMODITNÝ SWAP

Komoditný swap je jeden z najčastejšie používaných nástrojov k fixnému zaisteniu budúcej ceny komodít za dopredu dohodnutých cien. Komoditný swap patrí medzi mimo burzové produkty a je teda možné prispôbiť parametre obchodu požiadavkám zúčastnených strán. Štandardne sa zaisťuje obdobie od 1 mesiaca do 1 roka, výnimkou však nie sú ani dlhšie zaisťovacie obdobia. Výhodou týchto operácií je skutočnosť, že vo vhodný okamžik môže zúčastnená strana v spolupráci so sprostredkovateľom zaistiť pre svoje budúce nákupy či predaj komodít pevnú, záväznú cenu.⁷

Podstatou nástroja je zmluva o výmene platieb cien komodity v danom objeme v presne špecifikovanom období, kde strana A platí strane B zaistenú pevnú cenu a strana B platí strane A pohyblivú cenu (väčšinou na úrovni denného kurzu komodity – fixingu príslušnej burzy). Táto výmena je vyrovnaná na konci obdobia jednorazovou platbou, kedy je porovnaná zaistená pevná cena s priemerom príslušných fixingov za stanovené obdobie.

Pokiaľ je pevná cena vyššia než priemer fixingov, zaplatí strana A strane B tento rozdiel.

Pokiaľ je pevná cena nižšia než priemer fixingov, zaplatí tento rozdiel strana B strane A.

Pomocou komoditného swapu si teda strana platiaca pevnú cenu (a zároveň prijímajúca pohyblivú/variabilnú cenu) zaistí túto pevnú cenu pre nákup komodity. Strana, ktorá platí pohyblivú cenu a prijíma pevnú cenu, si takto zaistí pevnú cenu pre prípadný predaj komodity. V rámci komoditného swapu nedochádza k fyzickej dodávke komodity, ale iba k finančnému vyrovnaniu rozdielu cien. Spomínané úhrady predstavujú iba peňažné kompenzácie s protistranou, ktoré optimalizujú reálne predaje a nákupy komodít v rámci dohodnutých prebiehajúcich dodávateľsko-odberateľských vzťahov.

3.1. Výhody

S cenou dohodnutou v rámci komoditného swapu môže zúčastnená strana kupujúca komoditu pevne kalkulovať vo svojom finančnom plánovaní. Strana predávajúca komoditu však uzavretím komoditného swapu stráca možnosť profitovať z možného vzostupu ceny suroviny, v ktorej je kontrakt denominovaný. Strana kupujúca komoditu potom prichádza o participáciu na zisku plynúcu z možného poklesu ceny suroviny v budúcnosti. Uzavretím komoditného swapu pre predaj či nákup komodity je tak vylúčená akákoľvek neistota plynúca z budúceho vývoja cien. U spoločností aktívne riadiacich svoje riziká je táto is-

⁷ <http://www.derivat.sk/index.php?PageID=9&SearchString=Ctabor>, 22. 4. 2008

tota dôležitejším faktorom než skutočnosť, že spoločnosť stráca možnosť participovať na eventuálnom pozitívnom vývoji budúcich cien komodít. Dodávateľsko-odberateľské vzťahy zostávajú v plnom rozsahu zachované, pretože vo vzťahu s protistranou nedochádza k fyzickým dodávkam komodít.⁸

3.2. Konštrukcia ceny

Zaistená pevná cena swapu vychádza z úrovne aktuálnych trhových cien skladovej komodity v dobe uzatvorenia daného obchodu, ale len zriedka sa jej rovná. Či bude zaistená cena swapu vyššia alebo nižšia než aktuálna trhovacia cena a o koľko, to závisí predovšetkým na úročení meny, v ktorej je daná komodita obchodovaná, na skutočnosti, či sú v danom období aplikovateľné náklady na skladovanie, a v neposlednom rade na predpokladanom trhovom vývoji.

3.3. Nákup komodity

Poľnohospodársky podnik kupuje každý štvrťrok pšenicu od ukrajinského dodávateľa v objeme 1000 ton za cenu stanovenú ako priemer denných fixingov na CBOT (Chicago Board of Trade) za predchádzajúci štvrťrok. Cena pšenice sa na začiatku septembra nachádza na úrovni 1875 USD/tona a firma si chce túto cenu pomocou komoditného swapu zaistiť. Vstúpi teda s protistranou do komoditného swapu ako strana platiaca fixnú cenu, ktorá je pre obdobie september – december 1890 USD/tona.

V deň splatnosti obchodu môže dôjsť k nasledujúcim variantom:

Priemer denných fixingov za dané obdobie, a teda i predajná cena ukrajinského dodávateľa, predstavuje napríklad 1930 USD/tona, tzn., že je vyššia než cena swapu. V tom prípade dostane poľnohospodársky podnik od protistrany finančnú kompenzáciu vo výške 40 USD za tona, celkom 40 000 USD = $(1930 - 1890) \times 1000$.

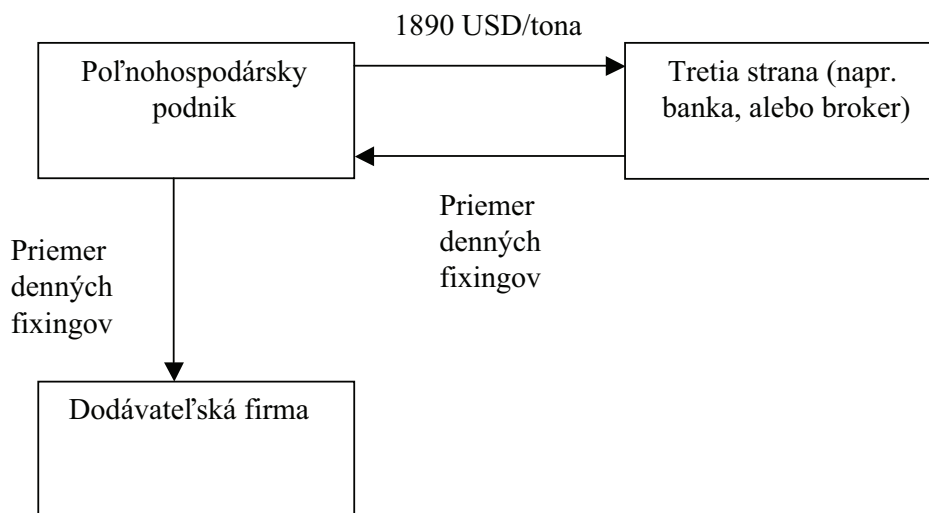
Priemer denných fixingov za dané obdobie je na úrovni 1890 USD/tona. V tomto prípade nedochádza k žiadnej kompenzácii.

Priemer denných fixingov za dané obdobie a s ním i predajná cena dodávateľa je pod cenou swapu, napr. 1870 USD/tona. Strana platiaca finančnú kompenzáciu je teda poľnohospodársky podnik s celkovou výškou 20 000 USD = $(1870 - 1890) \times 1000$. Po zohľadnení všetkých realizovaných platieb zostáva cena pre poľnohospodársky podnik fixovaná na úrovni komoditného swapu.

⁸ <http://www.bloomberg.com>

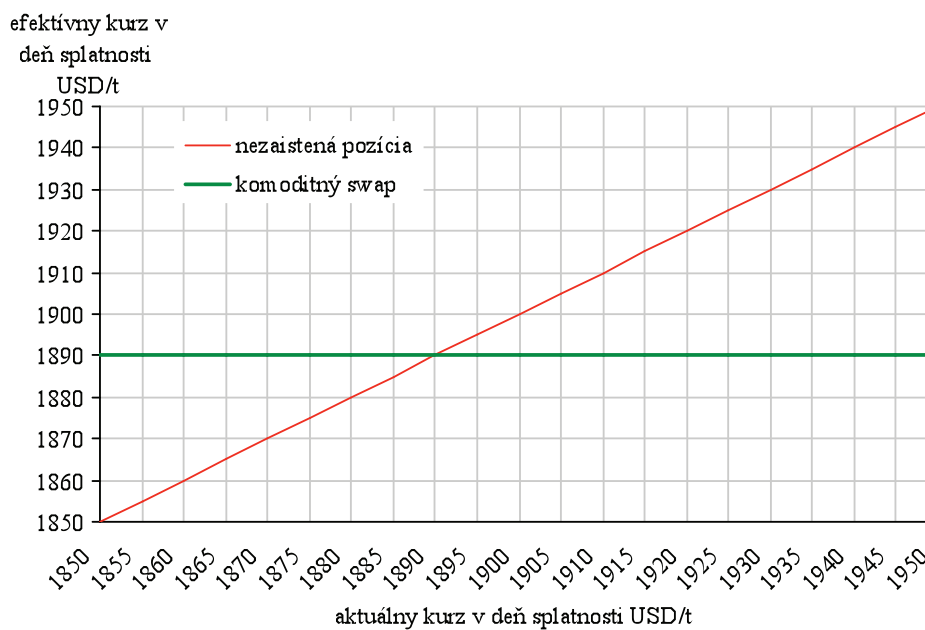

Obrázok č. 1:
Schéma nákupu komodity (pšenica) prostredníctvom komoditného swapu

Zdroj: autor.

Graf č. 4: Spotrebiteľ komodity: nákup komoditného swapu

Zdroj: Bloomberg, vlastné odhady autora.

4. KOMODITNÉ FUTURES

Keď poľnohospodársky podnik pestujúci pšenicu a vidí, že osiate plochy sú vysoké a počasie priaznivé, ľahko môže usúdiť, že cena po žatve klesne. Čo ale robiť, keď do žatvy ešte ostávajú tri mesiace? Jedna z možností je predat' pšenicu prostredníctvom futures kontraktu, a to už v súčasnosti. Poľnohospodársky podnik si tak zaistí súčasnú cenu až do termínu zberu úrody.⁹

4.1. Short Hedge

V prípade poľnohospodárskeho družstva, ktoré pestuje pšenicu môžeme mať prípad keď je jeseň a je po zasiatí na novú úrodu. Žatva bude až v budúcom roku na prelome júna a júla. Súčasná cena pšenice na trhu s okamžitým termínom dodania je napr. 385 centov za bušel. Pokiaľ by poľnohospodárske družstvo predalo za tento kurz, zaplatia sa mu všetky náklady a tiež získa primeraný zisk. Poľnohospodárske družstvo v skutočnosti drží dlhú pozíciu na spotovom trhu, pretože keď cena stúpa zarába a naopak. Pokiaľ si chce poľnohospodárske družstvo zaistiť cenu, musí si vo futures kontrakte otvoriť pozíciu opačnú – predat' futures kontrakt, v našom prípade s dodaním na prelome júna a júla. Kontrakt sa v rovnakú dobu obchoduje na 390 centoch za bušel. Ak bude skutočne cena pšenice klesať, na spotovom trhu bude poľnohospodárske družstvo strácať, naopak na trhu futures bude prakticky rovnakú hodnotu zarábať. Tým má poľnohospodárske družstvo pozíciu zaistenú.

Tabuľka č. 1: Štruktúra hedžingu ceny pšenice

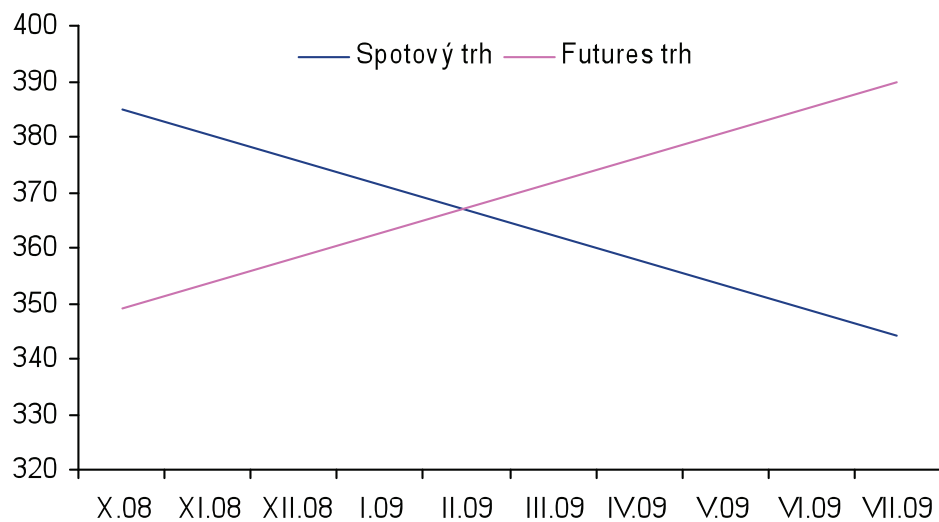
	Spotový trh		Futures trh	
október 08	<i>aktuálna cena</i>	385 centov/bušel	<i>predaj futures</i>	390 centov/bušel
júl 09	<i>predajná cena</i>	344 centov/bušel	<i>nákup futures</i>	349 centov/bušel
	<i>strata</i>	41 centov/bušel	<i>Zisk</i>	41 centov/bušel
	<i>zisk/strata</i>	=	0 centov/bušel	

Zdroj: odhady autora.¹⁰

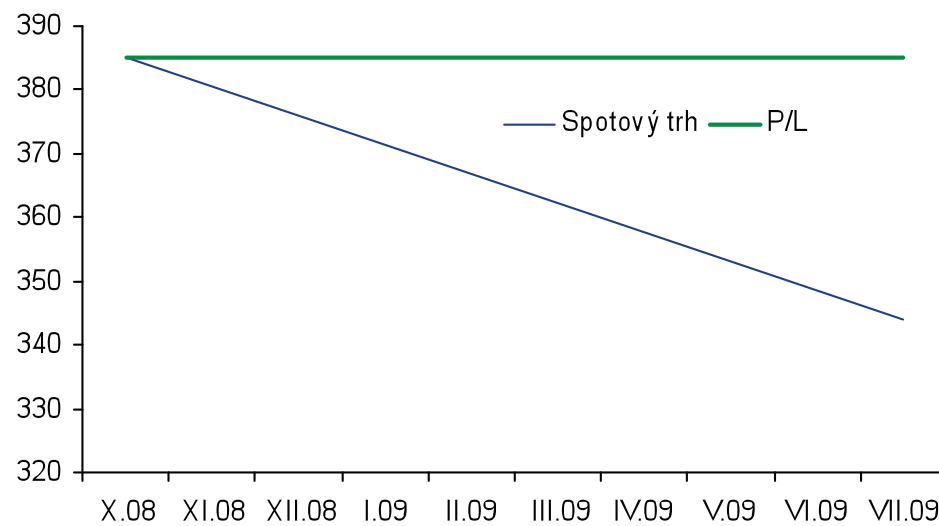
To, že pozícia je uzavretá platí samozrejme pre obe strany. Ak by cena pšenice na spotovom trhu rástla, poľnohospodárske družstvo by bolo na spotovom trhu v zisku, avšak strácalo by na futures kontrakte. Pretože síce poľnohospodárske družstvo predá pšenicu drahšie, musí si odrátať stratu z futures kontraktu.

⁹ FAMA, E. – FRENCH, K.: Comodity futures prices: Some evidence on forecast power, premiums, and the theory of storage. In: *Journal of Business*, roč. 60, 1987, č. 1, s. 55-74.

¹⁰ <http://www.sita.sk>

Graf č. 5: Vývoj spotového kontraktu a kontraktu futures

Zdroj: vlastné výpočty autora.

Graf č. 6: Vývoj spotového kontraktu a zahedžovanej predajnej ceny

Zdroj: vlastné výpočty autora.

4.2. Long Hedge

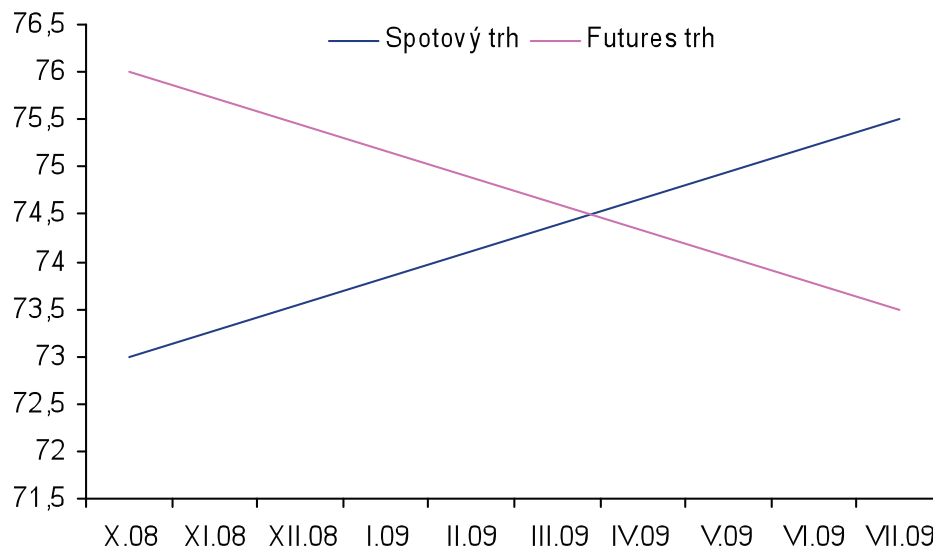
Je presným opakom short hedge. Long hedge je určený pre tie subjekty, ktoré sú zaviazané dodať v budúcnosti nejakú komoditu a môžu byť ohrozené rastom jej ceny. Napr. podnik vyrába výrobky, ktorých základnou surovinou je meď. Firma má obavu, že vďaka rastu globálnej ekonomiky a tým aj dopytu po medi nebude na trhu dostatočná ponuka a ceny komodity preto narastú. Čo podnik urobí? Na trhu s okamžitým termínom dodania drží krátku pozíciu. Pokiaľ by cena klesala, zarobí, ak by rástla bude v strate. Kúpi teda futures kontrakt.

Tabuľka č. 2: Štruktúra hedžingu ceny medi

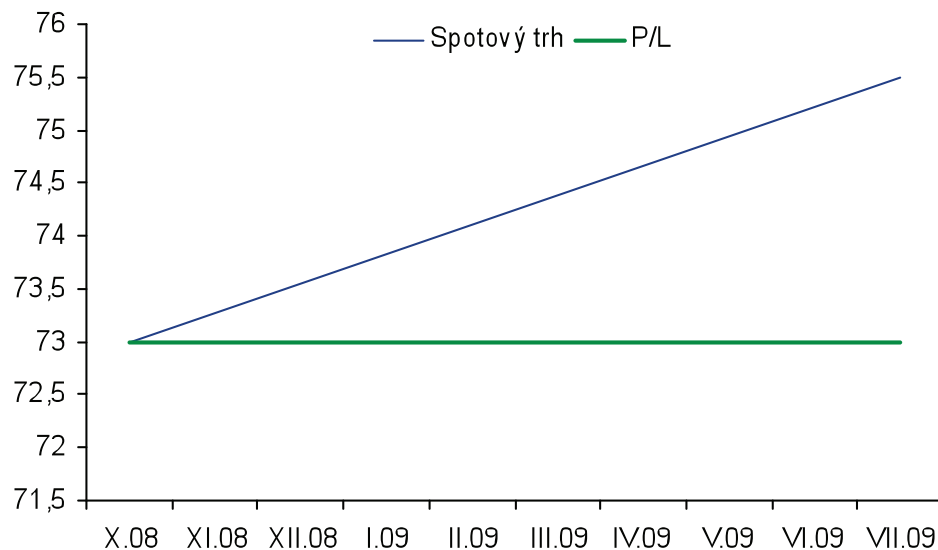
október 08 júl 09	Spotový trh		Futures trh	
	<i>aktuálna cena</i>	73 centov	<i>nákup futures</i>	73,5 centov
<i>predajná cena</i>	75,5 centov	<i>predaj futures</i>	76 centov	
<i>zisk</i>	2,5 centu	Strata	2,5 centu	
<i>zisk/strata</i>	=	0 centov		

Zdroj: vlastné odhady autora.

Graf č. 7: Vývoj spotového kontraktu a kontraktu futures.

Zdroj: vlastné výpočty autora.

Graf č. 8: Vývoj spotového kontraktu a zahedžovanej nákupnej ceny.

Zdroj: vlastné výpočty autora.

Ako je z príkladu vidieť, zaistovacia operácia pokryla celú stratu na spotovom trhu.

V skutočnosti samozrejme nikdy nejde o tak ideálnu zhodu, rozdiel resp. strata z nezaistenej pozície je však ďaleko menšia, ako riziko nezaistenej pozície.

5. POROVNANIE TYPOV ZAISTENIA

5.1. Komoditné opcie

Nákupom komoditnej opcie získava ich vlastník právo využiť pevne stanovenú cenu k nákupu (call opcie) alebo k predaju (put opcie) komodity. Vlastniť opciu zároveň nepredstavuje žiadnu povinnosť (ako tomu je napr. u swapov alebo collarov). Komoditná opcia tak predstavuje ochranu proti negatívnemu trhovému vývoju s možnosťou neobmedzene sa podieľať na pozitívnom vývoji. Jedinú nevýhodu predstavuje opčná prémia – teda cena opcie, ktorú hradí kupujúca strana, čo je v našom prípade poľnohospodársky podnik.

5.2. Komoditný swap

Pomocou komoditného swapu si poľnohospodársky podnik zaistí uje cenu komodity na fixnej úrovni, teda bez možnosti podieľať sa na pozitívnom, ale i negatívnom vývoji trhovej ceny. Zaistená cena tak predstavuje najlepší a zároveň i najhorší variant, ktorý je možné dosiahnuť v rámci zaistenia. Vyrovnanie prebieha formou jednorazovej platby rozdielu medzi vyrovnanou cenou (trhová cena či priemer cien za dané obdobie) a cenou swapu. Pri vyrovnaní tak spadajú do úvahy dve možnosti:

- cena vyrovnania je vyššia než cena swapu a rozdiel potom platí predávajúci swapu,
- pokiaľ je cena vyrovnania nižšia než cena swapu, rozdiel platí strana kupujúca swap.

5.3. Komoditný collar

Táto stratégia zaistí uje cenu komodity v dopredu vymedzenom pásme, čím je kupujúcemu collaru umožnené podieľať sa na trhovom vývoji práve v rámci daného pásma. Najlepší variant, ktorý môže nastať, je pre kupujúceho komodity spodná hranica pásma a najhorší možný variant je horná hranica (opačne potom platí pre predávajúceho komodity). Vyrovnanie prebieha formou jednorazovej platby rozdielu medzi vyrovnávacou cenou v okamihu splatnosti (trhová cena či priemer cien za dané obdobie) a relevantná hranica pásma.

V okamihu splatnosti sú teda možné tri varianty:

Cena vyrovnania je vyššia než horná hranica pásma a rozdiel medzi touto hranicou a cenou vyrovnania platí strana predávajúca collar.

Vyrovnávacia cena je pod spodnou hranicou pásma a rozdiel medzi touto hranicou a cenou pre vyrovnanie platí strana kupujúca collar.

Pokiaľ je pri splatnosti vyrovnávacia cena v rámci daného pásma, nedochádza k žiadnej platbe. Túto stratégiu je možné zjednať buď bez nákladov (zero – cost), alebo s platbou prémie, čím dochádza k ďalšiemu vylepšeniu parametrov zaistenia.¹¹

5.4. Komoditné futures

Futuritným hedgingom si poľnohospodársky podnik otvorí futures pozíciu, ktorá je rovnaká, ale presne opačná vzhľadom k pozícii, akú zaistovateľ drží na trhu s okamžitým termínom dodania. Toto zaistenie môžeme definovať ako ope-

¹¹ PURVIS, A. – BOGGESS, W. – MOSS, C. – HOLT, J.,: Technology adoption decisions under irreversibility and uncertainty. In: *American Journal of Agricultural Economics*, roč. 78, August 1996, s. 541-551.

ráciu, ktorá nahrádza budúcu transakciu na trhu s okamžitým termínom dodania. Futuritný hedging nenarušuje dohodnuté obchodné vzťahy, obvykle funguje tak, že pred samotným fyzickým predajom komodity sa uzavrie zisk na futures kontraktu a ten pokryje stratu na trhu s okamžitým termínom dodania.

Ceny uvedených komodít sa za posledné obdobie viac ako zdvojnásobili, avšak ceny výstupov sa zvýšili len mierne. Možným riešením ako čeliť tomuto nežiaducemu trendu je využitie komoditných derivátov na zabezpečenie stabilnej ceny do budúcnosti. Predstavuje jedno z efektívnych riešení ako účinne zabrániť negatívnym dopadom na finančné hospodárenie poľnohospodárskeho subjektu pri pokračujúcom roztváraní tzv. cenových nožníc medzi cenou predávanej produkcie a nákladmi na obstaranie komoditných vstupov.

V príspevku uvádzam na viacerých príkladoch možné postupy využitia komoditného hedgingu ako nástroja zvýšenia efektívnosti poľnohospodárskeho podniku.

Recenzent: doc. Ing. Štefan Buday, PhD.

Použitá literatúra

- BLANK, S.: Globalizácia, výnosové možnosti a ziskovosť v americkom poľnohospodárstve. In: *Journal of Agricultural and Applied Economics*, roč. 33, 2001, č. 2, s. 315-326.
- BOEHLJE, M. D. – LINS, D. A.: Risks and risk management in an industrialized agriculture. In: *Agricultural Finance Review*, roč. 58, 1998, s. 1-16.
- ČEPELOVÁ, A.: Analýza externého prostredia agropotravinárskeho trhu. In: Zborník vedeckých prác z *Medzinárodných vedeckých dní 97*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Fakulta ekonomiky a manažmentu, 1997, s. 19-25.
- DŽUPINA, M.: Zhodnotenie procesu strategického riadenia vo vybraných agropotravinárskych podnikoch. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2006.
- FAMA, E. – FRENCH, K.: Comodity futures prices: Some evidence on forecast power, premiums, and the theory of storage. In: *Journal of Business*, roč. 60, 1987, č. 1, s. 55-74.
- ELLINGER, P. N. – BARRY, P. J – HOPKIN, J. A.: *Financial Management in Agriculture*. Danville : Interstate Publishers, 2000, s. 105-140.
- MOODY, M. J.: Weather Risk Management. *Rough Notes*, roč. 149, May 2006, č. 5, s. 1-4.
- PURVIS, A. – BOGGESS, W. – MOSS, C.: Technology adoption decisions under irreversibility and uncertainty. In: *American Journal of Agricultural Economics*, roč. 78, August 1996, s. 541-551.
- VAROŠČÁK, J. – IZAKOVIČ, T.: Strategické predpoklady plánovania zisku poľnohospodárskych podnikov. Bratislava : VÚEPP, 2007.

Internetové zdroje:

<http://www.bloomberg.com>

<http://www.asseco.sk>

<http://www.sita.sk>

<http://www.europa.eu>

<http://www.cbot.com>

Súhrn

Článok sa venuje problematike použitia komoditných derivátov ako nástroja zvýšenia efektivity poľnohospodárskeho podniku v období, keď ceny poľnohospodárskych vstupov a produkcie výrazne kolísajú, resp. rastú. Na príklade vybraných finančných nástrojov sú tu uvádzané možnosti nákupu, realizácie a zaistenia poľnohospodárskeho podniku. Kľúčové slová nachádzajúce sa v článku: opcie, komoditný collar, komoditný swap, komoditný futures, komoditný hedging, spotový kontrakt.

Die Zusammenfassung

Der Artikel beschäftigt sich mit den Ausgaben der Gebrauchsgutsderivative Instrumente als Werkzeug der Erhöhung von Wirksamkeit des landwirtschaftlichen Unternehmens in einem Zeitraum der bedeutenden Flüchtigkeit, beziehungsweise Aufstieg der Preise des landwirtschaftlichen Einganges und Produktion. Beispiele der vorgewählten Finanzderivative Instrumente zeigen Möglichkeiten des Kaufs, des Verkaufs und der Versicherung des landwirtschaftlichen Unternehmens. Schlüsselwörter im Artikel: options, commodity collar, commodity swap, commodity futures, commodity hedging, spot contract.

Summary

The paper address topic of commodity derivatives use as the tool to increase efficiency of agricultural enterprise in time period when agricultural input and production prices fluctuate and rise respectively. There are mentioned options of purchase, execution and price hedging of agricultural enterprise on selected financial tools examples. Key words occurring in the paper are: options, commodity collar, commodity swap, commodity futures, commodity hedging, spot contract.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

NÁBOŽENSTVO A TRESTNÉ PRÁVO NA ÚZEMÍ SLOVENSKA OD ROKU 1918¹

Matúš Nemeč

---

1. NÁBOŽENSTVO A TRESTNÉ PRÁVO DO ROKU 1949

Blasfémia a svätokrádež boli verejnými trestnými činmi, ktoré sa spomínajú už v zbierke uhorského obyčajového práva Opus Tripartitum. Ochrana náboženských hodnôt bola v tomto čase jedným z prvoradých cieľov spoločnosti.

Osobitná časť stredovekého uhorského práva, ktoré bolo platné na území súčasného Slovenska obsahovalo nasledujúce zločiny proti náboženstvu:

- čarodejníctvo; tento zločin sa datuje od kráľa Štefana (11. storočie). Kráľ Koloman zrušil trestanie čarodejníč, zachovajúc však tento zločin trestajúc ho v mestách upálením na hranici,
- rušenie náboženských slávností,
- nesvätenie náboženských (cirkevných) sviatkov,
- rúhanie (*blasfémia*).

Tieto zločiny boli trestané bitím alebo ostrihaním vlasov.²

---

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA riešeného v rokoch 2007 – 2009 s názvom *Vývoj práva a právnej vedy v rokoch 1948 – 1989 na Slovensku* (č. 1/4620/07).

² BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T.: *History of law in Slovakia I. (until 1918)*. Bratislava : VO PraF UK, 2008, s. 110.

1.1. Rušenie náboženstva podľa trestného práva prvej ČSR

V prvej Československej republike (až do roku 1948) bola *blasfémia* (označované aj rušenie náboženstva, resp. rúhanie) zločinom. Konanie tohto druhu malo základnú a kvalifikovanú skutkovú podstatu.

Rušenia náboženstva podľa § 122 trestného zákona sa dopustil ten, kto rušil výkon v štáte pôsobiaceho a uznaného,³ alebo kto zneuctievajúcim spôsobom zle nakladal s predmetmi určenými na bohoslužbu (t. j. zasvätenými predmetmi) alebo inak konaním, slovom, v tlačových dielach alebo rozširovaných spisoch verejné opovrhoval náboženstvom. Šírenie nevery bolo takisto rušením náboženstva [§ 122 písm. d)]. Podľa rozhodnutia z roku 1924⁴ sa považovalo náboženské učenie a názory, resp. doktrína (vierouka) za súčasť duchovnej zložky náboženstva, nie za prvok inštitucionálny a v dôsledku toho sa posudzoval útok na tieto dva prvky ako rušenie náboženstva. Zosmiešňovanie náuky cirkvi navyše nebolo považované za výkon práva na vedecké bádanie a hlásanie jeho výsledkov podľa § 118 Ústavy ČSR, resp. za prejav slobody vyznania podľa § 121 Ústavy a preto nebolo takéto konanie chránené.

Naplnenie skutkovej podstaty tohto zločinu vyžadovalo teda nielen objektívny prvok, t. j. vyjadrovanie určitých názorov na náboženstvo, ale aj rúhavý spôsob tohto vyjadrovania. Rúhaním bolo znevažovanie, neúcta, výsmech, pohrdanie alebo opovrhovanie náboženstva napr. rúhavé popieranie božstva Ježiša Krista alebo zľahčovanie posvätnosti a dokonalosti Boha⁵ alebo opovrhnutiahodným spôsobom odopiera bohu vlastnosti, ktoré ho identifikujú ako najvyššiu a najdokonalejšiu bytosť (rozhodnutie z 29. 5. 1925, V. 2002).

Kvalifikovaná skutková podstata rušenia náboženstva (§ 123 trestného zákona) vyžadovala, aby:

- rušenie náboženstva vyvolalo verejné pohoršenie, alebo
- rušenie náboženstva bolo spojené so všeobecným nebezpečenstvom, alebo
- bol niekto zvedený na takúto činnosť.

Z hľadiska subjektívnej stránky tohto trestného činu je dôležité uviesť, že sa vyžadovalo, aby páchatel' si bol vedomý toho, čo § 122 vymedzoval obsahovo ako rušenie náboženstva. Túto okolnosť musel súd vo výroku rozsudku osobitne uviesť ako zistenú.⁶

³ Nález z 5. 11. 1902 č. 9331; nález z 14. 10. 1903 (porovnaj BEDNÁŘ, F.: *Sbírka zákonů ve věcech náboženských a církevních*. Praha : Husova evangelická fakulta, 1929, s. 365).

⁴ Rozhodnutie z 22. 2. 1924, V. 1512 (porovnaj BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 365).

⁵ BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 366.

⁶ Rozhodnutie z 26. 2. 1920 (porovnaj BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 366).

1.2. Urážka náboženskej inštitúcie podľa § 303 Trestného zákona

Do nižšej kategórie z hľadiska právnej ochrany sa zarad'ovala ochrana náboženskej inštitúcie pred urážkou.

Podľa zákona č. 111/ 1919 Zb. zák. a nar. (novela trestného zákona, tzv. kazateľnicový paragraf) sa prečinu (nie zločinu) urážky cirkvi alebo náboženskej spoločnosti podľa § 303 dopustil ten, kto sa verejne alebo pred niekoľkými ľuďmi, alebo v tlačových dielach, rozširovaných vyobrazeniach alebo spisoch posmieval učeniu, obyčajom alebo inštitúciám určitej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti uznanej štátom, alebo ich zľahčoval, alebo kto urazil ich služobníka pri výkone bohoslužobných obradov alebo sa počas verejného výkonu náboženstva neslušne správal v takej miere, že to môže iným spôsobiť pohoršenie. Mohlo ísť o zosmiešnenie kríža ako predmetu všeobecného uctievania alebo urážlivé prejavy o inštitúcii pápežstva.⁷

Predmetom ochrany nebola pri urážke náboženského služobníka jeho osobná, resp. súkromná česť a dôstojnosť, ale náboženská autorita a česť hodnostára cirkvi, t. j. verejnej inštitúcie, ktorú duchovný zastupuje pri výkone bohoslužby. V dôsledku toho sa nevyžadoval taký stupeň (intenzita) zásahu, aký vyžadoval priestupok voči bezpečnosti cti.⁸ Trest za tento prečin bol ustanovený v rozmedzí jedného až šiestich mesiacov.

Rozdiel medzi zločinom podľa § 122 a prečinom podľa § 303 trestného zákona bol vyjadrený v subjektívnej stránke činu a to tým, že zločin rušenia náboženstva vyžadoval priamy úmysel rušiť výkon náboženstva (rozhodnutie z 21. decembra 1923).⁹

Takisto podľa § 303 trestného zákona mohol byť potrestaný duchovný akejkolvek cirkvi, ktorý pri náboženskom úkone (napr. vyučovanie, kázeň, procesia) hovoril o veciach politickej alebo štátnej povahy, kritizoval štátne zákony alebo opatrenia vlády, odporúčal voliť, resp. nevoliť určité politické strany, čítať tlač určitého politického smeru alebo zasahoval do predvolebného boja v prospech alebo na škodu určitých kandidátov.

1.3. Krádež na mieste zasvätenom bohoslužbe

Krádež v hodnote vyššej než 50 korún, sa stávala zločinom v dôsledku osobitnej okolnosti, ktorou mohla byť:

- a) povaha činu – vyššia nebezpečnosť tohto skutku, t. j. ak bola vec s hodnotou vyššou než 50 korún spáchaná na mieste zasvätenom k bohoslužbe (§ 174 Trestného zákona) alebo

⁷ BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 370-371.

⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu z 18. 4. 1891, č. 1054 (porovnaj BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 370).

⁹ BEDNÁŘ, F.: cit. dielo, s. 366.

- b) vlastnosť ukradnutej veci – ak išlo o krádež veci priamo zasvätenej na účely bohoslužby s jej zneuctením, resp. spôsobom urážajúcim náboženskú službu.

2. NÁBOŽENSTVO A TRESTNÉ PRÁVO V OBDOBÍ ROKOV 1949 – 1990

V socialistickom štáte, ktorého súčasťou bolo aj Slovensko sa radikálne zmenila koncepcia práva. Právna ochrana náboženstva, resp. náboženského vyznania bola len formálna a špeciálne skutkové podstaty známe z predchádzajúceho obdobia boli zrušené. V osobitnej časti Trestného zákona bola v roku 1950 ustanovená skutková podstata porušovania zákona o rodinnom práve.¹⁰ V roku 1961 prijatý Trestný zákon (č. 140/1961 Zb.), ktorý umožnil potrestať duchovného až na jeden rok odňatia slobody, ak porušil § 7 zákona o rodinnom práve.¹¹ Trestného činu podľa § 211 Trestného zákona sa duchovný dopustil tým, že vykonal náboženské svadobné obrady pred uzavretím manželstva. Zákon o rodine z roku 1963 (č. 94/1963 Zb.) vyjadril v § 10 obligatórnosť civilného sobáša ešte prísnejšími slovami: *Náboženské sobášne obrady nie sú dovolené pred uzavretím manželstva*. Trestnosť tohto činu bola odstránená až po spoločensko-politických zmenách, v decembri roku 1989 zákonom č. 159/1989 Zb.

V centre záujmu režimu bol aj dozor nad ďalšími záležitosťami cirkví a náboženských spoločností, zavedený v roku 1948 a potvrdený v roku 1949 zákonom č. 217 o zriadení Štátneho úradu pre veci cirkevné s rozsiahlymi administratívnymi kompetenciami¹² a zákonom o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností (č. 218/1949 Zb.).

2.1. Trestný zákon z roku 1950 a jeho konfesnoprávne ustanovenia

Špecifickým opatrením voči náboženskej slobode v širšom zmysle, konkrétne voči narušovaniu štátneho dozoru nad cirkvami bol trestno-administratívny postup, umožňujúci nesúdnym spôsobom pozbaviť slobody toho, kto svojím konaním narušil systém dozoru nad cirkvami, predovšetkým v oblasti dozoru nad majetkom a hospodárením cirkví. Podľa trestného zákona správneho z roku 1950¹³ bolo totiž konanie porušujúce zákaz týkajúci sa právnych pomerov cirkví, predovšetkým ohrozenie alebo porušenie štátneho dozoru nad majetkom cirkví, trestané pokutou až do výšky 20 000 Kčs alebo odňatím slobody až na tri

¹⁰ Paragraf 207 Trestného zákona – porušovanie zákona o rodinnom práve.

¹¹ Paragraf 7 zákona o rodinnom práve: *Náboženské svadobné obrady sa dovoľujú, smú sa však vykonať až po uzavretí manželstva podľa tohto zákona.*

¹² Štátny úrad pre veci cirkevné predovšetkým udeľoval štátny súhlas na výkon duchovenskej činnosti pre najvyšších cirkevných hodnostárov a jeho krajské a okresné zložky nižším hodnostárom.

¹³ Paragraf 101 zákona č. 88/1950 Zb.: Ochrana poriadku vo veciach cirkevných.

mesiace (tzv. administratívny delikt). Všeobecnosť a nekonkrétosť tejto skutkovej podstaty, umožňujúca v rozpore so známymi zásadami verejného práva postihovať takmer za čokoľvek, čo považovali štátne orgány za porušenie alebo ohrozenie štátneho dozoru nad cirkvami, bola zrejmá. Analogický trestný čin obsahoval aj trestný zákon z roku 1950 (č. 86/1950 Zb.). Podľa § 173 tohto zákona kto vykonával duchovenskú činnosť v cirkvi bez štátneho súhlasu alebo vykonával duchovenskú činnosť na mieste (pozícii), na ktoré nebol vymenovaný, mohol byť odsúdený až na tri roky odňatia slobody. Trest sa zvyšoval, ak ktokoľvek ustanovil iného na výkon duchovenskej činnosti bez štátneho súhlasu (kvalifikovaná skutková podstata).

Najvýznamnejším ustanovením Trestného zákona z roku 1950 však bolo ustanovenie § 123 s názvom *Zneužívanie náboženskej funkcie*. Týmto trestným činom bol trestnoprávne stabilizovaný vývoj od zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Toto ustanovenie zákona, vychádzajúce z doktríny považujúcej cirkvi za organizácie opozičných síl vymedzil v § 28 hranice výkonu náboženskej slobody tak, aby nedochádzalo k jej zneužitiu proti celistvosti štátu a ľudovodemokratickému zriadeniu a k ovplyvňovaniu vecí politického života prostredníctvom prirodzenej autority osôb duchovného stavu.¹⁴ Spomínaný § 123 Trestného zákona z roku 1950 bol zaradený do jeho prvej hlavy, obsahujúcej trestné činy politickej povahy, spoločensky najnebezpečnejšie.

2.2. Konfesijné skutkové podstaty v Trestnom zákone z roku 1961

V roku 1961 prijatý trestný zákon (č. 140/1961 Zb.) prevzal dovtedajšie skutkové podstaty trestných činov s náboženským aspektom a len kozmeticky upravil ich znenie.

Zneužívanie náboženskej funkcie (§ 101) bolo stále súčasťou prvej hlavy Trestného zákona, jej prvého oddielu, upravujúceho činy smerujúce proti základom republiky. Skutková podstata bola všeobecne formulovaná¹⁵ a vôbec nevy-medzovala, čo má byť obsahom zneužitia náboženskej funkcie a nepriaznivým ovplyvňovaním vecí všeobecného záujmu.

Dozor štátu nad cirkvami ako vec osobitného verejného záujmu a ich úplná podriadenosť štátnej moci našla vyjadrenie v § 178 Trestného zákona s názvom *Marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami*. Trestné bolo úmyselné marenie alebo sťažovanie výkonu štátneho dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami, najmä porušovaním zákona o hospodárskom zabez-

¹⁴ Porovnaj ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku (História a súčasnosť)*. Košice : Univerzita Pavla J. Šafárika, 2005, s. 65.

¹⁵ Znenie § 101 Trestného zákona: *Kto z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky zneužije svoju náboženskú funkciu v úmysle nepriaznivo ovplyvňovať veci všeobecného záujmu, potresce sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.*

pečení cirkví a náboženských spoločností. Táto skutková podstata bola účinná až do decembra roku 1989.

Podľa tohto paragrafu boli odsúdené viaceré osoby v roku 1970. Skutkovú podstatu tohto trestného činu údajne naplnili konaním verejnej zbierky na stavbu kostolov bez povolenia štátneho úradu. Na základe žiadosti vtedajšieho ministra spravodlivosti poskytol Najvyšší súd SSR (trestné kolégium) výklad, podľa ktorého sa mohol porušenia § 178 Trestného zákona dopustiť:

- ktokoľvek (nielen osoby poverené duchovenskou činnosťou) a
- porušením nielen zákona (t. j. § 178 TZ) ale aj iných všeobecne záväzných právnych predpisov, ale aj porušením interných smerníc, inštrukcií a pokynov orgánov štátu na akejkoľvek úrovni aj keď neboli publikované v Zbierke zákonov (a preto nemali všeobecnú záväznosť). Neznalosť týchto rôznorodých predpisov sa posudzovala podľa stupňa nebezpečnosti konkrétneho činu pre spoločnosť.¹⁶

Osobitnú kapitolu v trestnom súdnictve predstavujú procesy s mnohými duchovnými, často významnými predstaviteľmi cirkví na základe rôznych ustanovení zákona o ochrane ľudovodemokratickej republiky (č. 231/1948 Zb.), najmä za údajnú velezradu (§ 78 tohto zákona). Tieto procesy síce nepredstavujú špeciálnu konfesnoprávnu problematiku, niektoré ustanovenia tohto zákona však predstavovali dôležitú právnu bázu aj proticirkevnej represívnej politickej doktríny štátu.

3. NÁBOŽENSTVO A TRESTNÉ PRÁVO V SLOVENSKEJ REPUBLIKE (OD ROKU 1993)

3.1. Úvod

Trestný zákon SR obsahuje v súčasnosti jednu špeciálnu skutkovú podstatu trestného činu konfesnoprávnej povahy, ktorej účelom je ochrana individuálnej náboženskej slobody. Príslušná skutková podstata má názov *Obmedzovanie slobody vyznania* a je ustanovená v § 193 trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

Ďalšou osobitnou kategóriou sú trestné činy nie výlučne konfesnoprávnej povahy, ale jedným z obligatórnych prvkov skutkovej podstaty je ich motív, vyplývajúci z negatívneho postoja k náboženskej viere. Ide o trestné činy, ktoré sú vyššou trestnou sadzbou trestané v prípade, ak ich páchatel spáchal na inej osobe okrem iného pre jej vyznanie – vydieranie [podľa § 189 ods. 2 písm. c)], vražda [podľa § 145 ods. 1 písm. d)], ublíženie na zdraví [podľa § 155 ods. 2 písm. c)].¹⁷

¹⁶ Porovnaj Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu SSR z 3. júna 1971. In: HRDINA, A. (ed.): *Texty ke studiu konfesního práva III. Československo*. Praha : Karolinum, 2006, s. 276-277.

¹⁷ Porovnaj HRDINA, A: *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, s. 243.

3.2. Obmedzovanie slobody vyznania (§ 193 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.)

Obmedzovanie slobody vyznania nie je novou skutkovou podstatou v trestnom zákone. Obsahoval ju aj Trestný zákon č. 140/1961 Zb. už v pôvodnom znení, avšak reálna možnosť domáhať sa ochrany náboženského vyznania bola obmedzená ustanoveniami iných zákonov, najmä zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností, podľa článku 24 ods. 3 Ústavy, na základe ktorého celá výchova a všetko vyučovanie boli založené na vedeckom svetovom názore a na úzkom spojení školy so životom a prácou ľudu. Osobitným spôsobom obmedzenia slobody vyznania bol spomínaný § 101 Trestného zákona z roku 1961, ktorý postihoval duchovných za zneužívanie náboženskej funkcie.

Trestný čin obmedzovania slobody vyznania patrí do kategórie trestných činov proti slobode obsiahnutých v prvom dieli druhej hlavy osobitnej časti trestného zákona. Skupinovým objektom chráneného záujmu je pri týchto činoch sloboda človeka v rôznych oblastiach (jej užívanie v najširšom zmysle, sloboda pobytu a pohybu, únos človeka a nátlak na neho), vrátane slobody náboženského vyznania, chránenej článkom 24 ods. 1 a 2 Ústavy. Ustanovením § 193 Trestného zákona je chránená individuálna náboženská sloboda s jej rôznymi oprávneniami, ktorými sú:

- právo mať náboženské vyznanie (ako absolútne subjektívne právo nepodliehajúce žiadnym zákonným obmedzeniam),
- právo byť bez náboženského vyznania; ústava v čl. 24 ods. 1 tretia veta povyšuje bezkonfesijný stav kvalitatívne na úroveň konfesijného a priznáva mu rovnakú ústavnú aj trestnoprávnú ochranu,¹⁸
- právo prejavovať náboženské vyznanie navonok verejne (*confessio* prejaviti navonok ako *professio*),¹⁹
- právo zmeniť svoje náboženské vyznanie,
- právo zvoliť si duchovný (klerický) alebo rehoľný stav.

Objektívna stránka tohto trestného činu

a) Konanie páchatel'a môže spočívať podľa § 193 ods. 1 v:

- donucovaní iného zúčastniť sa na náboženskom úkone,
- neoprávnenom bránení inému v účasti na náboženskom úkone alebo
- neoprávnenom bránení inému v užívaní slobody vyznania.

¹⁸ Porovnaj HRDINA, A: *Náboženská svoboda...*, cit. dielo, s. 102.

¹⁹ Tamže, s. 104.

Donucovaním treba rozumieť používanie takým foriem, ktoré sú typické pre trestné činy tejto hlavy trestného zákona, a to bezprostredným fyzickým alebo psychickým násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy.

Kvalifikovaná skutková podstata (§ 193 ods. 2) vyžaduje:

- závažnejší spôsob konania alebo
- spáchanie trestného činu na chránenej osobe alebo
- konanie z osobitného motívu (protináboženský fanatizmus, príslušnosť k sekte) alebo
- konanie na verejnosti.²⁰

b) Náboženský úkon

Je to akýkoľvek úkon alebo obrad súvisiaci s vyznávaním viery nejakej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, napríklad omša, iná bohoslužba, vysluhovanie sviatostí, náboženská procesia, vyučovanie náboženstva a účasť na vyučovaní náboženstva, cirkevný pohreb. Zdá sa, že za náboženský úkon je možné považovať aj voľbu duchovného a rehoľného stavu, keďže rozhodnutie v týchto veciach vyplýva z náboženského vyznania, resp. presvedčenia a je súčasťou práva na individuálnu náboženskú slobodu v súlade s § 5 ods. 1 písm. f) zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností.

c) Bránenie v účasti na náboženskom úkone

Bránenie musí byť protiprávne. Napriek tomu, že v prípade účasti na náboženskom úkone ide o oprávnenie vyplývajúce z práva na individuálnu náboženskú slobodu ako základného ľudského práva, upravené v čl. 24 ods. 1 ústavy, podmienky výkonu tohto práva môžu byť podľa čl. 24 ods. 4 ústavy obmedzené zákonom, ak je to nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti alebo práv a slobôd iných. Takéto opatrenie, ak je vydané, vylučuje protiprávnosť bránenia, musí sa však ako norma verejného práva vykladať striktnie.

d) Iné bránenie v užívaní slobody vyznania

Môže spočívať v násilí smerujúcom k ničeniu vecí slúžiacich na výkon náboženského obradu.

Subjektívna (psychická) stránka tohto trestného činu

Uvedený trestný čin vyžaduje úmyselné konanie.

²⁰ Porovnaj IVOR, J.: *Trestné právo hmotné 2 – osobitná časť*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 102.

Trestnoprávna sankcia

Sankciu v prípade základnej skutkovej podstaty je trest odňatia slobody až na dva roky, v prípade kvalifikovanej skutkovej podstaty až na šesť rokov.

3.3. Iné trestnoprávne ustanovenia konfesnoprávnej povahy

a) Trestnoprávna ochrana svedného tajomstva

Do okruhu špeciálnych ustanovení patria exkulpačné ustanovenia podľa § 340 odsek 3 Trestného zákona (neoznámenie trestného činu) a § 341 ods. 4 Trestného zákona (neprekazenie trestného činu). V týchto prípadoch ide o skutkové podstaty, v ktorých zákonodarca vyňal z trestnej zodpovednosti špeciálne subjekty (duchovných uznaných cirkví) za konanie, ktoré je síce inak trestné, ale bolo by v rozpore s nedotknuteľnosťou svedného tajomstva, významným a tradičným prvkom učenia katolíckej cirkvi,²¹ garantovanou Základnou zmluvou medzi Svätou stolicou a SR (z roku 2000)²² a upraveným aj Zmluvou medzi registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami a SR (z roku 2002).²³ Takáto ochrana v tejto naozaj špecifickej situácii je v súlade s čl. 24 ods. 1 Ústavy SR, garantujúcim slobodu svedomia. Vychádza sa tak v ústrety osobám, ktoré majú ako duchovní v cirkvi určité povinnosti pri plnení svojich úloh.

Podľa § 340 ods. 3 Trestného zákona kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak by oznámením trestného činu porušil svedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou činnosťou.

Trestnosť činu uvedeného v § 341 ods. 1 sa nevzťahuje na osobu, ktorá by splnením tejto povinnosti (prekazenie trestného činu) porušila svedné tajomstvo.

Do tejto kategórie chránených záujmov je potrebné zaradiť aj ustanovenia o možnosti svedka odmietnuť vypovedať ak by výpoveďou porušil svedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou v štátom registrovaných cirkvách (§ 130 Trestného poriadku č. 301/2005 Z. z.).

²¹ Priame porušenie svedného tajomstva trestá právo katolíckej cirkvi najvyšším, resp. najprísnejším trestom – exkomunikáciou *latae sententiae*, t. j. exkomunikáciou nastupujúcou už vykonaním skutku (porovnaj kán. 1388 § 1 Kódexu kánonického práva 1983 a kán. 1456 § 1 Kódexu kánonov východných cirkví).

²² Článok 8 Základnej zmluvy medzi Svätou stolicou a SR:

(1) *Svedné tajomstvo je nedotknuteľné. Nedotknuteľnosť svedného tajomstva zahŕňa právo odmietnuť vypovedať pred štátnymi orgánmi Slovenskej republiky.*

(2) *Slovenská republika garantuje aj nedotknuteľnosť tajomstva informácie, ktorá bola ústne alebo písomne zverená pod podmienkou mlčanlivosti osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.*

²³ Text čl. 8 tejto Zmluvy je identický s textom vyššie uvedenej zmluvy

b) Ochrana osobnej slobody a života páchatel'a z dôvodu náboženskej príslušnosti

Trestný zákon chráni cudzinca – páchatel'a trestného činu pred vyhostením do cudziny, ak by jeho vyhostením bola ohrozená jeho osobná sloboda alebo jeho život okrem iného aj z dôvodu jeho náboženskej príslušnosti [§ 65 odsek 2 písm. b) Trestného zákona].

Podobne je procesnoprávne chránená prostredníctvom rozhodnutia ministra spravodlivosti osoba pred vydaním do cudziny, ak by v štáte požadujúcom jej vydanie bola vystavená možnému prenasledovaniu, okrem iného, aj z dôvodu jej náboženstva [§ 510 písm. b) Trestného poriadku].

Obe tieto ustanovenia vychádzajú z čl. 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, zaručujúceho ochranu základných ľudských práv všetkým obyvateľom bez ohľadu na (okrem iného) vieru a náboženstvo.

**c) Ochrana pred činmi motivovanými náboženskou nenávisťou
(§ 418 Trestného zákona – genocídium; § 423 trestného zákona – hanobenie rasy, národa a presvedčenia)**

Do tejto kategórie sa zaraďujú trestné činy, ktorých jedným z motívov môže byť náboženská neznášanlivosť. V dôsledku toho je chráneným záujmom po-kojná existencia náboženskej skupiny a život jej členom (ochrana pred fyzickým násilím), biologická reprodukcia náboženskej skupiny, jej identita (ochrana pred násilným *prozelytizmom* detí z určitej náboženskej skupiny) a jej dôstojné životné podmienky. Trestnoprávna sankcia je trest odňatia slobody na 15 až 20 rokov.

Okrem toho je predmetom ochrany trestného zákona náboženská skupina pred hanobením jej náboženského presvedčenia. V tejto súvislosti v roku 2006 rozhodol Európsky súd pre ľudské práva,²⁴ že odsúdenie pána Martina Kleina súdmi SR v rokoch 2000 – 2001 za trestný čin hanobenia národa, rasy a presvedčenia (v tomto prípade náboženského) podľa vtedajšieho § 198 Trestného zákona, na podnet dvoch súkromných záujmových zoskupení, bolo porušením čl. 10 Európskej konvencie o ľudských právach s tým, že vyjadrenia M. Kleina v časopise *Domino* efekt z 28. 3. 1997 nezasiahli neprimerane do práv veriacich na vyjadrovanie náboženského presvedčenia, nehanobili ich náboženské presvedčenie a jeho odsúdenie je neprimerané.²⁵ Európsky súd pre ľudské práva sa

²⁴ Európsky súd pre ľudské práva: kauza *Klein versus Slovenská republika*, žiadosť č. 72208/01 z 31. októbra 2006.

²⁵ Jedno z vyjadrení pána Kleina na adresu arcibiskupa Jána Sokola: *Tento primas prvej kresťanskej cirkvi nemá v sebe ani toľko cti ako primáš poslednej cigánskej kapely. Vôbec nechápem, prečo slušní katolíci nevystúpia z organizácie, v čele ktorej je taká obluda*. Porovnaj HERCZEG, J.: *Trestné činy z nenávisťi*. Praha : ASPI, Wolters Kluwer, 2007, s. 56-57.

otázkou, či bol porušený čl. 9 Európskej konvencie o ľudských právach, t. j. či išlo vo vyjadreniach pána Kleina o porušenie práva na slobodu náboženského vyznania napr. urážkou náboženského cítenia skupiny obyvateľstva slovným útokom na cirkevného predstaviteľa, v tejto kauze meritórne nezaoberal.

**d) Trestné právo a iné aspekty náboženskej aktivity
(pôsobenie vo väzniciach, sekty)**

Orgány činné v trestnom konaní môžu podľa § 4 Trestného poriadku v záujme výchovného pôsobenia trestného konania, zamedzovania a predchádzania trestnej činnosti, ak to považujú za vhodné a účelné, spolupracovať aj so záujmovými združeniami občanov, za ktoré sa považujú aj štátom uznané cirkvi a náboženské spoločnosti. Táto spolupráca naša výraz v dohodách jednotlivých cirkví s príslušnými zariadeniami o poskytovaní duchovnej a pastoračnej starostlivosti osobám vo výkone väzby a trestu odňatia slobody, tak ako to predpokladá zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností (§ 9). Odsúdený má právo mať u seba duchovnú a náboženskú literatúru podľa vlastnej voľby.

Trestné právo Slovenskej republiky neupravuje problematiku sektárstva. Pojem „sekta“ právo nepoužíva, sociologické vymedzenie tohto pojmu používa Ústav pre vzťahy štátu a cirkví Ministerstva kultúry SR a vlastnú charakteristiku sekty vypracovalo ministerstvo vnútra Slovenskej republiky na účely monitorovania extrémistických skupín (medzi ne sa zaraďujú aj sekty, ktorých činnosť sa kvalifikuje ako nábožensky orientovaný extrémizmus) a to v nariadení č. 27 z roku 2001 o postupe v oblasti boja s extrémizmom a o zriadení monitorovacieho strediska rasizmu a xenofóbie. Článok 2 ods. 6 tohto nariadenia vymedzuje sekty ako *deštruktívne náboženské skupiny založené na fanatickom viero-vyznaní, prípadne priamo na podvodoch ich zakladateľa, ktoré výrazným spôsobom narušujú mravný vývoj najmä mládeže alebo porušujú právny poriadok, prípadne svojou ideológiou a názormi ohrozujú životy, zdravie alebo majetok osôb a porušujú všeobecne záväzné právne predpisy*. Keďže páchatelom trestného činu môže byť podľa súčasnej právnej úpravy len fyzická, nikdy však nie právnická osoba, trestného činu sa nemôže dopustiť sekta, resp. náboženská spoločnosť. To, že sa určitého trestného činu dopustil člen niektorej sekty, má v konečnom dôsledku väčšinou len informatívny charakter. Zamedzenie vplyvu siekt a sektárskych tendencií sa realizuje prostredníctvom systému registrácie cirkví a náboženských spoločností, najmä:

- definovaním pojmu cirkiev a uvedením jej podstatných identifikačných prvkov,²⁶

²⁶ Porovnaj § 4 ods. 1 zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v platnom znení.

- kritériom uvedenia osobných údajov v žiadosti o registráciu a uvedením základnej charakteristiky zakladanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, jej učenia a poslania.²⁷

Takto sa má dosiahnuť prehľad o možných neželateľných tendenciách v činnosti náboženských spoločností, ktorými sú napríklad psychické násilie na členoch cirkvi (vymývanie mozgov), útlak členov cirkvi, absolútne dominantné postavenie vodcu a povinnosť uctievať ho, porušovanie a obmedzovanie rôznych práv a slobôd v rámci náboženskej spoločnosti (osobná sloboda, sloboda pohybu, súkromné vlastníctvo).

Recenzent: *Mgr. Vojtech Vladár, PhD.*

Súhrn

Ochrana náboženskej slobody prostredníctvom noriem trestného práva je dlhodobou súčasťou práva na Slovensku. Trestný zákon od roku 1918 ochraňoval náboženstvo pred rušením (*blasfémiou*), voči zneužívaniu jeho symbolov a náboženské spoločnosti pred urážkou. Po roku 1948 však socialistický štát chránil predovšetkým svoje mocenské postavenie a vplyv cirkví na politiku a spoločenský vývoj zamedzil aj trestnoprávne (všeobecne koncipované skutkové podstaty zneužívania náboženskej funkcie a marenia dozoru nad cirkvami). Trestu podliehal aj duchovný, asistujúci pri cirkevnom manželstve, ktoré ešte nebolo občianskoprávne uzavreté. V súčasnosti je cieľom trestného práva najmä chrániť individuálnu náboženskú slobodu pred násilím, chrániť právo účasti na náboženskom živote a umožniť duchovným odmietnuť poskytnúť výpoveď o obsahu svedeckého tajomstva a inej dôvernej informácie.

Zusammenfassung

Der Schutz der Religionsfreiheit durch Rechtsnormen des Strafrechtes ist ein langfristiger Bestandteil des Rechtes in der Slowakei. Das Strafgesetz 1918 schützte die Religion vor der Religionsstörung (Blasphemie), gegen die Profanierung ihrer Symbole und Religionsgesellschaften vor den Beleidigung. Nach dem Jahr 1948 hat jedoch der sozialistische Staat vor allem seine Machtstellung geschützt und Einfluss von Konfessionen auf die Politik und gesellschaftliche Entwicklung auch strafrechtlich behindert (allgemein abgefasste Tatbestände des Mißbrauchs der religiösen Aufgabe und Behinderung der Aufsicht über Konfessionen). Der Strafe unterliegende auch der Geistliche, assistierenden bei der kirchlichen Ehe, die zivilrechtlich noch nicht geschlossen wurde. Derzeit ist Ziel des Strafrechtes insbesondere der Schutz der individuellen Religionsfreiheit vor

²⁷ Porovnaj § 12 a § 13 zákona č. 308/1991 Zb.

Gewalt, Schutz des Anrechtes auf die Teilnahme am Religionsleben und den Geistigen zu ermöglichen, die Aussage über den Inhalt des Beichtgeheimnisses sowie andere vertrauliche Information zu verweigern.

Summary

Protection of religious freedom through criminal law norms is a long-term part of legal system in Slovakia. Since the foundation of Czechoslovakia in 1918, Criminal code had protected religion against disturbance (blasphemy), against desecration of its symbols and religious associations against offence. After year 1948, though, the socialist state protected mainly its own power position and had prevented influence of church on politics and social development even through penal laws (generally composed subject matters of exploitation of religious function and prevention of supervision of churches). Even a minister assisting at a religious wedding, which was not contracted under civil law, was criminally liable. Currently, the aim of penal law is to protect a right of participation on religious life and to allow ministers to refuse to witness about content of confession secret and about other confidential information.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**ZAHRANIČNÉ OSOBY PODNIKAJÚCE NA ÚZEMÍ
SLOVENSKEJ REPUBLIKY – ZNÁME
ALEBO NEZNÁME ENTITY?**

Mária Patakyová

VOĽNÝ POHYB OSÔB A PRÁVO PODNIKAŤ

Zmluva o založení EHS mala za cieľ dosiahnuť harmonický rozvoj ekonomickej aktivity naprieč Spoločenstvom. Jedným z prostriedkov bolo vytvorenie vnútorného trhu, a to zrušením prekážok voľného pohybu tovaru, osôb, služieb a kapitálu.

Ako jedna zo štyroch základných slobôd garantovaných Zmluvou o založení ES v znení z Nice v rámci jednotného trhu je právo na podnikanie – subsumované pod voľný pohyb osôb – garantované na úrovni primárneho komunitárneho práva, a to osobitne v čl. 43 ZES.¹

Spoločnosti, založené podľa práva niektorého z členského štátu, ktoré majú svoje sídlo, ústrednú správu alebo hlavné miesto svojej podnikateľskej činnosti vo vnútri Spoločenstva požívajú podľa článku 48 ZES rovnaké právo na voľný pohyb ako fyzické osoby.²

---

¹ V rámci nižšie uvedených ustanovení sú obmedzenia slobody podnikania pre príslušníkov jedného členského štátu na území druhého členského štátu zakázané. Rovnako tak sú zakázané obmedzenia pri zriaďovaní zástupní, pobočiek alebo dcérskych spoločností spoločnosti z jedného členského štátu na území druhého členského štátu. Sloboda podnikania zahŕňa právo zahajovať a prevádzkovať samostatnú zárobkovú činnosť, ako aj zriaďovať a riadiť podniky, predovšetkým spoločnosti v zmysle článku 48 (2) za podmienok stanovených pre vlastných príslušníkov právom toho štátu, v ktorom sa podnikanie uskutočňuje,...

² Spoločnosťami sa rozumejú spoločnosti založené podľa občianskeho alebo obchodného práva, vrátane spo-

Z uvedenej primárnej komunitárnej úpravy vyplýva, že kým pri fyzickej osobe záleží na štátnej príslušnosti k členskému štátu spoločenstva, pri právnickej osobe sa požaduje založenie podľa práva členského štátu a umiestnenie sídla spoločnosti (v niektorom z uvedených významov v čl. 48 ZES) na území členského štátu spoločenstva.

V dôsledku týchto skutočností sa právo obchodných spoločností stáva faktorom voľby sídla, a to u všetkých foriem usadzovania, ktoré sú zahrnuté do rámca slobody pohybu podľa čl. 43 ZES – primárne a sekundárne usadzovanie. Pod primárnym usadzovaním rozumieme založenie podniku organizovaného na základe spoločenského práva (teda podnik ako hospodárska jednotka), ale nie bez ohľadu na právnu formu, ale v niektorej forme podľa čl. 48 ZES (teda založenie a vznik obchodnej „ziskovej“ spoločnosti) a pod sekundárnym usadzovaním rozumieme zriaďovanie dcérskych spoločností (s právnou subjektivitou) a organizačných zložiek (bez právnej subjektivity) v rámci podniku obchodnej spoločnosti.

Článok 44 Zmluvy o ES ustanovuje právo pre Spoločenstvo harmonizovať oblasť usídľovania sa prostredníctvom Smerníc, pričom v druhom odseku osobitne uvádza potrebu harmonizácie záruk pre ochranu spoločníkov a iných osôb. Nadväzne na to bol určený hlavný dôvod harmonizácie, deklarovaný v preambulách relevantných Smerníc, poskytnutie rovnakej ochrany spoločníkom a tretím stranám, vrátane veriteľov, a jeho uplatnenie v celom Spoločenstve. Motív, ktorý nahlas vyslovený nebol, bola prevencia pred súťažou medzi národnými právnymi systémami v Európe.³

Článok 44 bol zakomponovaný do Zmluvy na návrh Francúzska, ktoré reprezentovalo obavy veľkých členských štátov z javu, ktorý sa odohral v USA v 19. storočí, tzv. Delaware efekt, čo smerovalo v tom čase najmä k holandskej úprave obchodných spoločností.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky patria medzi základné práva a slobody aj hospodárske práva, ktorých úprava je vykonaná čl. 35 ods. 1.⁴

Podmienky vykonávania tohto práva sú podľa druhého odseku ústavného článku 35⁵ najvšeobecnejšie vymedzené v Obchodnom zákonníku a následne v Živnostenskom zákone. Aktivity, ktoré majú aj ekonomický efekt a sú právom aprobované, t. j. nie sú zakázané⁶ nie sú nevyhnutne podriadené právnej úprave podnikania. Ako činnosti nezakázané môžu byť vykonávané napr. podľa osobitých právnych úprav.⁷ Činnosti, ktoré v objektívnom hodnotení naplnia znaky

¹ ločností družstevných, rovnako ako aj iné právnické osoby verejného alebo súkromného práva, s výnimkou neziskových spoločností (čl. 48 ods. 2 ZES).

⁴ Každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť.

⁵ Zákon môže ustanoviť podmienky a obmedzenia výkonu určitých povolani alebo činností.

⁶ Napríklad zakázaný je príjem z úplatkov a pod.

⁷ Napríklad zákon č. 595/2003 Z. z., § 13 ods. 2 písm. a): *Od dane sú oslobodené aj výnosy z kostolných zbierok, cirkevných úkonov a príspevky plyniče registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam v nadväznosti na zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností.*

podnikania vymedzené v Obchodnom zákonníku budú svojim charakterom podnikateľskou činnosťou, pre ktorú sú stanovené isté kritériá. Najzákladnejšie a najvšeobecnejšie kritériá sú ustanovené v Živnostenskom zákone pre voľné ohlasovacie živnosti, následne sa požiadavky rozširujú pre živnosti remeselné, viazané, koncesované. Podnikateľská činnosť, ktorá je regulovaná osobitnou právnou úpravou mimo Živnostenského zákona je vo svojom súhrne obsiahnutá v tzv. negatívnom vymedzení živnosti.⁸

Právo podnikateľ je Obchodným zákonníkom, na základe Ústavy Slovenskej republiky i ZES, upravené tak, že sa viaže k vykonávaniu činnosti, ktorá musí napĺňať zákonom ustanovené znaky, subjektom, ktorý má status podnikateľa. Pokiaľ by podnikanie vykonávala osoba bez, resp. nad rámec platného podnikateľského oprávnenia, napriek naplneniu zákonom ustanovených znakov podnikania by sme takúto činnosť *de lege lata* pod pojem podnikanie nepodriadili, ale by uplatnil sa osobitný režim *quasi* podnikania. V obchodnom práve je ustanovené, že na platnosť právneho úkonu nemá vplyv skutočnosť, že osoba, ktorá nie je podnikateľom vystupuje v právnych vzťahoch ako podnikateľ.⁹ Pri porušení verejnoprávných pravidiel vzťahujúcich sa na oprávnenie podnikateľ sa uplatnia sankcie vyplývajúce z jednotlivých právnych predpisov, napr. živnostenský zákon a pod. Sankciou v súkromnoprávnej rovine je povinnosť k náhrade škody spôsobenej neoprávnením podnikaním, ktorá sa uplatní prostredníctvom úpravy mimozmluvnej zodpovednosti, keďže *quasi* podnikateľ poruší svoju povinnosť podnikateľ na základe podnikateľského oprávnenia.

PRINCÍP RECIPROCITY V OBCHODNOM PRÁVE

Obchodný zákonník obsahuje niektoré aspekty prieniku tzv. cudzineckého práva do obchodného práva. Zákon predovšetkým deklaruje princíp formálnej reciprocity pri podnikaní zahraničných osôb na území Slovenskej republiky, ktorý je rozšírený aj na subjekty, ktoré by podľa slovenského práva neboli za podnikateľov uznané, napr. *societas iuris civilis*. Zahraničné osoby majú v zásade rovnaké podmienky pre podnikanie, ako osoby slovenské, teda uplatňuje sa princíp národného zaobchádzania, ak nie je zákonom alebo medzinárodnou zmlouvou tento princíp modifikovaný. Úprava niektorých aspektov podnikania zahraničných osôb v Obchodnom zákonníku je osobitnou úpravou vo vzťahu k úprave vykonanej v zákone o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. Obchodný zákonník nadväzuje najmä na úpravu postavenia cudzincov.¹⁰

Rozhodným kritériom pre určenie „statusu cudzinca“, teda pre zodpovedanie otázky, či ide o slovenskú alebo zahraničnú osobu je sídlo alebo bydlisko. Pri

⁸ Z uvedenej schémy vyplýva, že každá živnosť je podnikaním, ale nie každé podnikanie je živnosťou.

⁹ Paragraf 3 Obchodného zákonníka, od 1. 1. 2002.

¹⁰ Paragraf 32 ZMPSP, resp. právnických osôb podľa § 32 ods. 3 ZMPSP.

posúdení sídla sa aplikuje eurokomfortná pozitívnoprávna úprava, v zmysle ktorej je rozhodujúce sídlo zapísané, štatutárne. Bydliskom sa rozumie miesto trvalého pobytu.

Zahraničná osoba môže vstupovať do záväzkových vzťahov na území Slovenskej republiky bez toho, aby sa jej činnosť v zmysle Obchodného zákonníka považovala za podnikanie. Pôjde predovšetkým o uzatváranie zmlúv, ktorých režim sa bude spravovať medzinárodným právom súkromným, teda buď zvoleným právnym poriadkom alebo právnym poriadkom určeným kolíznou normou.

Za podnikanie zahraničnej osoby považujeme činnosť vymedzenú znakmi podľa pozitívnoprávnej úpravy¹¹ prostredníctvom jej podniku alebo jeho organizačnej zložky na území Slovenskej republiky, ktorá je zapísaná do obchodného registra. Zápis podniku alebo organizačnej zložky podniku do obchodného registra sa nevyžaduje s účinnosťou od 1. 5. 2004 v prípade fyzickej osoby s bydliskom v niektorom členskom štáte Európskej únie alebo OECD. Aj v týchto prípadoch budú tieto fyzické osoby na území SR zriaďovať svoj podnik alebo jeho organizačnú zložku a podľa jej umiestnenia budú napr. miestne príslušnému živnostenskému úradu ohlasovať živnosť.¹² Ak je na území Slovenskej republiky zriadených niekoľko organizačných zložiek podniku zahraničnej osoby, príslušnosť živnostenského úradu sa riadi podľa voľby zahraničnej osoby. Obligatórny zápis môže byť ustanovený osobitným predpisom, fakultatívny zápis nie je dikciou právnej normy vylúčený.¹³ V prípadoch obligatórneho zápisu, ktorý podmieňuje vznik oprávnenia zahraničnej osoby podnikat' na území Slovenskej republiky, sa uplatní aj obligatórny výmaz z obchodného registra pre zánik tohto oprávnenia.

Podnikanie zahraničnej osoby na území Slovenskej republiky môžeme v kontexte s komunitárnym právom v rámci voľného pohybu osôb subsumovať pod etablovanie sa (primárne – zriadenie podniku alebo sekundárne – zriadenie organizačnej zložky podniku, alebo v rámci voľného pohybu služieb pod poskytovanie služieb (čl. 43, 49 ZES). V tomto zmysle sa zapisuje do obchodného registra podnik (*primárne etablovanie zahraničnej fyzickej osoby*) alebo organizačná zložka podniku zahraničnej osoby (*sekundárne etablovanie zahraničného podnikateľa – fyzickej i právnickej osoby*) v súlade s vymedzením pojmu podnik a organizačná zložka podniku v Obchodnom zákonníku.

Pri iných fyzických osobách ako sú tie, ktoré majú bydlisko v niektorom z členských štátov EÚ alebo OECD, platí naďalej obligatórny zápis do obchodného registra, ktorý je rozhodujúcou skutočnosťou pre začatie podnikania na území Slovenskej republiky. Do obchodného registra sa zapisujú skutočnosti vymedzené zákonom o obchodnom registri a jeho vykonávacej vyhlášky. Rozdiel-

¹¹ Paragraf 2 ods. 1 OBZ.

¹² Podľa § 45 ods. 1 ŽZ: ... pre zahraničnú osobu je príslušný živnostenský úrad podľa adresy miesta činnosti podniku zahraničnej osoby alebo adresy miesta činnosti organizačnej zložky podniku zahraničnej osoby.

¹³ Paragraf 21 ods. 6 ani § 27 ods. 1 písm. a) OBZ.

nosti v zapisovaných údajov sú dané rozdielmi vo vedení verejnoprávnych registratúr. Kým pri organizačných zložkách podnikov zahraničných osôb so sídlom na území členského štátu EÚ právna úprava rešpektuje, že údaje o zahraničnej osobe sa budú môcť zistiť aj podľa národného registra (problematika upravená prvou a jedenástou smernicou práva obchodných spoločností), pri ostatných zahraničných osobách zákon vyžaduje zápis dodatočných údajov. Podľa stavu *de lege lata* absentuje úprava obligatórnych zápisov pri zahraničných fyzických osobách s bydliskom mimo územia niektorého členského štátu EÚ a OECD.¹⁴ Z rovnakých dôvodov sa diferencuje aj úprava požiadaviek na obchodné dokumenty týkajúcich sa podnikov zahraničných osôb alebo ich organizačných zložiek. Zahraničná osoba má vždy povinnosť uviesť údaj o zápise podniku alebo jeho organizačnej zložky do obchodného registra, nakoľko sa tento zápis (s výnimkou pri fyzických osobách, ako sme uviedli vyššie) vyžaduje a teda údaj bude k dispozícii. Zákonná požiadavka na zverejnenie údajov o zápise zahraničnej osoby do verejnoprávnej registratúry vedenej podľa štátu, ktorým sa riadi osobný štatút zahraničnej osoby, je realizovateľná len v prípade, ak toto rozhodné právo zápis do registratúry vyžaduje.

OSOBNÝ ŠTATÚT PRÁVNÝCH ENTÍT

Právnické osoby sú v medzinárodnej obchodnej praxi najdôležitejšími a najfrekventovanejšími subjektmi práva. Okrem právnických osôb korporáčného typu (ako združenia fyzických a právnických osôb, na rozdiel od účelového združenia majetku – nadácie), ktorých typickými predstaviteľmi sú obchodné spoločnosti a družstvá, sa môžu medzinárodných obchodných vzťahov zúčastniť aj záujmové združenia právnických osôb, štátne podniky a iné subjekty.

Slovenské právo nerozlišuje iné subjekty ako fyzické osoby a právnické osoby, nepozná „medzistupeň“ medzi týmito dvomi skupinami osôb (*tertium non datur*) a neumožňuje podnikáť – ako slovenským osobám – napr. združeniam podľa občianskeho práva. Na druhej strane slovenské právo rešpektuje útvary s „obmedzenou právnou subjektivitou“, ktoré sa zakladajú podľa iného práva. Pod tento pojem môžeme subsumovať akýkoľvek iný útvar, akúkoľvek inú entitu, ako je zahraničná fyzická osoba. V zmysle zákonného vymedzenia „iná než zahraničná fyzická osoba“ sa bude slovenským právom akceptovať právna entita s takou mierou právnej subjektivity, ktorú jej priznáva právo štátu, podľa ktorého bola založená. V dôsledku tejto úpravy napr. verejná obchodná spoločnosť podľa rakúskeho, nemeckého, maďarského práva bude môcť byť žalovaná pred slovenským súdom, ak je daná právomoc nášho súdu.

Okrem základnej otázky právnej subjektivity (a s ňou spojenej spôsobilosti na právne úkony) je potrebné v súvislosti s právnymi entitami riešiť aj mnohé iné

¹⁴ Paragraf 2 ods. 4 ZOR sa vzťahuje na právnické osoby.

závažné otázky, ktoré rieši tzv. osobný štatút. Osobný štatút môže byť vymedzený ako právny poriadok rozhodný pre posúdenie právnych otázok spojených s určitou osobou, t. j. právny poriadok, ktorým sa spravuje založenie a vznik osoby, jej právna povaha, právna subjektivita, oprávnenie konať v mene osoby, vnútorné vzťahy medzi zakladateľmi, zmena, zrušenie, zánik osoby. V právnej praxi sa s touto problematikou stretávame v súdnych konaniach (podľa ktorého právneho poriadku má byť posúdená právna subjektivita a oprávnenie konať v mene spoločnosti), pri registrácii slovenskej obchodnej spoločnosti vzniká otázka, podľa ktorého právneho poriadku bude posudzovaná subjektivita zakladateľov obchodnej spoločnosti.

Pri určovaní osobného štatútu právnických osôb sa používajú dva zásadné princípy – princíp inkorporačný, princíp sídla, ktoré sa v praxi obvykle čiastočne kombinujú, resp. moderujú, ku ktorým sa priraduje aj princíp kontroly. V členských štátoch EÚ sú zastúpené obidva rozhodujúce princípy približne v polovici. Podľa primárneho komunitárneho práva nie je určovanie osobného štatútu výslovne riešené. V dôsledku riešenia problematiky voľného pohybu osôb pred ESD sa eviduje posun smerom k inkorporačnej teórii (posun v rozhodnutiach ESD od C-81/87 vo veci „Daily Mail“ cez Centros C-212/97, Überseering C-208/00, Inspire Art C-167/01). V tejto súvislosti je zaujímavé stanovisko generálneho advokáta Maduru vo veci *Cartesio* (C-210/06) v bode 29, v ktorom sa nadväznosti na participáciu zamestnancov uvádza, že založenie P.O.BOX spoločnosti v jednom členskom štáte EÚ výlučne za účelom obídenia právnej úpravy participácie zamestnancov podľa práva členského štátu, v ktorom sa nachádza skutočné sídlo spoločnosti, je možné považovať za zneužitie komunitárneho práva.

Obchodný zákonník uznáva princíp inkorporačný pri určovaní osobného štatútu právnických osôb (ale aj iných právnych entít bez všeobecnej právnej subjektivity). Z predmetného ustanovenia nevyplýva osobitné určenie osobného štatútu fyzickej osoby, preto sa v týchto súvislostiach bude aplikovať medzinárodné právo súkromné,¹⁵ podľa ktorého sa spôsobilosť mať práva a povinnosti a spôsobilosť na právne úkony riadi právom štátu, ktorého je fyzická osoba štátnym príslušníkom. Ak by bola fyzická osoba štátnym príslušníkom viacerých štátov, bola by rozhodujúca štátna príslušnosť nadobudnutá naposledy.¹⁶ Pri fyzických osobách je pri určovaní osobného štatútu, ako vyplýva z uvedeného, rozhodujúce kritérium štátnej príslušnosti, na rozdiel od kritéria tzv. domicilu príznačného pre angloamerický právny systém, v ktorom sa rozlišuje medzi *domicile of origin*, *domicile of choice*.

Zahraničné osoby vo vyššie uvedenom ponímaní, teda fyzické osoby, právnické osoby a iné entity „s obmedzenou subjektivitou“, ktoré získajú v zahraničí

¹⁵ Paragraf 3 ods. 1 ZMPSP.

¹⁶ Paragraf 33 ods. 2 ZMPSP.

právo podnikat', sa budú považovať za podnikateľa podľa Obchodného zákonníka. Tento ich status bude rozhodujúci v prípade, ak budú vstupovať do záväzkových vzťahov, v ktorých bude rozhodné právo Slovenskej republiky, v rámci ktorého bude určujúci režim Obchodného zákonníka pred režimom Občianskeho zákonníka. Ak takéto osoby, ktoré majú právo podnikat' zahraničí, chcú podnikat' na území Slovenskej republiky, podriaďujú sa režimu vymedzenému v Obchodnom zákonníku. V kontexte vykonávania právnych úkonov je dôležité dodať k osobnému štatútu možných podnikateľských subjektov, ktorý je určený kolíznymi kritériami už uvedenými aj osobitné riešenie vyplývajúce z ustanovenia § 3 ods. 2 ZMPSP: „Ak právny úkon v Slovenskej republike robí cudzinec, stačí, ak nie je ďalej uvedené niečo iné, ak je na úkon spôsobilý podľa slovenského práva.“ Pri fyzickej osobe teda postačuje na platnosť právneho úkonu splnenie podmienok podľa slovenského práva, ak sa úkon vykoná na území Slovenskej republiky. Prísnejšie kritériá sú však dané v rámci Európskej únie Rímskym dohovorom (RÍM I.), ktorý v týchto prípadoch vyžaduje existenciu dobrej viery na strane druhého účastníka zmluvy, ktorá nevznikla len v dôsledku nedbanlivosti tohto účastníka. S ohľadom na špecifický charakter tohto dohovoru¹⁷ Slovenská republika sa zaviazala k pristúpeniu k tomuto dohovoru.¹⁸

MAJETKOVÁ ÚČASŤ ZAHRANIČNÝCH OSÔB V SLOVENSKÝCH PRÁVNICKÝCH OSOBÁCH

Obchodný zákonník vymedzuje štyri základné podoby majetkovej účasti zahraničnej osoby v slovenských právnických osobách, t. j. právnických osobách so štatutárnym (zapísaným) sídlom na území Slovenskej republiky. Zahraničná osoba môže byť zakladateľom právnickej osoby (spolu s ďalšími zakladateľmi), jediným zakladateľom spoločnosti, spoločníkom alebo členom už založenej osoby, jediným spoločníkom už existujúcej osoby. Ako z uvedených možností vyplýva, účasť zahraničnej osoby nie je všeobecne kvantitatívne obmedzená, preto zahraničná osoba môže nadobudnúť aj výlučnú majetkovú účasť.

¹⁷ Nezakladá sa priamo na čl. 293, t. j. oficiálne nie je terciálnym európskym právom, ale uznáva sa za medzinárodnú zmluvu, ktorá je nevyhnutná k dosiahnutiu cieľov ES, a preto sa za prameň európskeho práva podľa ESD považuje.

¹⁸ Oznámenie MZV SR 474/2006 Z. z.: *Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky oznamuje, že 14. apríla 2005 bol v Bruseli prijatý Dohovor o pristúpení Českej republiky, Estónskej republiky, Cyperskej republiky, Lotyšskej republiky, Litovskej republiky, Maďarskej republiky, Maltskej republiky, Poľskej republiky, Slovenskej republiky a Slovenskej republiky k Dohovoru o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky otvorenému na podpis v Ríme 19. júna 1980 a k prvému a druhému protokolu o jeho výklade Súdnym dvorom Európskych spoločenstiev. V mene Slovenskej republiky bol dohovor podpísaný 14. apríla 2005. Národná rada Slovenskej republiky s dohovorom vyslovila súhlas svojím uznesením č. 2144 z 15. marca 2006 a prezident Slovenskej republiky ho ratifikoval 18. apríla 2006. Ratifikačná listina bola uložená 10. mája 2006 u generálneho tajomníka Rady Európy, depozitára dohovoru. Pôvodné znenie Dohovoru o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky z 19. júna 1980 bolo publikované v Úradnom vestníku Európskej únie pod číslom C 169/10 z 8. júla 2005.*

Zahraničná osoba môže využívať kreačnú pôsobnosť pri kapitálových obchodných spoločnostiach a družstve bez ohľadu na predmet podnikania, resp. činnosti týchto právnických osôb, ktoré podnikateľmi *ex lege*. Pri založení inej právnickej osoby ako uvedených foriem obchodných spoločností a družstva je účel založenia „podnikanie“ relevantný, keďže podľa čl. 48 ZES nie je sloboda etablovania sa nárokovateľná vo vzťahu k neziskovým subjektom.

Zakladateľom právnickej osoby so štatutárnym sídlom na území Slovenskej republiky môže byť predovšetkým osoba fyzická. Spôsobilosť fyzickej osoby k právam (spôsobilosť mať práva a povinnosti) sa riadi právnym poriadkom štátu, ktorého je osoba príslušníkom, t. j. ako kolízne kritérium uplatňuje slovenské právo pri fyzickej osobe kritérium štátnej príslušnosti. Rovnaké kolízne kritérium sa uplatňuje aj pre posúdenie spôsobilosti na právne úkony (spôsobilosti vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a brať na seba povinnosti), na rozdiel od štátov, ktoré uplatňujú kritérium domicilu (typicky angloamerický právny systém). Spôsobilosť byť zakladateľom právnickej osoby pri inej ako fyzickej osobe sa riadi právnym poriadkom štátu, podľa ktorého bola založená. Pri registrácii obchodnej spoločnosti a družstva do obchodného registra, registrový súd nepreveruje spôsobilosť zakladateľov v uvedenom zmysle. Osoba navrhovateľa na zápis spoločnosti alebo družstva do obchodného registra zodpovedá za pravdivosť návrhu aj v tejto časti. Zodpovednosť notára sa môže odvodiť pri akciovej spoločnosti s ohľadom na formu zakladateľského dokumentu.¹⁹ Požiadavka na zakladateľov, najmä z hľadiska ich kvantity, je vyjadrená pri jednotlivých formách právnických osôb. Nedodržanie požiadavky zákona na počet zakladateľov, ktorí sú spôsobilí byť zakladateľmi právnickej osoby v predmetnej forme, má za následok neplatnosť spoločnosti len v prípade, že žiadny zo zakladateľov by nebol spôsobilý na právne úkony.²⁰

ZÁKONNÉ REŠTRIKCIE A ICH APLIKÁCIA NA ZAHRANIČNÉ OSOBY

Vo veciach pôvodného i odvodeného nadobudnutia účasti v slovenskej právnickej osobe majú zahraničné osoby rovnaké práva a povinnosti ako slovenské osoby. V tejto súvislosti je nevyhnutné analyzovať zákonné obmedzenia *de lege lata* ustanovené v slovenskom právnom poriadku. Sekundárne komunitárne právo prostredníctvom Dvanástej smernice z práva obchodných spoločností o jednoosobových spoločnostiach s ručením obmedzeným²¹ umožňuje, a to až do koordinácie vnútroštátnych predpisov v oblasti práva koncernov, aby zákony členských štátov obsahovali zvláštne ustanovenia alebo sankcie, ak je fyzická

¹⁹ Notárska zápisnica o právnom úkone.

²⁰ Paragraf 68a ods. 2 písm. e).

²¹ Smernica č. 89/667/EHS.

osoba jediným spoločníkom viacerých spoločností alebo, ak je spoločnosť jedinej osoby alebo akákoľvek právnická osoba jediným spoločníkom niektorej spoločnosti. Pod spoločnosťou jednej osoby sa rozumie v zmysle smernice právne dovolenie stavu, v ktorom má spoločnosť jediného spoločníka tak pri svojom založení, ako aj v dôsledku sústreďenia všetkých podielov v jediných rukách (čl. 2 smernice). V slovenskej právnej úprave sa táto možnosť pre ustanovenie osobitných ustanovení a sankcií využila v ustanovení § 105a OZ pri právnej forme spoločnosti s ručením obmedzeným. Možnosť fakultatívnych obmedzení (čl. 6 smernice) sa neustanovila pri právnej forme akciovej spoločnosti, pre ktorú platia len obligatórne povinnosti stanovené smernicou, a to zverejnenie jediného akcionára v obchodnom registri, výkon právomocí valného zhromaždenia a písomná forma rozhodnutí, ako aj písomná forma zmlúv medzi jediným spoločníkom a spoločnosťou, ak je oprávnený konať v jej mene. V právnej úprave spoločnosti s ručením obmedzeným sa fakultatívne obmedzenia premietli do úpravy § 105a ods. 1 a ods. 2. Pri aplikácii týchto reštrikcií aj vo vzťahu k zahraničným osobám, ktoré zakladajú spoločnosť na území Slovenskej republiky, je určujúcim ustanovenie o zavedení princípu formálnej reciprocity, v dôsledku ktorého sa obmedzenia vyjadrené v predmetných ustanoveniach zákona budú aplikovať aj na zahraničné osoby v právnej forme spoločnosti s ručením obmedzeným. V podmienkach jednotného vnútorného trhu nie je táto interpretácia v rozpore so slobodou voľného pohybu osôb, keďže samotná dvanásť smernica, ktorá umožňuje zaviesť obmedzenia, bola Komisiou vydaná na základe čl. 44 ods. 2 písm. g) (ex-čl. 54) na ochranu záujmov spoločníkov a tretích osôb v záujme ich rovnocennosti.²²

²² Spoločnosti, ktoré podliehajú smernici sú vymedzené v článku 1 smernice, a preto sú v rámci členských štátov jednoznačne identifikovateľné (Nemecko – *Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, Belgicko – *société privée à responsabilité limitée/besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid*, Dánsko – *anpartsselskab*, Španielsko – *sociedad de responsabilidad limitada*, Francúzsko – *société à responsabilité limitée*, Írsko – *private company limited by shares or by guarantee*, Taliansko – *società a responsabilità limitata*, Luxembursko – *société a responsabilité limitée*, Holandsko – *besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid*, Portugalsko – *sociedade per quotas*, Spojené kráľovstvo – *private company limited by shares or by guarantee*, Rakúsko – *die Aktiengesellschaft, die Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, Fínsko – *osakeyhtiö/aktiebolag*, Švédsko – *aktiebolag*, Česká republika – *společnost s ručením omezeným*, Estónsko – *aktsiaselts, osaiühing*, Lotyšsko – *sabiedriba ar ierobežotu atbildību*, Litva – *uždaroji akcinė bendrovė*, Maďarsko – *korlátolt felelőségi társaság, részvény társaság*, Malta – *kumpanija privata/private limited liability company*, Poľsko – *spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Slovinsko – *Delniška družba*). Vo výpočte názvov v pôvodných jazykoch nie sú uvedené Grécko a Cyprus, v ktorých sa reštrikcie uplatňujú len na jednu formu kapitálovej obchodnej spoločnosti. Problematika obdobnosti právnej formy spoločnosti, voči ktorým je možné aplikovať národnú úpravu nie je ojedinelá v komunitárnom práve, na obdobnosti právnej formy spoločností je založená aj schéma cezhraničného zlúčenia (tzv. smernica o cezhraničných fúziách 2005/56/EC).

Spoločnosti z iných štátov, ako sú členské štáty EÚ, nie sú takto jednoznačne vymedziteľné, pri ich porovnaní so slovenskou spoločnosťou s ručením obmedzeným je potrebné vychádzať z ich osobného štatútu.

INKORPORÁCIA PODĽA SLOVENSKEHO PRÁVA

Obchodný zákonník umožňuje inkorporáciu právnickej osoby so štatutárnym sídlom na území Slovenskej republiky len v prípade, ak je táto právnická osoba založená podľa slovenského práva. Okrem Obchodného zákonníka, ako relevantnej právnej úpravy sa môže použiť aj iný právny predpis, podľa ktorého môže byť založená právnická osoba. V podmienkach členstva Slovenskej republiky v Európskej únii novela č. 432/2004 Z. z. s účinnosťou od 1. 10. 2004 doplnila možnosť založenia právnickej osoby aj podľa práva Európskych spoločenstiev. Konkrétne ide o supranacionálne formy právnických osôb – obchodných spoločností, ktoré sa riadia sekundárnym európskym právom – Nariadením, štatútom konkrétnej právnickej osoby a následne národným právom štátu, v ktorom je právnická osoba inkorporovaná. Od 1. mája 2004 je možné založiť Európske zoskupenie hospodárskych záujmov podľa Nariadenia rady č. 2137/85, o Európskom zoskupení hospodárskych záujmov a zákona č. 177/2004 Z. z., o EZHZ, od 8. októbra (resp. 1. novembra v SR) 2004 je možné založiť Európsku akciovú spoločnosť podľa Nariadenia rady a EP č. 2157/2001, o Európskej akciovej spoločnosti a zákona č. 562/2004 Z. z., o európskej spoločnosti a od 18. augusta 2006 malo byť umožnené založiť Európske družstvo podľa Nariadenia Rady a EP č. 1435/2003, o Európskom družstve a právnej úpravy, ktorú v podmienkach SR vykonal zákon č. 91/2007 Z. z. o európskom družstve.

OCHRANA MAJETKOVÝCH ZÁUJMOV ZAHRANIČNÝCH OSÔB

Obchodný zákonník rešpektuje ústavnoprávnu ochranu majetku zahraničných osôb tak, ako je vymedzená v Ústave Slovenskej republiky. Podmienky vyvlastnenia pozemkov upravuje v súčasnej dobe Stavebný zákon, resp. Zákon o cenách papieroch ustanovujúci podmienky pre squeeze-out. Rovnaké zásady platné pre vyvlastnenie určuje aj Obchodný zákonník stanovením taxatívneho výpočtu účelov, pre ktoré je možné realizovať vyvlastnenie, pri kumulatívnom splnení podmienok, že existuje verejný záujem na vyvlastnení a nie je ho možné uspokojiť nijako inak. Patrí medzi základné princípy právneho štátu, že takéto rozhodnutie je preskúmateľné súdom.

Vyvlastnenie je možné len za náhradu, ktorá musí byť zodpovedajúca hodnote majetku dotknutého týmito opatreniami v čase vyvlastnenia. Náhrada je voľne prevoditeľná do zahraničia v cudzej mene.

Od roku 1989 bolo uzatvorených viacero bilaterálnych medzinárodných zmlúv o ochrane investícií. Tieto zmluvy, pokiaľ boli zverejnené v zierke zákonov, majú prednosť pred zákonnou právnu úpravou. Zmluvy o ochrane investícií zabezpečujú investorom na bilaterálnom základe podmienky pre investovanie na území Slovenskej republiky a vytvárajú právny rámec pre povinnosti

strán vytvárať priaznivé podmienky pre investorov z druhej krajiny, ďalej doložku najvyšších výhod, náhradu škody spôsobenej vojnou (ozbrojeným konfliktom, výnimočným stavom, nepokojmi), právny rámec vyvlastnenia založeného na nediskriminačnom základe s možnosťou súdneho preskúmania, prevody platieb spojenými s investíciami a prevody výnosov (vo voľne zamieniteľnej mene bez zbytočných obmedzení a omeškania), postúpenie práv a riešenie sporov z investícií vzniknutých medzi zmluvnou stranou a investorom druhej zmluvnej strany (napr. právo predložiť spor Medzinárodnému stredisku pre riešenie sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iného štátu – ICSID, za predpokladu, že obe zmluvné strany sú signatármi Dohody o riešení sporov z investícií medzi štátmi a občanmi iných štátov, alebo na základe dohody medzinárodnej arbitrážnej inštitúcie aplikujúcej pravidlá UNCITRAL), atď. Niektoré zmluvy obsahujú tiež záväzok povoliť vstup a pobyt osôb z druhej krajiny za účelom výkonu činností súvisiacich s investíciami, prevody miezd a majetku personálu, atď. Doba platnosti (účinnosti) bilaterálnych zmlúv je obvykle 10, príp. 15 rokov s automatickým predlžovaním. V porovnaní so zaužívaným obsahom týchto zmlúv Obchodný zákonník ustanovuje niektoré princípy a predstavuje istý minimálny štandard ochrany, ak zahraničná osoba bude príslušníkom štátu, ktorý neuzatvoril so Slovenskou republikou doteraz žiadnu dohodu o ochrane investícií.

PREMIESTNENIE SÍDLA ZAHRANIČNEJ PRÁVNICKEJ OSOBY DO TUZEMSKA²³

Problematika premiestnenia sídla veľmi úzko súvisí s úpravou sídla samotného. Pri premiestnení sídla je potrebné rozlišovať premiestnenie sídla hlavnej správy (tzv. faktické sídlo) a sídla štatutárneho (zapísaného v obchodnom registri). Pre právnu úpravu spočívajúcu na zásade inkorporačnej nevznikne prekážka pri uznaní právnickej osoby, ak sa jej faktické sídlo nenachádza na území štátu založenia (inkorporácie). Z tohto aspektu slovenská právna úprava nebude mať aplikačné problémy v kontexte s rozhodnutiami ESD, ktoré akceptujú požiadavky jednotného trhu.

Právnická osoba, ktorá bude inkorporovaná v Slovenskej republike a následne premiestni svoje faktické sídlo mimo územia Slovenskej republiky, si zachová naďalej status slovenskej právnickej osoby. Právnická osoba, ktorá je in-

²³ Rozhodnutia ESD: C-182/83 *Robert Fearon & Company Limited v. Irish Land Commission*; C-270/83 *Komisija v. Francúzsko*; C-79/85 *D. H. M. Segers v. Bestuur van Bedrijfsvereniging voor Bank- en Vezzekeringswezen, Groothandel en Vrije Beropen*; C-81/87 *the Queen v. H. M. Treasury and Commissioners of Inland revenue, ex parte Dail Mail and General Trust plc (prípád Daily Mail)*; C-212/97 *Centros Ltd v. Erhvervs-og Selskabsstyrelsen (prípád Centros)*; C-208/00 *Überseering BV v. Nordic Construction Company Baumanagement GmbH (prípád Überseering)*; C-167/01 *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam v. Inspire Art Ltd. (prípád Inspire Art)*, C-411/03 *SEVIC Systems*.

korporovaná mimo Slovenskú republiku, si môže premiestniť svoju hlavnú správu na územie Slovenskej republiky (prostredníctvom zápisu svojho podniku alebo jeho organizačnej zložky do obchodného registra) a zachová si právny status zahraničnej osoby.²⁴

Pri premiestnení štatutárneho sídla existoval na európskej úrovni problém, ktorý sa nedoriedil dostatočne prostredníctvom smerníc, a preto sa v súčasnosti rieši prostredníctvom Nariadení Rady a probujúcich tzv. nadnárodné formy obchodných spoločností – Európske zoskupenie hospodárskych záujmov, Európska akciová spoločnosť a Európske družstvo. Nariadenia upravujúce tieto supranacionálne formy právnických osôb priamo umožňujú premiestnenie štatutárneho sídla.

Supranacionálne formy európskych spoločností majú minimálne tri spoločné črty – základ vo všetkých členských štátoch je rovnaký (základ úpravy tvoria nariadenia), ide vždy o kombináciu minimálne dvoch odlišných národných právnych poriadkov (obvykle sídlo hlavnej správy sa musí nachádzať v rôznych štátoch Únie), umožňujú premiestnenie sídla pri zachovaní identity právnickej osoby.²⁵

Zmena sídla stanov spoločnosti do zahraničia so zachovaním identity spoločnosti a podriadenie spoločnosti zahraničnému právu, nebola zatiaľ riešená ESD. V konaní pred ESD o predbežnej otázke mohlo byť vynesené rozhodnutie zásadného významu, kedy AG Heidelberg (prípád C-86/00) mala v úmysle premiestniť sídlo stanov do Španielska a právo na zachovanie identity spoločnosti pri zmene sídla stanov odvodzovala z primárneho práva (čl. 43 a 48 ZES). ESD sa odmietol zaoberať predbežnou otázkou z dôvodu nesplnenia formálnych požiadaviek.²⁶

Výklad článkov Zmluvy vo vzťahu k premiestneniu zapísaného sídla (mimo cezhraničných fúzií) zo strany ESD zostáva otvorený. Požiadavka zachovania

²⁴ Ustanovenie § 2 v zákone o daniach z príjmov č. 595/2003 Z. z. (ak dohoda o zamedzení dvojitého zdanenia neurčuje odchylnu) za daňovníka s neobmedzenou daňovou povinnosťou vymedzuje: *Právnická osoba, ktorá má na území Slovenskej republiky sídlo alebo miesto skutočného vedenia; miestom skutočného vedenia je miesto, kde sa prijímajú riadiace a obchodné rozhodnutia štatutárnych orgánov a dozorných orgánov právnickej osoby, aj ak adresa tohto miesta nie je zapísaná v obchodnom registri.*

²⁵ ESD vo svojom rozhodnutí SEVIC Systems podporil zmenu zapísaného sídla pri cezhraničných fúziách ešte pred uplynutím transpozičnej doby na prevedenie smernice do národných úprav (*Desiatu smernica Rady č. 2005/56/ES o cezhraničných fúziách kapitálových spoločností – transpozícia do 15. 12. 2007*). Výrok ESD vo veci SEVIC: *Článkom 43 ES a 48 ES odporuje, keď v členskom štáte sa vo všeobecnosti zamieťa zápis fúzie na základe zrušenia spoločnosti bez likvidácie a prevodu jej celého imania na inú spoločnosť do vnútroštátneho obchodného registra, ak jedna z týchto spoločností má sídlo v inom členskom štáte, pričom takýto zápis, pokiaľ sú splnené určité podmienky, je možný, ak obe spoločnosti zúčastnené na fúzii majú svoje sídlo na území prvého členského štátu.*

²⁶ Podrobne DĚDIČ, J. – ČECH, P.: *Obchodní právo ČR po vstupu do EU*. Praha : Polygon, 2004. K tejto problematike je uverejnená aj informačná nóta ESD na www.curia.eu.int, uvedené podľa KRÁL, R.: *Zásady aplikácie komunitárneho práva národnými súdmi*. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 88.

Dôvod odmietnutia spočíval v prípade Heidelberg na nesporovej povahe veci, nakoľko sudcovia boli v konaní o zápis do obchodného registra činní ako úradníci nie ako súdna inštitúcia. ESD koná o predbežnej otázke v zmysle čl. 234 ZES a vymedzil svojou judikatúrou viaceré kritériá, ktoré musia byť splnené kumulatívne.

právnjej subjektivity pri premiestnení sídla právnickej osoby je dlhodobo súčasťou primárneho komunitárneho práva (pôvodný čl. 220 ZEHS, po Amsterdamskej revízii čl. 293 ZES).

Premiestnenie sídla hlavnej správy alebo hlavného miesta podnikateľskej činnosti (skutočného sídla) spoločnosti založenej podľa práva jedného členského štátu na územie Slovenskej republiky prostredníctvom zriadenia pobočky na území Slovenskej republiky je možné. Obchodný register zapíše organizačnú jednotku podniku zahraničnej osoby do obchodného registra bez osobitných požiadaviek, len pri rešpektovaní požiadaviek vyplývajúcich zo zákona o registrácii a súvisiacich a vykonávacích predpisov.²⁷

V kontexte so závermi vplývajúcimi z rozhodnutia ESD vo veci Inspire Art bolo ako rozporné s požiadavkou eurokomfornej interpretácie komunitárneho práva vyhodnotené ustanovenie § 26 ods. 3 OBZ, ktoré bolo s účinnosťou od 1. 1. 2008 zrušené.

V súvislostiach s premiestňovaním skutočného sídla sa nebude aplikovať pravidlo, ktoré viaže premiestnenie sídla na konštitutívny zápis do obchodného registra. Rozhodnutie o zmene faktického sídla sa neviaže na zápis v obchodnom registri, okrem prípadu, keď sa uskutočňuje samotný prvý zápis pobočky podniku zahraničnej právnickej osoby do obchodného registra. Pôvodný zámer zákonnej úpravy sa zameriaval na súbežnú zmenu sídla stanov a hlavnej správy. Táto je v súčasnosti umožnená nadnárodnými formami spoločností. Pre zmenu faktického sídla sú z práva Európskych spoločenstiev relevantné ustanovenia primárneho práva, čl. 43 a čl. 48 ZES, v interpretácii ESD v rozhodujúcich judikátoch, ktoré boli uvedené vyššie. Zmienka v zákonnej dikcii, ktorá odkazuje na medzinárodnú zmluvu, ktorou je Slovenská republika viazaná a ktorá bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom“, predstavuje „pozostatok“ pôvodnej predstavy riešenia premiestnenia sídla na európskej úrovni, ktorá mala byť realizovaná medzinárodnou dohodou na základe čl. 293 ZES (ex čl. 220) a je v súčasnosti obsolétna.

Rozhodnutia ESD posilnili pozíciu štátov založenia, podporili princíp krajiny pôvodu a definovali nároky členských štátov na posudzovanie existencie spoločnosti, resp. ukladanie „vyrovňavajúcich paušálnych“ povinností odôvodňovaných verejným záujmom ako rozporné s komunitárnym právom. Pokiaľ aplikujeme uvedené pravidlo v priestore jednotného vnútorného trhu, potom sa pri riešení slobody etablovania vo forme „príchodu“ do iného členského štátu ako je štát založenia, súbežne objavuje problém odchodu z členského štátu, táto súvislosť je úplne evidentná pri nadnárodných formách spoločností, ktoré regulujú obidve stránky mobility právnických osôb.

Recenzent: doc. JUDr. Karel Marek, CSc.

²⁷ Zákon č. 530/2003 Z. z. o obchodnom registri v znení neskorších predpisov, vyhláška č. 25/2004 Z. z. o formulároch v znení neskorších predpisov.

Súhrn

Rozhodovanie SD ES vo veci práva obchodných spoločností by malo v konečnom dôsledku „len“ odstraňovať bariéry na základe jednotlivých prípadov, avšak nemôže slúžiť na pozitívnu kreatívnu normotvorbu. Aj keď sú limitujúce ustanovenia národného práva odstránené, nie sú nahradené ustanoveniami slúžiacimi vnútornému trhu. Napriek tomu, že ESD svojimi rozhodnutiami zahájil korporátnu súťaž, z porovnávania podmienok súťaže v USA a v Európe vyplýva, že na starom kontinente nie sú na strane „ponuky“ (t. j. na strane členských štátov) dostatočné pohnútky súťažiť o inkorporáciu, naďalej má prevahu súťaž o investorov.²⁸

Na miske váh sú naďalej dva protichodné prístupy. Na jednej strane je to vyplňanie voľného priestoru v práve obchodných spoločností, ktoré nie je pokryté komunitárnym právom súťaživou tvorivosťou členských štátov a na druhej strane sú to nevýhody plynúce z pozastavenia ďalšej harmonizácie – strata úspor v transakčných nákladoch súvisiace so štandardizáciou, možnosť „pádu na dno“ z pohľadu dotknutých tretích osôb, strata korigovania výkyvov z centrálnej úrovne.

V súčasnosti nie je adekvátne tieto klady a zápory vyhodnotiť v prospech centrálnej harmonizácie. Avšak základné pnutie, ako som už uviedla, medzi jednotným vnútorným trhom a existenciou rozdielneho práva obchodných spoločností, pretrváva.

Zusammenfassung

Die Rechtssprechung des Europäischen Gerichtshofs in Sachen des Handelsgesellschaftsrechts sollte eigentlich „nur“ die Sperren aufgrund der Einzelfälle wegschaffen, aber nicht der positiven kreativen Normengestaltung dienen. Auch wenn die limitierten Vorschriften des nationalen Rechts aufgelöst sind, werden sie nicht durch den Binnenmarkt dienenden Vorschriften ersetzt. Trotz der Tatsache, dass der Europäische Gerichtshof durch seine Rechtssprechung einen korporativen Wettbewerb begonnen hat, kann man aus der Wettbewerbsumständenvergleichung in den USA und Europa resultieren, dass auf dem alten Kontinent auf der Angebotsseite (d.h. die Mitgliedstaaten) keine genügenden Anlässe zu einem Inkorporationswettbewerb seien. Weiterhin ist der Wettbewerb um die Investoren vorwiegend.

Zwei Gänge stehen sich entgegen. Auf der einen Seite ist es die Ausfüllung der Leergebiete im Handelsgesellschaftsrecht, die nicht durch das Europarecht gedeckt sind, und zwar durch die Kreativität der Mitgliedstaaten. Auf der anderen Seite sind es die, aus der weiter verhinderten Harmonisierung kommende Nachteile: der Verlust an Ersparnissen bei mit der Standardisierung zusammenhängenden Transaktionsauflagen, die Möglichkeit der Zugrundelegung der Dritten, der Verlust der Zentralharmonisierung der möglichen Abweichungen.

In jetziger Zeit ist nicht gemäß dieser Positiven und Negativen im Interesse der Zentralharmonisierung auszuwerten. Die eigentliche Spannung zwischen dem einheitlichen Binnenmarkt und der Existenz des unterschiedlichen Handelsgesellschaftsrechts dauert aber immer noch.

²⁸ Podrobne WOUTERS, J.: European Company Law: Quo Vadis? *Common Market Law Review*, 37, 2000, s. 257 a nasl.

Summary

Deciding of CJ EC in the matter of Company law should, in final result, “just” remove barriers based on particular cases. However, it cannot serve for positive creation of legal norms. Even if limiting provisions of national law are removed, they are not replaced by provisions serving to internal market. Despite ECJ has commenced a corporation competition through its decisions, it results from a comparison of competition conditions in the USA and EU that there are not sufficient motives on the “bidding side” on the Old Continent (i.e. on the side of the Member States) to compete for incorporation. Henceforth, competition for investors prevails.

Still, there are two opposite approaches in the game. On one hand, it is filling up the free space in the Company law, which is not covered by Community law, through competing creativity of Member States. On the other hand, there are disadvantages resulting from interruption of further harmonization – loss of savings in transactional costs connected with standardization, possibility of “fall to bottom“ from the view of concerned third persons, loss of amplitudes correction from the central level.

At present, it is not adequate to evaluate these strenghts and weaknesses in favour of central harmonization. However, the basic tension between single internal market and the existence of different Company laws lasts.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**OBČIANSKE PRÁVO
V AMERICKÝCH KOLÓNIÁCH ŠPANIELSKA**

Ján Puchovský

ÚVOD

Právo krajín Latinskej Ameriky predstavuje pre viacerých právnych komparatistov¹ osobitný právny okruh v rámci kontinentálneho právneho systému. Počiatky jeho formovania siahajú už do koloniálneho obdobia, keď na územie dnešnej Latinskej Ameriky spolu so španielskymi a portugalskými dobyvateľmi vstúpilo aj európske právo vychádzajúce z rímskoprávných koreňov. V zámorských dŕžavách Španielska, označovaných v koloniálnej ére kvôli Kolumbovmu omylu ako Indie, platilo v spomínanom období nielen právo španielskej Kastílie, ktorej panovníkom Indie patrili, ale aj prvé spoločné hispanoamerické právo – odlišné od svojho kastílskeho vzoru – známe pod názvom právo Indií (*derecho indiano*). Španielske právne dedičstvo pretrvalo v právnych poriadkoch hispanoamerických krajín aj po tom, ako sa v 19. storočí (a Kuba v 20. storočí) stali nezávislými štátmi.² Cieľom tejto štúdie je priblížiť časť tejto právnej kultúry – občianske právo platné v amerických kolóniách Španielska.

---

¹ Napríklad KNAPP, V.: *Velké právní systémy*. Praha : C. H. Beck, 1996, s. 117.

² K tomu pozri BASADRE, J.: *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Edigraf S. A., 1985, s. 271-273.

1. ŠPANIELSKÉ KOLÓNIE V AMERIKE

Za začiatok skutočnej španielskej koloniálnej expanzie možno považovať rok 1492, ktorý pre Španielsko – vďaka dvom udalostiam – znamenal skutočný medzník. Prvou z nich bolo dobytie Granady, čím sa zavŕšila storočia trvajúca reconquista, v ktorej katolícki Španieli vytlačili moslimskú moc z Iberského polostrova. Druhou bolo objavenie Ameriky výpravou Krištofa Kolumba. Až vtedy sa začalo formovať španielske koloniálne impérium. Zlatým vekom španielskej expanzie bolo 16. storočie, počas ktorého si Španieli podmanili väčšinu územia Strednej a Južnej Ameriky i časť dnešného územia Spojených štátov amerických. Tieto teritória spolu s Filipínami a niektorými tichomorskými ostrovmi označovali Španieli v koloniálnom období ako Indie (*Indias*). Správu tohto obrovského impéria zabezpečovala sústava koloniálnych orgánov a inštitúcií.

Za vlády Habsburgovcov sa v Španielsku ustálila koncepcia, podľa ktorej Indie patria korune Kastílie a nie Aragónsku, lebo boli objavené a preskúmané vďaka podpore kastílskej kráľovnej Isabel.³ V dôsledku toho sa zákony a inštitúcie španielskej Ameriky vytvárali podľa kastílskeho vzoru, i keď s určitými modifikáciami pokiaľ ide o ich formu a fungovanie, aby sa zohľadnili miestne pomery. Indie sa považovali za vlastníctvo kastílskeho kráľa.⁴

Najvyššou územnou jednotkou v rámci španielskej koloniálnej ríše bolo miestokráľovstvo na čele s miestokráľom. V roku 1535 vzniklo miestokráľovstvo Nové Španielsko (*Nueva España*) so sídlom v Mexiku, ktoré zaberalo územie dnešného Mexika, časť juhu Spojených štátov amerických, oblasť Strednej Ameriky s výnimkou Panamy, viaceré karibské ostrovy, Venezuelu, Filipíny a niekoľko tichomorských ostrovov (napr. Guam). Miestokráľovstvo Peru s hlavným mestom Lima vzniklo v roku 1542 a okrem dnešného Peru k nemu patrila Panama a celé územie Južnej Ameriky s výnimkou Brazílie, Guayán, Venezuely a niektorých nekolonizovaných teritórií (napr. Patagónia, časť Amazónie a pod.). V roku 1717 pribudlo tretie miestokráľovstvo – Nová Granada (*Nueva Granada*), ktoré vzniklo odčlenením časti územia od miestokráľovstiev Peru a Nové Španielsko. Zahŕňalo územie dnešných republík Kolumbia, Ekvádor a Venezuela. Po šiestich rokoch existencie bolo síce zrušené, ale obnovili ho už v roku 1739. Patrili k nemu tie isté územia ako v roku 1717 a okrem nich aj dnešná Panama. V tejto podobe sa zachovalo až do konca koloniálnej éry. Jeho hlavným mestom bola Bogota. V roku 1776 vzniklo odčlenením od Peru štvrté a posledné miestokráľovstvo – Río de la Plata s hlavným mestom Buenos Aires. Nachádzalo na území dnešných štátov Argentína, Uruguaj, Paraguaj a Bolívia.⁵

³ Isabel I. Kastílska (Isabel I de Castilla) bola panovníčkou Kastílie v rokoch 1474 – 1504.

⁴ Od roku 1516 boli kastílski králi panovníkmi celého Španielska.

⁵ Okrem toho k nemu patrila aj malá časť územia dnešného Chile.

Väčšinu svojich amerických kolónií stratilo Španielsko v prvej štvrtine 19. storočia v dôsledku úspešného boja ich obyvateľov za nezávislosť. O posledné kolónie na americkom kontinente – Kubu a Portoriko prišlo Španielsko v roku 1898 v dôsledku porážky vo vojne so Spojenými štátmi americkými.

2. ÚVOD DO PROBLEMATIKY PRÁVA PLATNÉHO V ŠPANIELSKEJ AMERIKE

Právo platné v amerických kolóniách Španielska malo komplikovanú štruktúru. Na ich území totiž súčasne platilo niekoľko právnych systémov, resp. právnych poriadkov. Išlo o situáciu, ktorá do určitej miery pripomína právny partikularizmus v stredovekých európskych štátoch,⁶ prípadne právne pomery Singapuru v 20. storočí, ako ich charakterizoval Viktor Knapp.⁷

Tromi základnými právnymi systémami platnými súčasne v španielskej Amerike boli kastílske právo (*derecho castellano*), ktoré bolo platným právom Kastílie, ďalej tzv. právo Indií (*derecho indiano*) – čiže právo vytvorené len pre potreby španielskych kolónií a indiánske obyčajové právo (*derecho consuetudinario indígena*). Okrem nich sa tu v menšej miere aplikovalo aj španielske nekastílske právo, čiže právne normy iných častí Španielska napr. baskické právo. Ďalším právnym poriadkom aplikovaným v španielskych kolóniách bolo kánonické právo katolíckej cirkvi. Zbierky kastílskeho práva⁸ aj práva Indií⁹ obsahovali popri svetskom práve aj veľa noriem kánonického práva. Štát tiež v prípade niektorých právnych vzťahov výslovne ustanovil, že sa budú spravovať normami kánonického práva katolíckej cirkvi.¹⁰ Ďalšou komplikáciou bola skutočnosť, že nie všetky normy práva Indií boli jednotnými pre celú španielsku Ameriku, a preto treba rozlišovať regionálne právo Indií platné v určitom regióne španielskej koloniálnej ríše a spoločné právo Indií platné v celých španielskych Indiách.¹¹

V dôsledku týchto komplikovaných pomerov je nutné položiť si otázku, aký bol vzájomný vzťah medzi týmito právnymi systémami – teda v akých prípadoch sa malo aplikovať kastílske právo, v akých indiánske obyčajové právo,

⁶ K stredovekému právnemu partikularizmu pozri napr. dielo: VOJÁČEK, L. a kol.: *Dejiny verejného práva v Európe*. Bratislava : VO PraF UK, 2004, s. 107-109.

⁷ „Existujú prípady, keď takto vedľa seba v tom istom štáte platí trojaký druh práva. Niekedy ich takto v danom štáte paralelne platí aj viac. Tak napr. sa v *International Encyclopedia of Comparative Law* pod heslom *Singapore* možno dočítať, že základom právneho poriadku je tam právo anglické, ďalej vlastné právo zákonné, pre moslimov právo islamské a pre Číňanov a Hindov je použiteľné hindské a čínske obyčajové právo.“ KNAPP, V.: *Veľké právne systémy...*, cit. dielo, s. 199.

⁸ Napríklad *Las Siete Partidas* – zákonník kastílskeho kráľa Alfonsa X. Múdrego z 13. storočia.

⁹ Napríklad *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680.

¹⁰ Kráľovský výnos z 12. júla 1564 napríklad ustanovil, že manželskoprávne vzťahy sa majú spravovať podľa pravidiel prijatých na Tridentskom koncile. BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho*. Lima : San Marcos Lima, 2001, s. 170.

¹¹ K tomu pozri: BASADRE, J.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 279.

kedy právo Indií a kedy niektorý z ďalších spomenutých právnych systémov. Túto otázku riešili normy kastílskeho práva aj práva Indií. Ak odhliadneme od aplikácie indiánskeho obyčajového práva v určitých sférach života príslušníkov indiánskych komunít a veľmi obmedzenej aplikácie španielskeho nekastílskeho práva, bol tento problém riešený na princípe vzťahu generálnych a špeciálnych právnych noriem (*lex generalis* a *lex specialis*). Až na určité výnimky platil v práve amerických kolónií Španielska tento systém: Na prvom mieste sa malo použiť miestne regionálne právo Indií. Ak daný právny vzťah neupravovalo, malo sa subsidiárne použiť právo susedného regiónu. V prípade, že ani to neobsahovalo úpravu daného právneho vzťahu, malo sa aplikovať spoločné právo Indií.¹² Ak úpravu daného právneho vzťahu neobsahovalo regionálne ani spoločné právo Indií, aplikovali sa naň normy kastílskeho práva.¹³

S určitým zjednodušením možno v rámci právneho poriadku platného v španielskej Amerike rozlíšiť oblasti právnych vzťahov, ktoré boli podrobne upravené právom Indií a právne odvetvia, v ktorých sa prevažne aplikovali normy kastílskeho práva. Francisco José del Solar k tomu uvádza, že normy práva Indií boli prevažne verejnoprávne a upravovali predovšetkým politické, administratívne a trestnoprávne záležitosti, čo však neznamená, že by neexistovalo aj súkromné právo Indií.¹⁴ O prevahe verejnoprávných noriem v práve Indií hovorí aj Federico Geng Delgado.¹⁵ V oblasti súkromného práva, bolo právo Indií slabšie rozvinuté. Základné inštitúty ako boli rodina, vlastníctvo atď. boli riešené podľa noriem kastílskeho práva. Právo Indií v oblasti súkromného práva malo kazuisťický charakter, teda jeho špeciálne normy upravovali len niektoré osobitné problémy. Ostatné veci sa riadili podľa kastílskeho práva, ak odhliadneme od používania španielskeho nekastílskeho práva a indiánskeho obyčajového práva.¹⁶

3. PRÁVO OSÔB

3.1 Právna spôsobilosť

Podľa stredovekého kastílskeho zákonníka *Partidas*¹⁷ sa počaté dieťa mohlo považovať za osobu, ak splnilo nasledujúce podmienky: muselo sa narodiť živé s ľudskou podobou; k narodeniu muselo dôjsť v siedmom, deviatom alebo de-

¹² Tamže, s. 279.

¹³ Tamže, s. 282.

¹⁴ SOLAR, F. J. del: *Historia del Derecho Peruano* (Tomo segundo). Lima : Ediciones Reales S. R. L., 1993, s. 34.

¹⁵ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano*. Lima : Ediciones Jurídicas, 2005, s. 169.

¹⁶ BASADRE, J.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 276.

¹⁷ Zákonník kastílskeho kráľa Alfonza X. Múdreho (Alfonso X el Sabio) z druhej polovice 13. storočia nazývaný *Las Siete Partidas* (alebo skrátené *Partidas*) je najvýznamnejšou právnou pamiatkou stredovekej Kastílie. Tento zákonník je dielom samotného Alfonza X. a právnych vedcov ako bol napr. Fernando Zamora, arcibiskup zo Zamory. Cieľom jeho tvorcov bolo unifikovať kastílske právo. *Partidas* sú pomerne silno

siatom mesiaci a nie v ôsmom alebo jedenástom; po pôrode muselo žiť aspoň dvadsaťštyri hodín a muselo byť pokrstené. Kritérium pre vymedzenie osoby sa zmenilo v *Leyes de Toro*,¹⁸ pričom ich úpravu potvrdila aj *Novísima Recopilación*.¹⁹ Tieto pramene práva vyžadovali, aby išlo o človeka, ktorý sa narodil živý a bol pokrstený. Počaté dieťa sa považovalo za narodené pre účely všetkých právnych úkonov, ktoré sa mohli urobiť v jeho prospech, ale iba v prípade, ak sa stalo osobou v právnom zmysle v dôsledku splnenia uvedených podmienok. V opačnom prípade by právne úkony vykonané v jeho prospech neboli platné.²⁰

Plnú právnu spôsobilosť nadobúdala osoba podľa *Partidas* dovŕšením veku dvadsaťpäť rokov. Uzavrieť manželstvo a zriadiť závet však mohli aj mladšie osoby.²¹

3.2 Slobodní, otroci a prepustenci

Podľa kastílskeho práva sa ľudia delili na slobodných (*libres*), otrokov (*siervos*) a prepustených otrokov (*aforrados, libertos*).²²

Otroci podliehali pánovi a boli povinní slúžiť mu. Otrocky stav vznikal v dôsledku vojny, pôvodu alebo predaja do otroctva. Otrokom bol síce predmetom vlastníctva pána, ale ten nedisponoval právom nad jeho životom. *Partidas* výslovne ustanovovali, že pán nesmie zabiť svojho otroka.²³ Ak pán ohrozoval jeho život, smel sa otrok obrátiť na sudcu, ktorý ho mohol od takéhoto pána oslobodiť tak, že ho predal tretiemu a cenu za neho dal pôvodnému majiteľovi. Otrokom nemal spôsobilosť nadobúdať majetok.²⁴

Udelenie slobody otrokom bolo upravené v duchu tradície rímskeho prepúšťania otrokov. *Partidas* upravovali spôsoby oslobodenia otroka takto: *A môže*

ovplyvnené rímskym a kánonickým právom. Názov *Las Siete Partidas* v preklade znamená Sedem častí alebo Sedem dielov a je odvodený z počtu kníh alebo častí (označovaných termínom *partida*), z ktorých pozostáva. Prvá *partida* je venovaná problematike prameňov práva a cirkevným záležitostiam, druhá verejnemu právu, tretia súdnej organizácii a procesnému právu, štvrtá, piata a šiesta občianskemu právu a siedma trestnému právu. Práce na tomto zákonníku sa pravdepodobne začali v roku 1256 a ukončené boli v roku 1263. Jeho druhá redakcia bola vytvorená v roku 1265. *Partidas* predstavovali v koloniálnom období významný prameň kastílskeho práva platného v španielskej Amerike.

¹⁸ *Leyes de Toro* (Zákony z Tora) z roku 1505 sú zbierkou kastílskych právnych predpisov upravujúcich prevažne problematiku súkromného práva.

¹⁹ *Novísima Recopilación de Leyes de España* (Najnovšia rekapitulácia zákonov Španielska) – skrátené označovaná ako *Novísima Recopilación* – je zbierka španielskych právnych predpisov vydaná v roku 1805. (Termínom *recopilación* sa označujú viaceré španielske zbierky právnych predpisov, ktoré vznikli medzi rokmi 1484 až 1805, pozn. autora.)

²⁰ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 162.

²¹ Tejto problematike sa budeme venovať pri charakteristike rodinného a dedičského práva platného v amerických kolóniách Španielska.

²² Porovnaj: Partida IV., Tit. XXIII. In: *Las Siete Partidas del Rey Don Alfonso El Sabio*. tomo III. Madrid: Imprenta Real, 1807, s. 128.

²³ Porovnaj: Partida IV., Tit. XXI., Ley VI. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 120.

²⁴ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 162.

*dat' túto slobodu pán svojmu otrokovi v kostole alebo mimo neho, a pred sudcom alebo na inom mieste, alebo v záвете, alebo bez závetu alebo listinou.*²⁵

3.3 Príslušníci ľudu a nobilita

Slobodní ľudia sa delili na urodzených (*nobles*) a príslušníkov ľudu (*plebeyos*).

Príslušníci ľudu boli nazývaní aj *pecheros* kvôli povinnosti, že museli odvádzať dane nazývané aj *pechos*.

Naopak, s príslušnosťou k nobilita sa spájalo oslobodenie od povinnosti platiť dane. Status šľachtica so sebou prinášal aj iné výhody – napríklad tzv. právo „nezodpovedať sa“ („*no cantar la palinodia*“). Táto možnosť – spočívajúca v zrieknutí sa výpovede pred trestným sudcom – na rozdiel od toho nebola prístupná pre ľudí, ktorí nepatrili k šľachte. Príslušníci nobility tiež nemohli byť trestaní mučením, ani uvrhnutí do väzenia kvôli dlhom. Ich obydlie, kone, muly a zbrane nemohli byť na základe rozhodnutia súdu zabavené pre dlhy.

Kastílske právo poznalo okrem dedičnej nobility aj osoby, ktoré boli povýšené do šľachtického stavu ako jednotlivci s tým, že ich potomkovia príslušnosť k šľachte nezdedili. Do tejto kategórie šľachty patrili absolventi univerzít v Salamance a Valladolid, absolventi kolégia univerzity v Bologni, doktori, profesori a licenciáti teológie, kanonického práva a medicíny na univerzite v Alcalá de Henares.²⁶

4. RODINNÉ PRÁVO

4.1 Zasnúbenie

Zasnúbenie (*desposorio*) je v *Partidas* definované takto: *zasnúbením sa nazýva sľub, ktorý robia muži slovne, keď sa chcú oženiť...*²⁷ Nebolo však povinnosťou uskutočniť pred uzavretím manželstva zasnúbenie.²⁸ Na spôsobilosť pre uskutočnenie zasnúbenia sa požadoval vek siedmich rokov: *Zasnúbiť sa môžu ako muži tak ženy po tom, čo mali sedem rokov...*²⁹ V prípade zasnúbenia dievčať a sa vyžadovala jeho osobná prítomnosť. Formami zasnúbenia boli zasnúbenie spojené s prísahou a zasnúbenie bez prísahy. Zasnúbenie predstavovalo manželskú prekážku, ak nebolo zrušené z oprávneného dôvodu.³⁰ Dôvody pre

²⁵ Partida IV., Tit. XXII., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 121.

²⁶ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 163.

²⁷ Partida IV., Tit. I., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 3.

²⁸ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 166.

²⁹ Partida IV., Tit. I., Ley VI. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 6.

³⁰ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 167.

zrušenie zasnúbenia boli vymedzené v *Partidas*. Patril k nim napríklad vstup ktoréhokolvek zo snúbencov do náboženského rádu.³¹

Za vlády dynastie Bourbonovcov v 18. storočí platila právna úprava, podľa ktorej syn mladší ako dvadsaťpäť rokov potreboval na zasnúbenie súhlas otca. V prípade, že otca nemal, potreboval súhlas matky. Ak rodič bez racionálnych dôvodov odmietal poskytnúť súhlas na zasnúbenie, riešil tento problém súd v skrátanom konaní.³²

4.2 Manželstvo

Manželstvo (*matrimonio*) je v *Partidas* definované ako: *spojenie muža a ženy s úmyslom žiť natrvalo spoločne a neoddeliť sa, zachovávajúc si vzájomne vernosť...*³³ Bolo považované za zmluvu podľa kanonického práva a sviatosť Katolíckej cirkvi.³⁴ Vydatá žena bola podriadená manželovi.³⁵

Jorge Basadre Ayulo uvádza, že na uzavretie manželstva bol podľa kastílskeho práva muž spôsobilý, keď dosiahol vek štrnásť a žena dvanásť rokov, pričom v blízkosti tohto veku mohla nahradiť splnenie požadovanej podmienky telesná a duševná vyspelosť.³⁶ José María Valega však hovorí o vyššej vekovej hranici pre spôsobilosť uzavrieť manželstvo. Do roku 1803 podľa neho španielske právo vyžadovalo pre uzavretie manželstva dovŕšenie veku 25 rokov u muža a 23 rokov u ženy a od roku 1803 sa táto veková hranica znížila na dovŕšenie veku 22 rokov u muža a 21 rokov u ženy.³⁷ Skutočnosť, že Jorge Basadre Ayulo a José María Valega uvádzajú odlišné údaje o dolnej vekovej hranici pre uzavretie manželstva v španielskom práve koloniálneho obdobia, je možno dôsledkom odlišnej úpravy tejto vekovej hranice v práve Indii, ktoré platilo vo vzťahu ku kastílskemu právu ako *lex specialis*. Nasvedčuje tomu aj fakt, že sa José María Valega v uvedenej stati odvoláva na prácu argentínskeho právneho historika Ricarda Leveneho *La Legislación de Indias durante el siglo XVIII*. (Legislatíva Indii v 18. storočí).³⁸

Partidas prevzali manželské prekážky kánonického práva Katolíckej cirkvi, ktoré znemožňovali uzavrieť manželstvo. Povolenie uzavrieť manželstvo napriek manželským prekážkam príbuzenského charakteru sa žiadalo a získavalo

³¹ Porovnaj: Partida IV., Tit. I., Ley VIII. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 7.

³² BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 167.

³³ Partida IV., Tit. II., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 11.

³⁴ Porovnaj PORRAS BARRENECHEA, R. – VARGAS UGARTE, R. a kol.: *Historia General de los Peruanos*. Vol. 2. Lima : Talleres Gráficos, 1977, s. 206.

³⁵ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 167.

³⁶ Tamže, s. 162.

³⁷ PORRAS BARRENECHEA, R. – VARGAS UGARTE, R. a kol.: *Historia General de los Peruanos...*, cit. dielo, s. 206.

³⁸ Tamže, s. 206.

od cirkevných prelátov v Indiách.³⁹ Za základnú podmienku pre platnosť aktu sa v Indiách považovala sloboda manželského súhlasu.⁴⁰

Koloniálne zákony nadväzujú na kastílsku legislatívu trvali na nerozlučiteľnosti manželského zväzku. Manželstvo podľa španielskeho koloniálneho práva zaniklo iba smrťou jedného z manželov. Krátke a nekonzumované manželstvo však bolo možné rozviesť, ak chcel niektorý z manželov vstúpiť do rehole.⁴¹ Kráľovský výnos z 12. júla 1564 určoval, že pravidlá Tridentského koncilu plne platia aj v *Indiach* ako zákon pre manželské záležitosti.⁴²

Španielska koloniálna legislatíva, na rozdiel od tendencií puritánskej anglosaskej kolonizácie na severe Ameriky, podporovala miešanie rás prostredníctvom manželského zväzku ako o tom svedčí právna úprava obsiahnutá v *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* z roku 1680:⁴³ *Našou vôľou je, aby Indiáni a Indiánky mali... plnú slobodu uzavrieť manželstvo s kým budú chcieť, tak s Indiánmi ako s rodákmi z týchto našich kráľovstiev, teda Španielmi narodenými v Indiách, a v tomto nech sa im nekladú prekážky. A prikazujeme, aby žiadny náš predpis, ktorý by bol býval vydaný alebo nami bude vydaný, nemohol zabrániť ani nebránil manželstvu Indiánov alebo Indiánok so Španielmi alebo Španielkami, a nech všetci majú plnú slobodu uzavrieť manželstvo s kým chcú a nech naše audiencie⁴⁴ zabezpečia, aby sa to zachovávalo a plnilo.*⁴⁵ Táto manželská politika sa však nevzťahovala na všetky rasy – sobáše medzi belochmi a černochochmi boli zakázané.⁴⁶

Osobitné úpravy týkajúce sa indiánskych rodín možno nájsť v šiestej knihe *Recopilación* z roku 1680. Argentínsky právny historik Ricardo Levene citovaný Jorgem Basdrem Ayulom vysvetľuje, že sa v *Recopilación* z roku 1680 potvrdzuje tendencia organizovať indiánsku rodinu podľa španielskeho vzoru, v dôsledku čoho boli zásady manželského práva v *Indiach* skoro rovnaké ako princípy platné v Španielsku.⁴⁷ Zákony obsiahnuté v prvom titule šiestej knihy

³⁹ Takáto výnimka sa podľa katolíckeho kánonického práva označuje ako dišpenza a je možná len v prípade niektorých manželských prekážok, ktoré sa označujú ako dišpenzovateľné.

⁴⁰ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 167.

⁴¹ Tamže, s. 167.

⁴² K ustanoveniam Tridentského koncilu o manželstve pozri: BEŇA, J.: *Pramene k dejinám práva. Stredovek*. Bratislava : VO PraF UK, 2007, s. 261.

⁴³ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (Rekopilácia zákonov kráľovstiev Indií) z roku 1680 predstavuje najvýznamnejšiu právnu pamiatku v dejinách práva Indií – jeho najslávnejšiu zbierku. Je to monumentálne dielo pozostávajúce zo 6377 zákonov. *Recopilación* sa delí na deväť kníh. Knihy sa ďalej delia na tituly obsahujúce zákony. Celkový počet titulov je 218.

⁴⁴ Termínom *audiencia* sa označoval významný kolegiálny orgán španielskej koloniálnej správy v Indiách. Išlo o kráľovské odvolacie tribunály predstavujúce najvyššiu súdnu inštanciu v španielskych koloniálnych miestokráľovstvách. V niektorých záležitostiach pôsobili aj ako súd prvej inštancie. Boli tiež dôležitým administratívnym orgánom.

⁴⁵ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680). Lib. 6., Tit. 1., Ley II. In: <http://www.congreso.gob.pe/ntley/LeyIndiaP.htm>

⁴⁶ Porovnaj: ROEDL, B.: *Dějiny Peru a Bolívie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 83.

⁴⁷ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 168.

Recopilación z roku 1680 svedčia o boji proti niektorým indiánskym zvykom vo sfére manželstva, ktoré sa nezhodovali so zásadami španielskej morálky: *Zákon III. Aby sa nedovoľovalo uzatvoriť manželstvo Indiánkam, ktoré nedovršili právom stanovený vek; Zákon IV. Aby Indiáni alebo Indiánky, ktorí uzatvoria manželstvo s dvoma ženami alebo s dvomi mužmi, boli trestaní; Zákon V. Nech sa žiadny kasik⁴⁸ ani Indián, hoci by neboli veriacimi, neožení s viac ako jednou ženou; Zákon VI. Aby Indiáni nemohli predať svoje dcéry za účelom uzavretia manželstva.*⁴⁹

4.3 Manželské majetkové právo

Dôležitý inštitút manželského majetkového práva v španielskej Amerike predstavovalo veno (*dote*). Venó bolo majetkovou hodnotou, ktorú poskytla nevesta alebo iná osoba v jej mene ženíchovi z titulu konania sobáša s cieľom kryť manželovi náklady spojené s manželstvom.⁵⁰ *Partidas* rozlišovali dva druhy vena: *Adventitia a profectitia sa po latinsky nazývajú dva druhy vena: a to je nazývané adventitia, ktoré dá žena sama zo svojho svojmu manželovi, alebo to, ktoré dá za ňu jej matka alebo nejaký iný jej príbuzný, ktorý nie je spomedzi tých, čo patria k priamej línii... A iným druhom vena je takzvané profectitia a hovoria mu tak, lebo pochádza z majetku otca alebo starého otca alebo iných príbuzných, ktorí pochádzajú z priamej línie.*⁵¹ V kastílskom práve sa tiež rozlišovalo veno povinné a dobrovoľné. Povinné veno poskytoval otec, dobrovoľné veno poskytovala matka alebo tretia osoba.

Ďalším inštitútom manželského majetkového práva platného v španielskych Indiách bol tzv. parafernálny majetok (*bienes parafernales*). Išlo o majetok ženy, ktorý nepochádzal z vena a ktorého vlastníctvo dobrovoľne postúpila žena manželovi. Ak žena nebola ochotná poskytnúť mu ho, patrilo tento majetok naďalej žene. Jeho správu však vykonával manžel⁵².

Kastílske právo vyjadrené v *Partidas* poznalo osobitný druh vena nazývaný *arra*, ktorý mal germánsky pôvod. Išlo o veno, ktoré manžel poskytol svojej manželke na druhý deň po svadbe ako odmenu za jej panenstvo. *Arra* sa odlišovalo od darov *propter nuptias*, ktoré dával manžel svojej manželke z dôvodu uzatvorenia manželstva. *Leyes de Toro* zachovali inštitút *arra* ako dar manžela svojej žene predstavujúci odmenu za jej veno, panenstvo a urodzenosť. Žena sa ho nemohla zrieknuť.

⁴⁸ Termín *kasik* používali Španieli na označenie indiánskych náčelníkov. Pochádza sice z Karibskej oblasti, Španieli ním však označovali indiánskych náčelníkov aj v iných častiach svojho koloniálneho impéria.

⁴⁹ *Recopilación de las Leyes de los Reinos de Indias* (1680). Lib. 6., Tit. 1., Leyes III. – VI. In: <http://www.congreso.gob.pe/ntley/LeyIndiaP.htm>

⁵⁰ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 168.

⁵¹ Partida IV., Tit. XI., Ley II. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 64.

⁵² Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 169.

Ako dôsledok uzavretia manželstva vznikol zo zákona režim spoločného majetku manželov. S týmto režimom, ktorý sa do španielskeho práva dostal pod germánskym vplyvom sa stretáme vo všetkých kastílskych právnych zbierkach od *Fuero Real*⁵³ po *Novísima Recopilación*.

Majetok manželov mohol byť trojakého druhu: vlastníctvo manžela, vlastníctvo ženy a spoločný majetok nadobudnutý v manželstve (*bienes gananciales*).

Za spoločný majetok manželov sa považovali veci nadobudnuté za úplatu, prostredníctvom práce alebo podnikania, z plodov vlastného majetku a dôchodkov z úradu. Spoločný majetok manželov patril rovnakým dielom mužovi a žene.

Do spoločne nadobudnutého majetku nepatril majetok, ktorý manžel nadobudol pred sobášom alebo získal ako dedičstvo, dar alebo legát; ďalej majetok získaný vo vojne, v kráľovskej službe z verejných zdrojov a donácie ako odmena.⁵⁴

V otázke správy majetku manželov kastílske právo jednoznačne preferovalo mužov a diskriminovalo ženy. Manžel starší ako osemnásť rokov spravoval svoj vlastný majetok ako aj majetok svojej manželky. Ak mal menej ako osemnásť rokov bol podriadený opatrovníkovi. Právo spravovať spoločný majetok manželov a nakladať s ním tiež patrilo manželovi.

V prípade zániku manželstva smrťou jedného z manželov sa ich spoločný majetok rozdelil na polovicu medzi pozostalého manžela a dedičov zosnulého.⁵⁵

4.4 Právne postavenie detí

Kastílske právo rozlišovalo deti legitímne a nelegitímne. Legitimita dieťaťa sa odvodzovala z faktu manželstva matky.

Na základe právnej prezumpcie sa za otca dieťaťa považoval manžel jeho matky, ak sa dieťa narodilo po období šiestich mesiacov a jedného dňa od uzavretia manželstva a pred uplynutím jedenástich mesiacov od smrti manžela.⁵⁶

Nelegitímne deti mohli byť prirodzené (*naturales*) alebo neprirodzené (*espuriros*).

Za prirodzené nelegitímne dieťa sa v súlade s výkladom *Leyes de Toro* považovalo dieťa splodené slobodnými rodičmi, ktorí by v okamihu počatia alebo narodenia boli mohli uzavrieť manželstvo bez požadovania dišpenzu, a zároveň

⁵³ *Fuero Real* (Kráľovské fuero) je kastílska právna pamiatka z roku 1255, v ktorej sa odrážajú vplyvy vizigótskeho, rímskeho i kánonického práva. (Španielsky právnický termín *fuero* mal širokú škálu významov v závislosti od kontextu. Mohol označovať kompiláciu zákonov, obzvlášť miestnych alebo regionálnych, prípadne skupinu právnych predpisov určených pre nejakú triedu alebo stav, pozn. autora.)

⁵⁴ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 169-170.

⁵⁵ Tamže, s. 169.

⁵⁶ Tamže, s. 170.

muselo ísť o dieťa uznané otcom. Uznanie (*reconocimiento*) prirodzeného otcovstva voči dieťaťu sa mohlo vyjadriť verejne alebo sa priznávalo mlčky.

Ostatné nelegitímne deti sa označovali ako neprirodzené (*espurios*). Do tejto kategórie sa zaraďovali deti pochádzajúce z cudzoložstva, konkubinátu, incestu, potomkovia kňazov, mníchov alebo mníšok ako aj deti prostitútok.

Legitimácia bola fikcia, na základe ktorej sa na nelegitímne deti hľadelo ako keby pochádzali z platného manželstva. *Partidas* – vychádzajúc z justiniánskeho rímskeho práva – uznávali legitimáciu prostredníctvom následného uzavretia manželstva alebo reskriptu panovníka. Kastílske právo tiež považovalo za zákonný spôsob legitimácie vyhlásenie buď testamentom alebo iným verejným spôsobom.⁵⁷

Partidas poznali a upravovali aj inštitút adopcie.⁵⁸

Otcovská moc (*patria potestad*), ktorá sa odvíjala od manželského zväzku, sa vzťahovala na legitímne dieťa. Z jej výkonu bola vylúčená žena.⁵⁹ *Partidas* rozlišovali štyri dôvody zániku otcovskej moci nad dieťaťom: 1) prirodzená smrť otca, 2) jeho vyhostenie a následná občianska smrť, 3) ak dieťa nadobudlo hodnotu (napr. biskupskú hodnotu), 4) emancipácia – keď otec vyňal dvojce dieťa spod svojej moci.⁶⁰ Otec spravoval a užíval majetok dieťaťa, nad ktorým mal moc. Toto právo otca sa rozširovalo – ak mal na spravodlivý dôvod – aj na scudzenie nehnuteľného majetku bez súhlasu sudcu. Na prevod majetku maloletých v ostatných prípadoch bolo potrebné súdne rozhodnutie.⁶¹

5. VECNÉ PRÁVO

5.1 Delenie vecí

Kastílske právo rozlišovalo spoločné veci (*cosas comunes*) určené všetkým obyvateľom na užívanie ako verejné cesty, rieky a prístavy, pramene a iné zdroje vody, či lesy a súkromné veci (*cosas privadas*), ktoré mohli byť vo vlastníctve osôb. *Partidas* rozdeľovali súkromné veci na: hmotné a nehmotné. Hmotnými vecami boli hnutelnosti a nehnuteľnosti. Pod nehmotnými vecami sa rozumeli služby a práva. V osobitnej kategórii sa nachádzali posvätné veci, ktoré nemohla vlastníť súkromná osoba (napr. kostol, oltár), alebo veci z náboženských miest ako posvätené telesné pozostatky a sväté predmety.⁶²

⁵⁷ Tamže, s. 171.

⁵⁸ K tomu pozri: Partida IV., Tit. XVI. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 91-96.

⁵⁹ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 170.

⁶⁰ Porovnaj: Partida IV., Tit. XVIII. In: *Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 102.

⁶¹ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 170.

⁶² Tamže, s. 171.

5.2 Vlastnícke právo

Vlastníctvo (*propiedad*) je v *Partidas* definované ako *panstvo, ktoré má človek nad vecou*.⁶³ Toto panstvo *Partidas* definujú ako *moc, ktorú má človek nad svojou vecou robiť z nej a s ňou, čo chce podľa Boha a podľa práva*.⁶⁴ Vlastnícke právo umožňovalo vlastníčkovi svoju vec užívať, držať a disponovať s ňou, ale vždy v medziach platného práva.⁶⁵ Vlastníctvo sa nadobúdalo pôvodným (originárnym) alebo odvodeným (derivatívnym) spôsobom, keď pochádzalo od druhej osoby ako v prípadoch vydržania (*prescripción adquisitiva*), dedičstva alebo legátu.⁶⁶

Pokiaľ išlo o vlastníctvo pôdy, platil v Indiách osobitný právny režim. Pôda na územiach, ktoré dobyli španielski conquistadori sa automaticky stala majetkom španielskej koruny (*regalía de la Corona*). Conquistador mohol túto pôdu získať, ak mu ju udelila koruna.⁶⁷ Originárnymi titulmi pre nadobúdanie štátnej pôdy v španielskej Amerike do vlastníctva boli rozdeľovanie pozemkov (*repartimiento de tierras*), kráľovský výnos milosti alebo milosť (*real cédula de gracia o merced*), pričom mohlo ísť o výnos riadny (*real cédula ordinaria*) alebo mimoriadny (*real cédula extraordinaria*), predaj alebo prisúdenie na verejnej dražbe (*venta o adjudicación en pública subasta*) ako aj osobitný spôsob predaja pôdy patriacej korune označovaný ako *composición de tierras*.⁶⁸ Špecifický titul pre získanie plodov pôdy predstavoval v španielskej Amerike census, ktorému sa ešte budeme venovať. Pôdu v Indiách bolo možné získať aj vydržaním.⁶⁹

5.3 Držba

Držba (*posesión*) bola v *Partidas* definovaná ako *poctivá držba (tenencia), ktorú má človek vo vzťahu k hmotným veciam za pomoci tela a rozumu*.⁷⁰ Kastílska koncepcia držby vychádzala z princípov rímskeho práva. Pri držbe sa museli spojiť objektívny prvok – *corpus*, čiže faktická moc nad vecou a subjektívny prvok – *animus*, teda vôľa a zámer vykonávať práva spojené s inštitútom držby.⁷¹ Kastílske právo – podobne ako v rímske – rozlišovalo naturálnu a civilnú držbu.⁷²

⁶³ Partida III., Tit. II, Ley XXVII. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo II., s. 370.

⁶⁴ Partida III., Tit. XXVIII., Ley I. In: Tamže, s. 710.

⁶⁵ Porovnaj: GUEVARA GIL, J. A.: *Propiedad agraria y derecho colonial: Los documentos de la hacienda Santotis, Cuzco (1543 – 1822)*. Lima : Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Católica del Perú, 1993, s. 259.

⁶⁶ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 171.

⁶⁷ Porovnaj: GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 155.

⁶⁸ dohoda o pôde resp. vyrovnanie sa ohľadne pôdy

⁶⁹ K spôsobom nadobúdania vlastníctva pôdy v španielskej Amerike pozri: GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 154-167.

⁷⁰ Partida III., Tit. XXX., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo II., s. 748.

⁷¹ Porovnaj: GUEVARA GIL, J. A.: *Propiedad agraria y derecho colonial...*, cit. dielo, s. 202.

⁷² K tomu pozri: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 172.

5.4 Služobnosti

Partidas uznávali služobnosť (*servidumbre*) ako právo vzťahujúce sa na cudziu vec s možnosťou jej využitia pre vlastné potreby. Služobnosti mohli byť vecné (*reales*) alebo osobné (*personales*).

Vecné služobnosti boli známe ako pozemkové, lebo sa vzťahovali k nejakému pozemku slúžiacemu alebo zaťaženému (*predio sirviente, predio gravado*) v prospech panujúceho pozemku (*predio dominante*). Mohlo ísť o služobnosti afirmatívne (povinnosť niečo strpieť) alebo negatívne (povinnosť zdržať sa určitej činnosti). Vecné služobnosti sa delili na mestské (*urbanas*) a vidiecke (*rústicas*). Mestské služobnosti boli prevzaté z rímskeho práva s výnimkou práva vstupovať cez nejaký dom alebo cudziu ohradu do vlastného domu. Vidiecke služobnosti umožňovali prístup na panujúci pozemok, poskytovanie vody ako aj iné služby v jeho prospech.

Osobné služobnosti (viazané na konkrétne osoby) sa delili na služobnosti spojené s požívacím právom (*usufructo*), s užívacím právom (*uso*) a s právom bývať v cudzom dome (*habitación*).⁷³

5.5 Cenzus

Cenzus (*censo*) predstavoval osobitný inštitút súkromného práva platného v španielskej Amerike spojený s feudálnou koncepciou deleného vlastníctva a s rozdelením brania úžitkov z nehnuteľnej veci medzi viac subjektov. Cenzus sa zriaďoval prostredníctvom zmluvy alebo závetu. Právny poriadok platný v španielskej Amerike rozlišoval tri druhy cenzu: emfyteutický, rezervatívny a konsignatívny.

Emfyteutický cenzus (*censo enfiteútico*) bol právnym inštitútom založeným na feudálnej koncepcii deleného vlastníctva. Vznikal na základe konsenzuálnej zmluvy, prostredníctvom ktorej vlastník nehnuteľnej veci poskytol inej osobe (emfyteuta) úžitkové vlastníctvo svojej nehnuteľnosti buď natrvalo alebo na dlhší čas za protihodnotu v podobe ročnej renty ako uznanie svojho priameho vlastníctva k danej nehnuteľnosti.⁷⁴

Emfyteutický cenzus mohol byť trvalý (večný) alebo dočasný. V druhom prípade bol ustanovený na niekoľko generácií (obvykle na tri) alebo na dobu dlhšiu ako desať rokov.⁷⁵

Ide o vzťah pripomínajúci inštitút nájmu. Medzi emfyteutickým cenzom a nájmom však existoval podstatný rozdiel. Pri nájme sa na nájomcu neprevádzalo vlastníctvo veci, zatiaľ čo v prípade emfyteutického cenzu sa vec emfy-

⁷³ Tamže, s. 172.

⁷⁴ Tamže, s. 179.

⁷⁵ Porovnaj: GUEVARA GIL, J. A.: *Propiedad agraria y derecho colonial...*, cit. dielo, s. 271.

teutovi odovzdávala do úžitkového vlastníctva, čím sa vlastnícke právo rozdelilo. Priame vlastníctvo (*dominio directo*) si ponechal pôvodný vlastník nehnuteľnosti, zatiaľ čo úžitkové vlastníctvo (*dominio útil*) previedol na emfyteutu. Okrem toho, oprávnenia emfyteutu boli širšie než práva nájomcu. Emfyteuta bral úžitky z veci, ktoré sa stávali jeho vlastníctvom. Popri tom však vecou mohol aj disponovať a previesť ju na tretiu osobu. Majetok poskytnutý na základe emfyteutického cenzu bolo možné predať bez toho, aby sa vyžadoval súhlas priameho vlastníka veci.⁷⁶ Tomu patrilo predkupné právo na danú nehnuteľnosť.⁷⁷ Keď ju nekúpil, mal právo na poplatok nazývaný *laudemio* vo výške päťdesiatiny z kúpnej ceny alebo menej, ak to bolo dohodnuté v listine, ktorá zakladala emfyteutický cenzus.⁷⁸ Úžitkové vlastnícke právo emfyteutu k nehnuteľnosti bolo predmetom dedenia. Právo emfyteutu prevádzať úžitkové vlastníctvo nehnuteľnosti alebo zanechať ho svojim deťom malo podľa Federica Genga Delgada za cieľ, aby úžitkovému vlastníkovi bolo jasné, že pôda je určená jemu a jeho potomkom.⁷⁹

Emfyteuta bol povinný platiť priamemu vlastníkovi nehnuteľnosti ročnú rentu (*canon*) a všetky tribúty vzťahujúce sa k majetku. Priamy vlastník veci bol povinný prijať dohodnutý dôchodok od emfyteutu v stanovenej lehote.

Emfyteutický cenzus zanikol stratou alebo úplným zničením majetku, s ktorým bol spojený, ako aj v dôsledku spojenia priameho a úžitkového vlastníctva v rukách jednej osoby, kvôli dlhodobému zanedbaniu platby, predaju bez predchádzajúceho oznámenia priamemu vlastníkovi, aby mohol uplatniť svoje predkupné právo i v dôsledku vydržania.⁸⁰

Celkovo možno skonštatovať, že španielska právna úprava emfyteutického cenzu bola silne ovplyvnená rímskoprávnou úpravou dedičného nájmu (*emphyteusis*).⁸¹

Rezervatívny cenzus (*censo reservativo*) vznikol ako rozšírenie emfyteutického cenzu. Vlastník nehnuteľnej veci (cenzualista) previedol na inú osobu ako priame vlastníctvo tak aj úžitkové vlastníctvo svojej nehnuteľnosti, pričom však nedostal cenu vyplatenú v hotovosti, ale protihodnotou za prevod vlastníctva mu bol pravidelný ročný dôchodok (*canon reservativo*), ktorý mu bol povinný platiť nadobúdateľ nehnuteľnosti (cenzatár).⁸² Tento dôchodok sa mohol vyplácať v peniazoch alebo v naturáliách. Rezervatívny cenzus mohol byť trvalý alebo odvolateľný. Doložka trvalosti vyplývala zo zmluvy.⁸³ Ak cenzatár svoj poze-

⁷⁶ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

⁷⁷ Porovnaj: GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 164.

⁷⁸ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

⁷⁹ GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 163.

⁸⁰ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

⁸¹ K inštitútu dedičného nájmu (*emphyteusis*) v rímskom práve pozri: REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 236-237.

⁸² Porovnaj: GENG DELGADO, Federico F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 164; BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

⁸³ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

mok previedol na tretiu osobu, prešla na nového vlastníka aj povinnosť platiť cenualistovi *canon reservativo*.⁸⁴

Konsignatívny cenusus (*censo consignativo*) vznikol kúpou, na základe ktorej jedna osoba získala právo dostávať ročný dôchodok alebo úrok (*canon consignativo*) z nehnuteľnej veci patriacej druhej osobe, ktorej zostalo vlastnícke právo k tejto nehnuteľnosti.⁸⁵ Predmetom kúpy bolo teda právo poberať rentu. Konsignatívny cenusus mohol byť zriadený len nad nehnuteľnými vecami, ktoré boli plodonosné a trvalé.⁸⁶ Pomocou tohto inštitútu garantovali vlastníci nehnuteľného majetku, ktorí potrebovali získať peniaze, svoju pôžičku. V miestokráľovstve Peru ho často využívali Indiáni. Zostali vlastníkmi svojej pôdy, ale tomu, kto im poskytol pôžičku, museli trvale platiť *canon consignativo*. Konsignatívny cenusus bolo možné zrušiť len v prípade, že sa veriteľovi splatila istina aj s úrokmi.⁸⁷

6. DEDIČSKÉ PRÁVO

Dedenie predstavovalo univerzálny spôsob nadobudnutia práv k veciam vrátane bremien, ako aj dlhov a pohľadávok poručiteľa.

Kastílske právo poznalo dedenie zo zákona aj zo závetu, pričom dedenie zo zákona nastupovalo v prípade, ak nebolo platného závetu.⁸⁸

Závet (*testamento*) bol akt, v ktorom závetca disponoval so svojím majetkom pre prípad svojej smrti. Závetca vyhotovil závet sám alebo prostredníctvom úradnej osoby. Závet nemohli zriadiť nedospelí,⁸⁹ psychicky chorí a mentálne zaostalí ľudia, márnotrtní, hluchonemí, rehoľníci a osoby odsúdené do vyhnanstva.

Kastílska legislatíva rozlišovala civilný a vojenský závet. Prvý druh využívali nevojací, čiže civilisti a bol formálnym aktom. Vojenský testament využívali výlučne conquistadori a vojaci v ťaženiach, pričom sa od nich nevyžadovali formality (podobne ako v rímskom práve, kde sa v takomto prípade žiadal len jasný prejav poslednej vôle, či ústne alebo písomne⁹⁰).

Koloniálne právo zaručovalo Indiánom právo zriadiť závet. Vyžadovalo iba troch svedkov aktu ich poslednej vôle a nestanovovalo povinnosť vyjadriť ju pred verejným písařom.⁹¹

⁸⁴ Porovnaj: GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 164-165.

⁸⁵ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179; GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 165.

⁸⁶ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 179.

⁸⁷ Porovnaj: GENG DELGADO, F.: *Historia del Derecho Peruano...*, cit. dielo, s. 165.

⁸⁸ Porovnaj: Partida VI., Tit. XIII. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 477.

⁸⁹ Jorge Basadre Ayulo uvádza dolnú vekovú hranicu pre právo zriadiť závet u mužov vek štrnásť rokov a u žien dvanásť rokov. BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 162.

⁹⁰ K tomu pozri: REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo...*, cit. dielo, s. 336.

⁹¹ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 173-174.

Závet mohol byť otvorený (*abierto*) nazývaný aj nunkupatívny (*nuncupativo*) alebo uzavretý (*cerrado*) nazývaný aj písaný (*escrito*). Pre platnosť otvoreného závetu bola potrebná prítomnosť troch svedkov a mestského pisára. V prípade, že pisára nebolo, muselo byť svedkov päť. V prípade uzavretého závetu musel byť prítomný závetca, pisár a minimálne sedem svedkov. Ak sa závetca nevedel podpísať, overila závet iná osoba, čo znamenalo, že prítomných muselo byť najmenej osem osôb okrem pisára.

Kastílske právo poznalo aj inštitút kodicilu (*codicilo*). Pre platnosť kodicilu sa vyžadovala prítomnosť piatich svedkov.⁹²

Ak nebolo závetu, nastupovalo dedenie zo zákona. *Partidas* za dedičov ustanovovali príbuzných poručiteľa. Ak mal poručiteľ potomkov (*Partidas* hovoria o deťoch a vnukoch), dedili zo zákona celý majetok poručiteľa. Ak nebolo potomkov, nastupovali postupne v dedičských skupinách predkovia poručiteľa i príbuzní v bočnej línii.⁹³

Kastílske právo poznalo pojem neopomenuteľného dediča. Neopomenuteľným dedičom bolo dieťa vo vzťahu k rodičovi a rodič voči dieťaťu, ak nemalo potomkov. Tretina majetku otca alebo matky patrila ako dedičstvo zo zákona deťom a ich potomkom. Táto časť bola nedotknuteľná a nebolo ju možné krátiť.⁹⁴

7. ZÁVÄZKOVÉ PRÁVO

Zmluva (*contrato*) sa považovala za „dohodu, ktorá mala určité pomenovanie – alebo v prípade jeho absencie musela mať súkromnoprávny dôvod svojej záväznosti.“⁹⁵ Preto zmluva mohla byť pomenovaná (*contrato nominado*), ak mala osobitný názov ako napríklad kúpna zmluva (*venta*) alebo nepomenovaná (*contrato inominado*), ak nemala žiadny názov, ale obsahovala súkromnoprávny dôvod, z ktorého vyplývala záväznosť jej plnenia. Okrem toho sa rozlišovali zmluvy unilaterálne a bilaterálne, a tiež verbálne, literálne, konsenzuálne a reálne. Na uzavretie verbálnej zmluvy stačila slovná forma. Literálnu zmluvu bolo nutné uzavrieť v písomnej forme. Na uzavretie konsenzuálnej zmluvy postačoval neformálny konsenzus vôle zmluvných strán, zatiaľ čo v prípade reálnej zmluvy sa vyžadovalo aj odovzdanie veci.⁹⁶

V nasledujúcom texte si priblížime niektoré zmluvné typy, ktoré upravovalo právo platné v španielskej Amerike.

⁹² Tamže, s. 174.

⁹³ Porovnaj: Partida VI., Tit. XIII. In: *Las Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 477-484.

⁹⁴ Tamže, s. 174.

⁹⁵ Tamže, s. 176.

⁹⁶ Tamže, s. 176-177.

7.1 Kúpna zmluva

Kúpna zmluva sa označovala v *Partidas* ako *vendida*⁹⁷ a v *Novísima Recopilación* ako *venta* (predaj).⁹⁸ *Partidas* definovali kúpnu zmluvu takto: *Kúpa*⁹⁹ je zmluvou, ktorú ľudia medzi sebou veľa využívajú a uskutočňuje sa konsenzom oboch strán o určitej cene, na ktorej sa zhodnú kupujúci a predávajúci.¹⁰⁰ Jorge Armando Guevara Gil uvádza, že tromi konštitutívnymi prvkami klasickej kúpnej zmluvy boli vyjadrenie zhody vôle medzi scudziteľom a nadobúdateľom, predmet prevodu (plnenie predávajúceho) a zaplatená cena (plnenie kupujúceho). Cena nemohla byť uhradená v inej forme než peňažnej.¹⁰¹

Písomná forma sa pri kúpnej zmluve vyžadovala iba v prípade, ak by sa tak zmluvné strany dohodli. Predmetom kúpy mohli byť veci, práva aj budúce veci. Nesmelo však ísť o veci vylúčené z obchodu medzi ľuďmi.

Ku kastílskej kúpnej zmluve sa mohli pripojiť vedľajšie dohody ako *comisorio* a *adición en día*. V prvom prípade sa mohlo pevne stanoviť, že ak kupujúci nezaplatí kúpnu cenu do určitého dňa, zmluva stráca platnosť s tým, že si predávajúci buď ponechá zálohu alebo má právo požadovať plnenie celého peňažného záväzku od kupujúceho a plné uskutočnenie zmluvy. Dohoda známa ako *adición en día* bola v podstate výhradou lepšieho kupujúceho: ak predávajúci našiel niekoho, kto mu za vec zaplatí viac, mohol mu ju predať v prípade, že prvý záujemca nie je ochotný zaplatiť cenu, ktorú ponúkol druhý.¹⁰²

Kastílske právo poznalo aj právo spätnej kúpy a predkupné právo, ktoré sa označovali termínom *retracto*. Mohli vzniknúť na základe zákona, obyčaje alebo dohody medzi kupujúcim a predávajúcim.¹⁰³

7.2 Nájomná zmluva

Nájomná zmluva (*contrato de arrendamiento*) bola popri kúpnej zmluve ďalším druhom konsenzuálnej zmluvy upraveným v *Partidas*. Nájom veci bol v *Partidas* definovaný ako situácia, keď *...poskytne jeden človek inému moc užívať svoju vec a poslúžiť si ňou za určitú cenu, ktorá sa má platiť peniazmi v hotovosti...*¹⁰⁴ Nájomná zmluva bola konsenzuálnym kontraktom, ktorý bol účinný

⁹⁷ Slovo *vendida* v dnešnej španielčine znamená *predaná*.

⁹⁸ Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 177.

⁹⁹ Termínom kúpa používaným v súčasnej slovenskej právnej vede som preložil už spomínaný výraz *vendida* označujúci v *Partidas* kúpnu zmluvu.

¹⁰⁰ Partida V., Tit. V., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 177.

¹⁰¹ GUEVARA GIL, J. A.: *Propiedad agraria y derecho colonial...*, cit. dielo, s. 138.

¹⁰² Porovnaj: BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 177.

¹⁰³ Tamže, s. 178.

¹⁰⁴ Partida V., Tit. VIII., Ley I. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 219.

už na základe samotnej dohody zmluvných strán. Tie sa však mohli dohodnúť, že je pre platnosť zmluvy potrebné jej písomné vyhotovenie u verejného pisára. Nájom sa mohol dohodnúť na dobu určitú alebo neurčitú.¹⁰⁵ Nájomné sa malo platiť v termíne určenom podľa miestnej obyčaje alebo dohodnutom stranami. Ak nebolo obyčaje a strany si termín splatnosti neurčili, malo sa nájomné platiť na konci roka.¹⁰⁶

7.3 Spoločenská zmluva

Kastílske právo chápalo spoločnosť (*compañía* alebo *sociedad*) ako *zväzok alebo spojenie dvoch alebo viacerých* (osôb, pozn. autora) *s úmyslom nadobúdať zisk*, ktoré sa zrodilo z vôle spoločníkov na určitý čas alebo na celý život. Správu spoločnosti mohol vykonávať iba jeden zo spoločníkov. V spoločnosti sa združovali vklady v peniazoch, v odbornosti alebo v podobe práce.¹⁰⁷

7.4 Príkazná zmluva

Príkazná zmluva (*mandato*) bola konsenzuálnou zmluvou, prostredníctvom ktorej jedna osoba (príkazca, mandant) poverila druhú osobu (príkazník, mandatár) plnením záležitosti, neodporujúcej dobrým mravom. Ak takéto poverenie protirečilo obyčaji, právnu zodpovednosť za to znášali príkazca aj príkazník.

Príkazník na seba prevzal úhradu všetkých výdavkov spojených s vykonaním príkazu. Príkazníkmi sa nemohli stať ženy, duchovní, osoby mladšie ako dvadsaťpäť rokov, vojaci, súdne stíhané osoby, psychicky chorí, hluchí a nemí.

Mandát zanikal zrieknutím sa, smrťou, vzájomnou dohodou zúčastnených strán alebo odvolaním. Toto odvolanie sa mohlo uskutočniť bez vyjadrenia dôvodu, čo malo za cieľ vyhnúť sa sporom o oprávnenosť toho, čo ho vyvolalo.¹⁰⁸

Recenzent: JUDr. Peter Vyšný

¹⁰⁵ Porovnaj: GUEVARA GIL, J. A.: *Propiedad agraria y derecho colonial...*, cit. dielo, s. 276.

¹⁰⁶ Partida V., Tit. VIII., Ley IV. In: *Las Siete Partidas del Rey...*, cit. dielo, tomo III., s. 220.

¹⁰⁷ BASADRE AYULO, J.: *Historia del Derecho...*, cit. dielo, s. 180.

¹⁰⁸ Tamže, s. 180.

Súhrn

Cieľom štúdie je prezentovať občianske právo platné v amerických kolóniách Španielska v období 16. až 19. storočia. Po úvode do problematiky španielskeho koloniálneho impéria na americkom kontinente a jeho právneho poriadku nasleduje charakteristika občianskeho práva španielskej Ameriky, ktorá sa člení na časti venované právu osôb, rodinnému, vecnému, dedičskému a záväzkovému právu.

Zusammenfassung

Das Ziel dieser Studie ist das Zivilrecht geltendes in den amerikanischen Kolonien des Spaniens in der Periode von 16. bis 19. Jahrhundert präsentieren. Nach der Einleitung in die Problematik des spanischen kolonialen Imperiums auf dem amerikanischen Kontinent und seiner Rechtsordnung folgt die Charakteristik des Zivilrechts des spanischen Amerikas, die sich auf Teile gewidmete dem Personenrecht, Familienrecht, Sachenrecht, Erbrecht und Schuldrecht gliedert.

Summary

The object of this study is to present civil law valid in american colonies of Spain in period between 16th and 19th century. After introduction in the problems of spanish colonial empire in america continent and in its system of law follows characteristic of civil law in spanish America separated into parts dedicated to law of persons, family law, property law, law of succession and law of obligations.

SÚDNY DVOR EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV A OCHRANA ĽUDSKÝCH PRÁV V ÚNII

Michael Siman

Problematika ochrany ľudských práv je často diskutovanou témou v oblasti komunitárneho práva. Hoci zakladajúce zmluvy Európskych spoločenstiev (ďalej aj spoločenstvá) pri ich vzniku neobsahovali zmienku o základných právach, pretože ich autori sa nedomnievali, že čisto ekonomické ciele založenia spoločenstiev by sa mohli dostať do konfliktu s ľudskými právami, opak bol pravdou. Prax Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (ďalej aj Súdny dvor) už počas prvých rokov existencie spoločenstiev ukázala, že tento prvotný predpoklad bol nesprávny, pretože nebral do úvahy skutočnosť, že základné práva možno aplikovať na akúkoľvek činnosť orgánov verejnej moci. Chýbajúce ustanovenia zakladajúcich zmlúv o základných právach preto postupne začala nahrádzať judikatúra Súdneho dvora. Keďže spoločenstvá čoraz viac rozširovali svoje právomoci na oblasti, ktoré zasahovali do ľudských práv a základných slobôd, Súdny dvor svojou rozhodovacou praxou čoraz viac zasahoval do oblasti ľudských práv.

1. PRÁVOMOCI SÚDNEHO DVORA PRI KONTROLE DODRŽIAVANIA ĽUDSKÝCH PRÁV

V prvých rokoch existencie spoločenstiev Súdny dvor len veľmi neochotne skúmal súlad aktov inštitúcií spoločenstiev so základnými právami. Bolo to odôvodnené predovšetkým skutočnosťou, že v päťdesiatych rokoch minulého storo-

čia podnikateľské subjekty napádali rozhodnutia Európskeho spoločenstva uhlia a ocele pre ich rozpor so základnými právami uvedenými v ústave ich členského štátu.

Keďže **zásada prednosti komunitárneho práva** a jeho jednotnej aplikácie nepripúšťajú, aby platnosť aktov inštitúcií spoločenstiev bola posudzovaná podľa pravidiel vnútroštátneho práva, aj keby išlo o ústavné normy (11/70, Internationale Handelsgesellschaft, 17. 12. 1970, Zb., s. 1125, bod 3; 234/85, Keller, 8. 10. 1986, Zb., s. 2897, bod 7), Súdny dvor odmietal rozhodovať o súlade komunitárnych predpisov so základnými právami obsiahnutými v ústavách jednotlivých členských štátov (1/58, Stork, 4. 2. 1959, Zb., s. 43, bod 4; 36 až 38/59, Comptoir de Vente de Charbon de la Ruhr, 15. 7. 1960, Zb., s. 857, 887).

Ani v prejudiciálnom konaní o platnosti aktu inštitúcie neberie Súdny dvor do úvahy osobitnú právnu úpravu ľudských práv v tom členskom štáte, ktorého súdny orgán prejudiciálnu otázku podal, pretože by sa tým narušila jednota a účinky komunitárneho práva (44/79, Hauer, 13. 12. 1979, Zb., s. 3727, bod 14). Ak akt inštitúcie spoločenstiev v takomto prípade porušuje základné práva zakotvené v ústave členského štátu, nemá to vplyv na jeho platnosť a účinky na území tohto štátu (234/85, Keller, 8. 10. 1986, Zb., s. 2897, bod 7; 97 až 99/87, Dow Chemical Ibérica, 17. 10. 1989, Zb., s. 3165, bod 38), pokiaľ tým nie je porušené základné právo vyplývajúce zo spoločných ústavných tradícií členských štátov.

Mimochodom podobné pravidlo platí aj naopak: Súdny dvor z dôvodu nedostatku právomoci odmieta rozhodovať o platnosti vnútroštátnych predpisov a skúmať ich súlad s komunitárnym právom (pozri napr. 188/86, Lefèvre, 2. 7. 1987, Zb., s. 2963, bod 6; C-188/91, Deutsche Shell, 21. 1. 1993, Zb., s. I-363, bod 27; C 167/94, Grau Comis, Uz. 7. 4. 1995, Zb., s. I-1023, bod 4).

Počiatočný deficit ochrany ľudských práv na komunitárnej úrovni vytvoril paradoxnú situáciu: právomoci členských štátov, ktorých výkon na vnútroštátnej úrovni pôvodne podliehal rešpektovaniu základných práv zaručených vnútroštátnymi ústavami, sa po presune na Európske spoločenstvo (ďalej aj Spoločenstvo) stali „nekontrolovateľné“ z pohľadu dodržiavania týchto základných práv.

Tento postup čoskoro vyvolal oprávnený **odpor ústavných súdov členských štátov**, ktoré odmietli uznať prednosť komunitárneho právneho poriadku pred vnútroštátnym právom z dôvodu nedostatočnej ochrany základných práv na komunitárnej úrovni. Ako prvý tak urobil nemecký ústavný súd v známom rozhodnutí *Solange I*¹ a nasledoval ho i taliansky ústavný súd.²

Keďže spoločenstvá čoraz viac rozširovali svoje právomoci na oblasti, ktoré zasahovali do ľudských práv a základných slobôd, Súdny dvor bol donútený

¹ Dňa 18. 10. 1967, BVerfGE 22, s. 293 a 29. 3. 1974, BVerfGE 37, s. 271.

² Frontini a Pozzani, 27. 12. 1973.

upustiť od svojho prvotného zaváhania a začal vyplňať právne medzery kodifikovaného komunitárneho práva v oblasti ľudských práv svojou prípadovou praxou.

1.1. Ľudské práva ako všeobecné zásady komunitárneho práva

Po prvýkrát sa **Súdny dvor** zaoberal otázkou potreby ochrany ľudských práv na komunitárnej úrovni v prípade *Stauder*, keď **Ľudské práva uznal za súčasť všeobecných zásad komunitárneho práva** (29/69, 12. 11. 1969, Zb., s. 419, bod 7), hoci v tomto prvom prípade nepotvrdil porušenie základných práv.

Neskôr Súdny dvor opakovane konštatoval, že dodržiavanie základných práv je neoddeliteľnou súčasťou všeobecných právnych zásad, ktorých dodržiavanie zabezpečuje Súdny dvor v rámci štruktúry a cieľov spoločenstva, pričom nezapadol znova pripomenúť, že platnosť napadnutých komunitárnych aktov môže byť posudzovaná iba na základe komunitárneho práva (*Internationale Handelsgesellschaft*, 11/70, Zb., s. 1125, body 3 a 4; pozri tiež *Köster*, 25/70, Zb., s. 1161, body 21 a 22).

Súdny dvor teda vo svojej judikatúre postupne uznal podstatné základné práva ako všeobecné zásady komunitárneho práva, ale na druhej strane potvrdil autonómiu a osobitný charakter komunitárneho právneho poriadku.

Za **všeobecné komunitárne právne zásady** možno považovať súbor záruk, ktoré vychádzajú zo samotnej podstaty právneho Spoločenstva vo forme zásad, ktorých dodržiavanie je jedným z charakteristických znakov právneho systému vytvoreného podľa modelu právneho štátu. Všeobecné zásady komunitárneho práva boli vytvorené judikatúrou Súdneho dvora, ktorý pri ich formulovaní vychádzal z povahy spoločenstiev, z vnútroštátnych právnych systémov a niekedy aj z medzinárodného práva.³

1.2. Pramene ľudských práv v judikatúre Súdneho dvora

1.2.1. Spoločné ústavné tradície členských štátov

Na druhej strane, **pri ochrane základných práv je Súdny dvor povinný vychádzať zo spoločných ústavných tradícií členských štátov** a nemal by pripustiť opatrenia, ktoré sú v rozpore so základnými právami uznanými a zaručenými ústavami členských štátov únie (4/73, *Nold*, 14. 5. 1974, Zb., s. 491, bod 13). Súdny dvor tým naznačil, že ochrana základných práv na úrovni spoločen-

³ K zoznamu všeobecných komunitárnych právnych zásad pozri bližšie SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. – IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava : Euroiuris, 2006, s. 26.

stiev by mala byť rovnocenná, ale nie totožná s ochranou na úrovni členských štátov.⁴

Súdny dvor sa však vďaka odlišným úpravám členských štátov ocitá často pred problémom jednotnej definície konkrétnych základných práv vyplývajúcich z ústavných tradícií štátov. Z dôvodu opatrnosti preto Súdny dvor uprednostňuje extenzívny výklad, aby sa tak vyhol pripusteniu akéhokoľvek opatrenia na úrovni spoločenstva, ktoré by sa mohlo dostať do rozporu so základnými právami na vnútroštátnej úrovni.

Ak však konkrétne základné právo poznajú len niektoré ústavy členských štátov, Súdny dvor môže odmietnuť uznať jeho existenciu na komunitárnej úrovni (napríklad nedotknuteľnosť miesta resp. sídla podnikania, 46/87 a 227/88, Hoechst, 21. 9. 1989, Zb., s. 2859, body 17 až 19).

Na druhej strane Súdny dvor v rámci práva na spravodlivé a účinné súdne konanie potvrdil napríklad aj právo na zabezpečenie predbežnej ochrany, ktoré nepoznajú právne poriadky všetkých členských štátov v takej podobe ako judikatura Súdneho dvora. V prípade (pozri bližšie C-213/89, Factortame 19. 6. 1990, Zb., s. I-2433, body 21 až 23).

1.2.2. Medzinárodné dokumenty

O niekoľko rokov neskôr Súdny dvor okrem spoločných ústavných tradícií členských štátov rozšíril svoje zdroje inšpirácie v oblasti základných práv aj na **medzinárodné dokumenty týkajúce sa ochrany ľudských práv, na ktorých členské štáty spolupracovali alebo ku ktorým pristúpili** (pozri 5/88, Wachauf, 13. 7. 1989, Zb., s. 2609, bod 17; 4/73, Nold, 14. 5. 1974, Zb., s. 491, bod 13). Súdny dvor tým mal v tom čase na mysli jednak Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj Dohovor), ktorého ratifikácia v tom čase prebiehala vo Francúzsku ako aj Medzinárodný pakt Organizácie spojených národov o občianskych a politických právach, ktorý bol práve ratifikovaný v Nemecku.

Osobitnú pozornosť pri ochrane ľudských práv a základných slobôd venuje Súdny dvor najmä **Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd**, ktorý ratifikovali všetky členské štáty (stanovisko 2/94, 28. 3. 1996, Zb., s. I-1759; 222/84, Johnston, 15. 3. 1986, Zb., s. 1651, bod 18).

Okrem Dohovoru sa Súdny dvor odvoláva na **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** (pozri napr. 374/87, Orkem p. Komisia, Zb.,

⁴ V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že v čase vydania rozsudku *Internationale Handelsgesellschaft* bolo v spoločenstvách združených len šesť členských štátov (Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Belgicko, Holandsko a Luxembursko). Súdny dvor sa v tom čase mohol spoliehať z komparatívneho hľadiska na relatívnu rovnorodosť rozsahu pôsobnosti ochrany ľudských práv ako aj ich obmedzení v šiestich členských štátoch.

s. 3283, bod 31; C-249/96, Grant, 17. 2. 1998, Zb., s. I-621, bod 44) a na **Dohovor o právach dieťaťa** (pozri C-540/03, Parlament p. Komisii, 27. 6. 2006, Zb., s. I 5769, bod 37).

Súdny dvor komplexne zhrnul ochranu základných práv na komunitárnej úrovni v rozhodnutí Wachauf: „Na základe ustálenej judikatúry Súdneho dvora potvrdenej predovšetkým rozsudkom z 13. decembra 1979 (44/79, Hauer, Zb. s. 3727) sú základné práva neoddeliteľnou súčasťou všeobecných zásad komunitárneho práva, ktorých dodržiavanie zabezpečuje Súdny dvor. Pri ochrane základných práv je Súdny dvor povinný vychádzať zo spoločných ústavných tradícií členských štátov a nemal by pripustiť opatrenia, ktoré sú v rozpore so základnými právami uznanými ústavami týchto štátov. Medzinárodné dokumenty týkajúce sa ochrany ľudských práv, na ktorých členské štáty spolupracovali alebo ku ktorým pristúpili, môžu taktiež obsahovať usmernenia, na ktoré je vhodné prihliadať v rámci komunitárneho práva.“ (5/88, 13. 7. 1989, Zb., s. 2609, bod 17; pozri tiež C-274/99 P, Connolly p. Komisii, 6. 3. 2001, Zb., s. I-1611, bod 37; C-36/02, Omega, 14. 10. 2004, Zb., s. I 9609, bod 33; C-540/03, Parlament p. Komisii, 27. 6. 2006, Zb., s. I-5769, bod 35).

Vzhľadom na tento rozvoj judikatúry Súdneho dvora v oblasti ľudských práv musel zo svojej predchádzajúcej negatívnej pozície ustúpiť aj nemecký ústavný súd, ktorý v prípade *Solange II*⁵ konštatoval, že v budúcnosti nespochybní prednosť komunitárneho práva, pokiaľ bude na komunitárnej úrovni dostatočným spôsobom zaručená ochrana základných práv. Dokonca uviedol, že akúkoľvek sťažnosť podanú z dôvodu porušenia základných práv Spoločenstvom pripustí jedine vtedy, ak sa preukáže, že všeobecná úroveň ochrany ľudských práv v Spoločenstve klesla v porovnaní s úrovňou dosiahnutou v období vydania rozhodnutia *Solange II*.

Spomenutá judikatúra Súdneho dvora bola premietnutá aj do **článku 6 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii** (ďalej aj Zmluva o EÚ), v ktorom sa uvádza že „únia rešpektuje základné práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd podpísaný v Ríme 4. novembra 1950 a ktoré vyplývajú zo spoločných ústavných tradícií členských štátov ako všeobecné zásady práva spoločenstva“.

Preto v ďalšej judikatúre Súdny dvor už nie je nútený odvodzovať svoju právomoc len z ustanovení Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej aj Zmluva o založení ES alebo ZES) týkajúcich sa napríklad zákazu diskriminácie alebo vnútorného trhu, ako tomu bolo predtým, ale odvodzuje ju aj priamo zo spomínaného článku 6 Zmluvy o EÚ.

⁵ Dňa 22. 10. 1986, BVerfGE s. 339.

1.3. Dohovor ako vonkajší prameň základných práv Európskej únie

Keďže v Európskej únii s 27-mi členskými štátmi je ťažké identifikovať spoločné ústavné tradície všetkých členských štátov, Súdny dvor sa vo svojej prípadovej praxi v oblasti ľudských práv a základných slobôd odvoláva veľmi často na Dohovor, ktorý predstavuje určitú syntézu týchto ústavných tradícií a poskytuje Súdnemu dvoru ratifikovaný zoznam základných práv, ktoré komunitárne primárne právo v takejto podobe doposiaľ nemá. Dohovor tak poskytuje Súdnemu dvoru zoznam ľudských práv, ktorý je akceptovaný všetkými členskými štátmi a obohatený neustále sa rozvíjajúcou judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj EŠLP alebo štrasburský súd). Súdny dvor nielenže považuje Dohovor za prameň svojej inšpirácie, ale priznáva mu „osobitný význam“ vo svojej rozhodovacej praxi (prvýkrát v prípade 46/87 a 227/88, Hoechst, 21. 9. 1989, Zb. s. 2859, bod 13).

Súdny dvor sa vo svojej súčasnej judikatúre čoraz častejšie odvoláva priamo na ustanovenia Dohovoru a na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva bez toho, aby odkázal na všeobecné zásady komunitárneho práva.⁶ Táto prax „priamej aplikácie“ Dohovoru vyvoláva dojem, akoby Dohovor bol integrálnou súčasťou prameňov komunitárneho práva.

Napríklad v prípade *Baustahlgewebe* Súdny dvor v rámci odvolacieho konania posudzoval primeranú dĺžku prvostupňového konania pred Súdom prvého stupňa Európskych spoločenstiev. Súdny dvor sa v odôvodnení svojho rozhodnutia odvolal nielen na článok 6 Dohovoru, ale tiež priamo na judikatúru EŠLP a dospel k záveru, že predmetné konanie porušilo požiadavky kladené na dodržiavanie jeho primeranej dĺžky a že poškodený má nárok na primerané zadosťučinenie (C 185/95 P, 17. 9. 1998, Zb., s. I 8417, body 20, 29 a 47).

V ďalšom prípade *Rechnungshof* Súdny dvor skúmal, či určité ustanovenia smernice 95/46 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov môžu zasahovať do práva na súkromný život. Súdny dvor pritom interpretoval právo na súkromný život priamo podľa judikatúry EŠLP, predovšetkým čo do podmienok zásahu do tohto základného práva (C-465/00, C-138 a 139/01, 20. 5. 2003, Zb., s. I-4989, bod 71 a nasl.).

Na druhej strane **Súdny dvor nikdy nepovažoval Dohovor za záväzný z dôvodu sukcesie**, tak ako to pripustil v prípade Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT) v rámci Svetovej obchodnej organizácie (WTO), keď konštatoval, že Spoločenstvo sukcedovalo do povinností členských štátov vyplývajúcich z tejto dohody (11/70, Internationale Handelsgesellschaft, 17. 12. 1970, Zb., s. 1125, bod 18).

⁶ Pozri PUISSOCHET, J.-P.: *De la Communauté de droit à l'Union de droit: continuités et avatars européens*, Librairie générale de droit et de la jurisprudence. Paris : Librairie générale de droit et de la jurisprudence, 2000, p. 497.

Vo svojom *stanovisku 2/94* ohľadom zlučiteľnosti návrhu Komisie na prístupenie spoločenstva k Dohovoru so zakladajúcimi zmluvami sa Súdny dvor vyslovil, že hoci sú inštitúcie spoločenstiev povinné dodržiavať základné práva, spoločenstvo v súčasnosti nedisponuje právomocou, na základe ktorej by mohlo ako zmluvná strana pristúpiť k Dohovoru, keďže inštitúcie spoločenstiev nie sú oprávnené prijímať akty v oblasti ľudských práv a následne uzatvárať v tejto oblasti medzinárodné zmluvy a takýto postup neprichádza do úvahy ani na základe subsidiárnych právomocí uvedených v článku 308 Zmluvy o založení ES. Za jedinú možnosť budúceho prístúpenia Spoločenstva k Dohovoru Súdny dvor označil zmenu Zmluvy o založení ES (28. 3. 1996, Zb., s. I-1758, bod 6).

1.4. Rastúci význam Charty základných práv Európskej únie

Súdny dvor vo svojej judikatúre v oblasti ľudských práv na jednej strane pravidelne odkazuje na články Dohovoru a príslušnú judikatúru ESĽP, ale na druhej strane si ponecháva určitý manévrovací priestor tým, že odvolávajúc sa na ustanovenia Charty základných práv Európskej únie (ďalej aj Charta) môže sťažovateľovi poskytnúť vyššiu mieru ochrany základných práv ako zaručuje Dohovor. **Súdny dvor odkazuje na ustanovenia Charty čoraz častejšie vo svojej rozhodovacej praxi⁷**, čím potvrdzuje skutočnosť, že **absencia právnej záväznosti Charty neznamená absenciu jej právnych účinkov.**

Súdny dvor priamo spomenul Chartu napríklad aj v odôvodnení rozsudku *Parlament p. Komisií*⁸ z roku 2006. Parlament v tomto konaní navrhol zrušiť článok 4 ods. 1 posledný pododsek, článok 4 ods. 6, ako aj článok 8 smernice Rady 2003/86/ES z 22. septembra 2003 o práve na zlúčenie rodiny⁹ (ďalej len smernica). Súdny dvor v priamo v rozsudku síce uznáva, že Charta „nie je právne záväzná“, ale zároveň dopĺňa, že „zákonodarca Spoločenstva napriek tomu zamýšľal priznať jej istú dôležitosť, keď v bode 2 odôvodnenia smernice uviedol, že táto smernica rešpektuje základné práva a dodržiava zásady uznané nielen v článku 8 Dohovoru, ale aj v Charte“. Ďalej Súdny dvor potvrdzuje, že „hlavným cieľom Charty, ako to vyplýva z jej preambuly, je opätovné potvrdenie práv vyplývajúcich najmä z ústavných tradícií a medzinárodných záväzkov, ktoré sú spoločné pre členské štáty, zo Zmluvy o Európskej únii a zo zmlúv Spoločenstva, z Dohovoru, sociálnych chárt prijatých Spoločenstvom a Radou Európy ako aj z judikatúry Súdneho dvora (...) a Európskeho súdu pre ľudské práva“ (bod 38 rozsudku).

Charta tak naďalej ostáva rozšíreným katalógom ľudských práv doposiaľ uznaných Európskou úniou a Súdny dvor ju aj v tomto rozsudku spomína až na

⁷ Po prvýkrát sa na Chartu odvolal už generálny advokát Alber vo svojich návrhoch prednesených dňa 1. 2. 2002 v prípade C-340/99, TNT Traco, Zb., s. I-4109, bod 94.

⁸ C-540/03, 27. 6. 2006, Zb., s. I-5769.

⁹ Úradný v. ES L 251, s. 12; mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku, kap. 19 zv. 6, s. 224.

záver, po odvolaní sa na všeobecné zásady komunitárneho práva, v rámci ktorých hrá hlavnú úlohu Dohovor (bod 35), na článok 6 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii (bod 36), na Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a na Dohovor o právach dieťaťa, ktoré zaväzujú všetky členské štáty (bod 37).

2. POVINNOSŤ DODRŽIAVANIA ĽUDSKÝCH PRÁV EURÓPSKYM SPOLOČENSTVOM A ČLENSKÝMI ŠTÁTMI

Súdny dvor týmto spôsobom v priebehu desiatok rokov vytvoril vo svojej judikatúre zoznam ľudských práv, ktoré **musia pri svojej činnosti dodržiavať nielen inštitúcie spoločenstiev, ale aj členské štáty, pokiaľ konajú v rámci pôsobnosti komunitárneho práva.**

Všetky akty a opatrenia inštitúcií spoločenstiev (tzv. sekundárne komunitárne právo) musia byť v súlade s ľudskými právami a základnými slobodami uznanými a zaručenými judikatúrou Súdneho dvora (5/88, Wachauf, 13. 7. 1989, Zb., s. 2609, bod 19; C-260/89, ERT, 18. 6. 1991, Zb., s. I-2925, bod 41), pričom platí zásada, že Súdny dvor posudzuje platnosť aktov inštitúcií spoločenstva iba na základe samotného komunitárneho práva (41, 121 a 796/79, Testa, 19. 6. 1980, Zb., s. 1979, bod 18).

Rovnako členské štáty sú v súlade s požiadavkou jednotnej aplikácie komunitárneho práva povinné v čo najväčšej možnej miere aplikovať a vykonávať komunitárnu právnu úpravu za podmienok dodržiavania základných práv zakotvených v komunitárnom právnom poriadku, a to bez ohľadu na rozsah voľnej úvahy, ktorou členské štáty disponujú pri vydávaní vnútroštátnych vykonávacích predpisov (C-2/92, Bostock, 24. 3. 1994, Zb., s. I 955, bod 16; C 292/97, Karlsson, 13. 4. 2000, Zb., s. I-2737, body 35 a 37). Naopak Súdny dvor nemôže v prejudiciálnom konaní podávať výklad potrebný na to, aby vnútroštátny súd mohol posúdiť súlad právnej úpravy členského štátu so základnými právami, ktoré vyplývajú z Európskeho dohovoru a ktorých dodržiavanie Súdny dvor zabezpečuje, pokiaľ táto právna úprava nepatrí do pôsobnosti komunitárneho práva, resp. nebola prijatá na jeho základe (60 a 61/84, Cinéthèque, 11. 7. 1975, Zb., s. 2605, bod 26; 12/86, Demirel, 30. 9. 1987, Zb., s. 3719, bod 28; C 299/95, Kremzow, 29. 5. 1997, Zb., s. I 2629, bod 15; pozri tiež slovenský prípad C 302/06, Kovaľský, Uz. 25. 1. 2007, Ú. v. EÚ C 82, 14. 4. 2007, s. 11; návrh, Ú. v. EÚ C 249, 14. 10. 2006, s. 2). Vychádzajúc z rovnakého pravidla, pokiaľ takáto vnútroštátna právna úprava spadá do pôsobnosti komunitárneho práva, má Súdny dvor implicitnú právomoc ako aj povinnosť podať taký výklad, ktorý vnútroštátnemu súdu umožní posúdiť súlad napadnutej vnútroštátnej úpravy so základnými právami (C-260/89, ERT, 18. 6. 1991, Zb., s. I-2925, bod 42; C 159/90, Grogan, 4. 10. 1991, Zb., s. I-4685, bod 31). Mnohokrát je však veľmi ťažké určiť hranicu, kedy predmet sporu a zistený skutkový stav spadajú

do komunitárneho rámca a kedy sa jedná o čisto vnútroštátny spor bez komunitárneho prvku.

Základné práva môžu byť obmedzené iba v prípade, že takéto obmedzenie vyplýva z **legitímnych dôvodov (cieľov) všeobecného záujmu**, ktoré Spoločenstvo sleduje a že toto obmedzenie **rešpektuje zásadu proporcionality**, t. j. že nepredstavuje vzhľadom na sledovaný cieľ neprimeraný a neprípustný zásah do samotnej podstaty chránených základných práv (44/79, Hauer, 13. 12. 1979, Zb. s. 3727, bod 23; C-200/96, Metronome Musik, 28. 4. 1998, Zb. s. I-1953, bod 21; C-184 a 223/02, Španielsko a Fínsko p. Parlamentu a Komisii, 9. 9. 2004, Zb. s. I-7789, bod 51).

3. VZÁJOMNÉ VZŤAHY MEDZI JUDIKATÚROU SÚDNEHO DVORA A EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Riziko kolízie judikatúry Súdneho dvora s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva nadobudlo reálne kontúry po tom, čo Súdny dvor okrem spoločných ústavných tradícií členských štátov rozšíril svoje zdroje inšpirácie v oblasti základných práv aj na medzinárodné dokumenty týkajúce sa ochrany ľudských práv, na ktorých členské štáty spolupracovali alebo ku ktorým pristúpili (4/73, Nold, 14. 5. 1974, Zb. s. 491, bod 13), pričom osobitnú pozornosť pri ochrane ľudských práv a základných slobôd venuje Súdny dvor práve Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý ratifikovali všetky členské štáty (stanovisko 2/94, 28. 3. 1996, Zb., s. I-1759; 222/84, Johnston, 15. 3. 1986, Zb., s. 1651, bod 18; pozri tiež 36/75, Rutili, 28. 10. 1975, Zb., s. 1219, bod 32).

Na judikatúru Súdneho dvora ako aj Európskeho súdu pre ľudské práva sa dnes paralelne odvoláva aj preambula Charty základných práv Európskej únie, ktorá by sa podľa navrhutej Lisabonskej zmluvy¹¹ mala stať súčasťou primárneho práva na základe zmien a doplnení článku 6 Zmluvy o Európskej únii, ktorý v novom znení uvádza, že „Európska únia uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte základných práv Európskej únie zo 7. decembra 2000 upravenej 12. decembra 2007 v Štrasburgu, ktorá má rovnakú právnu silu ako zmluva“. Charta obsahuje zároveň preventívne ustanovenia, ktoré sa snažia zamedziť riziku kolízie judikatúry luxemburských a štrasburských súdov v oblasti ľudských práv. Podstatný v tomto smere je predovšetkým článok II-52 ods. 3, ktorý znie:¹² „Ak táto charta obsahuje práva, ktoré zodpovedajú právam garantovaným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, význam a rozsah týchto

⁰ Úradný v. ES C 364, 2000, s. 1.

¹¹ Lisabonská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, podpísaná v Lisabone 13. decembra 2007; Ú. v. EÚ C 306, 17. 12. 2007, s. 1. Charta bola už aj súčasťou bývalej Zmluvy o Ústave pre Európu; Ú. v. EÚ C 310, 16. 12. 2004, s. 1, 41.

¹² Pozri tiež čl. II-53 Charty.

práv je rovnaký ako u práv ustanovených v uvedenom dohovore. Toto ustanovenie nebráni tomu, aby bola v práve únie ustanovená širšia ochrana.“ To znamená, že Charta ponecháva Súdnemu dvoru možnosť zabezpečiť prostredníctvom výkladu väčší rozsah práv, ako vyplýva z Dohovoru.

V nasledujúcej časti si na základe nedávnych konkrétnych prípadov poukážeme na to, ako sa Súdny dvor a Európsky súd pre ľudské práva snažia v čo najväčšej možnej miere dodržiavať politiku vzájomného nezasahovania si do kompetencií a rešpektovania vzájomnej judikatúry. Avšak nie vždy je tento „alibistický“ prístup vhodný a žiaduci, a preto si Súdny dvor aj Európsky súd pre ľudské práva nechávajú pootvorené dvere, aby sa v prípade potreby mohli odchýliť od výkladu podaného druhým z nich.

3.1. Tradičné postavenie Dohovoru v judikatúre Súdného dvora

Zaujímavým prípadom bolo v tomto smere konanie o porušenie povinnosti členského štátu, ktoré podľa článku 227 ZES iniciovalo *Španielsko proti Veľkej Británii*.¹³ Súdny dvor v tomto prípade aplikoval rozhodnutie ESĽP *Matthews p. Veľkej Británii*,¹⁴ na základe ktorého bola Veľká Británia odsúdená pre porušenie článku 3 protokolu 1, pretože nedovolila štátnej príslušníčke Commonwealthu, ktorá mala bydlisko na Gibraltáre, zúčastniť sa vo voľbách do Európskeho parlamentu. Zatiaľ čo Veľká Británia sa v súlade s rozsudkom ESĽP rozhodla zmeniť svoju volebnú legislatívu, Španielsko tento postup Veľkej Británie považovalo za porušenie komunitárneho práva argumentujúc dvomi žalobnými dôvodmi: jednak, že rozšírenie práva voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu na osoby, ktoré nie sú v zmysle práva Spoločenstva britskými štátnymi príslušníkmi, je v rozpore s článkami 189, 190, 17 a 19 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva; jednak, že vytvorenie kombinovaného volebného obvodu je v rozpore s Aktom o priamych a všeobecných voľbách poslancov Európskeho parlamentu z roku 1976¹⁵ (ďalej len Akt z roku 1976), ktorý patrí medzi pramene komunitárneho primárneho práva, ako aj v rozpore so záväzkami, ktoré Spojené kráľovstvo prijalo vo svojom vyhlásení z 18. februára 2002 (bod 36 rozsudku).

K prvému žalobnému dôvodu Súdny dvor uviedol, že vymedzenie osôb majúcich právo voliť a byť volení vo voľbách do Európskeho parlamentu patrí do právomoci každého členského štátu a články 189, 190, 17 a 19 ZES nebránia tomu, aby členské štáty priznali právo voliť a byť volení určitým osobám majúcim s ním úzky vzťah, teda iným osobám, ako sú jeho vlastní štátni príslušníci alebo občania Únie majúci bydlisko na jeho území (bod 78).

¹³ C-145/04, Španielske kráľovstvo p. Veľkej Británii, 12. 9. 2006, Zb. s. I-07917.

¹⁴ 24833/94, 19. 12. 1999.

¹⁵ Úradný v. ES L 278, 8. 10. 1976, s. 5.

Čo sa týka druhého žalobného dôvodu, ktorý je z hľadiska právneho rozboru veci oveľa zaujímavejší, súd uznal, že „Spojené kráľovstvo prijalo právne predpisy, proti ktorým namieta Španielske kráľovstvo, na účely splnenia povinností vyplývajúcich z už citovaného rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva *Matthews v. Spojené kráľovstvo*. Španielske kráľovstvo v tejto súvislosti nespochybňuje, že Spojené kráľovstvo bolo povinné túto povinnosť dodržiavať napriek platnosti prílohy I Aktu z roku 1976.“ (body 60 a 90). Súdny dvor teda pripustil nesúlad britskej volebnej legislatívy s primárnym právom Spoločenstva, presnejšie s prílohou I Aktu z roku 1976, v ktorej sa Spojené kráľovstvo zaviazalo uplatňovať ustanovenia Aktu z roku 1976 iba vo vzťahu k Spojenému kráľovstvu a nie aj k územiu Gibraltáru (bod 10). Súdny dvor pritom nevyzdvihol prednosť primárneho práva, ale vyhlásenie Veľkej Británie, ktoré urobila na schôdzi Rady dňa 18. februára 2002,¹⁶ v ktorom sa zaviazala k prijatiu zmien a doplnkov potrebných na to, „aby sa voličom Gibraltáru umožnilo zúčastniť sa volieb do Európskeho parlamentu v rámci jedného z existujúcich volebných obvodov Spojeného kráľovstva a za rovnakých podmienok ako ostatným voličom tohto volebného obvodu“ (bod 91).

Tým Súdny dvor nepriamo pripustil, aby akt primárneho práva, ktorý môže byť vo všeobecnosti menený len jednomyselným rozhodnutím členských štátov s prípadnou následnou vnútroštátnou ratifikáciou,¹⁷ bol v tomto prípade zmenený jednostranným vyhlásením členského štátu, ktoré nemá právnu ale iba politickú záväznosť a má štatút tzv. soft law. Súdny dvor teda uznal, že Veľká Británia nemohla použiť iné prostriedky na vykonanie rozsudku ESĽP (body 94 a 95¹⁸) a alibistickým spôsobom sa neodvážil podrobne preskúmať rozpor britskej volebnej legislatívy s komunitárnym primárnym právom.

Je pravdepodobne na škodu veci, že Súdny dvor automaticky aplikoval štrasburskú judikatúru bez toho, aby sa snažil o jej bližšiu analýzu alebo o jej výklad podľa komunitárneho práva. Kritika teda smeruje nie proti samotnému rozhodnutiu Súdného dvora, ale predovšetkým proti spôsobu, akým k nemu dospel, keď absolútnym a bezpodmienečným spôsobom potvrdil „vernosť“ Dohovoru.

Tým možno len potvrdiť doterajší vývoj ochrany ľudských práv v judikatúre Súdného dvora, ktorý sa zatiaľ jednoznačným spôsobom neodvážil „podliezť latku“ nastavenú Európskym súdom pre ľudské práva, a to ani v nejednoznačných prípadoch. Na druhej strane, Súdny dvor mnohokrát preskočil túto latku

¹⁶ Vyhlásenie Veľkej Británie je uvedené v zápisnici z tejto schôdze.

¹⁷ Pozri SLAŠŤAN, M.: Zmeny primárneho práva. In: Klíma, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha : ASPI, 2007, s. 179-180.

¹⁸ Bod 95: „Vzhľadom na túto judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva a skutočnosť, že tento súd vyhlásil, že nekonanie volieb do Európskeho parlamentu na Gibraltári je v rozpore s článkom 3 protokolu č. 1 k EDĽP, pretože žalobkyňa bola ako „osoba majúca bydlisko na Gibraltári“ zbavená akejkolvek možnosti vyjadrenia svojho názoru pri voľbe poslancov Európskeho parlamentu, nemožno Spojenému kráľovstvu vytýkať, že prijalo právnu úpravu potrebnú na vykonanie takýchto volieb za rovnakých podmienok, *mutatis mutandis*, ako sú podmienky, ktoré stanovuje uplatniteľný právny poriadok Spojeného kráľovstva.“

s veľkou rezervou, pretože priznal širšie záruky v rámci niektorých ľudských práv, resp. rozšíril ich katalóg, ktorý inštitúcie kodifikovali do podoby Charty.

3.2. Komunitárne právo v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva

Európsky súd pre ľudské práva od začiatku uplatňoval zásadu nezasahovania do zložitého vzťahu medzi Súdnyim dvorom a súdmi členských štátov únie. Napríklad vo svojej judikatúre odmietol započítavať prejudiciálne konanie do dĺžky konania pred vnútroštátnymi súdmi na účely článku 6 Dohovoru, ktorý zaručuje právo na spravodlivé súdne konanie, pretože článok 234 Zmluvy o založení ES by sa tým podľa názoru Európskeho súdu pre ľudské práva minul svojim účinkom (20323/92, Pafitis, 26. 2. 1998).

V posledných rokoch je však štrasburský súd čoraz častejšie konfrontovaný s právom Európskych spoločenstiev a zmieňuje sa o ňom aj vo svojich rozhodnutiach.

3.2.1. Štrasburský súd ako súd zaoberajúci sa komunitárnym právom

V tejto súvislosti prichádza do úvahy prípad, že napriek splneniu si povinností zo strany členského štátu v súlade s komunitárnym právom ako aj v súlade jeho výkladom podaným Súdnyim dvorom, dotknutá osoba využije systém dvojitej súdnej ochrany a obráti sa so svojou sťažnosťou na štrasburský súd využívajúci tak často kritizovanú techniku *forum shopping*.

V takom prípade sa štrasburský súd ocitá bezpochyby v neprijemnej situácii, pretože musí odpovedať na otázku, či členský štát, ktorý v súlade so zásadou pacta sunt servanda dodržiava svoje záväzky voči Európskej únii, neporušuje zároveň svoje záväzky vyplývajúce z Dohovoru.

V tejto nezávideniahodnej a delikátnej situácii sa ocitol Európsky súd pre ľudské práva pri rozhodovaní o prípade *Stec*,¹⁹ keď konaniu na štrasburskom súde predchádzalo prejudiciálne konanie na Súdnom dvore v tej istej veci a s tými istými účastníkmi.²⁰ Štrasburský súd teda rozhodoval o rovnakých argumentoch rovnakých účastníkov ako luxemburský súd. Hoci štrasburský súd nedal za pravdu navrhovateľovi a nepotvrdil porušenie článku 14 Dohovoru v spojení s článkom 1 protokolu č. 1, ale naopak potvrdil súlad komunitárneho práva interpretovaného Súdnyim dvorom v rovnakej veci s Dohovorom, táto interpretácia Súdneho dvora bola priamo použitá v jeho konečnom rozhodnutí:

¹⁹ 65731 a 65900/01, *Stec* a iní p. Veľkej Británie, 12. 4. 2006.

²⁰ C-196/98, *Hepple* p. Chief Adjudication Officer, 23. 5. 2000, Zb. s. 3701.

„Keďže článok 7 ods. 1 písm. a) smernice²¹ výslovne ustanovuje výnimku zo všeobecného zákazu diskriminácie v oblasti sociálneho poistenia (...), Súdny dvor bol vyzvaný, aby posúdil, či sa na daný prípad vzťahovala výnimka podľa článku 7 a či diskriminácia (...) súvisiaca so zákonným vekom odchodu do dôchodku, ktorý je pri oboch pohlaviach odlišný, bola objektívne nevyhnutná na zabezpečenie súdržnosti dôchodkového režimu. Napriek tomu, že tento bod nie je rozhodujúci pre otázku položenú vo vzťahu k článku 14 Dohovoru a ani v tomto prípade nemá veľký význam, je potrebné pripísať významnú váhu vysoko presvedčivej hodnote záverov, k akým dospel Súdny dvor.“ (bod 58, neoficiálny preklad autora).

Štrasburský súd tak opakovane potvrdil význam judikatúry Súdneho dvora²² a potrebu zaoberať sa komunitárnym právom v jeho rozhodovacej praxi.

3.2.2. Štrasburský súd ako súd posudzujúci nesplnenie povinnosti členského štátu vyplývajúcej z komunitárneho práva

V prípade *Aristimuño Mendizabal*²³ mohol štrasburský súd dostatočným spôsobom posúdiť ochranu práva na súkromný a rodinný život len vďaka sekundárnemu komunitárnemu právu. Po preskúmaní postavenia navrhovateľky (Španielka, bývalá politická azylantka, manželka bývalého vedúceho predstaviteľa ETA vydaného do Španielska a matka dieťaťa francúzskej štátnej príslušnosti), ktorej francúzske orgány počas takmer 14 rokov odmietali udeliť dlhodobé povolenie na pobyt, štrasburský súd rozhodol, že tak mali urobiť na základe komunitárneho práva: „Súd má za to (...), že článok 8²⁴ je v tomto prípade potrebné vykladať vo svetle komunitárneho práva a osobitne vo svetle povinností, ktoré boli uložené členským štátom vo vzťahu k právam vstupu a pobytu príslušníkov Spoločenstva.“ (bod 69). Okrem toho, že súd v tomto rozsudku jasne odlišuje postavenie príslušníka Spoločenstva od cudzinca²⁵, posilňuje postavenie komunitárneho práva v právnych poriadkoch členských štátov a sankcionuje štáty, ktoré by porušili povinnosti vyplývajúce z komunitárneho práva primárneho (článok 39 ZES) alebo sekundárneho (nariadenie č. 1621/68 a smernice č. 64/221 a 68/360), ktoré Súdny dvor náležite interpretoval.

Štrasburský súd nakoniec rozhodol, že Francúzsko porušilo právo na súkromný a rodinný život, pretože zásah do tohto práva nebol uskutočnený na základe francúzskeho alebo komunitárneho právneho predpisu (bod 78). Štrasbur-

²¹ Smernica Rady z 19. decembra 1978 o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením; Ú. v. ES L 6, 10. 1. 1979, s. 24-25; mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku, kap. 5 zv. 1, s. 215.

²² Pozri tiež prípad 45036/98, *Bosphorus p. Írsku*, 30. 6. 2005.

²³ 51431/99, *Aristimuño Mendizabal p. Španielsku*, 17. 1. 2006.

²⁴ Článok 8 Dohovoru Právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života.

²⁵ Pozri v tomto smere tiež prípad 15773 a 15774/89, *Piermont p. Francúzsku*, 27. 4. 1995.

ský súd si tak nepriamo „uzurpoval“ výhradnú právomoc Súdneho dvora²⁶ rozhodovať o porušení povinností členských štátov vyplývajúcich z komunitárneho práva.

3.2.3. Štrasburský súd ako súd podávajúcí výklad komunitárneho práva

V prípade *Sørensen a Rasmussen*²⁷ štrasburský súd skúmal sťažnosť proti porušeniu článku 11 Dohovoru,²⁸ pričom sa v odôvodnení rozsudku postupne odvolával na najdôležitejšie európske právne pramene v tejto oblasti (body 72 až 75). Najskôr síce spomenul článok 5 Európskej sociálnej charty (bod 72), ale hneď na to argumentoval Chartou základných sociálnych práv pracovníkov spoločenstva (bod 73) a článkom 12 Charty základných práv Európskej únie (bod 75), na základe ktorých odsúdil Dánsko za pretrvávajúce praktiky odborových monopolov.

Štrasburský súd pritom nerozlišoval právnu silu vyššie spomenutých prameňov a postavil ich akoby na tú istú úroveň. Dokonca uviedol, že „vyššie uvedené ustanovenia Charty základných sociálnych práv pracovníkov spoločenstva sú evidentne dôležité pri posudzovaní pôsobnosti článku 12 Charty základných práv Európskej únie“. Následne bez akéhokoľvek odkazu na výklad Súdneho dvora sám interpretoval článok 12 Charty poukázaním na jej článok 53,²⁹ ktorý odkazuje na Dohovor.

4. DUÁLNY SYSTÉM OCHRANY ĽUDSKÝCH PRÁV V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE

V súčasnosti môžeme hovoriť o duálnom systéme ochrany základných práv v Európskej únii. Oba súdy – štrasburský aj luxemburský, sú zatiaľ opatrné a vyhýbajú sa takej interpretácii základných práv, ktoré by bola odlišná a nebrala do úvahy výklad podaný jedným z týchto súdov.

Napriek obojstranne skoordinovanej a rešpektovanej interpretácii ľudských práv si oba súdy navonok zachovávajú svoju suverenitu a nezávislosť rozhodovania. Napríklad sa stalo, že sa Súdny dvor vyjadril k nedotknuteľnosti miesta

²⁶ Pozri čl. 228 ZES.

²⁷ 52562 a 52620/99, *Sørensen a Rasmussen* p. Dánsku, 11. 1. 2006.

²⁸ Sloboda zhromažďovania a združovania.

²⁹ „Žiadne ustanovenie tejto charty sa nesmie interpretovať tak, že obmedzuje alebo nepriaznivo ovplyvňuje ľudské práva a základné slobody uznané v príslušných oblastiach ich uplatňovania právom únie, medzinárodným právom a medzinárodnými zmluvami, ktorých zmluvnou stranou je únia, spoločenstvo alebo všetky členské štáty, vrátane Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako ústavami členských štátov.“

resp. sídla podnikania (46/87 a 227/88, Hoechst, 21. 9. 1989, Zb. s. 2859, body 17 až 19), zatiaľ čo judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva neriešila túto otázku jednoznačným spôsobom. Súdny dvor tiež v určitých prípadoch uviedol, že na daný prípad nemožno aplikovať judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva (napr. C-17/98, Emesa Sugar, Uz. 4. 2. 2000, Zb., s. I-665).

V prípade Európskeho súdu pre ľudské práva môže v budúcnosti nastať situácia, že tento súd rozhodne o tom, že vnútroštátny predpis, ktorý bol prijatý na základe komunitárneho aktu, je v rozpore s niektorým zo základných práv zaručených Dohovorom, a to napriek tomu, že Súdny dvor nebude pochybovať o platnosti originárneho komunitárneho aktu.

Samozrejme spomínané riziko možnej kolízie judikatúry luxemburských súdov a štrasburského súdu sa bude priamo úmerne zvyšovať s rastom právomocí Európskeho spoločenstva, ktoré naň postupne prenášajú členské štáty.

Porovnávajúc možnosti namietania porušenia ľudských práv členským štátom v prejudiciálnom konaní pred Súdnym dvorom s konaním pred Európskym súdom pre ľudské práva možno konštatovať, že medzi hlavné **výhody konania pred Súdnym dvorom** patrí: neexistencia podmienky vyčerpania vnútroštátnych prostriedkov nápravy, existencia širšieho rámca ochrany základných práv, pričom hlavnou **nevýhodou** je, že skutkový stav prípadu musí spadať do vecnej pôsobnosti komunitárneho práva, čo zatiaľ nebýva častý prípad.

Literatúra

- BOULOUIS, J. – CHEVALLIER, R. M. – FASQUELLE, D. – BLANQUET, M.: *Les grands arrêts de la jurisprudence communautaire*. Tome 2. Paris : Dalloz, 2002.
- BOULOUIS, J. – DARMON, M. – HUGLO, J. G.: *Contentieux communautaire*. Paris : Dalloz, 2001.
- BURGORGUE-LARSEN, L.: Chronique de jurisprudence européenne comparée. *Revue du droit public*, 4/2007, s. 1099-1135.
- GARLICKI, L.: The Relationship between the European Court of Justice and the European Court of Human Rights: the Strasbourg Perspective. *Revue trimestrielle de droit européen*, 1/2007, s. 113-130.
- ISAAC, G.: *Droit communautaire général*. Paris : Dalloz, 1999.
- JACQUÉ, J. P.: *Droit institutionnel de l'Union européenne*. Paris : Dalloz, 2001.
- KLÍMA, K. a kol.: *Encyklopedie ústavního práva*. Praha : ASPI, 2007.
- MOKRÁ, L.: Politický vývoj po rozšírení v roku 2004 (dvojstranný pohľad) – inštitucionálna štruktúra: pozícia Slovenska a Španielska v inštitúciách EÚ. In: *Development and Construction of European Legal System*. Bratislava : VO PraF UK, 2007.
- SCHERMERS, H. G. – WÄELBROECK, F. D.: *Judicial Protection in the European Union*. The Hague : Kluwer Law International, 2001.
- SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M.: *Súdny systém Európskej únie*. Bratislava : s. n., 2006.

- SIMAN, M. – SLAŠŤAN, M. – IVANOVÁ-ŽILÁKOVÁ, D.: *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava : Euroiuris, 2006.
- SIMON, D.: *Le système juridique communautaire*. Paris : Presses universitaires, 2001.
- SKOURIS, V.: La protection des droits fondamentaux dans la jurisprudence de la Cour de justice: les étapes d'une consolidation progressive. *Revue trimestrielle de droit européen*, 1/2007, s. 87-112.
- SLAŠŤAN, M.: Základné konštitučné prvky Európskej únie. In: *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae*. Roč. X-XI. Banská Bystrica : Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006.
- ZAMPINI, F.: La Cour de justice des Communautés européennes, gardienne des droits fondamentaux, dans le cadre du droit communautaire. *Revue trimestrielle de droit européen*, 1994.
- curia.europa.eu/fr/content/juris/index_rep.htm

Recenzent: JUDr. PhDr. Miroslav Slašťan, PhD.

Súhrn

Ochrana ľudských práv v Európskej únii vychádza z judikatúry Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, ktorá rešpektuje spoločné ústavné tradície členských štátov, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv ako aj Chartu základných práv Európskej únie.

V súčasnosti môžeme hovoriť o duálnom systéme ochrany základných práv v Európskej únii. Súdny dvor Európskych spoločenstiev a Európsky súd pre ľudské práva sa snažia dodržiavať politiku vzájomného nezasahovania si do kompetencií a rešpektovania vzájomnej judikatúry. Riziko možnej kolízie judikatúry oboch súdov sa bude priamo úmerne zvyšovať s rastom právomocí Európskeho spoločenstva, ktoré naň postupne prenášajú členské štáty.

Zusammenfassung

Der Menschenrechtsschutz in der Europäischen Union wird durch die Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs gewährleistet, die sowohl die gemeinsamen verfassungsrechtlichen Traditionen der Mitgliedsstaaten als auch die Europäische Menschenrechtskonvention und die Charta der Grundrechte der Europäischen Union respektiert. Heutzutage sprechen wir von einem Dualsystem des Menschenrechtsschutzes in der EU. Der Europäische Gerichtshof und der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte verfolgen eine Politik der gegenseitigen Nicht-Einmischung in die jeweiligen Zuständigkeiten und respektieren die Rechtsprechung des Anderen. Das Risiko einer möglichen Kollision in der Rechtsprechung beider Gerichtshöfe wächst direkt proportional mit den immer größer werdenden Kompetenzen der Europäischen Gemeinschaft, übertragen durch die Mitgliedstaaten.

Summary

The protection of human rights in the European Union is guaranteed by the case-law of the Court of Justice of the European Communities that respects the common constitutional traditions of the Member States, European Convention on Human Rights, as well as the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

Nowadays, we are witnesses of a dual system of the human rights protection in the European Union. The Court of Justice of the European Communities and the European Court of Human Rights are seeking to follow the policy of mutual non-intervention into their respective competences and to respect the case law of each other. The risk of collision of the respective case law of both courts will increase in direct proportion with the increasing of competencies of the European Community, transferred from the Member States.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

LEHOTY PRE ROZHODNUTIE VO VECI V SPRÁVNOM KONANÍ

Mária Srebalová

Správny orgán vydaním rozhodnutia uzatvára predchádzajúce štádiá správneho konania. Rozhodnutie je vo svojom najširšom zmysle autoritatívnym výrokom určitého orgánu spojeným s presne upraveným postupom. Rozhodnutie je výsledkom a záverom správneho konania.

PRÁVNA ÚPRAVA LEHÔT

Ústava Slovenskej republiky ustanovuje, že každý má právo na to, aby sa jeho vec prerokovala verejne a bez *zbytočných prietáhov*.¹ Táto ústavná zásada predstavuje aj obsah jedného zo základných pravidiel správneho konania, a to rýchlosti správneho konania. Právna úprava lehôt, v ktorých je správny orgán povinný rozhodnúť vo veci, je základným predpokladom procesnej právnej istoty účastníkov správneho konania.

Zásadu rýchlosti správneho konania nie je možné realizovať a chápať oddelene od ostatných zásad, keďže tieto sú vzájomne prepojené. Zásadu rýchlosti správneho konania je možné uskutočňovať najmä v nadväznosti na procesnú zásadu zákonnosti a zásadu materiálnej pravdy. Realizáciu tejto zásady nepriamo ovplyvňuje tiež zásada koncentrácie konania.

---

¹ Porovnaj článok 48 ods. 2 prvá veta Ústavy Slovenskej republiky.

V teórii nachádzame členenie lehôt na hmotnoprávne a procesnoprávne. Hmotnoprávne lehoty vymedzujú časový úsek, v ktorého rámci si osoba môže s využitím procesných prostriedkov na príslušnom správnom orgáne uplatniť svoje právo alebo vymedzujú časový úsek, v ktorého rámci naopak, správny orgán môže osobe uložiť povinnosť. Procesnoprávne lehoty slúžia na vykonanie procesných úkonov. Ich účelom je zabezpečiť, aby správny orgán vybavil vec, ktorá je predmetom konania včas a bez zbytočných prieťahov.

Lehotou je časové obdobie určené na vykonanie procesných úkonov. Lehoty sú ustanovené správnym poriadkom alebo ich ustanovuje osobitný zákon. Takéto lehoty sú tzv. zákonné lehoty, ktorých trvanie sa nemôže meniť; nemôže ich teda skracovať alebo predlžovať ani správny orgán, ani účastníci konania dohodou. Druhú skupinu lehôt predstavujú lehoty určené správnym orgánom.²

Napriek tomu, že zákonné lehoty sú záväzné, pretože ich určil zákonodarca, nie všetky majú rovnaký charakter. Ako príklad je možné uviesť lehoty na podanie opravného prostriedku. Normy upravujúce túto lehotu sú normami kogentnými a zaväzujú rovnako strany aj úrady a môžu byť zmenené len zákonom.³

Uplynutie zákonnej procesnej lehoty môže spôsobiť zánik práva (jeho oslabenie), v niektorých prípadoch i vznik práva účastníka konania. Napríklad uplynutím lehoty na podanie návrhu na obnovu konania, toto právo zaniká. Na rozdiel od uvedeného, zmeškanie zákonnej lehoty na rozhodnutie zo strany správneho orgánu nemá vplyv na práva účastníka konania (právna teória v tejto súvislosti hovorí, že táto zákonná lehota má charakter tzv. poriadkovej lehoty. Takýto pohľad na lehoty pre rozhodnutie vo veci však účastníkom správnych konaní spôsobuje problémy a zneisťuje ich situáciu .

LEHOTY PRE ROZHODNUTIE

Dĺžka lehôt pre rozhodnutie je v správnom poriadku upravená v § 49. V tomto ustanovení nachádzame množstvo právne neurčitých pojmov, ktoré zákon bližšie obsahovo nevymedzuje. Uvedené ustanovenie rozlišuje konania, respektíve veci jednoduché a ostatné, a zvlášť zložité. Správny orgán má v jednoduchých veciach, najmä ak možno rozhodnúť na podklade dokladov predložených účastníkom konania, rozhodnúť *bezodkladne*. Podľa viacerých prameňov treba požiadavku bezodkladného rozhodnutia chápať ako rozhodovanie bez zbytočného odkladu, pričom treba vychádzať z konkrétnych okolností prípadu. Bezodkladne vždy znamená menej ako 30 dní, čo zákon považuje za štandardnú lehotu na vybavenie.⁴ V ostatných prípadoch, teda v tých, ktoré nie je možné považovať za veci jednoduché, zákon ustanovuje pre rozhodnutie lehotu tridsiatich dní. Vo zvlášť zložitých prípadoch je zákonná lehota na rozhodnutie šesťdesiatdňová.

² Porovnaj VRABKO, M.: *Správne právo. Procesná časť*. Bratislava : VO PraF UK, 2007, s. 43.

³ Porovnaj [Boh. A 506/20 (8043/20)].

⁴ Porovnaj SOBIHARD, J.: *Správny poriadok. Komentár*. Bratislava : Iura Edition, 2004, s. 198.

Medzi jednoduché veci právna teória zaraďuje také správne konania, v ktorých môže správny orgán rozhodnúť na základe podkladov účastníka konania, ak je z týchto podkladov možné presne a úplne zistiť skutočný stav veci a nie je preto potrebné nariadovať ústne konanie, predvolávať svedkov, vykonávať dokazovanie a podobne. Za zvlášť zložité prípady potom považuje najmä tie, v ktorých ide o rozsiahle dokazovanie, o konanie s množstvom účastníkov konania, so zložitým znaleckým dokazovaním a podobne.⁵ Posúdenie zložitosti veci patrí správne orgánu.

Správny poriadok ďalej zakotvuje možnosť,⁶ aby odvolací orgán predĺžil zákonnú lehotu pre rozhodnutie, pričom toto predĺženie prichádza do úvahy, ak konajúci správny orgán nemôže rozhodnúť do tridsiatich, prípadne do šesťdesiatich dní. Odvolací orgán však môže lehotu predĺžiť len primerane. Pritom by ale malo byť zrejme, aká je nová lehota pre rozhodnutie vo veci samej.

Ak správny orgán, ktorý je príslušný rozhodnúť v danej veci, nemôže rozhodnúť v zákonnej lehote, má zákonnú povinnosť o tom účastníka konania upovedomiť. Ak odvolací orgán vyhovie jeho žiadosti o predĺženie lehoty, oznamuje účastníkovi konania aj túto skutočnosť.

Otázku, či je možné lehotu na rozhodnutie predĺžiť aj opakovane rieši napríklad K. Frumarová. Vychádza z tejto možnosti a zakladá ju na forme predĺženia lehoty, ktorou nie je rozhodnutie vydané v správnom konaní, ale iba opatrenie inštančne nadriadeného orgánu, ktorého prípadná zmena je možná. Predpokladá teda, že odvolací orgán môže pri opakovanej žiadosti o predĺženie lehoty na rozhodnutie opätovne vyhovieť, alebo prikróčiť k opatreniu proti nečinnosti.⁷ Ak by sme túto možnosť nepripustili, mohli by sme sa podľa autorky dostať do neriešiteľných situácií, najmä v dôsledku rozporu so zásadou materiálnej pravdy. Autorka sa tiež domnieva, že nie sú opodstatnené obavy z možného zneužitia tohto inštitútu, pretože odvolací orgán sa musí vždy striktne riadiť požiadavkou primeranosti v nadväznosti na posúdenie povahy veci. I keď je táto úvaha inšpiratívna, je potrebné, aby bola možnosť predĺženia lehoty pre rozhodnutie explicitne vyjadrená v zákone.

V ďalšom K. Frumarová uvádza, že na rozdiel od prvostupňového konania, pre konanie v druhom stupni možnosť predĺženia lehoty neexistuje. Lehota šesťdesiatich dní je preto lehotou maximálnou. V prípade, že by bola odvolacím orgánom prekročená, nastal by protiprávny stav, teda stav nezákonnej nečinnosti.⁸

⁵ Porovnaj KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok – Komentár s novelou účinnou od 1. 1. 2004*. Šamorín : Heuréka, 2004, s. 212 a 213.

⁶ Podľa § 49 ods. 2 odvolací orgán nemusí žiadosti konajúceho správneho orgánu vyhovieť.

⁷ Porovnaj § 50 správneho poriadku: opatrenie proti nečinnosti (atrakcia).

⁸ Porovnaj FRUMAROVÁ, K.: *Ochrana před nečinností veřejné správy v českém právním řádu*. Praha : Linde, 2005, s. 45: Ide o situáciu, keď sa v priebehu už predĺženej lehoty vyskytli nové skutočnosti, ktoré je nevyhnutné preukázať realizáciou ďalších dôkazných prostriedkov, bez zavinenia správneho orgánu. Pritom už predĺžená lehota by uplynula bez toho, aby bolo možné rozhodnúť na základe úplne a presne zisteného skutkového stavu veci. Ak by sme nepripustili opakované predĺženie lehoty, nastal by v tomto prípade protiprávny stav.

Zastávame názor autorky, a to aj vzhľadom na ustanovenie § 60a, z ktorého vyplýva, že na konanie v druhom stupni sa vzťahujú ustanovenia správneho poriadku, ktoré sa uplatňujú v prvostupňovom konaní *primerane*. Tieto ustanovenia sa teda budú vykladať a uplatňovať so zreteľom na účel a cieľ, ktorý sleduje úprava odvolacieho konania. To podľa nášho názoru tiež znamená, že ak by malo v druhom stupni ísť o konanie, ktoré vyžaduje neúmerné časové zaťaženie odvolacieho orgánu alebo účastníkov konania (opakovanie ústneho pojednávania, vykonanie miestnej ohliadky), má odvolací orgán postupovať podľa § 59 ods. 3 a rozhodnutie zrušiť a vec vrátiť správne orgánu, ktorý ho vydal na nové prejednanie a rozhodnutie, pokiaľ je to vhodnejšie najmä z dôvodov rýchlosti alebo hospodárnosti.

Treba pripomenúť, že už v roku 1930 účastníci Tretieho zjazdu československých právnikov odporúčali stanovenie dostatočne dlhej lehoty na vybavenie veci. Malo ísť o lehotu všeobecnú, v ktorej bude možné vybaviť aj komplikované veci, a to napríklad šesťmesačnú a potom lehoty osobitné, ktoré by boli kratšie. V kratších lehotách by sa vybavovali jednotlivé vybrané prípady. Zároveň by bolo potrebné upraviť povinnosť úradov v týchto lehotách vec vybaviť.⁹

Takúto povinnosť zakotvuje napríklad španielsky správny poriadok v článku 42. odsek 2, v ktorom sa uvádza, že každá zložka verejnej správy je povinná oznámiť vydané rozhodnutie v maximálnej lehote, ktorá bude ustanovená v právnom predpise upravujúcom príslušné konanie. Táto lehota nesmie byť dlhšia ako šesť mesiacov od začatia konania, s výnimkou, ak dlhšiu lehotu ustanovuje právny predpis so silou zákona, alebo ak je to ustanovené v normatíve Európskeho spoločenstva. Ak právne predpisy upravujúce osobitné konania neustanovujú uvedenú lehotu na oznámenie rozhodnutia, je táto lehota tri mesiace od začatia správneho konania. Posilnením postavenia účastníka správneho konania je aj povinnosť zložiek verejnej správy zakotvená v odseku 4 uvedeného článku, podľa ktorého musia správne orgány účastníkov konania informovať o maximálnej lehote ustanovenej na vydanie rozhodnutia a na jeho oznámenie, ako aj o účinkoch nastávajúcich v prípade administratívneho ticha. Zároveň musia jednotlivé zložky verejnej správy na informačné účely uverejňovať a udržiavať aktualizované informácie o konaniach s uvedením maximálnych lehôt, ich trvania, ako aj o účinkoch, ktoré nastávajú v prípade „administratívneho ticha“.¹⁰

Dôvodov nedodržania lehôt pre rozhodnutie je však viac. Okrem iných ide o nevyhovujúce personálne zabezpečenie správnych orgánov kvalifikovanými zamestnancami. Tento dôvod sa najčastejšie prejavuje v individuálnej rozhodovacej činnosti orgánov miestnej samosprávy. Mimoriadne výrazne sa tento problém prejavil v súvislosti s prenesením úloh štátnej správy na obce,¹¹ a to

⁹ Porovnaj Dokumenty Tretieho zjazdu československých právnikov v Bratislave 1930, s. 40 a nasl.

¹⁰ Zákon č. 30/1992 z 26. novembra 1992 o právnom režime verejnej správy a spoločného správneho konania (zmenený zákonom č. 4/1999 z 13. januára 1999).

¹¹ Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky v znení neskorších predpisov.

najmä v oblasti stavebného konania.¹² V aplikačnej praxi obcí dochádzalo v dôsledku neznalosti právnych predpisov k nedodržiavaniu zákonom stanovených lehôt napríklad z toho dôvodu, že nedostatočne využívali inštitút *prerušenia konania*, ak malo podanie účastníka konania nedostatky, ktoré je možné odstrániť.¹³ Existencia prietahov v konaní súvisí tiež s tým, že niektoré obce nechápali pôsobnosť stavebného úradu ako prenesený výkon štátnej správy, ale ako výkon samosprávnej pôsobnosti, hoci to zákon jasne zakotvuje.

Tento problém sa prejavil najmä v malých obciach, ktoré nevyužili možnosť dohodnúť sa na zriadení spoločného obecného úradu, kde starostovia v niektorých prípadoch, ak napríklad nevedeli v danej veci konať, nechali podanie účastníka založené a nevenovali mu pozornosť. Známym je však aj prípad obce, patriacej pod spoločný obecný úrad, ktorý síce v písomnej forme vyhotovil k laudačné rozhodnutia, no starostka obce s nimi nesúhlasila a odmietla ich podpísať.¹⁴ Spoločný úrad trval na rozhodnutiach a starostka obce ich nepodpísané nechala odložené. Nedodržiavanie lehôt obcami vyvoláva u ich obyvateľov nedôveru, aj keď dôvodom presunu právomocí na obce bolo hlavne priblíženie výkonu verejnej správy občanovi. Nedodržiavanie zákonných ustanovení v uvedených prípadoch nie je každodenným javom a ani najdokonalejšia právna úprava lehôt by na konaní spomínaných starostov nič nezmenila.

Vo vzťahu k rýchlosti správneho konania je všal právna úprava lehôt pre rozhodnutie ťažisková. Ich súčasná podoba a chápanie ich charakteru v zmysle poriadkových lehôt neumožňuje použitie ďalších procesných inštitútov. Ako už bolo uvedené, jednou z možností na odstránenie ich nedodržiavania je napríklad stanovenie dostatočne dlhej všeobecnej lehoty na vybavenie vecí a osobitných kratších lehôt, ktoré by mali slúžiť na vybavenie konkrétne určených prípadov.

Recenzent: JUDr. Zlatica Pivková

¹² Stavebné konanie upravuje zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov (stavebný zákon).

¹³ Vzhľadom na subsidiárne použitie správneho poriadku vo vzťahu k stavebnému konaniu sa použije § 29 správneho poriadku, podľa ktorého správny orgán konanie preruší, ak bol účastník konania vyzvaný, aby v určenej lehote odstránil nedostatky podania.

¹⁴ Podľa § 13 ods. 5 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení je starosta obce v administratívnoprávnych vzťahoch správnym orgánom.

Súhrn

Cieľom článku je analyzovať právnu úpravu lehôt pre rozhodnutie vo vzťahu k rýchlosti správneho konania a k nečinnosti správnych orgánov. Podľa názoru autorky je táto problematika jednou z najzásadnejších v rámci správneho konania, pretože súčasná koncepcia lehôt eliminuje efektívne využitie viacerých procesných inštitútov.

Zusammenfassung

Das Ziel des Articles ist die Analyse der Rechtsregelung der Entscheidungsfristen in Bezug auf die Schnelligkeit des Verwaltungsverfahrens und die Untätigkeit der Verwaltungsorgane. Nach der Meinung der Autorin ist diese Problematik eine der grundsätzlichen, da das gegenwärtige Konzept der Fristen eine effektive Nutzung von mehreren Verfahrensinstituten eliminiert.

Summary

The aim of the paper is to analyze the legal regulation of the procedural terms in connection with the acting of the administrative bodies. According to the opinion of the author, the article outlines the most significant problems of decision-making proceeding, because the present legal regulation of a terms eliminate the application of some procedural means.

MLČANIE SPRÁVY AKO PRÍPUSTNÁ MOŽNOSŤ ČINNOSTI ORGÁNU VEREJNEJ SPRÁVY

Mária Srebalová

Východiskom ponímania správy (verejnej správy) je, že predstavuje určitú činnosť. Pre všetky druhy jej definícií je charakteristický práve aspekt činnosti, a nie nečinnosti. Pri skúmaní právnych foriem činnosti verejnej správy stoja spravidla otázky nečinnosti mimo záujmu autorov.

Klasifikácia foriem činnosti verejnej správy predstavuje teoretický základ pre všetky oblasti verejnej správy a dôležitú súčasť vedy o činnosti verejnej správy. V teórii správneho práva nachádzame rôzne druhy členení týchto foriem. My sa zameriame iba na tie, ktoré predstavujú externé pôsobenie verejnej správy, ktoré spočíva v konkretizácii vzťahov medzi správnymi orgánmi a fyzickými a právnickými osobami.

Individuálne správne akty, ako najrozšírenejšia skupina správnych úkonov predstavujú jednu z foriem činnosti verejnej správy.

Rovnaké následky (právne účinky) ako individuálny správny akt (rozhodnutie) má v prípadoch výslovne ustanovených v zákone aj nečinnosť vykonávateľa verejnej správy, ktorý je povinný akt vydať. V týchto výnimočných prípadoch sa hovorí o fikcii pozitívneho rozhodnutia. Niekedy ide skôr o nevyvrátiteľnú domnienku. Rozdiel medzi fikciou a domnienkou spočíva v odlišnej právnej konštrukcii.¹ Z teoretického hľadiska tkvie tento rozdiel v tom, že pri fikcii sa vy-

---

¹ Porovnaj PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 1995, s. 274 a 275: Osobitným druhom právnych skutočností sú právne domnienky (prezumpcie) a právne fikcie. *Právne domnienky* sa členia na

chádza zo skutočnosti, že rozhodnutie nebolo vydané a pri domnienke nezáleží na tom, či vydané bolo. Pri domnienke sa vychádza z toho, že rozhodnutie nebolo oznámené. Ak teda správny orgán rozhodnutie v ustanovenej lehote neoznámami, tak pri domnienke pozitívneho rozhodnutia bolo žiadosti vyhovené. Pri domnienke negatívneho rozhodnutia neoznámenie rozhodnutia znamená jej zamietnutie. Na účinky domnienky vydania rozhodnutia nemá vplyv prípadné neskôršie oznámenie aktu, a to ani vtedy, ak má neskôr oznámené rozhodnutie iný obsah.

Podľa Mikuleho tieto inštitúty posilňujú postavenie adresátov správnych aktov a prakticky sa môžu uplatniť tam, kde je osobitný záujem na ochrane ich práv pred nečinnosťou, alebo v jednoduchších veciach („záležitostiach“).²

V našich podmienkach má už istú tradíciu fikcia pozitívneho rozhodnutia.

Negatívna fikcia sa používa tradične vo Francúzsku, kde to súvisí so špecifickým poňatím správneho súdnictva, ako súčasti výkonnej a nie súdnej moci. Tu „mlčanie správy“ (*silence de l'administration*), teda nevydanie rozhodnutia v ustanovenej lehote je rovnakým dôvodom na sťažnosť (*recours*) ako akt skutočne vydaný. Sťažnosť sa podáva priamo Štátnej rade, ktorá predstavuje najvyšší stupeň francúzskej sústavy správnych súdov. Konanie pred správnymi súdmi je osobitným konaním a odlišuje sa od konania v občianskoprávných záležitostiach. Jeho hlavnou formou je rozhodovanie o sťažnostiach o prekročení právomoci (*recours pour excès de pouvoir*). Za prekročenie právomoci sa považuje aj nečinnosť, v ktorej dôsledku sa uplatnila fikcia negatívneho rozhodnutia, aj keď v súlade s platným právom sa malo žiadosti vyhovieť. Základnou myšlienkou, na ktorej je táto úprava založená, tkvie v tom, že pri riadne fungujúcej správe považuje zákonodarcu v určitých prípadoch stanovenú lehotu za postačujúcu pre riadne posúdenie a vybavenie vecí. Preto ak nie je návrh v tejto lehote vybavený, je možné považovať toto „nevybavenie“ za prejav vôle v tom zmysle, že návrhu nie je možné v súlade s platným právom vyhovieť (fikcia zamietnutia návrhu). Ak by to totiž možné bolo, iste by v určenej lehote rozhodol. Ak je však

---

vyvrátiteľné a nevyvrátiteľné domnienky. Právne domnienky sú právne skutočnosti, ktorých vznik, zmena alebo zánik nastupuje so vznikom, zmenou alebo zánikom inej právnej skutočnosti (vôľového konania alebo právnej udalosti). Vychádzajú z dlhodober ľudskej skúsenosti v rôznych oblastiach spoločenského života. Právne domnienky (prezumpcie) a fikcie simulujú existenciu určitého faktu, ktorý je právnou skutočnosťou. Poznáme napríklad domnienku (prezumpcie) správnosti právnych aktov. Pri domnienke (prezumpcii) správnosti právnych aktov sa predpokladá, že ich forma je náležitá a že aj obsah je vecne správny. Ak teda určitý právny akt má chyby, tak z hľadiska formálneho, ako aj obsahového, hľadíme naň, vďaka prezumpcii správnosti, akoby tieto chyby nemal. Od nevyvrátiteľných domnienok, ktoré vychádzajú zo skúsenosti, treba odlišovať fikcie: tie simulujú určitý fakt ako právnou skutočnosť bez ohľadu na skúsenosť a spoločenskú prax a pravdepodobnosť jeho manifestácie.

Podobne k fikcii pozri KNAPP, V. a kol.: *Občanské právo hmotné*. Svazek I. Praha : Codex, 1995, s. 117: Právnou fikciou sa všeobecne rozumie zákonom vytvorená a stanovená právna konštrukcia, ktorá pri splnení zákonom stanovených predpokladov finguje určitú právnou skutočnosť, ktorá v skutočnosti neexistuje, ale ktorá vyvoláva právne následky tak, ako keby fingovaná skutočnosť skutočne existovala.

² Porovnaj MIKULE, V.: *Správni akty*. In: HENDRYCH, D. a kol.: *Správni právo. Obecná časť*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 229.

navrhovateľ toho názoru, že fingovaným zamietavým rozhodnutím bol porušený zákon (teda, že podľa platného práva malo byť jeho návrhu vyhovené, ale v dôsledku nečinnosti sa to nestalo), je logické, že proti takémuto zamietnutiu musí mať právo podať procesný prostriedok, ktorým je práve spomínaná sťažnosť. Návrh tak následne po prejednaní v prvej inštancii prejedná najvyšší správny súd.³

Pojem a riešenie otázky „administratívneho ticha“ obsahuje aj španielsky správny poriadok.⁴ Zámerom zákonodarcu pritom nebolo dať pozitívny charakter nečinnosti správneho orgánu, ale dať občanom záruku v prípadoch, ak sa neplní skutočný účel zákona, t. j. že občania majú v ustanovenej lehote dostať od správneho orgánu „odpoveď“. V dôvodovej správe k tomuto právnomu predpisu sa uvádza, že administratívne ticho, pozitívne alebo negatívne, sa nesmie používať ako bežný právny inštitút. Má byť iba garanciou, ktorá má zabrániť tomu, aby sa práva jednotlivcov stali „prázdny“mi“, ak verejná správa (*las Administraciones públicas*) neplní účinne a s náležitou rýchlosťou funkcie, pre ktoré bola zriadená. Na základe tejto garancie sa má uprednostniť účinnosť nad formálnosťou, s tou výnimkou, že existuje prevládajúci všeobecný záujem, alebo ak v skutočnosti právo, ktorého uznanie sa žiada, neexistuje. Španielsky správny poriadok rozlišuje medzi postupom pri administratívnom tichu v konaniach začatých na žiadosť účastníka konania a v konaniach začatých z podnetu správneho orgánu.

V prípade konaní začatých v dôsledku dispozičnej zásady sa využíva inštitút fikcie pozitívneho rozhodnutia. Účastníci správneho konania tak môžu za kladne vybavené v dôsledku administratívneho ticha považovať všetky žiadosti, okrem tých, ktoré vylučuje zákon alebo norma európskeho komunitárneho práva. A tiež nie je možné napríklad fikciu pozitívneho rozhodnutia uplatniť pri konaniach v oblasti petičného práva, ktorých kladné vybavenie by mohlo mať za následok, že by sa na žiadateľa alebo na tretie osoby prenášali oprávnenia vzťahujúce sa na celú verejnosť alebo na verejné služby. Kladné vybavenie žiadosti fikciou pozitívneho rozhodnutia má charakter konečného rozhodnutia vo veci. Účastníci konania môžu podľa španielskeho správneho poriadku požadovať od príslušného správneho orgánu „osvedčenie alebo potvrdenie o administratívnom tichu“.

V prípade konaní, ktoré sa začínajú v dôsledku zásady oficiality, neznamená uplynutie lehoty na vydanie rozhodnutia zánik povinnosti vo veci rozhodnúť. Zároveň však platí, že v konaniach, v ktorých sa má rozhodnúť o konštituovaní práv, došlo v dôsledku administratívneho ticha k fikcii negatívneho rozhodnutia. V prípadoch, kedy správny orgán rozhoduje o uložení sankcie, dochádza k preklúzii.

³ Porovnaj SVOBODA, P.: Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahum ve správním řízení? *Správní právo*, 1999, č. 5, s. 281.

⁴ Zákon č. 30/1992 z 26. novembra 1992 o právnom režime verejnej správy a spoločného správneho konania (zmenený zákonom č. 4/1999 z 13. januára 1999).

V prípade pozitívneho i negatívneho rozhodnutia to znamená, že ak uplynie zákonná lehota na rozhodnutie, má sa za to (finguje sa), že dňom uplynutia lehoty bolo nečinným orgánom vydané rozhodnutie vo veci samej, ktorým bolo podaniu účastníka konania vyhovené a priznané konkrétne právo (fikcia pozitívneho rozhodnutia) alebo, naopak, konkrétne právo mu priznané nebolo, pretože správny orgán jeho žiadosti nevyhovel (fikcia negatívneho rozhodnutia).⁵

Pre nastúpenie účinkov fikcie rozhodnutia musia byť splnené nasledujúce predpoklady:

- tento následok nečinnosti je výslovne predpokladaný a upravený zákonom,
- zákon ustanoví presnú dĺžku lehoty pre rozhodnutie.⁶

Pri použití *fikcie negatívneho rozhodnutia* zákon ustanovuje, že ak správny orgán nevydá v stanovenej lehote rozhodnutie, tak bol návrh zamietnutý.⁷ Myšlienka fikcie negatívneho rozhodnutia spočíva v tom, že v prípade márneho uplynutia zákonom stanovenej lehoty pre rozhodnutie vo veci sa predpokladá, že bolo vydané zamietavé rozhodnutie, teda, že návrhu sa nevyhovelo.

Fiktívne rozhodnutie nie je hmotne vyjadrené, existuje iba v právnej rovine. Jeho obsahom je fiktívny výrok o zamietnutí žiadosti (návrhu) v plnom rozsahu. Vzhľadom na uvedené, takéto rozhodnutie neobsahuje zákonom predpísané náležitosti, obsahové ani formálne a rovnako nespĺňa zákonom predpísanú písomnú formu.

V odbornej literatúre môžeme nájsť rozdielne názory na použitie fikcie negatívneho rozhodnutia. Niektorí autori sa prikláňajú k názoru, že použitie fikcie negatívneho rozhodnutia môže znamenať urýchlenie vybavenia veci v tom zmysle, že sa môže skôr domáhať ochrany na súde.

V našich podmienkach fikciu negatívneho rozhodnutia upravuje napríklad § 18 zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám. Na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, podobne a v tom istom období koncipovaný český zákon č. 106/1999 Sb. o slobodnom prístupe k informáciám, takúto fikciu negatívneho rozhodnutia po zmene na základe novely zákonom č. 160/2006 Sb. už neobsahuje. V dobe prijatia českého „infozákona“ bolo možné nájsť v českej odbornej literatúre názory, ktoré pozitívne hodnotili takúto právnu konštrukciu, ktorá mala urýchliť obranu žiadateľov o informácie proti nečinnosti povinného subjektu. V porovnaní s opatreniami proti nečinnosti podľa § 50 Správneho poriadku bola táto úprava hodnotená ako progresívna, aj keď v rámci právneho poriadku nebola použitá prvý raz.⁸ Podobne v praxi sa opakovane vyskytli názory

⁵ Porovnaj LUKEŠ, Z. a kol.: *Československé správní právo*. Praha : Panorama, 1981, s. 266.

⁶ Porovnaj FRUMAROVÁ, K.: *Ochrana před nečinností veřejné správy v českém právním řádu*. Praha : Linde, 2005, s. 68. Autorka na tomto mieste v súvislosti s fikciou rozhodnutia uvádza, že je úplne vylúčené použitie fikcie rozhodnutia v súvislosti s nedodržaním tzv. primeranej lehoty. Ani právna úprava lehôt pre rozhodnutie v správnom poriadku vzhľadom na použitie množstva neurčitých pojmov nepredstavuje úpravu vhodnú pre použitie fikcie rozhodnutia.

⁷ Porovnaj HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná část*. Praha : C. H. Beck, 1994, s. 299.

⁸ Porovnaj § 9 ods. 3 zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informácie o životním prostředí.

povinných aj odvolacích subjektov o správnosti fiktívneho rozhodnutia o odopretí informácie. Argumentovali tým, že takéto fiktívne rozhodnutie „bolo vydané v súlade so zákonom, a teda *ex lege*.“⁹

Judikatúra českých správnych súdov potvrdzuje najmä vo vzťahu k zákonu o slobodnom prístupe k informáciám neefektívnosť zavedenia a používania tejto fikcie. Je to najmä vzhľadom na absenciu odôvodnenia rozhodnutia. Pre správne súdy je takéto fiktívne rozhodnutie nepreskúmateľné pre nedostatok dôvodov.¹⁰ Súdy takéto rozhodnutia rušia a vec sa vracia na správny orgán. Tým v podstate zakotvenie fikcie negatívneho rozhodnutia ako inštitútu, ktorý má slúžiť na odstránenie nečinnosti, stráca opodstatnenie. Význam by mohol mať iba v prípade, ak by existovala možnosť preskúmať takéto fiktívne rozhodnutie v rámci správneho súdnictva.

Pri fikcii pozitívneho rozhodnutia sa vychádza z toho, že ak uplynula zákonom ustanovená lehota a správny orgán bol nečinný, má sa za to, že účastníkovi konania sa vyhovel. Jej použiteľnosť je obmedzená na tie konania, v ktorých nie je nebezpečenstvo ohrozenia verejného záujmu, ak verejná správa včas ne reaguje.¹¹

Uplatnenie tejto fikcie je možné v podstate iba v tých konaniach, v ktorých vystupuje iba jediný účastník a výnimočne dvaja a viacerí účastníci správneho konania. Ide teda o jednostranné správne konanie, v ktorom správne orgány na návrh účastníka konania alebo z vlastného podnetu rozhodujú o jeho právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach. Práva, právom chránené záujmy a povinnosti iných osôb nesmú byť rozhodnutím priamo dotknuté. Dvojstranné a viacstranné konanie je skôr výnimočné, môže pri ňom napríklad ísť o náhradu škody. V takomto prípade ide o rozpor záujmov, alebo o spor o právo a použitie fikcie pozitívneho rozhodnutia nie je možné. Viacstranné správne konania sú

⁹ KORBEL, F. a kol.: *Právo na informácie. Zákon o slobodnom prístupe k informáciám. Zákon o právu na informácie o životnom prostredí*. Komentár. Praha : Linde, 2005, s. 173: Napríklad Rada statutárneho mesta Teplic jako odvolací orgán dovozovala, že jestliže zákon v § 15 odst. 4 a pak v § 16 odst. 3 stanoví fikci vydání rozhodnutí, pak tím říká, že správní orgán v důsledku své nečinnosti rozhodnutí vydal. Pokud je fiktivní rozhodnutí vydáno podle zákona, pak se musí jednat o rozhodnutí bezvadné, neboť jinak by byla fikce v rozporu sama se sebou. Takový názor je samozřejmě zcela mylný. Cílem zákonné úpravy fiktivního rozhodování není vydávání fiktivních rozhodnutí, jimiž by řízení mělo být ukončeno. Zákonná fikce rozhodnutí je pouze prostředkem pro zefektivnění ochrany žadatelů proti nezákonné nečinnosti povinných subjektu ve věcech svobodného přístupu k informacím.

¹⁰ KORBEL, F. a kol.: cit. dielo, s. 173: Každé fiktivní rozhodnutí o odepření informací podle § 15 odst. 4 stejně jako každé fiktivní rozhodnutí o zamítnutí odvolání podle § 16 odst. 3 představuje těžkou vadu řízení, neboť k němu dojde toliko v důsledku porušení povinnosti správního úřadu rozhodnout v zákonem stanovené lhůtě. Fiktivní rozhodnutí již pojmově nemůže splňovat zákonem stanovené náležitosti pro řádné rozhodnutí. Každé fiktivní rozhodnutí je nepřezkoumatelné pro absolutní nedostatek důvodů, a proto musí být v případě napadení zrušeno. Tomu již dávno odpovídá ustálená judikatura správních soudů, která fiktivní rozhodnutí ruší bez jednání postupem podle § 76 odst. 1 písm. a) soudního řádu správního pro vady řízení spočívající v nepřezkoumatelnosti rozhodnutí pro absolutní nedostatek důvodů.

¹¹ Porovnaj napr. MACHAJOVÁ, J.: *Ústavnost rozhodovania subjektov miestne verejnej správy v Slovenskej a v Českej republike*. Bratislava : VO PF UK, 2001, s. 172.

skôr výnimkou, ale iba pri nich by bolo možné uvažovať o použití tohto druhu fikcie rozhodnutia.¹²

Jedným z právnych prostriedkov ochrany pred nečinnosťou je použitie *ohlasovacieho režimu*.

Na rozdiel napríklad od J. Machajovej, ktorá v tomto prípade hovorí o fikcii pozitívneho rozhodnutia,¹³ z českej odbornej literatúry poznáme názory, že o fikciu rozhodnutia nejde. Napríklad Mikule uvádza, že takéto úpravy nezakladajú domnienku alebo fikciu nejakého stanoviska správneho úradu, ale iba stanovujú, že správny úrad môže verejnoprávne námietky uplatniť s právnou relevanciou iba v presne stanovenej dobe. Ak námietky v tejto dobe nie sú uplatnené, oprávnenie vzniká priamo zo zákona, bez ohľadu na to, či je to objektívne v súlade s verejným záujmom alebo v rozpore s ním.

Podľa tohto autora sú to teda prípady, keď osoba, ktorá chce vykonávať určitú činnosť, to musí najprv oznámiť správnemu orgánu, ktorý vec posúdi najmä z hľadiska verejného záujmu a záujemcovi oznámi, či má alebo nemá námietky (nejde teda o povoloovací režim). Takéto úpravy dovoľujú ustanoviť, že mlčanie správneho orgánu do uplynutia zákonom ustanovenej lehoty má rovnaké právne účinky, ako keby súhlas (absenciu námietok) vyjadril výslovné.¹⁴

K. Frumarová uvádza, že teoretickoprávna podstata týchto a obdobných úprav spočíva v tom, že právna norma spája vznik oprávnenia na určitú činnosť alebo realizáciu určitého subjektívneho verejného práva s márnym uplynutím zákonom stanovenej lehoty a s nečinnosťou vykonávateľa verejnej správy v tejto lehote. Táto nečinnosť, vzhľadom na to, že právna norma predpokladá možnosť jej existencie a spája s ňou právne účinky, je v podstate prejavom vôle správneho orgánu, a to právnym konaním, konkrétne omisívnym právnym úkonom.

Ako sme už uviedli, použitie ohlasovacieho režimu sa odlišuje od fikcie negatívneho a pozitívneho rozhodnutia. Viacerí autori uvádzajú, že takéto právne úpravy nezakladajú domnienku alebo fikciu nejakého stanoviska správneho úradu.¹⁵

Takéto právne konštrukcie nachádzame aj v právnych poriadkoch iných štátov. Napríklad v Poľsku sa inštitút prípustného mlčania správy používa často a práve v súvislosti s tým, že po uplynutí určitého časového obdobia sa na takéto mlčanie nazerá ako na neprejavenie súhlasu alebo námietok, resp. ako na neexistenciu námietok.¹⁶

¹² Porovnaj napr. LAŠTOVKA, K. – FIŠER, M. In: Dokumenty Tretieho zjazdu československých právnikov v Bratislave, 1930, s. 42 a 50.

¹³ Porovnaj MACHAJOVÁ, J. a kol: *Všeobecné správne právo*. Žilina : Poradca podnikateľa, 2007, s. 283.

¹⁴ Porovnaj MIKULE, V.: Ochrana před nezákonnou nečinností. In: HENDRYCH, D. a kol.: *Správní právo. Obecná část*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 702 a 703.

¹⁵ Porovnaj MIKULE, V.: tamže, text k fikcii pozitívneho rozhodnutia a MACHAJOVÁ, J.: *Ústavnost rozhodovania subjektov miestnej verejnej správy v Slovenskej republike a v Českej republike...*, cit. dielo, s. 173.

¹⁶ Pozri DOBOSZ, P.: Problém nečinnosti veřejné správy v řízení správním a soudněsprávním v Polsku. *Správní právo*, 1997, č. 3-4, s. 188.

Právne poriadky, ktoré rátajú z možnosťou nečinnosti, resp. nazerajú na nečinnosť ako na „istú formu činnosti“, môžu úspešne čeliť tomuto javu.

Predpokladom je zakotvenie takých právnych inštitútov, ktorých obsahom sú opatrenia proti nečinnosti, budované ako komplex opatrení, ktoré sa navzájom dopĺňajú. Ukazuje sa, že ako „osamotené“ nie sú schopné razantne odstrániť tento jav (napríklad atrakcia podľa § 50 správneho poriadku v rámci slovenského správneho poriadku).

Možno zhodnotiť, že spoločným znakom právnych inštitútov, ktoré sú súčasťou systémov opatrení proti nečinnosti, je to, že:

- a) právny predpis ustanovuje presnú lehotu, v ktorej je správny orgán povinný rozhodnúť a
- b) pokiaľ je nečinný, vznikajú priamo zo zákona na základe takejto nečinnosti hmotnoprávne, resp. procesnoprávne, vzťahy správneho práva.¹⁷

Recenzent: JUDr. Zlatica Pivková

Súhrn

Autorka článku poukazuje na skutočnosť, že právne poriadky, ktoré rátajú s možnosťou nečinnosti a nazerajú na ňu ako na istú formu činnosti správnych orgánov, môžu úspešne čeliť tomuto negatívne javu. Navrhuje preto zakotvenie takéhoto právneho inštitútu, ktorý by bol včlenený do komplexu opatrení proti nekonaniu správneho orgánu.

Zusammenfassung

Die Autorin des Artikels macht auf die Tatsache aufmerksam, dass die Rechtsordnungen, die mit der Möglichkeit einer Untätigkeit rechnen, und diese als gewisse Form der Tätigkeit des Organes der öffentlichen Verwaltung betrachten, dieser Erscheinung erfolgreich gegenwirken können. Sie schlägt deshalb vor, einen solchen Rechtsinstitut zu verankern, der in den Komplex von Massnahmen gegen eine Nichthandlung von Verwaltungsorganen eingeschlossen wäre.

Summary

The author outlines, that the Slovak legal system should follow modern tendencies of the administrative proceeding. An important part of the latest legal regulation of the administrative proceeding suppose to be some basic law notions in connection with non-acting of the administrative bodies.

¹⁷ Porovnaj SVOBODA, P.: cit. dielo, s. 276.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVESITATIS COMANIANAE
Tomus XXVII

**POZNÁMKA K PROBLEMATIKE VLASTNOSTÍ
INDIVIDUÁLNÝCH SPRÁVNÝCH AKTOV
VO VZŤAHU K URČENIU OKAMIHU,
KEĎ JE V SPRÁVNOM KONANÍ
ROZHODNUTÉ VO VECI**

Mária Srebalová

Činnosť verejnej správy vykonávajú nositelia verejnej správy na základe zákona, obyčajne prostredníctvom svojich orgánov oprávnených konať v mene príslušného nositeľa (teda subjektu verejnej správy). Činnosť verejnej správy sa uskutočňuje v určitých formách. Predmetom nášho záujmu budú aktívne teda dynamické formy činnosti verejnej správy.

V teórii správneho práva nachádzame viaceré druhy členení foriem činnosti verejnej správy, no nie je našim cieľom analyzovať všetky z nich. V ďalšom texte sa budeme ťažiskovo venovať iba jednej skupine foriem činnosti verejnej správy, a to *individuálnym správnym aktom*, ktoré predstavujú externé pôsobenie verejnej správy. To spočíva v konkretizácii vzťahov medzi orgánmi verejnej správy (správnymi orgánmi) a medzi fyzickými a právnickými osobami.

Individuálnymi správnymi aktmi sa riešia vždy konkrétne prípady spravidla konkrétne označených adresátov, preto ich v teórii poznáme tiež pod označením *právoaplikačné akty* a legálne ako *rozhodnutia správnych orgánov* alebo *správne rozhodnutia*.

V teórii českého správneho práva sa tento výsledok individuálnej rozhodovacej činnosti, ktorým sa zakladajú, menia alebo rušia, prípadne záväzne určujú

práva alebo povinnosti jemu nepodriadených, jednotlivo určených fyzických alebo právnických osôb nazýva *správny akt*.¹

Pojmovými znakmi individuálneho správneho aktu sú:

- a) konanie príslušného správneho orgánu, na základe zákona,
- b) jednostranný autoritatívny výrok o právach a povinnostiach subjektov, ktoré správne orgánu nie sú podriadené,
- c) bezprostredná právna záväznosť,
- d) konkrétnosť veci aj subjektov, ktorým je správny akt určený.

Individuálny správny akt je tým najtypickejším druhom správnej činnosti a druhom právno-mocenského zásahu do sféry práv a slobôd jeho adresátov (účastníkov správneho konania), prípadne ďalších osôb. Je určený na zámerné použitie, teda aplikáciu právnej normy na konkrétny prípad.

Všeobecne možno individuálne právne akty možno klasifikovať najmä podľa právomoci orgánov, ktoré ich vydávajú a podľa účinkov, ktoré vyvolávajú.²

Staša rozlišuje niekoľko druhov členení individuálnych správnych aktov, na základe viacerých kritérií, pričom sa prikláňa k jeho názoru, že analyzovať rôzne členenia „správnych aktov“ je dôležité pre vytvorenie rámcovej predstavy o tejto forme správnej činnosti. Toto však nemôže dať odpoveď na otázku o povahe niektorého z pozitívnoprávnych inštitútov. Tú však väčšinou nedávajú ani právne predpisy.

Podľa obsahu ide o individuálne správne akty *materiálne* a *procesné*.³ Materiálne upravujú hmotnoprávne postavenie adresátov a procesné upravujú postavenie adresátov v správnom konaní. Procesné správne akty možno ďalej členiť na tzv. čisto procesné, ktorými sa upravuje iba vedenie správneho konania a na iné procesné akty, ktoré môžu mať hmotnoprávne dôsledky.⁴ Špecifickými sú individuálne správne akty, ktorými sa ukladajú predbežné opatrenia alebo poriadkové pokuty. Ich zmyslom je zabezpečiť priebeh a účel správneho konania, ale ich obsah je hmotnoprávny.

Podľa povahy právnych účinkov, ktoré vyvolávajú možno rozlišovať individuálne správne akty *konštitutívne* a *deklaratórne*. Konštitutívne zakladajú, menia alebo vzťahy rušia, pôsobia do budúcnosti a zásadne až od okamihu právoplatnosti. Deklaratórne správne akty sú bezprostredne zamerané na vyvolávanie právnych následkov (účinkov) iného druhu. Autoritatívne potvrdzujú tie vzťahy, ktoré už existujú a vydávajú sa vtedy, keď je na určenie vzťahov správneho práva potrebná autorita subjektu verejnej správy. Je to napríklad v prípa-

¹ Porovnaj napríklad SLÁDEČEK, V.: *Obecné správní právo*. Praha : ASPI, 2005, s. 93 a 94.

² Porovnaj VACULÍKOVÁ, N. In: Ottová, E. – Vaculíková, N.: *Úvod do štúdia práva*. Bratislava : VO PF UK, 1998, s. 83.

³ Procesné rozhodnutia v širšom zmysle „iba“ napomáhajú úspešnému priebehu „hlavného“, meritórneho konania. Pozri SVOBODA, P.: *Ústavní základy správního řízení v České republice. Právo na spravlivý proces a české správní řízení*. Praha : Linde Praha, 2007, s. 198.

⁴ Napríklad zastavenie správneho konania.

doch, keď je existencia týchto vzťahov sporná, pochybná alebo ak potvrdenie závisí od výkladu neurčitého právneho pojmu. Na vzťahoch sa však ich vydaním, na rozdiel od konštitutívnych správnych aktov, nič nemení.⁵

Podľa okruhu osôb, ktoré akt zaväzuje. Individuálne správne akty, ktoré upravujú osobné pomery adresátov sa v teórii označujú ako *akty in personam*. Tieto zaväzujú iba osoby, ktoré sú v nich menovite uvedené. Iné správne akty sa týkajú adresáta (ale aj možného právneho nástupcu) vo vzťahu k určitej veci. V prípade, že sú pre vydanie správneho aktu relevantné výlučne vlastnosti takejto veci, hovoríme o aktoch *in rem*.

Teória ďalej člení konštitutívne individuálne správne akty napríklad *podľa trvania účinkov aktu*, a to na individuálne správne akty *neobmedzené* a *obmedzené*. Väčšina správnych aktov nie je vo vzťahu k ich účinkom explicitne obmedzovaná. Ich medze vyplývajú z povahy ich obsahu a tiež závisia od osoby (či sa týkajú iba adresáta alebo aj právnych nástupcov), ktorá je takýmto aktom viazaná. V niektorých prípadoch môže byť trvanie účinkov individuálneho správneho aktu výslovne obmedzené, a to buď priamo zo zákona alebo na základe zákona z aktu samotného, napríklad na základe časovej doložky alebo podmienky.

Podľa prínosu obsahu individuálneho správneho aktu pre adresáta rozlišujeme akty, ktoré svojho adresáta na niečo *opravňujú*, *zvýhodňujú* teda jeho právnu pozíciu a tie správne akty, ktoré ukladajú povinnosť a jeho právnu pozíciu tak *znevýhodňujú*.

Individuálne správne akty sa tiež členia podľa toho, či sa pri rozhodovaní o nich *uplatňuje správna úvaha*. Právne normy obsahujúce správnu úvahu presne a jednoznačne neurčujú, aké riešenie má správny orgán na konkrétny prípad aplikovať, ale umožňujú, aby v danom prípade sám hľadal riešenie v rámci priestoru vymedzeného právnou normou. Na rozdiel od takýchto dispozitívnych právnych noriem vytvárajú jednoduchšie situácie pre rozhodovanie (resp. pre určenie, či je správny orgán nečinný) právne normy kogentné. A to najmä v prípadoch, ak správna úvaha spočíva v tom, či správny orgán určité právne ustanovenie bude alebo nebude aplikovať.⁶

Časť rozhodnutí je vydávaná v rámci správneho konania upraveného iba správnym poriadkom,⁷ ďalšie s prípadnými odchýlkami správneho konania podľa osobitných predpisov. Individuálne správne akty sú tiež vydávané podľa osobitných procesných predpisov, ktoré použitie správneho poriadku úplne vylučujú.⁸

⁵ Pozri VACULÍKOVÁ, N. In: Ottová, E. – Vaculíková, N.: *Úvod do štúdia...*, cit. dielo, s. 85.

⁶ Správna úvaha môže spočívať tiež vo zvolení si jedného z viacerých variantov riešenia zakotvených v právnej norme alebo v rozhodnutí v rámci rozpätia určeného právnou normou. Porovnaj TÓTHOVÁ, K.: *Štátna správa, samospráva, občan (vzájomné práva a povinnosti)*. Bratislava : Práca, 1991, s. 22.

⁷ Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

⁸ Porovnaj STAŠA, J. In: Hendrych, D. a kol.: *Správni právo. Obecná časť*. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 193.

KATEGORIZÁCIA NÁLEŽITOSTÍ INDIVIDUÁLNYCH SPRÁVNÝCH AKTOV

Individuálne správne akty musia spĺňať isté náležitosti. Je možné rozčleniť ich do nasledovných kategórií.

- a) kompetenčné,
- b) obsahové,
- c) formálne a
- d) procedurálne.⁹

Kompetenčné náležitosti predstavujú z hmotnoprávneho hľadiska pôsobnosť a právomoc správnych orgánov vydať individuálny správny akt. Z procesnoprávneho hľadiska musí byť splnená na to, aby rozhodnutie nadobudlo platnosť vecná, miestna a funkčná príslušnosť správneho orgánu.

Obsahové náležitosti individuálnych správnych aktov ustanovuje zákon, pričom jeho obsahom je najmä rozhodnutie o určitom konkrétnom prípade (resp. o určitej otázke predmete) a spočíva v určení práva alebo povinnosti alebo v autoritatívnom potvrdení právneho vzťahu.

Obsah každého rozhodnutia musí byť určitý a jednoznačným spôsobom musí vyjadrovať vôľu pôvodcu aktu a to najmä rozhodnutím zamýšľané právne účinky. Musí byť z neho zrejmé presné určenie správneho orgánu, ktorý ho vydal, rovnako musí byť presne určený okruh osôb, ktorým je určený.

K obsahovým náležitostiam rozhodnutia zaraďujeme najmä výrokovú časť, odôvodnenie a poučenie o opravnom prostriedku¹⁰ alebo o tom, že rozhodnutie opravným prostriedkom nie je možné napadnúť.

Formálne náležitosti a forma rozhodnutia. Forma individuálneho správneho aktu je zásadne písomná, je to teda listina, ktorá je ako rozhodnutie výslovné a jasne označená ako rozhodnutie, alebo je označená inak, v súlade so zákonom, na základe ktorého bola vydaná. Adresát má nárok na to, aby obdržal písomné vyhotovenie individuálneho správneho aktu. Vo výnimočných prípadoch pre rozhodnutie nie je predpísaná písomná forma.

Formálnymi náležitosťami sú: označenie správneho orgánu, ktorý rozhodnutie vydal, dátum vydania rozhodnutia, meno a priezvisko fyzickej osoby a názov právnickej osoby. Rozhodnutie musí byť opatrené odtlačkom úradnej pečiatky a podpisom s uvedením mena, priezviska a funkcie oprávnenej osoby.¹¹

Procedurálne náležitosti predstavujú požiadavky na postup správneho orgánu pri vydávaní individuálneho správneho aktu. Ich analýza by však prekračovala účel a cieľ tohto príspevku.

⁹ Porovnaj STAŠA, J. In: cit. dielo, s. 203.

¹⁰ Porovnaj VRABKO, M. In: Vrabko, M. a kol.: *Správne právo. Procesná časť*. Bratislava : VO PraF UK, 2007, s. 50.

¹¹ Paragraf 47 ods. 5 správneho poriadku. Osobitné predpisy môžu ustanoviť ďalšie formálne náležitosti rozhodnutia.

VLASTNOSTI INDIVIDUÁLNYCH SPRÁVNÝCH AKTOV (OKAMIH ROZHODNUTIA VO VECI V SPRÁVNOM KONANÍ)

V teórii ale najmä v praxi správnych orgánov má význam rozlišovať, *kedy je vo veci rozhodnuté*, resp. kedy vo veci ešte rozhodnuté nie je. Z tohto dôvodu sa v tejto kapitole zameriame najmä na určenie *okamihu, kedy správny orgán rozhodol vo veci*.

Aj keď lehoty pre rozhodnutie vymedzujú časový úsek, v ktorom musí prebehnúť konkrétne správne konanie, teda časový úsek, v ktorom správny orgán „rozhodne“,¹² majú len tzv. poriadkový charakter. Preto sa okamih, kedy je vo veci rozhodnuté odvodzuje spravidla od právnych účinkov rozhodnutia. Nachádzame rozdielne názory na to, čo sa rozumie pod tým, že je vo veci „rozhodnuté“, teda kedy nastane *okamih, kedy správny orgán rozhodol vo veci*.

Ide o nasledovné názory: postačí rozhodnutie vydať, oznámiť rozhodnutie, platne rozhodnúť, právoplatne rozhodnúť a podobne. Teória správneho práva definuje obsah niektorých týchto pojmov, aj keď v niektorých prípadoch k ich používaniu nenachádzame jednotný prístup.

a) Platnosť rozhodnutia

Vo vzťahu k účinkom rozhodnutí správnych orgánov je východiskovým pojmom *platnosť* rozhodnutia. Správny poriadok pojem platnosť neobsahuje a nedefinuje. Toto štádium právnej sily vyplýva z kontextu § 51¹³ správneho poriadku, ktorý upravuje spôsob oznamovania rozhodnutí a časový moment oznámenia rozhodnutia.

Podľa Stašu je individuálny správny akt *platný* vtedy, keď správny orgán uskutoční prejav vôle, ktorý je jeho obsahom aj navonok voči adresátom. Podľa tohto autora je rozhodnutie vydané ešte predtým, než nadobudne platnosť, pričom tiež uvádza, že pojem „vydanie rozhodnutia“ je v teórii aj v praxi vykladaný rôzne. V súlade s ustanoveniami českého správneho poriadku tak podľa neho pod *vydaním* správneho aktu, ktorý sa vyhotovuje písomne a individuálne sa oznamuje, rozumieť prvé odovzdanie rovnopisu písomného vyhotovenia na doručenie. V prípade rozhodnutia, ktoré nebolo ústne vyhlásené, môže byť sporné, či prejav vôle je uskutočnený navonok už samotným odovzdaním na doručenie (vydaním) alebo až dorúčením adresátovi, resp. prvému z viacerých adresátov. Autor, opierajúc sa o judikatúru, sa prikláňa k druhej možnosti.¹⁴

V ďalšom texte sa budeme zaoberať nasledovnými názormi na to, kedy je vo veci rozhodnuté:

¹² Napríklad § 49 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov.

¹³ Paragraf 51 ods. 1. zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov: Rozhodnutie sa účastníkovi konania oznamuje dorúčením písomného vyhotovenia tohto rozhodnutia, ak zákon neustanovuje inak. Deň doručenia rozhodnutia je dňom jeho oznámenia.

¹⁴ Porovnaj STAŠA, J. In: cit. dielo, s. 218.

1. vo veci musí byť v danej lehote rozhodnuté právoplatne,
2. rozhodnutie vo veci musí byť účastníkovi konania oznámené (je platné),
3. postačí, ak je rozhodnutie vydané bez toho, aby bolo doručené účastníkovi konania.

Súhlasíme s názorom Bártu¹⁵ a Frumarovej,¹⁶ že chápanie rozhodnutia vo veci podľa prvej skupiny by výrazne skracovalo lehoty pre rozhodovanie správnych orgánov a tiež by znamenalo značnú právnu neistotu (najmä pre správne orgány) a to predovšetkým z toho dôvodu, že právoplatnosť rozhodnutia závisí tiež od skutočností, ktoré nemôže správny orgán ovplyvniť (napríklad podanie opravného prostriedku).

Viacerí najmä českí autori sa prikláňajú k názoru Vrchného súdu v Prahe, podľa ktorého, ak zákon ustanovuje lehotu, v ktorej musí správny orgán vydať rozhodnutie, musí byť v tejto lehote rozhodnutie účastníkom konania riadne oznámené.¹⁷ Tiež sa prikláňame k názoru, že rozhodnutie vo veci musí byť účastníkovi konania riadne oznámené, spravidla doručením.¹⁸

Podľa tretej skupiny názorov by sa účastník konania ocital v neistej situácii, ak by k rozhodnutiu vo veci stačilo iba vydanie rozhodnutia bez jeho oznámenia.

Podľa nášho názoru je vo veci rozhodnuté dňom oznámenia rozhodnutia účastníkovi konania.

b) Účinnosť rozhodnutia

Teória od platnosti rozhodnutia odlišuje jeho *účinnosť*. Táto vyjadruje schopnosť rozhodnutia vyvolať zamýšľané právne účinky.

c) Právoplatnosť rozhodnutia

Právoplatné je z procesnoprávneho hľadiska také rozhodnutie, proti ktorému sa nemožno odvolať prípadne podať rozklad.¹⁹ Ak je rozhodnutie právoplatné, znamená to, že upravuje konečným spôsobom právne pomery účastníkov konania a túto skutočnosť musí každý rešpektovať. Právoplatnosť rozhodnutia zásadne bráni tomu, aby sa vo veci znovu konalo a rozhodovalo. Právna teória v tejto súvislosti hovorí o tzv. prekážke vo veci právoplatne rozhodnutej. Právoplatnosť je teda vlastnosť rozhodnutia, ktorej existenciu podmieňuje všeobecný záujem na stabilite právnych vzťahov založených rozhodovacou činnosťou správnych orgánov.²⁰

¹⁵ BÁRTA, J.: Lhůty pro rozhodnutí ve správním a v přestupkovém řízení. *Správní právo*, 1997, č. 1, s. 4.

¹⁶ FRUMAROVÁ, K.: *Ochrana před nečinností veřejné správy v českém právním řádu*. Praha : Linde Praha, 2005, s. 57.

¹⁷ Rozsudok č. j. 6 A 180/93-38 zo dňa 26. 5. 1995.

¹⁸ Paragraf 51 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov.

¹⁹ Porovnaj § 52 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov.

²⁰ Porovnaj KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok. Komentár s novelou účinnou od 1. 1. 2004*. Šamorín :

d) *Vykonateľnosť rozhodnutia*

Z terminologického a teoretického hľadiska je zaujímavé rozlišovať medzi *vykonateľnosťou*, *účinnosťou* a *vynútiteľnosťou* rozhodnutia. Účinnosť predstavuje vykonateľnosť v širšom zmysle slova a vynútiteľnosť je vykonateľnosťou v užšom zmysle.²¹

Pojem vykonateľnosť uvádza § 52 správneho poriadku a v našich podmienkach sa používa aj vo vzťahu k rozhodnutiam, ktoré „nemajú vykonateľný obsah“, teda tými, ktoré neukladajú žiadnu povinnosť.²² A to napriek tomu, že o vykonateľnosti, ako o vlastnosti rozhodnutia možno hovoriť len pri rozhodnutiach, ktoré vykonateľný obsah majú a iba pri tomto druhu rozhodnutí má zmysel uvažovať o vynucovaní ich plnenia.

Vývoj v Českej republike naznačuje, že v súvislosti s právnymi účinkami rozhodnutia je vhodné hovoriť o vykonateľnosti rozhodnutia a „iných právnych účinkoch, súhrnne potom o „účinnosti“.²³

Na záver treba uviesť, že problematika určenia okamihu, kedy je v správnom konaní rozhodnuté vo veci, je významná najmä z pohľadu účastníka konania. V menšej miere je to zreteľné v konaniach, ktoré sú zavŕšené vydaním rozhodnutia, ale máme na mysli najmä správne rozhodovacie procesy, ktoré sú poznačené nečinnosťou správnych orgánov. Iba vtedy, ak sme schopní určiť okamih, kedy má byť vo veci rozhodnuté, môžeme sa ako účastníci správneho konania účinne brániť využívaním všetkých druhov právnych prostriedkov proti nečinnosti, ktoré ponúka náš právny poriadok.

Recenzentka: *JUDr. Zlatica Pivková*

²¹ Porovnaj MIKULE, V.: Na okraj komentáre ke správniemu rádu. *Právnik*, 1970, č. 2, s. 139.

²² Porovnaj napríklad VRABKO, M. In: Vrabko, M. a kol.: cit. dielo, s. 54.

²³ Porovnaj STAŠA, J. In: Hendrych, D. a kol.: cit. dielo, s. 227 a 228.

Súhrn

Článok sa zameriava na jeden z najvýznamnejších správnoprávnych inštitútov v rámci individuálnej rozhodovacej činnosti. Autorka v ňom v nadväznosti na základné náležitosti individuálnych správnych aktov analyzuje ich vlastnosti. Zaoberá sa pritom ťažiskovo otázkami súvisiacimi s pojmom „rozhodnúť vo veci“. Dôvodom je skutočnosť, že v súvislosti s týmto pojmom sa v teórii správneho práva ale aj v praxi stretávame s odlišnými názormi.

Zusammenfassung

Dieser Artikel konzentriert sich auf eines der bedeutendsten verwaltungs-rechtliche Institute im Rahmen der individuellen Entscheidungstätigkeit. Die Autorin analysiert darin in Anlehnung an die grundlegenden Erfordernisse der individuellen Verwaltungsakte die Eigenschaften oder Merkmale derselben. Sie befasst sich dabei mit den Schwerpunktfragen, welche mit dem Begriff „sich in der Sache entscheiden“ im Zusammenhang stehen. Die Ursache ist darin zu suchen, dass im Zusammenhang mit diesem Begriff in der Theorie des Verwaltungsrechtes, aber auch in der Praxis, oft den differenzierten Interpretationen begegnet wird.

Summary

The article focuses on one of the most distinguished administrative-legal institutes in the scope of individual decision-making activities. The author in it, in connection to the basic terms of individual administrative acts, analyzes their characteristics. She also deals centrally with the questions associated with the concept of “deciding on matters“. The reason is the fact that in connection with this concept we come across different opinions in the theory of administrative law but also in practice as well.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

PREDPOJATOSŤ V SPRÁVNOM KONANÍ

Mária Srebalová

Podstata aplikácie práva spočíva v tom, že orgány verejnej moci so správnu, kontrolnou a súdnou právomocou realizujú právne normy vydávaním individuálnych právnych aktov. Subjektmi aplikácie práva sú len orgány verejnej moci s príslušnou právomocou a kompetenciou. Tieto orgány môžu realizovať právo presne stanoveným postupom, a to na základe práva. Tento proces presne upravený zákonmi, výsledkom ktorého je individuálny právny akt, sa nazýva aplikácia práva. Takúto aplikačnú právomoc majú napríklad orgány verejnej moci, ktoré zaradujeme do verejnej správy.¹

Rozhodovanie o konkrétnych právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v rámci verejnej správy patrí podľa § 1 ods. 2 správneho poriadku² správnym orgánom. Vo vzťahu k nestrannosti v rozhodovaní a rýchlosti správneho konania zohráva dôležitú úlohu práve tento subjekt aplikácie práva.

Správny orgán koná vždy prostredníctvom konkrétnej fyzickej osoby (zamestnanca alebo člena komisie), ktorá má faktický vplyv na postup a výsledok rozhodnutia. Na zabezpečenie nezaujatosti takejto osoby a objektivity rozhodovania slúži inštitút vylúčenia zamestnancov alebo členov správneho orgánu, ktorého úpravu nachádzame v § 9 – § 13 správneho poriadku.

---

¹ VACULÍKOVÁ, N. In: Ottová, E. – Vaculíková, N.: *Úvod do štúdia práva*. Bratislava : VO PraF UK, 1998, s. 80.

² Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov (správny poriadok).

Zárukou nestrannosti rozhodovania zamestnanca je jeho *nepredpojatost'*, t. j. schopnosť udržať si potrebný nadhľad nad posúdením a rozhodnutím konkrétnej veci, zaručujúci zákonnosť rozhodnutia.

Na to, aby bol zamestnanec z prejednávania a rozhodovania veci vylúčený, nie je potrebné jeho predpojatost' dokázať. Postačuje, ak o tom vznikli pochybnosti. Podľa správneho poriadku ide o pochybnosti o nepredpojatosti vo vzťahu k účastníkom konania alebo k ich zástupcom a o pochybnosti o nepredpojatosti vo vzťahu zamestnanca k veci, teda ku predmetu konania. Vždy je však potrebné zvážiť, či sú tieto pochybnosti odôvodnené.

Konanie o vylúčení nemá vo všetkých prípadoch rovnakú povahu. O správne konanie ide, ak skutočnosti nasvedčujúce vylúčeniu zamestnanca uplatnil účastník konania. V takomto prípade sa rozhoduje o vylúčení formou rozhodnutia, ktoré sa musí účastníkovi oznámiť. V ostatných prípadoch, teda ak dôvody vylúčenia uplatnil len zamestnanec správneho orgánu, nerozhoduje príslušný orgán formou rozhodnutia. Ide o interné opatrenie, ktoré sa účastníkovi konania neoznamuje.

V prípade, že namieta predpojatost' zamestnanca správneho orgánu účastník konania, má skutočnosti nasvedčujúce vylúčeniu zamestnanca správneho orgánu oznámiť *len čo sa o nich dozvie*.³

Oznámenie účastníka konania je podaním, ktoré sa adresuje správne mu orgánu, ktorý vo veci koná. Zamestnanec správneho orgánu na rozdiel od účastníka konania oznamuje skutočnosti nasvedčujúce jeho vylúčeniu svojmu najbližšie nadriadenému vedúcemu. Vedúci správneho orgánu to oznámi vedúcemu nadriadeného správneho orgánu.

Je možné zhodnotiť, že ustanovenia o procesnom postupe pri vylúčení zamestnancov a členov správneho orgánu sú koncipované tak, aby splnili účel objektívneho rozhodovania a sú v súlade s princípom zákonnosti. Správny poriadok neustanovuje účastníkovi konania povinnosť oznámiť dôvody vylúčenia konkrétnemu zamestnancovi správneho orgánu alebo nadriadenému vedúcemu. V podstate je možné a v praxi zaužívané, že tieto dôvody oznámi dokonca zamestnancovi správneho orgánu, voči ktorému smerujú (napríklad v rámci

³ Námietku zaujatosti voči zamestnancovi správneho orgánu možno uplatniť v ktoromkoľvek štádiu správneho konania až do vydania rozhodnutia, ale správny poriadok pritom neobsahuje výslovné ustanovenie o tom, dokiaľ treba takéto podanie urobiť. V tejto súvislosti je zaujímavou otázkou, či môže účastník konania uviesť skutočnosti nasvedčujúce vylúčeniu zamestnanca ako hlavný dôvod v odvolaní. Ako sme už uviedli, k vylúčeniu zamestnanca dochádza formou procesného rozhodnutia, proti ktorému nie je prípustné odvolanie. Ak námietku zaujatosti správny orgán nevyhoveli, môže túto skutočnosť účastník konania napadnúť až v rámci odvolacieho konania, proti rozhodnutiu vo veci. Zákon nevyklučuje možnosť uplatniť námietku zaujatosti až v rámci odvolania. Druhostupňový orgán však už nemá možnosť vylúčiť zamestnanca správneho orgánu prvého stupňa. V rámci konania o odvolaní sa už len posudzuje, či táto skutočnosť mohla mať vplyv na napadnuté rozhodnutie. Ak sa takéto skutočnosť preukáže, rozhodnutie sa zruší a vec sa vráti na konanie správne mu orgánu, ktorý rozhodol v prvom stupni. Druhostupňový správny orgán je povinný skúmať aj otázku, či námietka zaujatosti bola uplatnená bezodkladne po tom, čo sa to účastník konania dozvedel (§ 10 správneho poriadku). Ak by zistil, že námietka zaujatosti bola uplatnená oneskorene, prvostupňové rozhodnutie potvrdí a odvolanie zamietne.

ústneho pojednávania do zápisnice) teda nielen najbližšie nadriadenému vedúcemu, ktorý bude rozhodovať o tom, či je zamestnanec správneho orgánu z konania vylúčený.

Je tiež zrejmé, že účelom toho, aby zamestnanec správneho orgánu oznámil skutočnosti nasvedčujúce jeho vylúčenie *bez meškania* je okamžité prijatie interného opatrenia, ktorým sa zamestnanec vylúči z ďalšieho postupu a rozhodovania vo veci.

Zamestnanec správneho orgánu, ktorý sa dozvedel o skutočnostiach nasvedčujúcich jeho vylúčenie, je nielen povinný to bez meškania oznámiť, ale má aj povinnosť zdržať sa ďalších úkonov, kým príslušný správny orgán nerozhodne o jeho vylúčení. Zo správneho poriadku vyplýva, že obmedzenie zamestnanca zdržať sa ďalších úkonov nastupuje už od momentu získania znalosti o takýchto skutočnostiach. Zákon ho oprávňuje robiť iba úkony, ktoré nepripúšťajú odklad. Takýmito úkonmi sú tie, ktorých neodkladným nevykonaním by sa mohol sťažiť alebo zmať účel správneho konania.

Ako sme už uviedli, vždy je potrebné zvážiť, či sú pochybnosti o nepredpojatosti odôvodnené. Nebolo by to tak napríklad v prípade, ak sa zamestnanec správneho orgánu chce vyhnúť rozhodovaniu v spoločensky citlivej veci. K jeho vylúčeniu nebude preto postačovať iba jeho subjektívne vyjadrenie, že sa považuje za predpojatého.

Môže tiež ísť o prípady, ak účastník konania má zo subjektívnych dôvodov záujem na predĺžení správneho konania. V prípade, ak by postačilo pre rozhodnutie o vylúčení zamestnanca správneho orgánu vysloviť pochybnosti o predpojatosti bez uvedenia dôvodov, mohlo by to viesť k prierahom v konaní.

Uviedli sme už, že v správnom konaní môže byť vylúčený len konkrétny zamestnanec správneho orgánu, nie celý správny orgán. Z tohto dôvodu nie je možné použiť ustanovenia o vylúčení v prípadoch, keď ako správny orgán vystupuje jediná fyzická a osoba, ktorá navyše nemá postavenie zamestnanca správneho orgánu. V právnej s praxi neprichádza do úvahy napríklad vylúčenie vedúceho ústredného orgánu štátnej správy pri rozhodovaní o rozklade. Objektívnosť jeho rozhodovania do istej miery zaručuje účasť členov ním ustanovenej osobitnej komisie. Táto komisia nemá postavenie správneho orgánu. Ide o odborný poradný orgán. Napriek tomu, že členovia týchto komisií nie sú iba zamestnanci ústredného orgánu štátnej správy, pravidlá týkajúce sa vylúčenia zamestnanca správneho orgánu sa vzťahujú aj na nich.

Rovnako ako vedúci ústredného orgánu štátnej správy nemôže byť z preskúmania a rozhodovania veci vylúčený ani *starosta obce* (primátor mesta), keďže je v rámci obce jediným správnym orgánom. Zákon neumožňuje, aby túto právomoc preniesol na inú osobu alebo orgán. Zákon o obecnom zriadení upravuje iba vylúčenie zamestnanca obce.

Vzhľadom na to, že správny poriadok neumožňuje, aby bol vylúčený z konania vecne príslušný správny orgán, nemôže byť z konania vylúčený ani starosta obce, a preto podanie so žiadosťou o vylúčenie starostu nemôže spôsobiť zača-

tie konania v tejto veci. Osoba, ktorá podá takúto žiadosť, bude o tejto skutočnosti iba upovedomená.

Faktom je, že účastníci správnych konaní podávajú žiadosti o vylúčenie starostu pre predpojatosť, pričom nejde iba o výnimočné prípady. Táto skutočnosť nie je len dôsledkom nižšej odbornosti starostov, ale aj bližších kontaktov medzi obyvateľmi a predstaviteľmi obecnej samosprávy. Práve tu vzniká riziko nežiaduceho uplatňovania osobných záujmov a je porušované zákonné právo účastníka konania na to, aby o jeho veci rozhodoval správny orgán nestranne.

Ako sme už uviedli, objektivitu rozhodovania vedúceho ústredného orgánu štátnej správy aspoň v istej miere zabezpečuje zriaďovanie a činnosť osobitných komisií. Treba uviesť, že návrh takéhoto poradného orgánu nezaväzuje, ale napriek tomu je prejednanie rozkladu v takejto komisii obligatným procesným krokom.

ZÁVER

Vylúčenie starostu pre predpojatosť predstavuje zaujímavú legislatívnu otázku, keďže jej riešenie by sa malo dotknúť aspoň dvoch dôležitých právnych predpisov (zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov a zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov).

V konaniach, v ktorých nie je správnym orgánom starosta je otázka vylúčenia pre predpojatosť riešená v príslušných ustanoveniach správneho poriadku uspokojivo a zodpovedá princípu zákonnosti.

Nenachádzame však v rámci samosprávy nadriadený orgán, ktorý by o vylúčení starostu z prejednávania a rozhodovania veci mohol rozhodnúť a preto je potrebné zaoberať sa alternatívami, ktoré by riešili túto situáciu.

Jednou z možností je určenie subjektu, ktorý by mohol rozhodnúť o vylúčení starostu a následne, subjektu, ktorému by bolo možné zveriť rozhodovanie o právach a povinnostiach účastníkov konania namiesto starostu obce.

Druhým z možných riešení by bolo zriadenie komisie, ktorá by mala mať svojím poradným hlasom istý vplyv na rozhodnutie vo veci, podobne ako rozkladová komisia pri rozhodovaní vedúceho ústredného orgánu štátnej správy o rozklade.

Recenzentka: *JUDr. Zlatica Pivková*

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**FOUCAULTOVA KONCEPCIA SOCIÁLNEJ MOCI,
DISCIPLINARIZÁCIA A POSKYTOVANIE
VEREJNÝCH SLUŽIEB**

Ján Škrobák

ÚVOD

Na tradičné vymedzenie moci, ktoré si osvojila aj právna veda, možno vzťahovať nasledovné pojmové znaky:

1. Antropocentrický a subjektívny (subjektivistický) charakter

Tradičné vymedzenie sa viaže na ľudské vôľové konanie ako objekt moci a v miere zovšeobecnenia potrebnej pre interdisciplinárnu aplikovateľnosť poznatkov sociálnych vied vymedzuje moc ako schopnosť jedného subjektu (alebo sociálnej skupiny) ovplyvňovať konanie (alebo správanie sa) iného subjektu (sociálnej skupiny). Moc teda poníma ako schopnosť či atribút, ktorý sa pripisuje určitému subjektu. Jeho antropocentrizmus spočíva v tom, že subjektmi, ktoré vystupujú v mocenskom vzťahu, sú ľudia. Právna veda sa vplyvom človeka na prírodu a naopak nezaobráva v medziach štúdií moci, pretože sa vymykajú antropocentrizmu jej pojmových kategórií.

To, že tradičné ponímanie moci traktované v právnej vede je subjektívne, neznamená, že ide o individualistické ponímanie moci. Subjektom moci v práve nemusí byť len jednotlivец, ľudská bytosť, ale môže ním byť aj subjekt konštruovaný právom, teda právnická osoba, typicky právnická osoba verejného

práva, najmä štát. Právna veda by však v niektorých prípadoch mala pripustiť, že subjektom moci môže byť aj – z právneho hľadiska – non subjekt. Takýmto právnym non subjektom, ktorý je subjektom tradičného ponímania moci aj v rovinách, ktoré majú význam pre právo, môžu byť rôzne sociálne skupiny – napríklad „ultras“ futbalového klubu, zločinecká skupina, sociálne hnutie, občianska iniciatíva, dav či jednoducho verejnosť. Aj im možno pripísať v určitých prípadoch právne relevantnú schopnosť ovplyvňovať správanie iných subjektov, pričom na túto schopnosť nemožno nazerať zjednodušujúco ako na syntézu moci jednotlivých individuálnych aktérov.

Na tradičné vymedzenie moci teda možno vzťahnúť výrok, že „každý subjekt moci je buď človekom, alebo sa skladá z ľudí.“¹

2. Intencionalnosť

Tradičné vymedzenie moci sa viaže na uvedomelé a zámerné pôsobenie konkrétneho subjektu na iný subjekt, v interakcii, kde dochádza k nezlučiteľnému zameraniu ich vôľí, so zámerom presadiť svoju vôľu proti vôli druhého subjektu. Intencionalitu moci možno vyjadriť slovami britského sociológa A. Giddensa, podľa ktorého mocou rozumieme „schopnosť jedincov alebo skupín presadiť svoje vlastné záujmy alebo zábery aj napriek odporu druhých.“²

To, že moc je intencionálna, v zásade nič nevytvára o skutočných efektoch mocenského pôsobenia, ktoré môžu byť odlišné od zamýšľaných efektov, vrátane vedľajších efektov. Mocenská prevaha jedného zo subjektov natoľko výrazná, že jeho vôľa sa proti vôli druhého presadí s určitosťou v súlade so zámerom subjektu, ktorému svedčí mocenská prevaha, nie je daná ani vždy vtedy, keď prostriedkom mocenského pôsobenia je fyzické násilie. Napríklad ak policajt proti osobe použije fyzické násilie v podobe hmatov a chvatov, aby jej zabránil v úteku, nemožno s určitosťou predvídať, či presadí svoju vôľu, pretože sa môže stať, že osoba, proti ktorej zakročuje, svojou fyzickou silou či šikovnosťou prevyšuje policajta.³ Naproti tomu ak policajt pripúta osobu k vhodnému pevnému predmetu, napríklad ku kovovej obruči pevne zapustenej v murive budovy policajného útvaru, bude rozdiel v mocenskom potenciále taký, že možnosť, že osoba, ktorá chce utiecť, skutočne aj utečie, nebude daná.

¹ BÁRÁNY, E.: *Moc a právo*. Bratislava : Veda, 1997, s. 69.

² GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha : Argo, 2001, s. 334.

³ Pravda, v zmysle koncepcii P. Blaua by sa takáto situácia zrejme hodnotila skôr ako absencia moci na strane policajta, a nie ako zlyhanie jej použitia.

3. Relačný charakter

Ďalej možno povedať, že tradičné vymedzenia moci, bez ohľadu na traktovanú modalitu moci, sú (výslovne alebo implicitne; reálne alebo potenciálne) konštruované na relačnom resp. interakčnom základe. Tieto vymedzenia môžu výslovne vyjadrovať,⁴ alebo prípadne naopak výslovne odmietat' názor, že moc je vzťah, avšak vždy vychádzajú z predpokladu, že moc ak sa realizuje – realizuje sa vo vzťahu dvoch subjektov alebo spoločenských skupín. Relačný charakter moci v jej tradičnom ponímaní priamo vyplýva z jeho subjektívneho charakteru.

So stúpajúcou komplexitou modernej (a tým skôr postmodernej) spoločnosti sa zvyšuje význam neosobných prvkov v jej riadení. Tento trend je neprehliadnuteľný najmä v sociálnych inštitúciách a organizáciách, ktoré pôsobia v spoločnosti vo väčšom počte a výsledky ich pôsobenia na jednotlivcov sú približne rovnaké alebo aspoň porovnateľné – typickým príkladom sú školy. Takýto efekt nemožno dosiahnuť alebo uspokojivo vysvetliť výlučne uplatňovaním osobných prvkov. Uplatňovanie neosobných prvkov a charakteristík sociálneho prostredia⁵ v riadení spoločnosti však na druhej strane nemusí znamenať, že v takýchto prípadoch je potrebné „zavrhnúť“ tradičnú subjektívnu koncepciu moci. V jej intenciách možno tieto prvky interpretovať ako zdroje či prostriedky mocenského pôsobenia, ktorými disponuje určitý subjekt. Nemôžeme prehliadnuť, že aj niektorí autori, ktorí sa zaoberali problematikou moci v intenciách jej tradičného chápania, analyzovali aj sociálne štruktúry a inštitúcie ako zdroj či prostriedok moci. Podobný význam sa niekedy prikladá aj ďalším nesubjektívnym faktorom, napríklad objektívnym okolnostiam.

Braud nás však upozorňuje na úskalia subjektívneho a intencionálneho ponímania moci: V elementárnom – dyadickom vzťahu medzi dvoma jednotlivcami výkon moci sa ľahko vzťahuje na jeden subjekt. „Zato v (n-adickom) vzťahu, ktorý predpokladá intervenciu viacerých participantov, sa vynára pojem rozhodovacieho procesu, ktorého stupeň sofistikácie môže byť nanajvýš rozmanitý. Odvolanie sa na kolektívny subjekt môže vytvoriť ilúziu o možnosti identifikovať individuálnych aktérov, vyslovujúcich vlastnú vôľu, schopnú zavážiť významným spôsobom, t. j. až do takej miery, že vytvorí nevyhnutnú a dostatočnú podmienku pre konkretizáciu rozhodnutia. Tvrdenie, že prezident republiky stanovuje politiku národnej obrany, znamená jednoducho to, že sa inštitucionálne (a formálne) jednotlivcovi pripisuje celistvosť obzvlášť komplexného rozhod-

⁴ Porovnaj napr. HEYWOOD, A.: *Politická teorie*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 113; Philippe Braud hovorí o elementárnych formách moci, ktoré sa prejavujú v dyadickej interakcii, t. j. v interakcii medzi dvoma aktérmi: BRAUD, Ph.: *Od moci vo všeobecnosti k politickej moci*. In: Grawitz, M. – Leca, J. a kol.: *Rozprava o politickej vede. I. Politická veda ako spoločenská veda. Politický poriadok*. Prešov : KM-systém Prešov, 1999, s. 295.

⁵ KAŠČÁK, O.: *Moc školy. O formatívnej sile organizácie*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied a Typi, vydavateľstvo Trnavskej university, 2006, s. 16.

vacieho procesu, o ktorom by sa rovnako dobre (dokonca lepšie ...?) dalo povedať, že je bez subjektu... A fortiori, v rozpore s tým, čo sa niekedy obhajuje, je nemožné považovať úmyselný element v mocenskom vzťahu za nevyhnutný.⁶

Pendantom, prípadne doplnkom tradičného chápania moci je chápanie moci označované v politologickej literatúre ako štrukturálne.⁷ Jeho podstatnou črtou je nazeranie na moc ako na „určitú črtu sociálneho systému ako celku.“⁸ Moc v tomto chápaní nie je kapitálom, ktorý niekto môže získať a následne ho mať a cielene využívať.⁹ Prikláňam sa k názoru, že sociálna či štrukturálna koncepcia moci vylučuje, aby sa na moc nazeralo ako na schopnosť, spôsobilosť či vlastnosť. Používanie týchto pojmov totiž predpokladá danosť individualizovateľného subjektu, ktorému by sme ich mohli pričítať. Takéhoto subjektu v prípade sociálnej moci niet. To nás privádza k poznaniu fundamentálneho kvalitatívneho rozdielu medzi mocou v tradičnom ponímaní, ktoré ju chápe ako atribút subjektu, a mocou v sociálnom či štrukturálnom ponímaní, ktoré ju chápe ako atribút sociálnych štruktúr a väzieb, z ktorých vyrastá.

Sociálnu koncepciu moci možno skôr než ako intencionálnu označiť ako teleologickú. Z už spomínaných dôvodov ju nemožno spájať so zámerným pôsobením, je však nerozlučne spojená s pôsobením, ktoré smeruje k určitému účelu – spravidla pôjde o ustálené následky (najmä socializácia jednotlivca), ktoré sú spoločnosťou vnímané a mnohokrát široko akceptované, čo však nemusí znamenať, že ľudia tieto následky vnímajú a chápu ako výsledok mocenského pôsobenia. Preto je v súvislosti s koncepciou sociálnej moci výstižnejšie hovoriť o účele, s ktorým sa spája, a ktorý môže mať rôznu mieru sociálnej percepcie, reflexie a akceptácie, než o zámere, s ktorým sa spája.

1. MICHEL FOUCAULT A JEHO ŠTÚDIE MOCI

Michel Foucault, kontroverzný¹⁰ francúzsky mysliteľ dvadsiateho storočia, býva označovaný ako predstaviteľ štrukturalizmu,¹¹ resp. postštrukturalizmu,¹² sám však takéto etiketovanie odmietal. Jeho koncepcie moci sa uvádzajú medzi štrukturalistickými koncepciami moci na poprednom, často na prvom mieste.¹³

⁶ BRAUD, Ph.: dielo cit. v pozn. 4, s. 305.

⁷ ADAMOVÁ, K. – KRŽÍKOVSKÝ, L.: *Základy politologie*. Praha : C. H. Beck, 2004, s. 139.

⁸ HEYWOOD, A.: dielo cit. v pozn. 4, s. 114.

⁹ KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 18.

¹⁰ M. Marcelli píše o prijatí a vnímaní Foucaultových Dejín šialenstva, že túto knihu „jedna časť čitateľov pokladala za výsledok výnimočného myšlienkového novátorstva, kým pre iných len dokazovala ideologickú zvrátenosť jej autora.“ Bližšie pozri MARCELLI, M.: *Michel Foucault alebo Stať sa iným*. Bratislava : Kaligram, 2005, s. 45.

¹¹ Pozri napr. KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 16.

¹² BARŠA, P. – FULKA, J.: *Michel Foucault. Politika a estetika*. Praha : Dokořán, 2005, s. 37. P. Barša na inom mieste nazýva Foucaulta „posthumanistom“.

¹³ Napríklad internetová encyklopédia Wikipedia vo svojej anglickej mutácii venuje Foucaultovi v rámci hesla Power najväčší priestor. Pozri http://en.wikipedia.org/wiki/Power_%28sociology%29.

Napriek pozornosti, ktorú Foucault venoval štúdiu moci, nepodáva jej „učebnicovú, definíciu, ba dokonca, ako píše M. Marcelli: „Foucault odmieta vysloviť zhrňujúcu definíciu moci a ani predstava vybudovať teóriu moci ho nepríťahuje.“¹⁴ Jeho prístup charakterizuje skôr príklon „k analytike moci, to znamená k definovaniu špecifickej oblasti, ktorú formujú mocenské vzťahy a k určeniu nástrojov, ktoré ju umožnia analyzovať.“¹⁵ Moc podľa Foucaulta „nie je inštitúcia a nie je ani štruktúra; to nie je nejaká sila, ktorou by boli podaktorí obdarení: je to pomenovanie, ktoré sa prepožičiava istej komplexnej strategickej situácii v danej spoločnosti.“¹⁶ Táto formulácia vychádza z chápania dejín ako fragmentovaného, nekontinuálneho, na rôznych úrovniach sa odohrávajúceho boja medzi silami v spoločnosti, v rámci ktorého dochádza k nastoľovaniu mocenskej konštelácie, ktorú Foucault nazýva komplexnou strategicou situáciou v spoločnosti. Táto konštelácia sa reprodukuje prostredníctvom mechanizmov, ktorými sú vytvorenie normy, to jest v podstate arbitrálne odlíšenie normality a subnormality; mechanizmy, ktorými sa indivíduá „normalizujú,“ kontrola dodržiavania noriem, vymedzenie diskurzov, v rámci ktorých sa pristupuje k realite, ktoré vymedzujú vedenie a určujú pravdu a hodnoty. „Nové vstupuje na scénu histórie v dobách, keď je narušená hladká reprodukcia systému. V *normálnych časoch* prebieha zápas len v latentnej podobe – odporujúce sily sú totiž vytlačené do podzemia.“¹⁷ V tomto zmysle Foucault otočil a radikalizoval známy bonmot, že vojna je pokračovaním politiky – len inými prostriedkami. Podľa Foucaulta naopak politika je pokračovaním vojny v časoch, ktoré sa zvyknú označovať ako obdobie mieru a ktoré Barša nazval „normálne časy“. Sú to periódy relatívneho pokoja po vojnách, revolúciách či spoločenských prevratoch, keď určité sily v spoločnosti prevládnu. V tomto období sa v spoločnosti uplatňujú mechanizmy, ktoré prispievajú k účelu zachovania určitej dosiahnutej mocenskej konštelácie. „V *revolučných dobách* je toto vylúčenie spochybnené. Marginalizované sily vystupujú z podzemia na povrch. Nad usadeninami minulosti i projekciami budúcnosti získava dočasnú prevahu prítomný zápas. Z neho potom povstáva nová forma panstva ... Genealogická história sa snaží nahmatávať práve túto bezčasovú a bezmiestnu hru nových podmanení, vojnu interpretujúcich vôľ, ktoré do seba narážajú nielen medzi jednotlivcami a skupinami, ale aj v ich vnútri.“¹⁸

Foucault sa subjektom nezaobera ako vládnucom alebo ovládaným, ale hovorí, že moc subjektom „prechádza“. Navrhuje, aby sa pri štúdiu moci nevychádzalo zo subjektu (subjektov) moci, ale z mocenského vzťahu samotného, z toho, čo je v ňom faktálne, efektívne. Sám vzťah determinuje prvky, na ktoré

¹⁴ MARCELLI, M.: dielo cit. v pozn. 10, s. 121.

¹⁵ MARCELLI, M.: dielo cit. v pozn. 10, s. 121.

¹⁶ FOUCAULT, M.: *La volonté de savoir*. I. diel. Paríž : Gallimard, 1976, s. 123.

¹⁷ BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 53.

¹⁸ Tamže, s. 54.

sa vzťahuje.¹⁹ „Moc nie je nikdy lokalizovaná tu alebo inde, nikdy sa nenachádza v určitých rukách, nikdy nie je privlastnená rovnako, ako je privlastnené bohatstvo alebo majetok. Moc funguje. Moc pôsobí v sieti a v tejto sieti jedinci nielen obiehajú, ale vždy sa nachádzajú v postavení, keď túto moc znášajú a tiež vykonávajú. Nie sú nikdy inertným alebo súhlasiacim cieľom moci, sú vždy jej prenášačmi. Povedané inak, moc jedincami prechádza, neupieva na nich.“²⁰ Jednotlivec ako subjekt teda nemôže byť subjektom, ktorý vládne mocou, skôr je sprostredkovateľom či prenášaťom mocenského pôsobenia. Osoby, ktorým tradične pripisujeme mocenské postavenie, nie sú vo vzťahu k sociálnej moci v kvalitatívne podstatne odlišnom postavení, ako tí, ktorých zvyčajne považujeme za ovládaných. Sociálna moc, ktorá tak pôsobí napríklad v škole či v klinike, nie je mocou učiteľov či lekárov, učelia a lekári sú väčšmi, pokiaľ ide o ich konanie a postavenie v štruktúrovaných sociálnych vzťahoch, prvkami jej inštitúcií, ako jej nositeľmi. Každý jednotlivec, ktorý tvorí súčasť určitého sociálneho telesa, je vystavený pôsobeniu sociálnej moci, bez ohľadu na sociálnu rolu. Učiteľ i lekár svoju rolu naplňujú v medziach sociálnych regulatívov. Možno sa stotožniť s Kaščákovou rečníckou otázkou, ktorou vysvetľuje, prečo nikto nemôže byť „pánom“, či „výhradným držiteľom“ sociálnej moci: kto môže byť vlastníkom či určovateľom kultúry, tradície, či histórie?²¹

Foucault vo svojom diele výslovne používa pojem sociálna moc, a to pre označenie moci, ktorej prostriedkom či modalitou je disciplína resp. disciplinarizácia.²² Disciplína a techniky moci sú ústredným pojmom Foucaultovho diela *Dozerať a trestať*, ktoré po prvý raz vo francúzskom origináli vyšlo v roku 1975. Foucault v ňom analyzuje disciplínu ako komplex techník moci, ktoré sa v ľudskej spoločnosti utvorili v období počnúc osemnástym a devätnástym storočím. Disciplína je prostriedkom, ktorý umožňuje ovplyvňovať správanie aj veľkého počtu ľudí vo formálnych spoločenských vzťahoch v rámci spoločenských organizácií. „Disciplína je priamym dôsledkom pôsobenia formálnych podmienok a režimu organizácie na človeka ... vyplýva z objektívnych charakteristík sociálnej organizácie.“²³

Sociálna moc pôsobí prostredníctvom základných sociálnych a kultúrnych prvkov, teda inštitúcií (v zmysle ustálených a štandardizovaných spôsobov správania a konania v danej spoločnosti) a organizácií (v zmysle foriem koordinácie spôsobov správania a konania v rámci istého sociálneho útvaru).²⁴

Foucault výslovne uvádza, že neexistuje moc, ktorá by sa vykonávala bez série zámerov a cieľov.²⁵ Pôsobenie sociálnej moci vedie k sociálnej integrácii

¹⁹ FOUCAULT, M.: *Je třeba bránit společnost*. Kurz na Collège de France. Praha : Filosofia, Nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, 2005, s. 54.

²⁰ FOUCAULT, M.: tamže, s. 42.

²¹ KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 23.

²² FOUCAULT, M.: *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava : Kalligram, 2004, s. 218.

²³ KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 39.

²⁴ KAŠČÁK, O.: tamže, s. 20.

²⁵ FOUCAULT, M.: *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Praha : Hermann a synové, 1999, s. 111.

a k socializácii človeka. V dôsledku pôsobenia sociálnej moci sa teda človek integruje do ľudskej spoločnosti, do ľudských spoločenstiev, do rôznych sociálnych sfér, do formalizovaných spoločenských vzťahov. Sociálna moc vedie človeka k správaniu, ktoré je sociálne konformné a zabezpečuje reprodukciu spoločnosti. Toto správanie je sociálne limitované a v podstate zautomatizované a stereotypné. Napokon, aj naopak platí, že socializácia sa v iných rovinách stáva podmienkou pôsobenia sociálnej moci. „Jedinec je dôsledkom moci a súčasne jej prostredníkom práve v miere, v akej je jej dôsledkom: moc prestupuje jedincom, ktorého konštituovala.“²⁶ Moc je teda produktívna sila, ktorej produktom je človek – subjekt. P. Barša o časti Foucaultovho filozofovania hovorí ako o genealogickom skúmaní moci formujúcich našu identitu.²⁷

Kľúčovým prejavom sociálnej moci sa stáva nie represia a penalizácia, ale sociálna kontrola. Foucault mocenské pôsobenie spája s kontrolou času (časové rozvrhy ako podmienka organizačnej disciplíny),²⁸ tela, gest, dokonca aj s priestorovým usporiadaním verejných stavieb, keď píše, že „priestor má základný význam vo všetkých formách spoločenského života; priestor má základný význam v každom uplatňovaní moci.“²⁹ „Vďaka dozeraniu sa disciplinárna moc stáva integrovaným systémom, ktorý je vnútorne spätý s ekonómiou a cieľmi dispozitívu, kde pôsobí. Aj tento dispozitív sa organizuje ako mnohoraká, automatická a anonymná moc, pretože dozeranie síce naozaj spočíva na individuách, funguje však ako sieť vzťahov ... Táto sieť drží celok a umožňuje, aby ním úplne prenikali mocenské účinky, ktoré sa navzájom podporujú: ustavičný dozor nad dozorcami. V hierarchizovanom dozore disciplín moc nie je vecou, ktorú máme, neprenáša sa ako vlastníctvo; funguje ako mašinéria.“³⁰

Foucault na jednej zo svojich prednášok na Collège de France povedal, že moc treba študovať „mimo model Leviathana“, mimo pole vymedzené právnou suverenitou a inštitúciou štátu, ide o to, analyzovať ju podľa techník a taktík panstva.³¹ Sociálna moc na rozdiel od verejnej moci štátu a iných verejnoprávnych subjektov nie je mocou založenou na „ospravedlňovaní“ či legitimitate. Sociálna moc pôsobí, a je efektívna a v zásade aj akceptovaná. Slovom H. Arendtovej, táto moc „nepotrebuje žiadne ospravedlnenie“, pretože je súčasťou samej existencie spoločenstiev.³² Pokus prepísať ju v celom rozsahu do normativity práva by s veľkou pravdepodobnosťou viedol k nepredvídaným, možno veľmi negatívnym spoločenským dôsledkom, tak ako to v prípade normatívnej úpravy zložitých spoločenských systémov býva.³³

²⁶ FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 19, s. 42.

²⁷ BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 18.

²⁸ GIDDENS, A.: dielo cit. v pozn. 2, s. 294.

²⁹ FOUCAULT, M.: Priestor, vedenie a moc. In: FOUCAULT, M.: *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 39.

³⁰ FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 22, s. 178 - 179.

³¹ FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 19, s. 46.

³² ARENDTOVÁ, H.: *O násilí*. Praha : Oikomeneh, 1995, s. 40.

³³ Jedným zo základných postulátov liberalizmu je myšlienka, ktorej opodstatnenosť sa podľa môjho názoru

Stručne možno poznatky o sociálnej moci zhrnúť nasledovne: Ide o moc, ktorá nie je atribútom konkrétneho, individualizovaného subjektu, ale vyplýva z objektívnych charakteristík sociálnych štruktúr. Jej vplyv na človeka sa prejavuje prostredníctvom disciplinarizácie a disciplíny. Pod týmto vplyvom dochádza u jednotlivca k interiorizácii určitých sociálnych noriem a vzorcov správania, ktoré umožňujú racionálny a bezporuchový chod spoločenských inštitúcií a organizácií. V tomto zmysle sociálna moc funguje ako systém zabezpečujúci kohéziu a reprodukciu spoločnosti. Jej pôsobenie na jednotlivca je skôr konštruktívne ako deštruktívne: sociálna moc si subjekt nepodrobuje, ale ho vytvára, najmä v procese socializácie. Disciplinárna moc je spoločnosťou akceptovaná a jednotlivci sa preto spravidla nezamýšľajú nad otázkami legitimacy jej pôsobenia.

2. (POKUS O) PRIEMET FOUCAULTOVEJ KONCEPCIE MOCI DO ROVINY ADMINISTRATIVISTIKY

Foucaultovo ponímanie moci sa z hľadiska kategórií administrativistiky javí byť neuchopiteľné a príliš široké. Vyplýva to zo skutočnosti, že právna veda sa v konečnom dôsledku zaoberá správaním sa ľudí vo vzťahoch medzi ľuďmi. Preto - aspoň napohľad - niet dôvodu, prečo by sa právna veda mala zaoberať koncepciou moci, v ktorej chýba osobnostný, konkrétne individualizovaný subjekt – nositeľ moci. Ak aj vo východisku týchto úvah z juristického hľadiska pripustíme existenciu moci, ktorá nemá konkrétneho nositeľa, budeme zrejme a priori predpokladať, že takýto druh moci sa nutne nemôže realizovať v rámci právnych vzťahov. Napokon, Foucault píše, že kontrolu, ktorou sa fakticky zaisťuje súdržnosť spoločnosti, v žiadnom prípade nemožno transkribovať do práva, ktoré ju nevyhnutne sprevádza. Výkon moci sa podľa Foucaulta odohráva medzi dvoma medzami: právom suverenity a disciplinárnou mechanikou. Disciplinárne postupy sú síce nositeľmi diskurzu pravidla, nie však juristického, ktoré je odvodené od suverenity, ale prirodzeného pravidla, to jest normy. Definujú kódex, ktorý nebude kódexom zákona, ale kódexom normalizácie, a budú nutne odkazovať na nejaký teoretický horizont, ktorý nebude právnym zdôvodnením, ale sférou vied o človeku. V súčasnosti moc pôsobí jednak prostredníctvom práva a disciplinárnych techník, diskurzy, ktoré sa zrodili z „disciplinarizácie“, zaplavujú právo a postupy normalizácie čoraz viac ujarňujú zákonné postupy.

---

osvedčila v priebehu dejinného vývoja ľudskej spoločnosti, a sice, že spoločnosť je v súčasnosti taká zložitá, že úplne presahuje schopnosť každého plánovača pochopiť ju, a teda aj schopnosť efektívne ju normatívne regulovať bez nezamýšľaných dôsledkov. Pozri BUTLER, E.: *Hayek a jeho prínos k ekonomickému a politickému mysleniu dneška*. Bratislava : Inštitút liberálnych štúdií, 1996, s. 82. V tejto súvislosti je zaujímavý postreh P. Baršu, podľa ktorého neskorý Foucault odmieta „globálne sociálne experimenty riadené mocensky zhora“. BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 20. Pozri aj rozhovor Paula Rabinowa s Michaelom Foucaultom: FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 29, s. 30.

Jednotlivé disciplinárne normalizácie čoraz viac narážajú na právny systém suverenity, stále zreteľnejšie sa prejavuje ich vzájomná nekompatibilita. Práve preto, kvôli uzurpáciám zo strany mechaniky nastolovania dicitplíny, kvôli onomu vzostupu moci, ktoré sa viaže na vedecké vedenie, sa dnes nachádzame v takej situácii, že jediné existujúce, zdanlivo solídne útočisko, ktoré snád' máme, je práve útočisko práva.³⁴

Foucault takto začiatkom sedemdesiatych rokov hovorí o jednom z problémov postmodernej spoločnosti, ktorý však zrejme nebol cudzí ani modernej spoločnosti, keďže techniky disciplíny sa zrodili práve v období moderny. Obdobnú obavu (avšak v duchu tradičnej koncepcie moci) vnímame vo výroku A. Giddensa na margo byrokracie, keď píše, že „organizácie nám často odnímajú právo rozhodovať a prenášajú ho na úradníkov a odborníkov, ktorých len ťažko môžeme ovplyvniť. Organizácie ako zdroje spoločenskej moci tak môžu podriaadiť jedinca diktátu, ktorému obvykle nie je schopný účinne vzdorovať“.³⁵ Zatiaľ čo ešte podľa Locka sa jednotlivec vzdával časti svojej slobody, aby ju potom nachádzal v štáte, ktorý však bol limitovaný spoločenskou zmluvou, v myslení posledných dekád dvadsiateho storočia jednotlivec, ktorý užíva požitky a služby, ktoré mu poskytuje spoločnosť, sa dobrovoľne, no často neuvedomele, vystavuje pôsobeniu moci, ktorá je neosobná a právo stráca efektívnu schopnosť usmerňovať ju.

Pri komplexnom pohľade na Foucaultovu koncepciu moci a jej vzťah k administratívike zistíme, že viaceré aspekty výkonu sociálnej moci prostredníctvom sociálnych inštitúcií a organizácií sa vôbec nedotýkajú jej predmetu; ďalej zistíme, že niektoré aspekty výkonu sociálnej moci prostredníctvom sociálnych inštitúcií a organizácií – vrátane organizačných aspektov – sú vo väčšej alebo menšej miere upravené správnym právom a ako právne inštitúty sú predmetom záujmu administratíviky (alebo na to aspoň čakajú). Sú to sociálne inštitúcie spojené predovšetkým s poskytovaním verejných služieb a organizácie, ktoré tieto služby poskytujú, najmä verejnoprávne korporácie a subjekty, ktoré sa v českej, nemeckej i medzivojnovnej československej literatúre označovali ako verejné ústavy, dnes sa v slovenskej literatúre používa skôr pojem verejnoprávne inštitúcie.³⁶ Nemožno preto povedať, že administratívika sa sociálnou mocou nezaobera vôbec. Foucaultove štúdie moci sa zaoberajú spoločenskými vzťahmi v komplexnosti.³⁷ Presahy v predmete medzi administratívikou, správnym právom a Foucaultovými štúdiami moci sú teda nevyhnutné. Otázkou teda je skôr to, či a v akej miere administratívika Foucaultove poznatky ucho-

³⁴ FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 19, s. 48 a nasl.

³⁵ GIDDENS, A.: dielo cit. v pozn. 2, s. 289.

³⁶ Pozri napr. PRUSÁK, J.: Obsoletná/absolentná právna norma, verejnoprávna korporácia a verejnoprávna inštitúcia. In: *Justičná revue*, 58, 2006, č. 11, s. 1624-1637.

³⁷ Pre vzťah Foucaultovej koncepcie moci a administratíviky má kľúčový význam jeho výrok, že „od chvíle, keď treba narábať so spoločnosťou, už sa nedá predpokladať, že ňou môže úplne preniknúť polícia.“ Pozri FOUCAULT, M.: dielo cit. v pozn. 29, s. 30.

pí a spracuje. Pre administrativistu sa stávajú Foucaultove štúdie obzvlášť cenné tým, že sa zaoberal mocou v súvislosti s inštitúciami, ako sú klinika, psychiatrická liečebňa, škola, univerzita, väznica či armáda. Hlavný deficit súčasnej slovenskej administrativistiky s ohľadom na koncepciu sociálnej moci a štúdie, ktoré jej venoval Foucault, vidím práve v kategóriách disciplinarizácie a techník ovládania, ktoré sa v širokej miere uplatňujú aj v tej činnosti verejnej správy, ktorá je zameraná na poskytovanie verejných služieb.

Bolo by príliš zjednodušujúce tvrdiť, že protikladom moci toho, kto vládne mocou, je individuálna sloboda toho, kto by bol inak mocensky ovládaný, alebo, dovedené do extrémov, že neohraničená moc znamená neohraničenú možnosť (schopnosť) ovplyvňovať správanie sa ľudí, neohraničená sloboda znamená úplné oslobodenie od moci iných. Iste, vychádzajúc z myšlienok klasika liberálnej politickej filozofie J. S. Milla, individuálnu slobodu možno chápať aj ako „moc“ rozhodovať o vlastnom osude.³⁸ Avšak ani absolútna moc nevylučuje slobodu absolútne, absolútnou negáciou slobody je len hrubé fyzické donútenie (pozri vyššie). Možno však tvrdiť, že rozširovaním sféry moci sa zužuje priestor „byť iný“. Ťažko však odpovedať na otázku, čo predstavuje väčšie ohrozenie pre sféru slobody, či skutočnosť, že právo ako útočisko pred technikami disciplíny slabne, alebo naopak prípadné pokusy (prostredníctvom) práva zvrátiť tento stav, sociálne inštitúcie regulovať v čo najväčšej miere a čo najpodrobnejšie, aj keď s cieľom ochrániť slobodu.³⁹

Tu môže vyvstať sčasti naozaj oprávnená pochybnosť, či to je skutočný problém. Veď ten, kto sa vystavuje takémuto mocenskému pôsobeniu, vystavuje sa mu dobrovoľne, nie z donútenia, ale z vlastného slobodného rozhodnutia, približne rovnako, ako keď podpisom adhéznej obchodnej zmluvy akceptujeme aj často nevýhodné všeobecné obchodné podmienky.⁴⁰ Ľudia sa dobrovoľne podriaďujú disciplinarizácii aj preto, že „disciplinované konanie (ako konanie sociálne konformné) má spravidla pozitívny sociálny ohlas a priaznivé sociálne efekty, čo znamená, že sa ho prirodzene snaží reprodukovať aj samo individuum.“⁴¹

Navyše, jednotlivец by sa predsa pôsobeniu tejto moci mohol zrejme „vymknúť“, jednoducho tak, že sa vzdá verejných služieb (verejných statkov), ktorých poskytovanie je spojené s mocenským pôsobením. V skutočnosti však nie je vždy možné vzdať sa užívania verejných služieb, ktoré nás vystavujú mocenskému pôsobeniu. A to zo štyroch dôvodov: Užívanie určitých verejných služieb alebo verejných ústavov nie je vždy dobrovoľné (plnenie povinnej školskej do-

³⁸ MILL, J. S.: *O politickej slobode*. Bratislava : Kalligram, 2001, s. 110 a nasl.

³⁹ Takto položená otázka je však už otázkou politickou.

⁴⁰ Porovnaj napr. s úvahami K. Berana o problematike dobrovoľného užívania verejných služieb. BERAN, K.: *Právnické osoby veřejného práva*. Praha : Linde Praha, 2006, s. 91 a nasl. Pozri aj „výmennú koncepciu moci P. Blaua, ktorý poníma mocenské vzťahy ako vzťahy dobrovoľnej výmeny, s výnimkou prípadov priameho fyzického donútenia. BLAU, P.: *Exchange and Power in Social Life*. New York : Wiley, 1964.

⁴¹ KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 41.

chádzky, povinné poistenie, povinné očkovanie, výkon trestu odňatia slobody,⁴² detencia), teda sú prípady, keď sa užívanie služby, statku či ústavu vzdať prosto nemožno. Ďalej, aj v prípadoch, keď je verejné užívanie z právneho hľadiska dobrovoľné, užívateľ často nemá fakticky inú možnosť, než službu užívať, lebo je buď na ňu objektívne odkázaný (užívanie pozemných komunikácií), alebo aspoň – vzhľadom na to, že jemu a vo všeobecnosti členom spoločnosti bola dlhodobá a stabilne poskytovaná – si osvojil subjektívne presvedčenie, že je na ňu odkázaný.⁴³ Aj vytváranie takéhoto presvedčenia, či už zámerné, alebo nie, možno považovať za určitý druh mocenského pôsobenia, pretože ovplyvňuje správanie ľudí prostredníctvom ovplyvňovania ich potrieb a preferencií.⁴⁴ Za tretie, osoby vystavené pôsobeniu sociálnej moci v špecifických kontextoch (škola, nemocnica, väznica), sú často osoby vyžadujúce zvýšenú pozornosť a ochranu zo strany spoločnosti a zákonodarcu (deti, sociálne odkázaní, ľudia z neprispôsobivých sociálnych skupín, nezamestnaní, starí ľudia, chorí), inak povedané, ide o osoby, ktoré vzhľadom na svoje osobnostné charakteristiky majú menšie možnosti „brániť“ sa proti „tlaku systému“. E. Bárány upozorňuje na význam administratívneho práva práve v súvislosti so spoločenskými vzťahmi, „kde by jednotlivec bez právnej ochrany bol pričasto natoľko slabší, že jeho situáciu by vystihoval výraz „bezmocnosť“.“⁴⁵ Napokon, štvrtým dôvodom je práve skutočnosť, že destinár verejnej služby, ktorá je mu poskytovaná a s ktorou sa spája mocenské pôsobenie, si túto skutočnosť nemusí uvedomovať, keďže, ako píše O. Kaščák, zo strany socializovaných jedincov býva takéto sociálne pôsobenie často neuvedomované a nespochybnované.⁴⁶

Pokus vysporiadať sa s Foucaultovou koncepciou moci v rovine administratívistiky viedol teda k pokusu formulovať problém, ktorý sa s ňou (napohľad či skutočne) spája. Je asi prirodzené, že ak sa administrativista či konštitucionalista konfrontuje s poznatkom o nejakom mocenskom pôsobení na človeka, bude uvažovať o tom, či je legitímne, či je legálne, a ak nie je, ako pred ním možno človeka ochrániť prostredníctvom práva. Vnímať techniky disciplíny len ako problém a ohrozenie pre slobodu jednotlivca, je z hľadiska právnického myslenia pochopiteľná reakcia, no ide o prístup, ktorý sa zakladá na nepochopení Foucaultových myšlienok a vôbec koncepcie sociálnej moci. Takéto mocenské pô-

⁴² Zabezpečovanie výkonu trestu a ochranného opatrenia uloženého súdom v trestnom konaní má z materiálneho hľadiska povahu správnej činnosti.

⁴³ Ako písal už pred takmer storočím M. Weber, rast byrokratickej je do istej miery funkciou rastu bohatstva, ktorý spätne pôsobí na ľudské potreby, a tak rastie subjektívna nevyhnutnosť organizovanej spoločensko-hospodárskej a interlokálnej, teda byrokratickej starostlivosti o najrôznejšie životné potreby, predtým buď neznáme, alebo uspokojované súkromnohospodársky a lokálne. Pozri WEBER, M.: *Autorita, etika a spoločnosť. Pohľad sociologa do dejín*. Praha : Mladá fronta, 1997, s. 76.

⁴⁴ Podľa H. Marcusa vyspelé industriálne spoločnosti ovládajú svojich občanov všadeprítomnou manipuláciou ich potrebami, umožnenou modernými technológiami. V. Packard písal v obdobnom duchu o schopnosti manipulovať ľudským správaním vytváraním potrieb.

⁴⁵ BĀRĀNY, E.: dielo cit. v pozn. 1, s. 99.

⁴⁶ KAŠČĀK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 19.

sobenie totiž nemožno v plnej miere podriadiť požiadavke legitimacy a legality, a to ani pokiaľ ide o rozsah, ani pokiaľ ide o konkrétne prostriedky mocenského pôsobenia. Pokus spraviť to a v úplnosti regulovať disciplinarizačné praktiky, by viedol k znefunkčneniu sociálnych inštitúcií, od ktorých závisí reprodukcia spoločnosti, a v konečnom dôsledku ku kolapsu sociálnych štruktúr. O. Kaščák, rozvíjajúc východiská koncepcie sociálnej moci, píše, že „nevyhnutným predpokladom sociálneho života je, aby sa fungovanie základných prvkov sociálnej štruktúry nespochybňovalo a neposudzovalo z individuálneho hľadiska.“⁴⁷

Na pôsobenie sociálnej moci na druhej strane nemožno hľadiť ani ako na nedotknuteľné alebo nezmeniteľné⁴⁸. (Aj) právo je prostriedkom, ktorým možno dosiahnuť zmenu existujúceho stavu sociálnych štruktúr a nie raz sa právotvorcovi úspešne podarilo eliminovať niektoré nežiadúce disciplinarizačné praktiky, ako boli fyzické tresty na školách, či posteľe s mrežami v zdravotníckych zariadeniach.

Otázky, či a v akom rozsahu právo má chrániť jednotlivca pred pôsobením neosobnej, sociálnej moci, a či to vôbec dokáže, sú v rámci verejného sektora aktuálne práve najmä vo verejnej správe, pretože s touto zložkou verejnomocenského inštitucionálneho mechanizmu sa občan dostáva najčastejšie a najosobnejšie do kontaktu. Na rozdiel od súdnictva, zákonodarstvo a verejná správa sú v živote jednotlivca všadeprítomné. Rozdielom však je spôsob, akým tieto dve zložky štátnomocenského mechanizmu vstupujú do životov ľudí. Zatiaľ čo zákonodarstvo určuje preskriptívne pravidlá správania sa, verejná správa do života jednotlivca vstupuje, použijúc pojem G. Jellineka, silou fakticity.⁴⁹ Vytvára tak deskriptívny normatívny systém, systém noriem, ktoré nehovoria, čo má byť, ale čo skutočne a pravidelne je. Sila týchto deskriptívnych noriem je v ich kazuistickom charaktere. Vyjadrujú konkrétne, v podstatných črtách rovnako sa opakujúce prípady. Abstraktné právne normy objektívne nedokážu upraviť všetky potrebné nuansy aktivít verejnej správy v celom rozsahu a vo všetkých podrobnostiach. „Rozsah viazanosti výkonnej moci zákonmi závisí od miery podrobnosti zákonnej úpravy. Čím určitejšie sú jej ustanovenia, tým jednoznačnejšie je ich riadiace pôsobenie voči výkonnej moci. Zhoda v súčasnosti panuje v názore, že určitosť zákonov a tým aj intenzita ich riadiaceho vplyvu voči inštanciam viazaným zákonom sa v poslednom čase znižuje. Nech sú už príčiny takéhoto vývoja akékoľvek, určite ho možno vysvetliť aj vzrastajúcou komplikovanosťou regulovanej reality, ako aj právneho poriadku, ktorým je regulovaná. Zároveň ale signalizuje aj klesajúcu schopnosť a záujem právotvorných inštitúcií vykonávať reguláciu. (...) Legislatíva v každom prípade disponuje len obmedzenou riadiacou kapacitou. To vyplýva zo spravidla abstraktného charakteru zákonov,

⁴⁷ Tamže, s. 25.

⁴⁸ P. Barša píše: „Ak sa opíše väzba medzi moderným vedením a modernou mocou, vyjaví sa ľubovoľnosť vedenia aj násilie moci a otvorí sa tak možnosť ich rekonfigurácie.“ Pozri BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 20.

⁴⁹ JELLINEK, G.: *Všeobecná státověda*. Praha : Jan Laichter na Král. Vinohradech, 1906, s. 452.

ktorý musí ponechať primeraný priestor pre zohľadnenie konkrétneho prípadu, ako aj zo štrukturálnej preťažnosti legislatívy, ktorá nemôže regulovať všetko a už vôbec nemôže všetko regulovať priamo a sama.⁵⁰ Gusy skepticky konštatuje, že „možnosti legislatívy vplývať na exekutívu, a tým skôr riadiť ju, sú malé“.⁵¹ Podľa Bárányho „rast rozsahu a čiastočne aj intenzity právnej regulácie vystupuje ako večné doháňanie nových zdrojov/prostriedkov moci, foriem moci, i jej pôsobenia, právom.“⁵² Čím iným, než snahou zákonodarcu „dobiehať náskok“ spoločenskej reality pred právnou úpravou, prípadne zosúladiť tieto sféry života človeka a spoločnosti, sú oblasti právnej úpravy, ako je úprava používania informačnotechnických prostriedkov, biomedicínskeho výskumu, vyžadovanie informovaného súhlasu pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti, či úprava poskytovania služieb informačnej spoločnosti, vysielania, retransmisie, digitálneho vysielania a elektronického obchodu? Uvedené oblasti právnej úpravy majú spoločného menovateľa v zaostávaní právnej úpravy za vývojom spoločenskej reality. Napokon, nemusí ísť len o (nechcené) zaostávanie právnej úpravy za dynamikou spoločenských a vedecko-technických zmien. Môže ísť aj o akési „prenechávanie priestoru“, ktoré môže byť spojené aj so snahou o zavádzanie postupov manažmentu vo verejnej správe. V súvislosti s touto tendenciou D. Hendrych hovorí o „dejurizácii“ výkonu verejnej správy.⁵³

Nielen v nadväznosti na názory Ch. Gusyho som toho názoru, že realita verejnej správy v Slovenskej republike nie je (a nemôže byť) vždy striktnie zlučiteľná s ústavným princípom viazanosti verejnej správy zákonom, podľa ktorého štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Rigorózne poňatie dodržiavania tohto princípu v rovine normativity, ktorú N. Luhmann označil ako „kondicionálne programy“,⁵⁴ a to najmä pokiaľ ide o programové zameranie a spôsob výkonu verejnej správy (metódy a formy činnosti verejnej správy), by vyžadovalo zákonodarstvo nanajvýš flexibilné a veľmi kazuistické, inak povedané, žiadalo by to, aby zákonodarstvo bolo také, aké nikdy, a najmä nie v štáte dvadsiateho prvého storočia, nemôže byť. Na druhej strane si možno položiť otázku, či problém nie je skôr v tom, že kompetenčné klauzuly subjektov a orgánov verejnej správy majú povahu „účelového programovania“, či nejde o teleologické alebo – ako hovorí J. Boguszak – „účeloslovné“ normy. Zdá sa, že v mnohých prípadoch je to skutočne tak, a to nielen v prípade neraz kritizovanej generálnej kompetenčnej klauzuly obcí. Musíme si však položiť otázku, nakoľko vymedzenie

⁰ GUSY, Ch.: Verwaltung zwischen parlamentarischer Steuerung und Partizipation Privater. In: *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, roč. 33, 2006, zv. 12, s. 353-361.

⁵¹ Väčší význam z prostriedkov riadenia exekutívy parlamentom Gusy prikladá kontrolným oprávneniam parlamentu. GUSY, Ch.: tamže, s. 353-361.

⁵² BÁRÁNY, E.: dielo cit. v pozn. 1, s. 88.

⁵³ HENDRYCH, D.: O organizačních předpokladech dobré správy. In: *Správní právo*, roč. 2007, č. 4 – 5, s. 201-204.

⁵⁴ LUHMANN, N.: *Recht und Automation in der öffentlichen Verwaltung: Eine verwaltungswissenschaftliche Untersuchung*. Berlin : Duncker und Humblot, 1966, s. 38.

pôsobnosti orgánu verejnej moci prostredníctvom „účeloslovnej“ právnej normy, ktorá nemá klasickú štruktúru hypotéza dispozícia, ale vyjadruje určitý účel, ktorý sa ňou má dosiahnuť, a (viac alebo menej voľne) prostriedky, ktoré na jeho použitie možno (práva) alebo treba (povinnosti) použiť, zodpovedá požiadavkám ústavnosti a nakoľko vôbec možno hovoriť o právnych normách. Teleologickú štruktúru právnej normy prof. Boguszak vyjadruje nasledovnou schémou: „aby bolo“ (telos, t. j. účel či cieľ), „smie byť q1 a má byť q2“ (práva a povinnosti ako prostriedok), pričom pre vysvetlenie dodáva, že „normatívnu súčasť normy tvorí označenie cieľa. Prostriedky na dosiahnutie cieľa buď nie sú určené, alebo sú len abstraktne, neurčito formulované.“⁵⁵

To je prvý dôvod pre odmietnutie výhrad proti tomu, aby sa administratívika zaoberala technikami moci verejnej správy expandujúcimi z medzí tradičného subjektívneho juristického chápania moci. Nepochybne, „vednou disciplínou, ktorá skúma verejnú správu v jej faktickom, teda reálnom rozmere“⁵⁶, je správna veda, a nie veda správneho práva, ktorá –ako sa uvádza – sa zaoberá verejnou správou takou, aká by mala byť. Skúmanie právnych noriem „o sebe“ však nepostačuje, právna veda musí skúmať aj to, ako sa realizujú, či sú vcelku rešpektované a vo všeobecnosti, aký je vzťah spoločenskej reality k tomu, čo by sme mohli označiť ako realitu normatívneho systému. Tento dôvod možno charakterizovať ako potrebu skúmania spoločenskej reality za účelom jej zosúladenia s právom, ak sa to ukáže byť potrebné a účelné.

Ďalším dôvodom, pre ktorý by sa administratívika mala zaoberať pôsobením sociálnej moci vo verejnej správe, je nutnosť zaoberať sa spoločenskou realitou ako možným materiálnym prameňom práva. Ide teda o potrebu skúmania spoločenskej reality za účelom zmeny práva, ak sa to ukáže potrebné a účelné.

Tretím dôvodom, pre niekoho možno najpresvedčivejším, je prostý fakt, a to ten, že normativita práva už dávno vstúpila do interakcie s diskurzmi, ktoré reprezentujú sociálnu koncepciu moci. Zisťujeme, že normatívny systém, do ktorého vkladáme nádeje, že nás bude pred prípadnými negatívnymi dopadmi pôsobenia sociálnej moci má chrániť, túto moc (v niektorých prípadoch bez toho, aby to zákonodarca zamýšľal), spolukreuje, alebo vzniká pod jej vplyvom. Školstvo, verejné zdravotníctvo, veda, elektronické komunikácie sa stávajú predmetom právnej úpravy, pričom zákonodarca si zrejme úprimne neželá nič iné, než dosiahnuť v týchto oblastiach najvyšší možný štandard, súlad praxe s najnovším stavom vedenia. Pritom vedecké diskurzy, ako píše P. Barša, nielenže legitimujú modernú (politickú a ekonomickú) moc, ale aj samy predstavujú zvláštny typ moci.⁵⁷ Nepochybne, ani právny poriadok spoločnosti nemožno hodnotiť ako nezávislý od onej komplexnej strategickej situácie, ako Foucault charakterizoval moc. Ide tu teda o potrebu interdisciplinárne skúmať náš právny poriadok z hľadiska *de lege lata* za účelom rozšírenia poznania vedy správneho práva.

⁵⁵ BOGUSZAK, J.: Právo a postmoderní situace. In: *Právnik*, roč. CXLIV, 2005, č. 11, s. 1201-1218.

⁵⁶ SKULOVÁ, S. a kol.: *Základy správné vědy*. Brno : Masarykova univerzita, 1998, s. 5-6.

⁵⁷ BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 15.

3. PRÁVO A TECHNIKY DISCIPLÍNY – REGULOVATĽ ALEBO NIE?

Prístup správneho práva a vedy správneho práva ku koncepcii sociálnej moci sa ocitá v priestore napätia medzi dvoma pólmi – medzi požiadavkou, aby sa vylúčilo mocenské pôsobenie na jednotlivca, ktoré nie je prípadne striktné legálne a legitímne a s tým spojenou požiadavkou chrániť jednotlivca pred pôsobením sociálnej moci a medzi poznaním významu sociálnej moci ako prostriedku na zabezpečenie reprodukcie spoločnosti, ktorý teda nemožno hodnotiť výlučne negatívne a myšlienkou, že takéto mocenské pôsobenie nemožno v úplnosti transkribovať do práva a dať mu tak punc legality a legitímnosti.

Pôsobenie sociálnej moci je vo väčšine prípadov spoločnosťou široko akceptované.⁵⁸ Akceptácia sa zdôrazňuje ako imanentná kategória sociálneho ponímania moci. Podľa Kaščáka akceptáciou významu sociálnej organizácie v „kolektívnom vedomí, spoločnosti a úspešným kultúrnym prenosom tejto akceptácie do individuálneho vedomia jednotlivca „členovia sociálnej organizácie vnímajú jej pôsobenie ako prirodzené a žiaduce (v zhode s kolektívnym vedomím) a spravidla sa nad ním nepozastavujú. Tým sa vlastne organizácii (a jej socializačným obsahom) vypisuje bianco šek a môže tak naplno rozvinúť svoje socializačné pôsobenie bez neprestajného nebezpečenstva spochybňovania legitímnosti tohto pôsobenia.“⁵⁹

Deziderátom tejto štúdie je preto pokus nájsť kritérium, podľa ktorého možno rozlíšiť disciplinarizačné pôsobenie sociálnej moci, ktoré je spoločensky žiaduce, resp. ktoré síce za spoločensky žiaduce považovať nemožno, avšak nie je ani natoľko spoločensky nežiaduce, že by bolo potrebné alebo efektívne pokúsiť sa zvrátiť ho prostredníctvom zákonnej úpravy, a disciplinarizačné pôsobenie sociálnej moci, ktoré je natoľko spoločensky nežiaduce, že je potrebné, aby štát uskutočnil pozitívne opatrenia na ochranu jednotlivca pred takýmto pôsobením. Predošlem, že je predpoklad, že prípady, keď sa bude javiť potrebné právne normatívnym spôsobom upraviť alebo vylúčiť určité disciplinárne techniky, budú skôr ojedinelé.

Domnievam sa, že medze, ktoré by právo malo vytýčiť technikám disciplinarizácie, sú v každom prípade dané sférou základných práv a slobôd, najmä základných ľudských práv a slobôd. Do tejto sféry nemôže sociálna moc ingerovať spôsobom a v rozsahu, ktorý je v rozpore so zákonom alebo nad rámec zákona. Osobitný význam z hľadiska vymedzenia limitov pôsobenia sociálnej moci budú mať nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, zákaz podrobiť osobu krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu, osobná sloboda,

⁵⁸ O. Kaščák uvádza, že vo väčšine prípadov je pripravenosť členov spoločnosti prispôbiť sa požiadavkám organizácie vysoká, v prípade detí a požiadaviek organizácie školy dokonca veľmi vysoká. Pozri KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 36.

⁵⁹ KAŠČÁK, O.: dielo cit. v pozn. 5, s. 37.

zákaz nútených prác a služieb, právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života, právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe, nedotknuteľnosť obydlia, listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov. Niektoré veľmi dôležité základné ľudské práva garantované Ústavou SR (právo na život, vlastnícke právo) som nespomenul preto, lebo v súčasnej demokratickej spoločnosti je malý predpoklad, že by mohlo dôjsť k ich ohrozeniu či porušeniu v dôsledku pôsobenia sociálnej moci. Naopak, musím zdôrazniť význam práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti. Práve ochrana tohto práva môže mať veľmi veľký význam pre posúdenie akceptovateľnosti pôsobenia mocenských disciplinarizačných techník vo verejnej správe. Uvediem príklady, ktoré sú extrémne, no vystihujú problém: Nie je potrebné, aby zákonodarca upravoval dohľad, ktorý v knižnici vykonáva jej pracovník nad čitateľmi tým, že sleduje, aby niektorá kniha „neskončila vo vrecku kabáta“ niektorého z nich. Bolo by zbytočné pozastavovať sa nad tým, že pracovník knižnice sa nachádza na mieste, z ktorého má výhľad na celú študovňu a sleduje čitateľov. Bolo by takisto zbytočné pozastavovať sa nad tým, že ich napomína, aby sa hlasno medzi sebou nerozprávali a aby netelefonovali z mobilných telefónov. Z hľadiska objektívneho práva však užívatelia knižničných služieb nositeľmi právnej povinnosti nerozprávať či netelefonovať v knižnici nie sú.⁶⁰

Na druhej strane, ak pracovníci domovu sociálnych služieb vyzlečú jeho užívateľa do spodnej bielizne len preto, že podľa ich názoru je jeho správanie nezvládnuteľné alebo mu takýmto spôsobom chcú zabrániť opustiť zariadenie, prípadne ho dokonca pripútajú k posteli, alebo ak v domove dôchodcov zamestnanci takpovediac preventívne starým ľuďom podávajú sedatíva, ide o disciplinarizáciu, ktorá zasahuje do ľudskej dôstojnosti a preto právna úprava, ktorá takéto zaobchádzanie zakazuje, nie je v žiadnom prípade nadbytočná, práve naopak. Treba zdôrazniť, že uvádzané prípady sa v praxi majú skutočne vyskytovať.

Možno súhlasiť s názorom S. Skulovej, že „v právnom štáte založenom na demokratických princípoch nie je jediným kritériom rýchlosť a kvalita určitej služby, ale tiež, a to s rovnakou dôležitosťou, akým spôsobom bude pri poskytovaní tejto služby (či služby) s jednotlivcom zaobchádzané, či nebude spravovaný s nadmernou intenzitou zásahov do chránených súkromných sfér, či bude môcť ovplyvňovať obsah poskytovaných služieb a proces ich poskytovania, či

⁶⁰ Podľa ust. § 15 ods. 1 zákona o knižniciach poskytovanie knižnično-informačných služieb je záväzkovým právnym vzťahom. V prípade knižníc, ktorých zriaďovateľmi sú subjekty verejnej správy (Slovenská národná knižnica, vedecké knižnice, akademické knižnice, verejné knižnice, školské knižnice), možno hovoriť pri poskytovaní knižnično-informačných služieb o výkone verejnej správy prostriedkami súkromného práva. Podľa ust. § 15 ods. 4 zákona o knižniciach spôsob, rozsah a úhradu knižnično-informačných služieb upravuje knižnica v knižničnom a výpožičnom poriadku. Právny úkon, ktorého obsahom je dohoda o poskytovaní knižnično-informačných služieb, svojou povahou pripomína adhézne obchodné kontrakty.

sa na ňom podieľať, a či sú založené zodpovedajúce garancie pre prípad nesprávneho postupu verejnej správy.“⁶¹

4. SOCIÁLNA MOC A PRINCÍPY DOBREJ SPRÁVY

Nielen na oblasť správneho uváženia, ktoré je spojené s právnaplikačnou činnosťou, ale aj na iné činnosti verejnej správy by sa mala ako samozrejmosť dať vzťahnúť myšlienka, že hodnota základných práv a slobôd jednotlivca, (ktorá sa považuje za základnú hodnotu pre formulovanie a uplatňovanie princípov dobrej správy),⁶² je prioritnou hodnotou verejnej správy vo všeobecnosti.

Princípy dobrej správy v ich súčasnom normatívnom (nielen legislatívnom), judičiálnom a doktrinálnom vyjadrení sa vzťahujú na individuálnu rozhodovaciu činnosť verejnej správy.⁶³ *De lege ferenda* by mohli byť ochranou jednotlivca aj v podobe normatívnych pravidiel formulované princípy dobrej správy pre poskytovanie verejných služieb. Bolo by neprimerané kritizovať zákonodarcu, že doposiaľ nepriekročil k vytvoreniu takejto všeobecnej a systematickej úpravy určitých právnych štandardov v činnosti verejnej správy zameranej na poskytovanie verejných služieb, keďže ani viaceré z princípov dobrej správy vzťahujúce sa na individuálnu rozhodovaciu činnosť, uplatňované v európskom správnom priestore, zatiaľ nenašli adekvátne vyjadrenie v právnom poriadku Slovenskej republiky. Ak by som si predsa dovoľil ani nie tak kritiku, ako zamyslenie nad potrebou úpravy princípov dobrej správy pre poskytovanie verejných služieb, neznamená to implicitnú požiadavku vytvorenia všeobecného zákona upravujúceho takéto princípy. (V správnom poriadku by zrejme takéto pravidlá nebolo možné vyjadriť, keďže nejde o činnosti majúce charakter rozhodovacích procesov.⁶⁴) Verejné služby poskytované verejnou správou sú natoľko rôznorodé, že všeobecné formulovanie zásad dobrej správy, ktoré by sa mali vzťahovať na všetky z nich, v jednom zákone, si nie je ľahko čo len predstaviť. Napriek tomu

⁶¹ SKULOVÁ, S.: Princípy dobrej správy jako součást modernizace veřejné správy. In: *Právník*, roč. CXLIV, 2005, č. 6, s. 553-585.

⁶² SKULOVÁ, S.: tamže, s. 553-585.

⁶³ S. Skulová uvádza – pravda s prihliadnutím na podmienky ČR, najmä však na základe základných zásad nového českého správneho poriadku (ktorý už pravda pomaly nebude namieste označovať týmto prívlastkom), nasledovné princípy dobrej správy: zásada legality, zásada predvídateľnosti (právnej istoty, formálnej a materiálnej rovnosti a zákazu diskriminácie), zásada ochrany dobrej viery, zásadu účelnosti a súladu s verejným záujmom, zásadu zákazu zneužitia správneho uváženia, zásadu primeranosti. Ako vidíme, ide o zásady, ktoré nachádzajú svoje uplatnenie v individuálnej rozhodovacej právnoaplikačnej činnosti orgánov verejnej správy, a to najmä v súvislosti s využívaním správneho uváženia. Napokon, v podstate tie isté zásady uvádza doc. Vopálka ako zásady limitujúce správne uváženie. Porovnaj SKULOVÁ, S.: tamže, s. 553-585; VOPÁLKA, V.: Administratívneprávné vzťahy. In: Hendrych, D. a kol.: *Správní právo*. Obecná část. Praha : C. H. Beck 2006, s. 85 a nasl.

⁶⁴ Základné zásady zákona č. 500/2004 Zb., Správneho rádu, platného a účinného v Českej republike, sa vzťahujú v zásade na všetky rozhodovacie procesy orgánov verejnej správy, nemožno ich však vzťahnúť na činnosť verejnej správy, ktorá nemá povahu rozhodovacieho procesu.

– nie je to nemožné: najvšeobecnejšie formulované štandardy poskytovania verejných služieb by mohli byť vyjadrené v zákonoch, ktoré majú široké uplatnenie naprieč verejnou správou – v zákone o štátnej službe a zákone o výkone práce vo verejnom záujme. Normatívne upravenie takýchto štandardov považujem za potrebné a práve v oboch spomenutých zákonoch by bolo možné vyjadriť ich v najvšeobecnejšej podobe prostredníctvom noriem upravujúcich povinnosti štátnych zamestnancov a osôb, ktoré vykonávajú práce vo verejnom záujme. Nie som však toho názoru, že je nevyhnutné upraviť ich priamo v texte zákona ako právne povinnosti. Naopak – ustanovovať v normatívnom texte zákona štandardy, princípy a povinnosti, o ktorých vieme, že budú prípadne ťažšie právne vynútiteľné, je cestou k znevažovaniu a devalvácii týchto princíпов a štandardov. Vhodnejšie by mohlo byť upraviť tieto štandardy, princípy a povinnosti v prílohách uvedených zákonov ako Etický kódex štátneho zamestnanca (zamestnanca vykonávajúceho prácu vo verejnom záujme) pri poskytovaní verejných služieb.

De lege ferenda by bolo veľkým krokom vpred, keby zákonodarca dbal v jednotlivých zákonoch upravujúcich poskytovanie verejných služieb (školský zákon, zákon o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, zákon o sociálnej pomoci, zákon o školských zariadeniach, zákon o vysokých školách a pod.), na systematické formulovanie zásad dobrej správy vzťahujúcich sa na poskytovanie verejných služieb, a to tam a tak, aby bolo možné aspoň nejakým spôsobom kontrolovať ich dodržiavanie a sankcionovať ich nedodržiavanie (inak nemá význam upravovať ich zákonom).

De lege lata sa s náznakmi takejto úpravy môžeme stretnúť aj dnes. Napríklad právna úprava správy zdravotníctva, resp. medicínske právo, predstavujú ideálny prípad stretu dvoch diskurzov: diskurzu práva a diskurzu medicínskej vedy. Každý z nich je prejavom a typom moci.⁶⁵ Diskurz právnej normativity v ustanoveniach zákona vstupuje do diskurzu medicíny a diskurz medicíny vstupuje do diskurzu práva. Výsledkom je paradox: právo biomoc fixuje i obmedzuje.

Všeobecne záväzné právne predpisy na úseku zdravotníctva obsahujú ustanovenia, ktoré možno považovať za normatívne vyjadrenie zásad postupu pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti a služieb súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, aj keď ich takto zákonodarca výslovne neoznačil. Ďalšie nemajú povahu explicitne vyjadrených všeobecných zásad, ale napriek všetkému je zjavné, že zákonodarca bol pri tvorbe normatívneho textu vedený úmyslom ustanoviť také pravidlá poskytovania zdravotnej starostlivosti a služieb súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, ktoré vychádzajú zo zásad v zákone implicitne obsiahnutých.

Spomedzi v zákone vyjadrených, no explicitne nenadpísaných zásad vzťahujúcich sa na poskytovanie zdravotnej starostlivosti spomeniem nasledovné:

⁶⁵ BARŠA, P. – FULKA, J.: dielo cit. v pozn. 12, s. 15.

1. Zásada správneho poskytovania zdravotnej starostlivosti. Táto zásada je vyjadrená v ustanovení § 4 ods. 3 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Jej ustanovením sa zákonodarca snaží zmierniť zásadnú nerovnosť, ktorá existuje medzi poskytovateľom a prijímateľom zdravotnej starostlivosti vyplývajúcu z toho, že poskytovateľ, respektíve ošetrojúci zdravotnícky pracovník, je na rozdiel od prijímateľa odborne spôsobilý na poskytovanie zdravotnej starostlivosti. Rozdiel medzi poskytovateľom služby, ktorý je odborníkom, a prijímateľom služby, ktorý je laikom, je zdrojom moci. Zákon tu však pred pôsobením moci nielen chráni, ale toto mocenské pôsobenie v určitom zmysle aj spoluvytvára a aprobuje.

2. Zásada poskytovania zdravotnej starostlivosti len na základe informovaného súhlasu (§ 4 ods. 4 zákona č. 576/2004 Z. z.).

3. Zásada písomnej dokumentácie zdravotného stavu a postupu pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti. Táto zásada sa naplňa vedením zdravotnej dokumentácie spôsobom predpísaným zákonom (ustanovenie § 4 ods. 5 a ustanovenia tretej časti zákona č. 576/2004 Z. z.)

V koncentrovanej podobe sú povinnosti poskytovateľov a zdravotníckych pracovníkov vo vzťahu k pacientovi vyjadrené v ustanoveniach § 11 zákona o zdravotnej starostlivosti. Povšimnutiahodná je aj príloha č. 4 zákona č. 578/2004 Z. z. – Etický kódex zdravotníckeho pracovníka. Kódex obsahuje pravidlá, ktoré sú právne záväzné, keďže povinnosť dodržiavať ich zákon o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti vyjadruje až v dvoch svojich ustanoveniach.⁶⁶

Musím však podotknúť, že poskytovanie zdravotnej starostlivosti vo väčšine prípadov nemožno považovať za výkon verejnej správy.⁶⁷ To však nie je podstatné. Aj v súkromnom sektore pôsobí sociálna moc a techniky disciplíny.

Aj niektoré zákony upravujúce problematiku školstva obsahujú ustanovenia, ktoré vyjadrujú zásady výkonu činnosti škôl, ktoré by sme mohli nazvať zásadami dobrej správy pri poskytovaní verejných služieb. Takýmto ustanovením je napríklad ustanovenie § 5 ods. 1 zákona č. 29/1984 Zb. o sústave základných škôl a stredných škôl (školský zákon), podľa ktorého základná škola zabezpečuje rozumovú výchovu v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie a poskytuje mravnú, estetickú, pracovnú, zdravotnú, telesnú výchovu a ekologickú výchovu žiakov. Výchovu škola môže zabezpečovať dvojakým spôsobom: prostredníctvom osobného pôsobenia učiteľov, ktoré je nerozlučne späté s ich osobnostnými charakteristikami, a prostredníctvom sociálnej kontroly, teda pôsobením sociálnej moci. Tým, že zákon ustanovuje kritériá a medze, v ktorých má výchovné pôsobenie školy na žiaka

⁶⁶ V ustanovení § 52 ods. 2 písm. a) ako povinnosť členov stavovských organizácií v zdravotníctve a v ustanovení § 80 ods. 1 písm. d) ako povinnosť zdravotníckych pracovníkov.

⁶⁷ Podľa ustanovení § 3 ods. 4 a § 4 zákona č. 578/2004 Z. z. výkon zdravotníckeho povolania a poskytovanie zdravotnej starostlivosti je vo väčšine prípadov výkonom podnikateľskej činnosti.

prebiehať, ustanovuje medze sociálnej kontroly a tým aj sociálnej moci a jej pôsobenia na žiaka. Robí to tak, že určuje hodnoty, zásady a rozmery, v rámci ktorých má výchova byť realizovaná – predovšetkým súlad s vedeckým poznaním (nepochybne tu mal zákonodarca na mysli vedecké poznanie pedagogiky a psychológie), ale aj súlad s hodnotami vlastenectva, humanity a demokracie. Problémom tohto a podobných ustanovení je ich programový charakter, prílišná abstraktnosť a nízka vymožitelnosť právnou cestou. Ak možno hovoriť o ich normatívnom charaktere, tak skôr v rovine teleologických noriem.

Pozornosť treba zamerať na ustanovenia § 1 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách, predovšetkým ustanovenie odseku 2 a odseku 4 písm. b), ale aj na ustanovenia § 4 ods. 1 zákona č. 131/2002 Z. z. Podľa § 1 ods. 2 zákona o vysokých školách poslaním vysokých škôl ... je rozvíjať harmonickú osobnosť, vedomosti, múdrosť, dobro a tvorivosť v človeku a prispievať k rozvoju vzdelanosti, vedy, kultúry a zdravia pre blaho celej spoločnosti, a tým prispievať k rozvoju vedomostnej spoločnosti. Podľa § 1 ods. 4 písm. b) zákona o vysokých školách vysoké školy naplňajú svoje poslanie výchovou v duchu hodnôt demokracie, humanizmu a tolerancie a vedením študentov k tvorivému, kritickému a nezávislému mysleniu, zdravému sebedovetiu a k národnej hrdosti. Podľa § 4 ods. 1 písm. a) zákona č. 131/2002 Z. z. na vysokej škole sa zaručuje sloboda vedeckého bádania, výskumu, vývoja umeleckej a ďalšej tvorivej činnosti a zverejňovanie ich výsledkov, podľa písm. d) sa zaručuje právo na slobodné vyjadrovanie a zverejňovanie svojich názorov.

Tieto ustanovenia predstavujú v porovnaní so školským zákonom vyjadrenie zásad činnosti vysokých škôl a ich pôsobenia smerom k osobnosti študenta na kvalitatívne vyššej úrovni. Súvisí to pravdaže so skutočnosťou, že vysoké školy sú vrcholné vzdelávacie ustanovizne a ich študentmi sú dospelí ľudia, ktorých osobnostná ontogenéza je už v mnohom (takmer) zavŕšená. Potreba kvalitatívne iného prístupu k nim je preto zrejmá aj bez znalostí agogiky. Určitú úlohu však zrejme zohráva aj čas vzniku oboch týchto zákonov.

Zákonom ustanovené programové zameranie činnosti vysokých škôl nie je zlučiteľné s nadmerným využívaním disciplinarizácie. Neopodstatnená disciplinarizácia a autoritárske prístupy zrejme nie sú najlepšou cestou k podpore tvorivého, kritického a nezávislého myslenia a k zdravému sebedovetiu študenta, ani k podpore slobody jeho vyjadrovania názorov a postojov. Napriek uvedenému však treba povedať, že sociálna moc a techniky disciplíny bez pochyb pôsobia aj na vysokých školách, najmä pokiaľ ide o priestorovú a časovú disciplínu, ale aj pokiaľ ide o kontrolu činnosti študentov a jej výsledkov majúcu podobu skúšania, čo je typický prejav sociálnej kontroly.

Výslovné normatívne vyjadrenie zásad dobrej správy pri poskytovaní verejných služieb, bez ohľadu na právnu záväznosť, by bolo prínosom vo viacerých smeroch, a to jednak pre samotných verejných zamestnancov, ale znamenalo by aj posilnenie postavenia destinárov verejných služieb, a umožnilo by vytvoriť formalizovaný spôsob kontroly dodržiavania týchto kritérií prostredníctvom ne-

závislého kontrolného štátneho orgánu – napríklad ombudsmana pre verejné služby, resp. niekoľkých takýchto špecializovaných kontrolných orgánov – napr. ombudsmana pre školstvo, deti a mládež, ombudsmana pre sociálne služby, ombudsmana pre zdravotníctvo (prípadne Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, samosprávnych krajov a stavovských organizácií).

5. ÚNIK DO SÚKROMNÉHO SEKTORA?

Foucaultovská sociálna moc pôsobí na ľudí v sociálnom priestore.⁶⁸ Ide predovšetkým o verejný priestor, ktorý však podľa môjho názoru nemožno redukovať len na verejný sektor, ale pôjde o sociálne sféry zahŕňajúce interakcie väčšieho počtu ľudí vo všeobecnosti, teda aj sféru pôsobenia podnikateľských subjektov, či sféru neziskových organizácií, nadácií a občianskych združení („tretí sektor“). Liberalizácia zameraná na maximálne možné obmedzenie či deetatizáciu verejných služieb poskytovaných verejnou správou (napríklad privatizácia škôl, zariadení sociálnych služieb a podobne), teda akýsi únik do súkromného sektora, nebude zrejme riešením problému pôsobenia sociálnej moci, lebo rôzne mocenské techniky by pretrvávali aj tu. Nie sme tu totiž konfrontovaní s problémom, ktorý bol typický pre moderné nazeranie na úlohu práva. Vyjadrené slovami J. Boguszaka, „moderné poňatie, štandardne už vyložené v právnických učebniciach, sa zrodilo pred dvoma – troma storočiami v opozícii proti policajnému absolutizmu, ktorým vyvrcholila koncentrácia moci v spoločnosti. Stále ešte reaguje na situáciu, keď štát bol monopolnou mocenskou organizáciou. Ľudské práva a slobody sú poňaté predovšetkým ako zábrana voči štátnej moci.“⁶⁹ Inde potom citovaný autor uvádza: „Zatiaľ čo v právnických učebniciach a v iných kompendiách a učených štúdiách, i v médiách stále prevažuje dôraz na ochranu jedinca proti štátu, verejná mienka už pochopila, že štát prestal byť pre občana hlavným nebezpečenstvom. Štát vyprázdnil pole, takže jednotlivcov začínajú ohrozovať a ujarmovať iné, ale nedemokratické subjekty moci.“⁷⁰ Je pravdou, že Boguszak tu mal na mysli predovšetkým organizovaný zločin, ale nie je dôvod v určitom rozsahu jeho výrok nevzťahovať aj na pôsobenie sociálnej moci, ktorá je síce na rozdiel od moci zločineckých skupín nesubjektívna (a neintencionálna), no rovnako jej v podstate chýba demokratická legitimizácia a takisto vyplnía priestor, ktorý jej umožňuje zaplniť svojim zaostávaním právnou reguláciou.

⁶⁸ NOLA, R.: Postmodernizmus ako francúzsky kultúrny Černobyl: Foucault o moci/vedení. In: *Filozofia*, roč. 50, 1995, č. 3, s. 172-191.

⁶⁹ BOGUSZAK, J.: dielo cit. v pozn. 55, s. 1201-1218.

⁷⁰ Tamže.

6. FOUCAULTOVA KONCEPCIA MOCI A VYMEDZENIE POJMU VEREJNÁ SPRÁVA

Administrativistika sa mocou musí zaoberať už v rámci vymedzenia svojho základného pojmu, ktorým je pojem verejná správa. Význam moci pre pojmové vymedzenie verejnej správy nemôžeme považovať v českom a slovenskom priestore za uspokojivo a definitívne vyriešený. V rámci vymedzení verejnej správy vo funkčnom ponímaní sa uplatňuje prístup, ktorý sa zakladá na rozlišovaní verejnej a súkromnej správy podľa toho, či sa pri ich uskutočňovaní používajú voči tretím osobám verejnomocenské oprávnenia, alebo nie.⁷¹ Ako príklad tohto prístupu spomeniem českého autora M. Kindla, podľa ktorého rozhodujúcim kritériom pre odlišenie verejnej a súkromnej správy je a musí byť, či ide alebo nejde o výkon verejnej moci.⁷² V ponímaní M. Kindla je podstatným pojmovým znakom pojmu verejná správa výkon verejnej moci. Možno však mať pochybnosti, či takýto názor dostatočne zohľadňuje poznatok o rôznorodosti právnych foriem uskutočňovania verejnej správy v podmienkach jej pôsobenia v spoločenskej realite. *Pisanie* na túto tému by prekročilo možnosti tejto state, preto len uvediem, že podľa môjho presvedčenia v rámci verejnej správy v dynamickom ponímaní tohto pojmu sa vykonáva nemálo činností, ktoré nemajú verejnomocenský charakter (nepredstavujú realizáciu výkonnej moci alebo verejnej moci neštátnych subjektov verejnej správy).

V medziach koncepcie sociálnej moci sme však konfrontovaní s poznatkom, že ani tieto činnosti nemusia byť vzdialené mocenskému pôsobeniu. Uvediem príklad: Hoci som vyššie postuloval východiskový predpoklad, podľa ktorého sociálna moc sa realizuje mimo právnych vzťahov, aj táto koncepcia moci môže nadobudnúť právnu relevanciu, ak sa mocenské štruktúry, ktoré vyjadruje, samy stávajú predmetom právnych vzťahov. Stret spoločenskej reality a normatívneho poriadku právnych noriem vyjadruje E. Bárány: „S objektívnym právom úzko súvisí množstvo spoločenských javov, ktorých právnosť je výsledkom práve ich vzťahu s objektívnym právom...“⁷³

Keď sa nejakej osobe uloží povinnosť, aby sa zdržiavala v určitý čas na určenej mieste, môže architektúra a usporiadanie tohto priestoru nadobudnúť právnu relevanciu. Priestor, ktorý podľa M. Foucaulta má zásadný význam pri uplatňovaní moci, teda môže byť mocenským aspektom relevantným aj z právneho hľadiska, keď sa v ňom osoba zdržuje na základe právnej povinnosti. Keďže Foucault sa zaoberal problematikou väznenstva, zaoberajme sa prípadom osoby, ktorá sa povinne zdržuje v určitom priestore, osoby, o ktorej možno po-

⁷¹ Už M. Weber písal, že v správe je vždy potrebné, aby niekto mal moc prikazovať; táto moc podľa Webera môže byť zakrytá nenápadným pláštikom, keď ovládani môžu mať toho, kto ich ovláda, za svojho služobníka. Porovnaj WEBER, M.: dielo cit. v pozn. 43, s. 56.

⁷² KINDL, M. – KRAMÁŘ, K. – RAJCHL, J. – TELECKÝ, D.: *Základy správního práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 49.

⁷³ BÁRÁNY, E.: dielo cit. v pozn. 1, s. 177.

vedat', že je uväznená. Použitiu juristickeho pojmu zo sfery trestného práva „osoba vo výkone trestu odňatia slobody“ sa na tomto mieste vyhnem, pretože usporiadanie priestoru, v ktorom sa takáto osoba nachádza, jeho uzavretie a uzavretosť, nemožnosť opustiť ho, aj keď len dočasná, a absencia kontroly nad týmto priestorom zo strany osoby, je prostriedkom výrazného, z hľadiska ľudskej podstaty a psychiky v niektorých prípadoch až brutálneho mocenského pôsobenia na uväznenú osobu. To, v akom vzťahu je skutočnosť obmedzenia osobnej slobody k právnemu poriadku, na fakte, že usporiadanie priestoru sa stáva mocenským prostriedkom, ba dokonca zdrojom moci, mení len málo. Mocenské pôsobenie priestoru, v ktorom je osoba uväznená (či „uväznená“), je otázkou faktickou, nie právnou. Mocenské pôsobenie priestoru môže predstavovať stav právom aprobevaný, právom zakázaný, môže ísť o stav náhodný, alebo dokonca o stav právne irelevantný. Subtílnejšie formy „uväznenia“ v každodennom živote ani nevnímame. Napríklad žiak, ktorý plní povinnú školskú dochádzku, je povinný v určitom čase sa zdržovať v určitej miestnosti určitej stavby. Má v rámci miestnosti vyhradené miesto. A nielen to. Predpisuje sa mu postoj, spôsob držania tela, orientácia, škola kontroluje jeho gestikuláciu, mimiku, drobné motorické prejavy. Sú to napohľad drobnosti, disciplinarizácia, ktorá predchádza prvému písmenku, ktoré sa prvák na základnej škole naučí. Pritom to, že žiaci majú počas vyučovania sedieť v triede na svojom mieste otočení tvárou k tabuli, nám zrejme príde ako banálna samozrejmosť. Mocenský aspekt ustáleného umiestnenia konkrétneho jedinca na konkrétnom mieste v konkrétnom priestore je natoľko bežný a každodenný, až ho prehliadame. Ustálené priestorové usporiadanie školy je faktickým mocenským faktorom, ktorý však nadobúda právnú relevanciu preto, že žiak je povinný plniť povinnú školskú dochádzku za podmienok vymedzených zákonom, a preto sa v zásade musí v týchto priestoroch zdržovať a rešpektovať ich usporiadanie. Avšak aj žiak, ktorý navštevuje strednú školu, je vystavený mocenskému pôsobeniu faktoru priestorového usporiadania učebne, aj on je vystavený jemnej forme „uväznenia“, no táto skutočnosť je *de lege lata* právne irelevantná, keďže niet právnej povinnosti, ktorá by ho po ukončení povinnej školskej dochádzky nútila zotrvať v priestoroch školy. Ba čo viac, tomuto mocenskému pôsobeniu je vystavený aj učiteľ – aj on je „väzňom“ usporiadania priestoru, má pevne určené miesto uprostred siločiar priestoru a jeho správanie je značne limitované (spomeňme si na Foucaultov výrok o dozore nad dozerajúcim). Samotné uskutočňovanie výchovno-vzdelávacieho procesu na stredných školách (nemám teda na mysli napríklad rozhodovanie riaditeľa strednej školy v prípadoch ustanovených v zákone č. 596/2003 Z. z.) nie je pritom verejnomocenskou aktivitou, no napriek tomu je, ako vidíme, spojené s mocenským pôsobením.

Platí teda, že niektoré činnosti, ktoré predstavujú výkon verejnej správy, nepredstavujú výkon verejnej moci, no napriek tomu sú spojené s mocenským pôsobením, ktoré však nie je zamerané na zmenu právneho postavenia subjektu, ktorý je mu vystavený. Ide o pôsobenie sociálnej moci.

Na okraj traktovanej problematiky sa žiada podotknúť, že ani vo sfére súkromnej správy, ktorá sa vykonáva v rámci súkromnej autonómie subjektov a to na základe právnych noriem súkromného práva, nemožno povedať, že nedochádza k mocenskému, či dokonca verejnomocenskému pôsobeniu. Musíme sa zaoberať aj otázkou, či a nakoľko možno považovať pôsobenie sociálnej moci aj za prostriedok, prostredníctvom ktorého dochádza k interiorizácii právnych noriem a či teda v niektorých prípadoch nemožno povedať, že verejná moc pôsobí skryte, prostredníctvom sociálnej moci.

Základom súkromnej správy je právom fixované rozdelenie vecí, práv a hodnôt medzi ľuďmi. Podmienkou nerušeného výkonu práv vyplývajúcich z právnych vzťahov súkromného práva je, aby ich účastníci toto rozdelenie akceptovali. Aby to tak bolo, ustanovuje právo v prípadoch, keď dochádza k porušovaniu povinností, respektíve k bráneniu alebo sťažovaniu výkonu práv v právnych vzťahoch súkromného práva, možnosť verejnomocenského nastolenia právne konformného stavu prostredníctvom orgánov verejnej moci. Rozdelenie vecí, práv a hodnôt medzi ľuďmi je však v zásade v podstatnej miere členmi spoločnosti akceptované a rešpektované. Mnohé prípady aktívneho, vedomého a úmyselného porušovania právom sankcionovaného rozdelenia vecí, práv a hodnôt medzi ľuďmi predstavujú konania osôb, u ktorých nedošlo v procese socializácie k zvnútorneniu noriem, ktoré toto rozdelenie vyjadrujú a chránia. Medzi porušovaním súkromných subjektívnych práv a právnych povinností a zlyhaním pôsobenia sociálnej moci smerom k socializácii jednotlivca teda existuje súvislosť.

V procese socializácie dochádza k zvnútorneniu mnohých sociálnych noriem, vrátane právnych noriem, ktoré sú produktom verejnomocenského pôsobenia a sú aj verejnomocensky sankcionovateľné. Hrozba verejnomocenského donútenia a právne inštitúty a inštitúcie tu vystupujú takisto v pozícií sociálnych inštitúcií ako prvkov sociálnej moci. Ako píše Braud, „sociálne regulácie sa nevnucujú aktérom iba ako vonkajšie racionality, ony sú nimi interiorizované pod tlakom rozličných faktorov (vytvorenie habitusu).“⁷⁴ Pod sociálnymi reguláciami má na mysli regulatívne pôsobenie normatívnych systémov, ako sú právo a hodnoty, ale aj jazyk. Ak však vychádzame z toho, že v pozadí dodržiavania práva, ktoré upravuje rozdelenie vecí, práv a hodnôt medzi ľuďmi, stojí zvnútornenie (interiorizácia) príkazov a zákazov obsiahnutých v právnych normách (a často paralelne aj v iných spoločenských normách, ako sú normy morálky, slušnosti, náboženstva), potom aj konanie, ktoré predstavuje zachovávanie práva a preto nevytvára potrebu ingerencie verejnej moci, je verejnomocensky fundované. Subjekty právnych vzťahov sa tu dobrovoľne, bez viditeľnej hrozby mocenského donútenia, správajú právne konformne, teda tak, ako ustanovuje právna norma, ktorej nedodržanie je sankcionované verejnomocenským donútením. Dokonca práve v prípadoch, keď u konkrétneho jednotlivca nedošlo k zvnútorneniu dovolenej miery správania sa, môže byť podstatným faktorom,

⁷⁴ BRAUD, Ph.: dielo cit. v pozn. 4, s. 326.

ktoré ho privedie k rešpektovaniu normy, vedomie možnosti použitia verejnomo-
mocenského donútenia voči jeho osobe a strach z možných následkov. Význam
sociálnej moci, verejnej moci a práva v procese socializácie, zvnútornenia so-
ciálnych a právnych noriem a sociálne a právne konformného správania, najmä
však dôsledky absencie efektívnej sociálnej kontroly, normativity práva a verej-
nomocenského donútenia možno trochu netradične ilustrovať na príklade belet-
ristického diela W. Goldinga *Boh múch*.⁷⁵ Goldingov útlý román je nielen štú-
diou sveta, v ktorom zavládlo bezprávie a alegóriou násillia a bezprávia vo svete
dospelých, ale aj štúdiou o ľudskej prirodzenosti. O tom, aký je vzťah ľudskej
prirodzenosti napríklad k rozdeleniu hodnôt medzi ľuďmi, nesvedčí nič lepšie,
ako svet malých detí, ktorý je často skôr svetom násillia a zvole.

ZÁVER

Veda správneho práva by sa mala zaoberať sociálnou mocou jednak z dôvodu
skúmania vplyvu takýchto foriem moci na sféru spravovaných subjektov, jednak
z dôvodu potreby vysporiadať sa s takýmito formami moci pri vymedzení zá-
kladných kategórií administratívistiky. V prvej rovine skúmania je potrebné
v súčinnosti s vednými odbormi, ako sú sociológia, pedagogika, medicína, kniž-
ničná a informačná veda či psychológia hodnotiť dosahy mocenského pôsobenia
nielen na sféru právneho postavenia spravovaných osôb, ale aj dosahy na ich
psychiku a podobne. Následne je potrebné zhodnotiť, či prípadné negatívne mo-
censké pôsobenie sociálnej moci je natoľko spoločensky závažné, že si vyžaduje
reguláciu právom.

Ponúka sa viacero prístupov, ako eliminovať negatívne dôsledky sociálnej
moci na jednotlivca:

Prvým možným prístupom je ustanovovanie pozitívnych príkazov zo strany
zákonodarcu pre subjekty verejnej správy a orgány verejnej správy smerujúce
ku konkrétnemu usporiadaniu zdrojov a techník sociálnej moci. Je to prístup pri-
nášajúci extenzívne zväčšovanie sféry právnej regulácie. Jeho limitom je predov-
šetkým už spomínaná nízka schopnosť práva, najmä však zákona, upravovať
detailne a operatívne spoločenské pomery. Riziko tohto prístupu je v rozširovaní
právnej úpravy na stránky sociálnej reality, kde právna úprava nie je potrebná,
alebo dokonca by ju bolo možné hodnotiť ako nenáležitú, ba až absurdnú.

Ďalším možným prístupom je zameranie sa na úpravu a precizovanie úpravy
práv a slobôd spravovaných osôb. Tým sa vlastne negatívnym spôsobom vymedzí
(ne)prípustnosť určitých aktivít vo verejnej správe. Výhodou tohto riešenia
je predovšetkým skutočnosť, že väčšmi vyhovuje všeobecnosti a abstraktnosti
zákonných noriem a nižšej flexibilitate zákonodarcu. Zároveň odbreňuje záko-

⁷⁵ GOLDING, W.: *Boh múch*. Bratislava : Petit Press, 2004.

nodarný orgán, znižuje riziko nezamýšľaných negatívnych dopadov zákonnej úpravy a umožňuje pružnejší a flexibilnejší prístup pri aplikácii normy.

Ďalším prístupom k eliminovaniu možných negatívnych dôsledkov je ustanovenie princípov dobrej správy pre poskytovanie verejných služieb a vytvorenie špeciálnych inštitúcií „ombudsmana“ pre jednotlivé úseky verejnej správy, ktoré by dohliadali na dodržiavanie týchto princípov.

Napokon treba zdôrazniť potrebu participácie spravovaných osôb na rozhodovaní a na kontrole vo veciach poskytovania verejných služieb. Ch. Gusy uvádza, že v ideálnom prípade by bolo „možné usudzovať, že čím medzerovitejšie je riadenie zákonom, o to väčšia potreba, ale aj šance pre legitimizáciu vznikajú pre participáciu.“⁷⁶ Možno uvažovať o vytváraní konzultatívnych kvázi samosprávnych orgánov typu orgánov školskej samosprávy podľa zákona č. 596/2003 Z. z.

Treba však zdôrazniť, že sociálna moc funguje ako systém zabezpečujúci kohéziu a reprodukciu spoločnosti. Jej pôsobenie na jednotlivca je skôr konštruktívne, prípadne fixujúce, ako deštruktívne: sociálna moc si subjekt nepodrobuje, ale ho vytvára, najmä v procese socializácie. Preto v zásade, ktorá pripúšťa výnimky, nie je dôvod nazerať na ňu ako na niečo „zlé“ alebo „škodlivé“.

Táto štúdia je zrejme len akýmsi prvým krokom autora smerom k uchopeniu Foucaultových štúdií a poznatkov a k vysporiadaniu sa s nimi v rovine administratíviky. Foucault pritom sám upozorňuje, že jeho koncepcia moci je nezlučiteľná s koncepciou moci v práve. Nezabúdajme, že napriek všetkému, Foucault nebol predstaviteľom psychiatrie, pedagogiky, penológie či administratíviky, ale bol filozofom. Dúfam, že táto štúdia prispela k otvoreniu nových perspektív pre diskusiu o problematike moci a o problematike poskytovania verejných služieb v administratívike. Ak nie inak, tak možno aspoň v duchu toho, čo o Foucaultových filozofických myšlienkach a ich vplyve na iné vedy napísal M. Marcelli: „Ak pri tom všetkom majú čo povedať aj reprezentantom iných vied, ak ich dokážu zaujať čo len tým spôsobom, že ich pobúria, tým lepšie pre túto filozofiu.“⁷⁷

Použitá literatúra

- ADAMOVÁ, K. – KŘÍŽKOVSKÝ, L.: *Základy politologie*. Praha : C. H. Beck, 2004.
 BÁRÁNY, E.: *Moc a právo*. Bratislava : Veda, 1997.
 BARŠA, P. – FULKA, J.: *Michel Foucault. Politika a estetika*. Praha : Dokořán, 2005.
 BERAN, K.: *Právnícké osoby veřejného práva*. Praha : Linde Praha, 2006.
 BLAU, P.: *Exchange and Power in Social Life*. New York : Wiley, 1964.

⁷⁶ GUSY, Ch.: dielo cit. v pozn. 50, s. 353-361.

⁷⁷ MARCELLI, M.: dielo cit. v pozn. 10, s. 11 a nasl.

- BOGUSZAK, J.: Právo a postmoderní situace. In: *Právník*, roč. CXLIV, 2005, č. 11, s. 1201-1218.
- BRAUD, Ph.: Od moci vo všeobecnosti k politickej moci. In: Grawitz, M. – Leca, J. a kol.: *Rozprava o politickej vede. 1. Politická veda ako spoločenská veda. Politický poriadok*. Prešov : KM-systém Prešov, 1999.
- BUTLER, E.: *Hayek a jeho prínos k ekonomickému a politickému mysleniu dneška*. Bratislava : Inštitút liberálnych štúdií, 1996.
- FOUCAULT, M.: *Dozerat' a trestat'. Zrod väzenia*. Bratislava : Kalligram, 2004.
- FOUCAULT, M.: *Je třeba bránit společnost*. Kurz na Collège de France. Praha : Filosofia, Nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, 2005.
- FOUCAULT, M.: Priestor, vedenie a moc. In: Foucault, M.: *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*. Bratislava : Kalligram, 2000.
- FOUCAULT, M.: *Vůle k věděni. Dějiny sexuality I*. Praha : Hermann a synové, 1999.
- GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha : Argo, 2001.
- GOLDING, W.: *Boh múch*. Bratislava : Petit Press, 2004.
- GUSY, Ch.: Verwaltung zwischen parlamentarischer Steuerung und Partizipation Privater. In: *Europäische Grundrechte Zeitschrift*, roč. 33, 2006, zv. 12, s. 353-361.
- HENDRYCH, D.: O organizačních předpokladech dobré správy. In: *Správní právo*, roč. 2007, č. 4 – 5, s. 201-204.
- HEYWOOD, A.: *Politická teorie*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005.
- JELLINEK, G.: *Všeobecná státověda*. Praha : Jan Laichter na Král. Vinohradech, 1906.
- KAŠČÁK, O.: *Moc školy. O formatívnej sile organizácie*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied a Typi, vydavateľstvo Trnavskej university, 2006.
- KINDL, M. – KRAMÁŘ, K. – RAJCHL, J. – TELECKÝ, D.: *Základy správního práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006.
- LUHMANN, N.: *Recht und Automation in der öffentlichen Verwaltung. Eine verwaltungswissenschaftliche Untersuchung*. Berlin : Duncker und Humblot, 1966.
- MARCELLI, M.: *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*. Bratislava : Kalligram, 2005.
- MILL, J. S.: *O politickej slobode*. Bratislava : Kalligram, 2001.
- NOLA, R.: Postmodernizmus ako francúzsky kultúrny Černobyľ: Foucault o moci/vedení. In: *Filozofia*, roč. 50, 1995, č. 3, s. 172-191.
- PALOUŠ, R.: *Totalitarizmus a holizmus*. Praha : Karolinum, Vydavatelství Univerzity Karlovy, 1996.
- PRUSÁK, J.: Obsoletná/absolentná právna norma, verejnoprávna korporácia a verejnoprávna inštitúcia. In: *Justičná revue*, 58, 2006, č. 11, s. 1624-1637.
- SKUĽOVÁ, S.: Princípy dobrej správy jako súčasť modernizace veřejné správy. In: *Právník*, roč. CXLIV, 2005, č. 6, s. 553-585.
- SKUĽOVÁ, S. a kol.: *Základy správní vědy*. Brno : Masarykova univerzita, 1998.
- WEBER, M.: *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*. Praha : Mladá fronta, 1997.

Recenzent: JUDr. Mgr. Michal Jasenko, PhD.

Súhrn

Príspevok sa zaoberá analýzou kategórie sociálnej moci a jej významu v spoločnosti a vo verejnej správe, najmä v prípadoch činností zameraných na poskytovanie verejných služieb. Pokúša sa vysporiadať s výsledkami výskumu významu moci v ľudskej činnosti, ktoré uskutočnil francúzsky filozof Michel Foucault. Foucaultove analýzy moci sa zakladajú na koncepcii techník moci. Jedným z kľúčových pojmov tohto konceptu je kategória disciplíny. Foucault vymedzuje disciplínu ako komplex techník moci. Autor tohto príspevku sa pokúša nájsť možné prieniky medzi Foucaultovou analýzou sociálnej moci a medzi kategóriami správneho práva (napr. poskytovaním verejných služieb v oblasti školstva, zdravotníctva, knižníc).

Zusammenfassung

In dieser Abhandlung wird eine Analyse der Kategorie der Macht der Gesellschaft und ihrer Bedeutung in der Gesellschaft und in der öffentlichen Verwaltung durchgeführt, besonders in Hinsicht auf Fälle, in welchen die öffentliche Verwaltung öffentliche Dienstleistungen leistet. Sie stellt eine Auseinandersetzung mit den Ergebnissen der Forschung der Bedeutung von Macht in menschlichen Aktivitäten des französischen Philosophers Michel Foucault dar. Foucaultsche Analysen von Macht basieren auf dem Konzept der „Machtstechniken“. Einer der Schlüssel zu diesem Konzept ist die Kategorie der Disziplin. Foucault bezeichnet Disziplin als ein komplexes Bündel von Machtstechniken. Eine Gesellschaft ohne Machtbeziehungen soll nur als eine abstrakte Idee möglich sein. Der Autor dieser Abhandlung versucht, mögliche Zusammenhänge zwischen den foucaultschen Analysen der Macht der Gesellschaft und den Kategorien der Verwaltungsrechtswissenschaft (z. B. Dienstleistungen in Bereichen von Bildung, Gesundheitswesen, Leistungen der Bibliotheken) zu finden.

Summary

This article provides a survey of the category of social power and its importance in the social life and in the public administration, especially in cases, when the public administration serves to perform some public services. It deals with the views of the importance of power in human activities of the french philosopher Michel Foucault. Foucault's analysis of power is founded on his concept „technologies of power“. One of the keywords of this concept is the the category of „discipline“. For Foucault, discipline is a complex bundle of power technologies. Foucault points out, that a society without power relations can be only an abstraction. Hence, the author of this article tries to find possible junctures between Foucault's analysis of social power and the categories of administrative law science (e.g. education, healthcare services, services of libraries).

KONCEPT RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

Lýdia Tobiášová

---

1. HISTORICKO-SPOLOČENSKÉ ASPEKTY RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

Ak sledujeme vývoj svetovej i trestnej politiky, nemožno si nevšimnúť, že druhá polovica 20. storočia je nielen obdobím prevratných politicko-ekonomických zmien, ale i zmien v chápaní trestnej spravodlivosti. Súčasné trestno-politické stratégie a opatrenia nevedú totiž k hlavnému poslaniu trestnej spravodlivosti, t. j. k ochrane jednotlivca a sociálneho spoločenstva pred kriminalitou prostredníctvom primeranej a účinnej (t. j. spravodlivej) reakcie na spáchané trestné činy a k prevencii páchania podobných činov v budúcnosti.

Trestná politika na prelome tisícročia sa dostáva do krízy, keď v rýchlo sa meniacej a globalizujúcej spoločnosti nedokáže prekonať všeobecne známe problémy trestného zákonodarstva a masovo sa vyskytujúcich sociálno-patologických javov vrátane kriminality¹ – preplnené väznice, financovanie väzenského systému je neúnosným bremenom pre štátny rozpočet, vysoká recidíva, narastajúca agresivita medzi mládežou, expanzia a globalizácia drogovej a inej organizovanej kriminality, zlyhávajúca účinnosť trestov predovšetkým trestu odňatia slobody a pod.

Trestná spravodlivosť, teda nazeranie na primeranosť a vhodnosť spoločenskej reakcie na spáchaný trestný čin, je historicky a kultúrne podmienená. Líši

---

¹ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: Restoratívni justice – trestní politika pro 21. století? In: *Trestní právo*, 2000, č. 1, s. 5.

sa v jednotlivých kultúrnych civilizačných oblastiach a mení sa i v priebehu času.²

Trestný monopol a tým aj plná zodpovednosť za výsledky trestnej politiky sú v rukách štátu, avšak tak tomu nebolo vždy. V strednej a západnej Európe si tento monopol prisvojil štát až v priebehu 12. storočia ako prirodzený atribút upevňovania svojej moci. Dovtedy bol zločin chápaný ako súkromná záležitosť medzi vinníkom a poškodeným, ktorú si účastníci zvyčajne za aktívnej pomoci svojho najbližšieho sociálneho spoločenstva vysporiadali sami medzi sebou, teda svojpomocne.

Keď Cesare Beccaria prišiel v polovici 18. storočia so svojimi prevratnými predstavami o trestaní, trestnej justícii, zaobchádzaní s páchatelmi a presadzovaním idey štátneho monopolu v trestnej justícii, reflektoval tým problémy a požiadavky svojej doby. To, čo sa kedysi nazývalo pokrokom, sa v druhej polovici 20. storočia označuje zastaraným modelom trestnej justície, ktorá stráca svoju funkčnosť.³

V tomto období, najmä v súvislosti s popularizáciou princípov „občianskej spoločnosti“, posilňovaním významu ľudských a občianskych práv a ich ochrany sa rozvíja hľadanie novej podoby trestnej spravodlivosti. Postupne sa presadzujú názory o obmedzovaní právomoci štátu a o posilnení úlohy priamych účastníkov pri riešení týchto konfliktov a ich následkov, teda páchatelov a obetí trestných činov. Prehodnocuje sa systém štátnej reakcie na trestnú činnosť mladistvých a dospelých osôb, nanovo sa vymedzujú priority v oblasti trestnoprávneho postihu.⁴

Názorový posun, ktorý hlása renesanciu myšlienky navrátenia trestnej spravodlivosti do rúk tých, ktorí sú zločinom najviac dotknutí, teda páchatel'a a ich sociálneho spoločenstva (komunity), je označovaný pojmom restoratívna justícia. Hnutie za restoratívnu justíciu sa v deväťdesiatych rokoch stalo významnou súčasťou trestnej politiky západných krajín.⁵ Hlavnými dôvodmi, ktoré viedli k ich celosvetovému rozšíreniu, sú snaha individualizovať trestný postih, pozitívne motivovať páchatel'ov trestných činov k životu v súlade so zákonom, aktívne zapojiť do riešenia trestných vecí osoby poškodené trestnou činnosťou, vysporiadať sa s nedostatkom kapacity väznic, znížiť náklady a zvýšiť efektívnosť súdneho konania a nájsť účinné formy prevencie kriminality. To všetko pri zachovaní vysokých nárokov na vecnú správnosť a spravodlivosť súdneho rozhodovania.⁶

² KARABEC, Z.: Jaká je budoucnost trestní justice?. In: *Trestní právo*, 2003, č. 3, s. 2-3.

³ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: cit. dielo v pozn. 1, s. 5.

⁴ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 2, s. 3.

⁵ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: cit. dielo v pozn. 1, s. 5-6.

⁶ SOTOLÁŘ, A. – PŮRY, F. – ŠÁMAL, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha : C. H. Beck, 2000, s. 3.

2. POJEM RESTORATÍVNA JUSTÍCIA

Pojem restoratívna justícia (z angl. *restore* – obnoviť, navrátiť do pôvodného stavu) možno vysvetliť ako určitý koncept zaobchádzania s páchatelom, odlišný od klasickej retributívnej trestajúcej justície. Restoratívnu justíciu je možné chápať ako súbor postulátov, cieľov a metód, ktoré charakterizujú určitý prístup k riešeniu problematiky zločinnosti. Ide o také poňatie trestnej justície, v ktorom sú hojne zastúpené prvky zdôrazňujúce práva obete a ich ochranu, mimosúdne prejednávane trestných vecí a pod.

Restoratívnu justíciu nemožno ponímať ako nejaký ucelený systém reakcie spoločnosti na trestnú činnosť, napr. v zmysle anglosaskej koncepcie trestnej justície, či kontinentálneho trestného procesu. Niektoré krajiny majú teda trestnú justíciu „viac restoratívnu“ a niektoré menej, podľa toho, ako sú pri legislatívnych úpravách reakcie spoločnosti na trestnú činnosť zastúpené teoretické východiská a princípy, ktoré zahŕňame do restoratívnej justície.

Restoratívna justícia predstavuje skôr určitý paralelný systém, pôsobiaci vedľa klasickej trestnej justície alebo v mnohých smeroch systém, ktorý trestnú justíciu dopĺňa.⁷

Táto nová koncepcia restoratívnej justície, ktorej sa v slovenskom preklade zrejme najviac približuje termín obnovujúca, prípadne napomáhajúca spravodlivosť vychádza z predpokladu, že trestný čin je sociálny konflikt medzi dvoma, prípadne i viacerými jednotlivcami či stranami, a preto je možné ho účinne riešiť iba za podmienky aktívnej participácie všetkých dotknutých osôb, t. j. obete, páchatel'a a príslušného sociálneho spoločenstva. Len tak možno napraviť, resp. zmierniť škodu spôsobenú trestným činom, vrátane jeho vedľajších negatívnych dôsledkov. Prípadne i v súčinnosti s inštitúciami formálnej trestnej kontroly- políciou, štátnymi zastupiteľstvami a súdmi – obnoviť trestným činom narušený systém chránených hodnôt a sociálnych vzťahov.⁸

Koncepcia restoratívnej justície je v rozpore s poňatím trestného činu v modeli odplatnej alebo trestajúcej justície (angl. *retributive justice*). V tomto modeli sú všetky sily a prostriedky sústredené na ochranu štátu (resp. spoločnosti, ktorú reprezentuje) pred páchatel'mi, ktorí ohrozujú verejný záujem. Konkrétnej individuálnej obeti je prisudzované pasívne postavenie, takže sa na výkone trestnej spravodlivosti zúčastňuje len vo veľmi malom rozsahu.

Tento model procesu je založený na adverzatívnom vzťahu medzi štátom (resp. verejným žalobcom) a obvineným a do značnej miery potláča preventívne prvky pôsobenia na strany konania s prihliadnutím na povahu trestnej činnosti. Interpersonálnemu charakteru trestnej činnosti nie je spravidla venovaná žiadna pozornosť, čo platí i o špecifických záujmoch osôb, ktoré sú trestným činom

⁷ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 2, s. 3- 4.

⁸ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: cit. dielo v pozn. 1, s. 6.

priamo poškodené.⁹ Dôsledkom toho je, že obeť trestného činu väčšinou neobdržia ani základnú pomoc a obvinení si nevedomia dôsledky svojho konania vo všetkých súvislostiach a spravidla ich priebeh konania ani uložený trest nijako nemotivuje k životu bez konfliktu so zákonmi. Skúsenosťou väčšiny obvinených a obetí ich trestnej činnosti je potom pocit poníženia. Sú v podstate objektom vyšetrovania a svojím spôsobom obeťami stigmatizujúceho trestného konania, ktorého priebeh môžu ovplyvniť len vo veľmi obmedzenom rozsahu. To u mnohých z nich vedie k frustrácii.¹⁰

Naopak „nový“ restoratívny prístup k problému kriminálneho chovania jedinca a následnej sociálnej reakcie **znovuobjavil i také inštitúty, akými je účinná Pútosť** a s tým súvisiace pokánie delikventa na strane jednej a **skutočné odpustenie obeť a dotknutého sociálneho okolia** na strane druhej.

Veľký význam je prikladaný aj mechanizmom a procesom, v rámci ktorých dochádza k uvedomeniu si viny a dôsledkov z nej vyplývajúcich, ako aj k vyvodeniu konkrétnej osobnej zodpovednosti za nápravu akýchkoľvek priamych a nepriamych škôd. Snahou je do riešenia problému, ktorý nie je chápaný jednosmerne, ale viacstranne, zapojiť aj sociálne spoločenstvo ľudí, ktorých sa zločin, hoci spravidla „len“ sprostredkovane dotkol (napr. krádežou auta môže byť spôsobená ujma nielen samotnému majiteľovi, ale aj jeho rodine a príbuzným, pokiaľ sú naňho odkázaní).

Východiská restoratívnej trestnej spravodlivosti sú založené na presvedčení, že páchatel nemá prevziať len formálno-trestnoprávnu, ale aj skutočnú a osobnú zodpovednosť za to, čo svojím trestným činom spôsobil, resp. vyvolal. V prvom rade si však musí naplno uvedomiť svoje správanie, priznať si a porozumieť svojmu konaniu v jeho sociálnych i individuálnych súvislostiach a z toho prameniacich faktických a nielen trestnoprávných dôsledkov. Presnejšie povedané to znamená zmeniť budúci život tak, aby zodpovedal potrebe poškodeného, resp. potrebe širšieho okruhu činom dotknutých osôb. Tento základný princíp nájdeme v tej či onej podobe vo všetkých súčasných stratégiách restoratívnej trestnej spravodlivosti.¹¹

Daniel W. Van Ness¹² vo svojej prednáške *Restoratívna justícia – medzinárodné trendy* prezentovanej na Victoria University vo Wellingtone (Nový Zéland, 7. október 1998) vyjadril, že restoratívnu justíciu nemožno charakterizovať v zmysle nejakého jednotlivého programu ako je napr. mediácia či skupinová konferencia, hoci tieto programy reflektujú restoratívne postupy a metódy. Nie je to ani jednotlivý výstup (výsledok) hoci niektoré súdne rozhod-

⁹ FENYK, J. – SOTOLÁŘ, A. – SOVÁK, Z.: Mediacie jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti. In: *Trestní právo*, 1997, č. 7-8, s. 5.

¹⁰ FENYK, J. – SOTOLÁŘ, A. – SOVÁK, Z.: cit. dielo v pozn. 9, s. 20.

¹¹ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: cit. dielo v pozn. 1, s. 7-8.

¹² Daniel W. Van Ness je členom Pracovnej skupiny Aliancie mimovládnych organizácií pôsobiacich pri OSN, ktorej cieľom je presadzovať restoratívne princípy a metódy obsiahnuté v Rezolúcii o základných princípoch pri aplikovaní programu restoratívnej justície v trestných veciach (E/CN.15/2002/5/Add.1).

nutia ako napr. reparácia, či spoločenské sankcie sú spájané s restoratívnou justíciou. Restoratívna justícia je iný spôsob myslenia, nazerania na to, ako by sme my ako obeť, ako páchatelia, ako predstavitelia donucovacej moci štátu, súdni predstavitelia a spoločnosť v najširšom zmysle, mali reagovať na spáchaný zločin.

Slovami Edwarda de Bono,¹³ je to *nový vzor myslenia, nazerania, nové chápanie zločinu*. Chápanie zločinu ide ďalej za jeho zaužívané chápanie v zmysle porušenia práva. Okrem toho, že ním dochádza k porušeniu právnych noriem, trestným činom dochádza takisto k spôsobeniu škody alebo ujmy obeť, spoločnosti a dokonca i páchatelovi.

Vo svojej prezentácii *Van Ness* hovorí o *troch základných princípoch a štyroch kľúčových hodnotách restoratívnej justície*. Jeho základná myšlienka, z ktorej sa dané princípy a hodnoty odvíjajú, spočíva v odlišnom nazeraní na trestný čin, ktorý ďaleko prekračuje hranice jeho chápania len ako porušenia práva.

2.1 Princípy restoratívnej justície

- ***Ak trestný čin je viac ako len porušenie právnej normy, potom spravodlivosť vyžaduje, aby sme sa usilovali „vyliečiť“ obeť, páchatel'ov i komunity, ktorým bola spôsobená ujma v dôsledku spáchania trestného činu*** – tradične sme zvyknutí rozmýšľať v intenciách trestného práva a občianskeho práva. Občianske súdne procesy sa začínajú z podnetu obeť a ich účelom alebo cieľom je hlavne poskytnúť náhradu poškodeným osobám. Trestné konanie sa začína na podnet štátu (prokurátora) a v záujme dobra pre spoločnosť je jeho účelom brániť či potvrdiť autoritu práva uzákoneného štátnou mocou. Restoratívna justícia síce akceptuje dôležitosť trestného práva, ale neakceptuje rozdiel medzi občianskoprávnymi a trestnoprávnymi prostriedkami a záujmami. Namiesto toho presadzuje myšlienku, že ak sa zaoberáme tými, ktorí právo porušili, nutne sa musíme zaoberať i tými, ktorí utrpeli ujmu spôsobenú trestným činom.
- ***Ak trestný čin je viac ako len porušenie právnej normy, potom obeť, páchatelia a spoločnosť by mali mať možnosť aktívne sa zapojiť do procesu riešenia sporu tak skoro a v takej miere, ako je to čo najviac možné*** – prakticky každá stránka formálneho trestného konania stavia obeť, páchatel'ov i spoločnosť do pasívnej roly. Aktívnymi účastníkmi trestného procesu sú polícia, sudcovia, advokáti a ďalšie subjekty, ktoré riadia alebo vedú konanie.

¹³ Dr. Edward de Bono – psychológ a fyziológ – je považovaný za jednu z vedúcich osobností v oblasti kreatívneho myslenia, inovácie a priameho vyučovania (náuky) myslenia ako schopnosti a zručnosti.

Restoratívna justícia sa snaží o to, aby umožnila obetiam a páchatel'om participovať významným spôsobom v trestnom procese.

- **Ak trestný čin je viac ako len porušenie právnej normy, musíme vziať do úvahy i vzájomné úlohy a záväzky štátu a spoločnosti. V širšom zmysle to znamená, že v záujme zvýšenia a podpory spravodlivosti, štát je zodpovedný za ochranu právneho poriadku, zákona (*order*) a spoločnosť za nastolenie a zavedenie verejného poriadku (*peace*)** – Van Ness rozlišuje dva pojmy – *just order* (poriadok v zmysle zákona, t. j. právny poriadok) a *just peace* (verejný poriadok, za nastolenie ktorého nesie zodpovednosť samotná spoločnosť). V politickej rétorike je poriadok (*order*) často synonymom verejnej bezpečnosti. Voláme na pomoc zákon a poriadok, ktoré by skoncovali so zločinom na uliciach, ale bezpečnosť spoločnosti podľa neho možno dosiahnuť i inak. Kde je poriadok (*order*) a pokoj (*peace*), je aj bezpečie. Verejný poriadok nemusí byť ustanovený či vyhlásený rovnako ako právny poriadok. Namiesto toho môže dynamicky rásť, môže sa pestovať vo vnútri spoločnosti. Verejný poriadok obsahuje v sebe jednak záväzok spoločnosti za pohodu svojich členov a jednak pomoc pri riešení konfliktov, ktoré vznikli medzi nimi. Na druhej strane vyžaduje, aby členovia komunity rešpektovali záujmy danej komunity aj vtedy, ak by boli v konflikte s individuálnymi záujmami. Právny poriadok (*order*) a verejný poriadok (*peace*) nie je to isté. Poriadok v zmysle zákona síce môže potlačiť konflikt, ale nemôže ho vyriešiť. Naopak verejný poriadok nemusí byť celkom spravodlivý a hodnoty a normy spoločnosti nemusia byť vždy správne, aj keď v spoločnosti platia a dodržiavajú sa. Bezpečná spoločnosť v restoratívnom chápaní je výsledkom plnenia úloh spoločnosti a vlády (štátu) tak, aby chránili zákon, právny poriadok a nastolili alebo zaviedli poriadok aj v spoločnosti.¹⁴

2.2 Hodnoty restoratívnej justície

- **Stretnutie** – restoratívne programy pripisujú veľký význam stranám zúčastneným na trestnom čine – obeti, páchatel'ovi a eventuálne i dotknutej komunite a ich vzájomnému stretnutiu. Na rozdiel od tradičného trestného konania, v ktorom síce dochádza k spoločnému stretnutiu v súdnej sieni, i keď stranám nie je daná možnosť spolupôsobiť v plnom rozsahu, restoratívne stretnutie je prinajmenšom obrazne a zvyčajne aj doslovne stretnutím tvárou v tvár (*face to face*). V priebehu tohto stretnutia každej prítomnej osobe je daná možnosť hovoriť a vyrozprávať príbeh o trestnom čine z vlastnej perspektívy. Môžu

¹⁴ VAN NESS, D.: *Restorative Justice: International Trends*. New Zealand : Presented at Victoria University Wellington, 1998. Dostupné na: <http://restorativejustice.org/resources/docs/vanness13/download> (prístupné 23. 8. 2005).

rozprávať o veciach, ktoré sa ich týkajú, často omnoho emotívnejšie. Účelom vzájomných stretnutí z pohľadu zainteresovaných strán je hlbšie porozumieť spáchanému zločinu, porozumieť postaveniu druhej strany a pochopiť kroky, ktoré sú potrebné na urovanie konfliktu vzniknutého medzi nimi. Ich výsledkom je potom dohoda, ktorá je čiastočná a špecifická vzhľadom k danému zločinu, ale zároveň akceptovateľná všetkými zúčastnenými subjektmi. Hoci spôsobenú ujmu už nie je možné odčiniť v plnom rozsahu (ako keby k spáchaníu trestného činu vôbec nedošlo), možno ale uskutočniť kroky, ktoré by viedli k jej náprave.

- **Reparácia (náprava, odškodnenie, kompenzácia)** – reparácia znamená určitú opravu, nápravu vzniknutého stavu či už vo forme finančnej kompenzácie, poskytnutia služby rovnakého alebo podobného druhu, vrátenia či náhrady majetku alebo akýkoľvek iný spôsob, na ktorom sa strany sporu v priebehu stretnutia dohodli. Úplná reparácia samozrejme nie je možná, no zmysel nápravy nespočíva v tom, že ňou vrátíme čas späť (ako keby k ničomu nikdy nedošlo), ale v tom, že vzniknutý dlh bude splatený. Restoratívna reakcia na spáchaný zločin je orientovaná hlavne na nápravu spôsobenej škody, nie len na potrestanie, ktoré ignoruje potrebu a záväzok uskutočniť nápravu. Jej snahou je i znížiť pravdepodobnosť spôsobenia ujmy v budúcnosti. To znamená, že uväznenie alebo iné obmedzenie slobody by sa malo používať výnimočne v prípadoch, ak ide o vysoko rizikových jednotlivcov.
- **Reintegrácia** – Van Ness pod týmto pojmom chápe opätovný vstup alebo návrat osoby (pričom má na mysli rovnako obeť i páchatel'a) do spoločenského života ako osoby plnohodnotnej, produktívnej a prospešnej pre spoločnosť. To značí podľa neho oveľa viac ako tolerovať jej prítomnosť, alebo vytvoriť pre ňu miesto v spoločnosti. Vyžaduje to vytvorenie vzťahov charakterizovaných rešpektom a záväzkom, netolerantnosťou deviantného a iracionálneho správania na jednej strane, no jeho porozumením na strane opačnej. Ak hovoríme o reintegrácii, spravidla máme na mysli len páchatel'ov. V skutočnosti páchatel' nie je jedinou osobou, ktorá sa musí v spoločnosti reintegrovať. Nemali by sme opomenúť ani obeť trestného činu. V porovnaní s páchatel'om má samozrejme odlišné potreby a nachádza sa v odlišnej morálnej pozícii k spáchanému trestnému činu, no pre oboch je spoločné ich postavenie, keď v spoločnosti musia čeliť problému stigmatizácie. Častokrát s nimi spoločnosť zaobchádza ako s vydedencami a ľudia navôkol sa cítia ohrození v dôsledku toho, že práve oni zasiali strach medzi ostatných členov spoločnosti.
- **Participácia** – významnou črtou restoratívnych programov je, že kladú dôraz na priamu účasť všetkých dotknutých subjektov trestného činu za účelom dosiahnutia súhlasu či zhody o tom, aké spoločné riešenie konfliktu prijať. Vypočúť si to, ako spáchaný zločin ovplyvnil obeť, má veľký význam a pomáha

to posúdiť rozsah spôsobenej škody. Vypočúť si, prečo páchatel' spáchal daný zločin, má význam v tom, že môže dať odpoveď na otázky, ktoré by možno položila obeť trestného činu. Taktiež pomáha všetkým účastníkom pochopiť, čo viedlo k spáchaniu trestného činu a naznačiť kroky potrebné k urovnaniu konfliktného stavu. Rovnako dôležité je vypočúť si predstaviteľ'ov komunity a členov rodiny, keďže aj oni boli dotknutí trestným činom a sú osobami, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v procese reintegrácie. Restoratívna justícia ponúka omnoho viac príležitostí pre priamu účasť v trestnom procese ako formálne trestné konanie.¹⁵

3. PROGRAMY UPLATŇOVANÉ V KONCEPTE RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

3.1 Mediácia a niektoré iné postupy

V zmysle restoratívneho poňatia trestnej justície a jej základných téz sa od začiatku deväťdesiatych rokov v Severnej Amerike, v Austrálii, na Novom Zélande a v západnej Európe (neskôr i strednej a východnej časti Európy) rozvíjajú programy, ktoré postupne presadzujú hlavné myšlienky restoratívnej justície do praxe trestnej politiky príslušných krajín.

Koncept restoratívnej justície prispel k prevratnému odklonu od tradične represívneho chápania trestnej spravodlivosti k jej poňatiu omnoho bližšiemu záujmom, potrebám a pocitom osôb bezprostredne dotknutým trestným činom.¹⁶

Najznámejším programom tohoto typu, ktorý sa samostatne uplatňoval v USA už v sedemdesiatych rokoch a v Európe od začiatku osemdesiatych rokov, je nepochybne mediácia, t. j. zmier medzi obeťou a páchatel'om (victim – offender – mediation, Täter – Opfer – Ausgleich), ktorá neskôr našla svoje miesto i v trestnoprávných normách príslušných krajín.¹⁷

Uplatnenie mediácie v trestných veciach má svoj pôvod v krajinách anglosaskej právnej kultúry. Prioritu má v tomto smere Kanada, kde v roku 1974 vznikol prvý mediálny VORP (*Victim-Offender Reconciliation Program*) program. Prakticky vzápätí potom sa ale začala mediácia využívať pri riešení trestných vecí tiež v USA, Austrálii a na Novom Zélande. V Európe sa táto alternatíva k štandardnému trestnému procesu dočkala širšieho uznania a uplatnenia až v nasledujúcom období, najskôr vo Veľkej Británii a v Škandinávii a postupne i v ďalších západoeurópskych a stredoeurópskych štátoch.

Mediácia v restoratívnom zmysle je spravidla chápaná ako proces komunikácie medzi páchatel'om a obeťou, vedený mediátorom, ktorý vyústi u páchatel'a

¹⁵ Tamže.

¹⁶ FENYK, J. – SOTOLÁŘ, A. – SOVÁK, Z. – DOUBRAVOVÁ, D.: Mediacie jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti. In: *Trestní právo*, 2001, č. 5, s. 19.

¹⁷ VÁLKOVÁ, H. – SOTOLÁŘ, A.: cit. dielo v pozn. 1, s. 9.

k uvedomeniu si dôsledkov jeho činu a k prevzatiu plnej zodpovednosti za jeho kompenzáciu a u obete k zníženiu, resp. zbaveniu sa pocitu ohrozenia, strachu, bezmocnosti a niekedy i hostility. Niektoré programy tohoto typu sú realizované v rámci tzv. odklonu od trestného stíhania, iné až potom, čo je súdom rozhodnutá otázka viny a mediácia prebieha až v rámci uloženej sankcie, resp. iného (napr. liečebného) opatrenia.

Predpokladom a preto i limitom týchto postupov je v severoamerickom poňatí vždy záujem a súhlas obete. Inými slovami povedané, tu nezáleží ani tak na formálnej podobe, alebo predovšetkým na obsahu mediácie, či napĺňa kritériá restoratívnej spravodlivosti alebo nie.

Väčšina programov zameraných na mediáciu sa orientuje na páchatel'ov menej až stredne závažných deliktov a predovšetkým na mladistvých a mladých dospelých. Koncom deväťdesiatych rokov sa počet takto zameraných programov v Európe pohyboval okolo 900 a v USA 300.¹⁸

Podstata mediácie (z lat. *medius* – stredný, *ležiaci uprostred*, *nestranný*¹⁹) **spočíva v sprostredkovaní riešenia sporu za účasti tretej strany – mediátora.** Úlohou mediátora je riadiť proces mediácie a pomôcť stranám sporu dospieť k riešeniu, ktoré uspokojí ich záujmy a potreby. Tento spôsob riešenia konfliktov vychádza z presvedčenia, že strany konfliktu sú schopné veľké množstvo sporov riešiť vlastnými silami s minimom vonkajších zásahov.²⁰

Mediácia medzi páchatel'om a jeho obeťou je označovaná za najvhodnejší postup, ktorý poskytuje poškodenému (obeti trestného činu) možnosť stretnúť sa s vinníkom, ktorý mu škodu spôsobil (s páchatel'om trestného činu). Toto stretnutie sa uskutočňuje v bezpečnom prostredí, je vedené odborne vyškoleným sprostredkovateľom (mediátorom) a umožňuje bezprostrednú diskusiu o spáchanom čine a jeho dôsledkoch.²¹

Mediácia je chápaná ako cesta, ktorá uľahčuje riešenie určitej trestnej veci mimo štandardného trestného konania a súčasne posilňuje zodpovednosť obete trestného činu i obvineného za hľadanie tohoto riešenia. Oba majú vždy voľbu, či chcú možnosť mediácie pri riešení svojho prípadu využiť alebo nie.

V najvšeobecnejšej rovine je zmyslom mediácie sprostredkovanie alternatívneho riešenia konfliktu spojeného so stíhanou trestnou činnosťou, objasnenie príčin tejto trestnej činnosti, urovnanie vzájomných vzťahov medzi obvineným a obeťou, vytvorenie podmienok pre maximálne možný individuálny prístup k prípadu a účinná prevencia recidívy trestnej činnosti.

Cieľom mediácie uplatňovanej v trestných veciach je potom vždy dosiahnutie takého výsledku, ktorý bude mať určitý význam pre rozhodovanie v trest-

¹⁸ Tamže.

¹⁹ KARABEC, Z.: Jaká je budoucnost trestní justice? In: *Trestní právo*, 2003, č. 4, s. 10.

²⁰ ŠÁNDOR, I.: Projekt probačnej a mediáčnej služby. In: *Justičná revue*, roč. 54, 2002, č. 6 – 7, s. 754.

²¹ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 19, s. 10.

nom konaní, samotná mediácia však ostáva mimoprocesným postupom. Mediáciu totiž nie je možné zamieňať s procesným prejednaním a rozhodnutím trestnej veci mimo štandardné konanie. V rámci nej nemožno riešiť otázku viny či nevinu obvineného ani skutkové pochybnosti týkajúce sa stíhaného trestného činu. Konečné rozhodnutie vo veci zostáva výlučne v právomoci súdu (prípadne v prípravnom konaní v právomoci prokurátora).²²

Mediačné postupy v rámci restoratívnej justície sa líšia od sprostredkovania, ktoré sa používa v civilnom procese alebo pri riešení obchodných sporov v arbitrážnom konaní, pretože zúčastnené strany (páchateľ a obeť) nemajú rovnakú právnu pozíciu. V civilnom procese i v arbitrážnom konaní sa posudzujú nároky uplatňované jednotlivými stranami a konanie by malo vyústiť vo vzájomne prijateľnú dohodu; otázky motivácie konania jednotlivých účastníkov, emocionálne aspekty, satisfakcia, predchádzanie podobnému konaniu v budúcnosti a pod. obvykle nie sú pre mediáciu v občianskoprávných a obchodných veciach považované za relevantné. Niekedy sa preto mediácia v rámci restoratívnej justície označuje ako mediačný dialóg, stretnutie či konferencia.²³

Nevyhnutným predpokladom mediácie je výslovný súhlas obvineného a poškodeného. Tým dochádza k výraznej zmene postavenia poškodeného v trestnom konaní. Cieľom mediácie je nahradiť škodu a odstrániť napätie medzi poškodeným a obvineným. Nemusí vždy ísť len o peniaze. Mnohokrát stačí len ospravedlnenie, vykonanie práce, ktorou sa uvedie vec do pôvodného stavu, alebo iná aktivita obvineného, ktorá by uspokojila poškodeného ako satisfakcia za spôsobený následok trestného činu. Materiálna náhrada škody pritom znamená mnohokrát len časť tohto procesu.

Spôsob priebehu mediácie dáva poškodenému inú kvalitatívnu zmenu postavenia, než je tomu napr. pred súdom. Je to aj logické, nakoľko úlohou súdu je najmä rozhodnúť o obžalobe, teda o vine alebo nevine, uložení trestu a priznaní nároku na náhradu škody. Pred súdom nie je zvláštny priestor na odstraňovanie napätia a dôsledkov vzniku konfliktu medzi obvineným a poškodeným.²⁴

V praxi sa vyskytujú v podstate dva základné typy mediácie:

- **mediácia priama** – tu dochádza k stretnutiu poškodeného a obeť tvárou v tvár,
- **mediácia nepriama** – tu plní mediátor úlohu sprostredkovateľa medzi stranami, ktoré sa vzájomne nestretnú.

Skúsenosti dokazujú, že pri uplatňovaní týchto dvoch typov pre obeť trestného činu je účinnejšia satisfakcia dosiahnutá vtedy, ak sa v rámci mediácie obvinený a obeť stretnú osobne, než ako to je v prípadoch sprostredkovania

²² SOTOLÁŘ, A. – PÚRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 6, s. 21-22.

²³ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 19, s. 10-11.

²⁴ ŠÁNDOR, I.: cit. dielo v pozn. 20, s. 754.

alternatívneho riešenia sporu tzv. nepriamou formou bez toho, aby sa obaja stretli.²⁵

Činnosť mediátora zahŕňa veľmi širokú škálu aktivít od zhromažďovania podkladov pre voľbu čo najadekvátnejšieho procesného postupu, pre rozhodnutie o väzbe a pre úvahu o prípadnom treste, až po vlastné sprostredkovanie urovnania určitého konfliktného stavu spojeného so žalovanou trestnou činnosťou, uzavretie dohody medzi obvineným a poškodeným a dosiahnutie účelného a spravodlivého alternatívneho riešenia veci mimo hlavného pojednávania alebo vytvorenie podmienok pre uloženie alternatívnej sankcie nespojenej s odňatím slobody na hlavnom pojednávaní. Z hľadiska trestného konania relevantným výsledkom mediácie teda nemusí byť vždy dohoda o úplnom urovaní vzájomných vzťahov obvineného a poškodeného, ale môže ísť o mnoho ďalších významných efektov, ktoré spružnia trestné konanie a prispievajú k individualizácii riešenia daného prípadu a naplneniu trestnej spravodlivosti.²⁶

Pre uskutočnenie mediácie je potenciálne vhodná väčšina prípadov, v ktorých prichádza do úvahy uloženie iného než nepodmienečného trestu odňatia slobody, aj keď celkom nemožno vylúčiť účelnosť mediačného konania ani v trestných veciach, kde nemožno uložiť iný ako nepodmienečný trest odňatia slobody. Niektoré prípady trestných činov však budú typovo prichádzať pre mediáciu do úvahy len celkom výnimočne; to sa môže týkať napríklad trestnej činnosti vo finančnej sfére, prípadov trestných činov zločineckými skupinami, útokov proti štátu, daňových deliktov alebo rasistických útokov.

Pri týchto trestných činoch je nutný veľmi citlivý výber vhodných prípadov. Tak nie je napr. vylúčené, aby bola mediácia uskutočnená v prípadoch menej narušených osôb dopúšťajúcich sa rasistických útokov alebo v trestných veciach osôb stíhaných za útoky proti verejným činiteľom.²⁷

Význam mediácie, ktoré v právnych systémoch jej uplatňovanie prináša by sme mohli stručne zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- dobrovoľnosť strán,
- rýchlosť,
- nízke finančné náklady,
- dôvernosť – na stretnutí sú zvyčajne poškodený, obvinený a mediátor a sú viazaní mlčanlivosťou,
- ústretovosť – celý proces je vedený od konfrontačného spôsobu jednania k ústretovému a ponúka obom stranám „zachovať si svoju tvár“ do budúcnosti,
- väčšia pravdepodobnosť pre obnovu a udržanie vzťahov medzi stranami,
- neformálny charakter,

²⁵ Tamže, s. 754.

²⁶ SOTOLÁŘ, A. – PÚRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 6, s. 23.

²⁷ Tamže, s. 22.

- zmenšenie stigmatizácie poškodeného i obvineného spojené s konaním pred súdom,
- spravodlivý postih páchatel'a trestného činu (nejde rozhodne o „lacnú milosť“ pre páchatel'a).

Už samotný fakt, že došlo k mediácii, je veľmi dôležitý, najmä keď sa poškodený s obvineným stretnú. Hoci nemusí vždy dôjsť k zmiereniu, je to pre poškodeného výrazná psychická pomoc. Poškodený sa stáva tým, kto určuje ďalší priebeh trestného konania. Bezprostredná aktívna účasť poškodeného na mediácii mu dáva príležitosť docieľiť to, aby do prijatej dohody bola premietnutá jeho predstava o spravodlivom riešení celého prípadu. Ide súčasne o to, aby sa poškodený, pokiaľ je to možné, zbavil svojej neistoty, svojho strachu a rozhorčenia nad dôsledkami trestného činu.

Na druhej strane je to pre obvineného poľahčujúca okolnosť, že bol ochotný sa zúčastniť mediácie. Skúsenosti nasvedčujú tomu, že keď po neúspešnej mediácii dôjde k súdnemu procesu, sudca už pri vstupe poškodeného a obvineného do súdnej siene spozná na prvý pohľad, že tieto procesné strany prešli mediáciou. Pozitívne v takom prípade je, že vo veľkej väčšine prípadov sa aspoň podarí zmierniť medzi nimi napätie a nevráživosť. V prípade úspechu mediácie je spokojnosť na oboch stranách.²⁸

Zahraničné i tuzemské skúsenosti s uplatňovaním mediácie svedčia o tom, že ju obvinený i obeť vnímajú vo väčšine prípadov ako spôsob spravodlivého riešenia sporu.

Inou skupinou programov, ktoré môžeme zahrnúť pod restoratívnu justíciu sú tzv. Family Group Conferencing a Circle Sentencing. Na rozdiel od mediácie, kde sa objavuje osoba mediátora, tu sa do riešenia konfliktu medzi obvineným a poškodeným zapájajú aj ďalšie osoby – či už rodina alebo aj iné osoby z dotknutého sociálneho okolia.

Family Group Conferencing alebo rodinná skupinová konferencia je určitou formou mediácie, ktorá je považovaná za vhodnú najmä pri prejednávaní prípadov mladistvých delikventov za účasti rodiny páchatel'a a rodiny obeť. V praxi sa uplatňuje najmä na Novom Zélande, kde vychádza z tradícií pôvodného obyvateľstva. Rodinná skupinová konferencia sa tu stala štandardným spôsobom prejednávania trestných vecí mladistvých páchatel'ov v roku 1989, keď bol prijatý *Children, Young Person and Their Families Act* (Zákon o deťoch, mladých ľuďoch a ich rodinách). Tento spôsob bol akceptovaný i v Austrálii a preniesol sa aj do ďalších krajín, napr. do USA. Rodinná skupinová konferencia je najčastejšou formou odklonu v trestných veciach proti mladistvým delikventom, ale

²⁸ ŠÁNDOR, I.: cit. dielo v pozn. 20, s. 755.

v niektorých prípadoch je táto forma používaná i v trestných veciach dospelých páchatel'ov.

Účasť širšieho okruhu ľudí dotknutých spáchaným trestným činom má umožniť, aby si páchatel' lepšie uvedomil spoločenský dosah svojho konania. Na druhej strane, aby širší okruh účastníkov (členov rodiny páchatel'a i obete) mohol pôsobiť pozitívne na páchatel'a v priebehu mediácie.

Pojmom **Circle Sentencing** (voľný preklad z angl. spoločné rozhodovanie) sa označuje postup, pri ktorom predstavitelia určitej, najčastejšie etnickej komunity majú možnosť priamo sa podieľať na prejednávaní trestných činov, ktoré spáchali ich príslušníci alebo ktoré sa odohrali vnútri ich komunity. Zmyslom tejto účasti je dosiahnutie širokej akceptácie rozhodnutí v prejednávanom prípade tak, aby nielen páchatel' a poškodený, ale aj ich okolie prijalo rozhodnutie ako rozumné a spravodlivé. Metóda spoločného rozhodovania (teda aj spoločného úsudku) predstavuje určitý paralelný systém k oficiálnej trestnej justícii a nadväzuje na tradičné rituály a zvyklosti pri prejednávaní deliktov v niektorých etnických komunitách. Takýto spôsob prejednávania kriminálneho chovania predpokladá, že štátne orgány považujú za primerané, ak prípad bude vybaivený mimo ich kompetencie. Štát sa tak v danom prípade vlastne zriekne svojej jurisdikcie. To by malo umožniť, aby určitá komunita občanov prevzala zodpovednosť za rozhodnutie v danom prípade; štátne orgány (napr. polícia, prokuratúra) môžu tejto komunite k jej rozhodovaniu poskytnúť potrebné podklady.²⁹

3.2 Probácia

Probácia je inštitútom pochádzajúcim z anglosaského práva a rozumie sa ňou spravidla alternatíva k nepodmienečnému trestu odňatia slobody, ktorého podstatou je konštruktívna metóda prevýchovy páchatel'a trestného činu. Inštitút probácie je často spájaný s podmienečným odsúdením a dokonca je niekedy považovaný len za jeden z typov podmienečného odsúdenia. Tento prístup, ktorý je prehlbovaný zjednodušeným názorom, že probácia je vlastne podmienečné odsúdenie s dohľadom probačného pracovníka nie je celkom správne, pretože je ním akcentovaná len jedna stránka inštitútu probácie.

Historicky je rozvoj probácie v Európe úzko spojený s rozvojom súdnictva nad mládežou, ktoré svojou povahou vyvolávalo potrebu pracovníkov zaoberať sa zisťovaním rodinných a sociálnych podmienok mladistvých páchatel'ov, ako i poskytovaním potrebnej odbornej a sociálnej starostlivosti, ako aj dohľadu nad takýmito mladistvými.³⁰

²⁹ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 19, s. 11-12.

³⁰ PŮRY, F. – ŠÁMAL, P.: Nad jedním rozhodnutím o probaci. In : *Trestní právo*, 1997, č. 7-8, s. 3-4.

Podľa definície OSN je probácia metódou zaobchádzania s vybranou skupinou páchatel'ov v rámci podmienčne odloženého trestu, keď je uložený dohľad, a to spolu s poskytovaním individuálneho poradenstva a ďalších podporných podmienok.

Za probáciu v širšom zmysle je považovaná tiež práca v oblasti výkonu trestu všeobecne prospešných prác a ďalších trestov a opatrení, ktoré obsahujú formy individuálnej práce s klientom, smerujúce k plneniu špecifických povinností a podmienok skúšobnej doby.³¹

Jej podstatou je konštruktívna metóda prevýchovy a iného pozitívneho ovplyvňovania správania páchatel'a trestného činu, ktorá je založená na účelnej kombinácii prvkov kontroly, pomoci a poradenstva. Jej praktické uplatnenie rozširuje zákonné funkcie výkonu justície ďaleko za zistenie viny, vyslovenie zodpovedajúceho trestu a zaistenie jeho výkonu. Jej význam spočíva v diferencovanejšom prístupe k zaobchádzaniu s páchatel'mi rôznych trestných činov, vo využití účinnejších prostriedkov k reakcii na menej závažnú kriminalitu než je trest odňatia slobody a vo vytvorení lepších podmienok a možností k postihu závažnejších trestných činov.³²

Činnosť probačnej služby tak zahŕňa širokú škálu aktivít súvisiacich s hľadáním možností riešenia trestného konfliktu, prípravou podkladov a realizáciou trestov a opatrení vykonávaných na slobode. Veľmi dôležitou úlohou v poslednom období probačnej služby je zameranie sa na prácu s poškodeným.

Pokiaľ ide o jednotlivé charakteristické rysy probácie, ako sa vyvinula pri dlhodobom používaní najmä v štátoch anglosaskej oblasti a v západnej Európe **odhliadnuc od určitých špecifik právnych úprav v jednotlivých štátoch, je možno vytýčiť tieto základné znaky:**

- závislosť na výroku o vine, ktorý by mal byť vždy vyslovený, ak má byť obvinenému uložená probácia (súd pokladá vinu odsúdeného za zistenú a preukázanú, a preto vždy výroku o probácii predchádza výrok o vine vyslovený v rozsudku);
- odklad trestu odňatia slobody, a to buď vo forme priamo odkladu výroku o treste, alebo v odklade výkonu tohoto trestu na stanovenú skúšobnú dobu;
- konštruktívna starostlivosť (pomoc) a dohľad probačného pracovníka smerujúci k prevýchove páchatel'a a jeho riadnemu životu v budúcnosti;
- pri porušení podmienok probácie, pokiaľ bol trest odložený, nastupuje uloženie trestu a v prípade odkladu výkonu trestu jeho výkon.

Všeobecne sú za prednosti probácie považované tieto skutočnosti:

- páchatel' je ušetrený škodlivých dôsledkov výkonu trestu odňatia slobody. Nie je vystavený skúsenostiam z tohoto trestu, ktoré by ho urobili zatrpknutým, nepriateľským voči spoločnosti, prípadne i lepšie vyškoleným pre zlo-

³¹ ŠÁNDOR, I.: cit. dielo v pozn. 20, s. 752.

³² SOTOLÁŘ, A. – PÚRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 6, s. 24-25.

činnú dráhu, neschopným znovu začať život slobodného človeka v dôsledku nútenej izolácie od normálnych sociálnych kontaktov a zodpovednosti, Páchatel' ostáva v spoločnosti, udržiava vzťahy s rodinou i širším prostredím;

- môže viesť normálny život a učiť sa prijímať zodpovednosť. Na druhej strane tu možno využiť i zdroje nápravného pôsobenia zo strany verejnosti, pričom sa niekedy dostaví náprava niektorých ťažkostí spočívajúcich v páchatel'ovom prostredí, ktoré by mohli viesť na dráhu zločinu aj ďalšie osoby. Keďže páchatel' musí docieľiť nápravu priamo v spoločnosti, v styku s ostatnými občanmi, je v lepšej situácii než ten, kto je umiestnený v uzavretom ústave. Od toho sú odvodené ďalšie výhody – páchatel' tým, že ostáva v spoločnosti, môže žiť seba i svoju rodinu (nie je tu nutná pomoc spoločnosti) a ďalej môže tiež skôr uhradiť škodu spôsobenú trestným činom (náprava následkov trestného činu môže mať pritom terapeutický význam);
- páchatel'ovi sa v jeho úsilí o docieľenie nápravy dostáva účinnej pomoci v podobe dohľadu probačného pracovníka vo vyššie uvedenom zmysle.

Najmä pre tieto prednosti je v probácii videný humánnejší prístup k odsúdeným, pretože menej narušuje sociálne väzby odsúdeného a menej ho psychicky traumatizuje.

Pod pojem probácia možno zahrnúť tiež špecifické činnosti vykonávané ešte pred právoplatným rozhodnutím súdu alebo prokurátora, ktoré spravidla smerujú k príprave podkladov pre takéto rozhodnutie. Príkladom je spracovanie správ o osobe obvineného či poškodeného, o ich aktuálnej životnej situácii.³³

Uplatňovanie probácie vedie k zvýšeniu účinnosti trestnej sankcie a k dosiahnutiu vyváženého pomeru medzi trestnou represiou a prevenciou.

Autorita probačných úradníkov je na rozdiel od mediátorov odvodená od autority súdu, probačných úradníkov nemožno považovať len za sociálnych pracovníkov, aj keď niektoré metódy ich prístupu k obvineným (resp. odsúdeným) majú prvky psychologického, pedagogického a sociálneho poradenstva či pomoci. Pritom platí, že zmyslom ich pôsobenia v trestných veciach nie je jednoduchá kontrola správania obvineného, ale zvlášť starostlivosť o neho a poskytnutie pomoci v jeho problémoch s cieľom posilniť jeho schopnosti k bezkonfliktnému spôsobu života v spoločnosti a pozitívnemu vzťahu k prostrediu, v ktorom žije, poprípade k nájdeniu nového prostredia, ktoré ho nebude negatívne ovplyvňovať vo vzťahu k trestnej či inej protispoločenskej činnosti. Aktivity probačných úradníkov smerujú k pochopeniu skutočného sociálneho pozadia trestnej činnosti obvineného, a preto sa sústreďujú na skúmanie jeho osobnosti, meradlo jeho hodnôt, rodinných i ďalších väzieb v jeho sociálnom prostredí, to všetko s cieľom poskytnúť mu na tomto základe nevyhnutnú podporu a psychosociálnu pomoc a zároveň chrániť spoločnosť pre prípadnú recidívu jeho trestnej činnosti.

³³ PŮRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 30, s. 4-5.

Činnosť probačných úradníkov týmto spôsobom prispieva k naplneniu zmyslu trestnej spravodlivosti, alternatívnych trestov a vôbec alternatívnych spôsobov riešenia trestných vecí.³⁴

Probačná služba ako sociálna práca v trestnej justícii predstavuje prepojenie – dvoch doposiaľ oddelených odborov ľudskej činnosti, ktoré sa od seba zásadne líšia svojou podstatou i svojím poslaním- trestnej justície a sociálnej práce. Napriek tejto podstatnej odlišnosti sa môžu navzájom dopĺňať a spolupracovať.

Zásadným vymedzením rozdielov medzi trestnou justíciou a sociálnou prácou je ich postavenie vzhľadom k platným normám – zákonom. Zatiaľ čo trestná justícia je postavená práve na týchto normách a má nástroje k ich uplatňovaniu v praxi, sociálna práca je prostredníkom medzi týmito všeobecne platnými normami a medzi klientmi a ich normami. Poslaním sociálnej práce je viesť dialóg medzi tým, čo chce spoločnosť vo svojich normách a tým, čo si praje klient. Pracovníkovou odbornosťou je potom vedieť byť týmto prostredníkom medzi normami spoločnosti a presvedčením klienta. To, s čím pracuje sociálny pracovník, sú teda jednak platné spoločenské normy a štandardy, jednak normy a spôsoby chovania klientov, ktoré sa so spoločenskými normami nerovnajú. Tento stret rôznych noriem je práve dôvodom, prečo sa niekto stane klientom sociálneho pracovníka.

Základným pracovným nástrojom každého sociálneho pracovníka je rozhovor. „Schopnosť pracovníka používať tento nástroj je priamo závislá na tom, ako rozumie tomu, čo všetko sa v rozhovore odohráva, ako sa toho on sám účastní, pretože všetko, čo robí, robí v dialógu s niekým, prinajmenšom sám zo sebou.“ Pracuje s jazykom, pracuje s významami a s popismi klientovho sveta, klientových skúsenosti. V rozhovore sa potom s klientom dohovára na tom, ako rôznym veciam rozumie, a ide tiež o to, otvoriť cestu pre nové pohľady, významy a súvislosti, pre spôsoby riešenia, to znamená dospieť k situácii, keď klient na základe svojho posúdenia dôjde k presvedčeniu, že už nepotrebuje pomoc sociálneho pracovníka. Z toho vyplýva jeden z podstatných rysov práce sociálneho pracovníka – neponáhľať sa a nerozumieť príliš rýchlo – neurobiť si príliš rýchlo závery a nedospieť príliš rýchlo k presvedčeniu, že veci sú jasné a že je jasné, čo s nimi treba urobiť.

Vo svojej práci používa sociálny pracovník niekoľko dôležitých pomôcok. Jednou z nich je reflektovanie, tzn. sledovanie, kam sa rozhovor uberá a čo v ňom pracovník robí. Slúži pracovníkovi k orientácii v rozhovore a k neustálej práci s možnosťou voľby. Ďalšou pomôckou, ktorú pracovník používa, je dohodovanie, v ktorom pracovník dáva klientovi ponuku a spolu s ním sa dohaduje na cieľoch spoločnej práce a na cestách, ako ich dosiahnuť. V rozhovore môže používať tzv. konštruktívne otázky, ktoré môžu pomôcť klientovi k novým po-

³⁴ SOTOLÁŘ, A. – PÚRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 6, s. 25.

hľadom na jeho príbeh, k formulovaniu cieľa a hľadaniu riešenia. Okrem toho sociálny pracovník neustále pracuje s voľbou a zo svojou zodpovednosťou za ňu, t. j. voľbou medzi rôznymi profesionálnymi spôsobmi práce.

Všeobecne sa sociálny pracovník zameriava na silné stránky klienta, na jeho schopnosti a zdroje, ktoré má k riešeniu situácie. Pokiaľ hovoríme o sociálnej práci v rámci trestnej justície, klientom sociálneho pracovníka je potom človek alebo ľudia, ktorí sa z nejakého dôvodu dostali do konfliktu s trestnými normami.

Tu sa naskytá otázka, aký zmysel má začleniť tento prístup a tento spôsob práce s páchatelmi trestnej činnosti do systému trestnej justície. Zahraničné skúsenosti potvrdzujú, že zapojenie kvalifikovaných sociálnych pracovníkov do systému trestnej justície prinesie značné posilnenie individuálnej prevencie, keďže ide predovšetkým o individuálnu prácu s obvinenými, odsúdenými a poškodenými, prípadne i so sociálnym okolím zúčastnených. Sociálny pracovník, ktorý pracuje individuálne s vybranými páchatelmi trestnej činnosti, s ohľadom na špecifiká jednotlivých trestnoprávných inštitúcií, môže do tejto práce zapojiť aj širšie sociálne okolie klienta (napr. rodinu, školu, priateľov) a tak priamo pôsobiť na páchatel'a trestného činu. Probačná služba prináša výsledky vo viacerých oblastiach – jednak v pôsobení na obvinených a odsúdených, v oblasti nápravy následkov trestných činov, v posilnení postavenia poškodených i v priamom vysporiadaní vzťahov medzi páchatel'om a obeťou, jednak z celospoločenského hľadiska pri znižovaní kriminality a väzenskej populácie. Vedľa toho probačná služba v oblasti alternatívnych spôsobov trestného konania prispieva i k zjednodušeniu a zrýchleniu trestného konania a tým k jeho väčšej účinnosti.³⁵

3.3 Parola – špecifická forma probácie

Špecifickou formou probácie je **parola**, teda *probačná služba s osobami prepustenými z výkonu trestu odňatia slobody*. Je mostom medzi uväznením a návratom odsúdeného do spoločnosti. Koncept parole je postavený na presvedčení, že postupný návrat odsúdeného na slobodu je sprevádzaný pomocou, vedením a kontrolou probačného úradníka, napomáha jeho včleneniu do bežného spoločenského života. Ani pri tejto forme výkonu časti trestu odňatia slobody mimo väzenského zariadenia však nie sú znižované nároky na ochranu spoločnosti a zaistenie bezpečnosti občanov. Týmto spôsobom sa v určitom smere predlžuje doba kontroly správania odsúdeného, pretože táto kontrola je vykonávaná miernejšími prostriedkami, ako je tomu v priebehu výkonu trestu odňatia slobody. Dôležité je však predovšetkým to, aby bola sprevádzaná konkrétnymi resocializačnými aktivitami, ktoré by nadväzovali na penitenciárny

³⁵ HRUŠKOVÁ, O. – OUŘEDNÍČKOVÁ, L. – ŠTERN, P.: K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby. In: *Trestní právo*, 1997, č. 7-8, s. 12-15.

program uplatňovaný vo väzení. To všetko by malo umožniť, aby sa osobám prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody nestali nedostupnými rôzne vzdelávacie programy a kurzy sociálnych spôsobilostí založené okrem iného na pozitívnom psychosociálnom pôsobení.

Uplatnenie probácie a parole umožňuje páchateľovi zostať v spoločnosti, udržiavať zväzky s rodinou a širším sociálnym prostredím; páchateľ môže viesť normálny život, učiť sa prijímať zodpovednosť za svoje konanie. Keďže páchateľ musí docieľiť nápravu priamo v spoločnosti, v styku s ostatnými občanmi, je v lepšej situácii než ten, kto je umiestnený v uzavretom ústave. Od toho je odvodený rad ďalších výhod – páchateľ tým, že zostáva v spoločnosti, môže žiť seba a svoju rodinu (nie je tu nutná pomoc spoločnosti) a môže ľahšie nahradiť škodu spôsobenú trestným činom (náprava následkov trestného činu môže mať popritom i určitý terapeutický význam).

Svojou povahou je probácia v užšom slova zmysle blízka i tzv. včasná pomoc pri reintegrácii obvinených do bežného spoločenského života, najčastejšie po jeho prepustení z väzby, a pomoc obetiam trestných činov (*viktimológia*), pretože ide o činnosti predchádzajúce právoplatnému meritórnemu skončeniu veci. Individuálna práca probačného úradníka s obeťou trestného činu vytvára podmienky na to, aby sa obeť vnútorne vysporiadala s dôsledkami trestného činu, zbavila sa pocitu strachu a ohrozenia a dosiahla adekvátnu satisfakciu za spôsobené ujmy. Naproti tomu súčinnosť probačného úradníka a obvineného predstavuje pre vybrané trestné prípady alternatívu k pobytu obvineného vo väzení na jednej strane a k jednoduchému ponechaniu obvineného na slobode na strane druhej. Tento spôsob probačnej práce umožňuje probačnému úradníkovi vstúpiť do blízkeho kontaktu s obvineným už v rannom štádiu trestného stíhania a pokračovať v kontinuálnej práci s ním až do jeho skončenia, prípadne i potom pri hľadaní priestoru pre jeho užitočné spoločenské uplatnenie v určitej komunite a vytváranie jeho vhodného rodinného, sociálneho a pracovného zázemia.³⁶

ZÁVER

Koncept restoratívnej justície sa dá považovať za myšlienkový prameň naplnenia obsahu legislatívneho zakotvenia i praktického uplatnenia väčšiny alternatívnych spôsobov riešenia trestných vecí, najmä právnych inštitútov spojených s odklonmi od štandardného trestného konania a veľkej časti alternatívnych trestnoprávných sankcií.³⁷

Treba však spomenúť, že zástancovia restoratívnej justície sú najmä sociologicky orientovaní kriminológovia. Naopak juristicky orientovaní kriminológovia upozorňujú na nebezpečenstvo, ktoré môže priniesť prílišné uvoľnenie alebo

³⁶ SOTOLÁŘ, A. – PÚRY, F. – ŠÁMAL, P.: cit. dielo v pozn. 6, s. 25-26.

³⁷ Tamže, s. 12.

opustenie klasických zásad trestného práva a trestného procesu pre ochranu základných ľudských práv a slobôd, ako aj pre ochranu spoločnosti.³⁸

Pretože restoratívna justícia predstavuje v podstate nový model riešenia konfliktov, ktoré dosahujú intenzitu trestných činov a je alternatívou k tradičnej (retributívnej) trestnej justícii, je potrebné prekonať určitú nedôveru alebo pochybnosti sprevádzajúce aplikáciu restoratívnych postupov a opatrení. Veľká pozornosť je tak sústredená aj na overovanie účinnosti jednotlivých metód a hodnotenie vhodnosti celého teoretického konceptu.³⁹

Recenzent: JUDr. Daniel Krošlák

Súhrn

Autorka v článku predstavuje koncepciu restoratívnej justície, ktorá je v Slovenskej republike ešte pomerne novou a málo známou. Táto koncepcia sa javí sľubnou a nosnou stratégiou trestnej politiky pri reakcii spoločnosti na spáchaný trestný čin, a to nielen vo vyspelých demokratických krajinách, ale aj na Slovensku. Autorka sa tu zaoberá najmä jej princípmi, hodnotami a najznámejšími programami uplatňujúcimi sa v rámci tejto koncepcie trestnej justície vo svete.

Zusammenfassung

Die Autorin stellt in ihrem Artikel die Konzeption der restorativen Justiz vor, die in der Slowakischen Republik relativ neu und wenig bekannt ist. Diese Konzeption scheint eine vielversprechende Trag-Strategie der Strafpolitik bei der Reaktion der Gesellschaft auf begangene Straftat zu sein – nicht nur in hochentwickelten demokratischen Ländern, sondern auch in der Slowakei. Die Autorin beschäftigt sich vor allem mit ihren Prinzipien, Werten und bekanntesten Programmen, die im Rahmen dieser Konzeption der Strafjustiz in der Welt zur Geltung kommen.

Summary

In the article author presents the concept of restorative justice which is still relatively new and not well-known in Slovakia. This concept seems to be promising and decisive strategy of criminal policy as a reaction of society on crimes committed, not only in high developed democratic countries but Slovakia as well. The author deals particularly with its principles and values and presents some of the most implemented programs existing within the concept of restorative justice policy in the world.

³⁸ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 2, s. 4.

³⁹ KARABEC, Z.: cit. dielo v pozn. 19, s. 13- 14.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVII

**TRI PREDNÁŠKY
O PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ**

Julian S. Webb

Na základe pozvania Katedry právnych dejín s podporou projektu Excelentná univerzita navštívil v dňoch 21. – 23. 4. 2008 Univerzitu Komenského v Bratislave, Právnickú fakultu Julian S. Webb, profesor právnického vzdelávania, pôsobiaci ako pedagóg na Právnickej fakulte univerzity vo Warwicku a zároveň riaditeľ Centra Spojeného kráľovstva pre právnické vzdelávanie, ktoré tiež sídli vo Warwicku. Profesor Webb predniesol počas svojej návštevy tri prednášky, ktorých preklad uverejňujeme. Prednášky boli sprevádzané workshopmi a osobnými konzultáciami.

**Konvergencia a diverzita:
TRENDY V EURÓPSKOM PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ**
(prednáška 21. apríla 2008, Iuridicum, PraF UK v Bratislave)

Ďakujem Vám za pozvanie a možnosť prednášať Vám v rámci projektu Excelentná univerzita. Je mi ct'ou a som rád, že som tu. Zároveň dúfam, že moje prednášky počas týchto troch dní budú prínosom.

Na úvod by som s Vaším dovoľením povedal niečo o kontexte mojich vlastných skúseností. Skúmam právnické vzdelávanie a píšem o ňom už takmer 25 rokov a to je neobvyklé dokonca aj v podmienkach Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, kde existuje síce relatívne malý, ale stále rastúci výskum v oblasti právnického vzdelávania. Som zároveň riaditeľom jedinečnej

inštitúcie, Centra Spojeného kráľovstva pre právnické vzdelávanie (UKCLE). Toto Centrum, hoci sídli v priestoroch Warwickej Univerzity, je od nej úplne nezávislé. Je súčasťou inštitúcie nazývanej Akadémia vyššieho vzdelávania, ktorá je finančne podporovaná všetkými radami vyššieho vzdelávania v Spojenom kráľovstve.

Veľká časť aktivít Akadémie sa realizuje cez 24 centier orientovaných na rôzne disciplíny, pričom UKCLE je jedným z týchto centier. Úlohou centier je pracovať spolu s akademikmi z daného odvetvia a podporovať ich pri zdokonaľovaní procesov vyučovania a vzdelávania. Činíme tak najmä podporovaním pedagogického výskumu a produkovaním vzdelávacích materiálov a pomôcok, organizovaním konferencií a seminárov na tému efektívneho vzdelávania a vyučovania, a tiež poskytovaním nezávislej poradenskej činnosti v oblasti politiky vzdelávania vo sfére práva vláde, profesijným organizáciám a právnickým fakultám. Nie sme regulačným orgánom, ani orgánom posudzujúcim a zaručujúcim kvalitu vzdelávania a nemôžeme vynucovať dodržiavanie určitých štandardov. Našimi metódami sú zaujatie a povzbudzovanie našich kolegov. A v duchu práve takéhoto inšpirovania mi teraz dovoľte prejsť k téme mojich troch prednášok.

V nich sa budem snažiť predstaviť niekoľko argumentov o povahe a úlohe právnického vzdelávania v Európe. Pritom sa budem opierať o výskum v oblasti politickej ekonómie právnického vzdelávania a o vývoj ucelenej pedagogiky a teórie právnického vzdelávania. Začnem od samozrejmeho východiska, že žijeme v období základných zmien a neistoty. Čelíme významným výzvam ako učiteľia práva v ranom 21. storočí. Týmto výzvam sa budem venovať vo svojej druhej prednáške. Vo svojej tretej prednáške sa zamyslím nad tým, ako by asi mohla vyzeráť excelentnosť v právnickom vzdelávaní.

Moja prvá prednáška vychádza z práce, ktorú som napísal na konci 90. rokov v rámci skoršieho projektu financovaného Európskou úniou – programu CICERO, zameranom na vývoj študijných programov v systéme európskeho právnického vzdelávania.¹ Tým chcem vytvoriť scénu, predstaviť základné teoretické konštrukty a, dúfam, vzniesť niektoré významné otázky o povahe a mieste pedagogickej debaty na pôde právnických fakúlt.

Z historického hľadiska je zvädzajúcou myšlienka vnímať európske právnické vzdelávanie ako poznačené viacerými zlomovými momentmi. Tieto prelomové zmeny však nie sú špecifické iba pre právnické vzdelávanie. Niektoré sú odrazom širších zmien v rámci predstáv o povahe vyššieho vzdelávania a jeho vzťahu k formám technického vzdelávania a prípravy na povolanie. Historicky európskemu vyššiemu vzdelávaniu dominovala ostrá deliaca línia medzi univerzitným vzdelávaním a inými formami vzdelávania po absolvovaní povinnej školskej dochádzky. Systém, ktorému dominuje univerzitné vzdelávanie, pova-

¹ WEBB, J.: Academic Legal Education in Europe: Convergence and Diversity. In: *International Journal of the Legal Profession*, roč. 9, 2002, č. 2, s. 139.

žuje univerzity za úplne oddelené od iných inštitúcií vzdelávania. Neuniverzitné vyššie vzdelávanie je v takých podmienkach iba veľmi slabo vyvinuté. Pred sto rokmi by takýto popis sedel na takmer celú kontinentálnu Európu. Ironicky, bola to práve profesionalizácia vedeckej práce v rámci univerzít, ktorá priniesla diktát na poli toho, čo sa považuje za vedu a poznanie, a čo nie. Elita profesorov určovala jednak čo sa má učiť, a tiež to, kto môže vstúpiť do ich elitných radov. Tým vznikla pevná forma sociálnej a epistemologickej uzavretosti. Vytlačila z akademickej pôdy nielen niektoré oblasti praxe, ale dokonca predstaviteľov všetkých právnických profesií, a to až kým nová vlna myslenia nezačala spochybňovať takéto domnienky výlučnosti, ktoré poznačili vzťah vedy a vyššieho vzdelávania.

Pochopiteľne táto transformácia mala dopad na právnické vzdelávanie. Aj v oblasti Common law tradície postupný prechod od učňovského spôsobu vzdelávania k univerzitnému vzdelávaniu na konci 19. storočia znamenal popri zvýšení kvality, štandardizácii a diverzifikácii tohto vzdelania tiež posun smerom preč od toho, čo právnici v praxi v skutočnosti robia.

Iné zlomové momenty sú viac špecificky právnické, formované epistemologickými rozdielmi, ktoré súvisia s odlišnými právnymi kultúrami a tradíciami. V tomto kontexte každému napadnú kľúčové rozdiely medzi viac axiomatickou, premyslenou tradíciou kontinentálneho práva a viac pragmatickou (zameranou na prax) tradíciou britských ostrovov. Tieto rozdiely siahajú ďalej ako je oblasť právnych metód alebo právnej argumentácie a ovplyvňujú aj vzťah študijného programu, pedagogiku a formát učebníc, ktoré používajú študenti.

Tradične vzdelávanie právnikov v krajinách kontinentálnej Európy trvá dlhšie ako v krajinách s Common law tradíciou. Študenti na kontinente majú viac predmetov a svoje štúdium zvyčajne začínajú základnými kurzami logiky, právnych dejín a politológie, čo absentuje v študijných programoch väčšiny vzdelávacích ustanovizní v krajinách Common law. Z hľadiska pedagogiky sa v systéme kontinentálnej Európy často hovorí o dominancii pasívneho vzdelávania – študenti čítajú písané právo, učia sa ho interpretovať a učia sa ho naspamäť. Aj systém Common law tradície môže zdôrazňovať osvojovanie si právnych pravidiel, povaha tradície založenej na súdnej praxi a jednotlivých prípadoch však vraj vedie skôr k analýze a ústnym debatám o faktických situáciách – čomu sa v USA zvykne hovoriť „sokratovská“ alebo „na prípadoch založená“ metóda vzdelávania. Tradične spôsoby hodnotenia študentov sú tiež v dvoch právnych kultúrach Európy odlišné. V oblasti kontinentálneho práva ústne skúšky hrajú väčšiu rolu v procese hodnotenia, niekedy v podobe extenzívnych niekoľkohodinových skúšok s možnosťou používania kníh a komentárov. V prípade tradície Common law sú ústne skúšky zriedkavé. Skúšky pozostávali a pozostávajú z dvoj- alebo trojhodinových písomných skúšok bez možnosti použitia kníh.

V tejto súvislosti debata o pedagogike nebola aspoň donedávna prioritnou ako v Spojenom kráľovstve tak ani na kontinente. Väčšina z nás učiteľov sa jednoducho učila „za pochodu“, často čerpajúc inšpiráciu a postupy iba z vlastných

skúseností zo študentských čias. Budme úprimní. Toto nebol vždy ten najspôhlivejší a najefektívnejší model hodný nasledovania. Právnické vzdelávanie využívalo stále dookola rovnaký štýl, študenti boli vystavení iba limitovanému rozsahu vyučovacích techník a často toto vzdelávanie rozvíjalo iba úzku škálu schopností študentov.

Pri uvažovaní o potrebe a forme pedagogickej debaty však nemôžeme brať do úvahy iba tieto zjednodušené horizonty. Musíme si uvedomiť tiež vplyv nových konvergencií v európskom právnickom vzdelávaní. Zjednodušene ich možno charakterizovať ako systematické, funkcionálne a štrukturálne konvergenzie.

Na prvom mieste existuje určitá miera širokej systematickej konvergenzie. Profesor Peter Scott,² britský expert na vyššie vzdelávanie a v súčasnosti vicekancelár univerzity v Kingstone, definoval tendenciu k systematickej konvergencii ako pokrok od toho, čo sme nazývali ako univerzitami dominovaný systém vzdelávania smerom k binárnemu alebo unifikovanému systému vyššieho vzdelávania.

Binárny systém je systém, v ktorom pôsobia dva paralelné systémy vyššieho vzdelávania, spočívajúce z univerzít a iných, alternatívnych inštitúcií. Funkcionálne sa tieto sektory môžu navzájom prekrývať a môžu si tiež konkurovať na trhu, čím sa vytvára ťažšie postihnuteľný vzťah medzi týmito inštitúciami než v systéme, ktorému dominuje univerzitné vzdelávanie, alebo v systéme, kde sú zložky duálneho systému štrukturálne oddelené. Príklady na binárny systém v rámci EÚ predstavujú Holandsko, Nemecko a Rakúsko, a tiež Spojené kráľovstvo pred rokom 1992 (keď bývalé polytechnické školy dosiahli status univerzít).

Unifikovaný systém sa na druhej strane snaží vytvoriť systém vyššieho vzdelávania, v ktorom rozdiely medzi univerzitou a inými inštitúciami vyššieho vzdelávania budú odstránené, hoci rozdiely v statuse a reputácii často zostávajú zachované. Primárnymi príkladmi unifikovaného systému v EÚ sú Švédsko a Spojené kráľovstvo po roku 1992.

Evidentným prvkom tohto posunu k binárnemu alebo unifikovanému systému vyššieho vzdelávania je fakt, že tradičné funkcionálne rozdiely medzi akademickými a technickými formami vzdelávania sa často strácajú. Špeciálne si mnohí autori všimli v európskom systéme vyššieho vzdelávania postupný posun k dôrazu na prípravu na povolanie, a to najmä v posledných dvadsiatich rokoch.³

Zvýšený dôraz na orientáciu k budúcej profesii odráža podstatný posun v národnej aj celoeurópskej politike vzdelanosti. Od 80. rokov sa v teórii vzdelávania kládol stále väčší dôraz na pojmy ako „celoživotné vzdelávanie“ a rozvoj

² SCOTT, P.: *The Meanings of Mass Higher Education*. Buckingham : Open University Press, 1995.

³ Napríklad WILLIAMS, G.: Graduate Employment and Vocationalism in Higher Education. In: *European Journal of Education*, roč. 20, 1985, č. 2, s. 181. KEHM, B. – TEICHLER, U.: Higher Education and Employment. In: *European Journal of Education*, roč. 30, 1995, č. 4, s. 407. DE WIT, K. – VERHOEVEN, J.: The Context Changes but the Divisions Remain: the Binary Higher Education System in Flanders – the Case of Information Science. In: *Studies in Higher Education*, roč. 28, 2003, č. 2, s. 143.

„vzdelanostnej spoločnosti“. Myšlienka celoživotného vzdelávania má svoj pôvod najmä v škandinávskych a angloamerických konceptoch stáleho vzdelávania ako „stratégie sprevádzajúcej vzdelávanie od kolísky až po hrob.“⁴ Vzdelanostná spoločnosť bola podobne charakterizovaná ako „spoločnosť venujúca sa vzdelávaniu počas celého života.“ Tento pojem však skrýva viac než len to. Obsahuje určité tradičné „liberálne“ hodnoty, najmä že spoločnosť by mala podporovať vzdelávanie kvôli jeho intelektuálnym, kultúrnym a etickým hodnotám. Tiež súvisí s otázkou sociálnej inklúzie a aktívneho občianstva, a to konkrétne predpokladom, že vzdelanie podporuje politickú participáciu. Avšak kľúčovými argumentmi pre rozvoj vzdelanostnej spoločnosti boli dôvody ekonomické, súvisiace s potrebou flexibilnej, vzdelanej pracovnej sily v záujme udržateľného rastu a konkurencieschopnosti v prostredí hospodárstva založeného na poznatkoch.

Vzdelanostná politika EÚ sa vybrala práve cestou tejto „vzdelanostnej spoločnosti.“ Už v roku 1994 Európska Biela kniha Rast, konkurencieschopnosť a zamestnanosť hovorila:

„Všetky opatrenia musia... bezpodmienečne spočívať na koncepcii rozvoja, tvorby a systematizácie celoživotného vzdelávania a stáleho tréningu. To znamená, že vzdelávacie a tréningové systémy musia byť prepracované s cieľom uvedomiť si potrebu... stáleho vytvárania a rozvoja poznania a know-how.“

Toto je podstata toho, čo nazvem „trhová“ verzia vzdelanostnej spoločnosti. Je to vízia, ktorá zdôrazňuje tri veci. Po prvé, zdôrazňuje vytvorenie „trhu vzdelávania“, ktorý je hnaný skôr voľbou a potrebami „konzumentov“ než inštitúciami. Po druhé, vyžaduje kladenie väčšieho dôrazu na kompetentnosť a uplatniteľnosť na trhu práce v protiklade k tradičnému poňatiu obsahu akademického vzdelávania a uznania. Po tretie, ako ukazuje citát Bielej knihy z roku 1994, zahŕňa tiež epistemologický posun k tomu, čo Lyotard nazýva performativita,⁵ teda akýsi dôraz na utilitárnu uplatniteľnosť. Vystihuje tým tendenciu ako vo vzdelávacej politike, tak aj v epistemológii, redefinovať poznanie v utilitaristickom ponímaní. V skratke to znamená, že prioritné je hospodársky užitočné vzdelanie a schopnosti a dôraz na to, čo vzdelanie umožňuje študentom robiť, namiesto toho, čo im umožňuje vedieť.

Vzdelanostná politika Európskej únie vedie európske vyššie vzdelávanie k určitému stupňu štrukturálnej konvergenencie, pokiaľ ide o charakter študijných programov. Najbežnejším príkladom je konvergenca súvisiaca s bolonským procesom. Jedna zo zaujímavých debát vyplývajúcich z tohto procesu sa týka otázky, do akej miery bolonský proces presadzuje len štrukturálnu konvergenciu a do akej miery prináša konzistenciu čo do obsahu a rozsahu. Tieto otázky sa zblížujú v súvislosti s kontrolou kvality, ktorá bola presadená na národnej úrovni v kontexte „Cieľa zabezpečenia kvality“ z roku 2005 a jeho prehodnotenia v roku 2007.

⁴ CHADWICK, G.: Towards a Vision of Recurrent Education. In: *Journal of Access Studies*, 8, 1993, s. 21.

⁵ LYOTARD, J.-F.: *Political Writings*. Londýn : UCL Press, 1993.

Ak by sme hľadali dôkazy týchto trendov, čo by sme našli? Nevyhnutne sú všetky dôkazy iba čiastočné a rôznorodé. Ponúknem len niekoľko príkladov.

Vieme, že k štrukturálnej konvergencii dochádza postupne v mnohých európskych krajinách, ktoré prijali bolonskú tripartíciu na bakalárske, magisterské a doktorandské štúdium. Čo je tiež zaujímavé, je rozsah, v ktorom sa konvergencia prejavuje aj na vlastnom vzhľade študijných programov. Táto konvergencia sa nesie v duchu performatívnej, funkcionálnej agendy kompetencií a schopností. Sme svedkami tlaku zohľadniť v akademických programoch potreby praxe, a to často kvôli snahám študentov či právnických profesií, sledujúcich ciele vyššej kvality a relevancie vzdelania. Nie je to len európsky fenomén. Nedávna správa Carnegieho nadácie, s názvom *Educating Lawyers*,⁶ konštatuje, že právnické vzdelávanie v USA je poznačené dvoma základnými problémami. Po prvé, že nevenuje dostatočnú pozornosť praktickému výcviku v právnej praxi a po druhé, že neprepája schopnosti právneho analyzovania s rozvojom etických a sociálnych hodnôt a s morálnym formovaním študentov. Tie isté starosti trápia aj európskych expertov. Na stretnutí európskych právnických fakúlt v Lubľane v októbri 2005 bol zdôrazňovaný význam právnického vzdelania pri rozvíjaní všeobecných schopností v oblasti komunikácie, jazykov a informačných technológií, ako aj právnej analýzy a etiky. Toto vyjadrenie nie je až také explicitné, ako to bolo v Carnegieho správe, ale niektorí európski experti zašli aj ďalej. Belgičan Marcel Storme⁷ napríklad tvrdí, že právnické fakulty musia tréning právnikov vnímať ako svoju prvoradú misiu. Jadrom právnického vzdelávania má byť sformovanie „technikov“ schopných riešiť ľudské a sociálne problémy prostriedkami práva. V tomto duchu navrhoval reštrukturovať európsky vzdelávací systém podľa amerického vzoru.

Toto všetko sa však už v skutočnosti realizuje, iba v jemnejších kontúrach. Samotný bolonský proces je v podstate priamou a štrukturálne podobnou reakciou na trhovo prevažujúci angloamerický model vyššieho vzdelávania. Rozšírenie klinického právnického vzdelávania v strednej a východnej Európe je typickým príkladom amerického importu. Navyše rastúci počet súkromných škôl využíva svoju autonómnu rozhodovaciu činnosť a modernizuje svoje programy právnického vzdelávania, ťažiac zväčša z amerických vzorov. Niektoré verejné školy nasledujú ich vzor. Napríklad univerzita v Navarre predstavila tzv. „globálny program“, ktorý systematicky študentov vystavuje ako vplyvom kontinentálnej racionalistickej tradície, tak aj angloamerickým prístupom s využitím hosťujúcich pedagógov z USA a Spojeného kráľovstva, spolu s využívaním metód amerických právnických fakúlt a s využívaním medzinárodných stáží.

Funkcionálna konvergencia sa tiež prejavuje v oblastiach, ktoré boli doteraz vnímané ako viac-menej tradičné. Príkladom je podľa mojich informácií zno-

⁶ SULLIVAN, W. M. a kol.: *Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law*. Stanford, Ca : Carnegie Foundation, 2007.

⁷ STORME, M.: The Consequences of European Unification for Legal Education in the Member States. In: *European Review*, roč. 9, 2001, č. 2, s. 135.

vuoživenie porovnávacieho práva, ale tiež rastúci záujem medzi študentmi a učiteľmi o rodia sa oblasti medzinárodného súkromného práva a „globálneho“ práva (medzinárodné obchodné právo a pod.). Radikálnou novinkou sú tiež snahy o vytvorenie celoeurópskych komentárov k európskemu záväzkovému právu,⁸ či zodpovednosti za škodu a tzv. civilné delikty,⁹ ako aj tvorba procesu európskeho občianskeho zákonníka, ktorého konečná podoba je zatiaľ v nedohľadne. Sú zaujímavé tým, že predstavujú snahu o formalizáciu konvergenčných procesov v rámci aproximácie práva prostredníctvom akademického vzdelávania a vedeckej tvorby.

Na tomto stupni výkladu, hoci som ešte len naznačil aktuálnu situáciu, myslím, že je na mieste spýtať sa niekoľko zaujímavých otázok o povahe a smerovaní európskeho právnického vzdelávania.

Po prvé, aký má toto postupné zmiešavanie dopad na naše tradičné koncepty právnej kultúry a šírenie národných alebo osobitne „európskych“ kultúrnych a profesijných hodnôt prostredníctvom univerzitného právnického vzdelávania?

Po druhé, prinášajú tieto konvergenčné zmeny väčšiu alebo menšiu diverzitu do študijných programov? Komparativisti ako Patrick Glenn¹⁰ a Harm Schepel¹¹ poukazujú na vedomie právneho pluralizmu a nadnárodného vývoja ako na potenciálne vyslobodenie z okov právneho lokalizmu a nacionalizmu a spôsob udržiavania právnej diverzity. Iní môžu poukazovať na to, že tento vývoj vedie k zneužitiu právnického vzdelávania agentmi a agendou globálneho kapitalizmu a v podobe transplantácie a globalizácie amerických lokalizmov (vo forme hodnôt aj metodológie) k rozširovaniu amerického *Pax Americana*.

Po tretie, výzva konvergencie a diverzity prekračuje hranice toho, čo by sme mali učiť a smeruje k tomu, ako učíme. Stále viac právnických fakúlt v Európe prichádza s novými pedagogickými prístupmi, ale len v obmedzenom rozsahu ich uplatnenia. Ako zapadajú tieto transplantáty a inovácie do inak tradičného študijného programu? Ako je takáto diverzita prístupov vnímaná vonkajším okolím? Do akej miery ide o inováciu v rámci koherentnej metaštruktúry alebo epistemologického rámca?

Lee Shulman,¹² bývalý predseda Carnegieho nadácie, zachytil množstvo týchto otázok v jednej veľkej otázke: „Čo sú príznačné pedagogické prístupy pre našu disciplínu?“ Takýto pedagogický prístup má štyri dimenzie: (1) povrchovú štruktúru – vonkajšie, vnímateľné formy; (2) hlbšiu štruktúru cieľov, zmysel alebo teóriu vzdelávania; (3) nevyslovenú štruktúru hodnôt a dispozícií, ktorých cieľom je modelovať a (4) tieňovú štruktúru, ktorá je doplňujúcou alebo podpor-

⁸ LANDO, O. – BEALE, H.: *Principles of European Contract Law*. Parts I and II. The Hague : Kluwer, 1999.

⁹ VON BAR, C.: *The Common European Law of Torts*. Oxford : Oxford University Press, 1999.

¹⁰ GLENN, H.P.: *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. Oxford : Oxford University Press, 2002.

¹¹ SCHEPEL, H.: The European Brotherhood of Lawyers: The Reinvention of Legal Science in the Making of European Private Law. In: *Law and Social Inquiry*, 32(1), 2007, s. 183.

¹² SHULMAN, L.: Signature pedagogies in the professions. In: *Daedalus*, 134(3), 2005, s. 52.

nou a je len veľmi slabo vyvinutá v našich študijných programoch. Diskutovaním o týchto otázkach lepšie pochopíme podstatu seba ako pedagógov a tiež to, ako môžeme vybudovať kvalitnejšie prepojenie medzi myšlienkou a konaním, úmyslom a výsledkom.

Otázka, ktorou chcem skončiť, je otvorená otázka, ktorú budeme skúmať počas týchto troch dní. A to konkrétne: „Ktoré sú príznačné metódy vzdelávania Právnickej fakulty Univerzity Komenského a sú to tie pravé metódy pre právnické vzdelávanie v 21. storočí?“

Právnické vzdelávanie v 21. storočí – ČELENIE VÝZVAM

(prednáška 22. apríla 2008, *Iuridicum, PraF UK v Bratislave*)

ÚVOD

V druhej zo svojich troch prednášok chcem prejsť od charakteristiky európskeho právnického vzdelávania k úvahám nad výzvami, ktorým čelíme teraz a budeme ním čeliť v blízkej budúcnosti.

Aj keď možno poviem niečo samozrejmé, myslím, že je zrejmé každému, kto je zapojený do procesu vyššieho vzdelávania, že sa práve nachádzame uprostred dlhej periódy prechodu, ktorý je podľa mňa jedinečný v dejinách univerzitného vzdelávania v Európe, a to z hľadiska rýchlosti, škály a zložitosti zmien, ktorým čelíme.

Pri skúmaní týchto výziev sa budem koncentrovať najmä na zmeny politickej ekonómie právnického vzdelávania. Na vysvetlenie dôvodu prečo môžem uviesť slová Harryho Arthursa, univerzitného profesora a emeritného prezidenta Yorkskej univerzity v Toronte:

„Nie je možná užitočná úvaha o právnickom vzdelávaní bez uvažovania o práve samotnom... o jeho komplexnosti a viacohniskovosti, jeho politických a ekonomických funkciách v širšej spoločnosti, jeho sociálnom pôvode a kultúrnom význame, jeho epistemológii a deontológii. Tiež nie je možné uvažovať o architektoch, teoretikoch, praktikoch, kritikoch, klientele, aktívnych konateľoch a pasívnych príjemcoch právnického vzdelávania bez uvedomenia si faktu, že aj oni sa pohybujú v širšom rámci politiky, spoločnosti, ekonómie, kultúry, profesijnej etiky a vyššieho vzdelávacieho systému, čo sú všetko dynamické a konfliktné systémy. Tiež nemôžeme ignorovať fakt, že vzťahy medzi týmito predstaviteľmi predstavujú internú politickú ekonómiu, ktorá vo veľkej miere definuje charakter a stratégie právnického vzdelávania.“¹³

¹³ ARTHURS, H.W.: Poor Canadian Legal Education: So Near to Wall Street, So Far From God. In: *Osgoode Hall Law Journal*, 38, 2000, s. 402.

Komplexná súhra týchto síl má nepochybne pozitívne dopady na právnické vzdelávanie a vedu. Asi iba málo ľudí by nesúhlasilo s tým, že väčšina právnických fakúlt je viac intelektuálne zaujímavá, viac multikulturálna a menej izolovaná ako boli pred dvadsiatimi alebo tridsiatimi rokmi. V mnohých krajinách, či už s tradíciou Civil law alebo Common law, sa očakávanie výskumu, požiadavky na prijatie a kariérny postup akademických právnikov (vedcov a pedagógov) stali univerzitnými normami bez dosahu vplyvu profesie. Avšak v rovnakom čase zmeny v politickej ekonómii a intelektuálnom prostredí vyššieho vzdelávania pridali pocit neistoty o budúcom smerovaní a rozsahu našich snáh. Začnime preskúmaním niektorých kľúčových príčin:

1. ZMENY VO VŠEOBECNEJ GLOBÁLNEJ POLITICKEJ EKONÓMII

Na tomto mieste Vám ponúkam niekoľko otázok:

Ktorá krajina je alebo bola:

- najsilnejšou ekonomikou sveta,
- centrom medzinárodného obchodu a financií,
- svetovou špičkou v oblasti inovácií a priemyslu,
- s najsilnejším vzdelávacím systémom,
- s menej ako 2 % obyvateľstva s vysokoškolským vzdelaním.

Tušíte? Odpoveďou je Veľká Británia – v roku 1900.

Ďalšia otázka: Ktorá krajina je:

- najsilnejšou ekonomikou z hľadiska HDP,
- významným centrom medzinárodného obchodu a financií,
- svetovou špičkou v oblasti inovácií a priemyslu,
- produkujúcou vyše 6 miliónov absolventov vysokých škôl ročne,
- so 44 % obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním?

Aká je podľa Vás správna odpoveď?

Takto bude vyzerat' budúcnosť, ktorú si stále viac uvedomujeme: Čína a India už predbiehajú USA a Európu pokiaľ ide o ekonomický rast a produktivitu. Ich najlepšie univerzity produkujú absolventov svetovej úrovne, a kým vekové kategórie ich vysokoškolákov sú nižšie v porovnaní so Západom, produkujú absolventov v počtoch, ktorým sa nemôže rovnať žiadna iná krajina. V skratke, pokiaľ ide o surovinu pre vedomostnú ekonomiku, váhy sa pomaly ale isto nakláňajú smerom na východ a ako Európska komisia minulý rok varovala, európskym univerzitám hrozí, že svoje pozície na medzinárodnom trhu stratia.

Aj moderná politická ekonómia svojimi neoliberalistickými a globalizačnými tendenciami radikálne mení vlastnú podstatu práva. Sociálny štát upadol do nemilosti a niektorí by snáď mohli tvrdiť aj to, že sociálna spravodlivosť už nie je

na programe dňa. Radikálne stratégie deregulácie a reregulácie, ktoré sa objavujú na národnej ako aj celoeurópskej úrovni, a tiež skrze Svetovú obchodnú organizáciu, zmenili spôsob nášho myslenia a učenia o regulačnej úlohe štátu a samotnom zmysle regulácie. Po rozpade sovietskeho bloku sme konfrontovaní s paradoxom vzniku (resp. obnovy) nových aj tradičných národných štátov, a to v čase, keď právne postavenie a suverenita národných štátov je v úpadku kvôli prevažujúcej ideológii „efektívneho, ale slabého štátu.“¹⁴ Nové formy súkromnej a obchodnej právnej regulácie vznikajú mimo rámca štátu, nechávajú nezodpovedanou otázku ako a do akej miery majú študijné programy, zamerané doteraz najmä na vnútroštátne právo, reagovať na vznik týchto prejavov právneho pluralizmu.

Zložitosť a komodifikácia sociálnych vzťahov vo veľkej miere vplývajú na proces, ktorí sociologickoprávni vedci nazývajú juridifikácia každodenného života. V skratke sa tým myslí fakt, že regulačné snahy stále vzrastajú. Napríklad Európska únia každoročne produkuje viac ako 2 500 nových právnych predpisov. Rozvoj informačných technológií nám na jednej strane pomáha spracovať tieto rastúce globálne informačné prílevy, na druhej strane však schopnosťou ukladať, prenášať a spracúvať obrovské množstvá dát prispievajú k problému informačného preťaženia.

V mnohých znovuustanovených a transformujúcich sa demokraciách strednej a východnej Európy a strednej Ázie má nová politická ekonómia ešte väčší dopad na právnické vzdelávanie než je tomu inde na kontinente. Prechod k trhovému hospodárstvu kladie na právny systém a právnické vzdelávanie nároky, na ktoré tieto systémy nie sú pripravené. Objavil sa problém hyperlegislácie. Spomínam si, že som hovoril so skupinou praktizujúcich právnikov v Kazachstane asi pre siedmimi alebo ôsmimi rokmi. Úprimne priznali, že nedokážu sledovať objem a rýchlosť regulácie, a pritom tiež nebolo zriedkavosťou, že niektoré právne predpisy boli novelizované ešte predtým ako sa vôbec stali účinnými. Prechod k trhovej ekonomike tiež vytvoril medzery na trhu práce a schopností, napr. v oblasti protimonopolného práva, ktoré jednoducho predtým neexistovalo. Navyše tieto zmeny boli často také podstatné, že v niektorých oblastiach praktickí právnici ani profesori jednoducho „nevedeli, čo nevedeli.“¹⁵

K týmto podstatným problémom navyše pristúpili ďalšie, omnoho praktickejšej povahy, spôsobené potrebou rýchlej reakcie na rastúci dopyt študentov po vzdelaní. Fyzické a ľudské zdroje na univerzitách sa tak dostali pod zvýšený tlak (vzhľadom na potrebu učebných priestorov, technického vybavenia, zamestnancov). Vo väčšine prípadov sa už medzičasom podarilo dosiahnuť istú rovnováhu, ale nie bez podstatného dopadu na systém alebo kvalitu. Príkladom je stále klesajúci pomer počtu učiteľov na celkový počet študentov.

¹⁴ SANTOS, B. de S.: *Toward a New Legal Common Sense: Law, Globalization and Emancipation*. Londýn : Butterworths, 2000.

¹⁵ KLIMAS, T.: *Legal Education in the New Europe and the USA: Shall the Twain Ever Meet?* In: *German Law Journal*, roč. 5, 2004, č. 3, s. 321.

Iným dôsledkom liberalizácie trhu v rámci globálnej politickej ekonómie je zatlačanie štátu ako jediného poskytovateľa vyššieho vzdelania do úzadia. V mnohých európskych krajinách sa na poskytovaní právnického vzdelania začali podieľať súkromné školy, a to veľmi efektívne. Často nie sú natoľko zviazané byrokraciou a reguláciami a využívajú trhové výhody, ktoré nie sú k dispozícii verejným inštitúciám. Napríklad v Nemecku sa prvá súkromná právnická škola v krajine veľmi rýchlo prepracovala na čelo rebríčka v termínoch výsledkov na advokátskych skúškach. Hlavným dôvodom bolo to, že súkromná škola na rozdiel od verejnej si mohla svojich študentov vybrať v priebehu prijímacieho konania. Navyše súkromné školy často dokážu prilákať mladších pedagógov, ktorí sa viac koncentrujú na vyučovanie. Keďže súkromné školy sa nesnažia pretekať s verejnými, často sa menej zameriavajú na vedu, ale platia lepšie ako verejné školy a v tvorbe svojho študijného programu a predmetov viac vychádzajú v ústrety „dopytu.“ Sú otvorenejšie voči inováciám. V mnohých štátoch vytvárajú nové, konkurenčné prostredie pre tradičné univerzity, a pravdepodobne budú v nasledujúcim desaťročí predstavovať rastúcu hrozbu pre verejné právnické fakulty.

2. ZMENA POLITICKEJ EKONÓMIE PRÁVNEJ PRAXE

Oblasť právnej praxe je sama čoraz viac ovplyvňovaná funkcionálnou komplexnosťou a neistotou.¹⁶ Cieľom národných aj európskych autorít regulujúcich pole trhu právnych služieb je selektívna deregulácia právnickej profesie, pričom v niektorých prípadoch sa právnické profesie stávajú veľmi fragmentárnymi. Rastú rozdiely medzi globálnou, národnou a miestnou praxou, vznikajú nové formy právnej praxe, dochádza k zmene medziodborovej a vnútroodborovej del'by práce a k tlakom na deprofesionalizáciu (príkladom sú forénzni audítori, podnikoví právnici a pomocníci právnikov, tzv. paralegals). Medzi prípadnými rizikami tohto vývoja možno uviesť napr. odsunutie predstavy, že existuje nejaké spoločné jadro profesijných poznatkov, a že rovnaký tréning vedúci k týmto poznatkom by sa mal zachovať. V Anglicku a Škótsku, ktoré sa podľa mňa vyvíjajú omnoho rýchlejšie ako zvyšok Európy, právnici (solicitors) začali predstavovať návrhy ako umožniť širší prístup do profesie uvoľnením kvalifikačných požiadaviek. Dôsledkom toho by bolo podstatné oslabenie právnického vzdelania ako prvotného predpokladu výkonu právnej praxe.

¹⁶ WEBB, J.: Turf Wars and Market Control: Competition and Complexity in the Market for Legal Services. In: *International Journal of the Legal Profession*, roč. 11, 2004, č. 1 – 2, s. 81.

3. OBJAVUJÚCE SA OTÁZKY

Nakoniec by som chcel predstaviť tri základné problémy, ktoré sa objavujú ako podstatné v debata o vzdelávaní, a ktoré majú potenciál radikálne zmeniť študijný program, alebo aspoň jeho časť.

Prvé dve kladú potencionálne dôležité otázky o tom, čo učíme a tretia sa pýta nielen čo, ale aj ako učíme.

Prvá sa týka právnickej etiky a hodnôt, a role profesie. Poslaním liberálnej právnickej školy bolo podľa tradičných náhľadov vychovať „dobrých občanov“ alebo „lepších ľudí,“ nielen jednoducho dobrých právnikov. Avšak právnické profesie na čoraz konkurenčnejšom trhu právnych služieb musia hľadať konkurenčnú výhodu a jedným zo spôsobov ako sa odlišiť na trhu je to, že ako profesia majú etické záväzky a povinnosti, ktoré absentujú u iných poskytovateľov podobných služieb.

Právnické profesie v mnohých krajinách sa preto obracajú na právnické fakulty s požiadavkou sústrediť sa pri výučbe na výchovu v duchu etiky a professionalitu. Môžeme to vnímať buď ako hrozbu alebo ako šancu. Niektorí z nás sa domnievajú, že právnické fakulty boli úplne nedbalé pokiaľ ide o hodnoty v práve a etiku právnickej profesie. Napríklad Wes Pue¹⁷ obvinil právnické fakulty v Severnej Amerike z morálneho aj intelektuálneho zlyhania, okrem iného s následnou devalváciou kritického a humanitného smerovania vyššieho vzdelávania a žiadal, aby vyvinuli „sebauvedomejšie právnické vzdelávanie,“ ktoré by snúbilo kreatívne sily globalizácie a diverzity ako odpoveď na pretechnizované a korporativistické trendy súčasnosti.

Druhý problém možno nie je taký zřejmý. Ide o problém environmentálnej udržateľnosti.

Mnohé vlády si začali uvedomovať, že ak sa stratégie udržateľného rozvoja začnú realizovať v praxi, bude si to vyžadovať prispôsobenie vzdelania na všetkých stupňoch, vrátane univerzít. Čoraz viac univerzít, mnohé z nich z vlastnej iniciatívy, rozvíja environmentálne akčné plány a stratégie udržateľnosti. Mnohé z nich však neuviedli udržateľnosť do svojho študijného programu. Výnimkou je univerzita v New Hampshire, ktorá sa pokúsila definovať sama seba ako „udržateľnú vzdelávaciu komunitu“ a vytvorila niekoľko okruhov tematiky udržateľnosti, ktoré uviedla do svojho programu.

Pri pojednávaní o udržateľnosti má pochopiteľne svoje dôležité miesto hmotné právo, vrátane národných a medzinárodných nástrojov na ochranu životného prostredia, špeciálnych nástrojov na ochranu biodiverzity a dokonca existujú aj spôsoby ako právo duševného vlastníctva (napr. vo forme tzv. bioprospektingu) môže podporovať alebo naopak spôsobovať zlyhanie cieľov udržateľnosti. V skutočnosti je výpočet ešte širší. Niektorí tvrdia, že skôr ako venovať sa jednotlivým aspektom oddelene od seba, mali by sme hľadať spôsob,

¹⁷ PUE, W.W.: Educating the Total Jurist? In: *Legal Ethics*, roč. 8, 2005, č. 2, s. 208.

akým by sa z „práva udržateľnosti“ mohol stať koherentný – a niektorí dodávajú, že povinný – predmet štúdia.¹⁸ Navyše existujú tiež snahy (napr. vo Veľkej Británii), aby sa základná znalosť o udržateľnosti stala výrazným rysom univerzitného vzdelania, zahŕňajúc:

- pochopenie potreby zmeny,
- vyvinutie poznatkov a schopností rozhodovať sa a konať,
- vyvinutie schopnosti uvedomiť si a oceniť rozhodnutia a konanie iných.

Posledný bod, o ktorom chcem hovoriť, sa týka spôsobu, akým my učitelia zaobchádzame s fenoménom, ktorý Frand¹⁹ nazýva generácia Nintendo. Ide o generáciu študentov, ktorí vyrástli s využívaním technológií ako bežného sociálneho a vzdelávacieho nástroja. Tento pojem zároveň vystihuje aj ich zaobchádzanie s právnickými poznatkami. Frand poukazuje na to, že táto generácia sa učí iným spôsobom a do istej miery vychádza aj z inej epistemológie ako predchádzajúce generácie. Sú zvyknutí vykonávať viacero úloh online, očakávajú že informácie získajú takmer okamžite, počítače vidia ako súčasť svojho každodenného života a nie ako nejaké „technológie.“ Učia sa aktívne a nemajú problém využívať a používať rôzne prostredia Web 2.0. Tým sú poznačení aj vo svojom procese učenia sa. Pre nich je využívanie Google výskumom a očakávajú, že väčšina, ak nie všetky informácie, ktoré potrebujú, sa dajú nájsť na internete. Tiež majú iné chápanie autorskej tvorby a ochrany autorských práv k informáciám. Na internete sa stále viac stráca rozdiel medzi tvorcom a spotrebiteľom informácií. Vzťah k zdrojom informácií je neformálnejší a vlastníctvo, resp. autorské právo sa javí ako verejné a spoločné, aj keď ním nie je.

Tieto zmeny samozrejme kladú pred univerzity nové výzvy vo vzdelávacom procese. Nakoniec môžeme zhrnúť, že generácia Nintendo sa môže prejavovať ako netrepezliví študenti, ktorým na tradičnom spôsobe výučby chýba stimulácia a považujú ho za príliš pasívny. Možno sa bude pri nich treba viac zamerať na stimulovanie schopností čítania a výskumu, najmä pokiaľ ide o neelektronické, papierové, zdroje a napokon tiež jasne vymedziť, čo sa považuje za plagiátorstvo a ako mu predchádzať.

Ak je technológia pre väčšinu našich študentov veľkým očakávaním a nádejou, pre mnohých z nás je to stále nezvládnutá výzva. Technický vývoj míľovými krokmi predbieha praktiky a skúsenosti využívané v učebniach, a to dokonca aj v kontexte potenciálnych možností využívania v triedach. V procese, ktorý som nazval „vzdelávacia technohorúčka“ sa rýchlo pohybujeme od stavu, kde technológia jednoducho znamenala vyhľadávanie informácií online k stavu kde sofistikované simulácie súperia s mobilnými vzdelávacími technológiami

¹⁸ BOER, B.: Sustainability Law for the new Millenium and the Role of Environmental Legal Education. In: *Water, Air & Soil Pollution*, 123, 2003, s. 447.

¹⁹ FRAND, J.L.: The Information Age Mindset: Changes in Students and Implications for Higher Education. In: *Educause Review*, September/October 2000, s. 14.

a univerzity sa sťahujú do virtuálneho sveta *Second Life*. Technológie majú potenciál transformovať vyššie vzdelávanie, ale musíme si pritom uvedomovať, čo z toho funguje a čo nie, čo prináša skutočný prínos pre študentov aj učiteľov.

Na záver ma táto analýza priviedla k sformulovaniu niekoľkých kľúčových otázok pre právnikov – pedagógov v Európe 21. storočia:

- Ako zostať šikovnejšími a stať sa lepšie schopnostne vybavenými (než naši konkurenti v zahraničí)?
- Ako pripraviť študentov na svet kde zmena, komplexnosť a neistota sú primárnymi východiskami?
- Ako dlho ešte môžeme vyučovať v 21. storočí za použitia metód a predpokladov z 19. storočia?
- Ak chceme sledovať niektoré z nových trendov, čoho sa v našom študijnom programe musíme zrieknuť?

EXCELENTNOSŤ A INOVÁCIA V PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ

(Prednáška 23. apríla 2008, Amfiteáter PraF UK v Bratislave)

V tejto poslednej z mojich troch prednášok sa chcem dostať od kontextu a výziev prameniach z tohto kontextu k tomu, aby sme začali myslieť v konkrétnych pojmoch o tom, ako by mohla vyzeráť excelentnosť v poskytovaní právnického vzdelávania. Pritom sa budem opierať o príklady z mnohých krajín, najmä z oblasti Common law. Tým nechcem povedať, že prístupy z tejto právnej kultúry sú lepšie, iba sú mi najznámejšie a najbližšie, a to tiež aj v zmysle kultúrnych rozdielov v pedagogickom prístupe.

Predtým ako prejdem na niektoré konkrétne príklady, chcem povedať niečo o vlastných pojmoch excelentnosti a inovácie, a o novej povahe excelentnosti v právnickom vzdelávaní.

1. EXCELENTNOSŤ

Hneď na začiatku by sme mali uznať, že excelentnosť je do istej miery problematickým konceptom. Niektorí tvrdia, že je ohrozená devalváciou zo strany spoločnosti, ktorá ju hodnotí. Excelentnosť z pohľadu korporátnych manažérov môže znamenať iba známku výkonu, ktorý je nad štandardnou normou v danom odvetví alebo inštitúcii. Ide teda o akési hyperbolické označenie dobrého výkonu. Prinajhoršom kritici tvrdia, že excelentnosť je nielen devalvovaná, ale je to tiež prázdny koncept, v ponímaní Billa Readingsa v jeho apokalyptickej vízii vyjadrenej v *The University in Ruins*²⁰ je to „nereferenčná jednotka hodnoty,

²⁰ READINGS, B.: *The University in Ruins*. Cambridge, Ma. : Harvard University Press, 1996.

úplne v internej závislosti od systému.“ Podľa tejto logiky by sme nemali byť prekvapení, ak inštitúcie začnú tvrdiť, že dosiahli excelentnosť v excelentnosti!

Za týmto všetkým sa však skrýva seriózný záver. Ak je všetko excelentné, potom hrozí, že excelentnosť stratí svoj význam. Ale ak si uvedomíme toto nebezpečenstvo a veríme, že v pojme excelentnosti je stále niečo hodné záchrany, potom navrhujem, aby sme začali excelentnosť brať serióznejšie. Napokon navrhujem, aby sme si vytvorili pojem excelentnosti, ktorý nám pomôže objektívne posúdiť to, o čo sa snažíme. Z tohto vyplýva samozrejme otázka: čo je znakom excelentnosti v právnickom vzdelávaní?

1.1 Učenie sa a vyučovanie by mali byť zamerané na celú osobnosť

Jedným z klasických aristotelovských náhľadov bolo uznanie viacdimezióneho charakteru intelektuálnej excelentnosti. Spôsoby, ktorými sa duša zmocní pravdy (Etika Nikomachova, kniha VI),²¹ zahŕňajú nielen hmotné, akademické poznanie (*episteme*), ale tiež know-how dobrého remeselníka (*techné*),²² podporené praktickým rozumom – teda cnosťou, intuíciou a múdrosťou.

Ak chceme túto myšlienku brať seriózne, zdá sa mi, že akýkoľvek pojem excelentnosti v právnickej, alebo inej forme vyššieho vzdelávania musí byť holistický. Musí zahŕňať celú osobnosť – nielen intelektuálne, ale aj emocionálne, nielen na úrovni poznania niečoho, ale aj poznania ako, s hlbšou úrovňou poznania prečo a so záujmom prečo,²³ a možno dokonca aj s tušením prečo (to posledné súvisí napr. s uznávaním tacitnej odbornej praxe, čo Pierre Bourdieu vyjadril slovami cit pre hru práva).

1.2 Zahŕňa intelektuálnu námahu

Všeobecnou kritikou adresovanou právnickému vzdelávaniu v Anglicku je jeho náročnosť bez intelektuálnych výziev a odmien. Štúdium práva je v prvom rade test memorovania, študenti koncepcie len ťažko chápu, lebo sú prezentované bez širšieho kontextu, ktorý by študent ocenil a pochopil. Právo sa stáva akýmsi dekontextualizovaným poznaním. Študenti sa v takomto prostredí môžu vzdať a stať sa „pasívnymi nasledovateľmi vychodenej koľaje.“ Nechám na Vás posúdiť, do akej miery tento popis sedí na Váš systém právnického vzdelávania.

²¹ ARISTOTELES: *Nicomachean Ethics*. Trans. T. Irwin. Cambridge : Hackett, 1985.

²² WEBB, J.: The “Ambitious Modesty” of Harry Arthurs’ Humane Professionalism. In: *Osgoode Hall Law Journal*, roč. 44, 2006, č. 1, s. 119.

²³ *Ibidem*.

Na druhej strane, študijný program, ktorý ponúka intelektuálne cvičenie, musí podporovať chápanie sociálneho, ekonomického a politického kontextu a hodnôt, ktorým vraj právo a právnici slúžia. Má byť štrukturované tak, aby rozvíjalo schopnosti vyššieho stupňa myslenia, zameria sa na rozvoj kritických výskumných schopností a originálneho myslenia.

1.3 Budoje proaktívne schopnosti

Toto je koncepcia vytvorená Davidom Perkinsom na Harvardskej škole vzdelávania,²⁴ ktorú popisuje ako prekračujúcu chápanie v zmysle, aký chápaniu zvyčajne vo vyššom vzdelávaní priznávame. Proaktívne schopnosti znamenajú dôraz na dispozície smerujúce k hĺbavosti a kreativite. Sú demonštrované schopnosťou využiť formálne poznatky nielen spôsobmi, ktoré sa študent práve naučil, ale tiež flexibilitou demonštrovať použitie vedomostí ako v rámci tak aj mimo rámca formálneho štúdia. Perkins tomu hovorí „oportunistické uplatnenie“ poznania.

1.4 Zahŕňa viac užitočného vyučovania

Excelentnosť nemusí nevyhnutne znamenať viac výučby, ale predpokladá lepšie vyučovanie (čo sa dá dosiahnuť aj menej rozsiahlym, ale lepším vzdelávacím procesom). Moje ďalšie tvrdenie je zrkadlovým odrazom práve spomenutého.

1.5 Zahŕňa menej neužitočného vyučovania

Vyučovanie musí byť nastavené tak, aby poskytovalo prostredie, v ktorom k osvojeniu poznatkov dochádza, ak sú užitočné, a spôsobom, ktorý má pre príjemcov vzdelania osobný význam. Zdôrazňujem osobný význam, lebo chcem poukázať na transformatívnu dimenziu právnického vzdelávania – totiž že vzdelanie má potenciál zmeniť náš vzťah k svetu a k sebe samému. Niekedy sa to realizuje skutočne dobrým spôsobom, ale niekedy sú výsledky veľmi zlé – príkladom je pocit odcudzenia na amerických právnických školách. Ak dokážeme vytvoriť, alebo pomôcť študentom vytvoriť vzdelávacie prostredie, v ktorom si môžu osvojiť čo sa naučili a prijať to za vlastné, domnievam sa, že máme šancu podporovať zmeny k lepšiemu a obmedzovať zmeny k horšiemu.

²⁴ PERKINS, D.: Beyond Understanding. In: R. Land a kol. (eds): *Threshold Concepts within the Disciplines*. Rotterdam : Sense Publishers, 2007.

1.6 Je založené na dôkazoch a zamýšľa sa nad vlastnými postupmi

Jednou zo záhad univerzitného života je fakt, že tí z nás, ktorí sú takí rigórozni pokiaľ ide o metodológiu a štandardy vedy a výskumu, často neprístupujú k vzdelávaniu rovnakým spôsobom.

Excelentnosť študijného programu sa neobjaví ani neudrží náhodou alebo na základe intuície. Vo všeobecnosti sa potrebujeme viac zaoberať teóriou vzdelávania a stať sa systematickejšie vnímavejšími a uvažujúcimi nad tým, čo v triede funguje a čo nefunguje. Musíme uznať význam právnej pedagogiky ako predmetu výskumu. Ako hovorí staré príslovie, „teoreticky je prax jednoduchá.“ V praxi však vieme, že nie je. Preto musíme vyhodnotiť našu pedagogickú prax vedeckými metódami. Jednou z úloh Centra Spojeného kráľovstva pre právnické vzdelávanie (a Akadémie vyššieho vzdelávania vo všeobecnosti), alebo jeho náprotivku v Austrálii, Carrickovho inštitútu, je vybudovať bázu poznatkov o tom, čo funguje a čo nefunguje v procese vyššieho vzdelávania.

1.7 Je inovatívne (alebo je inovatívne?)

Zaradíme tento aspekt do nášho zoznamu? Vyžaduje si excelentnosť inováciu?

2. INOVÁCIA

Inovácia je jedným z často opakovaných pojmov v oblasti politiky vzdelanosti. Prieskum v elektronickom svete prostredníctvom Google nasvedčuje, že zažíva rovnaký boom ako pojem excelentnosť pred vyše desiatimi rokmi.

Podľa mňa je vzťah medzi týmito dvoma pojmami sám osebe zaujímavý. Začnem intuitívne prijateľným chápaním, že inovácia nevyžaduje excelentnosť a ani excelentnosť nevyžaduje inováciu. Nové nie je vždy lepšie a najlepšie nie je vždy nové. Ale ak sa na to pozrieme viac zblízka, podľa mňa ich vzťah je omnoho bližší než sa na prvý pohľad zdá. Inovácia nie je len o invencii. Je zároveň, ak nie ešte viac, o kreatívnej aplikácii existujúcich myšlienok, procesov a techník za cieľom nejakého užitočného účelu. Efektívna inovácia je charakteristická mnohými znakmi intelektuálnej excelentnosti v zmysle, aký som jej pripísal. Ak sa na to pozrieme z tohto uhla pohľadu, inovácia môže byť pozitívnym indikátorom excelentnosti.

A napokon, inovácia vo vzdelávaní je niečo, voči čomu by sme mali byť otvorení, ako výraz našej intelektuálnej zvedavosti a túžby po tom, aby sa v našej učebni prejavila kreativita. Nemusíme trvať na tom, aby mali takýto postoj všetci a stále, ale ak by sme vytvorili prostredie, v ktorom by výskum v jednotlivých

disciplínach výučby a vzdelávania bol plne rešpektovaný, a v ktorom by každá fakulta mala aspoň jedného experta na tomto poli, učiteľa zaujatého pre inovatívne vzdelávanie, ochotného deliť sa o svoje skúsenosti, potom by sme možno uvideli lepšie výsledky.

3. EXCELENTNOSŤ A INOVÁCIA V DIZAJNE ŠTUDIJNÉHO PROGRAMU A V SPÔSOBE VEDENIA KURZOV

Excelentnosť a inovácia sa môžu prejavovať dvoma spôsobmi – buď v organizácii študijného programu alebo v spôsobe vedenia jednotlivých predmetov. Nemyslím si, že excelentný študijný program by nevyhnutne mal byť charakterizovaný inovatívnymi pedagogickými prístupmi, ale na druhej strane ich vzájomná súhra nie je na škodu. Naopak, nedostatok inovatívnych a excelentných metód vzdelávania a výučby určite spôsobí problémy pri dosahovaní excelentnosti študijného programu.

Netvrdím, že príklady, ktoré Vám teraz ponúknem sú reálnymi príkladmi excelentnosti zo skutočného sveta. Používam ich ako ideálne typy, spôsoby, akými sa môžeme ubrať pri uvažovaní o dosiahnutí excelentnosti. Považujem ich za prínosné, lebo predstavujú kombináciu inovácie programov a výučby v rôznych stupňoch a spôsoboch. Neexistuje jediný zázračný recept. Prvý príklad predstavuje vysoko inovatívny študijný program, druhý spája inovatívny program s inovatívnymi spôsobmi výučby a tretí sa zameriava najmä na inováciu pri metódach výučby s cieľom dosiahnuť želané výsledky.

3.1 Transsystemické vzdelávanie na univerzite McGill

McGill je univerzita v Quebecu, francúzskej provincii Kanady. Univerzita však poskytuje vzdelanie v anglickom jazyku. Po dlhej dobe diskusií a vývoja nového programu zaviedla tzv. transsystemický program.²⁵ Je to program, v ktorom sa jednotlivé predmety a študijný program ako taký snažia snúbiť pohľady z uhla Common law aj Civil law tradícií, ďalej vnútroštátne aj medzinárodné pohľady, ako aj perspektívy štátnych a nadštátnych právnych systémov. Vychádza sa pritom z vedeckého výskumu, ktorý sa na fakulte uberá práve týmto smerom. Tak ako Warwick, moja domovská inštitúcia, aj McGill sa koncentruje na porovnávacie a medzinárodné právo, právny pluralizmus (ktorý na pôde McGillu nazývajú bijuralizmus a polyjuralizmus) a teóriu práva a je silne ovplyvnený in-

²⁵ Pozri napr. KASIRER, N.: Bijuralism in Law's Empire and in Law's Cosmos. In: *Journal of Legal Education*, 52, 2002, s. 29; MORISSETTE, Y.-M.: McGill's Integrated Civil and Common Law Program. In: *Journal of Legal Education*, 52, 2002, s. 12; STRAUSS, P. L.: Transsystemia – Are We Approaching a New Langdellian Moment – Is McGill Leading the Way? In: *Penn State International Law Review*, roč. 24, 2006, č. 4, s. 763.

terdisciplinárnym a kontextuálnym prístupom. Tieto záujmy spolu umožnili sformovať študijný program tak, aby dokázal reagovať na problémy postavenia štátu, vnútroštátneho práva a mimoštátneho (nadštátneho) práva v čoraz viac globalizovanom svete. Splodil tak úplne nový spôsob vnímania práva, ktorý bývalý dekan na univerzite McGill nazval jednoducho „spôsob žitia.“²⁶

Ako zhrnutie možno povedať, že program na McGille sa snaží nielen vyučovať právo, ale umožniť študentom vidieť právo ako problém, vidieť, ako dochádza k stretom, kolíziám, prekryvaniu a prepájaniu, dokonca možno aj absorpcii právnych systémov a kategórií, a to spôsobmi komplexnými a často nepredvídateľnými. Právo sa vo svojich mnohých formách (ako tvrdí Arthurs) stáva „súčasťou otvoreného, komplexného, heterogénneho normatívneho sveta, v ktorom sa študenti musia naučiť žiť.“

3.2 Vzdelávanie zamerané na problematické otázky

Bez ohľadu na krajinu, právnické vzdelávanie je vo veľkej miere zamerané na riešenie problematických otázok. V pojmoch Lee Shulmana by sme mohli hovoriť o učení práva cez problémy ako o príznačnej pedagogickej metóde. Zvyčajne sa problémy riešia ako príklady na prednáškach a praktických seminároch v menších krúžkoch študentov. Takéto príklady sa im zvyčajne predložia po tom, ako boli na prednáške oboznámení so základnými princípmi danej oblasti práva. Využitím tejto metódy študenti získavajú široký rozsah poznatkov, ktoré potom aplikujú, aby riešením problémov svoje pochopenie matérie prehĺbili.

Skutočné vzdelávanie zamerané na riešenie problémov (problem – based learning – PBL), sa však od tohto prístupu trochu líši. PBL systém bol vyvinutý na lekárskej fakulte univerzity McMaster v Kanade. Stále sa tam používa a vo svojej najnovšej podobe je to skutočne veľmi impresívny a vysoko vyvinutý prístup, ktorý sa používa pri výučbe všetkých predmetov študijného programu. Veľa amerických a anglických právnických škôl sa pokúsilo s týmto systémom experimentovať v rámci niektorých predmetov alebo častí študijného programu.²⁷ Podľa mojich informácií najďalej pokročila Maastrichtská univerzita v Holandsku.

PBL je skôr metódou učenia sa ako vyučovania. V popredí totiž stojí študent a na ňom spočíva bremeno naučiť sa. V prípade systému PBL sa totiž študenti oboznamujú s problémom bez toho, aby boli konfrontovaní najprv s kontextom danej problematiky. Je to zámerné, pretože skutočný problém v reálnom živote je vždy niečo, čo nám je neznáme. Študent sa tak učí nielen princípy a pravidlá

²⁶ KASIRER, N.: Bijuralism in Law's Empire and in Law's Cosmos, cit. dielo, s. 39.

²⁷ Pozri CRUICKSHANK, D.: Problem-Based Learning in Legal Education. In: *Teaching Lawyers' Skills*. Ed. J. Webb a C. Maughan. Londýn : Butterworths, 1996. Tiež MOUST, J. H. C.: The Problem-Based Education Approach at the Maastricht Law School. In: *Law Teacher*, roč. 32, 1998, č. 1, s. 5.

práva, ale čo je dôležitejšie, učí sa tiež, ako získať poznatky a ako analyzovať problém, a to práve v procese riešenia problému a uvažovania nad týmto postupom. PBL tak mení nielen študijný program, ale aj spôsob výučby. Program sa musí prispôbiť tak, aby v ňom boli nosnými témy, v rámci ktorých je možné študovať problémy a výučba je viac aktívna a zameraná na študentov. Tvrdí sa, že PBL robí zo vzdelávania viac personalizovaný proces a umožňuje študentom spoznať reálnejšie problémy a riešiť ich kreatívne. Na druhej strane existujú obavy, že tento systém na rozdiel od tradičných spôsobov výučby nepokryje celú právnu materiu. Kým niektoré špecifické problémy dokáže študentom objasniť efektívnejšie ako tradičný systém, poslucháčom chýba šírka poznania ponúkaného tradičným systémom vzdelávania a môžu tiež mať problém zoradiť si svoje poznatky do koherentného celku.

3.3 „Zmiešané“ transakčné vzdelávanie na Glasgowskej právnickej škole

Môj nasledujúci príklad pochádza z Glasgowskej právnickej školy v Škótsku. Keď sa na jej čelo postavil profesor Paul Maharg z univerzity v Strathclyde, Glasgowská škola sa stala jedným zo svetových lídrov v počítačových simuláciách a využívaní hier v právnickom vzdelávaní. V skutočnosti táto škola neponúka právnický titul, ale Škótsky diplom v právnej praxi. Ide o profesionálny tréningový program pre kandidátov na právnickú profesiu „solicitor“ v Škótsku. Tento diplomový kurz využíva metódu tzv. zmiešaného vzdelávania, čo je vlastne kombinácia tradičného osobného podania a sofistikovaného online vzdelávania, vrátane webových prednášok. Celý proces sa odohráva vo virtuálnom prostredí nazvanom Ardcalloch, virtuálnom meste, ktoré študentom ponúka možnosť nazývanú Mahargom ako transakčné vzdelávanie.²⁸ To definuje ako aktívne vzdelávanie založené na simulovaní právnych úkonov, ktoré si vyžadujú uvažovanie a spoluprácu v procese vzdelávania. Pri každej z týchto charakteristík sa na chvíľu pristavím:

A) Aktívne vzdelávanie zahŕňa nielen učenie sa o právnych úkonoch, ale učenie sa cez právne úkony. Študenti sa učia z praxe.

B) Založenie na simulovaní právnych úkonov znamená, že tento spôsob vzdelávania študentom umožňuje zažiť právne úkony a transakcie. Tak sa učia nielen o formálnom procese, napr. občianskeho súdneho konania, ale tiež o praktickej stránke a dynamike jednotlivých postupov.

C) Požiadavka uvažovať o vzdelávaní znamená rozmyšľať o transakciách a na vyššej úrovni. Zahŕňa potrebu zovšeobecňovať transakcie v rámci virtuálnych právnických firiem, a tiež potrebu zovšeobecniť a zachytiť poznatky z týchto transakcií. Vyžaduje sa, aby študent bol schopný vyvinúť schopnosť po-

²⁸ MAHARG, P.: *Transforming Legal Education*. Aldershot : Ashgate, 2007.

zdvihnúť sa nad detaily a pozrieť sa z nadhľadu na transakcie alebo skupinu procesov v rámci firmy.

D) Požiadavka spolupráce pri vzdelávaní sa prejavuje tak, že Ardcalloch funguje ako simulácia 64 právnických firiem zložených každá zo štyroch študentov, ktorí sa podieľajú na celkovo 32 transakciách. Každá virtuálna firma predstavuje prostredie, v ktorom študenti zažívajú jednotlivé transakcie, spolupracujú medzi sebou navzájom ako aj medzi jednotlivými firmami, reprezentujú druhú stranu transakcií a spolupracujú tiež s inými postavami virtuálneho sveta, vrátane súdu, ktorému môžu online podávať návrhy. Každá firma predstavuje intranet chránený heslom, do ktorého môžu vstúpiť iba spoločníci firmy, ale dohľad nad nimi je umožnený ich tótorovi. Študenti sa niektoré veci musia naučiť individuálne, ale veľa z úloh musia robiť spoločne, ak majú správne pochopiť právne koncepcie a procesy, a to v priebehu diskutovania o nich, kontrolovania aktivít v skupine, reagovania na konanie iných členov skupiny a pod.

Ardcalloch sa vyvíjal po dobu takmer 10 rokov. V posledných dvoch rokoch Centrum Spojeného kráľovstva pre právnické vzdelávanie sa finančne podieľalo na projekte spolu s univerzitou v Strathclyde s cieľom vytvoriť simuláciu nazvanú SIMPLE (Simulované profesionálne právnické vzdelávanie), ktorá sa teraz začína pilotne využívať na niektorých školách v Anglicku, Walese a Škótsku v procese výučby ako teoretických, tak aj praktických predmetov. Model Ardcallochu je tiež využívaný v Holandsku, kde bol vyvinutý vlastný virtuálny svet nazývaný Sieberdam.

4. AKO DOSIAHNUŤ EXCELENTNOSŤ A INOVÁCIU

Aké závery vyplývajú z týchto príkladov? Každý z nich predstavuje istú stránku definície excelentnosti, ale u každého je táto stránka iná. Všetky zdôrazňujú šancu, ktorú reštrukturalizácia študijného programu a nové spôsoby výučby ponúkajú, hlavne ohľadom motivovania a zapojenia našich študentov, či už formou aktívneho vzdelávania alebo vytvorením študijného programu, ktorý je zameraný na zdôraznenie problémov samotného vedného odboru, alebo s využitím oboch spomenutých spôsobov. Všetky tiež zdôrazňujú personálnu a interpersonálnu stránku vzdelávania, hľadajúc spôsoby, akými sa vzdelávanie môže stať zážitkom transformujúcim osobnosť. Všetky sa snažia postaviť do centra študenta a nie učiteľa. Navyše každý z nich vytvoril vlastný spôsob ako podnietiť a oceniť kreativitu študentov, či už ako profesionálnych riešiteľov problémov, či ako koncepčných mysliteľov. Ak toto nie je excelentnosť o akú sa oplatí snažiť sa, potom skutočne neviem, čo si pod jej pojmom predstaviť.

Preložil: Tomáš Gábriš

ZBORNÍK
PRÁVNICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

**ACTA FACULTATIS IURIDICAE
XXVII**

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK
ako účelovú publikáciu pre Právnickú fakultu UK

Technická redaktorka: Kristína Vozáková

Vytlačilo Polygrafické stredisko UK v Bratislave

ISBN 978-80-223-2633-9